

ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών

στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου

Αθήνα 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Η πορεία εκπόνησης και πιλοτικής εφαρμογής του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*

A. ΤΟ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

2. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ, *Ανασκευή των επικρίσεων εναντίον του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*
3. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ, *Δειγματικές εφαρμογές-Σχέδια διδασκαλίας του Προγράμματος Σπουδών*
4. ΜΑΡΙΑ ΣΥΡΓΙΑΝΝΗ, *Βράβευση τριών διδακτικών προτάσεων από το νέο Πρόγραμμα Σπουδών των Θρησκευτικών στο «Θεσμό Αριστείας» του Υπουργείου Παιδείας*

B. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΠΙΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

2. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΡΗΛΙΓΚΑ, *Παρατηρήσεις στη μέχρι σήμερα αρθρογραφία για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά*
3. ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Όροι και όρια ενός... «διαλόγου»*
4. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ, *Υπόμνημα για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, Βασικές πτυχές του ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού & Γυμνασίου, Σκοποί, Θεματικές Ενότητες, Κεντρικές Ιδέες, Περιεχόμενα*

Γ. Η ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΥΖΗΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

5. ΠΑΓΚΡΗΤΙΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ, *Επιστολή προς τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος ενόψει ενημερωτικής συνάντησης*
6. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΝΘΙΜΟΥ, *Εισήγηση στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος σχετικά με το «Υπόμνημα για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου»*
7. ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, *Δελτίον Τύπου 4.5.2012*
8. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ, *Απόκριση σχετικά με τις επικρίσεις για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*
9. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εισήγηση για τα Θρησκευτικά στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος*

Δ. Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

10. ΧΑΡΗ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΥ, *Τα νέα προγράμματα σπουδών των Θρησκευτικών σε Δημοτικό και Γυμνάσιο*
11. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΡΙΛΙΓΚΑ, *Για την ανανέωση των Θρησκευτικών*
12. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Απάντηση στην Κριτική του Νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά*
13. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΡΙΛΙΓΚΑ, *Νέα χρονιά: Καιρός για περισσότερη θεολογική σοβαρότητα*
14. ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πενήντα λόγοι διαφωνίας με τον Γιώργο Παπαθανασόπουλο για το νέο Πρόγραμμα των Θρησκευτικών*
15. ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ, *Απάντηση στον κ. Γιώργο Παπαθανασόπουλο*
16. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Απάντηση σε ανοικτή επιστολή του Καθ. κ. Ηρακλή Ρεράκη*
17. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΡΙΛΙΓΚΑ, *Ανοικτή επιστολή προς τον Καθ. κ. Ηρακλή Ρεράκη*
18. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΑΙΡΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, *Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Καινοτομικά στοιχεία, Προβλήματα, Δυνατότητες και Προοπτικές, Δελτίο Τύπου, Εισαγωγική τοποθέτηση Γιώργου Παπαδόπουλου*
19. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, «...μια προωθημένη πρόταση «στον καιρό του αλλόκοτου φόβου...»*
20. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΟΡΜΠΑ, *Το νέο ΠΣ για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*
21. ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΑΛΛΙΑΝΑΤΟΥ, *Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά*
22. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΟΣΧΟΥ, *Νέο Πρόγραμμα Σπουδών Θρησκευτικών: απαντήσεις σε καλοπροαιρέτους*
23. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΟΣΧΟΥ- ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών Θρησκευτικών και οι στόχοι του – μια απάντηση στον π. Γεώργιο Καψάνη*
24. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΥΦΑΝΤΗ-ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΡΙΛΙΓΚΑ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΝΕΥΡΟΚΟΠΛΗ, *Επιστολή στην Ιερά Σύνοδο*
25. ΜΑΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΑ-ΛΙΑΓΚΗ, *Το τέλος των Θρησκευτικών στο σχολείο – εικόνες από ένα ζοφερό μέλλον*
26. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΑΙΡΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, *Υπόμνημα για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά*
27. ΕΛΕΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ, *Κριτική Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου*

Ε. ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΥΣ

28. ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ
ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ, *Θρησκευτική και εκκλησιαστική παιδεία*
29. ΑΝΔΕΟΠΟΥΛΟΥ ΧΑΡΗ, *Εκκλησία «suigeneris»,
Θρησκευτικά για όλους*
30. ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ
ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ, *Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας*
31. + ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΚΑΛΑΜΑΡΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ
ΠΡΕΒΕΖΗΣ, *Σχέσεις Εκκλησίας και Κράτους*

ΣΤ΄. ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΑΛΛΑΓΗΣ

32. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΑΘΗ,
ΠΑΝΤΕΛΗ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗ, *Υπόμνημα σχετικά με την εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ περί
απαλλαγής από τα Θρησκευτικά*
33. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Το μάθημα των
Θρησκευτικών και το ζήτημα της απαλλαγής*
34. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Η Θεολογία της Ετερότητας και το Θρησκευτικό Μάθημα
στην Ελλάδα, Διαπολιτισμικές δυνατότητες και προοπτικές*
35. ΠΑΝΤΕΛΗ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗ, *Για τον διάλογο των θρησκειών και των πολιτισμών στο
μάθημα των Θρησκευτικών*

Ζ. ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

36. ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, *Επιστολή της στον Υπουργό Εθνικής
Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Ευριπίδη Στυλιανίδη*
37. ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΑΠΘ, *Σχετικά με το
μάθημα των Θρησκευτικών*
38. ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΑΠΘ, *Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης Θεολογικής Σχολής
ΑΠΘ για το μάθημα των Θρησκευτικών*
39. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗ, *Το μάθημα των Θρησκευτικών: Ταυτότητα και
προοπτικές*
40. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΕΡΣΕΛΗ, *Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός του μαθήματος των
Θρησκευτικών. Διαπιστώσεις και προοπτικές*
41. ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑ, *Πορίσματα Ημερίδας της Θεολογικής Σχολής του
ΕΚΠΑ, «Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Εκπαίδευση» (5-11-2008).*
42. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗ, *Το μάθημα των Θρησκευτικών πέρα από τη
θρησκευσιολογική αχρωμία και την ομολογιακή στενότητα*

Η. ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΝΕΩΣΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

43. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΑΙΡΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, *Το μάθημα των Θρησκευτικών που θέλουμε, το μάθημα που
χρειάζονται οι μαθητές μας*

44. ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, *Απαλλαγή από τα Θρησκευτικά, Παιδαγωγικό Σχόλιο σε Νομικά Πορίσματα και Αποφάσεις*
45. ΟΛΓΑΣ ΓΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΗΓΗΣ ΚΑΖΛΑΡΗ, *Τα Θρησκευτικά πέρα από τον κατηχητισμό*
46. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΛΦΑ, *Θρησκευτικά: μεταξύ «παράδοσης» και «εκσυγχρονισμού»*
47. ΘΑΝΑΣΗ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Τα Θρησκευτικά στο έλεος των συνηγόρων τους*
48. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΝΕΥΡΟΚΟΠΛΗ, *Για το μάθημα των θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια & δευτεροβάθμια εκπαίδευση*
49. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΜΠΑΡΛΟΣ, *Το θρησκευτικό μάθημα στο σημερινό ελληνικό σχολείο*
50. ΚΑΝΔΗΛΑΡΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, *Ομολογιακά Θρησκευτικά... Καταργημένα από τους πολιτικούς υποστηρικτές τους*
51. ΙΩΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ & ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Θρησκευτικά: προαιρετικά ή υποχρεωτικά;*
52. ΠΡΩΤ. Π. ΘΩΜΑ ΒΑΜΒΙΝΗ, *Το μάθημα των Θρησκευτικών και οι αντιδράσεις*
53. ΝΙΚΟΥ ΠΑΥΛΟΥ, *Λόγος (και πάλι...) για τα Θρησκευτικά*
54. ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ, *Υπόμνημα: Το μάθημα των Θρησκευτικών (το πρόβλημα και η λύση του)*
55. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Περί του «κατηχητικού» χαρακτήρα των Θρησκευτικών*
56. ΜΑΡΙΑΣ ΧΑΤΖΗΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, *Το μάθημα των Θρησκευτικών και η αυτενέργεια των μαθητών*

Η πορεία εκπόνησης και πιλοτικής εφαρμογής του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*

Σταύρου Γιαγκάζογλου**

Συμβούλου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων,
Πολιτισμού και Αθλητισμού

Κατά το σχολικό έτος 2010-2011, στο πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας για το Νέο Σχολείο, εκπονήθηκαν νέα Προγράμματα Σπουδών (ΠΣ) σε όλα τα μαθήματα της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης, Δημοτικό και Γυμνάσιο. Βασικό χαρακτηριστικό της νέας αυτής παρέμβασης είναι ο παιδαγωγικός αναπροσανατολισμός της διδακτικής πράξης στην κατεύθυνση της διερευνητικής, βιωματικής και συνεργατικής μάθησης. Η αλλαγή αυτή κρίθηκε αναγκαία, με βάση τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης και διδακτικής αλλά και το αίτημα υπέρβασης χρόνιων αγκυλώσεων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στο πλαίσιο της ευρύτερης αλλαγής του σχολείου, εκπονήθηκε νέο Πρόγραμμα Σπουδών και στο μάθημα των Θρησκευτικών (ΜτΘ). Η επιτροπή που συγκροτήθηκε για το σκοπό αυτό εργάστηκε συνεργατικά και συνθετικά, με πλήρη συνείδηση - επιστημονική, παιδαγωγική και θεολογική - του υψηλού χρέους, χωρίς «άνωθεν» οδηγίες και δεσμεύσεις. Κατεβλήθησαν φιλότιμα όλες οι ανθρωπίνως δυνατές προσπάθειες για όσο γίνεται καλύτερο αποτέλεσμα. Κατά την ολοκλήρωση του έργου της, η Επιτροπή υπέβαλε δύο παραδοτέα: α) «Πρόγραμμα Σπουδών για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου», και β) «Οδηγό του Εκπαιδευτικού για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου». Τα συγκεκριμένα κείμενα, ήδη, έχουν δημοσιευθεί στον διαδικτυακό κόμβο του «Ψηφιακού Σχολείου» του Υπουργείου Παιδείας. Τα δύο αυτά κείμενα είναι παιδαγωγικά και διδακτικά εργαλεία αποκλειστικά για τον εκπαιδευτικό και, επομένως, το νέο ΠΣ δεν είναι διδακτικό εγχειρίδιο για τους μαθητές, όπως εσφαλμένα θεωρήθηκε από διάφορους σχολιαστές του, που μάλλον βιαστικά έκριναν το όλο έργο. Τα περιεχόμενα του ΠΣ καθώς και τα κύρια κεφάλαια του *Οδηγού του Εκπαιδευτικού* αναφέρονται στις βασικές ανάγκες του εκπαιδευτικού, προκειμένου να σχεδιάσει και να επιτελέσει το έργο του. Η χρησιμοποιούμενη παιδαγωγική και διδακτική ορολογία είναι η καθιερωμένη στον ευρύτερο χώρο της Εκπαίδευσης, που υπερβαίνει τα ειδικά όρια του ΜτΘ, ενώ

* Δημοσιεύθηκε αρχικά στην διαδικτυακή εκπαιδευτική πύλη <http://www.essos.gr/dimosia-ekpaidefsi/defterovathmia/item/31201-i-poreia-ekponisis-kai-pilotikis-efarmogis-toy-neoy-programmatos-spyodn-sta-thriskeytika-dimotikoy-kai-gymnasiou.html> στις 19-12-2012.

** Ο Σταύρος Γιαγκάζογλου είναι Σύμβουλος Α΄ του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού και επιστημονικός υπεύθυνος της επιτροπής εκπόνησης του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Διετέλεσε Σύμβουλος του Π.Ι. Παιδαγωγ. Παιδαγωγικού Ινστιτούτου επί δεκαετία, μέχρι την κατάργησή του.

λαμβάνεται υπόψη ότι το ΠΣ θα διαβαστεί όχι μόνο από θεολόγους. Οπωσδήποτε, για την κατανόηση της φιλοσοφίας του ΠΣ και πολύ περισσότερο για την εφαρμογή του δεν είναι αρκετή μια απλή ανάγνωσή του, αλλά απαιτείται αναλυτική ενημέρωση και συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Τελικά, το ΠΣ δεν είναι κατάλογος διδακτικών ενοτήτων ή λίστα περιεχομένων της διδακτέας ύλης. Είναι ένα πλήρες, μεθοδικό και άρτια οργανωμένο πλαίσιο εκπαιδευτικών αρχών, προσανατολισμών και διδακτικών προτάσεων που αποβλέπει στην εξυπηρέτηση του σχεδιασμού της διδασκαλίας από τον εκπαιδευτικό. Αυτή είναι και η κύρια μορφολογική διαφορά ως προς τα λεγόμενα Αναλυτικά Προγράμματα του παρελθόντος. Το νέο ΠΣ για πρώτη φορά στα εκπαιδευτικά μας πράγματα εφαρμόζεται πιλοτικά και πειραματικά, ώστε να διαπιστωθούν στην πράξη πιθανά προβλήματα, ατέλειες, ελλείψεις και να επιχειρηθούν οι απαραίτητες βελτιώσεις, τροποποιήσεις και αλλαγές, προκειμένου να εφαρμοστεί κατόπιν σε όλα τα σχολεία. Προς την κατεύθυνση αυτή, είναι ευπρόσδεκτη οποιαδήποτε εποικοδομητική κριτική με συγκεκριμένες παρατηρήσεις και προτάσεις. Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την εκπόνηση του ΠΣ ήδη συλλέγει και επεξεργάζεται τα στοιχεία αυτά και θα συνεχίσει να το πράττει μέχρι να ολοκληρωθεί ένας πρώτος κύκλος αξιολόγησής του. Ακολούθως, θα καταθέσει εκ νέου το ΠΣ με αλλαγές και βελτιώσεις, όπου αυτές κριθούν απαραίτητες.

Στο πλαίσιο τη ευρύτερης συζήτησης μεταξύ των υπευθύνων φορέων για το περιεχόμενο και τους στόχους του νέου ΠΣ Θρησκευτικών Δημοτικού-Γυμνασίου και με στόχο την διευκόλυνση όλων για την ορθή ανάγνωσή του, θεωρούμε απαραίτητη την υπεύθυνη ενημέρωση αλλά και την κατάθεση της γνώμης μας για την μέχρι τώρα πορεία και εξέλιξη του νέου ΠΣ καθώς και για την ασκηθείσα κριτική. Στην κρίσιμη αυτή καμπή της ελληνικής κοινωνίας, ο διάλογος για ένα τόσο σοβαρό ζήτημα προϋποθέτει νηφάλια αλλά και με επιστημονικά κριτήρια αντιμετώπιση όλων των παραμέτρων του, καθώς μόνο με αυτό τον τρόπο οδηγούμαστε σε ασφαλέστερα συμπεράσματα, πλησιέστερα στην πραγματικότητα και μακριά από πολώσεις και ιδεοληψίες.

1. Προκαταρκτική φάση

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2010

Κατάθεση υποψηφιοτήτων στο ηλεκτρονικό Μητρώο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (ΠΙ) και επιλογή εμπειρογνομόνων για την εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών (ΠΣ) σε όλα τα μαθήματα του Δημοτικού και Γυμνασίου. Επιλογή με επιστημονικά και παιδαγωγικά κριτήρια της ομάδας των εμπειρογνομόνων στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Την ομάδα αποτελούν μέλη ΔΕΠ, Σχολικοί Σύμβουλοι και Θεολόγοι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Στο γενικότερο πλαίσιο ενημερωτικών συναντήσεων και ανταλλαγής απόψεων του ΠΙ με τις ενώσεις και τους συλλόγους πανελληνίας εμβέλειας των εκπαιδευτικών, εν όψει της εκπόνησης νέων ΠΣ, το ΠΙ κάλεσε για το μάθημα των Θρησκευτικών την «Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων» (ΠΕΘ) και τον «Πανελλήνιο Θεολογικό Σύνδεσμο «ΚΑΙΡΟΣ» για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης».

Η ΠΕΘ κατά τη συνάντηση αυτή αλλά και με επιστολές προς την ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας υποστήριξε ότι ο χαρακτήρας της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών πρέπει να είναι ορθόδοξος χριστιανικός θεολογικός, δηλαδή απόλυτα ομολογιακός. Μολονότι είχε λήξει η προθεσμία υποβολής αιτήσεων στο ηλεκτρονικό Μητρώο των υποψηφίων εμπειρογνομόνων για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών και είχε συσταθεί από τα θεσμικά όργανα του ΠΙ η επιτροπή εκπόνησης του ΠΣ στα Θρησκευτικά, η ΠΕΘ απαίτησε την ανασυγκρότηση της επιτροπής και με δικά της μέλη, εκλαμβάνοντας την όλη διαδικασία με συντεχνιακά και όχι με παιδαγωγικά και επιστημονικά κριτήρια.

Οι εκπρόσωποι του «ΚΑΙΡΟΥ», από την πλευρά τους, ενημέρωσαν την ηγεσία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για το από μηνών συντελούμενο στους κόλπους του Συνδέσμου έργο για την ανάδειξη τόσο των προβλημάτων στη διδασκαλία του μαθήματος όσο και των προτεραιοτήτων και προϋποθέσεων για τη σύνταξη νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων με στόχο την ουσιαστική αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο ελληνικό σχολείο. Στη συνέχεια, ανέπτυξαν τις θέσεις του «ΚΑΙΡΟΥ» σχετικά με την υποχρεωτικότητα του μαθήματος για όλους τους μαθητές και στις δυο σχολικές βαθμίδες εκπαίδευσης, την αποδέσμευσή του από κατηχητικές πρακτικές και τη μετάβασή του από ένα στενά ομολογιακό-μονοφωνικό σε ένα πιο ανοικτό-πολυφωνικό μάθημα. Τονίστηκε ότι η θέση αυτή δεν μπορεί αλλά και δεν πρέπει να έχει απλώς συντεχνιακό χαρακτήρα αλλά χρειάζεται να συνδέεται με ένα σύγχρονο και δημιουργικό/αποτελεσματικό σχολείο. Η διεξαχθείσα συζήτηση ανέδειξε τη βούληση και τη διάθεση όλων να προχωρήσουν στην οικοδόμηση μιας τακτικότερης συνεργασίας σε ζητήματα αμοιβαίου ενδιαφέροντος, προς όφελος της σχεδιαζόμενης αλλαγής στη φιλοσοφία και στο περιεχόμενο της διδακτικής πράξης και για το μάθημα των Θρησκευτικών, όπως τίθεται από τα υπό διαμόρφωση νέα Προγράμματα Σπουδών για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο. Ωστόσο, ο «ΚΑΙΡΟΣ» δια των εκπροσώπων του διατύπωσε τις επιφυλάξεις του για την υπό διαμόρφωση νέα κατάσταση στο επίπεδο των Προγραμμάτων Σπουδών, καθώς επισημάνθηκε τόσο η περιορισμένη χρονική προθεσμία για την περάτωση του έργου όσο και οι εγγενείς δυσκολίες στο χώρο της εκπαίδευσης για την αποτελεσματική εφαρμογή του (έλλειψη επαρκούς επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, χρήση νέων τεχνολογιών).

2. Η εκπόνηση του Προγράμματος Σπουδών και η πιλοτική εφαρμογή του

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2010

Έναρξη εργασιών της επιτροπής εμπειρογνομόνων για την εκπόνηση «Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου». Η επιτροπή θα περατώσει το έργο της τον Σεπτέμβριο του 2011, παραδίδοντας τον Ιούνιο του 2011 το «Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου», αποτελούμενο από 104 σελίδες και τον Αύγουστο του 2011 τον «Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου», αποτελούμενο από 277 σελίδες.

Το νέο ΠΣ για πρώτη φορά στα εκπαιδευτικά μας πράγματα εφαρμόζεται πιλοτικά και πειραματικά, για δύο σχολικά έτη (2011-2012 και 2012-2013), ώστε να διαπιστωθούν στην πράξη πιθανά προβλήματα, ατέλειες, ελλείψεις και να επιχειρηθούν οι απαραίτητες βελτιώσεις, τροποποιήσεις και αλλαγές, προκειμένου να εφαρμοστεί κατόπιν σε όλα τα σχολεία. Προς την κατεύθυνση αυτή, είναι ευπρόσδεκτη οποιαδήποτε εποικοδομητική κριτική με συγκεκριμένες παρατηρήσεις και προτάσεις. Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την εκπόνηση του ΠΣ συλλέγει και επεξεργάζεται τα στοιχεία αυτά. Ακολούθως, θα καταθέσει εκ νέου το ΠΣ με αλλαγές και βελτιώσεις, όπου αυτές κριθούν απαραίτητες.

3. Η επικριτική αρθρογραφία

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

Με την ολοκλήρωση και δημοσίευση του ΠΣ και του Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό στην ιστοσελίδα του «ψηφιακού σχολείου», άρχισαν σταδιακά να αναρτώνται στο διαδίκτυο ορισμένες αρνητικές κριτικές, οι οποίες προέρχονταν κυρίως από μέλη ή παραρτήματα της ΠΕΘ. Οι κριτικές αυτές, αρκετές από τις οποίες δεν είχαν επιστημονικό υπόβαθρο, ήταν προκατειλημμένες ή χαρακτηρίζονταν από ελλιπή κατανόηση του ΠΣ, εστίαζαν την αρνητική τους τοποθέτηση κυρίως στο γεγονός ότι το νέο ΠΣ περιείχε θρησκευολογικά στοιχεία στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο, ενώ μέχρι τώρα τα θρησκευολογικά θέματα περιορίζονταν αποκλειστικά στη Β΄ Λυκείου. Ως εκ τούτου, χαρακτήριζαν το νέο ΠΣ θρησκευολογικό. Αρκετοί μάλιστα είτε απομόνωνσαν επιμέρους θρησκευολογικές αναφορές είτε συνέλεξαν όλα τα θρησκευολογικά στοιχεία του νέου ΠΣ και τα ενοποίησαν σκόπιμα για να φανεί ότι δήθεν το νέο Πρόγραμμα είναι σαφέστατα ή αμιγώς θρησκευολογικό. Μάλιστα, ορισμένες κριτικές έφθασαν στο σημείο να χαρακτηρίσουν το προτεινόμενο ΠΣ ως πανθηρσκεία, προϊόν της νέας τάξης και της παγκοσμιοποίησης και γενικά ως ένα πρόγραμμα από το οποίο απουσιάζει ή αποδομείται η Ορθοδοξία και η θεολογία της Εκκλησίας.

4. Η ενημερωτική συνάντηση και διαβούλευση στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2012

Μετά το πέρας ειδικού επιμορφωτικού σεμιναρίου για τους Σχολικούς Συμβούλους με αντικείμενο το νέο ΠΣ, ο Σύμβουλος του ΠΙ, μέλη της επιτροπής εκπόνησης του ΠΣ και οι Θεολόγοι Σχολικοί Σύμβουλοι επισκέφθηκαν εθιμοτυπικά τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος και είχαν μια πρώτη ενημερωτική συνάντηση με θέμα το νέο ΠΣ και άλλα ζητήματα που αφορούν το μάθημα των Θρησκευτικών. Στη συνάντηση αυτή ο Αρχιεπίσκοπος ζήτησε από τον υπεύθυνο της επιτροπής εκπόνησης του νέου ΠΣ ένα ειδικό ενημερωτικό υπόμνημα.

ΜΑΡΤΙΟΣ 2012

Η επιτροπή εκπόνησης του νέου ΠΣ παραδίδει το σχετικό υπόμνημά της για το πλαίσιο αρχών, τις παιδαγωγικές προϋποθέσεις, τους στόχους και τα περιεχόμενα του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου προς τον Αρχιεπίσκοπο και τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος (ΔΙΣ). Ταυτόχρονα, αποστέλλει το υπόμνημα αυτό και προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τις Ιερές Μητροπόλεις ανά την Ελλάδα, τις Θεολογικές Σχολές, τις Εκκλησιαστικές Ακαδημίες, τους Θεολόγους Σχολικούς Συμβούλους και τις επιστημονικές ενώσεις των Θεολόγων.

ΜΑΙΟΣ 2012

Στις αρχές Μαΐου πραγματοποιείται ενημερωτική κοινή διαβούλευση με τη ΔΙΣ στην Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, όπου γίνεται ανταλλαγή απόψεων με τη συμμετοχή του Αρχιεπισκόπου και των Συνοδικών Μητροπολιτών, αντιπροσωπείας της επιτροπής εκπόνησης του νέου ΠΣ, σχεδόν όλων των Θεολόγων Σχολικών Συμβούλων και ορισμένων μελών του ΔΣ της ΠΕΘ. Προηγουμένως, κατά την κύρια εισήγησή του στη ΔΙΣ ο Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως Άνθιμος πραγματοποίησε θετική εισήγηση για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά, τονίζοντας ότι «το Πρόγραμμα Σπουδών, όπως το περιγράφουν οι συντάκτες του και τα περιεχόμενά του, επιδιώκει να αναδείξει την Ορθόδοξη Πίστη και Παράδοση σε όλες τις πτυχές της. Σε όλα τα μαθήματα υπάρχει αφθονία θεμάτων και διδακτικών δραστηριοτήτων που αφορούν στην Αγία Γραφή, στα πατερικά κείμενα, στη λατρεία και στην τέχνη της Εκκλησίας. Σε κάποιες αυτόνομες ενότητες παραθέτει συμπληρωματικά, με τη μορφή διάσπαρτων στοιχείων και θρησκευσιολογικά θέματα. Σε όλες τις ενότητες, ειδικά στο Γυμνάσιο, είναι εμφανής ο διάλογος με τις ανησυχίες και τις εμπειρίες των μικρών παιδιών και των εφήβων αλλά και με τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Επειδή είναι εκπαιδευτικό εργαλείο, σ' αυτά τα ζητήματα χρησιμοποιεί γλώσσα και ορολογία επίκαιρη, που κάποτε υπερβαίνει τη γνώριμη σε μας και οικεία θεολογική ορολογία. Βεβαίως, αποκλίσεις από τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας, δεν υπάρχουν».

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2012

Η επιτροπή εκπόνησης του νέου ΠΣ δημοσιοποιεί το δεύτερο υπόμνημά της με τίτλο «Απόκριση στις Επικρίσεις Σχετικά με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών», απαντώντας στις συντονισμένες προσπάθειες διάφορων επώνυμων αλλά και ανώνυμων που χωρίς την αίσθηση της δέουσας ευθύνης αγωνίζονται με κάθε μέσο -και κυρίως με επικοινωνιακούς όρους και όχι με πραγματικά θεολογικά και παιδαγωγικά κριτήρια- να δημιουργήσουν κλίμα καχυποψίας ή ακόμη και χαστικού διχασμού. Πράγματι, «η επιτροπή δέχθηκε ανάρμοστες λεκτικές επιθέσεις και απρεπείς χαρακτηρισμούς, που αποκαλύπτουν προκατάληψη, φανατισμό και παντελή έλλειψη πνεύματος διαλόγου. Η προφανής αδυναμία παρουσίασης πειστικών αντεπιχειρημάτων και η απροθυμία για έναν ουσιαστικό διάλογο γύρω από το θεολογικό περιεχόμενο του νέου ΠΣ και τις παιδαγωγικές αρχές που το διέπουν, οδήγησε αρκετούς επικριτές να επιδοθούν σε μια συστηματική, άκομψη και ανοίκεια προς το χριστιανικό ήθος προσωπική επίθεση εναντίον των μελών της συντακτικής Επιτροπής. Η επίθεση αυτή επεδίωκε τη συκοφάντηση των κινήτρων τους, τη σπίλωση της ακαδημαϊκής και επιστημονικής τους υπόληψης και την αμφισβήτηση της ίδιας της εκκλησιαστικής ταυτότητας και του Ορθόδοξου φρονήματός τους».

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2012

Στις 5 Νοεμβρίου η Διαρκής Ιερά Σύνοδος ασχολήθηκε και πάλι με το μάθημα των Θρησκευτικών και το νέο ΠΣ. Σχετική εισήγηση παρουσίασε ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας αναφέροντας συμπερασματικά ότι: «Το μάθημα των Θρησκευτικών πρέπει να διατηρεί τον γνωστικόν και παιδαγωγικόν του χαρακτήρα. Θα εκφράζεται μέσα από μίαν ενιαίαν δομήν, με τρόπον επαγωγικόν, συμφώνως και με τα σύγχρονα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά της ηλικίας και των μορφωτικών αναγκών. Δεν είναι δυνατόν να αποτελεί απλήν συσσώρευσιν γνώσεων, ούτε να επιδιώκει προβολή μεταφυσικών και ιδεολογικών προεκτάσεων, ερμηνευτικών προσεγγίσεων η ακροβατισμών αλλά δια της διδασκαλίας θα επιδιώκεται η προβολή και αι συνέπειαι διαμορφώσεως ενός προτύπου ζωής, δηλαδή του πολιτισμού και της κοινωνίας. Επί τη βάσει των συντεταγμένων αυτών θα πρέπει να διαμορφωθεί εν πρόγραμμα, το οποίον θα ξεκινά και θα έχει ως επίκεντρον την ελληνορθόδοξον παράδοσιν του τόπου, επί τη βάσει του οποίου εξεφράσθη ως ήθος, και διεμορφώθη ως ζωή, και ως αύτη η παράδοσις απευτύθη εις τα μνημεία του πολιτισμού μας. Έκαστος μαθητής η μαθήτρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπείας, είναι απαραίτητον και πολύτιμον να γνωρίζει την θρησκευτικήν παράδοσιν του τόπου, ως πίστιν, λατρείαν, ζωήν, τέχνην και πολιτισμόν. Τούτος θα πρέπει να είναι ο πρώτος και βασικός κύκλος του μαθήματος. Ο δεύτερος κύκλος θα αφορά τας μεγάλας χριστιανικάς παραδόσεις εκτός της Ορθοδοξίας, αι οποίαι συναντώνται εις τον ελλαδικόν χώρον και γενικώτερον εις τον κόσμον, όπως στοιχεία του Ρωμαιοκαθολικισμού και του Προτεσταντισμού. Ο τρίτος κύκλος θα πρέπει να περιλαμβάνει ορισμένα στοιχεία από τα μεγάλα Θρησκευόμενα και ιδίως

όσα ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία περισσότερο, δηλαδή, τας μονοθεϊστικές παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ, τον Ινδουϊσμό και τον Βουδισμό, προκειμένου εις επίπεδον γνωσιακών οι διδασκόμενοι να αποκτήσουν "πείραν"».

Ακολούθως η ΔΙΣ αποφάσισε:

«1. Να ζητήσει να της αποσταλεί το υπό διαμόρφωση νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών.

2. Να ζητήσει το μάθημα να εξακολουθήσει να ονομάζεται «Μάθημα Θρησκευτικών» και να είναι υποχρεωτικό.

3. Στις τάξεις της Β΄ και Γ΄ Λυκείου να υπάρχει δίωρη διδασκαλία του μαθήματος.

4. Για τον διορισμό των Καθηγητών του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Εκπαίδευση, να προϋποθέτει και την «Συμμαρτυρία» του Επισκόπου της τοπικής Εκκλησίας».

5. Άλλες επικριτικές προσεγγίσεις

ΜΑΙΟΣ 2012

Η «Εστία Πατερικών Μελετών», ένας θρησκευτικός σύλλογος που πρωτοστατεί σε διαμαρτυρίες κατά των ηλεκτρονικών ταυτοτήτων, του ΑΜΚΑ, της μετάφρασης των λειτουργικών κειμένων κ.λπ., οργάνωσε ημερίδα στο Πολεμικό Μουσείο με κεντρικό θέμα το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου και τίτλο: «Θρησκευτικά: Ορθόδοξη Παιδεία ή Πανθρησκευτική προπαγάνδα;». Δύο εκ των ομιλητών επικεντρώθηκαν στο νέο ΠΣ. Η κριτική που ασκήθηκε στο ΠΣ αφορούσε κυρίως στον χαρακτήρα του μαθήματος. Κατά τους οργανωτές και ομιλητές της ημερίδας, με το νέο ΠΣ το ορθόδοξο ομολογιακό μάθημα μεταλλάσσεται σε πολυθρησκευτικό, αποδομώντας την ορθόδοξη θρησκευτική παιδεία.

ΙΟΥΝΙΟΣ 2012

Με ορισμένες διαφοροποιήσεις, την κριτική αυτή θα επαναλάβει και η ΠΕΘ επισήμως, ζητώντας την ακύρωση του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά τόσο σε σχετική ανακοίνωσή της όσο και σε ιδιαίτερη συνάντηση που είχε με τον Αρχιεπίσκοπο. Μάλιστα, η ΠΕΘ προκάλεσε συνάντηση εργασίας με ορισμένους θεολόγους εκπαιδευτικούς στα σχολεία όπου το νέο ΠΣ εφαρμοζόταν σε πιλοτικό πρόγραμμα.

Την αρνητική αυτή στάση με ομιλίες, παρεμβάσεις στο διαδίκτυο, επιστολές και υπομνήματα προς την εκκλησιαστική Ιεραρχία και το Υπουργείο Παιδείας κ.ά. αποδέκτες, εξέφρασε συντονισμένα και ο καθηγητής στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ κ. Ηρακλής Ρεράκης, ζητώντας με σχετικό υπόμνημά του την ακύρωση του ΠΣ και τη συγγραφή ενός άλλου. Και εδώ το πρόβλημα είναι κυρίως τα θρησκευτολογικά στοιχεία που ενσωματώθηκαν στο νέο ΠΣ.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2012

Από το τοπικό Παράρτημα της ΠΕΘ Μυτιλήνης εκδίδεται τόμος με συλλογή 315 επικριτικών άρθρων και αναφορών στο νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου και αποστέλλεται κυρίως προς τους ιεράρχες της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ο τόμος αυτός δεν περιέχει απλώς επικριτικά άρθρα αλλά και κάθε αρνητική αναφορά που δημοσιεύθηκε απλώς στο διαδίκτυο κατά του νέου ΠΣ.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2012

Στις 5 Νοεμβρίου, κατά τη διάρκεια των εργασιών της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου, η ΠΕΘ με τα κατά τόπους Παραρτήματά της και ο Σύνδεσμος Θεολόγων Μακεδονίας-Θράκης επέδωσαν Ψήφισμα προς τα Μέλη της ΔΙΣ, με το οποίο εκφράζουν την ριζική διαφωνία τους προς το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά, γιατί, όπως υποστηρίζουν στο εν λόγω Ψήφισμα, το νέο ΠΣ απεμπολεί την ταυτότητα του ορθόδοξου χριστιανισμού, γιατί στο νέο ΠΣ δεν καλύπτεται η συνταγματική επιταγή για καλλιέργεια και ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης, γιατί καταστρατηγεί βασικές αρχές της παιδοψυχολογίας, γιατί υποτιμά τον Χριστό ως απλό διδάσκαλο μιας θρησκείας μεταξύ των άλλων, γιατί δεν ζητήθηκε η γνώμη της Εκκλησίας, των Θεολογικών Σχολών και των θεολογικών ενώσεων στην εκπόνηση του νέου ΠΣ. Η ΠΕΘ, τέλος, διερωτάται γιατί η Εκκλησία της Ελλάδος δεν εξέφρασε ακόμη την αυτονόητη αντίθεσή της και κλείνει με αναφορά σε ομιλία του Οικουμενικού Πατριάρχη προς επίρρωση των θέσεων της ΠΕΘ για τον χαρακτήρα και το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών, απαιτώντας με το ζήτημα αυτό να ασχοληθεί η επόμενη Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2013

Ο «Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος «ΚΑΙΡΟΣ» για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης» σε ειδική ανακοίνωσή του λαμβάνει θέση για το νέο ΠΣ θεωρώντας ως ένα πολύ θετικό βήμα το αποτέλεσμα της εργασίας των εμπειρογνομόνων, μολονότι δεν προέκυψε με την απαραίτητη χρονική άνεση και δεν στηρίχθηκε σε ευρήματα αξιολόγησης των προηγούμενων ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ. Ιδιαίτερα σημαντικό κρίνεται ότι το νέο ΠΣ απευθύνεται και αφορά την θρησκευτική αγωγή όλων των μαθητών ανεξαιρέτως. Η προσπάθεια του νέου ΠΣ κρίνεται ως μία σύγχρονη και τεκμηριωμένη πρόταση, επειδή υιοθετεί το πρόγραμμα διαδικασίας και παρέχει ελευθερία κινήσεων στον εκπαιδευτικό. Η ανακοίνωση του «Καιρού» επισημαίνει ότι, παρόλο που στο νέο ΠΣ ασκείται δριμεία κριτική για υιοθέτηση του θρησκευτικού χαρακτήρα, εντούτοις αυτό επιδεικνύει πλήρη σεβασμό στη Χριστιανική πίστη και ζωή, με έμφαση στην Ορθόδοξη Παράδοση, δίχως να αποτελεί κατήχηση ή μύηση αλλά σπουδή στα ουσιώδη του βίου της, ενώ παράλληλα συνομιλεί με τις άλλες χριστιανικές παραδόσεις και με ορισμένα από τα μεγάλα παγκόσμια θρησκευόμενα.

6. Απόψεις των Σχολικών Συμβούλων και των εκπαιδευτικών των πιλοτικών σχολείων

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας επιλογής νέων Σχολικών Συμβούλων, πραγματοποιήθηκε σε ειδικό σεμινάριο η επιμόρφωσή τους στα νέα ΠΣ, προκειμένου να λάβουν ενεργό μέρος στην πιλοτική διαδικασία εφαρμογής τους. Πλην των επιφυλάξεων ενός Σχολικού Συμβούλου, η συντριπτική πλειοψηφία των Θεολόγων Σχολικών Συμβούλων τάσσεται υπέρ του νέου ΠΣ και ενεργοποιείται στην πιλοτική εφαρμογή αλλά και στην ενημέρωση των Θεολόγων εκπαιδευτικών για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά.

ΙΟΥΝΙΟΣ 2012

Με βάση τις συγκεντρωτικές «Εκθέσεις παρακολούθησης και αξιολόγησης» που συνέταξε ο Σχολικός Σύμβουλος Άγγελος Βαλλιανάτος, υπεύθυνος για την πιλοτική εφαρμογή του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, η πιλοτική εφαρμογή του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά με δεδομένες τις δυσχερείς συνθήκες, τις τεχνικές δυσκολίες, τις καθυστερήσεις και τις ασάφειες στο ξεκίνημά της, λειτούργησε θετικά. Στα Δημοτικά, λόγω της ελλιπούς επιμόρφωσης και ενημέρωσης, η εφαρμογή του ΠΣ στα Θρησκευτικά έγινε μεμονωμένα. Αντίθετα, στα Γυμνάσια, ελάχιστος ήταν ο αριθμός των Θεολόγων στα πιλοτικά σχολεία που αξιωματικά αρνήθηκε να προσεγγίσει τα νέα Προγράμματα Σπουδών και τον Οδηγό για τον εκπαιδευτικό.

Με βάση τις ιδιαίτερες εκθέσεις των δεκαοκτώ (18) επιμορφωτών και των δέκα (10) συμβούλων προώθησης, ορισμένοι εκ των οποίων ήταν και Σχολικοί Σύμβουλοι, οι διδακτικές δραστηριότητες που προτείνει το νέο ΠΣ αλλάζουν δραστικά τον τρόπο που μαθαίνουν οι μαθητές, αφού αλλάζει ο ρόλος του διδάσκοντος και διαφοροποιείται ο ρόλος των μαθητών. Ο εκπαιδευτικός από μεταφορέας πληροφορίας και γνώσης γίνεται συντονιστής και καθοδηγητής στην ανακάλυψή της. Οι μαθητές γίνονται ενεργοί στην ανακάλυψη της γνώσης και στη συσχέτισή της με τις δικές τους εμπειρίες. Όσα μαθαίνουν, γίνονται κτήμα τους. Συγκεκριμένα για το μάθημα των Θρησκευτικών, οι μαθητές ασκούν τη δυνατότητά τους να αποκτήσουν γνώσεις για την Ορθόδοξη Εκκλησία, τον Χριστιανισμό και βασικά θρησκευόμενα, με τρόπους που τους ελκύουν να προσεγγίσουν το θρησκευτικό φαινόμενο σε πολλές και πλούσιες εκφράσεις. Με το εργαλείο της κριτικής σκέψης οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν τη θρησκευτική πολλαπλότητα, καλλιεργώντας παράλληλα την ηθική και κοινωνική ευαισθησία τους. Οι ενεργητικές τεχνικές εκπαίδευσης καθιστούν τους μαθητές δρώντα υποκείμενα, ώστε ελεύθερα και υπεύθυνα να εκφράζονται και να αυτοπροσδιορίζονται ως προς το «θρησκεύειν» αλλά και να μάθουν να συνυπάρχουν και να ανέχονται τη θρησκευτική ετερότητα.

Κάποιοι εκπαιδευτικοί, που αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στις επιμορφωτικές συναντήσεις, δήλωσαν πως δεν είχαν διαβάσει το ΠΣ και τον Οδηγό για τον εκπαιδευτικό, δεν ξέρουν τι περιέχει, πώς είναι διαρθρωμένο και ποιοι είναι οι στόχοι της εκπαίδευσης και του μαθήματος των Θρησκευτικών ειδικότερα. Δεν γνώριζαν τίποτα, παρά μόνο ό,τι άκουσαν από άλλους. Παρέμειναν στις απόψεις τους, με μόνη ενημέρωσή τους από την αρθρογραφία περί του ΠΣ, κυρίως στο διαδίκτυο, διατηρώντας αντιρρήσεις επί της αρχής και του γενικού στόχου του μαθήματος, που θεωρούν πως γίνεται θρησκευολογικό, όπως περιγράφεται ότι είναι στην ως άνω αρθρογραφία. Σε άλλο σχολείο οι εκπαιδευτικοί δεν ήταν αρκετά εξοικειωμένοι με τους στόχους του νέου ΠΣ, επειδή δεν συμμετείχαν επαρκώς στην Α΄ Φάση επιμόρφωσης. Ωστόσο, το ενδιαφέρον τους για τα νέα ΠΣ και η συνεχής επαφή με τον Σχολικό Σύμβουλο συνέβαλε στη βελτίωσή τους. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί ήρθαν σε επαφή ή μελέτησαν το νέο ΠΣ και δηλώνουν πως αισθάνονται εξοικειωμένοι με τους στόχους του. Δυσκολεύτηκαν να ξεκινήσουν την εφαρμογή του, αλλά το αποφάσισαν κυρίως μετά την πρώτη επιμορφωτική συνάντηση.

Ενώ οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτικούς δηλώνουν πως είναι εξοικειωμένοι με τους στόχους του ΠΣ και δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα, αν εξαιρέσουμε εκείνους που αρνήθηκαν να το αγγίξουν, λίγοι είναι εκείνοι που αισθάνονται πως κάποια από τα θέματα που διαπραγματεύεται είναι δύσκολα για την ηλικία που προβλέπεται να διδαχθούν, ο χρόνος που προτείνεται είναι λίγος για τέτοια ζητήματα και κάποιοι από τους στόχους δεν αντιστοιχούν επαρκώς με την ανάπτυξή τους στις αντίστοιχες στήλες. Απορίες και παρανοήσεις σχετικές με την προσέγγιση και την υλοποίηση των στόχων -π.χ. αν θα πρέπει να αναπτυχθούν όλοι οι στόχοι που περιγράφονται στα προσδοκώμενα- λύθηκαν είτε στη διάρκεια των επιμορφωτικών συναντήσεων είτε κατά τις επισκέψεις των Συμβούλων Προώθησης.

Ως προς την αναγκαιότητα αλλαγής των ΠΣ και εδώ οι γνώμες ποικίλλουν. Στις εκθέσεις των Συμβούλων Προώθησης αναφέρεται ότι υπάρχουν εκπαιδευτικοί που θεωρούν πως δεν χρειαζόταν καμία αλλαγή, οπότε δεν ασχολήθηκαν με το νέο ΠΣ, ή ότι ήταν αναγκαία η αλλαγή του μαθήματος, αλλά στην κατεύθυνση του τονισμού της ελληνικής ταυτότητας και του παρηγορητικού ρόλου του μαθήματος των Θρησκευτικών. Πέρα όμως από τα άκρα, οι περισσότεροι από τους θεολόγους που συνεργάστηκαν με τους Συμβούλους Προώθησης, *κρίνουν πως ήταν αναγκαία η αλλαγή του ΠΣ στα Θρησκευτικά, ώστε να ανταποκριθεί το μάθημα στις σημερινές εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών, να προσαρμοστεί στις σύγχρονες συνθήκες λειτουργίας του σχολείου, να γίνει επίκαιρο και να αποκτήσει λόγο ύπαρξης στην τάξη, να πάψει να αγνοεί την ετερότητα, να λάβει υπόψη τις προσλαμβάνουσες και τις θρησκευτικές αναζητήσεις των μαθητών.* Τέλος, κάποιοι από τους εκπαιδευτικούς εξέφρασαν ενθουσιασμό για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά και τον

Οδηγό που το συνοδεύει και προτείνουν τον Οδηγό ως εργαλείο και σε άλλα μαθήματα.

7. Κριτική θεώρηση των αντιδράσεων στο νέο ΠΣ

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ίδιοι κύκλοι που σήμερα ασκούν κριτική στο ΠΣ άσκησαν την ίδια περίπου κριτική και κατά το πρόσφατο παρελθόν (2003-2006), όταν εξέφρασαν τις θέσεις τους για τα νεο-εκδοθέντα τότε διδακτικά βιβλία των Θρησκευτικών. Τόσο η ΠΕΘ όσο και ο καθηγητής Ρεράκης, ο οποίος μάλιστα ήταν και κριτής-αξιολογητής του ΠΙ για το βιβλίο της Ε΄ τάξης του Δημοτικού, αποφάνθηκαν σε ανακοινώσεις και σε ημερίδες για τον προβληματικό και κατά τη γνώμη τους μη ακραιφνώς ορθόδοξο χαρακτήρα των βιβλίων αυτών, τα οποία, σημειωτέον, είναι σε ισχύ μέχρι σήμερα. Η στάση αυτή των παραπάνω κύκλων οδήγησε προφανώς την τότε ηγεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος να αποστείλει αρχικά, πριν τη συγγραφή των βιβλίων, επιστολή στο ΠΙ με την οποία ζητούσε τη συμμετοχή της Εκκλησίας στη συγγραφή των βιβλίων των Θρησκευτικών και, κατόπιν, αρνητικό υπόμνημα για τα περατωθέντα διδακτικά βιβλία, επαναλαμβάνοντας τις θέσεις των εν λόγω κύκλων.

Από την κριτική αυτή δεν έλειψαν και λίαν προσβλητικές και υποτιμητικές εκφράσεις και υπονοούμενα για τα μέλη της επιτροπής εκπόνησης του νέου ΠΣ, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως «κατ' επίφασιν και κατ' ευφημισμόν εμπειρογνώμονες» ή ότι συνέπραξαν στο νέο ΠΣ για λόγους οικονομικούς, μιας και τα δήθεν υπέρογκα ποσά του προγράμματος αυτού προέρχονται από το ΕΣΠΑ. Επί της ουσίας, η κριτική που δέχθηκε το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά χαρακτηρίζεται, σε πολλές περιπτώσεις, από ελλιπείς κατανοήσεις, αποσπασματικές αναγνώσεις, αλλά και πολύ συχνά κατάφωρες διαστρεβλώσεις των περιεχομένων του. Αφοριστικές διατυπώσεις της μορφής «το μάθημα μετατρέπεται σε πανθηρσκεία», «από το νέο ΠΣ απουσιάζει το πρόσωπο της Θεοτόκου», «ο Ιησούς Χριστός εξισώνεται με τους ιδρυτές άλλων θρησκειών», «ο μαθητής καλείται να μάθει για όλες τις θρησκείες και να επιλέξει» κ.ά. δεν έχουν καμιά σχέση με τα περιεχόμενα του ΠΣ. Σε αρκετές από αυτές τις μάλλον προκατειλημμένες προσεγγίσεις απάντησε ήδη η Επιτροπή που εκπόνησε το ΠΣ με το πολυσέλιδο Υπόμνημά της, παρά το γεγονός ότι οι σκοποί, τα περιεχόμενα και οι διδακτικές δραστηριότητες του ΠΣ είναι σαφείς και δεν αφήνουν περιθώρια για τέτοιες παρανοήσεις. Ασφαλώς, η δυνατότητα διατύπωσης επαναλαμβανόμενων επικρίσεων, που προέρχονται πάντοτε από τους ίδιους κύκλους, ευνοήθηκε σημαντικά από την παρατεταμένη πιλοτική εφαρμογή, που πραγματοποιείται για πρώτη φορά στο ελληνικό σχολείο. Από την άλλη πλευρά, είδαν το φως της δημοσιότητας και αρκετές άλλες προσεγγίσεις από ενεργούς εκπαιδευτικούς και θεολογικές ενώσεις, που χαιρέτισαν τον προσανατολισμό του νέου ΠΣ και τις καινοτομίες που αυτό κομίζει, ειδικά στον τομέα της ανακαλυπτικής, διερευνητικής, συνεργατικής και βιωματικής διδασκαλίας και μάθησης.

Η συντονισμένη δράση της ΠΕΘ και του καθ. Ηρ. Ρεράκη προς τα εκκλησιαστικά και μοναστικά περιβάλλοντα, ακόμη και προς ορισμένες θρησκευτικές αδελφότητες (π.χ. «Ο Σωτήρ»), με αιχμή του δόρατος τον κίνδυνο της απώλειας του ορθόδοξου χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών, οδήγησε ορισμένους ιεράρχες να υιοθετήσουν αβασάνιστα τις θέσεις τους, όπως πρόσφατα και τον ηγούμενο της Ι. Μονής Γρηγορίου του Αγίου Όρους. Παρόμοια και ο π. Βασίλειος Γοντικάκης, Προηγούμενος της Ι. Μονής Ιβήρων του Αγίου Όρους, μολονότι ενημερώθηκε μονοσήμαντα από το ειδικό αφιέρωμα του περιοδικού Κοινωνία της ΠΕΘ για το νέο ΠΣ και κατόπιν από τον ηγούμενο της Ι. Μονής Γρηγορίου και φυσικά από τον καθ. Ηρ. Ρεράκη, χαρακτήρισε «αντιπαιδαγωγικό και απάνθρωπο» το νέο ΠΣ. Οι κύκλοι αυτοί των επικριτών του νέου ΠΣ συστηματικά επιχειρούν να θέσουν θέμα «Θρησκευτικών» και στη Σύνοδο της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, προκειμένου να εντείνουν τις πιέσεις τους για την ακύρωσή του.

Ωστόσο, οι ανωτέρω κύκλοι αποσιωπούν ή απλώς δεν λαμβάνουν σαφώς υπόψη τους μια μεγάλη συζήτηση εδώ και δεκαετίες γύρω από τον «ομολογιακό» χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελλάδα. Στη συζήτηση αυτή, πέρα από τους υποστηρικτές του ομολογιακού μαθήματος, υπάρχουν και οι επικριτές του, που είναι μέλη της επιστημονικής κοινότητας, συνταγματολόγοι, εκπαιδευτικοί ή απλώς διανοούμενοι που καταθέτουν την άποψή τους. Επιπλέον, ιδιάζουσα σημασία έχουν οι θέσεις θεσμοθετημένων οργάνων και αρχών της Πολιτείας, όπως το Συμβούλιο της Επικρατείας, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και ο Συνήγορος του Πολίτη. Κατά τον τελευταίο μάλιστα, το πρόβλημα του μαθήματος των Θρησκευτικών και το δικαίωμα απαλλαγής από αυτό κάθε μαθητή που απλώς το επιθυμεί απορρέει από τον «δεδομένο “κατηχητικό” και, συνεπώς, μονόπλευρο χαρακτήρα του μαθήματος αυτού» και μάλιστα ασχέτως προς το ότι ο χαρακτήρας αυτός θεωρείται «σύμφωνος προς το Σύνταγμα».

Το θρησκευτικό μάθημα στη δημόσια εκπαίδευση σε μια σειρά από επιστημονικές μονογραφίες και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και εφημερίδες εγκαλείται ότι είναι μονοφωνικό, κατηχητικό και μονόπλευρο, μονολιθικό και σκοταδιστικό, «ακραία περίπτωση κατηχητισμού και θρησκευτικής ενδογμάτισης στο πλαίσιο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κ.ά. Οι θέσεις αυτές, και κυρίως οι πιέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, οδήγησαν το ίδιο το Υπουργείο Παιδείας το 2008 να εκδώσει εγκυκλίους, βάσει των οποίων οι μαθητές που δεν επιθυμούν την παρακολούθηση των Θρησκευτικών, μπορούν με μια απλή δήλωσή τους, «χωρίς να προβαίνουν σε καμία περαιτέρω διευκρίνιση», δίχως, δηλαδή, να προσδιορίζουν τον λόγο ή το ιδιαίτερο θρήσκευμά τους, να απαλλάσσονται νομίμως. Η έκδοση συμπληρωματικής εγκυκλίου που ορίζει πώς θα απασχολούνται «οι μη Ορθόδοξοι μαθητές δηλ. οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι, οι οποίοι... απαλλάσσονται από το

μάθημα των Θρησκευτικών για λόγους συνείδησης» δεν έλυσε ικανοποιητικά το ζήτημα. Τόσο η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Απόφαση 3356/95) όσο και ο Συνήγορος του Πολίτη (Πόρισμα 19905.04.2.1/15-11-2004 & Δελτίου Τύπου 31-7-2008), υπερβαίνουν παλαιότερη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία, προκειμένου να δοθεί η απαλλαγή στα Θρησκευτικά, απαιτούσε οι γονείς ή οι μαθητές να «δηλώσουν καθ' οιονδήποτε τρόπον, ότι για λόγους θρησκευτικής συνείδησης, ήτοι διότι είναι ετερόδοξοι, ετερόθρησκοι ή άθεοι, δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν την διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών» (Απόφαση 3356/95).

Οι επικριτές του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου έχουν μάλλον ξεχάσει πλήρως την πρόσφατη δημόσια συζήτηση, η οποία διεξήχθη στην ελληνική κοινωνία με αφορμή τις εγκυκλίους που εξέδωσε το Υπουργείο Παιδείας το 2008 για την απαλλαγή από τα Θρησκευτικά. Οι τρεις εκείνες εγκυκλίους, αλλά και η καταστρατήγηση ή η πλημμελής εφαρμογή του μέτρου, μετέτρεψαν άτυπα τα Θρησκευτικά σε προαιρετικό μάθημα, όπως επισημάνθηκε και από πολλές ενώσεις θεολόγων που διαμαρτυρήθηκαν, αφού άνοιξαν τον δρόμο, ώστε κάθε μαθητής να μπορεί να διεκδικήσει απαλλαγή, ακόμη και εάν δεν δικαιούται. Η παρουσίαση του θέματος αυτού από τον Τύπο και τα λοιπά ΜΜΕ, οι θέσεις και οι δηλώσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, των κομμάτων, της ΟΛΜΕ και των εκπαιδευτικών παρατάξεων, οι θέσεις διαφόρων εκπαιδευτικών κύκλων και διανοουμένων, οι επίσημες παρεμβάσεις των Θεολογικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης, των θεολογικών ενώσεων και πολλών εκπαιδευτικών έδωσαν το στίγμα ενός δημόσιου διαλόγου γύρω από τον χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία των Θρησκευτικών. Το προβληματικό σημείο για τους επικριτές του μαθήματος αποτελούσε ο έντονα ομολογιακός και κατηχητικός χαρακτήρας των Θρησκευτικών. Από την άλλη πλευρά, όχι μόνο οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί αλλά και οι Θεολογικές Σχολές έκαναν λόγο για το αναγκαίο άνοιγμα προς τη θρησκευτική ετερότητα με την εισαγωγή θρησκευολογικών αναφορών σε ένα νέο και ανοικτό ΠΣ, «ώστε να αναβαθμιστεί ακόμη περισσότερο το μάθημα των Θρησκευτικών, να εμπλουτιστούν τα αναλυτικά σχολικά προγράμματα με μαθήματα κοινωνικής ηθικής ή ιστορίας των θρησκευμάτων, τα οποία θα μπορούν να παρακολουθούν οι μαθητές στο σύνολό τους ανεξαρτήτως θρησκείας ή ομολογίας» (Θεολογική Σχολή ΕΚΠΑ, 9-9-2008). Προς την ίδια κατεύθυνση, το σύγχρονο περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών «ούτε αποκλειστικά ομολογιακό προσανατολισμό μπορεί να έχει ούτε όμως και αποκλειστικά θρησκευολογικό. Και οι δύο προσανατολισμοί πρέπει να υπάρχουν αναλογικά και σε συνδυασμό, ώστε, εκτός των άλλων, από τη μια μεριά να αποφεύγεται ο θρησκευτικός αναλφαβητισμός, ενώ από την άλλη να καλλιεργείται στους μαθητές μια συνείδηση αποδοχής, σεβασμού και ειρηνικής συνύπαρξης με το «διαφορετικό» (Τμήμα Θεολογίας ΑΠΘ, 8-9-2008). Η επιτροπή εκπόνησης δεν έκανε τίποτε άλλο παρά έλαβε σοβαρά υπόψη τον δημόσιο αυτό διάλογο.

Εξάλλου, στο ευρωπαϊκό περιβάλλον υφίστανται πολλά και ποικίλα πρότυπα οργάνωσης της θρησκευτικής αγωγής. Άλλα συγκροτούνται με βάση το ομολογιακό ή το πολυομολογιακό πρότυπο, άλλα με βάση το θρησκευτολογικό και άλλα είναι απλώς μικτά και επιλεκτικά, ενσωματώνοντας δημιουργικά τη διαπολιτισμική διάσταση του θρησκευτικού φαινομένου. Πριν από λίγα χρόνια, η Κοινοβουλευτική Συνδιάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης (47 χώρες) με τη Σύσταση 1720 έκανε λόγο για την ανάγκη εισαγωγής στην εκπαίδευση της διδασκαλίας των θρησκειών. Ακολούθως, πρότεινε τον θρησκευτολογικό προσανατολισμό της διδασκαλίας είτε έναντι του ουδετερόθρησκου είτε έναντι του ομολογιακού ή πολυομολογιακού περιεχομένου του μαθήματος των Θρησκευτικών στα διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα, για να διασφαλίσει έτσι την αμεροληψία και αντικειμενικότητα στην παρουσίασή τους. Ωστόσο, η ανακάλυψη των διαφόρων θρησκειών και κυρίως των θρησκειών γειτονικών χωρών από τους μαθητές, θα γίνεται παράλληλα με τη γνωριμία της δικής τους θρησκείας. Πέρα από φανατισμούς, «ο σκοπός αυτής της εκπαίδευσης θα πρέπει να κάνει τους μαθητές... να αντιληφθούν ότι καθένας έχει το ίδιο δικαίωμα με όλους να πιστεύει ότι η δική του θρησκεία είναι η “η αληθινή πίστη” και ότι η διαφορετική θρησκεία ή η αθεΐα δεν διαφοροποιεί αξιολογικά τους ανθρώπους».

Η επιτροπή εκπόνησης, λαμβάνοντας υπόψη της όλα τα παραπάνω, ως όφειλε, επεξεργάστηκε μια εναλλακτική πρόταση ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Η πρόταση του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά παρουσιάζει ένα μάθημα ανοικτό και πλουραλιστικό, που διατηρεί μεν τον γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα που είχε ως τώρα, αλλά επιπλέον λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις των καιρών, τις μορφωτικές ανάγκες των σύγχρονων μαθητών και εμπλουτίζεται με περισσότερα στοιχεία για τις χριστιανικές παραδόσεις της Ευρώπης και για ορισμένες από τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου. Οι «συντεταγμένες» αυτές διαμορφώνουν ένα πρόγραμμα θρησκευτικού μαθήματος το οποίο ξεκινά από και έχει επίκεντρο την ελληνορθόδοξη παράδοση του τόπου, την παράδοση της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας, όπως αυτή σαρκώθηκε στη ζωή και αποτυπώθηκε στα μνημεία του πολιτισμού του. Κάθε μαθητής ή μαθήτρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπίας, είναι απαραίτητο και πολύτιμο να γνωρίζει τη θρησκευτική παράδοση του τόπου, ως πίστη, λατρεία, ζωή, τέχνη και πολιτισμό. Αυτός είναι ο πρώτος και βασικός κύκλος του μαθήματος. Ο δεύτερος κύκλος είναι οι μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις που συναντώνται στην Ευρώπη και γενικότερα στον κόσμο, εκτός της Ορθοδοξίας, όπως ο Ρωμαιοκαθολικισμός και ο Προτεσταντισμός στις κύριες και βασικές του ομολογίες. Ο τρίτος κύκλος περιλαμβάνει ορισμένα στοιχεία από τα μεγάλα θρησκευτά και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία περισσότερο, δηλαδή, τις μονοθεϊστικές παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ και δύο απωανατολικές θρησκείες, τον Ινδουισμό και τον Βουδισμό. Οπωσδήποτε, τα στοιχεία αυτά δίνονται σύμφωνα με

τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, την ηλικία και τις μορφωτικές ανάγκες των παιδιών. Επιπλέον, δεν αποτελούν διδακτέα ύλη αλλά διαθέσιμα διδακτικά μέσα και υλικά για τον εκπαιδευτικό, ο οποίος καλείται να σχεδιάσει τη διδασκαλία του με βάση τις ιδιαίτερες συνθήκες και το «οικοσύστημα» της τάξης του.

Επισημαίνεται, πάντως, ότι το νέο ΠΣ αφορά τη θρησκευτική αγωγή στη δημόσια εκπαίδευση και όχι την εκκλησιαστική κατήχηση. Το ΜτΘ βεβαίως και έχει ως κέντρο, αφετηρία και πρωταρχικό μέλημα την Ορθόδοξη πίστη και ζωή, αλλά οφείλει και πρέπει να έχει *ορίζοντα αναφοράς και διαλόγου* και με τις άλλες χριστιανικές κατανοήσεις, τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις και τις σύγχρονες φιλοσοφικές ή άλλες μορφές πνευματικότητας. Ένας ουσιαστικός διάλογος, ανάμεσα στο κέντρο και στον ορίζοντα, που θα αναπτυχθεί στο πλαίσιο του ΜτΘ θεμελιωμένος πάνω στην ορθή προσέγγιση και κριτική κατανόηση των διαφορετικών αφηγήσεων, δεν στοιχειοθετεί απομάκρυνση από την Ορθοδοξία ή μια μορφή θρησκευτικού συγκρητισμού· απεναντίας, συνιστά κυρίως και κατεξοχήν την πεμπτούσια της χριστιανικής μαρτυρίας στον σύγχρονο και ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο μας.

Στην πράξη το νέο ΠΣ ουσιαστικά δεν απομακρύνεται από τους ειδικούς σκοπούς του μαθήματος, όπως αυτοί ορίζονται στα Αναλυτικά Προγράμματα του 2003 (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ). Τα Προγράμματα εκείνα, πέρα από την ενημέρωση για την υφή του θρησκευτικού φαινομένου, την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης και την απόκτηση γνώσεων γύρω από τη Χριστιανική πίστη και την Ορθόδοξη Χριστιανική Παράδοση, την καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας, με την αξιοποίηση των μορφωτικών αγαθών της Αγίας Γραφής, των Πατέρων και της Παράδοσης της Εκκλησίας, εστίαζαν *επιπλέον στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών και στάσεων, στην διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε και παίζει ο Χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης, στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας, στην ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης, στην αντίληψη ότι το αυθεντικό χριστιανικό μήνυμα είναι υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό, στην κατανόηση της πολυπολιτισμικής, πολυφυλετικής και πολυθρησκευτικής δομής των σύγχρονων κοινωνιών και στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκευτική επικοινωνία και αλληλογνωριμία*. Συνεπώς, το νέο ΠΣ κινείται πάνω στις ίδιες βασικές αρχές τις οποίες εμπλουτίζει και αναπτύσσει περισσότερο.

Αθήνα, 11 Ιανουαρίου 2013

Ανασκευή των επικρίσεων εναντίον του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*

Από τη στιγμή της δημοσίευσης του νέου Προγράμματος Σπουδών (ΠΣ) στον ιστότοπο του Υπουργείου Παιδείας και καθ' όλη την περίοδο της πιλοτικής εφαρμογής του δημοσιεύτηκαν διάφορα άρθρα, σχόλια, εκτιμήσεις, καθώς επίσης και ποικίλες - επικριτικές στην πλειονότητα - απόψεις γύρω από τον σκοπό, τον προσανατολισμό και τα περιεχόμενά του. Στο πλαίσιο του διαλόγου που διεξάγεται, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων μελετά και λαμβάνει υπόψη κάθε τι σχετικό με το νέο ΠΣ που βλέπει το φως της δημοσιότητας. Σε μερικές περιπτώσεις, θεώρησε αναγκαίο να απαντήσει δημόσια σε ορισμένες επικρίσεις και να παράσχει τις αναγκαίες διευκρινήσεις. Παρά το γεγονός ότι αρκετές από τις επικριτικές θέσεις που διατυπώθηκαν αφορούν σε παρανοήσεις και είναι παντελώς αβάσιμες, θεωρούμε χρήσιμο να επανέλθουμε, για την ανάγκη της ευρύτερης ενημέρωσης, προκειμένου να καταδειχθεί με σαφήνεια ότι οι επικρίσεις αυτές δεν «αγγίζουν» το ΠΣ, επειδή απλά δεν κρίνουν ή σχολιάζουν αυτό που πραγματικά είναι, αλλά κάτι άλλο. Σχολιάζουν και επικρίνουν «κάτι άλλο» που προκύπτει είτε από την αδυναμία τους να κατανοήσουν είτε από την εμμονή τους σε έναν συγκεκριμένο τύπο μαθήματος.

Αντιπροσωπευτικά, παρατίθενται παρακάτω - ομαδοποιημένες για τη διευκόλυνση του αναγνώστη - οι πιο χαρακτηριστικές και συχνά επαναλαμβανόμενες από αυτές τις επικρίσεις. Αμέσως μετά από κάθε ομάδα επικριτικών θέσεων ακολουθεί σχολιασμός με παραπομπές στα περιεχόμενα του ΠΣ.

Σημειώνεται ότι τόσο οι επικρίσεις όσο και τα σχόλια πάνω σε αυτές βασίζονται στις διατυπώσεις της υφιστάμενης έκδοσης του ΠΣ (2011), η οποία είναι πιθανόν να τροποποιηθεί στο πλαίσιο των βελτιώσεων που θα γίνουν μετά την ολοκλήρωση της πιλοτικής εφαρμογής του.

*Δημοσιεύθηκε αρχικά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων <http://www.amen.gr/article11947> στις 11-11-2013.

Α.Διδασκαλία 6 ή 8 διαφορετικών θρησκευτικών εκδοχών ταυτόχρονα. Το Πρόγραμμα Σπουδών μετατρέπει το μάθημα των Θρησκευτικών (ΜτΘ) σε θρησκευσιολογικό.

Ακόμη και ο πιο επιπόλαιος αναγνώστης του ΠΣ μπορεί να αντιληφθεί ότι το κύριο σώμα της προτεινόμενης θεματολογίας και διδακτικής επεξεργασίας είναι ο Χριστιανισμός. Σε ένα δεύτερο επίπεδο προσεγγίζονται ο Ιουδαϊσμός και το Ισλάμ και σε ένα τρίτο οι ανατολικές θρησκευτικές παραδόσεις (Ινδουισμός, Βουδισμός, Ταοϊσμός και Κομφουκιανισμός).

Οι θρησκείες στους μεν δύο πρώτους κύκλους (Δημοτικό) αναπτύσσονται αναγνωριστικά και φαινομενολογικά (σύμβολα, τελετές, γιορτές, τόποι, βιβλία και γνωριμία με 2-3 πρόσωπα). Στον τρίτο κύκλο (Γυμνάσιο) επιχειρείται μια ουσιαστικότερη γνωριμία, σε μια αναλογία που έχει νόημα να παρουσιαστεί πιο αναλυτικά. Δηλαδή:

Από τις 46 (14 + 13 + 19) συνολικά Θεματικές Ενότητες (ΘΕ) και των τριών κύκλων μόλις 2 (στην Α΄ Γυμνασίου) είναι αφιερωμένες αμιγώς στη «συστηματική» διδασκαλία των άλλων θρησκειών.

Λαμβανομένου υπόψη ότι κάθε ΘΕ αναπτύσσεται σε Βασικά Θέματα (ΒΘ) παρατηρούμε ότι:

Στη Β΄ Γυμνασίου, σε 3 από τις 6 ΘΕ προτείνονται ΒΘ γύρω από τις θρησκείες. Πιο συγκεκριμένα: 1 ΒΘ στη ΘΕ 1 για τον εικονισμό του Θεού, 1 ΒΘ στη ΘΕ 4 για τον σεβασμό του άλλου και 2 ΒΘ στη ΘΕ 5 για την ειρήνη και τη βία.

Στην Γ΄ Γυμνασίου, σε 5 από τις 7 ΘΕ προτείνονται ΒΘ γύρω από τις θρησκείες. Πιο συγκεκριμένα: 2 ΒΘ στη ΘΕ 2 (ανθρώπινες αξίες και διάλογος στις θρησκείες), 1 ΒΘ στη ΘΕ 3 (φανατισμός), μελέτη για 2 πρόσωπα από τα 8 στη ΘΕ 4, 1 ΒΘ στη ΘΕ 5 (το κακό) και 1 ΒΘ για τη ΘΕ 6 (ελπίδα).

Συμπερασματικά, στο Γυμνάσιο:

- Σε σύνολο 19 ΘΕ έχουμε 2 ΘΕ για τις θρησκείες.
- Σε σύνολο 84 ΒΘ (με βάση την αρίθμηση και όχι τη βαρύτητα και το πλήθος των υποθεμάτων τους) έχουμε 15 ΒΘ για τις θρησκείες.

Αναλυτικότερα:

- Α΄ Τάξη: Σε σύνολο 15 ΒΘ έχουμε 4 για τις θρησκείες.
- Β΄ Τάξη: Σε σύνολο 35 ΒΘ έχουμε 4 για τις θρησκείες, από τα οποία ορισμένα είναι υποθέματα.
- Γ΄ Τάξη: Σε σύνολο 34 ΒΘ έχουμε 6 για τις θρησκείες.

Συνεπώς, τα αμιγώς θρησκευσιολογικά ΒΘ είναι περίπου το 1/6. Εάν όμως μετρηθούν τα υποθέματα και όχι τα ΒΘ, τότε τα θρησκευσιολογικά θα περιοριστούν σε λιγότερο από το 1/10 στο Γυμνάσιο, ενώ το συνολικό ποσοστό των

Θρησκευολογικών θεμάτων στο γενικό σύνολο των περιεχομένων του ΠΣ (Δημοτικό-Γυμνάσιο) είναι ακόμη μικρότερο.

Το ότι ο Χριστιανισμός συνιστά το κύριο σώμα μάθησης στο ΠΣ δεν έχει να κάνει μόνο με την ποσότητα της προτεινόμενης ύλης, αλλά και με το είδος της διδακτικής προσέγγισής της. Έτσι, προσέχοντας τα ΒΘ κάθε ΘΕ, καθώς και τα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα (ΠΜΑ), ο εκπαιδευτικός μπορεί να αντιληφθεί ότι ο Χριστιανισμός, αφενός, προσεγγίζεται πολυδιάστατα (ιστορικά, βιβλικά, λειτουργικά, δογματικά, πολιτισμικά, υπαρξιακά) και στους τρεις κύκλους και, αφετέρου, αναπτύσσεται σπειροειδώς βαθαίνοντας από κύκλο σε κύκλο.

Η διδασκαλία και διαφορετικών θρησκευτικών εκδοχών -πέραν της Ορθοδοξίας- υλοποιεί αυτό που ήδη από τα προηγούμενα Προγράμματα (ΔΕΠΠΣ, 2002: 199) είχε τεθεί ως ζητούμενο για τους μαθητές στους ειδικούς σκοπούς: «να αντιληφθούν την πολυπολιτισμική πολυφυλετική και πολυθρησκευτική δομή των σύγχρονων κοινωνιών» και «να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη διαχριστιανικής και διαθρησκειακής επικοινωνίας».

Υπενθυμίζουμε ότι με βάση το ΔΕΠΠΣ διδάσκεται ήδη μέχρι σήμερα στην ΣΤ' Δημοτικού το εκτενές κεφάλαιο ΣΤ', *Ετερόδοξοι και αλλόθρησκοι*, με τέσσερις θρησκευολογικές ενότητες: α) *Μια πρώτη γνωριμία με τους Ρωμαιοκαθολικούς Χριστιανούς*, β) *Μια πρώτη γνωριμία με τους Ευαγγελικούς Χριστιανούς (προτεστάντες)*, γ) *Η λατρεία των Εβραίων στη συναγωγή το Σάββατο*, δ) *Η προσευχή των Μουσουλμάνων στο τζαμί την Παρασκευή*. Ακόμη, υπάρχουν διάσπαρτα θρησκευολογικά στοιχεία σε όλα τα διδακτικά βιβλία και διδακτικά μέσα με στόχο τη στοιχειώδη ενημέρωση. Επιπρόσθετα, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι στο ισχύον ΔΕΠΠΣ τα θρησκευολογικά θέματα είναι υποχρεωτική διδακτέα ύλη, ενώ στο νέο ΠΣ τα ΒΘ είναι προτεινόμενα. Επιπλέον, ότι το νέο ΠΣ αντιμετωπίζει τις περιόδους Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ως ενιαίο και αυτοτελή κύκλο εγκύκλιων σπουδών.

Συστοιχιζόμενο, λοιπόν, το νέο ΠΣ σε αυτή την προοπτική, τονίζει ότι: ναι μεν «ανοίγεται [...] στις χριστιανικές παραδόσεις της Ευρώπης και τις άλλες θρησκείες», ωστόσο «ξεκινά από και έχει επίκεντρο τη θρησκευτική παράδοση του τόπου [...] Κάθε μαθητής/τρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του/της ιδιοπροσωπίας, είναι χρήσιμο να γνωρίζει τη θρησκευτική παράδοση του τόπου [...] Αυτός είναι ο πρώτος και βασικός κύκλος του μαθήματος» (ΠΣ στα Θρησκευτικά, 2011: 16).

Β.Το ΠΣ στέκεται αρνητικά στην πίστη των παιδιών και θετικά σε μια γενική θεώρηση των θρησκειών. Το ΠΣ εισάγει τη θεολογία της πολυπολιτισμικότητας.

Σε όλους όσους διδάσκουν το ΜτΘ είναι γνωστό ότι δεν υπάρχουν πολλές βεβαιότητες για την «πίστη των παιδιών» του ελληνικού σχολείου. Η παρατήρηση αφορά και στους βαπτισμένους Χριστιανούς μαθητές. Γι' αυτό, το ΠΣ επιχειρεί να

βοηθήσει τα παιδιά, από τα πρώτα τους βήματα στο σχολείο, να αναγνωρίσουν τον ρόλο της πίστης στη ζωή και στον πολιτισμό, προχωρώντας σταδιακά από την αναγνώριση των εξωτερικών της χαρακτηριστικών στη συνειδητοποίηση του υπαρκτού της βάθους και της μεταμορφωτικής της δυναμικής.

Το πόσο θεμελιώδης είναι αυτή η στάση του ΠΣ απέναντι στη θρησκευτική δέσμευση μπορεί να το αναγνωρίσει κανείς κυρίως στις επάρκειες των μαθητών στο τέλος του κάθε κύκλου (σ. 45-46, 62-63, 73-74, 84-86 και 97-99). Στις επάρκειες, δηλαδή, αναδεικνύεται η σαφέστατη πρόθεση του ΠΣ να γίνουν όλα τα παραπάνω διδακτική πράξη και θρησκευτικός γραμματισμός των μαθητών.

Επιπλέον, τα ΠΜΑ στις επιμέρους ΘΕ καταδεικνύουν και ενισχύουν αυτή τη θέση. Για παράδειγμα, στην Γ΄ Δημοτικού στη ΘΕ 3, *Η χαρά της γιορτής. Τα Χριστούγεννα*, ως ΠΜΑ αναφέρονται τα εξής:

«Οι μαθητές μπορούν να:

- μοιράζονται συναισθήματα χαράς, ενθουσιασμού και συμμετοχής στη γιορταστική ατμόσφαιρα των γενεθλίων, της σχολικής γιορτής, του πανηγυριού και της γιορτής των Χριστουγέννων
- αναγνωρίζουν στις βιβλικές αφηγήσεις της Γέννησης του Χριστού την έννοια του δώρου και της προσφοράς
- συναισθάνονται τη σημασία της γιορτής για τους ανθρώπους σε όλες τις θρησκείες του κόσμου
- συγκρίνουν τους τρόπους εορτασμού των Χριστουγέννων σε όλο τον κόσμο».

Παρατηρώντας, λοιπόν, τα ανωτέρω, όπως επίσης και τα ΒΘ της 2^{ης} στήλης, διαπιστώνουμε ότι το νέο ΠΣ όχι μόνο δεν «στέκεται αρνητικά στην πίστη των παιδιών και θετικά σε μια γενική θεώρηση των θρησκειών», αλλά τουναντίον αυτή βρίσκεται στο επίκεντρο της προσέγγισής του μέσα από την ανάδειξη των κομβικών της σημείων.

Ως προς την πολυπολιτισμικότητα, το ΠΣ έχοντας ως αφετηρία ότι «η αναγνώριση και ο σεβασμός της διαφορετικότητας θεωρείται ως μια αδιαπραγμάτευτη πραγματικότητα στην αγιογραφική διδασκαλία», (Ηρ. Ρεράκη, *Ο άλλος στο ελληνικό σχολείο*, σελ. 376) και ακόμη ότι «βασική αγωνία της ορθόδοξης ανθρωπολογίας είναι η αναστήλωση, διατήρηση, διάσωση των πνευματικών χαρακτηριστικών που συστήνουν τόσο το ανθρώπινο πρόσωπο, όσο και την ανθρώπινη κοινωνία, ως αληθινή “κοινωνία ετεροτήτων, ως κοινωνία ανεπανάληπτων προσώπων με παγκόσμιο πνεύμα”» (ό.π., σελ. 385), τονίζει ότι «ο παιδαγωγός οφείλει, σε κάθε περίπτωση, να αξιολογεί σωστά το φαινόμενο της διαφορετικότητας και να αναδεικνύει συχνά ως θέμα διαλογικής συζήτησης την αποδοχή όλων των “άλλων” των διαφορετικών...» (ό.π., σελ. 373).

Γ.Το νέο ΠΣ εξαφανίζει διά της πολτοποίησης των θρησκειών την πίστη των μαθητών. Ιδιαίτερα στους χριστιανούς μαθητές εξαφανίζει την πίστη τους στο Σύμβολο της Πίστεως.

Και στους τρεις κύκλους οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να προσεγγίσουν ολιστικά (γνωστικά, συναισθηματικά, πρακτικά, υπαρξιακά) δογματικές αλήθειες του Συμβόλου της Πίστεως.

Το Σύμβολο της Πίστεως, που αποτελεί μια «σύντομη και περιληπτική ομολογία των βασικών δογμάτων της χριστιανικής πίστης», παρουσιάζεται άμεσα αλλά και έμμεσα μέσα από μία πληθώρα θεματικών ενοτήτων που αναδεικνύουν τα δόγματα της χριστιανικής πίστης. Συγκεκριμένα:

Γ' Δημοτικού: ΘΕ 3, *Τα Χριστούγεννα*, ΘΕ 5, *Ποιος είναι ο Ιησούς Χριστός*, ΘΕ 6, *Γιορτάζοντας το Πάσχα* (Σταύρωση - Ταφή - Ανάσταση).

Δ' Δημοτικού: ΘΕ 2, *Η Μητέρα του Χριστού* (Ευαγγελισμός, «...ἐκ Πνεύματος Αγίου καί Μαρίας τῆς Παρθένου»), ΘΕ 6, *Οι Προφῆτες της Βίβλου* («...το λαλήσαν διά τῶν Προφητῶν»).

Ε' Δημοτικού: ΘΕ 4, *Η Εκκλησία του Χριστού*, (έλευση Αγίου Πνεύματος, Πρ. 2,1-13).

Α' Γυμνασίου: Α' Γυμνασίου ΘΕ 3, *Πώς ζουν οι Χριστιανοί; (Αγία Τριάδα)*, ΘΕ 4, *Πώς παίρνονται οι αποφάσεις* (οι Οικουμενικές σύνοδοι και οι αποφάσεις τους, βασικό θέμα διδασκαλίας το Σύμβολο της Πίστεως).

Β' Γυμνασίου: ΘΕ 2, *Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών; «Τίνα με λέγουσιν οί ἄνθρωποι εἶναι;»*, ΘΕ 3 (ως προς τη Δημιουργία: «ποιητὴν οὐρανοῦ καί γῆς», καθώς και το «ὁμολογῶ ἐν Βάπτισμα ...»).

Γ' Γυμνασίου: ΘΕ 1, *Η Χριστιανοσύνη στον σύγχρονο κόσμο* («εἰς μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν Ἐκκλησίαν ...»), ΘΕ 7, *Από την αρχή έως το τέλος του κόσμου* (από το «ποιητὴν οὐρανοῦ καί γῆς» έως το «οὗ της βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος», αλλά και «ποιητὴν οὐρανοῦ καί γῆς» και ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος»).

Δ.Η χρήση της ορθόδοξης παράδοσης είναι επιφανειακή. Ο χαρακτήρας του ΠΣ είναι πολυθρησκευτικός και όχι ορθόδοξος. Απουσιάζει η θεολογία της Εκκλησίας. Αντ' αυτής προβάλλεται ο συμφιλιωτικός, θεραπευτικός, κοινωνικός και νοσηματοδοτικός ρόλος όλων των θρησκειών. Αποσιώπηση της θεολογίας της Εκκλησίας.

α) Ως προς την απουσία της θεολογίας:

Οι συντάκτες του ΠΣ θεωρούν επιστημολογικό λάθος, όσον αφορά το μάθημα των Θρησκευτικών, να θεωρείται η θεολογία εκτός των ορίων της διδασκαλίας της θρησκείας. Ακριβώς γι' αυτό επιβάλλεται η προσέγγισή της με βάση τα πιο σύγχρονα θρησκευτοπαιδαγωγικά και ευρύτερα επιστημονικά δεδομένα και όχι η συστηματική κατά ακαδημαϊκούς κλάδους έκθεσή της.

Το ότι η θεολογία βρίσκεται στο κέντρο του ΠΣ μπορεί κανείς να το αναγνωρίσει στα ΒΘ των ΘΕ, καθώς τα θεολογικά κριτήρια με τα οποία καλούνται οι μαθητές να τα επεξεργαστούν (π.χ. Α΄ Γυμνασίου ΘΕ 4: Τα δόγματα ως δείκτες, ορίζουν αλλά δεν περιορίζουν, Β΄ Γυμνασίου ΘΕ 3: Ο άνθρωπος στην κτίση: βασιλιάς, οικονόμος ή ιερέας;, Γ΄ Γυμνασίου ΘΕ 1: Ιεραποστολή ως μαρτυρία και όχι ως προπαγάνδα). Έτσι θα διαπιστώσει ότι όχι μόνο δεν αποσιωπάται, αλλά από το Δημοτικό ακόμη «κτίζεται» σιγά σιγά η θεώρηση της θεολογίας, αναφερόμενης όχι σε μια «ιδιωτική» θρησκευτικότητα, αλλά σε προσωπική πρόσκληση και δημόσια μαρτυρία για αναζήτηση της αλήθειας του Θεού και του νοήματος της ζωής. Με αυτόν τον τρόπο φτάνουμε στην Γ΄ Γυμνασίου (ΘΕ 2: Ο καθένας μπορεί να πιστεύει ό,τι θέλει;) ακόμη και να ανασκευάσουμε αυτή τη σύγχρονη στάση πολλών Χριστιανών απέναντι στη θρησκευτική δέσμευση.

Όλες οι ΘΕ και στους τρεις κύκλους προκαλούν/προσκαλούν τους μαθητές για θεολογική επεξεργασία των ζητημάτων, αφού δεν αποβλέπουν στην αναπαραγωγή των γνώσεων, αλλά στον στοχασμό, στο «άνοιγμα», στη μεταμόρφωση, στη διάθεση για πράξη. Γι' αυτόν, άλλωστε, τον λόγο και οι τίτλοι των ΘΕ διατυπώνονται με ερωτήματα στα οποία οι μαθητές καλούνται να βρουν απαντήσεις με θεολογικό και προσωπικό νόημα.

β) Ως προς την αποσιώπηση της θεολογίας της Εκκλησίας:

Παραθέτουμε ενδεικτικά θεολογικά θέματα που αναπτύσσονται στο ΠΣ:

- Πατέρες της Εκκλησίας και δόγματα (Α΄ Γυμνασίου, ΘΕ 4).
- Εικόνα και ομοίωση (Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 3 και 4).
- Αμαρτία - κακό (Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 5).
- Μεταμόρφωση (Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 6).
- Θεολογία της εικόνας (Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 1).
- Θεοφάνειες στην ιστορία (Γ΄ Δημοτικού ΘΕ 5, Δ΄ Δημοτικού ΘΕ 4 και 5 κ.ά.).
- Σωτηρία (Γ΄ Γυμνασίου ΘΕ 5, Γ΄ Δημοτικού ΘΕ 7, «όλα τα πλάσματα αξίζει να σωθούν»).
- Κρίση (Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 4).
- Εκκλησία (Ε΄ Δημοτικού ΘΕ 4 και 5, ΣΤ΄ Δημοτικού ΘΕ 1 και 2).
- Άγιοι (ΣΤ΄ Δημοτικού, ΘΕ 3).
- Βασιλεία του Θεού (Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 7).

γ) Ως προς την τάχα επιφανειακή χρήση της Ορθόδοξης παράδοσης:

Αναφέρουμε ενδεικτικά τις ΘΕ:

- Γ΄ Δημοτικού: ΘΕ 3 (Γιορτή 3 Ιεραρχών), ΘΕ 6 (Πάσχα, Ορθόδοξη υμνογραφία), ΘΕ 7 (Αγιασμός).
- Δ΄ Δημοτικού: ΘΕ 1 (Αγιασμός), ΘΕ 2 (Ευαγγελισμός στην Ελλάδα, εικόνες της Παναγίας), ΘΕ 4 (το ορθόδοξο Βάπτισμα και Χρίσμα, ο νονός μας), ΘΕ 5

(Άγιον Όρος, Μετέωρα, Παναγία Σουμελά, προφήτης Ηλίας), ΘΕ 3 (Σαρακοστή).

- Ε΄ Δημοτικού: ΘΕ 5 (Κοσμάς Αιτωλός, γ. Γαβριηλία).
- ΣΤ΄ Δημοτικού: ΘΕ 2 (Γιορτές μνήμης, η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού [περιλαμβάνεται στην προσεχή έκδοση του ΠΣ]), ΘΕ 3 (Χριστιανοί Άγιοι), ΘΕ 6 (βυζ. Εικόνες, ποίηση και μουσική, ο Ακάθιστος Ύμνος).
- Α΄ Γυμνασίου: ΘΕ 3 (Ορθόδοξη εικόνα της Τριάδας, εικόνα του Ευαγγελισμού [περιλαμβάνεται στην προσεχή έκδοση του ΠΣ]), ΘΕ 1 (Κυριακή της Ορθοδοξίας).
- Γ΄ Γυμνασίου: ΘΕ 1 (Ορθόδοξες Εκκλησίες, Ορθόδοξη διασπορά, Ορθόδοξα κέντρα, Αρχιεπ. Αναστάσιος), ΘΕ 4 (γ. Πορφύριος, Ν. Νησιώτης, Κ. Γουέαρ), ΘΕ 6 (λειτουργία μετά τη λειτουργία, το Πάσχα στο κέντρο της Ορθόδοξης λατρείας).

Επιλεκτικά και δειγματικά, πέρα από τις διάσπαρτες ψηφίδες ανάδειξης της θρησκευτικής παράδοσης του τόπου μας στο σύνολο του ΠΣ, παραπέμπουμε στη ΘΕ 6, *Ορθοδοξία, Διαφωτισμός, Νέος Ελληνισμός*, της Β΄ Γυμνασίου, όπου ως ΠΜΑ αναφέρονται:

«Οι μαθητές μπορούν να:

- αναπαράγουν την εποχή και τις συνθήκες
- σταθμίζουν τον ρόλο της Ορθόδοξης πίστης στη διατήρηση της μνήμης και της ταυτότητας των Ελλήνων
- παρουσιάζουν και αξιολογούν τη ζωή και το έργο συγκεκριμένων προσώπων
- ερμηνεύουν τον ρόλο των προσώπων με ποικίλα κριτήρια και υπό διαφορετικές οπτικές γωνίες
- εξετάζουν την ορθότητα της ταύτισης της θρησκευτικής με την εθνική ταυτότητα και ελέγχουν τις δικές τους σχετικές αντιλήψεις».

Ένα μάθημα δεν χαρακτηρίζεται μόνο από τα περιεχόμενά του, αλλά κυρίως από τον προσανατολισμό του, δηλαδή το ΓΙΑΤΙ της διδασκαλίας του στο δημόσιο σχολείο. Κατά συνέπεια το ΜτΘ έχει -όπως άλλωστε και στα υφιστάμενα Προγράμματα (ΔΕΠΠΣ/ΑΠΣ)- πρωτίστως χαρακτήρα εκπαιδευτικό και μορφωτικό, αφού αποβλέπει να συνεισφέρει μαζί με τα άλλα μαθήματα του σχολείου στην ολόπλευρη ανάπτυξη του μαθητή.

Όσο για τον ισχυρισμό ότι «απουσιάζει η Θεολογία της Εκκλησίας» και «αντ΄ αυτής προβάλλεται ο συμφιλιωτικός, θεραπευτικός, κοινωνικός και νοσηματοδοτικός ρόλος όλων των θρησκειών» γεννάται το ερώτημα: η θεολογία της Εκκλησίας δεν εμπεριέχει τη συμφιλιωτική, τη θεραπευτική ή την κοινωνική διάσταση; Σε αυτή την προοπτική, τίθεται το ερώτημα: ΘΕ όπως αυτές της Γ΄ Γυμνασίου («Η Χριστιανοσύνη στον σύγχρονο κόσμο», «Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη», «Βία στο όνομα του Θεού και της αλήθειας», «Μαρτυρία και προσφορά της πίστης στον

σύγχρονο κόσμο», «Πού είναι ο Θεός; Η οδύνη του σύγχρονου κόσμου και το αίτημα της σωτηρίας από το κακό», «Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση του κόσμου», «Από την αρχή έως το τέλος του κόσμου») αποτελούν ή όχι διήκουσες έννοιες της χριστιανικής θεολογίας;

Ε.Το ΜτΘ δεν παραμένει ορθόδοξο, γιατί απουσιάζει ο Χριστός ως Θεάνθρωπος, Σωτήρας και Λυτρωτής.

Γ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 1, *Ζούμε μαζί*, στα ΒΘ από την ΚΔ: Καλός ποιμένας (Ιω. 7, 11, Λκ 15, 3-6) και Σπλαχνικός πατέρας (Λκ 15, 11-32). Στην ίδια τάξη η ΘΕ 3, *Η χαρά της γιορτής, Τα Χριστούγεννα*, είναι αφιερωμένη κατά 80% στο γεγονός της Γέννησης του Ιησού Χριστού. Στη ΘΕ 4, *Τα παιδιά είναι χαρά*, διδάσκεται η Περιτομή του Κυρίου, η Υπαπαντή, Ο Ιησούς δωδεκαετής στον Ναό. Στη ΘΕ 5, *Ποιος είναι ο Ιησούς Χριστός;*, υπάρχει μια πλήρης παρουσίαση του Χριστού ως Θεανθρώπου, Σωτήρα και Λυτρωτή. Πιο συγκεκριμένα, στα ΒΘ αναφέρονται:

« i. Από την ΚΔ:

- Έρθε στον κόσμο σαν ξένος: Φάτνη, βοσκοί, Ηρώδης, φυγή στην Αίγυπτο (Μτ 1, 18-25. 2, 1-15 και Λκ 2, 1-20)
- Αγαπημένος φίλος: Λάζαρος, Μάρθα, Μαρία (Ιω 11)
- Ένας δάσκαλος που όλοι θαύμαζαν (Μτ 7, 28-29)
- Ο Μεσσίας που όλοι προσδοκούσαν: Από το κήρυγμα στη Ναζαρέτ (Λκ 4, 16-20)
- Κοντά σε όλους χωρίς διάκριση: Κλήση Λευί (Μτ 9, 9-13), Αλείψασα (Ιω 8, 3-11)

ii. Ζωή στην Παλαιστίνη στα χρόνια του Αυγούστου

iii. Μπροστά στις εικόνες του Δωδεκάορτου».

Στη ΘΕ 6, *Γιορτάζοντας το Πάσχα*, διδάσκονται όλα τα γεγονότα από τον Μυστικό Δείπνο μέχρι και την Ανάσταση.

Δ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 1, *Όταν οι άνθρωποι προσεύχονται*, διδάσκονται η προσευχή του Ιησού, η Κυριακή προσευχή. Στη ΘΕ 2, *Η Μητέρα του Χριστού*, το γεγονός του Ευαγγελισμού. Στη ΘΕ 4, *Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί*, η Βάπτισμα του Χριστού. Στη ΘΕ 5, *Ιεροί τόποι...*, οι περιοδείες του Ιησού Χριστού στη Γαλιλαία, η είσοδος στα Ιεροσόλυμα. Στη ΘΕ 6, *Οι Προφήτες...*, η προφητεία του Ησαΐα για τον ερχομό του Χριστού, στη ΘΕ 7, *Ιερά βιβλία*, το «εγώ ειμί ή οδός» (Ιω 14, 6), το «φῶς τοῦ κόσμου» (Ιω 8, 12).

Ε' Δημοτικού: Στη ΘΕ 1, *Μαθητές και δάσκαλοι*, στην επί του Όρους Ομιλία (Μτ 5-7), ο Ιησούς παρουσιάζεται ως δάσκαλος και ταυτόχρονα αναδεικνύεται ως Σωτήρας (θαύματα), αλλά και ως Υιός του Θεού (στην κλήση και αποστολή των μαθητών και στην επί του Όρους Ομιλία). Στη ΘΕ 2, *Για να ζούμε καλύτερα...*, η εντολή της αγάπης (Μτ 5, 43-48). Στη ΘΕ 3, *Προχωράμε αλλάζοντας*, οι παραβολές

Τελώνου και Φαρισαίου, του Ασώτου. Στη ΘΕ 5, *Αποστολές για την καλή είδηση, το «Πορευθέντες μαθητεύσατε...».*

ΣΤ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 3, *Άγιοι άνθρωποι*, δια του «ζῶ δέ σὺκέτι ἐγώ, ζεῖ δέ ἐν ἐμοί Χριστός» έμμεση πλην σαφής αναφορά στο πρόσωπό Του μέσα από τη ζωή των αγίων. Στη ΘΕ 6, *Μνημεία και τόποι λατρείας...*, βασικό θέμα η παρουσίαση του Ακαθίστου Ύμνου.

Α' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 2, *Η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό*, παρουσίαση του θεανθρώπινου προσώπου του Χριστού, όπως τον κατανόησε η χριστιανική τέχνη διαχρονικά (από τον Ήλιο της Δικαιοσύνης και τον Καλό Ποιμένα μέχρι τον Παντοκράτορα). Στη ΘΕ 3, *Πώς ζουν οι χριστιανοί;...*, η εκκλησιαστική κοινότητα και η Θεία Ευχαριστία.

Β' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1, *Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;*, μέσα από τη θεολογία της εικόνας του Ιωάννη Δαμασκηνού γίνεται αναφορά στο θεανθρώπινο πρόσωπο του Ιησού Χριστού και στη δυνατότητα απεικόνισής του. Όλη η ΘΕ 2, *Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών;...*, είναι αφιερωμένη στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού και στη σχέση του με τον άνθρωπο και τη ζωή του (Λκ 15, 11-32, Λκ 10, 25-37, Ιω 4, 1-42, Λκ 10, 38-42, Ιω 8, 3-11, Μκ 6, 32-44, Λκ 19, 1-10, Μκ 3, 1-6, Μκ 2, 23-28, Μτ 5, 3-12, Λκ 23,34, Μτ 23, 13-33, Μτ 10, 1-4, Ιω 20, 21, Μτ 28, 19-20, Μκ 15, 21 - 16, 8, Λκ 2, 34, Μτ 16, 13). Στη ΘΕ 4, *Εμείς και οι "άλλοι"*, αναφορές στην προσέγγιση του Χριστού πάνω στο θέμα αυτό όπως Μτ 25, 31-46, Λκ 10, 25-37, Μτ 15, 21-28, Μτ 8, 5-12.

Γ' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 2, *Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη*, διδασκαλία του διαλόγου με τη Σαμαρείτισσα (Ιω 4, 1-42), όπου αποκαλύπτεται ο Ιησούς ως Μεσσίας. Στη ΘΕ 5, *Πού είναι ο Θεός; Η οδύνη του σύγχρονου κόσμου και το αίτημα της σωτηρίας από το κακό*, μέσα από τη διδασκαλία ιαματικών παρεμβάσεων του Ιησού Χριστού (Λκ 18, 35-43, Μκ 10, 46-52, Μκ 5, 21-43) αποκαλύπτεται πέραν των άλλων η εξουσία Του -ως Θεού- στη συγχώρηση αμαρτιών. Στη ΘΕ 6, *Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση του κόσμου*, μέσα από τα θέματα «βασιλεία του Θεού», «το κενό μνημείο», την ανάλυση της γιορτής και της εικόνας των Αγίων Πάντων, αναδεικνύεται το θεανθρώπινο πρόσωπό Του. Το ίδιο περίπου θέμα παρουσιάζεται και στη ΘΕ 7, *Από την αρχή έως το τέλος του κόσμου*, με την αναφορά στο Λκ 17, 20-21 (Βασιλεία) και στην Αποκάλυψη του Ιωάννη (Αποκ 19, 6-8 και 21, 2-27).

ΣΤ.Απουσιάζει η συμμετοχή στη λατρευτική και μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα από τα ΒΘ:

Γ' Δημοτικού: Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών, Ορθόδοξη υμνογραφία και εικόνες για το Πάσχα, Αγιασμός του ύδατος.

Δ' Δημοτικού: Η πρωινή προσευχή στο σχολείο, αγιασμός στο σχολείο, Γιορτές για τη Μητέρα του Χριστού, Ένα παιδί βαπτίζεται στο όνομα του Χριστού (Βάπτισμα και Χρίσμα Ορθοδόξων).

Ε' Δημοτικού: Νηστεία και άσκηση (Σαρακοστή), Μεάνοια και εξομολόγηση, Προσευχή και Θεία Ευχαριστία, Ψωμί και κρασί ως δώρα στον Θεό.

ΣΤ' Δημοτικού: Γιορτές μνήμης (Κωνσταντίνου και Ελένης, μαρτύρων και ασκητών), Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης, ψηφιδωτά Ραβέννας, φορητές εικόνες, ποίηση και μουσική (Ρωμανός ο Μελωδός).

Α' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1, *Μεγαλώνοντας και αναζητώντας* (κλήρος και λαός, ενορίες, μητροπόλεις), ενώ στη ΘΕ 3, *Πώς ζουν οι χριστιανοί; Η νέα ζωή της Εκκλησίας*, στα ΠΜΑ επιδιώκεται οι μαθητές να μπορούν να:

- «αναγνωρίζουν και κρίνουν τις βασικές αξίες της χριστιανικής πρότασης ζωής
- ερμηνεύουν τα κύρια στοιχεία του λατρευτικού τυπικού της Θείας Ευχαριστίας του Βαπτίσματος και του Χρίσματος
- αναλύουν τις διαστάσεις (προσωπικές και κοινωνικές) της ευχαριστιακής στάσης ζωής, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα παραδείγματα».

Στα ΒΘ της ίδιας ΘΕ γίνεται αναφορά στις:

«Απαντήσεις της Χριστιανικής Εκκλησίας:

- Για τη σχέση των ανθρώπων με τον Θεό:

- Μπροστά στην Ορθόδοξη εικόνα της Αγίας Τριάδας: Ο άνθρωπος φιλοξενεί τον Θεό που τον επισκέπτεται
- Η Αγία Τριάδα: Ο Θεός του διαλόγου, της σχέσης και της αγάπης
- Η πίστη στον Θεό: Ο άνθρωπος ανταποκρίνεται ελεύθερα στην αγάπη του Θεού και αναφέρει τη ζωή του σε αυτόν

- Για τον σκοπό και το νόημα της ζωής:

- Η Εκκλησία ως μια κοινότητα Ευχαριστίας (Θεία Ευχαριστία)
- Η ζωή του ανθρώπου ως ευχαριστία, δηλαδή ως σχέση, προσφορά και αγάπη
- Ο Χριστιανός με το Βάπτισμά του γίνεται μέλος της εκκλησιαστικής κοινότητας
- Η σχέση του ανθρώπου με την κτίση: Όχι εκμεταλλευτής ιδιοκτήτης, αλλά προσωπικά υπεύθυνος φίλος».

Β' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1 (Ζωγραφίζοντας χριστιανικές εικόνες σήμερα), στη ΘΕ 6 (ενορίες και κοινότητα, Κοσμάς ο Αιτωλός).

Γ' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1 (Ιεραποστολή ως μαρτυρία, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος), στη ΘΕ 4 (Γέροντας Πορφύριος, Κάλλιστος Γουέαρ), στη ΘΕ 6 (Το τραπέζι της Ευχαριστίας, Αναστάσιμη υμνολογία, το Πάσχα ως κέντρο της ορθόδοξης λατρείας, η γιορτή και η εικόνα των Αγίων Πάντων, Λειτουργία μετά τη Λειτουργία, το μυστήριο του Γάμου).

Ζ.Απουσιάζει το πρόσωπο της Παναγίας.

Γ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 3, *Τα Χριστούγεννα* (ΒΘ τα δώρα του κόσμου στον Ιησού) θα αναφερθεί ασφαλώς η συμβολή του ανθρώπινου γένους διά του προσώπου της Παναγίας, στη ΘΕ 4, *Τα παιδιά είναι χαρά*, (στα ΒΘ: Υπαπαντή και Ιησούς δωδεκάχρονος στον Ναό) και εδώ προφανής η παρουσία της Παναγίας, στη ΘΕ 6, *Γιορτάζοντας το Πάσχα* (στα ΒΘ: Η σταύρωση) η Παναγία δίπλα στον Σταυρό.

Δ' Δημοτικού: Ολόκληρη η ΘΕ 2, *Η Μητέρα του Χριστού* (3 δώρα). Στη ΘΕ 5, *Ιεροί τόποι...*, (Άγιο Όρος, Τήνος, Παναγία Σουμελά).

Ε' Δημοτικού: Στη ΘΕ 4, *Η Εκκλησία του Χριστού*, από το προτεινόμενο εκπαιδευτικό λογισμικό, «η ζωή της Παναγίας μετά την Ανάσταση του Χριστού».

ΣΤ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 6, *Μνημεία και τόποι λατρείας...*, Μελέτη περίπτωσης (εκκλησία Κοιμήσεως Θεοτόκου στην Επισκοπή Ευρυτανίας), Η Παναγία των Παρισίων, Ποίηση και Μουσική: Ρωμανός ο Μελωδός και ο Ακάθιστος Ύμνος.

Α' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 4, *Πώς παίρνονται οι αποφάσεις*, «Το Σύμβολο της Πίστεως» (αναφορά στο «...και Μαρίας της Παρθένου»).

Β' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1, *Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;* (Κυριακή της Ορθοδοξίας, Αναστήλωση των εικόνων, στην ανάλυση της εικόνας της εορτής κεντρική η θέση της βρεφοκρατούσας Θεοτόκου).

Β' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 4, *Εμείς και οι άλλοι*, βλ. στην ομότιτλη πρόταση ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας (στήλη «Δραστηριότητες») όπου προτείνεται, μεταξύ άλλων, ως υλικό το Μκ 31-35. Εκεί ο Χριστός αναφέρεται στη μητέρα Του.

Γ' Γυμνασίου: στη ΘΕ 5, «Που είναι ο Θεός»;: Η οδύνη του σύγχρονου κόσμου και το αίτημα της σωτηρίας από το κακό, στο ΒΘ iii Ποιος ευθύνεται για το κακό; Ποιος μπορεί να μας σώσει από το κακό; Βλ. Το Πρωτευαγγέλιο (Γεν 3,15), όπου στην ερμηνεία του στίχου θα επισημανθεί η παρουσία της Παναγίας και συμβολή της στην πρώτη εκείνη υπόσχεση του Θεού για την σωτηρία του ανθρώπου.

Γ' Γυμνασίου: Στη ΘΕ 6, *Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση του κόσμου*, στο ΒΘ «Η γιορτή και η εικόνα των Αγίων Πάντων» είναι προφανής η αναφορά στο πρόσωπο της Παναγίας που κατέχει κεντρική θέση στην εικόνα.

Η. Η πίστη εξαφανίζεται χάριν μιας διανοητικής, γνωσιοκρατικής και λογοκρατικής θρησκευτικότητας στα πρότυπα της νεοβαρλααμικής γνωσιολογίας. Οι μαθητές προτρέπονται όχι σε έμπρακτη πίστη αλλά σε γνώση των θρησκειών.

Στην προσέγγιση της θρησκευτικής γνώσης (ΠΣ, σ. 20-21) αλλά και κατά τη διδακτική εφαρμογή του ΠΣ (ΠΣ, σ. 26) αναγνωρίζεται ως κυρίαρχο-δυναμικό πλαίσιο η ολιστική θεώρηση της μάθησης-μαθητείας. Αναγκαία προϋπόθεση για

μια τέτοια προσέγγιση είναι το άνοιγμα του εσωτερικού κόσμου του μαθητή και η συνομιλία μαζί του. Αν κανείς προσέξει στις προτεινόμενες δραστηριότητες θα δει πως η μάθηση επιτυγχάνεται με ευαισθητοποίηση, ενσυναίσθηση, αναγνώριση, έρευνα, ανακάλυψη κ.ά. Με αυτόν τον τρόπο οι μεν πιστοί μαθητές διευρύνουν τη ματιά τους, κατανοούν και συναισθάνονται σε βάθος την πίστη τους, ενώ οι μη πιστοί βοηθούνται να κατανοήσουν τη θέση της θρησκείας ως προς τον εαυτό τους.

Ενδεικτικά παραδείγματα:

Γ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 2, *Κυριακή: Μια σημαντική ημέρα της εβδομάδας*, στα μεν ΠΜΑ επιδιώκεται οι μαθητές να μπορούν να «περιγράψουν και αξιολογούν τη σημασία της Κυριακής ως μιας ξεχωριστής μέρας του χρόνου τους», ενώ στα ΒΘ γίνεται αναφορά για «μια διαφορετική ημέρα: Μέρα αργίας ή μέρα γιορτής;» και για τη «Κυριακή των Χριστιανών: Στον χριστιανικό ναό (η καμπάνα, ο ναός, τα κεριά, οι εικόνες, ο Σταυρός)». Στη ΘΕ 3, *Η χαρά της γιορτής...*, οι μαθητές μαθαίνουν ότι «κάθε μέρα ένας άγιος» γιορτάζει. Στη ΘΕ 6, *Γιορτάζοντας το Πάσχα*, στα ΒΘ «στον δρόμο για το Πάσχα, Σαρακοστή, Σάββατο Λαζάρου...», Μ. Εβδομάδα, Πασχαλινά έθιμα της Ελλάδας. Στη ΘΕ 7, *Ο κόσμος μας ένα στολίδι...*, μαθαίνουν για τον αγιασμό του ύδατος, την ευλογία των καρπών.

Δ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 1, *Όταν οι άνθρωποι προσεύχονται*, οι μαθητές μαθαίνουν για τη σημασία της προσευχής και τη πρωινή προσευχή στο σχολείο, για τον αγιασμό στην έναρξη της σχολικής χρονιάς. Στη ΘΕ 2, *Η Μητέρα του Θεού*, μαθαίνουν για τον εορτασμό του Ευαγγελισμού στην Ελλάδα. Στη ΘΕ 4, *Όλοι ίσοι όλοι διαφορετικοί*, μαθαίνουν για τη βάπτισή τους, το όνομά τους, τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος. Στη ΘΕ 5, *Ιερό τόποι...*, μαθαίνουν για τη σημασία των ιερών προσκυνημάτων. Στη ΘΕ 7, *Ιερά Βιβλία*, πληροφορούνται για την αξία της μελέτης της Αγίας Γραφής.

Ε' Δημοτικού: Στη ΘΕ 1, *Μαθητές και δάσκαλοι*, για τη σημασία της διδασκαλίας και της μαθητείας μέσα από το παράδειγμα του Ιησού Χριστού και των 12 μαθητών του. Στη ΘΕ 2, *Για να ζούμε καλύτερα...*, μαθαίνουν την αξία της υπακοής σε κανόνες μέσα από τη διδασκαλία του Δεκαλόγου. Στη ΘΕ 3, *Προχωράμε αλλάζοντας*, μαθαίνουν για τη σημασία αναγνώρισης των λαθών τους μέσα από τη διδασκαλία της μετάνοιας και της εξομολόγησης, για τη νηστεία και την άσκηση στη ζωή μας. Στη ΘΕ 4, *Η Εκκλησία του Χριστού* μαθαίνουν για τη σημασία της συμμετοχής στη Θεία Ευχαριστία. Στη ΘΕ 5, *Αποστολές για την καλή είδηση*, διδάσκονται τη σημασία του «Χριστός Ανέστη» στη ζωή της Εκκλησίας. Στη ΘΕ 6, *Ανακαλύπτοντας τα κείμενα της ΚΔ*, μαθαίνουν τη χρήση της ΚΔ.

ΣΤ' Δημοτικού: Στη ΘΕ 2, *Διωγμοί...*, αναγνωρίζουν τη σημασία του «Χριστιανός είμι ...» μέσα από τη ζωή των μαρτύρων. Στη ΘΕ 3, *Άγιοι άνθρωποι*, αναγνωρίζουν διάφορες μορφές έκφρασης της χριστιανικής ζωής μέσα από τη ζωή διαφόρων αγίων. Στη ΘΕ 6, *Μνημεία και τόποι λατρείας...*, προσφέρεται μια

περιήγηση σε χριστιανικά μνημεία τέχνης και λόγου, όπου συνδέεται το παρελθόν με το παρόν.

Α΄ Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1, *Μεγαλώνοντας και αναζητώντας*, ανακαλύπτουν τους εκκλησιαστικούς θεσμούς και τη σχέση τους με τη ζωή τους. Στη ΘΕ 3, *Πώς ζουν οι χριστιανοί;...*, για τη ζωή της Εκκλησίας και τη δική τους με κέντρο τη Θεία Ευχαριστία, την προσφορά της αγάπης, τη σχέση τους με τη κτίση.

Β΄ Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1, *Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;*, μαθαίνουν το «γιατί» και το «πώς» της προσκύνησης των εικόνων αλλά και το «τι» της απεικόνισης του Θεού. Στη ΘΕ 2, *Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών;...*, μαθαίνουν μέσα από περιστατικά της ζωής Του, ποια η σχέση τους μαζί Του μέσα στην Εκκλησία. Στη ΘΕ 3, *Ποιος είναι ο άνθρωπος;*, μαθαίνουν για τη σχέση τους με τον κόσμο και τον άνθρωπο μέσα από τη διήγηση της δημιουργίας του ανθρώπου και της εντολής της αγάπης. Στη ΘΕ 6, *Ορθοδοξία, Διαφωτισμός, Νέος Ελληνισμός*, θα ανακαλύψουν μέσα από επεισόδια του νεότερου ιστορικού μας βίου την αξία και τη δύναμη της πίστης, της υπομονής και της ελπίδας στη ζωή του ανθρώπου.

Γ΄ Γυμνασίου: Στη ΘΕ 1, *Η Χριστιανοσύνη στον σύγχρονο κόσμο*, θα ανακαλύψουν τη σημασία του βιβλικού λόγου «ὕμεις ἔστε τό ἄλας τῆς γῆς» στο σήμερα και την αξία της χριστιανικής μαρτυρίας στον σύγχρονο κόσμο με ζωντανά παραδείγματα. Στη ΘΕ 5, *Πού είναι ο Θεός;...*, καλούνται να αναγνωρίσουν μέσα από την σκληρή καθημερινότητα του κοινωνικού τους περίγυρου την παρουσία του Θεού ή την απουσία του στη ζωή τους και στη ζωή των άλλων. Στη ΘΕ 6, *Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση του κόσμου*, θα κρίνουν, μεταξύ άλλων, τη σημασία της συγγνώμης, της ειρήνης, της αγάπης, της αμεριμνησίας, στη ζωή τους αλλά και στη ζωή του κόσμου. Στη ΘΕ 7, *Από την αρχή έως το τέλος του κόσμου*, πρέπει να απαντήσουν πώς αντιλαμβάνονται «το τέλος του κόσμου» μέσα από τις εμπειρίες τους αλλά και μέσα από την γνώση για την αναμονή της Βασιλείας του Θεού, όπως αυτή εκτέθηκε σε προηγούμενες ενότητες.

Παρ' όλα αυτά, μήπως η ολόπλευρη καλλιέργεια του μαθητή, όπως παιδαγωγικά τεκμηριώνεται και προωθείται από το ΠΣ, κινείται «στα πρότυπα μιας νεοβαρλααμικής γνωσιολογίας»;

Καταρχάς, προκαλεί έκπληξη η ευκολία με τη οποία διατυπώνονται τέτοιες αβασάνιστες και χονδροειδείς κρίσεις. Το ΠΣ λαμβάνει υπόψη τις σύγχρονες παιδαγωγικές θεωρίες μάθησης και διδακτικής και παράλληλα προσεγγίζει με υπευθυνότητα τη διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας περί γνώσεως και αγωγής. Οι εκπαιδευτικοί του ΜτΘ σε καμιά περίπτωση δεν συγχέουμε τη γνωστική και παιδαγωγική αποστολή του μαθήματος, τη διδακτική μεθοδολογία, τα διδακτικά μέσα και τα μαθησιακά αποτελέσματα της σχολικής εργασίας με το μυστήριο της κατά Θεόν γνώσεως, το οποίο πραγματώνεται με τη χάρη του Θεού μόνο μέσα στην Εκκλησία, μέσα από τη διαδικασία της κατά Χριστόν μαθητείας, τη μετοχή στα μυστήρια, την κάθαρση των παθών, την ασκητική ζωή και τον φωτισμό.

Θα ήταν ύβρις και αληθινός βαρλααμισμός εάν ο εκπαιδευτικός ισχυριζόταν ότι με τη διδασκαλία του ΜτΘ (η οποία περιλαμβάνει διαβάσματα, εξετάσεις, φύλλα εργασίας, εκπαιδευτικά λογισμικά, αναλύσεις, επαγωγές, διδακτικές ασκήσεις, εκπαιδευτικές δραστηριότητες, διαγωνίσματα και αξιολογήσεις) «φωτίζεται» ο νους των μαθητών και ότι με αυτά τα μέσα μπορούν να πετύχουν τη γνώση του Θεού. Η θέση αυτή του ΠΣ, αν και δεν αποκλείει το ΜτΘ να λειτουργεί ερμηνευτικά και παραπεμπτικά προς το εκκλησιαστικό γεγονός, είναι συνεπής με τη θεολογία των Πατέρων της Εκκλησίας και διακρίνει με ακρίβεια τους παιδαγωγικούς σκοπούς του μαθήματος από το κατηχητικό και σωτηριολογικό έργο της Εκκλησίας. Όλοι όσοι θεωρούν ότι το ΜτΘ έχει ως αποστολή τη «σωτηρία του ανθρώπου» και την «εν Χριστώ θεμελίωση του τρόπου ζωής», ότι δεν μπορεί να είναι αποκομμένο «από την εμπειρία και την πίστη καθώς και από τη Θεία Χάρη» ή ότι οφείλει να έχει «κατηχητικό χαρακτήρα» θα πρέπει να εξηγήσουν με ποιο τρόπο επιτυγχάνονται όλα αυτά στη σχολική τάξη. Ακόμη, να αναλογιστούν πολύ σοβαρά, εάν οι απόψεις τους συνάδουν με τη γνωσιολογία των Πατέρων της Εκκλησίας και μήπως οι ίδιοι άθελά τους ή από άγνοια υποπίπτουν στην παγίδα του βαρλααμισμού.

Θ.Ο θρησκευτικός γραμματισμός δεν μπορεί να έχει σχέση με τη μονοθρησκευτική ορθόδοξη χριστιανική παράδοση της Ελλάδας. Η σχολή του «θρησκευτικού γραμματισμού» είναι προϊόν της νεομαρξιστικής Σχολής της Φραγκουφούρτης. Οι αρχές της θεωρίας αυτής του «θρησκευτικού γραμματισμού» βρίσκονται σε απόλυτη αντίθεση με τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις της Ορθόδοξης Παράδοσης, όπου προηγείται η πίστη και έπονται η λογική και η κριτική. Στο πλαίσιο αυτό του «θρησκευτικού γραμματισμού» η θρησκευτική αγωγή πραγματώνεται δίχως πίστη και αναφορά στον Θεό. Ο «άλλος» μετατρέπεται σε κατασκεύασμα λογικής διεργασίας.

Οι επιστημονικοί όροι του Λόγου (Discourse) και του Γραμματισμού (Literacy) είναι γνωστοί και χρησιμοποιούνται εδώ και μερικές δεκαετίες στις ανθρωπιστικές επιστήμες από κορυφαίους επιστήμονες όλων των φιλοσοφικών ρευμάτων. Μια ματιά στη διεθνή βιβλιογραφία από τους επικριτές της χρήσης των όρων αυτών θα επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές, αλλά ταυτόχρονα θα αναδεικνύει και την επιστημονική ανεπάρκεια όσων αγνοούν την ύπαρξή τους. Ο «θρησκευτικός γραμματισμός» (religious literacy) αποτελεί μέρος του «επιστημονικού γραμματισμού», τον οποίο συναποτελούν τα κοινά στοιχεία των διαφόρων γραμματισμών των επιμέρους επιστημονικών κλάδων, όπως η Ιστορία (History literacy), τα μαθηματικά (Mathematics literacy), η Γεωγραφία (Geography literacy), η τεχνολογία (Technology literacy), οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές (Computer literacy) κ.ά. (βλ. Ματσαγγούρας 2007). Πώς, λοιπόν, μπορούμε να μιλάμε για επιστήμη της Θεολογίας, αν αγνοούμε τη διεθνή

επιστημονική ορολογία; Ή μήπως υπονοείται πως η ανά τον κόσμο επιστημονική παραγωγή σε όλα τα πεδία του ανθρώπινου πολιτισμού αποτελεί αμελητέο δημιούργημα και άρα θα πρέπει να αγνοηθεί από τους επιχώριους «επιστήμονες»;

Πιο συγκεκριμένα, για τις έννοιες του «θρησκευτικού γραμματισμού» και γενικότερα του «γραμματισμού», μόνο η επιστημονική ανεπάρκεια ορισμένων θα μπορούσε να τις εκλάβει ως «προϊόντα» συγκεκριμένης φιλοσοφικής παράδοσης. Σε αυτή τη διάσταση, ισχύει πάλι η ίδια συμβουλή: μια στοιχειώδης αναδρομή στη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία θα αναδείκνυε το πώς διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις των ανθρωπιστικών επιστημών νοηματοδοτούν τον συγκεκριμένο όρο. Ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ως παράδειγμα στη μεν γενική χρήση της έννοιας του «γραμματισμού» την «κοινωνικοπολιτισμική» απέναντι στην «παραδοσιακή» άποψη, στη δε χρήση του όρου «θρησκευτικός γραμματισμός» αυτή που έχει τη μορφή του «λειτουργικού γραμματισμού» - στόχος του είναι να «βοηθήσει τους πολίτες να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή του έθνους και σε ένα κόσμο στον οποίο η θρησκεία μετράει» (βλ. S. Prothero 2007) - και εκείνη που εκλαμβάνει την έννοια του «θρησκευτικού γραμματισμού» με τη μορφή του «κριτικού γραμματισμού» - στόχος του είναι να «μειωθεί η σύγχυση, η παθολογία και ο θρησκευτικός αναλφαβητισμός που χαρακτηρίζει την ύστερη νεωτερικότητα» (βλ. A. Wright 1998). Σε πρακτικό επίπεδο, ο τρόπος με τον οποίο το ΠΣ αντιλαμβάνεται και προωθεί τον θρησκευτικό γραμματισμό μπορεί να γίνει κατανοητός αναλυτικά μέσα από τις μαθησιακές επάρκειες κάθε κύκλου και τάξης.

Ι.Υπονομεύεται κάθε σεβασμός στη θρησκευτική ιδιαιτερότητα της συντριπτικής πλειοψηφίας αλλά και των μειονοτήτων των μαθητών. Υποτίμηση της πίστης σε μία θρησκεία και προτίμηση στις θρησκείες. Ο σεβασμός της ετερότητας επιτυγχάνεται μόνο μέσα από την οικεία ορθόδοξη θρησκευτική παράδοση και αγωγή. Ο θρησκευτικός πλουραλισμός δεν μπορεί να γίνεται κριτήριο καθορισμού ενός εκπαιδευτικού προγράμματος μιας χώρας. Στις δύσκολες μέρες που περνά η χώρα μας, επιχειρείται άκαιρα μια τέτοιου μεγέθους θεμελιακή αλλοίωση και ανατροπή στην ελληνική θρησκευτική αγωγή.

Όπως ήδη είδαμε στα προηγούμενα, το νέο ΠΣ για το μάθημα των Θρησκευτικών στην υποχρεωτική εκπαίδευση αποτελεί οργανική συνέχεια και προέκταση των υπαρχόντων Προγραμμάτων (ΔΕΠΠΣ) και των επιμέρους Αναλυτικών Προγραμμάτων (ΑΠΣ) για το ΜτΘ. Επομένως, δεν «επιχειρείται» καμία «αλλοίωση και ανατροπή στην ελληνική θρησκευτική αγωγή», καθώς το νέο ΠΣ έρχεται να εμπλουτίσει αυτό που ήδη ξεκίνησε με τα υπάρχοντα ΑΠΣ. Όσο για το πώς μπορεί μέσω του ΜτΘ να καλλιεργηθεί ο «σεβασμός στην ετερότητα» αλλά και για τη θέση ότι ο «θρησκευτικός πλουραλισμός» δεν θα έπρεπε να αποτελεί

«κριτήριο καθορισμού ενός εκπαιδευτικού προγράμματος μιας χώρας», θα μπορούσαμε να καταθέσουμε τα εξής:

Ο «σεβασμός της ετερότητας» καλλιεργείται σε δύο επίπεδα: και μέσω της γνωριμίας με την «οικεία θρησκευτική παράδοση» αλλά και μέσω της γνωριμίας με τον Άλλον, μέσα από μία διαδικασία αμοιβαίας αλληλογνωριμίας. Δεν αποκλείει το ένα το άλλο. Είναι ενδεικτική, προς αυτή την κατεύθυνση, η ΘΕ 1, *Ζούμε μαζί*, της Γ΄ Δημοτικού, όπου πέρα από τα ΠΜΑ και τα ΒΘ υπάρχουν οι Δραστηριότητες που ενυπάρχουν ακριβώς για να αναδειχτούν και οι δύο αυτοί πυλώνες επίτευξης της συγκεκριμένης στοχοθεσίας. Γενικότερα, σε όλες τις ΘΕ οι διδακτικές δραστηριότητες συνεργατικής και βιωματικής μορφής προάγουν αυτή την επιδίωξη.

Τέλος, οι συντάκτες του ΠΣ έχουν επίγνωση των δυσκολιών που περνά η χώρα μας. Ίσως, σε τέτοιες στιγμές έχει περισσότερο νόημα να αναλογιστούμε την ανάγκη ριζικής ανατροπής των πολυετών προβλημάτων και αγκυλώσεων που έχουν συσσωρευτεί, ώστε να ελπίζουμε σε μια καλύτερη πορεία. Όπως έχει καταδειχθεί μέχρι τώρα, η αλλαγή αυτή σχετίζεται κυρίως με τη διδακτική μεθοδολογία και πολύ λιγότερο με τα διδακτικά περιεχόμενα του μαθήματος.

ΙΑ.Ο θρησκευτικός γραμματισμός δεν αναπτύσσει θρησκευτική συνείδηση στους μαθητές αλλά σύγχυση, αμφισβήτηση και σχετικισμό ως προς τη δική τους αλλά και κάθε άλλη θρησκευτικότητα. Η προσέγγιση της θρησκευτικής αγωγής στο ΠΣ είναι πολυθρησκευτική. Μέσω του θρησκευτικού γραμματισμού επιχειρείται η επιβολή της βαρλααμικής και μεταπατερικής θεολογίας.

Στο πολυθρησκευτικό μοντέλο θρησκευτικής εκπαίδευσης οι μαθητές ασχολούνται στον ίδιο βαθμό με τις θρησκείες του κόσμου, τόσο στο επίπεδο της μάθησης «γύρω από τις θρησκείες» (δεδομένων δηλαδή γύρω από τα βασικά πιστεύω και τις πρακτικές των πιστών) όσο και στην ερμηνευτική της προσέγγιση (μάθηση «από τις θρησκείες»). Επιπλέον, η πολυθρησκευτική εκπαίδευση επικεντρώνεται στις υποκειμενικές περί θρησκείας θεωρήσεις των μαθητών και όχι στις μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις. Γι' αυτό, άλλωστε, και τα τελευταία χρόνια βασίζεται σε εθνογραφικές μεθόδους, προκειμένου να αναδειχθούν στοιχεία πολιτισμού, εμπειρίες, συνθήκες ζωής κ.ά. των μαθητών, με στόχο να κατανοήσουν την επίδραση της θρησκείας στον τρόπο ζωής συγκεκριμένων ομάδων, κοινοτήτων, ανθρώπων.

Συνακόλουθα, πώς μπορεί να χαρακτηριστεί πολυθρησκευτική η προσέγγιση ενός ΠΣ που ασχολείται τόσο εκτεταμένα με τον Χριστιανισμό - στην ιστορική του πραγμάτωση και τη θεολογική του έκφραση; Μια προσεκτική ανάγνωση του νέου ΠΣ αποδεικνύει ακριβώς το αντίθετο, καθώς δηλώνεται ξεκάθαρα (το επαναλαμβάνουμε με έμφαση για μια φορά ακόμη) πως αυτό «ξεκινά από και έχει επίκεντρο τη θρησκευτική παράδοση του τόπου, την παράδοση της Ορθόδοξης

Χριστιανικής Εκκλησίας, όπως αυτή σαρκώθηκε στη ζωή και αποτυπώθηκε στα μνημεία του πολιτισμού του. Κάθε μαθητής/τρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του/της ιδιοπροσωπίας, είναι χρήσιμο να γνωρίζει τη θρησκευτική παράδοση του τόπου. Αυτός είναι ο πρώτος και βασικός κύκλος του μαθήματος. Ο δεύτερος κύκλος είναι οι μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις που συναντώνται στην Ευρώπη και γενικότερα στον κόσμο, εκτός της Ορθοδοξίας, όπως ο Ρωμαιοκαθολικισμός και ο Προτεσταντισμός με τις κύριες και βασικές του ομολογίες. Ο τρίτος κύκλος περιλαμβάνει τα μεγάλα θρησκευόμενα και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία περισσότερο, δηλαδή τις μονοθεϊστικές παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ, καθώς και άλλες θρησκείες που κατά τόπους ή κατά περίπτωση κρίνεται ότι παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον. Συνεπώς, πρόκειται για ένα διευρυμένο θεολογικό μάθημα, το οποίο εξετάζει με ερευνητικό, κριτικό και διαλεκτικό τρόπο τη συνεισφορά κάθε θρησκευτικής παράδοσης στην ιστορία και στον πολιτισμό, αποβλέποντας στον θρησκευτικό γραμματισμό, αλλά και στην ευαισθητοποίηση και στον αναστοχασμό των μαθητών απέναντι στον δικό τους θρησκευτικό προβληματισμό» (ΠΣ στα Θρησκευτικά, 2011: 16).

Με βάση τα προηγούμενα και όλα τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι ο θρησκευτικός γραμματισμός είναι παιδαγωγική ανάγκη και διδακτική διαδικασία και, κατά συνέπεια, δεν είναι ούτε «βαρλααμικός» ούτε «μεταπατερικός».

ΙΒ. Υφίσταται αναντιστοιχία των περιεχομένων του ΠΣ με το επίπεδο αντιληπτικότητας των μαθητών.

Οι εξελίξεις στην αναπτυξιακή ψυχολογία έχουν πλέον ξεπεράσει την αντίληψη των αυστηρών σταδίων νοητικής ανάπτυξης και θεωρούν πως τα ίδια παιδιά με την κατάλληλη καθοδήγηση και εντός ενός διαλογικού πλαισίου μάθησης μπορούν να οικοδομούν γνώση με νόημα και να αποκτούν δεξιότητες λύσης «δύσκολων» προβλημάτων (Bruner, Vygotsky κ.ά.).

Επιπλέον, διάφορες κινήσεις όπως αυτή του «philosophizingwithchildren» και του «theologizingwithchildren» που βασίζονται στην έμφυτη διανοητική περιέργεια των παιδιών και την έμφαση στον ενεργητικό τους ρόλο στη δημιουργία του κόσμου τους, επιβεβαιώνουν την ικανότητα ακόμη και των μικρών μαθητών για θεολογική σκέψη.

Στο πλαίσιο αυτό, βασική στόχευση του ΠΣ είναι η διαφοροποίηση της διδασκαλίας μέσω του σχεδιασμού της διδασκαλίας, η οποία είναι η συνεχής, μεθοδική, συστηματική και αποτελεσματική διαδικασία προσαρμογής ολόκληρης της διδακτικής διεργασίας στις συγκεκριμένες ανάγκες, στα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά και στα ενδιαφέροντα των μαθητών.

ΙΓ. Το λεξιλόγιο είναι πανεπιστημιακού επιπέδου και δεν μπορεί να απευθύνεται σε παιδιά.

Το ΠΣ δεν είναι ένα κείμενο που θα πάρουν οι μαθητές στα χέρια τους. Είναι ένα κείμενο αποκλειστικά και μόνον για τους δασκάλους του μαθήματος.

ΙΔ. Η διδασκαλία στοιχείων από άλλες θρησκείες στα μικρά παιδιά μπορεί να γίνεται, αφού προηγουμένως διδαχθεί η βιωματική και εμπειρική ανάπτυξη της οικείας θρησκευτικής πίστης. Πρόκληση σύγχυσης και εξουθένωσης στους μαθητές από την εκμάθηση διαφορετικών θρησκευτικών γνώσεων και ονομάτων, ακατανόητων, πολύπλοκων, ακατάλληλων και δύσκολων θεμάτων.

Είναι επιχείρημα που καταδεικνύει για άλλη μια φορά την επιστημονική ανεπάρκεια όσων το επικαλούνται. Εδώ και αρκετές δεκαετίες στον χώρο των θεωριών της αναπτυξιακής ψυχολογίας έχουν επικριθεί πολύ έντονα οι θέσεις του Piaget, που υποστήριζε ότι η μάθηση πρέπει να ακολουθεί τα στάδια της νοητικής ανάπτυξης του μαθητή και ότι θα έπρεπε να διδάσκουμε στο παιδί μόνο ό,τι αντιστοιχεί στο στάδιο της ανάπτυξής του. Μάλιστα, ως απόρροια αυτής της κριτικής, έκανε την εμφάνισή της η κοινωνική θεωρία ανάπτυξης του Vygotsky, ο οποίος θεωρούσε ότι μπορούμε με την κατάλληλη καθοδήγηση να διδάξουμε κάτι παραπάνω από αυτό που μπορεί μόνο του να κατανοήσει το παιδί στην παρούσα φάση. Ο Vygotsky έθεσε ως πυρήνα επιτυχίας της μαθησιακής διαδικασίας την εξεύρεση της «Ζώνης Επικείμενης Ανάπτυξης του Μαθητή», στο πλαίσιο της οποίας με την καθοδήγηση και βοήθεια ενός ενήλικα μπορεί να γίνει αποτελεσματικός στο να επιλύει μέσα από την απόκτηση μεταγνωστικών δεξιοτήτων προβλήματα υψηλότερης δυσκολίας.

ΙΕ. Επιχειρείται αποορθοδοξοποίηση του ΜτΘ αφού: «Δεν υφίσταται καμιά ιδιαίτερη θρησκευτικού χαρακτήρα προϋπόθεση για να διδάξει ένας δάσκαλος το ΜτΘ...».

Η τελευταία φράση προέρχεται από τον Οδηγό του Εκπαιδευτικού (ΟΕ). Αν και έχει προβληθεί κατά κόρον, αποσιωπάται συστηματικά το ότι απευθύνεται στους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας, αφού προέρχεται από το κεφάλαιο «Διδάσκοντας Θρησκευτικά στο Δημοτικό Σχολείο». Οι θεολόγοι οφείλουμε να αναγνωρίζουμε τις ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με τη διδασκαλία του μαθήματος στο Δημοτικό σχολείο. Εάν ο δάσκαλος κατά τη διδασκαλία του ΜτΘ θα κάνει σωστά την εργασία του, όπως το ΠΣ τον καλεί να πράξει, αυτό δεν σημαίνει «αποορθοδοξοποίηση» του μαθήματος. Εκτός από αυτό, ο ΟΕ αναφέρει το αυτονόητο, δηλαδή τίποτε λιγότερο ή περισσότερο από ό,τι ορίζει για το θέμα αυτό τόσο η παιδαγωγική επιστήμη όσο και το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο.

Δειγματικές εφαρμογές-Σχέδια διδασκαλίας του Προγράμματος Σπουδών*

6.5. Δειγματική πορεία διδασκαλίας σε επιλεγμένες ΘΕ του ΠΣ

1.5.1. Σχέδια διδασκαλίας/Καλές πρακτικές Δημοτικού

6.5.1.α. Γ' τάξη Δημοτικού

Θεματική Ενότητα 7: Ο κόσμος μας ένα στολίδι

ΛΕΞΕΙΣ/ΚΛΕΙΔΙΑ: φύση, κόσμος, ευθύνη, δημιουργία, οικολογία

ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΑ ΜΑΘΗΣΙΑΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Οι μαθητές:

- εκφράζουν σκέψεις και γνώμες γύρω από τη σχέση των σύγχρονων ανθρώπων με τη φύση
- παρουσιάζουν με δικά τους λόγια τις βιβλικές αφηγήσεις της Δημιουργίας και του Κατακλυσμού
- προτείνουν και οργανώνουν δραστηριότητες οικολογικής ευαισθησίας
- ανακαλύπτουν και αξιολογούν τη στάση θρησκευτικών προσώπων προς την κτίση

ΠΟΡΕΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

(1) Η φύση γύρω μας:

- Έχουμε ζητήσει να φέρουν από το σπίτι τους: ένα λουλούδι, μια πέτρα, ένα κοχύλι, ένα κλαδάκι, ένα φύλλο, σπόρους φυτών. Τα τοποθετούμε κατά ομάδες πάνω σε ένα τραπέζι. Ο καθένας λέει πού βρήκε αυτό που έφερε. Τα παρατηρούν, τα

* Αποσπάσματα από τον Οδηγό εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, σσ. 202-211, 218-240.

αναγνωρίζουν, τα ονομάζουν· περιγράφουν την ποικιλία των χρωμάτων, των σχημάτων, των γραμμών.

- Εργασία σε δυάδες: «Μπροστά σε ένα φύλλο»: τους καλούμε να νιώσουν την υφή, να περιγράψουν το σχήμα και το χρώμα του, να μετρήσουν τις ραβδώσεις του, να το αποτυπώσουν σε ένα χαρτί. Στη συνέχεια ζωγραφίζουν φανταστικά, χρωματιστά φύλλα.
- Δραστηριότητα τάξης: Απλώνουμε ένα μεγάλο χαρτόνι (2 X 1 μ.) στον πίνακα όπου όλοι μαζί ζωγραφίζουν ένα δάσος από δέντρα. Στη συνέχεια όλα τα παιδιά κολλούν στα δέντρα τα φύλλα που ζωγράρισαν.
- Συζήτηση σε ομάδες: «Μιλάμε για τα ζώα»: τα αγαπημένα τους ζώα, φωτογραφίες των οικοσυστημάτων που τυχόν έχουν. Μιλούν γι' αυτά στους συμμαθητές τους.
- Στρατηγική Έντεχνης Συλλογιστικής (ArtfulThinking): Picasso, *Bambino Con Colombo*.

(2) Κοιτάζοντας τη γη από ψηλά:

- Μπροστά στην υδρόγειο σφαίρα: ήπειροι, βουνά, ποτάμια, ωκεανοί, πεδιάδες
- Εργασία στο διαδίκτυο: Βρίσκουν εικόνες από όλο τον κόσμο (από την Αλάσκα έως τις αφρικανικές ερήμους) και τις παρουσιάζουν στην τάξη.

(<http://www.wwwebart.com/riverart/paradise/festivals/isfahan> και <http://www.wwwebart.com/riverart/france/children/index.htm>)

- Συζήτηση στην τάξη: Περιγράφουν τα χαρακτηριστικά της κάθε εποχής, ποια εποχή τους αρέσει και γιατί. Εικόνες από τις εποχές στα διάφορα μέρη της γης.
- Δραστηριότητα τάξης: «Κόσμος σημαίνει στολίδι»: κατασκευάζουν ένα κολλάζ με μεγεθύνσεις και σμικρύνσεις εικόνων (που όποιος το βλέπει είναι δύσκολο να καταλάβει την προέλευσή τους, π.χ. μεγεθύνσεις από «νερά» του ξύλου, στήμονες ενός φυτού, φτερά πεταλούδας, αμμόλοφους, πέτρες κ.ά.).

(3) Κι όμως... δεν τα βλέπουμε όλα!

- Τηλεσκόπια και μικροσκόπια: τόσο μακριά/τόσο κοντά!: Στον διαδραστικό πίνακα βλέπουμε σχετικές εικόνες.
- Από τη σύλληψη έως τη γέννηση ενός παιδιού: Σχετικές εικόνες στον διαδραστικό πίνακα· φωτογραφίες με νεογέννητα ζωάκια και πουλάκια (από την άγρια φύση) με τη μητέρα τους.

- Εργασία σε ομάδες: Μια πεταλούδα σε ένα λουλούδι, μια μέλισσα στην κερήθρα, ένα μυρμήγκι που κουβαλάει την τροφή του: σκαρώνουν μια φανταστική ιστορία και την παρουσιάζουν στην τάξη παίζοντας αντίστοιχους ρόλους (*Στόχος της δραστηριότητας: να συναισθανθούν τη λογική, τη σοφία, την πορεία της ζωής όλων των πλασμάτων του κόσμου*).
- (4) Πόσο φροντίζουμε τον κόσμο μας;
- Καλούμε έναν εκπρόσωπο της GREENPEACE ή τη WWF στην τάξη. Μετά από τη συζήτηση στην τάξη, οι μαθητές γράφουν ένα μικρό κείμενο με τον τίτλο: «Η γη μας: ο οίκος μας».
 - Συζήτηση στην τάξη: η συμπεριφορά μας απέναντι στα ζώα, οι ευθύνες απέναντι στα ζώα που έχουμε στο σπίτι.
 - Οργάνωση μιας δράσης: υιοθετούμε ένα αδέσποτο της γειτονιάς, φυτεύουμε λουλούδια σε γλαστρίτσες για την τάξη μας.
 - «Σε ένα απλωμένο σκοινί»: ένα σκοινί απλώνεται σε μια πλευρά της τάξης. Όλοι οι μαθητές γράφουν σε ένα φύλλο χαρτιού τη γνώμη τους για το τι θα μπορούσε ο καθένας να κάνει για τον κόσμο μας. Τα φύλλα μανταλώνονται στο σκοινί – με το όνομα ή όχι του συντάκτη. Όλοι μπορούν να διαβάσουν όλες τις γνώμες και να τις συζητήσουν.
- (5) Η φύση στη λατρεία των διαφόρων θρησκειών
- Βρίσκουμε εικόνες στο διαδίκτυο: α) Λουλούδια και φρούτα στις ιουδαϊκές γιορτές, β) το νερό και ο καθημερινός καθαρισμός των Μουσουλμάνων, γ) ο λωτός που βγαίνει μέσα από τα νερά (Ινδοϊσμός), δ) ο ουρανός και η γη: το γινγκ και το γιανγκ (Κίνα).
 - Ο αγιασμός στην αρχή της σχολικής χρονιάς, ο βασιλικός, οι δάφνες.
- (6) Από τη φύση στον ναό και τις θρησκευτικές εικόνες
- Βρίσκουμε εικόνες από το διαδίκτυο: α) Sangrada Familia (Barcelona), (http://www.sagradafamilia.cat/sf-eng/docs_instit/images.php# και <http://www.gaudisagradafamilia.com/>), β) Habib Allah, *Η συνέλευση των πτηνών*, γ) Άγ. Αντώνιος της Λισαβώνας (1195-1231), που κήρυττε στα ψάρια, δ) ο Άγ. Μάμας και το λιοντάρι (προστάτης των βοσκών), ε) ο Σεραφείμ του Σάρωφ και η αρκούδα, στ) ο Άγ. Μακάριος και η ύαινα με τα μωρά της, ζ) ο Ιησούς ως αμνός (αρνί).
 - Δουλεύουμε τις εικόνες με Στρατηγικές Έντεχνης Συλλογιστικής (Artful Thinking): α) ανακάλυψη, παρατήρηση και περιγραφή εικόνας, β) δημιουργικές ερωτήσεις, γ) αρχή, μέση και τέλος, δ) βάζοντας τίτλους, ε) «τι σε κάνει να το λες;». (*Έχει νόημα να μη βιαστεί ο δάσκαλος να δώσει τις σχετικές αφηγήσεις, αλλά να τις αφήσει να «βγουν» στη διάρκεια της δουλειάς με τις εικόνες*).
- (7) Διηγήσεις από την Παλαιά Διαθήκη

α) Ο Θεός δημιουργεί τον κόσμο: αφήγηση της διήγησης της Γενέσεως από τον δάσκαλο. *(Δεν ξεχνούμε πως οι εννιάχρονοι μαθητές έχουν μικρή ή καθόλου αίσθηση του ρεαλιστικού χρόνου. Αυτό σημαίνει ότι η έκφραση «στην αρχή» δεν σημαίνει τίποτε γι' αυτούς. Οτιδήποτε πριν το χτες είναι «μια φορά κι έναν καιρό», μέρος του φανταστικού τους κόσμου. Γι' αυτόν άλλωστε το λόγο μέχρι τώρα δεν μιλήσαμε για τον κόσμο, αλλά «φέραμε» τον κόσμο μέσα στην τάξη. Τώρα είναι έτοιμοι να ακούσουν μια ιστορία που συνδέει όλα τα στοιχεία του κόσμου με τον Θεό).*

- Οι μαθητές χωρίζονται σε έξι ομάδες και ζωγραφίζουν εικόνες για την κάθε μια μέρα της δημιουργίας. Στη συνέχεια τις συνδέουν και τις εκθέτουν στην τάξη.
- Το βιβλικό κείμενο της Δημιουργίας: ένα κείμενο φτιαγμένο από εικόνες! *(μόνο τώρα είμαστε σε θέση να μιλήσουμε γι' αυτό, καθώς η πρώτη αναφορά της λέξης «εικόνα» [όταν ακόμη αφηγούμαστε τη διήγηση] δεν λέει τίποτε στα εννιάχρονα παιδιά. Έχοντας, ωστόσο, ζωγραφίσει οι ίδιοι τις εικόνες της Γένεσης, έχουν την ετοιμότητα να προσεγγίσουν σε ένα πρώτο επίπεδο την ιδέα ότι πρόκειται για ένα κείμενο που μιλάει με εικόνες).*
- Συζήτηση στην τάξη γύρω από τη λέξη «δημιουργός»: αυτός που φτιάχνει κάτι για το λαό, για το σύνολο. Η λέξη στα αγγλικά, γαλλικά κ.ά. γλώσσες.
- Ο δημιουργός Θεός: φτιάχνει τον κόσμο για τον άνθρωπο.
- Ο κόσμος μας χρειάζεται ανθρώπους που είναι κι αυτοί δημιουργοί. Παραδείγματα δημιουργών ανθρώπων στη γειτονιά μας, την πόλη μας, τη χώρα μας, τον κόσμο.
- Εργασία με πηλό: «ξαναφτιάχνω τη γειτονιά μου» (το χωριό μου, την πόλη μου κ.ά.).

β) Ο κατακλυσμός / η κιβωτός του Νώε: αφήγηση από τον δάσκαλο.

- Εργασία με όλη την τάξη: «φτιάχνουμε μια σύγχρονη κιβωτό». Αφού έχουν βρει πληροφορίες από το διαδίκτυο για ζώα που τείνουν προς εξαφάνιση, κατασκευάζουν ένα ξύλινο κουτί/καράβι, όπου τοποθετούν κούκλες, τις οποίες είτε φέρνουν από το σπίτι είτε κατασκευάζουν οι ίδιοι *(Στόχος της επεξεργασίας του Κατακλυσμού είναι να προσεγγίσουμε την ιδέα της ελπίδας για σωτηρία της φύσης από κάθε απειλή και κακό).*
- (8) Διηγήσεις από τον Άγ. Φραγκίσκο της Ασίζης και το Λαυσαϊκόν
- Στρατηγική Έντεχνης Συλλογιστικής: Stanley Spencer, Ο Άγιος Φραγκίσκος και τα πουλιά.

- Αφηγήσεις από τον δάσκαλο (ο Άγ. Φραγκίσκος εξημερώνει τις άγριες τρυγόνες και τον θηριώδη λύκο, το κήρυγμα στα πουλιά).
- Με μουσική υπόκρουση διαβάζουμε την «Ωδή στον αδελφό ήλιο»: η δόξα των κτισμάτων από τον Φραγκίσκο.

(9) Μουσικό εργαστήριο

Συμφωνούν σε ένα σχετικό με το μάθημα τίτλο. Αναζητούν μουσική έκφραση χρησιμοποιώντας παλαμάκια, χτυπήματα ποδιών, σφυρίγματα, μουρμουρητά, ξεφωνητά κ.λπ., καθώς και μουσικά όργανα. Καταλήγουν σε μια δική τους μελωδία την οποία συνοδεύουν με κινήσεις. Σε συνεργασία με τη δασκάλα της Μουσικής μπορούν να επεξεργαστούν περισσότερο την ιδέα τους.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ: Συνεργατικές, διερευνητικές, βιωματικές στρατηγικές. Έντεχνη Συλλογιστική. Οργάνωση project.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Εικόνες της Ζωής από πληθώρα δικτυακών τόπων στο:

<http://www.artbible.net/indexvie.html>,

Σε κατάλογο με θεματική ομαδοποίηση: http://www.artbible.net/banque_en.html,

Για την Εξαήμερο εικαστικές παραπομπές ανά στίχο της Γένεσης στο

http://www.artbible.net/firsttestament_en.html, καθώς και στο

http://www.biblical-art.com/biblicalsubject2.asp?id_biblicalsubject=22 ή στο

http://www.biblical-art.com/text1.asp?id=1&id_biblicalbook=1.

Μουσικές παραπομπές συνδεδεμένες με βιβλικές αναφορές:

<http://www.artbible.net/music/bible-AT.html>

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Μιλώντας για αξιολόγηση σε αυτή την τάξη σίγουρα δεν εννοούμε βαθμούς και χαρακτηρισμούς του τύπου «μέτρια», «καλά» κ.ά.· περισσότερο αναφερόμαστε στις προσδοκίες μας για το τι μπορούν να κάνουν οι μαθητές μας (βλ. σχετική στήλη του ΠΣ). Ωστόσο, η περαιτέρω ανάλυση των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων μπορεί να λειτουργήσει υπέρ της ανάπτυξης μιας πραγματικά ποιοτικής και διαμορφωτικής αξιολόγησης, η οποία θα μας βοηθήσει να ελέγξουμε και να βελτιώσουμε τη διδακτική

διεργασία. Άλλωστε, αυτός είναι και ο κύριος στόχος της σχολικής αξιολόγησης στην υποχρεωτική εκπαίδευση.

Περιγραφή επιπέδων επιτευγμάτων των μαθητών

(Description of level of achievements)

Ε Π Ι Π Ε Δ Ο	Γνώσεις και κατανοήσεις γύρω από το θέμα:			Έκφραση σκέψεων και ερωτημάτων (υπό το φως όσων έμαθαν & κατανόησαν)		Ανάπτυξη στάσεων	Ανάπτυξη δεξιοτήτων / ικανοτήτων			
	Διδασκαλίες και πηγές θρησκείων	Πρακτικές και τρόπους ζωής πιστών	Σύμβολα και τύπους έκφρασης	Προσωπική ταυτότητα	Σημασία, σκοπός, αλήθεια	Αξίες και δεσμεύσεις	Γραπτή και προφορική έκφραση	Διερεύνηση	Συνεργασία	Φαντασία και δημιουργικότητα
1	Αφηγούνται τις διηγήσεις της Γέννησης για τη Δημιουργία και τον Κατακλυσμό Αναπαράγουν τις λοιπές αφηγήσεις που δουλέψαμε	Θυμούνται και περιγράφουν τη χρήση στοιχείων της φύσης σε γιορτές διαφόρων θρησκείων	Αναγνωρίζουν πρόσωπα στα έργα τέχνης	Μιλούν για προσωπικές εμπειρίες τους Εκφράζουν προσωπικά συναισθήματα & ιδέες	Περιγράφουν κάτι που θεωρούν ενδιαφέρον, θετικό ή δύσκολο	Συνδέουν όσα έμαθαν με τον τρόπο που συμπεριφέρονται προς τη φύση	Διατυπώνουν τη γνώμη τους για τα διάφορα ζητήματα	Βρίσκουν πληροφορίες στο διαδίκτυο	Ακούγεται η γνώμη των συμμαθητών τους Σέβονται τα συναισθήματα των συμμαθητών τους
2	Αναγνωρίζουν την πίστη των Χριστιανών στον Θεό ως δημιουργό του κόσμου		Ανακαλύπτουν τα όσα έμαθαν σε έργα τέχνης	Διατυπώνουν ερωτήματα που τους γεννιούνται από τις αφηγήσεις	Συνειδητοποιούν πως υπάρχουν πολύ διαφορετικές απόψεις γύρω από τη φύση και τη σχέση της με τον	Σχεδιάζουν και οργανώνουν δράσεις			Συζητούν και συναποφασίζουν για τη δουλειά τους	

					άνθρωπο					
--	--	--	--	--	---------	--	--	--	--	--

6.5.1.β. Δ΄ τάξη Δημοτικού

Θεματική Ενότητα 3: Σπουδαία παιδιά της Βίβλου

ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΕΣ ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ: Αισθητική Αγωγή, Πληροφορική, Μουσική, Γλώσσα.

ΧΡΟΝΟΣ: 1^ο δίωρο

ΜΕΣΑ ΠΟΥ ΘΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΟΥΜΕ: Φύλλα Εργασίας, βιντεοπροβολέας για την προβολή των έργων στον τοίχο (ή διαδραστικός πίνακας).

ΣΚΕΠΤΙΚΟ: Στον βαθμό που η ενότητα προσανατολίζεται στην ανάδειξη του σημαντικού ρόλου που το κάθε παιδί καλείται να παίξει στη ζωή (με τα χαρίσματα και τις ιδιαιτερότητες να δουλεύονται στην επόμενη ΘΕ) η διδασκαλία στοχεύει στην παραδειγματική λειτουργία των βιβλικών διηγήσεων· να ανακαλύψουν δηλαδή οι μαθητές ότι τα σπουδαία πρόσωπα της Βίβλου υπήρξαν παιδιά με πολύ διαφορετική ζωή, διαφορετικές δυνατότητες και χαρίσματα, που όταν μεγάλωσαν κατάφεραν πολλά: να εμπιστευτούν τη ζωή τους στον Θεό, να ξεπεράσουν δυσκολίες, να διορθώσουν λάθη και παρασπαρατήματα και να ευεργετήσουν τη ζωή της κοινότητάς τους. Αυτό όμως σημαίνει ότι η διδακτική διεργασία χρειάζεται να δημιουργήσει ευκαιρίες «συνάντησης» των μαθητών με τα πρόσωπα και «έμπνευσής» τους από τα γεγονότα. Γι΄ αυτόν το λόγο, επιλέγουμε να ξεκινήσουμε δουλεύοντας με τέχνη (Artful Thinking) -και συγκεκριμένα με την τεχνική *Παιχνίδι Επεξεργασίας* σε συνδυασμό με το *Αρχή, Μέση και Τέλος*- πριν ακόμη ασχοληθούμε με το περιεχόμενο της βιβλικής αφήγησης και τα ίδια τα κείμενα. Η παρατήρηση, ο αυτοσχεδιασμός, η φαντασία, το παιχνίδι και η έκφραση προσωπικών ιδεών που «συμβαίνουν» στις τεχνικές αυτές σίγουρα θα βοηθήσουν τους μαθητές να εργαστούν με προσωπικό νόημα και ευχαρίστηση. Με αυτόν τον τρόπο η εργασία τους με τα κείμενα θα προκύψει ως ανάγκη προκειμένου να βρουν λύσεις και να εμπλουτίσουν τις ιδέες τους στην δημιουργική εργασία τους.

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΗ: Στην παρακάτω περιγραφή επιλέγεται να εργασθούμε με τον Μωυσή για ένα ολόκληρο δίωρο, εφόσον οι μαθητές δεν έχουν ξαναεργαστεί με αυτόν τον τρόπο και η συγκεκριμένη εργασία θα λειτουργήσει δειγματικά. Σε αυτή την περίπτωση, σε ένα δεύτερο δίωρο οργανώνουμε: α) εργασία με τέχνη (Artful Thinking) για πέντε έργα, ένα για κάθε πρόσωπο και β) εργασία σε πέντε ομάδες με την καθεμιά να ασχολείται με την αντίστοιχη βιβλική διήγηση.

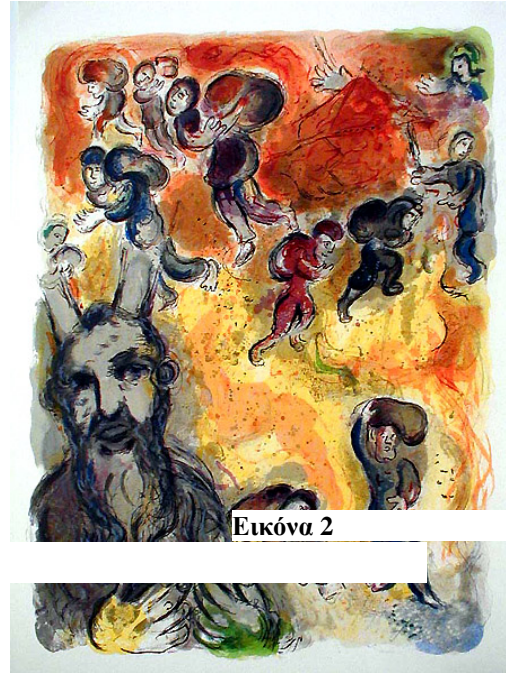
ΦΑΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ

- 1. Εργασία με τέχνη (Artful Thinking): Παρατηρούμε και ερμηνεύουμε εικόνες:** Ο δάσκαλος προβάλλει μία μία τις εικόνες του Marc Chagall, αρχίζοντας από την *Εύρεση του Μωυσή*. Αφού αφήσει τους μαθητές να παρατηρήσουν σιωπηλοί το έργο, τους ζητά να παρατηρήσουν προσεκτικά τις λεπτομέρειες (ενδεικτικά: τα πρόσωπα, τα ενδύματά τους, οι κινήσεις και οι στάσεις τους, ο χώρος γύρω κ.ά.), επισημαίνοντας να μη βιαστούν να προχωρήσουν σε ερμηνείες. Στη συνέχεια, τους ενθαρρύνει να επεκταθούν στην επεξεργασία και ερμηνεία της εικόνας και να φανταστούν το σενάριο της ιστορίας που συμβαίνει στο έργο. Με κατάλληλες ερωτήσεις βοηθάει/καθοδηγεί τους μαθητές. Στη συνέχεια περνάει στη δεύτερη εικόνα της *Λύπης και του θυμού του Μωυσή* μπροστά στα βάσανα των Ισραηλιτών και τέλος στην τρίτη με τη *Φλεγόμενη Βάτο* -που σίγουρα θα είναι και η περισσότερο δύσκολη στην ανάγνωση. Αφού διαβαστούν οι εικόνες, η Αρχή, η Μέση και το Τέλος της ιστορίας δομείται με βάση τις ιδέες των μαθητών. Και πάλι ο δάσκαλος βοηθάει/καθοδηγεί τη συζήτηση. Τέλος, δίνει πληροφορίες για το έργο και τον καλλιτέχνη (κάποια στοιχεία για τη ζωή του και το πόσο εμπνεύστηκε από τη Βίβλο). Ας δούμε λοιπόν την ιστορία που ενέπνευσε τον Chagall.
- 2. Βιβλική αφήγηση:** Ο δάσκαλος αφηγείται ή διαβάζει τη διήγηση, την οποία και μοιράζει σε φωτοτυπία (βλ. ενδεικτικό Φύλλο Εργασίας).
- 3. Εργασία σε ομάδες:** Η τάξη χωρίζεται σε τρεις ομάδες με την κάθε μια να έχει να παρουσιάσει μια Παγωμένη Εικόνα (Still Image) για το μέρος της αφήγησης που αντιστοιχεί στο κάθε έργο. Στη διάρκεια της προετοιμασίας τους οι μαθητές ενθαρρύνονται να συμβουλευονται και το κείμενό τους. Η κάθε ομάδα παρουσιάζει την εικόνα της. Μόλις ο δάσκαλος χτυπά παλαμάκια οι μαθητές της ομάδας καλούνται να μιλήσουν είτε ως πρόσωπα της εικόνας είτε ως θεατές της.
- 4. Συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης:** Ο δάσκαλος επικεντρώνει τη συζήτηση στην ανάδειξη: α) των δυσκολιών της ζωής του Μωυσή, β) του ρόλου του Θεού στη ζωή του και γ) τι κατάφερε· λ.χ. ένα παιδί που γεννήθηκε μέσα στην καταπίεση, στη δίωξη, στον θανάσιμο κίνδυνο, που μεγάλωσε διατηρώντας κρυφό στην καρδιά του έναν τόσο μεγάλο θυμό, με την αδικία να τον πνίγει, που αναγκάστηκε να φύγει από την Αίγυπτο, έφτασε να συναντήσει τον Θεό, να ξεπεράσει φόβους και αδυναμίες και να αναλάβει μια δύσκολη αποστολή που έσωσε τον λαό του.
- 5. Μπροστά σε μια βυζαντινή εικόνα:** Αναγνωρίζουμε σε αυτήν στοιχεία που επεξεργαστήκαμε στο μάθημα.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΕΧΝΗ (Artful Thinking)

Εικόνα 1

Εικόνα 2

Εικόνα 3

Εικόνα 4

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ

Μωυσής: ένα παιδί που σώθηκε από τα νερά

Την πολύ παλιά εποχή ο λαός των Ισραηλιτών ήταν αιχμάλωτος στην Αίγυπτο. Επειδή όμως οι Ισραηλίτες πλήθυναν και δυνάμωσαν τόσο που ο τόπος γέμισε απ' αυτούς, ο καινούργιος βασιλιάς που ανέβηκε στον θρόνο της Αιγύπτου άρχισε να βασανίζει και να αναγκάζει σε σκληρές δουλειές το λαό. Η Παλαιά Διαθήκη μας περιγράφει ένα προς ένα τα μαρτύρια που περνούσαν οι Ισραηλίτες στην Αίγυπτο. Μα το φοβερότερο απ' όλα ήταν το διάταγμα που υποχρέωνε τις μαίες της χώρας να πνίγουν όλα τα αρσενικά παιδιά των Εβραίων.

Τότε ήταν που γεννήθηκε σ' ένα φτωχικό σπιτάκι της Αιγύπτου, από γονιούς Ισραηλίτες, ένα μικρό αγοράκι. Γεννήθηκε μέσα σε μια ζεστή καλοκαιριάτικη νύχτα χωρίς να το μάθει κανείς. Ήταν ένα πανέμορφο μωρό με μεγάλα μάτια. Τρεις μήνες η μάνα του το έκρυψε από τα μάτια του κόσμου όλου με κίνδυνο της ζωής της. Μα δεν μπορούσε να το κρύβει περισσότερο κι έτσι, αφού πήρε ένα μικρό κοφινάκι πλεγμένο από σπάρτα, το έχρησε απ' όλες τις μεριές με πίσσα, το έστρωσε με απαλά ζεστά ρουχαλάκια και απόθεσε μέσα της το μικρό παιδί. Ύστερα το ακούμπησε πάνω στα νερά της ακροποταμιάς, σε ένα μέρος με πυκνές καλάμιές. «Θεέ μου», είπε η άμοιρη μητέρα κι ένιωσε την καρδιά της να πονά δυνατά, «Θεέ μου, στα χέρια σου αφήνω το παιδί μου...» Και με βουρκωμένα μάτια έμεινε εκεί στις καλάμιές κρυμμένη, να παρακολουθήσει τι θα απογινόταν το μωρό της. Σε άλλες καλάμιές, πιο κάτω, έβαλε τη μικρή της θυγατέρα να παραμονεύει.

Ήταν ένα ζεστό, όμορφο δειλινό του Νείλου. Η κόρη του Φαραώ, η πεντάμορφη βασιλοπούλα κατέβηκε να λουστεί στο ποτάμι και οι ακόλουθές της περπατούσαν στην ακροποταμιά. Σε μια στιγμή είδαν ένα παράξενο πράγμα να πλέει πάνω στο νερό. Έτρεξαν και το έπιασαν. Το έφεραν στην ακτή, το άνοιξαν παραξενεμένες και είδαν μέσα ένα όμορφο αγοράκι που έκλαιγε. Το πόνεσε το μικρό η ευγενική καρδιά της βασιλοπούλας και είπε: «Από τα παιδιά των Εβραίων θα είναι τούτο το μικρό». Στο μεταξύ είχε πλησιάσει και η αδελφούλα του μωρού κι έκανε κι αυτή την παραξενεμένη. Σε μια στιγμή γυρίζει δειλά δειλά και ρωτά την κόρη του Φαραώ: «Βασιλοπούλα μου, ξέρω μια πολύ καλή παραμάνα για το μικρό αγοράκι. Θέλεις να πάω να σου τη φέρω για να αναλάβει να το θηλάξει;» Η βασιλοπούλα δέχτηκε κι έτσι το κορίτσι φώναξε τη μητέρα της που ήταν και μητέρα του παιδιού. Η μάνα του παιδιού δόξασε μέσα της τον ουράνιο Θεό, που άκουσε την προσευχή της και ο γιος της έπεσε σε τόσο καλά χέρια. Και το παιδί μεγάλωσε. Και ήταν όμορφο και συνετό. Και η κόρη του Φαραώ το έκανε δικό της και το ονόμασε Μωυσή, που θα πει «Ο άνθρωπος που σώθηκε μέσα από το νερό».

Και ο Μωυσής μεγάλωσε κι έγινε άνδρας δυνατός και δίκαιος. Τόσο δίκαιος, που συχνά έπαιρνε το μέρος των Εβραίων. Μια ακατανόητη δύναμη τον έσπρωχνε να υπερασπίζεται τους αδικοτυραννισμένους αυτούς ανθρώπους. Μα αυτή του η αγάπη για το λαό του Ισραήλ τον έκανε εχθρό του Φαραώ. Και για να αποφύγει την καταδίωξή του πήγε σε χώρα μακρινή κι έβοσκε τα πρόβατα κάποιου ιερέα Ιοθώρ, ο οποίος εκτιμώντας τη φρονιμάδα και την ευσέβειά του νέου τον έκανε γαμπρό του και του έδωσε την κόρη του Σεπφώρα.

Τότε ήταν που στο ιερό βουνό, το Χωρήβ, ο Μωυσής είδε το όραμα της φλεγόμενης βάτου. Ήταν μια βάτος που την έζωναν φλόγες τεράστιες και που όμως ούτε ένα κλαδί της, ούτε ένα φυλλαράκι

της δεν καιγόταν. Πλησίασε με τρόμο ο Μωυσής κι άκουσε μέσα από τα κλαδιά της φλεγόμενης βάτου τη φωνή του Θεού που τον έστειλε να πάει να βοηθήσει τα αδέρφια του που πονούν και στενάζουν μέσα στα φριχτά μαρτύρια. Εκείνος έπρεπε να γίνει αρχηγός που θα μπει μπροστά και θα τους βγάλει από τη χώρα των οδυρμών. «Κύριε», ρώτησε ο Μωυσής με φωνή που έτρεμε, «Κύριε, ποιος είμαι εγώ που θα μπορέσω να πάω αντίθετα στον Φαραώ και στους αγριεμένους Αιγύπτιους; Εγώ, Κύριε, ποτέ δεν ήμουν καλός ομιλητής, είμαι βραδύγλωσσος και τραυλίζω». Τότε, αποφασιστικά του απαντά ο Θεός: «Εγώ είμαι μαζί σου σε όλες σου τις προσπάθειες, μέχρι που να φτάσει ο λαός μου στην παλιά του γη».

Γεμάτος δύναμη και φλόγα κατέβηκε ο Μωυσής από το βουνό. Πήρε τον αδελφό του τον Ααρών και παρουσιάστηκε στον Φαραώ. Εκείνος αγριεμένος, με κανέναν τρόπο δεν ήθελε να ακούσει το θέλημα του Θεού. Με απειλές τους έδιωξε από το παλάτι.

ΦΥΛΛΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Η φλεγόμενη βάτος

Συμπληρώστε τα κενά:

Ο Μωυσής είπε: «Κύριε, ποιος είμαι εγώ που θα μπορέσω να πάω αντίθετα στον _____

_____ ;».

Τότε ο Θεός του είπε:

« _____

Βρείτε τις παρακάτω λέξεις που είναι κρυμμένες μέσα στο παζλ:

ΒΑΤΟΣ
 ΑΙΓΥΠΤΟΣ
 ΧΩΡΗΒ
 ΦΑΡΑΩ
 ΦΩΤΙΑ
 ΜΩΥΣΗΣ

A	X	P	H	B	Σ	Π	I	K	O
M	Ω	Υ	Σ	H	Σ	B	A	N	Π
Ω	P	I	Π	E	M	K	I	Ξ	N
E	H	X	M	Υ	O	B	Γ	T	Φ
M	B	A	T	O	Σ	N	Υ	P	A
Ξ	Σ	A	Γ	B	A	Σ	Π	O	P
Θ	A	P	O	K	Φ	Ω	T	I	A
A	N	Ω	B	A	N	Γ	O	A	Ω
O	Π	N	E	I	Λ	O	Σ	Γ	Θ

6.5.2. Σχέδια Διδασκαλίας / Καλές πρακτικές Γυμνασίου

6.5.2.α. Α' τάξη Γυμνασίου

Θεματική Ενότητα 3: Πώς ζουν οι Χριστιανοί; Η νέα ζωή της Εκκλησίας

ΧΡΟΝΟΣ: 1^ο δίωρο της ΘΕ (Ερωτήματά μας για τη ζωή)

ΣΚΕΠΤΙΚΟ: Καθώς πρόκειται για μια απαιτητική και πολυεπίπεδη ΘΕ είναι απαραίτητο το ουσιαστικό «άνοιγμα» των μαθητών στα ερωτήματα για τη ζωή και η προσωπική επεξεργασία τους. Μόνο έτσι θα είναι σε θέση -και σε διάθεση- να αναζητήσουν οι ίδιοι το προσωπικό νόημα που μπορούν να έχουν οι «απαντήσεις» της Χριστιανικής Εκκλησίας που θα επεξεργαστούν στα επόμενα δίωρα. Συνακόλουθα, χρειάζεται να ενθαρρύνουμε τους μαθητές να προχωρήσουν πέρα από την αυτονόητη αναγνώριση της σημασίας της σχέσης και της επικοινωνίας με τους άλλους, και στη διερεύνηση των αρνητικών συνεπειών - υπαρξιακών και κοινωνικών- του ατομικισμού. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται και μια πρώτη προσέγγιση του διλήμματος «η ζωή είναι ατομική πορεία ή σχέση;». Μεθοδολογικά, ως τεχνική διερεύνησης στην πορεία της διδακτικής διεργασίας προκρίνεται η TWPS καθώς η προσέγγιση του θέματος απαιτεί χρόνο για σκέψη και στοχασμό, ανταλλαγή και μοίρασμα ιδεών, ταυτόχρονη αλληλεπίδραση, αποσαφήνιση ζητημάτων και προσωπική έκφραση.

ΣΤΟΧΟΣ: να προσεγγίσουν οι μαθητές μέσα από την επεξεργασία προσωπικών τους εμπειριών την ιδέα της ζωής ως σχέσης.

ΠΟΡΕΙΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ:

- **Ιδεοθύελλα (5')**: «Τι χρειάζεται ο άνθρωπος για να ζήσει;» Στις ιδέες των μαθητών σίγουρα θα υπάρχουν και αναφορές στις φιλίες, σχέσεις κ.ά.
- **Εισαγωγή από τον δάσκαλο (5')**: Όσο κι αν οι περισσότεροι από εμάς εύκολα λέμε πως οι σχέσεις είναι κοινή ανάγκη όλων των ανθρώπων, συχνά ωστόσο όχι μόνο νιώθουμε μόνοι και απόμακροι από τους άλλους, αλλά επιπλέον δεν ξέρουμε με ποιον τρόπο να τους πλησιάσουμε και να σχετιστούμε μαζί τους ή να καλλιεργήσουμε τις σχέσεις μας ακόμη και με τους φίλους, τους γονείς, τους συγγενείς μας. Έχει λοιπόν νόημα να αναγνωρίσουμε όλες αυτές τις δυσκολίες, φόβους, ανάγκες -γύρω από τις σχέσεις- που υπάρχουν στη ζωή μας και ταυτόχρονα να αναζητήσουμε θετικές

προοπτικές και «λύσεις» εμπλουτιζόμενοι ο ένας από τις ιδέες του άλλου (θέση στόχου διδασκαλίας στους μαθητές). Ας ανακαλέσουμε στη μνήμη μας προσωπικές ιστορίες, στιγμιότυπα και εμπειρίες, τις οποίες στη συνέχεια θα μοιραστούμε και θα συζητήσουμε με τον διπλανό μας, στις ομάδες μας και στην τάξη μας.

Ο δάσκαλος μοιράζει μια λευκή σελίδα που έχει στο πάνω μέρος της τη φράση «Όταν η μοναξιά έγινε σύντροφός μου» και εξηγεί στους μαθητές τι ακριβώς θα κάνουν.

- **Ομαδική εργασία με TWPS** (Σκέψου, γράψε, συζήτησε, μοιράσου / ανταλλαγή εμπειριών): Μετά μια φάση ατομικού στοχασμού (5'), οι μαθητές συζητούν με τον διπλανό τους τις ιστορίες τους και σχολιάζουν τις σημειώσεις που ίσως κατέγραψαν καθώς στοχάζονταν (10'). Στη συνέχεια, σε τετράδες (ανά δύο θρανία) συζητούν τα αίτια και εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές στις ιστορίες τους. Αφού επιλέξουν μία ιστορία από όλες, συζητούν και συναποφασίζουν μια διαφορετική, θετική εκδοχή της· μια «λύση» που θα ήταν εύκολο να οδηγήσει στη συνάντηση, την επικοινωνία, τη συντροφικότητα, το μοίρασμα με τους άλλους -μικρούς ή μεγάλους. Τέλος, προετοιμάζουν μια παρουσίαση της ιστορίας στην τάξη, η οποία όμως θα συμπεριλαμβάνει τη -θετική- εκδοχή που της προσέδωσαν. Ο τίτλος της νέας ιστορίας αλλάζει: «Μαζί είμαστε πιο δυνατοί!» (30'). Την παρουσιάζουν στην τάξη (15').
- ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΗ:** καθώς σε αυτήν την ηλικία πιθανότατα η μοναξιά βιώνεται ιδιαίτερα σε σχέση με τους γονείς, καλό θα είναι ο δάσκαλος να προτρέψει τα παιδιά να επεξεργαστούν και ιστορίες με γονείς.

- **Συζήτηση / κατευθυνόμενος διάλογος (15')**

Με βάση τα σχόλια, τις παρατηρήσεις και τις ιδέες των μαθητών, που εκφράζονται με αφορμή την παρουσίαση των ιστοριών, ο δάσκαλος επιχειρεί την εμπάθυνση και τη διεύρυνση της επεξεργασίας της «σχέσης». Πρώτα πρώτα σε προσωπικό επίπεδο καθώς αυτό έχει ήδη δουλευτεί (Ενδεικτικές ερωτήσεις: Τι συμβαίνει όταν είμαστε για πολύ καιρό μόνοι; Πέρα από τα συναισθήματα θλίψης, δυστυχίας κ.ά. μήπως καταλήγουμε να ασχολούμαστε μόνο μ' εμάς; Σε ποιες υπερβολές μπορεί να μας οδηγήσει μια τέτοια στάση; Πώς αυτές επιδεινώνουν τις σχέσεις μας με τους άλλους; κ.ά.) Δίνουμε δηλαδή την ευκαιρία στα παιδιά να σκεφτούν και να συνειδητοποιήσουν και τα αρνητικά αποτελέσματα της μη σχέσης (η ζωή μας ως κτήμα, οι άλλοι ως άτομα για «χρήση» και εκμετάλλευση, ο εγωισμός...). Με αυτόν τον τρόπο φτάνουν ομαλά στο σημείο αυτό να αναγνωρίσουν το δίλημμα «η ζωή είναι ατομική πορεία ή σχέση;» ως δίλημμα όλων των σύγχρονων ανθρώπων. [Αν το δίλημμα είχε εισαχθεί από την αρχή της επεξεργασίας θα αποδεικνυόταν «βαρύ» και δύσκολο για την ηλικία τους]. Στη συνέχεια, μπορούμε ίσως να προχωρήσουμε στις γενικότερες επιπτώσεις του εγωισμού των σύγχρονων ανθρώπων (η ζωή της φύσης ως ιδιοκτησία μας). Αν ο χρόνος δεν επαρκεί, είναι φρόνιμο να το αφήσουμε ως εισαγωγή στο β' δίωρο.

- **Αξιολόγηση της δουλειάς μας / Αναστοχασμός (5')**: Τι μας διευκόλυνε και τι μας δυσκόλεψε στο να «ανοιχτούμε»; Καταλάβαμε κάτι περισσότερο ο ένας για τον άλλον; Έχω κάποιες καινούργιες ιδέες ή σχέδια για τις σχέσεις μου; Μήπως η τάξη μας όλη αυτή την ώρα έγινε μια κοινότητα ανθρώπων που επικοινωνούν;

6.5.2.β. Α' τάξη Γυμνασίου

Θεματική Ενότητα 4: Πώς παίρνονται οι αποφάσεις

1^ο Δίωρο

20 λεπτά: Αφόρμηση, από τις εμπειρίες των εφήβων

Μέθοδος: Θετικό- Αρνητικό ή χιονοστιβάδα

(Στον διάδρομο της τάξης, ο διδάσκων ορίζει τη μία άκρη ως το θετικό, τη μέση ως δεν ξέρω/δεν απαντώ και την άλλη άκρη ως το αρνητικό. Διαβάζει μία μία τις προτάσεις και οι μαθητές παίρνουν θέση ανάλογη με τη γνώμη τους, σε όλες τις πιθανές διαβαθμισμένες θέσεις –συμφωνώ απολύτως, συμφωνώ, συμφωνώ αλλά και τα αντίστοιχα-. Ο διδάσκων κατευθύνει τη συζήτηση ρωτώντας τους μαθητές έναν - έναν γιατί πήραν αυτή τη θέση. Διευρύνει τη συζήτηση όπως επιθυμεί, ρωτάει λίγους ή πολλούς, ανάλογα με τις απαντήσεις. Οι μαθητές έχουν δικαίωμα στη διάρκεια της διαδικασίας να αλλάξουν θέση, αν πεισθούν από όσα λέγονται.

Εναλλακτικά, μπορεί ο διδάσκων αντί για το Θετικό – Αρνητικό, να χρησιμοποιήσει τη μέθοδο της χιονοστιβάδας, όπου δίνει στους μαθητές γραπτά τις θέσεις κι εκείνοι απαντούν, πρώτα μόνοι τους, μετά σε ζευγάρια, έπειτα σε ομάδες των τεσσάρων και ανάλογα με τον αριθμό, των οκτώ. Γίνεται συζήτηση ανάμεσα στις ομάδες.

Ερωτήματα για την άσκηση:

- Τα δόγματα είναι ιερά και απαραβίαστα, γιατί τα έδωσε ο Θεός στους ανθρώπους
- Τα δόγματα ακυρώνουν την ελευθερία των ανθρώπων
- Για την αρμονική συμβίωση των ανθρώπων, χρειάζεται να υπάρχουν κανόνες
- Οι αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων αφορούν αποκλειστικά τους ειδικούς
- Οι άνθρωποι πρέπει να λύνουν τις διαφορές τους μόνοι τους, χωρίς την παρέμβαση άλλων (φίλοι, ειδικοί, δικαστήρια, νόμοι)
- Τα δόγματα ορίζουν αλλά δεν περιορίζουν

Στη συνέχεια:

Αντιλογία με θέμα την Αποστολική Σύνοδο

Βρισκόμαστε στα Ιεροσόλυμα. Έχει διαδοθεί πως αύριο φτάνουν στην πόλη ο Βαρνάβας και ο Παύλος από την Αντιόχεια. Έρχονται για να συζητήσουν το πρόβλημα που έχει προκύψει ανάμεσα στους Χριστιανούς που ήσαν πριν Ιουδαίοι και σ' εκείνους που ήσαν ειδωλολάτρες, επειδή μερικοί χριστιανοί που ήρθαν από την Ιουδαία δίδασκαν τους αδελφούς: «Αν δεν περιτέμνεσθε, όπως προστάζει ο νόμος του Μωυσή, δεν μπορείτε να σωθείτε».

20 λεπτά για προετοιμασία, 30 λεπτά αντιλογία, 10 λεπτά αξιολόγηση.

Οι μαθητές χωρίζονται σε τρεις ίσες ομάδες και μία των τριών παρατηρητών της διαδικασίας.

Ο διδάσκων δίνει σε κάθε ομάδα ένα φύλλο ανάλογο με τον ρόλο τους:

Οι ομάδες:

A': Χριστιανοί που ήσαν πριν Ιουδαίοι

Γένεση από το κεφάλαιο 17, 1-2, 9-14

Όταν ο Άβραμ ήταν ενενήντα εννέα ετών, του φανερώθηκε ο Κύριος και του είπε: «Εγώ είμαι ο Θεός παντοκράτορας. Να ζεις σύμφωνα με το θέλημά μου και να είσαι τέλειος. Θα συνάψω μαζί σου διαθήκη και θα σου δώσω πολλούς απογόνους». Ο Άβραμ έπεσε με το πρόσωπό του στη γη και ο Θεός του είπε: Αυτή είναι η διαθήκη που κάνω μαζί σου: Θα γίνεις πατέρας ενός πλήθους εθνών ... θα κάνω ν' αποκτήσεις πολλούς απογόνους και να γίνεις γενάρχης λαών' και βασιλιάδες θα προέλθουν από σένα. Τη διαθήκη μου τη συνάπτω μαζί σου, αλλά θα ισχύει και για όλες τις γενιές των απογόνων – διαθήκη αιώνια, ώστε να είμαι Θεός δικός σου και των απογόνων σου. ... «Θα πρέπει, όμως, να τηρείς τη διαθήκη μου τόσο εσύ όσο και οι επόμενες γενιές των απογόνων σου. Αυτή είναι η διαθήκη μου που θα τηρείτε: Κάθε αρσενικό παιδί σας θα περιτέμνεται. Θα κάνετε την περιτομή, κι αυτή αποτελεί σημείο της διαθήκης ανάμεσα σ' εμένα και σ' εσάς. Κάθε παιδί θα περιτέμνεται την όγδοη ημέρα από τη γέννησή του. Αυτό ισχύει για κάθε αρσενικό παιδί σε όλες τις γενιές σας, καθώς και για κάθε δούλο, είτε είναι γεννημένος στο σπίτι είτε αγορασμένος από ξένους και δεν περιλαμβάνεται στους απογόνους σας. Θα πρέπει οπωσδήποτε καθένας που γεννήθηκε στο σπίτι σου ή αγοράστηκε με χρήματα να περιτέμνεται. Έτσι η διαθήκη μου θα μαρτυρείται στο σώμα σας, διαθήκη αιώνια. Ο απερίτμητος, δηλαδή αυτός που δεν θα έχει κάνει περιτομή, θα αποκόπτεται από το λαό του, γιατί θα έχει παραβεί τη διαθήκη μου».

Δευτερονόμιο 27, 1-3, 9-10, 26

Ο Μωυσής, συνοδευόμενος από τους πρεσβυτέρους του λαού Ισραήλ, απευθύνθηκε στο λαό και είπε: «*Να τηρείτε όλες τις εντολές που εγώ σας δίνω σήμερα. Την ημέρα που θα περάσετε τον Ιορδάνη για να πάτε στη χώρα, που σας δίνει ο Κύριος ο Θεός σας, θα πάρετε μεγάλα λιθάρια και τα τα στήσετε όρθια, θα τα ασβεστώσετε και πάνω τους θα γράψετε όλα τα λόγια αυτού του νόμου*». ... Στη συνέχεια, ο Μωυσής, μαζί με τους ιερείς-Λευίτες, μίλησε σ' όλους τους Ισραηλίτες και τους είπε: «*Σωπάστε κι ακούστε Ισραηλίτες. Σήμερα γίνατε λαός του Κυρίου, του Θεού σας. Να υπακούτε στα λόγια του και να εκτελείτε τις εντολές του και τους νόμους του, που εγώ σήμερα σας δίνω*». ... «*Καταραμένος, όποιος δεν μένει πιστός στα λόγια αυτού του νόμου, και δεν τα εφαρμόζει*».

Β': Χριστιανοί που ήσαν πριν ειδωλολάτρες

Προς Γαλάτας, 3, 7-14

«*Μάθετε, λοιπόν, ποιοι είναι γνήσιοι απόγονοι του Αβραάμ' είναι όσοι εμπιστεύονται στον Θεό όπως εκείνος. Και η Γραφή, προβλέποντας πως ο Θεός θα σώσει τα έθνη με την πίστη, έδωσε πριν στον Αβραάμ τον ελπιδοφόρο μήνυμα ότι θα ευλογηθούν στο πρόσωπό του όλα τα έθνη. Συνεπώς, όσοι εμπιστεύονται στον Θεό ευλογούνται μαζί με τον πιστό Αβραάμ. Αντίθετα, όσοι στηρίζουν την ελπίδα τους στην τήρηση του νόμου βρίσκονται κάτω από την κατάρα. Γιατί αναφέρεται στη Γραφή: Καταραμένος όποιος δεν μένει πιστός σ' όλα όσα είναι γραμμένα στο βιβλίο του νόμου και δεν τα τηρεί. Κι είναι ολοφάνερο πως με τον νόμο κανένας δεν πετυχαίνει τη σωτηρία από τον Θεό, αφού σύμφωνα με τη Γραφή, ο δίκαιος εξαιτίας της πίστεώς του θα ζήσει. Ο νόμος όμως δεν δέχεται ότι σώζεται κανείς από την πίστη, παρά ότι ο άνθρωπος που τηρεί τις εντολές, αυτός θα ζήσει απ' αυτές. Ο Χριστός μας εξαγόρασε από την κατάρα του νόμου, αφού έγινε αυτός κατάρα για τη χάρη μας. Γιατί είναι γραμμένο: Καταραμένος όποιος κρέμεται πάνω σε ξύλο. Η ευλογία, λοιπόν, του Αβραάμ έρχεται με τον Ιησού Χριστό στα έθνη, κι έτσι με την πίστη αποκτούμε τον Πνεύμα που μας υποσχέθηκε ο Θεός*».

Προς Φιλιππησίους 3, 2-11

«*Να φυλάγεστε από αυτά τα σκυλιά' να φυλάγεστε απ' αυτούς που με τη δράση τους κάνουν κακό' να φυλάγεστε απ' αυτούς που με την περιτομή κατακόβουν τη σάρκα τους. Εμείς είμαστε οι πραγματικά περιτμημένοι' εμείς, που λατρεύουμε τον Θεό με το Πνεύμα του και στηρίζουμε την καύχηση και την πεποίθησή μας στον Ιησού Χριστό και όχι σε ανθρώπινα πλεονεκτήματα' μολονότι εγώ έχω τέτοια πλεονεκτήματα. Αν κάποιος άλλος νομίζει ότι μπορεί να καυχηθεί γι' αυτά, εγώ πολύ περισσότερο. Περιτμήθηκα βρέφος οκτώ ημερών' γεννήθηκα Ισραηλίτης, από τη φυλή Βενιαμίν' Εβραίος γέννημα θρέμμα' ως προς την εξήγηση του νόμου. Αυτά όμως που άλλοτε για μένα ήταν πλεονεκτήματα, τώρα με την πίστη στον Χριστό τα βλέπω σαν μειονεκτήματα. Πραγματικά, όλα εξακολουθώ να τα*

θεωρώ μειονεκτήματα σε σχέση με το ασύγκριτα ανώτερο αγαθό που κέρδισα γνωρίζοντας τον Ιησού Χριστό, τον Κύριό μου. Γι' αυτόν τα πέταξα όλα και τα θεώρησα σκουπίδια, προκειμένου να κερδίσω τον Χριστό και να ενωθώ μαζί του. Δεν θέλω πια τη δικαίωση που δίνει η δική μου τήρηση του νόμου, αλλά αυτήν που προέρχεται από την πίστη στον Χριστό, τη δικαίωση που προέρχεται από τον Θεό και στηρίζεται στην πίστη. Αυτό που επιθυμώ είναι να γνωρίσω τον Χριστό και τη δύναμη της αναστάσεώς του, και να μετάσχω στα παθήματά του ακολουθώντας τον στον θάνατο, με την ελπίδα να λάβω μέρος στην ανάσταση των νεκρών».

Γ': Κριτές

Πράξεις των Αποστόλων 15, 22-29

Κατά Ματθαίον, 5, 1, 17-20

Όταν ο Ιησούς είδε τα πλήθη, ανέβηκε στο όρος, έκατσε, και οι μαθητές του ήρθαν κοντά του. Τότε εκείνος άρχισε να τους διδάσκει μ' αυτά τα λόγια:

... «Μη νομίζετε πως ήρθα για να καταργήσω τον νόμο και τους προφήτες. Δεν ήρθα για να τα καταργήσω, αλλά για να τα πραγματοποιήσω. Σας βεβαιώνω πως όσο υπάρχει κόσμος, έως τη συντέλειά του, δεν θα πάψει να ισχύει ούτε ένα γιώτα, ή μία οξεία από τον νόμο. Όποιος, λοιπόν, καταργήσει ακόμα και μία από τις πιο μικρές εντολές αυτού του νόμου και διδάξει έτσι τους άλλους, θα θεωρηθεί ελάχιστος στη βασιλεία του Θεού. Ενώ όποιος τις τηρήσει όλες και διδάξει έτσι και τους άλλους, αυτός θα θεωρηθεί μεγάλος στη βασιλεία του Θεού. Γι' αυτό να έχετε υπόψη σας ότι, αν η ευσέθειά σας δεν ξεπεράσει την ευσέβεια των γραμματέων και των Φαρισαίων, δεν θα μπειτε στη βασιλεία του Θεού».

«Τότε αποφάσισαν οι απόστολοι και οι πρεσβύτεροι μαζί με όλη την εκκλησία να εκλέξουν από ανάμεσά τους μερικούς που να τους στείλουν στην Αντιόχεια μαζί με τον Παύλο και τον Βαρνάβα. Έτσι, εξέλεξαν τον Ιούδα, που λεγόταν και Βαρσαββάς, και τον Σίλα, ανθρώπους με εξέχουσα θέση ανάμεσα στους χριστιανούς, και τους έδωσαν να μεταφέρουν την ακόλουθη επιστολή: «Οι απόστολοι, οι πρεσβύτεροι και οι αδελφοί, χαιρετούν τους αδελφούς που προέρχονται από τους εθνικούς στην Αντιόχεια, στη Συρία και στην Κιλικία. Επειδή ακούσαμε ότι μερικοί από μας ήρθαν και σας τάραξαν με τα λόγια τους και κλόνισαν τις ψυχές σας, χωρίς να τους έχουμε δώσει εντολή εμείς, αποφασίσαμε ομόφωνα να εκλέξουμε μερικούς άντρες και να τους στείλουμε σ' εσάς, μαζί με τους αγαπητούς μας Βαρνάβα και Παύλο, που έχουν αφιερώσει τη ζωή τους στο έργο του Κυρίου μας, του Ιησού Χριστού. Στείλαμε, λοιπόν, τον Ιούδα και τον Σίλα, οι οποίοι θα σας πουν και προφορικά τα ίδια πράγματα. Δηλαδή: αποφασίστηκε ως σωστό από το Άγιο Πνεύμα και από μας να μη σας επιβάλουμε κανένα πρόσθετο βάρος, εκτός από αυτά τα αναγκαία' να

απέχετε από τα ειδωλόθυτα, το αίμα, το κρέας από πνιγμένα ζώα και την πορνεία. Αν φυλάγεστε από αυτά, θα κάνετε το σωστό. Υγιαίνετε».

Δ': Παρατηρητές

Η ομάδα αυτή φροντίζει για την τήρηση της διαδικασίας της αντιλογίας. Κάθε ομάδα έχει 2 λεπτά χρόνο για τα επιχειρήματά της, σε τρεις γύρους.

Μετά την ακροαματική διαδικασία, οι κριτές παρουσιάζουν το τι έγινε στη σύνοδο των Ιεροσολύμων, επιχειρηματολογώντας ανάλογα.

Στη συνέχεια:

20 λεπτά συζήτηση στην τάξη: Πώς αποφάσισε η Εκκλησία στην Αποστολική σύνοδο; Τα δόγματα και οι κανόνες ως έκφραση ζωής για την εκκλησία. Η αλλαγή στη νοοτροπία δεν είναι εύκολη υπόθεση.

Προς Γαλάτας 2, 1-10 και 11-17

«Έπειτα, μετά από δεκατέσσερα χρόνια, ανέβηκα πάλι στα Ιεροσόλυμα με τον Βαρνάβα παίρνοντας μαζί μου και τον Τίτο. Ανέβηκα ύστερα από υπόδειξη του Κυρίου. Τους εξέθεσα το ευαγγέλιο που κηρυττω στους εθνικούς. Το εξέθεσα ιδιαίτερα στους προκρίτους, μήπως αγωνίστηκα ή αγωνίζομαι μάταια. Όμως, ούτε ο Τίτος που ήταν μαζί μου, και ήταν εθνικός, αναγκάστηκε να υποβληθεί στην περιτομή. Κι ας ήταν εκεί οι παρείσακτοι ψευδάδελφοι, που γλίστρησαν ανάμεσά μας σαν κατάσκοποι με στόχο την ελευθερία μας, που την έχουμε χάρη στο έργο του Ιησού Χριστού, και θέλουν να μας κάνουν δούλους. Δεν υποχωρήσαμε ούτε στιγμή στις απαιτήσεις τους, για να μείνει ανόθευτο το ευαγγέλιο για χάρη σας. Οι πρόκριτοι πάλι –τι ήταν άλλοτε δεν μ' ενδιαφέρει' ο Θεός δεν ξεχωρίζει πρόσωπα' αυτοί δεν πρόσθεσαν τίποτε σε όσα είπα εγώ. Αντίθετα μάλιστα, είδαν ότι ο Θεός μου είχε αναθέσει το κήρυγμα του ευαγγελίου στους εθνικούς, όπως στον Πέτρο στους περιτμημένους. Γιατί αυτός που όρισε τον Πέτρο απόστολο για τους Ιουδαίους όρισε κι εμένα απόστολο για τους εθνικούς. Όταν κατάλαβαν, λοιπόν, πως μου δόθηκε η χάρη του Θεού, ο Ιάκωβος και ο Κηφάς και ο Ιωάννης, που θεωρούνται στυλοβάτες, έσφιξαν το χέρι το δικό μου και του Βαρνάβα σ' ένδειξη αναγνώρισης και συμφώνησαν να κηρύττουμε εμείς στους εθνικούς κι αυτοί στους Ιουδαίους. Μας ζήτησαν μόνο να θυμόμαστε τους φτωχούς χριστιανούς της Ιουδαίας, και ξέρετε με πόσο ζήλο φρόντισα γι' αυτό.

Όταν ήρθε ο Πέτρος στην Αντιόχεια, του αντιμίλησα κατά πρόσωπο, γιατί ήταν αξιοκατάκριτος. Πριν έρθουν μερικού άνθρωποι του Ιακώβου, έτρωγε στα κοινά δείπνα μαζί με τους εθνικούς' σαν ήρθαν όμως, υποχωρούσε και διαχώριζε τη θέση του, επειδή φοβόταν τους Ιουδαίους. Μαζί του άρχισαν να υποκρίνονται και οι υπόλοιποι Ιουδαίοι, σε

σημείο που παρασύρθηκε στην υποκρισία τους, ακόμα κι ο Βαρνάβας! Εγώ όμως όταν είδα πως δεν βαδίζουν σύμφωνα με την αλήθεια του ευαγγελίου, είπα στον Πέτρο μπροστά σε όλους: «Εάν εσύ που είσαι Ιουδαίος συμπεριφέρεσαι σαν εθνικός κι όχι σαν πιστός στον νόμο Ιουδαίος, τότε γιατί εξαναγκάζεις τους εθνικούς να συμπεριφέρονται σαν Ιουδαίοι;»

2° δώρο

40 λεπτά: Από την Αποστολική σύνοδο στις Οικουμενικές συνόδους

(Σημείωση για τον διδάσκοντα: Τα συμπεράσματα του φύλλου εργασίας μαζί με τα αντίστοιχα περί Μ. Αθανασίου, θα τα διαπραγματευτούμε στο τρίτο δώρο)

Σωκράτης Σχολαστικός, Εκκλησιαστική Ιστορία, Κείμενο για την Α' Οικουμενική Σύνοδο(κείμενο σε μετάφραση)

Ο Άρειος λέει «αν ο Πατέρας γέννησε τον Υιό, άρα αυτός που γεννήθηκε έχει κάποια χρονική αρχή. Κι απ' αυτό γίνεται φανερό ότι υπήρχε εποχή που δεν υπήρχε ο Υιός. Απ' αυτό προκύπτει αναγκαστικά ότι δημιουργήθηκε από το μηδέν». Μ' αυτό τον πρωτοφανή συλλογισμό ξεσήκωνε τους πολλούς σ' αυτό το ζήτημα κι έπειτα σαν από μικρή σπίθα άναψε φωτιά μεγάλη... Υπήρχε όμως και πρωτύτερα κι άλλη αρρώστια τοπική, που τάραζε τις εκκλησίες, η διαφωνία δηλαδή για την εορτή του Πάσχα. Αυτό γινόταν μόνο στα μέρη της Ανατολής, όπου άλλοι γιόρταζαν το Πάσχα όπως οι Ιουδαίοι κι άλλοι μιμούμενοι τους Χριστιανούς σ' όλη την υπόλοιπη οικουμένη.... Βλέποντας ο αυτοκράτορας να ταράζεται η εκκλησία συγκάλεσε σύνοδο οικουμενική παρακαλώντας με γράμματα τους επισκόπους από παντού να συναντηθούν στη Νίκαια της Βιθυνίας. Και παρευρέθηκαν οι επίσκοποι από πολλές επαρχίες και πόλεις, όπως αναφέρει ο Ευσέβιος Παμφίλου στο τρίτο κεφάλαιο του έργου του για τον Βίο του Κωνσταντίνου με τα παρακάτω λόγια: «Απ' όλες τις Εκκλησίες που γέμιζαν την Ευρώπη, τη Λιβύη και την Ασία συναθροίστηκαν ο πιο εκλεκτός ανθός των λειτουργών του Θεού. Κι ένας ναός, σαν να είχε φαρδύνει με τη δύναμη του Θεού, χώρεσε μέσα στον ίδιο τόπο Σύρους μαζί με Κίλικες, Φοίνικες, Άραβες και Παλαιστινίους και μαζί τους Αιγυπτίους της Βόρειας και Νότιας Αιγύπτου, Λίβυους κι άλλους από τη Μεσοποταμία. Ακόμη και Πέρσης επίσκοπος ήταν στη Σύνοδο και Σκύθης (από την ανατολική Ευρώπη) δεν έλειπε. Ο Πόντος κι η Ασία, η Φρυγία κι η Παμφυλία έστειλαν τους επισήμους τους, αλλά και οι Θράκες και Μακεδόνες, Αχαιοί και Ηπειρώτες κι αυτοί που έμεναν πιο μακριά παρουσιάστηκαν. Ένας απ' αυτούς ήταν κι ο περίφημος επίσκοπος της Ισπανίας, ενώ από την Βασιλεύουσα ο επίσκοπος αδυνατούσε λόγω γηρατειών και ήρθαν πρεσβύτεροι στη θέση του. Τέτοιο θεοπρεπές χάρισμα στο Χριστό μέσα στους αιώνες μόνο ένας αυτοκράτορας, ο Κωνσταντίνος, το έκανε, αφού σύναψε δεσμό ειρήνης με τον Σωτήρα του για τη νίκη κατά των εχθρών και συνέθεσε μια εικόνα της τότε αποστολικής χορείας στις μέρες μας. Γιατί και την εποχή των Αποστόλων (την Πεντηκοστή) είχαν συναχθεί «ευσεβείς

απ' όλα τα μέρη του κόσμου», που υπήρχαν τότε «Πάρθοι, Μήδοι και Ελαμίτες, κάτοικοι της Μεσοποταμίας, της Ιουδαίας και της Καππαδοκίας, του Πόντου και της Ασίας, της Φρυγίας και της Παμφυλίας, της Αιγύπτου και από τα μέρη της λιθυκής Κυρήνης, Ρωμαίοι εγκατεστημένοι εδώ, Κρητικοί και Άραβες» (πρβλ. Πράξ. 2, 5-11). Ωστόσο, ενώ εκείνοι υστερούσαν κατά το ότι δεν είχε συγκροτηθεί η ολομέλεια από λειτουργούς του Θεού, στην παρούσα συνάθροιση υπήρχε πλήθος επισκόπων πάνω από τον αριθμό τριακόσια, κι αμέτρητος αριθμός πρεσβυτέρων, διακόνων και πολλών άλλων ακολούθων που τους συνόδευαν».(μετάφ. Δ. Μόσχος)

Φύλλο εργασίας

Ανάγνωση του κειμένου στις ομάδες, απάντηση στις ερωτήσεις σε διαφορετικό φύλλο. Στο τέλος, κάθε ομάδα συγκεντρώνει τις απαντήσεις από μία ερώτηση απ' όλες τις ομάδες και καταγράφει τη σύνθεση των απαντήσεων σε Α3.

Ερωτήσεις:

- Ποια προβλήματα κλήθηκε να αντιμετωπίσει η Α' Οικουμενική Σύνοδος;
- Από ποιες περιοχές ήταν οι επίσκοποι που συμμετείχαν;
- Ποια είναι τα κοινά στοιχεία της Α' Οικουμενικής Συνόδου με την Πεντηκοστή;
- Ποια άλλα εκκλησιαστικά αξιώματα υπήρχαν εκτός από του επισκόπου;

40 λεπτά, Μέγας Αθανάσιος

Επιλογή από το κεφ. 15 (σελ 57-60) της Γ' Γυμνασίου,

Στοιχεία από τη ζωή του

Ο Μ. Αθανάσιος ως επίσκοπος (εξορία)

Η συμβολή του Μ. Αθανασίου στην Α' Οικουμενική Σύνοδο (κείμενα του κεφαλαίου)

3° δώρο

40 λεπτά, Η Α' Οικουμενική Σύνοδος στην εποχή μας

Χωρισμός σε 4 ομάδες, εργασία σε δύο φάσεις

Α' φάση

Κάθε ομάδα παίρνει από μία καταγραφή σύνθεσης των απαντήσεων της προηγούμενης δραστηριότητας και κωδικοποιεί τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Α' Οικουμενικής Συνόδου:

- Θεματολογία

- Εκπροσώπηση
- Διαδικασία
- Συμμετοχή

Β' φάση

Εργασία στην ερώτηση: «Αν γινόταν η Α' Οικουμενική Σύνοδος σήμερα, πώς θα διαμορφώνονταν τα παραπάνω;»

(Σχόλια για τον διδάσκοντα

Θεματολογία: Ισχύουν σήμερα αυτά τα προβλήματα; Δεν είναι γνωστά, πώς θα μπορούσε σήμερα η Εκκλησία να τα κοινοποιήσει;

Εκπροσώπηση: Τίθεται το ζήτημα του Σχίσματος και της Διαμαρτύρησης

Διαδικασία: Καταγράφεται η συνέχεια από την Αποστολική Σύνοδο στην Α' Οικουμενική

Συμμετοχή: Ερευνάται και καταγράφεται η παρουσία διαφορετικών βαθμών ιεροσύνης και κατηγοριών πιστών)

40 λεπτά, Ποια θέματα θα απασχολούσαν μια Οικουμενική σύνοδο σήμερα;

Συζήτηση στην τάξη: Ατομικά – ομάδες – ολομέλεια

Εναλλακτικά,

Γράφουμε μια επιστολή προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος

(ορολογία, προσφωνήσεις, ύφος, περιεχόμενο)

6.5.2.γ. Β' τάξη Γυμνασίου

Θεματική Ενότητα 1: Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;

A. Προδιδακτικές επισημάνσεις

Γνωστικό υπόβαθρο και παιδαγωγικές προϋποθέσεις της διδασκαλίας

1. Οι μαθητές έχουν αποκτήσει εισαγωγικές γνώσεις από τη ΘΕ 6της ΣΤ' Δημοτικού του νέου ΠΣ Θρησκευτικών (*Μνημεία και τόποι λατρείας: Αποτυπώσεις της πίστης*) καθώς επίσης έχουν ασχοληθεί εν μέρει με σχετικά θέματα στα μαθήματα της Ιστορίας και της Τέχνης.

2. Η συγκεκριμένη ΘΕ είναι η πρώτη της νέας σχολικής χρονιάς στο ΜτΘ, λαμβάνουμε υπόψη και αξιοποιούμε βιώματα και συναισθήματα που συνοδεύουν τη μετάβαση στη νέα σχολική τάξη, τις εμπειρίες και τις προσδοκίες των μαθητών
3. Στο τρέχον στάδιο της ηλικίας τους, σε γενικές γραμμές, οι μαθητές χαρακτηρίζονται από:
 - Διεύρυνση κοινωνικών εμπειριών, προσπάθεια ερμηνείας τους και κατανόησης των αντινομιών τους
 - Επαρκή ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, ικανότητα στοιχειωδών επαγωγικών και αναλυτικών προσεγγίσεων, καθώς επίσης αναζήτησης αιτιακών σχέσεων στα θρησκευτικά γεγονότα και τις θρησκευτικές συγκρούσεις
 - Αναγνώριση του συμβολικού και αναγωγικού λόγου στις θρησκευτικές διδασκαλίες, υποχώρηση της κατά γράμμα προσέγγισης των ιερών κειμένων και των ανθρωπομορφικών σχημάτων
 - Πιο «στοχαστικές» αντιλήψεις για τον Θεό και τη σχέση του με τον άνθρωπο, εξοικείωση με θρησκευτικές στάσεις και συμπεριφορές των ενηλίκων και αφετηριακή ανάπτυξη προσωπικών προσανατολισμών
 - Ο κόσμος της «εικόνας» έχει εξαιρετική σημασία στην προσωπική ζωή, καθώς και τους τρόπους επικοινωνίας και ενημέρωσης τους

Επιδιωκόμενη μάθηση

Σε μια συστηματικότερη ιεράρχηση των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων, στην παρούσα ΘΕ, επιδιώκεται οι μαθητές να:

Ως προς την ιστορική προσέγγιση:

1. εντοπίζουν την εικονομαχική έριδα στον ιστορικό τόπο και χρόνο
2. εξηγούν τα αίτια και την κρισιμότητά της
3. αναγνωρίζουν τους κύριους σταθμούς στην ιστορική διαδρομή της
4. αξιολογούν τα σοβαρά ζητήματα και τις παρανοήσεις που υπάρχουν στη βάση της
5. περιγράφουν τη συνάφεια εντός της οποίας ανέκυψε το ζήτημα
6. αναπτύσσουν τα επιχειρήματα των δύο πλευρών, αναγνωρίζοντας την ποιότητα και τη λογική τους

Ως προς τη θεολογική στάση του Χριστιανισμού:

7. κατανοούν τη θεολογική σημασία του ερωτήματος για τον εικονισμό του Θεού
8. κρίνουν και αξιολογούν τη σύνθεση που διαμορφώθηκε

Ως προς τη διαθρησκευτική και διαπολιτισμική διάσταση:

9. αξιολογούν τα επιχειρήματα που διατυπώνουν άλλες θρησκείες για την απεικόνιση του Θεού
10. αναγνωρίζουν διαφορετικές διαδρομές της θρησκευτικής τέχνης σε άλλους πολιτισμούς

Ως προς τις προσωπικές προσεγγίσεις και στάσεις:

11. διαμορφώνουν και διατυπώνουν τη δική τους άποψη πάνω στο ζήτημα του εικονισμού του Θεού
12. ανιχνεύουν προσωπικές προτιμήσεις στην εκκλησιαστική και θρησκευτική τέχνη

Ως προς τη διαθεματική στόχευση:

13. αντιλαμβάνονται ζητήματα συνάφειας στις διαδρομές της πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας, της θρησκείας, του πολιτισμού, της τέχνης

Ως προς τις διαδικασίες μάθησης

14. πραγματοποιούν ερευνητικές εργασίες, κατά ομάδες, σε ιστορικά παραθέματα, έμμεσες πηγές, εικόνες και έργα τέχνης
15. διερευνούν το ζήτημα του εικονισμού του Θεού με βάση προσεγγίσεις άλλων μαθημάτων (Ιστορία και Τέχνη)
16. οργανώνουν τις πληροφορίες της έρευνας και τις απόψεις τους σε συνθετικές εργασίες και ψηφιακές παρουσιάσεις
17. προσεγγίζουν διαλεκτικά το ζήτημα και ασκούνται σε διαδικασίες διαλεκτικής αντιπαράθεσης
18. παρουσιάζουν τα συμπεράσματα και τις απόψεις τους στην τάξη
19. αξιοποιούν εναλλακτικές μορφές διαλόγου και έκφρασης (βιωματικές τεχνικές)
20. αξιολογούν την εργασία τους με κριτήρια (δικά τους και του εκπαιδευτικού)

Επιθυμητές μαθησιακές επάρκειες μετά την ολοκλήρωση της ΘΕ

Με την ολοκλήρωση της ΘΕ προσδοκούμε οι μαθητές να:

1. αναγνωρίζουν στοιχειωδώς το θεολογικό υπόβαθρο της τέχνης του Χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών
2. ανακαλύπτουν τον αιτιακό ρόλο και την παρουσία του «ιερού» στην τέχνη και τον πολιτισμό καθώς επίσης την αμφίδρομη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ λαϊκού και θρησκευτικού πολιτισμού
3. αναγνωρίζουν την εκφραστική ποικιλία των θρησκειών στο επίπεδο της πνευματικότητας και της τέχνης, διακρίνοντας συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ διαφορετικών θρησκευτικών ταυτοτήτων
4. εξετάζουν τα σχετικά θρησκευτικά γεγονότα μέσα στο κοινωνικό και ιστορικό γίνεσθαι της εποχής τους

5. ανιχνεύουν απαντήσεις στην Αγία Γραφή και τα ιερά κείμενα των θρησκειών για το ζήτημα του εικονισμού του Θεού
6. συνειδητοποιούν το αντίκρισμα αυτών των απαντήσεων στο κοινωνικό γίνεσθαι, καθώς επίσης την κοινωνική και πολιτική σημασία των θρησκευτικών γεγονότων
7. προσεγγίζουν κριτικά τα υπαρξιακά και κοινωνικά διλήμματα που εκπορεύονται από τη θρησκευτική δέσμευση
8. αναγνωρίζουν και αξιολογούν τις προσωπικές πεποιθήσεις και τυχόν στερεότυπα σε σχέση με το νόημα και τον σκοπό της εκκλησιαστικής τέχνης

Στρατηγική διδασκαλίας

Απαραίτητες προδιδακτικές ενέργειες είναι η επαρκής κατανόηση του πλαισίου διδασκαλίας της ενότητας, η προσαρμογή των διδακτικών στόχων στις συγκεκριμένες ανάγκες, τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών, ο αδρομερής σχεδιασμός του τρόπου μεταφοράς της προτεινόμενης πορείας διδασκαλίας στις συνθήκες συγκριμένης τάξης και η προετοιμασία του διδακτικού υλικού.

Η προτεινόμενη στρατηγική διδασκαλίας αξιοποιεί ποικιλία διδακτικών και μαθησιακών δραστηριοτήτων, στο πλαίσιο διδακτικής εργασίας τεσσάρων (4) δίωρων μαθημάτων. Η μέθοδος διδασκαλίας και η οργάνωση της τάξης βασίζονται, κατά το μεγαλύτερο μέρος, σε ομαδοσυνεργατικά σχήματα εργασίας.

Στην πορεία διδασκαλίας εντάσσονται τεχνικές διερευνητικής, διαλογικής, συνεργατικής και βιωματικής μορφής. Ειδικότερα, αξιοποιούνται οι τεχνικές: δειγματοληπτική έρευνα, χρήση προοργανωτή, καταϊγισμός ιδεών, μελέτη περίπτωσης, ανάλυση διαστάσεων (Dimensional Analysis), ανάλυση 5W1H, επίλυση προβλήματος, διαλεκτική αντιπαράθεση (Debate), σύσκεψη της τάξης (μοντέλο Glasser), ιστοεξερεύνηση, εικονική μουσειοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου, εργασία με τέχνη (Artful Thinking), βιωματική παρουσίαση (θεατρικό παιχνίδι), χιονοστιβάδα (σε μορφή TPS και TWPS), δημιουργική γραφή, συνέντευξη, συνεργατική παραγωγή και παρουσίαση ψηφιακού υλικού. Επιπλέον, συνυπολογίζεται και αναδεικνύεται η διάσταση της διαθεματικότητας.

Αρκετές από τις προτεινόμενες δραστηριότητες εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό και την ίδια θεματική περιοχή. Ακόμη, ορισμένες τεχνικές προσφέρονται είτε για σύντομη είτε για αναλυτικότερη ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, στο σενάριο αναφέρονται εναλλακτικές προτάσεις. Οι συγκεκριμένες αναφορές υπάρχουν μόνο για να δειχθούν οι άφθονες δυνατότητες που υπάρχουν, δηλ. χάριν μιας δειγματικής ποικιλίας. Αφήνουμε τη διάκριση του εκπαιδευτικού να επιλέξει τι χρειάζεται περισσότερο και να αποφασίσει.

Σε γενικές γραμμές, τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν τη διδασκαλία, ανά δίωρο, είναι:

1. Ψυχολογική και γνωστική προετοιμασία
2. Επαφή με τα δεδομένα
3. Δραστηριότητες έρευνας - επεξεργασίας - παρουσίασης
4. Αναστοχασμός, ανατροφοδότηση
5. Αξιολογικές προσεγγίσεις (μαθησιακή και μεταγνωστική)

Διδακτικό υλικό, τεχνικά μέσα, διδακτικοί χώροι

Ως διδακτικά μέσα θα χρειαστούν φύλλα εργασίας και αξιολόγησης, κείμενα, εικόνες, υλικό από εκπαιδευτικά λογισμικά και το διαδίκτυο και πολυμέσα (βλ. το προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό στο ΠΣ και στο τέλος της παρούσας πρότασης).

Σε ορισμένες δραστηριότητες, όπως αναφέρονται στην ανάπτυξη της διδασκαλίας, ενδείκνυται η χρήση διαδραστικού πίνακα (κυρίως στο 1^ο δώρο) ή προβλέπεται ομαδοσυνεργατική εργασία στο Εργαστήριο Πληροφορικής (κυρίως στο 3^ο δώρο). Εναλλακτικά, για τις ανάγκες αξιοποίησης εικονικού υλικού, μπορεί να χρησιμοποιηθεί αναλογική ή ψηφιακή προβολική μηχανή για κεντρική προβολή. Εάν τα παραπάνω δεν είναι διαθέσιμα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν εικόνες σε έντυπη μορφή, παραθέματα από βιβλία ή εγκυκλοπαίδειες.

Οι εργασίες που βασίζονται στη μελέτη εικόνων ή έργων τέχνης, όπως αναφέρονται παρακάτω, μπορούν να γίνουν, εάν είναι εφικτό, σε χώρους τέχνης ή λατρείας (εργαστήρια αιογραφίας, μουσεία, εκθέσεις, ναούς).

Λέξεις κλειδιά

Εικόνα, Εικονομαχία, θεολογία της εικόνας, εικονόφιλοι, εικονομάχοι, εικονισμός, ανεικονικές παραδόσεις, θρησκευτική τέχνη

B. Ανάπτυξη διδασκαλίας

1^ο δώρο: Ο κόσμος της εικόνας

1. **Καταιγισμός ιδεών** με τη λέξη «ΕΙΚΟΝΑ»: Κατηγοριοποίηση εννοιών. Ανάδειξη επιμέρους ζητημάτων, γνωστικών αναγκών και προσδοκιών
2. **Δειγματοληπτική έρευνα** στην τάξη, με θέμα «Τρόποι έκφρασης και επικοινωνίας στη ζωή μας» («με λόγια και γραφές, με νοήματα και εικονίσματα...»): Ομαδική οργάνωση σύντομου ερωτηματολογίου, ατομική συμπλήρωση ή δημόσια καταγραφή στάσεων, αποτίμηση
3. **Χιονοστιβάδα(με μορφή TWPS)** με θέμα «Η σημασία της εικόνας στις σχέσεις μας»: Υποθετικο-επαγωγική εργασία διαλογικής διαπραγμάτευσης για εξαγωγή συλλογικής άποψης

4. **Καταιγισμός ιδεών** με θέμα «Τρόποι εικονικής έκφρασης»: Ανάδειξη ποικιλίας εκφραστικών μέσων και τάσεων
5. **Διαλογική διαπραγμάτευση σε ζεύγη (TPS)**: Ανίχνευση διαφορών μεταξύ φωτογραφίας και ζωγραφικής ως διαφορετικών μορφών έκφρασης (π.χ., σύγκριση μιας πραγματικής φωτογραφίας και μιας εικόνας του Αγίου Νεκταρίου)
6. **Ομαδοσυνεργατική ζωγραφική** «Ζωγραφίζοντας ένα θεολογικό θέμα» (π.χ., η Βάπτισμα του Χριστού, η Μεταμόρφωση, η Ζωοδόχος Πηγή κτλ.): Τι μπορούμε να εικονίσουμε; Πώς εκφραζόμαστε; Πού δυσκολευόμαστε; Για ποιους λόγους;
7. **Ανάλυση διαστάσεων (Dimensional Analysis)**: Είναι πρόβλημα ο εικονισμός του Θεού; Ανίχνευση-ανάδειξη θεμελιωδών διαστάσεων του ζητήματος (με βάση τα ερωτήματα: Τι; Πού; Πότε; Πόσο; Πόσο σοβαρά;)
8. **Εναλλακτικές προτάσεις**: Οι περισσότερες από τις παραπάνω εργασίες, εναλλακτικά όπου είναι εφικτό, μπορούν να γίνουν με **διαδραστικό πίνακα**. Στις δραστηριότητες υποθετικο-επαγωγικής μορφής (π.χ., 2, 3, 4), το τελικό συμπέρασμα ενδέχεται να είναι ο «προοργανωτής» για το επόμενο βήμα. Στο βήμα 5, εναλλακτικά ή επιπρόσθετα, μπορεί να γίνει σύγκριση ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ εικόνας και αγάλματος

2ο δίωρο: Συγκρούσεις γύρω από τις εικόνες

1. **Καταιγισμός ιδεών** με τη λέξη «Εικονομαχία»: Κατηγοριοποίηση εννοιών
2. **Ιστορική ανάλυση με 5W1H**: Δίνονται κείμενα ιστορικής αναφοράς και ομαδοσυνεργατικά οργανώνεται και αξιολογείται η ιστορική πληροφορία με βάση τα ερωτήματα: Ποιο, πού, πότε, γιατί, ποιος, πώς; (5 Ws, 1 H)
3. **Εργασία με τέχνη (Artful Thinking)**: Δείχνεται (ή προβάλλεται) η εικόνα «Η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος» (Θεοφάνης, Μονή Σταυρονικήτα) και η εικόνα «Η Αναστήλωση των Εικόνων» (από το Βυζαντινό ή το Βρετανικό Μουσείο). Ακολουθεί ομαδοσυνεργατική διαπραγμάτευση ερωτημάτων για τις ιστορικές πληροφορίες, τις αιτιακές σχέσεις προσώπων και γεγονότων, το θεολογικό μήνυμα, διαφορές εικαστικής έκφρασης κτλ.
4. **Μελέτη περίπτωσης** με θέμα «Ο Ιωάννης Δαμασκηνός υπερασπίζεται τις εικόνες» ή «Αντιλήψεις του Ιωάννου Δαμασκηνού για τον σεβασμό της υλικότητας». Δίνεται έντυπο υλικό κα φύλλο εργασίας στο οποίο τίθενται τα βασικά ζητήματα. Παρουσίαση συμπερασμάτων
5. **Διαλεκτική αντιπαράθεση (Debate)**: Διαλεκτική ανάπτυξη επιχειρημάτων εικονομάχων και εικονόφιλων, καταγραφή ιδεών, τεκμηρίωση απόψεων, εντοπισμός αδύνατων σημείων, εξαγωγή συμπερασμάτων
6. **Εναλλακτικές προτάσεις**: Τα βήματα 2 και 4 μπορούν, αντίστοιχα, να αντικατασταθούν α) με ομαδοσυνεργατική εργασία έρευνας (με μορφή 5W1H ή

Dimensional Analysis) στο **εκπαιδευτικό λογισμικό Θρησκευτικά Γυμνασίου** (2000) και β) με δομημένη **ιστοεξερεύνηση** με θέμα «Ο Ιωάννης Δαμασκηνός υπερασπίζεται τις εικόνες». Δίνεται κατάλληλο φύλλο εργασίας για οργάνωση της περιήγησης και καταγραφή πληροφοριών και συμπερασμάτων

3ο δίωρο: Θεολογία της εικόνας, θεολογίες χωρίς εικόνες (εργασία στο Εργαστήριο Πληροφορικής)

1. **Εργασία με τέχνη (Artful Thinking):** Από τον Καλό Ποιμένα (συμβολική ζωγραφική κατακομβών) στον Χριστό «εν ετέρα μορφή» (Σινά, 6ος αι.). Από τη βυζαντινή ζωγραφική στην Αναγέννηση, από τον ρομαντισμό στον Κόντογλου. Θεολογικές προσεγγίσεις στην εικονογράφηση του Θεού. Εξελίσξεις στον χρόνο, ποικιλία στις παραδόσεις. Τα θεολογικά ζητήματα. Θεολογικές και τεχνοτροπικές διαφοροποιήσεις
2. **Εικονική μουσειοεξερεύνηση** στο διαδίκτυο ή στο λογισμικό *Διάσημα Μουσεία της Ευρώπης* (βλ. και *Στο Σταυροδρόμι τριών ηπείρων / Ένα μουσείο για τη βυζαντινή τέχνη*): Ομαδοσυνεργατική δημιουργία ενός ψηφιακού άλμπουμ, μιας «χρονοαλυσίδας» με εικόνες που έχουν το ίδιο θεολογικό θέμα, από διαφορετικές εποχές. Προσπάθεια ανίχνευσης και κατανόησης του πλαισίου της εξέλιξης. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της εξερεύνησης στην τάξη
3. **Συζήτηση** για τα όρια της εικονιστικής έκφρασης: Εξετάζονται τα διλήμματα λειτουργική τέχνη ή διακόσμηση, εκκλησιαστική ή θρησκευτική τέχνη, έμφαση στο σχέδιο ή το χρώμα, στην έκφραση ή την αναπαράσταση. Το σύνορο ανάμεσα στην εικόνα και το είδωλο
4. **Εργασία με λογισμικά** με θέμα «Η απεικόνιση του Θεού στον Ιουδαϊσμό, το Ισλάμ και τις ανατολικές θρησκείες»: Ομαδοσυνεργατική έρευνα στα λογισμικά *Όψεις της Θρησκείας, Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β' Λυκείου* και *Θρησκευτική Αγωγή*. Δίνεται φύλλο εργασίας
5. **Ιστοεξερεύνηση** μέσω διαδικτύου: Χώροι λατρείας διαφόρων θρησκειών (βλ. και *Λογισμικό Όψεις της Θρησκείας / Επίσκεψη*). Ερευνάται η λατρευτική αποστολή των εικόνων καθώς και η πραγματοποίηση λατρείας χωρίς εικόνες. Συγκριτική μελέτη εικόνων από διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις με θέμα «Εικονίζεται ο Θεός;»
6. **Αναστοχαστικές δραστηριότητες:**
 - α) Οργανώνεται **ομαδικός διάλογος** (μοντέλο σύσκεψης της τάξης) με θέμα την προετοιμασία μιας δημοσίευσης για μια σύγχρονη περίπτωση διαθρησκευτικής αντιπαράθεσης για το ζήτημα του εικονισμού του Θεού (βλ. επίκαιρες κινηματογραφικές ταινίες για τον Ιησού Χριστό, πρόσφατη καταστροφή ελληνιστικών αγαλμάτων στο Αφγανιστάν, αντιπαραθέσεις εξαιτίας σατιρικών εικονιστικών προσεγγίσεων κ.ά.)

β) Δίνεται **άσκηση δημιουργικής γραφής** με θέμα «Σώζοντας μια εικόνα στην εποχή της εικονομαχίας» ή «Μια πολυταξιδεμένη... εικόνα». Μπορεί να γίνει στην τάξη ή στο σπίτι

7. **Εναλλακτικές προτάσεις:** Εάν δεν είναι εφικτή η εργασία στο Εργαστήριο Πληροφορικής, τα βήματα 1, 2, 4, 5 μπορούν δουλευτούν με κεντρική προβολή μέσω διαδραστικού πίνακα ή άλλης προβολικής μηχανής. Επιπλέον ή εναλλακτικά, να χρησιμοποιηθούν εικόνες σε έντυπη μορφή, παραθέματα από βιβλία ή εγκυκλοπαίδειες

4ο δώρο: Διαθεματικά «εικονομηνύματα»

1. **Επίσκεψη σε εργαστήριο αιογραφίας** (πραγματική ή εικονική μέσω διαδικτύου): Έρευνα στον χώρο, τα υλικά, τα εργαλεία, τον τρόπο εργασίας, τα αιογραφικά θέματα, τις επαγγελματικές σχέσεις
2. **Συνέντευξη μέσω του διαδραστικού πίνακα** με ένα σύγχρονο αιογράφο: Προετοιμασία της συνέντευξης, online πραγματοποίηση στην τάξη. Προτεινόμενα σημεία συζήτησης: Το επάγγελμα, τα εφόδια, ο χώρος, ο τρόπος, τα διλήμματα. Εάν υπάρχει δυνατότητα επίσκεψης σε αιογραφείο η συνέντευξη μπορεί να γίνει στο εργαστήριο
3. **Διαθεματική δραστηριότητα με χιονοστιβάδα (με μορφή TWPS)** και θέμα «Μετά το αιογραφικό εργαστήριο...». Οι πολύτροπες διαδρομές της εικόνας
4. **Επίλυση προβλήματος:** Δίνεται στους μαθητές κείμενο που αναφέρεται στο γνωστό αίτημα του Δομ. Θεοτοκόπουλου να ξαναζωγραφίσει την Καπέλα Σιξτίνα. Δίνονται και δείγματα της ζωγραφικής των Μιχαήλ Αγγέλου και Θεοτοκόπουλου. Ζητείται να πάρουν τη θέση του αρμόδιου εκκλησιαστικού οργάνου (**μοντέλο προσομοίωσης**), να συσχεφτούν και να αποφασίσουν
5. **Οργάνωση ψηφιακής παρουσίασης** με θέμα «Νεωτερικές διαδρομές της θρησκευτικής τέχνης»(μπορεί να δουλευτεί και με την τεχνική **ArtfulThinking**) επιλέγοντας αντιπροσωπευτικά δείγματα από τη νεώτερη θρησκευτική τέχνη
6. **Δραστηριότητα θεατρικής (ή/και ζωγραφικής) έκφρασης:** Δίνεται ως θέμα το κοντάκιο της Πεντηκοστής, σε μετάφραση, «Ότε καταβάς τας γλώσσας...» και ζητείται από τους μαθητές να εκφράσουν ελεύθερα το περιεχόμενό του. Αναδεικνύεται το ζήτημα και οι δυσκολίες του εικονισμού του Θεού με εναλλακτικό τρόπο. Αναζητούμε παραδείγματα, πέρα από την εικόνα, εναλλακτικών μορφών παραστατικής περιγραφής του Θεού στις θρησκείες (γλυπτική, μουσική, χορός, θέατρο, ιερά δρώμενα)
7. **Ανακεφαλαιωτικές, αναστοχαστικές και αξιολογικές εργασίες**
 - α) Δίνεται φύλλο αξιολόγησης με ποικιλία ζητημάτων (μαθησιακής, γνωσιολογικής, μεταγνωστικής κατεύθυνσης)

β) Επιλεκτική οργάνωση υλικού για τον προσωπικό φάκελο (portfolio) του μαθητή

Γ. Διαθεματικές διαδρομές

Στην προτεινόμενη πορεία διδασκαλίας, πολλές δραστηριότητες έχουν διαθεματική διάσταση ή παρουσιάζουν διεπιστημονικό ενδιαφέρον. Ενδεικτικά, τέτοιες είναι οι περισσότερες ασκήσεις στο 4^ο δίωρο.

Πέρα από όσα έχουν ήδη αναφερθεί στην ανάπτυξη της πορείας της διδασκαλίας, σε μια λογική περαιτέρω αξιοποίησης της διαθεματικότητας, το 2ο δίωρο μπορεί να διδαχθεί σε συνεργασία ή από κοινού με τον καθηγητή της Ιστορίας, καθώς επίσης το 4ο δίωρο σε συνεργασία με τον καθηγητή των Καλλιτεχνικών ή των Εικαστικών. Σε μια τέτοια περίπτωση, επιβάλλεται η προετοιμασία υλικού που να ανταποκρίνεται στις προσεγγίσεις διαφορετικών μαθημάτων ή θεματικών αξόνων, σαφήνεια επιδιωκόμενων σκοπών και κατανόησή τους από τους μαθητές. Βάση της συνεργασίας μπορεί να είναι το κοινό υλικό (ιστορικό και καλλιτεχνικό) που οι μαθητές καλούνται να προσεγγίσουν από διαφορετικές επιστημονικές αφετηρίες ή οπτικές γωνίες. Ζητούμενο είναι η ανάδειξη και η κατανόηση της συνθετότητας των γεγονότων και των ζητημάτων.

Δειγματικά ζητήματα με διαθεματικό ενδιαφέρον είναι α) η σημασία της εικόνας στη ζωή μας, β) ιστορικές προσεγγίσεις (πολιτική, κοινωνική, θρησκευτική, καλλιτεχνική) στην εποχή της Εικονομαχίας, γ) το ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο εξέλιξης της θρησκευτικής ζωγραφικής, δ) ζητήματα τοπικής ιστορίας, π.χ. η Κρητική Σχολή αγιογραφίας στο πλαίσιο της Κρητικής Αναγέννησης, ε) ιστορική μελέτη μιας εποχής μέσα από πληροφορίες που δίνει η εικονογραφική της παραγωγή, στ) ιστορία της γλώσσας και της γραφής μέσα από επιγραφές και εικονιζόμενα κείμενα στις χριστιανικές εικόνες, η) ο «εικονισμός» του Θεού στη ζωγραφική, τη γλυπτική, τη μουσική, το θέατρο, τον κινηματογράφο, τα έντυπα μέσα, τις λαϊκές τέχνες, θ) το επάγγελμα της αγιογραφίας, κ.ά.

Η πρόταση του ΠΣ με θέμα «Η προστασία των μνημείων στη χώρα μας ή στην περιοχή μας» μπορεί να έχει τη μορφή σχεδίου έρευνας-δράσης (project) μηνιαίας ή και μεγαλύτερης διάρκειας, ανάλογα με τους στόχους που θα τεθούν. Ενδεικτικά, οι μαθητές καταγράφουν-μελετούν μνημεία της περιοχής τους, ανιχνεύουν τη σημασία και τον ρόλο τους στην ιστορική διαδρομή, ερευνούν ζητήματα που αφορούν στη φύλαξη, τη συντήρηση και την προβολή τους, συνεργάζονται με αρμόδιους θεσμούς, οργανώνουν ή συμμετέχουν σε δράσεις ενημέρωσης για την προστασία τους.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μαθήματα και επιστήμες που προσφέρονται για διαθεματικές συνεργασίες είναι κυρίως η Ιστορία, η Γλώσσα και τα μαθήματα Καλών

Τεχνών, χωρίς να αποκλείεται οποιαδήποτε άλλη προσέγγιση. Σε μια πιο εξειδικευμένη προοπτική, μπορούμε να εντοπίσουμε ζητήματα που σχετίζονται με όλα τα σχολικά μαθήματα, π.χ., υλικά αγιογραφίας (Χημεία), δόμηση του χώρου, συμμετρίες, προοπτική στην εικόνα (Μαθηματικά), θεωρήσεις κοσμολογίας στη χριστιανική εικονογραφία (Φυσική), το επάγγελμα του αγιογράφου σήμερα (ΣΕΠ), ζώντας στον κόσμο της εικονικής πραγματικότητας (Πληροφορική), προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς (Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων) κτλ.

Δ. Αξιολογικές προσεγγίσεις

Αφετηριακές επισημάνσεις

Η διδασκαλία είναι δυναμική διεργασία και κάθε της στιγμή βασίζεται σε αξιολογικές εκτιμήσεις. Βεβαίως, σε κάθε φάση της, χρειάζονται και δομημένες αξιολογικές δραστηριότητες που να καλύπτουν όλες τις περιοχές της επιδιωκόμενης μάθησης. Η διαδικασία αυτή έχει καταρχήν διαμορφωτικό χαρακτήρα και οργανώνεται, όσο γίνεται, κλιμακωτά με κριτήρια διαφοροποιημένης διδασκαλίας.

Για τον έλεγχο της επιτευχθείσας μάθησης στη ΘΕ, και κατ' επέκταση της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας μας, το πρωταρχικό κριτήριο είναι τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, με αντίστοιχο δείκτη αξιολόγησης τις επιθυμητές μαθησιακές επάρκειες, που έχουν οριστεί στο στάδιο του σχεδιασμού του μαθήματος.

Μαζί με τις καθιερωμένες προφορικές εργασίες και τη συνεχή παρατήρηση, προτείνουμε και παραθέτουμε παρακάτω ορισμένες δειγματικές αξιολογικές δραστηριότητες αυξημένης βαρύτητας, συμβατικής και εναλλακτικής μορφής. Οπωσδήποτε, δεν είναι δεσμευτικές και προτείνεται η επιλεκτική εφαρμογή τους. Η οριστική απόφαση για εφαρμογή, τροποποίηση ή ακόμη και αντικατάσταση ανήκει στην κρίση του εκπαιδευτικού, με βάση τις ιδιαιτερότητες της τάξης και των μαθητών, τον στόχο της αξιολόγησης μιας συγκεκριμένης δράσης, την κλίμακα διαφοροποίησης της διδασκαλίας κτλ.

Προτάσεις αξιολόγησης

Για τον έλεγχο της ακαδημαϊκής (δηλωτικής) γνώσης, εκτός από τις συνήθεις προφορικές ερωτήσεις ανάκλησης γνώσεων, κατανόησης, σύγκρισης κτλ., προτείνεται η πραγματοποίηση σύντομων τεστ διαμορφωτικού χαρακτήρα, με ποικιλία ερωτήσεων κυρίως κλειστού τύπου, μετά την ολοκλήρωση του 2^{ου} δώρου και μετά την ολοκλήρωση της ΘΕ. Εάν είναι εφικτό, οι ασκήσεις αυτής της κατηγορίας μπορούν να οργανωθούν και σε αυτόματη ηλεκτρονική μορφή ή να αξιοποιηθούν ασκήσεις από τα διαθέσιμα λογισμικά. Οι τελευταίες δεν έχουν σκοπό την αθροιστική βαθμολόγηση αλλά κυρίως τον αυτοέλεγχο και αυτοβελτίωση του μαθητή.

Για την αξιολόγηση της διαδικαστικής μάθησης, εκτός από τις προφορικές ερωτήσεις κριτικής επεξεργασίας, μπορούν να αξιοποιηθούν ερωτήσεις γραπτής ανάπτυξης ή ανοικτού τύπου διάφορων μορφών. Για τον ίδιο σκοπό προσφέρονται οι σχετικές εργασίες ιεράρχησης, σύγκρισης, ερμηνείας, επαγωγικής σύνθεσης, ανάλυσης κτλ. που αναφέρθηκαν στην πορεία της διδασκαλίας. Επιπλέον, μπορεί να αξιοποιηθεί η οργάνωση φακέλου μαθητή (portfolio) για το θέμα.

Για τη διακρίβωση της συμμετοχικής ενεργοποίησης, τη συμβολή στις ομαδικές εργασίες και την έκφραση προσωπικών ιδεών και σκέψεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί φύλλο-κλείδα αυτοαξιολόγησης ή ομαδοσυνεργατικής αλληλοαξιολόγησης.

Για την αποτίμηση της κλίμακας των υπό διαμόρφωση στάσεων και της τροποποίησης συμπεριφορών, καθώς επίσης για τον μεταγνωστικό έλεγχο, ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές μπορούν να πραγματοποιήσουν αξιολογικές προσεγγίσεις και να εξάγουν αξιολογικά συμπεράσματα στα ενδιάμεσα στάδια και στο τέλος της ΘΕ. Ενδιάμεσα, προσφέρονται οι εργασίες διαλεκτικής αντιπαράθεσης, δειγματοληπτικής έρευνας, ζωγραφικής και θεατρικής έκφρασης και οι συναφείς εργασίες. Μετά την ολοκλήρωση των κυρίως εργασιών της ΘΕ, μπορεί επίσης να γίνει μια ανοικτή συζήτηση ή να χρησιμοποιηθεί ένα δομημένο ερωτηματολόγιο.

Για την ανάπτυξη ικανοτήτων και δεξιοτήτων προσφέρονται αρκετές από τις διδακτικές δραστηριότητες του σχεδίου διδασκαλίας, που είναι αξιολογήσιμες σε διάφορα στάδια και με διάφορους τρόπους. Τέτοιες δραστηριότητες είναι οι ερευνητικές εργασίες, οι συμμετοχικές δράσεις, η άσκηση δημιουργικής γραφής, η οργάνωση και παρουσίαση ψηφιακής παρουσίασης και οι βιωματικές δραστηριότητες.

Αδρομερής περιγραφή των επιτευγμάτων των μαθητών στη ΘΕ κατά επίπεδα

ΕΠΙΠΕΔΟ	Γνώσεις και κατανοήσεις	Στάσεις και συμπεριφορές	Δεξιότητες και ικανότητες
1	<ul style="list-style-type: none"> - Γνωρίζουν βασικά στοιχεία για την εικονομαχική έριδα, τα αίτια, τα κύρια γεγονότα και τη συνάφειά τους - Αναγνωρίζουν διαδρομές της θρησκευτικής τέχνης στον χριστιανισμό και σε άλλους πολιτισμούς 	<ul style="list-style-type: none"> - Διατυπώνουν τη δική τους άποψη πάνω στο ζήτημα του εικονισμού του Θεού - Ανακαλύπτουν την πορεία της ζωής μέσα από συγκρούσεις και συνθέσεις - Κάνουν συσχετίσεις ανάμεσα στη θεολογία, την τέχνη και την κοινωνική ζωή 	<ul style="list-style-type: none"> - Οργανώνονται και ενεργούν συλλογικά - Σχεδιάζουν και υλοποιούν ερευνητικές και βιωματικές εργασίες - Εκφράζονται και παρουσιάζουν τις θέσεις τους
2	<ul style="list-style-type: none"> - Κατανοούν τη σημασία του ζητήματος για τον εικονισμό του Θεού στον Χριστιανισμό - Αξιολογούν τα επιχειρήματα που διατυπώνουν άλλες θρησκείες για την απεικόνιση του Θεού 	<ul style="list-style-type: none"> - Ανιχνεύουν και διαμορφώνουν προσωπικές προτιμήσεις στην εκκλησιαστική και θρησκευτική τέχνη - Συνειδητοποιούν τη σημασία της ετερότητας και της διαφορετικής πολιτισμικής και θρησκευτικής δέσμευσης - Προσεγγίζουν κριτικά τα υπαρξιακά και κοινωνικά διλήμματα που εκπορεύονται από τη θρησκευτική δέσμευση 	<ul style="list-style-type: none"> - Εξοικειώνονται με τα βασικά χαρακτηριστικά και τις αναζητήσεις της εκκλησιαστικής και θρησκευτικής τέχνης - Μαθαίνουν να επικοινωνούν με ανθρώπους που έχουν διαφορετική πολιτισμική και θρησκευτική ταυτότητα

Ε. Ενδεικτικό εκπαιδευτικό υλικό και βιβλιογραφία

Διδακτικά εγχειρίδια ΟΕΔΒ

- *Θρησκευτικά Γ' Γυμνασίου*, (1997), ΔΕ 31
- *Θρησκευτικά Γ' Γυμνασίου* (2006), ΔΕ 19, 20

Εκπαιδευτικά Λογισμικά ΥΠΑΔΜΘ/ΠΙ

- *Θρησκευτικά Α', Β, Γ' Γυμνασίου* (2007) (Βιβλιοθήκη / Η ιστορία της Εκκλησίας, Εδραίωση και ακμή, και Πολιτιστικό Κέντρο / Πώς αγιογραφείται μια εικόνα)
- *Θρησκευτικά Γυμνασίου* (2000) (Εκκλησιαστική Ιστορία / Εικονομαχία: ένα εκκλησιαστικό δράμα, Μορφές χριστιανικής τέχνης)
- *Όψεις της Θρησκείας* (Όψεις της Θρησκείας / Ιερά αντικείμενα)
- *Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β' Ενιαίου Λυκείου* (Ισλάμ)
- *Θρησκευτικά Ε' και ΣΤ' Δημοτικού* (Δημιουργώντας ένα όμορφο κόσμο)
- *Θρησκευτική Αγωγή* (Βυζαντινή τέχνη στην πόλη της Θεσσαλονίκης, Γνωριμία με το Ισλάμ)
- *Στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων* (Ένα μουσείο για τη βυζαντινή τέχνη)
- *Διάσημα Μουσεία της Ευρώπης*

Ιστοσελίδες (ημερομηνία αναφοράς για όλες τις ιστοσελίδες: 1/9/2011)

- Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο: <http://www.byzantinemuseum.gr> / (Συλλογές)
- Εθνική Πινακοθήκη: <http://www.nationalgallery.gr> / (Συλλογές)
- Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης: <http://www.mbp.gr> / (Μόνιμη Έκθεση)
- Μυριόβιβλος, Βιβλιοθήκη του διαδικτυακού πολιτιστικού κέντρου artopos της Εκκλησίας της Ελλάδος:
http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/contacts_monededicons.html / (Αφιέρωμα: «Ο κόσμος των εικόνων»)
- Πινακοθήκη του διαδικτυακού πολιτιστικού κέντρου artopos της Εκκλησίας της Ελλάδος: <http://www.eikastikon.gr>
- Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού: <http://www.culture.gr> / (Μνημεία)
- Εικαστικά Β' Γυμνασίου, Βιβλίο μαθητή, ΟΕΔΒ: http://pi-schools.sch.gr/gymnasio/eikastika_b/math/s_101_109.pdf / (Προτεινόμενη βιβλιογραφία - Ίντερνετ)

Κείμενα

- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΡΧ., *Θεολογικό Σχόλιο στις τοιχογραφίες της Ιεράς Μονής Σταυρονικήτα* (αναδημοσίευση από τον τόμο *Ο Κρητικός ζωγράφος Θεοφάνης*, εκδ. Ι.Μ. Σταυρονικήτα, 1986), εκδ. Δόμος, Αθήνα 1987
- ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗ Η., *Στιγμιότυπα από την εποχή των Πατέρων*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1997 (Μαύρος, κίτρινος και κόκκινος Χριστός)
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ ΧΡ., *Αλφαθητάρι της πίστης*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1983, σ. 35-36 (Εικονολογική γλώσσα)
- *Εικόνα ή έργο τέχνης; Διάλογος μ' έναν εικονογράφο* (Λ. Ουσπένσκυ), εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1990
- ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΙΩ., *Κατά Μανιχαίων, Προς τους διαβάλλοντες τας αγίας εικόνας λόγοι τρεις*, Φιλοσ. και Θεολ. Βιβλ. αρ. 8, μτφρ. Ν. Ματσούκα, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1988

- ΚΑΛΟΚΥΡΗ Κ., *Η ζωγραφική της Ορθοδοξίας*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 115-134 (Περιεχόμενον της Ορθοδόξου ζωγραφικής)
- ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φ., *Πονεμένη Ρωμοσύνη*, εκδ. Παπαδημητρίου, 6^η έκδοση, Αθήνα 1986, σ. 96-119 (Η βυζαντινή ζωγραφική και η αξία της)
- ΚΟΡΔΗ ΓΕΩΡΓ., *Η χρωματική δομή στις μορφές του Θεοφάνη του Κρητός*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1998, σ. 63-70 (Το άνοιγμα του Θεοφάνη προς την αναγεννησιακή τέχνη και ο διάλογος της εικονογραφικής τέχνης με την σύγχρονη κοσμική τέχνη)
- ΜΕΓΙΕΝΤΟΡΦ ΙΩ., *Η Βυζαντινή κληρονομιά στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1990, σελ. 28-31 (Η Αραβική κατάκτηση και η Εικονομαχία)
- ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ Π., *Η τέχνη της εικόνας, θεολογία της ωραιότητας*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, κυρίως οι σ. 62-79 (Η σύγχρονη τέχνη στο φως της εικόνας) και σ. 131-156 (Θεολογία της Εικόνας)
- ΟΥΣΠΕΝΣΚΥ ΛΕΩΝΙΔΑ, *Η Θεολογία της εικόνας στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1993
- ΤΣΑΡΟΥΧΗ Γ., *Εγώ ειμί πτωχός και πένης*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1989, σελ. 113-117 (Σκόρπιες σκέψεις για την τέχνη και την Ανάσταση)

Πολυμέσα –Τέχνη

Ζωγραφική

- NEWMAN B., *Be I*(1970)
- <http://www.google.gr/> / Εικόνες / (Αναζήτηση εικόνων: «paintingsofgod»)

Ταινίες

- Γιατηντεχνικήτηςεικονογράφησης, ενδεικτικά βλ.: *Icon* (<http://youtu.be/S-eYGXAg-ek>), *Fast Painting, Jesus Christ*(<http://youtu.be/fDIUCVIYI4E>) G. Kordis 1.mpg (έως ...4.mpg) (<http://youtu.be/rUi90PCs74c>), *Pantokrator* (<http://youtu.be/N1A71LYsCiw>)
- *Εικονομαχία* (<http://youtu.be/BPVyYJhncpE>)
- Εκπαιδευτική Τηλεόραση ΥΠΑΜΘ: <http://www.edutv.gr/> / (Δευτεροβάθμια / Ζωγραφική)
- Ψηφιακό Αρχείο ΕΡΤ: <http://www.ert-archives.gr/> / (Ταινιοθήκη Τηλεόρασης, Μουσική Βιβλιοθήκη, Θεατρική Τηλεόραση)

Ποίηση

- *Σταμνί Ποίησης, Επιλογές από τη Νεοελληνική Ποίηση και Μεταφράσεις*, στο *Μυριοβιβλος*, ό.π., της Εκκλησίας της Ελλάδος (http://www.myriobiblos.gr/greekliterature/stamni_contents.html):
 - Βότση Όλ., *Η αιωνιότητα*
 - Ελύτη Οδ., *Η Τοιχογραφία*
 - Καρέλλη Ζ., *Στο εικονοστάσι*
 - Κάσδαγλη Λ., *Η Παναγιά της ρεμματιάς*
 - Παπαδιαμάντη Αλ., *Στην Παναγία την Κεχριά*

Τραγούδια

- ΒΙΤΑΛΗ ΕΛ., *Ζωγραφιά* (<http://www.youtube.com/watch?v=nYsYSny9QKE>)
- ΦΑΜΜΕΛΟΥ Μ., *Μαγική εικόνα* (<http://youtu.be/dqHGWqrZTIs>)
- ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Μ., *Την εικόνα σου σεβάστηκα* (<http://youtu.be/ZneAVZGM4gY>)
- *She 's got your eyes* (http://youtu.be/_yWSCmIBbbM)

Ύμνοι

- ΣΤΑΝΙΤΣΑ ΘΡ., *Δοξαστικό Εσπερινού Κυριακής της Ορθοδοξίας*
(<http://youtu.be/2NQlpEjdSuw>)
- ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΟΥ, *Δοξαστικό Αποστίχων Εσπερινού Κυριακής Ορθοδοξίας*
(<http://youtu.be/yZQikBe4ps8>)

Συλλογές εικόνων

- *Η Ελληνική τέχνη*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, τόμοι: *Βυζαντινές τοιχογραφίες, Βυζαντινές αγιογραφίες, Βυζαντινά ψηφιδωτά, Ζωγραφική Βυζαντινών χειρογράφων*
- *Μουσεία του Κόσμου*, Βιβλιοθήκη Τέχνης εφ. «Η Καθημερινή», Αθήνα 2006, τόμοι 1-24
- *Από τον Θεοτοκόπουλο στον Σεζάν*, εκδ. Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλ. Σούτζου, Αθήνα 1992

Βράβευση τριών διδακτικών προτάσεων από το νέο Πρόγραμμα
Σπουδών των Θρησκευτικών στο «Θεσμό Αριστείας» του Υπουργείου
Παιδείας*

Μαρία Συργιάννη
Σχολική Σύμβουλος Θεολόγων
Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας

Η δράση «**Θεσμός αριστείας και ανάδειξη καλών πρακτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση**» θεσπίστηκε το 2010 από το Υπουργείο Παιδείας και στόχος της είναι η αξιοποίηση της καινοτομίας και της δημιουργικότητας που αναπτύσσεται στα σχολεία, για τον εμπλουτισμό και την ενδυνάμωση του εκπαιδευτικού έργου μέσα από την επιβράβευση και τη δημόσια ανάδειξη «βέλτιστων πρακτικών» της μαθησιακής διαδικασίας. Η δράση αποτελεί μία πρωτοβουλία που επιχειρεί να ανοίξει το δρόμο σε ένα σχολείο που επιδιώκει τη συνεχή βελτίωση, την αλλαγή, την πολυμορφία καθώς και σε μηχανισμούς συνεχούς ανατροφοδότησης και υποστήριξης της επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών.

Ο θεσμός βρήκε μεγάλη ανταπόκριση και σημείωσε μεγάλη επιτυχία αφού για τρειςσυνεχείς χρονιές, εκπαιδευτικοί από όλη την Ελλάδα έλαβαν μέρος και βραβεύθηκαν για έργα και δράσεις που υλοποίησαν. Οι «καλές πρακτικές» αναρτώνται στον ιστότοπο της δράσης, στο «Αποθετήριο Καλών Πρακτικών» και αποτελούν μια δεξαμενή άντλησης ιδεών για όλους τους ενδιαφερόμενους (<http://excellence.sch.gr>).

Για το σχολικό έτος 2011-2012 κατατέθηκαν 470 έργα από 850 εκπαιδευτικούς, ενώ ο πληροφοριακός κόμβος δέχτηκε περισσότερες από 230.000 επισκέψεις, φτάνοντας συνολικά τις 440.000. Η κατανομή της αξιολόγησης των υποβληθέντων έργων έγινε με βάση το θεματικό πεδίο ανά ειδικότητα και η αξιολόγησή τους ολοκληρώθηκε με τη βοήθεια μη αμειβόμενης Επιστημονικής Επιτροπής, αποτελούμενης από 210 μέλη, καθηγητές Πανεπιστημίου, πρώην παρέδρους Π.Ι., Σχολικούς Συμβούλους, καθώς και εκπαιδευτικούς με αυξημένα προσόντα. Η διαδικασία της βαθμολόγησης προέβλεπε διπλή ανώνυμη κρίση και βαθμολόγηση σε συγκεκριμένα κριτήρια και προδιαγραφές, ενώ η τελική βαθμολογία προέκυψε από το άθροισμα της βαθμολογίας των 2 βαθμολογητών. Τα κριτήρια αξιολόγησης επικεντρώθηκαν στον καινοτόμο χαρακτήρα (θεωρητική τεκμηρίωση, παιδαγωγική προσέγγιση, προστιθέμενη αξία κλπ), τη συμβολή στη βελτίωση της διδακτικής πράξης και τα μαθησιακά αποτελέσματα, την παιδαγωγική αξία (προσωπική, κοινωνική, πολιτιστική ανάπτυξη, προσδοκίες, ενδιαφέροντα των

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στις 25-11-2012 στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr και σε άλλες ιστοσελίδες.

μαθητών), την εφαρμοσιμότητα, τη συνεργασία και ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των μαθητών αλλά και των εκπαιδευτικών, την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών κ. ά. Η εκδήλωση βράβευσης των εκπαιδευτικών των οποίων τα έργα επιλέχθηκαν στο πλαίσιο του Θεσμού Αριστείας 2012 πραγματοποιήθηκε στις 2 Νοεμβρίου, στο χώρο του Υ.ΠΑΙ.Θ.Π.Α.

Ανάμεσα στα εκατό (100) καινοτόμα βραβευμένα έργα, ποικίλων θεματικών πεδίων (διδακτικές προτάσεις, Σχολικές Δραστηριότητες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας, Σταδιοδρομίας, διασχολικής συνεργασίας κλπ) και όλου του φάσματος της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Νηπιαγωγείο, Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο), συγκαταλέγονται τρεις διδακτικές προτάσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών, οι οποίες **σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν σε σχολικές τάξεις**. Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι τρεις βασίζονται στην επεξεργασία και παρουσίαση διδακτικών ενοτήτων και δραστηριοτήτων από το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά, το οποίο από πέρυσι εφαρμόζεται πιλοτικά σε σχολεία της χώρας.

Τα βραβευθέντα έργα είναι:

Α. «Εκπαιδευτικό Σενάριο στο περιβάλλον του LAMS - Διδακτική ενότητα: “Εμείς και οι Άλλοι”, Θρησκευτικά Β΄ Γυμνασίου»

Σχολική μονάδα: 2^ο Πειραματικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης.

Υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί: Ιωάννα Κομνηνού (ΠΕ01) - Σμαράγδα Φαρίδου (ΠΕ01).

Β. «Πέντε διάσημοι Ιταλοί ζωγράφοι απεικονίζουν τη Γέννηση του Χριστού»

Σχολική μονάδα: 2^ο Πειραματικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης

Υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί: Αργύριος Σάγγος (ΠΕ08) - Σμαράγδα Φαρίδου (ΠΕ01)

Γ. «“Μείζων δε τούτων η αγάπη...”·Μοτίβα έντεχνου συλλογισμού (Artful Thinking) στο μάθημα των θρησκευτικών με τη συνδρομή των Τ.Π.Ε»

Σχολική μονάδα: Μουσικό Σχολείο Κομοτηνής

Υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί: Ευάγγελος Καραφυλλίδης (ΠΕ16) - Ξανθή Αλμπανάκη (ΠΕ01).

Ειδικότερα, στο έργο **«Εκπαιδευτικό Σενάριο στο περιβάλλον του LAMS - Διδακτική ενότητα: “Εμείς και οι Άλλοι”, Θρησκευτικά Β΄ Γυμνασίου»**, η διδακτική πρόταση σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε έχοντας ως κεντρικό θεματικό άξονα τη συνάντηση με τον «ξένο», τον «άλλο», το «διαφορετικό» τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο αλλά και μέσα από τη διδασκαλία του Ευαγγελίου, την παράδοση και την ιστορική διαδρομή της Εκκλησίας (Κύριλλος-Μεθόδιος), το βιωμένο μήνυμα της αποδοχής και του σεβασμού του «άλλου» ως μοναδικού και ανεπανάληπτου προσώπου (μελέτη περίπτωσης: Ακάκιος επίσκοπος Αμίδης, Μ. Σκόπτσοβα, Αρχιεπίσκοπος Σινά Δαμασκηνός). Βασικός στόχος ήταν η ανάπτυξη

θρησκευτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής συνείδησης που κατανοεί, σέβεται τη διαφορετικότητα και καλλιεργεί ανάλογες στάσεις και συμπεριφορές.

Οι εκπαιδευτικοί συνδύασαν τη φιλοσοφία των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, με τον ψηφιακό εμπλουτισμό των διδακτικών εγχειριδίων (<http://digitalschool.minedu.gov.gr>) και αξιοποίησαν ψηφιακά μέσα και ηλεκτρονικά περιβάλλοντα μάθησης (LAMS), για τη σύνδεση της σχολικής γνώσης σε ενιαία σύνολα. Οργάνωσαν τη διδασκαλία των βασικών θεμάτων της ενότητας, με πολλαπλές πηγές και ποικίλες δραστηριότητες και δημιούργησαν ένα εκπαιδευτικό σενάριο με διδακτική μεθοδολογία και συγκεκριμένες παιδαγωγικές αρχές: εκπαιδευτικό πρόβλημα - διατύπωση στόχων - χαρακτηριστικά μαθητών - μέθοδος - ρόλοι - αξιολόγηση¹.

Το έργο «**Πέντε διάσημοι Ιταλοί ζωγράφοι απεικονίζουν τη Γέννηση του Χριστού**», που υλοποιήθηκε με μαθητές της Α΄ Γυμνασίου, είναι μια διαθεματική και πολυπρισματική διδακτική προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών μέσω της τέχνης, που καλλιεργεί την αισθητική αντίληψη και ευαισθησία των μαθητών και προάγει τη δημιουργική σκέψη. Μέσα από έργα βυζαντινής εικονογραφίας και αναγεννησιακής θρησκευτικής ζωγραφικής, οι διδάσκοντες θέλησαν να δώσουν τη δυνατότητα στους ίδιους τους μαθητές να αποκρυπτογραφήσουν θεολογικούς συμβολισμούς και πανανθρώπινα, διαχρονικά μηνύματα. Βασίζεται σε παιδαγωγικές αρχές, αξιοποιεί σύγχρονες διδακτικές μεθόδους, αναδεικνύει τη διαμαθητική συνεργασία, αναπτύσσει τη διερευνητική-βιωματική μάθηση, την κριτική ικανότητα και την επικοινωνία μεταξύ των μαθητών. Μέσα από τη συνεργασία του θεολόγου με άλλες ειδικότητες εκπαιδευτικών συνδέει διάφορα γνωστικά –επιστημονικά πεδία με το μάθημα των θρησκευτικών (Αισθητική Αγωγή, Πληροφορική, Ξένες Γλώσσες κλπ), στοχεύοντας στην ολιστική προσέγγιση της γνώσης και τον ψηφιακό γραμματισμό, καθώς εφαρμόζει και εντάσσει τις νέες τεχνολογίες στη μαθησιακή διαδικασία ως εργαλεία γνώσης, αξιολόγησης και δημοσιοποίησης της εργασίας των μαθητών.

Τέλος, το έργο με τον τίτλο «**Μείζων δε τούτων η αγάπη...**». **Μοτίβα έντεχνου συλλογισμού (Artful Thinking) στο μάθημα των θρησκευτικών με τη συνδρομή των Τ.Π.Ε**», συνδέει βιωματικά την τέχνη του λόγου (Ύμνος της Αγάπης), με την τέχνη της μουσικής και αναδεικνύει το νόημα και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της χριστιανικής αγάπης όχι με συστημικό ή αφηρημένο τρόπο αλλά με τη βιωματική εμπλοκή των ίδιων των μαθητών (παρατήρηση, συναίσθημα, ανάλυση, στοχασμός, προσωπική έκφραση). Με αφόρμηση τη μελοποίηση του ύμνου από τον καθηγητή της μουσικής του σχολείου και με την ιδιαιτερότητα της μουσικής παιδείας των μαθητών (Μουσικό Σχολείο), ο διδακτικός σχεδιασμός και η επεξεργασία των ενοτήτων «**Οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες**» και «**Η μεταστροφή του Αποστόλου Παύλου**» της Γ΄ γυμνασίου, καθώς και η ανάπτυξη της διδακτικής τεχνικής **Artful Thinking**, βασίστηκαν στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών και πλαισιώθηκαν με

δραστηριότητες, όπου οι μαθητές με ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο διοχέτευσαν την αστείρευτη φαντασία και τον αυθορμητισμό τους στην αναζήτηση της δυναμικής των βιβλικών κειμένων και της μουσικής. Στην αξιολόγηση αυτής της διδακτικής προσέγγισης διαπιστώθηκε ότι «...οι μαθητές τροποποίησαν τις απόψεις τους και υπερέβησαν στερεότυπα ενώ οδηγήθηκαν και σε προσωπικές συνθέσεις. Ο εσωτερικός διάλογος που αναπτύχθηκε στον κάθε μαθητή, βοήθησε να αναδυθούν όχι μόνο οι φανερές αλλά και οι κρυμμένες του πλευρές και δημιούργησε προϋποθέσεις για σύνθεση σε ένα άλλο επίπεδο... Στον ύμνο εμπλέκονται θέματα πνευματικού αγώνα, πίστης, αλαζονείας, φθόνου και στάθηκε αφορμή για να ξεκινήσει μια γόνιμη συζήτηση μεταξύ των μαθητών για τις συνθήκες που επικρατούν σήμερα, για τις σχέσεις των ανθρώπων καθώς και για ένα άλλο πλήθος θεμάτων, που έφερε στο προσκήνιο το κείμενο (ζήλεια, μοναξιά, κατάθλιψη)»².

Η αξιοποίηση και η ένταξη εφαρμογών των Τεχνολογιών των Πληροφοριών και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) -διαδίκτυο, video, movie maker, youtube-, ως εργαλείων στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της παραπάνω διδακτικής προσέγγισης, ενεργοποίησαν και ενέπλεξαν τους μαθητές στην παραγωγή ψηφιακών προϊόντων (ιστοσελίδα, video, κλπ).

Οι παραπάνω βραβευμένες δράσεις³ αναμορφώνουν και ανασχεδιάζουν τις παραδοσιακές διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα των θρησκευτικών, αξιοποιώντας το νέο ΠΣ, «το οποίο συνιστά παιδαγωγικό και διδακτικό πλαίσιο με πολλές εναλλακτικές διαδικασίες, με πολλαπλά κριτήρια και εργαλεία μάθησης,... αποσκοπεί στην καλλιέργεια κλίματος αναγνώρισης και αποδοχής, επικοινωνίας και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, στην αξιοποίηση γνώσεων και εμπειριών των μαθητών, στη διαμόρφωση ελκυστικού περιβάλλοντος μάθησης και στη σύνδεση με τη ζωή...Στοχεύει σε μια προσωποκεντρική και κοινωνιοκεντρική προσφορά και αναφορά της γνώσης, η οποία είναι πολύ κοντά στις αρχές της Ορθόδοξης θεολογίας για τον μοναδικό και ανεπανάληπτο χαρακτήρα του ανθρώπινου προσώπου»⁴.

Το σύγχρονο σχολείο έχει ανάγκη από το μάθημα των θρησκευτικών και από εκπαιδευτικούς, που έχουν στέρεες θεολογικές γνώσεις και συγχρόνως είναι δάσκαλοι, που αξιοποιούν στο μάθημά τους παιδαγωγικές μεθόδους και εργαλεία, που προσαρμόζουν και διαφοροποιούν τη διδασκαλία τους ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες της σχολικής τους τάξης, δάσκαλοι που μπορούν να συνδυάζουν τη δημιουργικότητα με τη φαντασία για να αναβαθμίσουν και να δώσουν ζωντάνια στο θρησκευτικό μάθημα, δάσκαλοι που συναντούν τα ενδιαφέροντα και τις αγωνίες των μαθητών, που προσφέρουν δρόμους και τρόπους ενέργειας, ανακάλυψης γνώσεων, δημιουργίας στάσεων, δάσκαλοι που τολμούν να αναμετρηθούν με την πρόκληση...

Και είναι σίγουρο πως έχουμε τέτοιους εκπαιδευτικούς στα σχολειά μας. Διακρίνονται και βραβεύονται, απαντώντας έτσι στην «ανέξοδη» κριτική της κινδυνολογίας και καταστροφολογίας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς που το σχεδίασαν μπορεί να αποτελέσει πρότυπο και δυνατότητα εφαρμογής σε όλες τις διδακτικές ενότητες του νέου Προγράμματος Σπουδών στο μάθημα των Θρησκευτικών, τόσο στη Β/θμια όσο και την Α/θμια εκπαίδευση.
2. Από το «Έντυπο Ανάπτυξης του περιεχομένου της καινοτόμου δράσης», που κατέθεσαν οι εκπαιδευτικοί που έλαβαν μέρος στο Θεσμό Αριστείας 2012.
3. Έχουν αναρτηθεί στις διευθύνσεις:
<http://angelitosalumnos.blogspot.com>
<http://parvuliteologi.blogspot.gr/2012/03/lam.html>
http://albanaki.blogspot.gr/2011/12/blog-post_19.html
4. Επιτροπή Εμπειρογνομώνων για την εκπόνηση νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού Γυμνασίου, *Υπόμνημα για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*, 30-3-2012.

Παρατηρήσεις στη μέχρι σήμερα αρθρογραφία για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά*

*Γεωργίου Στριλιγκά
Σχολικού Συμβούλου Θεολόγων*

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου έχει δημοσιευτεί από το Σεπτέμβριο του 2011 και ήδη εφαρμόζεται πιλοτικά σε ορισμένο αριθμό σχολείων. Όπως είναι γνωστό, πριν καν ξεκινήσει η εκπόνησή του ακούστηκαν διάφορες ενστάσεις σχετικά με τη σύνθεση της αρμόδιας Επιτροπής και το έργο της, με ποικίλες προφάσεις. Παρομοίως, μετά τη δημοσίευσή του, πριν ξεκινήσουν επιμορφωτικές ενημερώσεις, πριν δημοσιευτούν τα πρώτα συμπεράσματα από την πιλοτική εφαρμογή, χωρίς να ζητηθεί οποιαδήποτε ενημέρωση από την Επιτροπή, σε γενικές γραμμές οι ίδιοι κύκλοι έσπευσαν να σχολιάσουν αρνητικά το ΠΣ, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η ασκηθείσα κριτική επεκτάθηκε σε προσωπικές επιθέσεις με υβριστικό περιεχόμενο.

Θα περίμενε κανείς πως η αρθρογραφία που ακολούθησε τη δημοσίευση του ΠΣ θα επικεντρωνόταν κυρίως σε παιδαγωγικά ζητήματα, αναζητώντας περαιτέρω διευκρινήσεις, με δεδομένο ότι το ΠΣ δεν διαβάζεται όπως ένα βιβλίο και ο μετασχηματισμός όσων προτείνει σε διδασκαλία και μάθηση δεν είναι εφικτός χωρίς προϋποθέσεις. Αντ' αυτών όλοι γίναμε μάρτυρες ποικιλόμορφων προσεγγίσεων που συχνά περιείχαν βιαστικές κρίσεις, διατυπωμένες χωρίς τη δέουσα σοβαρότητα και υπευθυνότητα.

Έχοντας παρακολουθήσει, όσο είναι εφικτό, το σύνολο σχεδόν της επικριτικής αρθρογραφίας που είδε το φως της δημοσιότητας, είμαι σε θέση να διακρίνω σε αυτή τις παρακάτω τάσεις:

α) Καταρχάς, τα σχόλια φανατικών και προφανώς προκατειλημμένων κύκλων. Έχω τη βάσιμη υποψία ότι οι κύκλοι αυτοί θα ασκούσαν αρνητική κριτική σε οποιοδήποτε ΠΣ. Βασικό γνώρισμα της κριτικής αυτού του είδους είναι ο παραληρηματικός ψυχολογισμός και η παντελής απουσία τεκμηρίωσης, η επίθεση σε πρόσωπα και όχι η επιχειρηματολογούσα αντιπαράθεση, κοντολογίς, η πλήρης αδυναμία για διάλογο. Ως εκφραστές της αναγνωρίζονται γνωστοί «ταραξίες» του διαδικτύου που ασκούνται καθημερινά σε ένα γενικόλογό υβρεολόγιο κατά πάντων, με ιδιαίτερη προτίμηση σε διακεκριμένα πρόσωπα από το χώρο της Εκκλησίας ή της Εκπαίδευσης με θεσμικό ρόλο. Αν και συμπεριλαμβανόμαι προσωπικά στους στόχους αυτής της κριτικής δεν υπάρχει ιδιαίτερος λόγος συγκεκριμένης αναφοράς στο περιεχόμενό της. Ο κύριος λόγος είναι ότι οι διακινητές της δεν έχουν προσωπική διαμορφωμένη άποψη από το ΠΣ, πράγμα που

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=9148>), στις 22-4-2012.

στις περισσότερες περιπτώσεις ομολογούν οι ίδιοι: «όπως διαβάσαμε στο διαδίκτυο», «όπως αναφέρει ο τάδε», «αν ισχύουν τα δημοσιεύματα» κ.ά.

β) Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν ορισμένοι εκπρόσωποι εκκλησιαστικών ή και πολιτικών θεσμών που προφανώς επηρεασμένοι από τους πρώτους έσπευσαν στη διατύπωση απόψεων για το ΠΣ, χωρίς επίσης να επικαλούνται στοιχεία από τη δική τους προσωπική ανάγνωση. Αυτό διαπιστώνεται εύκολα, αφού εξαρχής μίλησαν «για νέα βιβλία», «συγγραφείς βιβλίων», «διδασκτέα ύλη», ενώ ταυτόχρονα τόλμησαν ανυπόστατες και χονδροειδείς κρίσεις, όπως «απαξίωση των εκκλησιαστικών αγίων προσώπων, ακόμη και αυτού του Ιησού Χριστού», «προσπαθούν να αφανίσουν την Πίστη, την Ορθοδοξία μέσω του μαθήματος των Θρησκευτικών», «με το προτεινόμενο μάθημα γίνεται συστηματικός προσηλυτισμός στα άλλα θρησκευόμενα», «θα απουσιάζει κάθε αναφορά στη μορφή της Παναγίας, καθώς και η διδασκαλία της Καινής Διαθήκης» κ.ά. Αν και οι κρίσεις αυτές είναι παντελώς αστήρικτες, ωστόσο είναι βαρύνουσες καθώς είναι διατυπωμένες από επίσημα χείλη προσώπων με ιδιαίτερο βάρος στο χώρο τους.

γ) Μια αξιοπρόσεκτη ιδιαιτερότητα διακρίνει τα άρθρα που έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα της Πανελληνίας Ένωσης Θεολόγων (ΠΕΘ). Άραγε απηχούν και θέσεις του Διοικητικού Συμβουλίου; Άγνωστο! Δεν ακολουθούν όλα την ίδια γραμμή καθώς δεν ξεκινούν από τις ίδιες προϋποθέσεις. Σε αρκετά από αυτά ο κριτικός αναγνώστης μπορεί να εντοπίσει ενδιαφέρουσες επισημάνσεις, που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη σύνταξη ενός ΠΣ ή που είναι εξαιρετικά σημαντικές για τη λειτουργία του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Δυστυχώς, όμως, η κεκτημένη ταχύτητα για την άσκηση κριτικής πριν από οποιαδήποτε ενημέρωση, η βεβιασμένη -πλην ατυχής- προσπάθεια σύγκρισης με το παρελθόν για ανίχνευση διαφορών, χωρίς την προηγούμενη κατανόηση του θεωρητικού υποβάθρου του ΠΣ, χωρίς «ξεκλείδωμα» των μορφολογικών χαρακτηριστικών του, χωρίς δοκιμή στην πράξη του προτεινόμενου σχεδιασμού διδασκαλίας, οδήγησαν σε μοιραία όσο και αδικαιολόγητα λάθη.

Το σπουδαιότερο και πιο κρίσιμο όλων, είναι η ανάγνωση του νέου ΠΣ με τα «γυαλιά» των λεγόμενων «Αναλυτικών Προγραμμάτων» του παρελθόντος. Είναι προφανές ότι οι πλείστοι των αρθρογράφων, της ιστοσελίδας της ΠΕΘ και όχι μόνο, χωρίς να κατανοήσουν την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στο παλιό και το νέο, που διακρίνεται στη φιλοσοφία ενός ΠΣ Διαδικασίας, δεν απέφυγαν τον πειρασμό να βάλουν ως αφετηρία ανάγνωσης του ΠΣ τη β' στήλη των διδακτικών περιεχομένων, που επιγράφεται «Βασικά θέματα», χωρίς να αναρωτηθούν για τον ακριβή σκοπό αυτής της στήλης, αλλά και για τον τρόπο ανάγνωσης και εν τέλει διδακτικής εφαρμογής της. Παρομοίως, δεν έγινε κατανοητό ότι οι «Διδακτικές δραστηριότητες» είναι ενδεικτικές, δεν είναι ολοκληρωμένες πορείες διδασκαλίας και ότι ο εκπαιδευτικός έχει την ελευθερία αναπροσαρμογής ή τροποποίησής τους. Για το σχεδιασμό της διδασκαλίας ο εκπαιδευτικός πρέπει να συνυπολογίσει και

άλλα δεδομένα, που παρουσιάζονται εκτενώς στο κεφάλαιο «Υλοποιώντας το Πρόγραμμα Σπουδών» του Οδηγού του Εκπαιδευτικού.

Προς αποφυγή τέτοιων λαθών στη φάση αυτή, η προσπάθεια κατανόησης ή κριτικής ανάγνωσης του ΠΣ θα ήταν περισσότερο αποτελεσματική εάν οι ενδιαφερόμενοι ξεκινούσαν από την υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου σεναρίου διδασκαλίας που περιέχεται στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού. Με το ίδιο πνεύμα, οι τυχόν διαφωνούντες θα ήταν πολύ χρήσιμο για τη στήριξη ενός καλόπιστου διαλόγου να μας δώσουν ένα δικό τους πλήρες σενάριο διδασκαλίας και όχι συνθήματα ιδεολογικής ρητορικής.

Η καρδιά ενός ΠΣ Διαδικασίας είναι η έμφαση στη μάθηση και τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας, η ανάδειξη τρόπων σχεδιασμού της διδασκαλίας με βάση τις συγκεκριμένες ανάγκες και συνθήκες της τάξης, οι δημιουργικές διδακτικές δραστηριότητες στο πλαίσιο της διερευνητικής, συνεργατικής και βιωματικής μάθησης. Το νέο ΠΣ δεν είναι κατάλογος περιεχομένων ούτε φυσικά διδακτικών στόχων. Ο σχεδιασμός της διδασκαλίας μέσα από το ΠΣ ακολουθεί ένα δρόμο που γίνεται αντιληπτός μόνο με ολοκληρωμένη ανάγνωση τόσο του ΠΣ όσο και του Οδηγού του Εκπαιδευτικού. Αναμφισβήτητα, για την εφαρμογή του ΠΣ στην τάξη απαιτείται εξειδικευμένη ενημέρωση και επιμόρφωση, και μάλιστα εργαστηριακής μορφής, όλων των εκπαιδευτικών.

Ενδεικτικά, σταχυολογώ κάποιες κρίσεις που είναι θεμελιώδεις στην ασκηθείσα κριτική και που φανερώνουν ελλιπή κατανόηση των παραπάνω: κατέβηκε «ύλη» από το Λύκειο στο Γυμνάσιο, «ανατροπή του καθιερωμένου θρησκευτικού μαθήματος όχι μόνον στην μεθοδολογία προσφοράς της διδακτέας ύλης (θεματικοί κύκλοι ανά τάξη και ανά βαθμίδα εκπαίδευσης), αλλά και στην θεολογική προσέγγιση της διδακτέας ύλης», «τα νέα ΑΠ παρέχουν πληροφορίες όχι γνώση», «συμπερίληψη στην ύλη του Γυμνασίου δύσκολων και απαιτητικών θεμάτων», «ο ανθρωπιστικός-κριτικός προσανατολισμός, θα 'πρεπε να ληφθεί υπόψη», το νέο ΠΣ χαρακτηρίζεται ως «Curriculum», κ.ά. Πλήρης σύγχυση!

Θα σταθώ σε δύο ακόμη παραδείγματα: Η επισήμανση ότι το ΠΣ «θέτει ως βασικούς στόχους τη μάθηση "για τη θρησκεία" και "από τη θρησκεία"» δεν αποδεικνύει ότι το ΠΣ ακολουθεί το «βρετανικό μοντέλο». Η αξιοποίηση μιας θεωρητικής αρχής λ.χ. σχετικά με το πώς κτίζεται ένα σπίτι μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία χιλιάδων διαφορετικών κτισμάτων. Από το μέρος δεν κρίνεται το όλο. Επιπλέον, όταν η παιδαγωγική αρχή διδάσκω «για τη θρησκεία», που φωτογραφίζει τη φαινομενολογική-θρησκευολογική προσέγγιση, διορθώνεται και συμπληρώνεται από την αρχή διδάσκω «από τη θρησκεία», από πού βγαίνει το συμπέρασμα ότι το μάθημα γίνεται «θρησκευολογικό»; Απεναντίας, το αντίθετο συμβαίνει. Αυτό δεν σημαίνει ότι το μάθημα παγιδεύεται στον ομολογιακό διδακτισμό του παρελθόντος. Βεβαίως, σύμφωνα με τη γνώμη του αρθρογράφου, το ΠΣ «ορίζει λανθασμένα ως μάθηση "μέσα από τη θρησκεία", όχι τη μάθηση μιας συγκεκριμένης θρησκείας,

στην προκειμένη περίπτωση του Χριστιανισμού, αλλά γενικά τη μάθηση μέσα από τη μελέτη των διαφόρων θρησκειών». Πώς τεκμηριώνεται αυτός ο συλλογισμός, ότι δηλαδή το «από τη θρησκεία» σημαίνει τελικά «από τις θρησκείες», αφού άλλα λέει το ΠΣ στη σκοποθεσία του; Μια απλή ανάγνωση του στατιστικού καταλόγου των προτεινόμενων διδακτικών θεμάτων, που υπάρχει στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού, μπορεί να πείσει και τον πλέον καχύποπτο ότι το μάθημα δεν είναι ούτε μετατρέπεται σε θρησκευολογία.

Το δεύτερο παράδειγμα: Όταν το νέο ΠΣ, για πρώτη φορά, δίνει τέτοια έμφαση στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών, οδηγώντας σε προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα που αναφέρονται σε όλους τους τομείς της μάθησης, με ιδιαίτερη ευαισθησία, εκτός από τις γνώσεις, στο συμμετοχικό, συναισθηματικό και ψυχοκινητικό τομέα, σε δεξιότητες-ικανότητες, συναισθήματα, στάσεις και αξίες, από πού τεκμαίρεται ότι το ΠΣ έχει «τεχνοκρατικό προσανατολισμό» ή ότι θρησκευτικός γραμματισμός σημαίνει να διδάσκονται «οι μαθητές του Δημοτικού και του Γυμνασίου... έννοιες»;

δ) Για τις τελευταίες προσεγγίσεις, είτε πρόκειται για παρανοήσεις είτε όχι, είναι δυνατή η ανακάλυψη κοινού τόπου για την παροχή αμοιβαίων διευκρινίσεων. Δεν συμβαίνει, όμως, το ίδιο με άλλη ομάδα ολιγάριθμων κειμένων που εμφανίστηκαν στο διαδίκτυο, διεκδικώντας μάλιστα το χαρακτήρα «εμβριθούς ανάλυσης». Εδώ, η «επίκληση» του αλαθήτου έναντι όλων των άλλων, πολύ περισσότερο ο υπαινικτικός λόγος και οι απρεπείς όσο και αμετροεπείς εκφράσεις, ακυρώνουν -με κριτήρια θεολογικά, παιδαγωγικά και ανθρώπινα- το διάλογο και την ελπίδα συνεννόησης. Χαρακτηριστικό σύμπτωμα της προβληματικής προσέγγισης είναι η συνειδητή διαστρέβλωση της πραγματικότητας: ο θρησκευτικός γραμματισμός γίνεται «πολυθρησκειακός γραμματισμός», «το μάθημα των Θρησκευτικών επιδιώκεται ν' αποκτήσει ταυτότητα που να υπηρετεί την πολυπολιτισμικότητα υπό τον πνευματικό έλεγχο της Νέας Εποχής», «αποπειρώνται ωμά να απομακρύνουν τα παιδιά των Ελλήνων Ορθοδόξων Χριστιανών από την αγιογραφική και κυρίως πατερική διδασκαλία»... Όταν κρίσεις όπως οι παραπάνω διατυπώνονται αβασάνιστα όχι μόνο από μεμονωμένους σχολιογράφους αλλά και από πρόσωπα που φιλοδοξούν να είναι εκπρόσωποι θεολόγων, ενώ παράλληλα λαιδορούν συλλήβδην και ανερευθρίαστα άλλες επιστημονικές ενώσεις, τι να πει κανείς! Νέοι καιροί, νέα ήθη!

Επιλεκτικά, ένα ακόμη σχόλιο που αφορά σε πολλά από αυτά τα δημοσιεύματα. Η αποσπασματική παράθεση φράσεων δεν είναι καλός οδηγός για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Άραγε, έχουμε σκεφτεί όταν το ΠΣ με πολλή περίσκεψη, ύστερα από τεκμηριωμένη πρόταση των Μελών της Επιτροπής από την Πρωτοβάθμια, αναφέρει ότι «δεν υφίσταται καμιά ιδιαίτερη θρησκευτικού χαρακτήρα προϋπόθεση για να διδάξει ένας δάσκαλος το ΜτΘ» σε ποιους

απευθύνεται η συγκεκριμένη ενότητα και τι προσπαθεί να διεκδικήσει; Προς τι λοιπόν οι γενικεύσεις;

ε) Αναφέρομαι ξεχωριστά στην περίπτωση ορισμένων ελάχιστων αρθρογράφων που ενώ αρχικά διατύπωσαν σοβαρές επιφυλάξεις, στη συνέχεια, αν και διατηρούν ακόμη επιφυλακτική έως αρνητική στάση «ως προς το περιεχόμενο, τη δομή και τον προσανατολισμό» του ΠΣ, αναγνωρίζουν στις διδακτικές προτάσεις του, μάλλον ύστερα από κάποια στοιχειώδη ενημέρωση, «πολύ καλές μεθόδους και δραστηριότητες» και αναφέρουν ότι «δεν έχουμε αντιρρήσεις γι' αυτά». Έστω κι αυτό, είναι ελπιδοφόρο...

Για όλα τα παραπάνω, αυτή την κρίσιμη ώρα, που για μια ακόμη φορά διαπιστώνεται έλλειψη «κουλτούρας» διαλόγου, θεωρώ σημαντικό όλοι μας και κυρίως οι εκπαιδευτικοί θεολόγοι να δείξουμε ψυχραιμία, υπομονή και ωριμότητα. Το διακύβευμα είναι τεράστιο. Ας προγραμματίσουμε σοβαρές προσωπικές και συλλογικές δράσεις γνωριμίας και μελέτης του νέου ΠΣ. Η πιλοτική εφαρμογή ήδη βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη. Ας την παρακολουθήσουμε και ας προσέξουμε τις παρατηρήσεις των άμεσα εμπλεκομένων. Ας συζητήσουμε σοβαρά με βάση τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν. Ας συζητήσουμε όλοι μαζί. Τι μας εμποδίζει; Επιστημονικές ενώσεις υπάρχουν. Τρόποι για μια γόνιμη έκφραση της πανελλήνιας ενότητας των θεολόγων υπάρχουν. Ας μπουν μπροστά όσοι τάχθηκαν να εκφράζουν αυτή την ενότητα. Όλοι μας έχουμε ευθύνη όταν συνεχώς πετούμε τη μπάλα στην κερκίδα...

Όροι και όρια ενός... «διαλόγου»*

Γιώργου Παπαδόπουλου
Θεολόγου - Φιλολόγου

Το τελευταίο διάστημα στο χώρο της θεολογικής εκπαιδευτικής κοινότητας εμφανίζονται ανησυχητικά φαινόμενα. Υποτίθεται ότι ο χώρος της διακονίας μας λόγω ειδικών και αυτονόητων συνθηκών «απαγορεύει» την προσφυγή σε ξεκάθαρα κοσμικές συνήθειες και πρακτικές. Θα περίμενε κανείς πνεύμα καταλλαγής να διέπει τις σχέσεις των θεολόγων, ακόμη και διαφωνούντων μεταξύ τους για ζητήματα του κλάδου τους. Θα περίμενε κανείς ο όποιος διεξαγόμενος διάλογος να είναι πραγματικά διάλογος. Και αυτό, προφανώς, σημαίνει ότι το δέον υπαγορεύει την αποφυγή συστηματικών και ηθελημένων προσβολών προσώπων και συνειδήσεων, την παράθεση δεδομένων που δεν είναι απόλυτα ελεγμένα, την διατύπωση μόνο τεκμηριωμένων απόψεων, τη χρήση δόκιμου, κατανοητού και κόσμιου λεκτικού. Φυσικά, όλα τα παραπάνω ισχύουν για όλα τα μέσα δια των οποίων επιχειρείται διάλογος είτε είναι έντυπα είτε ηλεκτρονικά.

Όστούσο ο διάλογος που βρίσκεται σε εξέλιξη στο χώρο μας με αφορμή το πρόσφατα δημοσιευμένο και σε πιλοτική εφαρμογή ευρισκόμενο νέο Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) για το μάθημα των Θρησκευτικών, έχω την εδραία εντύπωση, πως ελάχιστα ακολουθεί κοινά αποδεκτούς κανόνες και παγκοσμίως ισχύουσες προϋποθέσεις. Οι συχνές αήθεις και προσβλητικές επιθέσεις κατά μελών της συντακτικής επιτροπής, η δημοσίευση ψευδών στοιχείων, η επιλεκτική παράθεση αποσπασμάτων που διευκολύνουν την όποια διαστρέβλωση στην επιχειρούμενη ερμηνεία τους, η σχεδόν παντελής απουσία τεκμηριωμένων θέσεων, η αδυναμία (;) διατύπωσης στιβαρής αντιπρότασης, αποτελούν μέχρι σήμερα μέρος της ακολουθούμενης πρακτικής. Στα μέχρι τώρα δημοσιευμένα και αναρτημένα σε ηλεκτρονικά μέσα κείμενα, περισσεύει η προσφυγή στο συναίσθημα, ενώ απουσιάζει η ψύχραιμη ματιά και η νηφάλια εξέταση. Η επίκληση παντοίων εχθρών που επιβουλεύονται το έθνος και τις παραδόσεις του και υπονομεύουν την αντίσταση των Ορθοδόξων είναι αγαπημένο επαναλαμβανόμενο θέμα τους. Η παρουσίαση «απορρήτων» σχεδίων που εκπορεύονται από σκοτεινούς εχθρούς στο εξωτερικό και υλοποιούνται από πειθήνια όργανά τους στο εσωτερικό διανθίζει την επιχειρηματολογία τους. Η στοχοποίηση ανθρώπων, με ανοίκειες και υβριστικές – συχνά-πυκνά – εκφράσεις, είναι πλέον σε ημερήσια διάταξη. Η ιερά εξέταση αναβιώνει όχι στο χώρο που επί αιώνες την είχε φιλοξενήσει αλλά στο χώρο που ουδέποτε μέχρι τώρα την είχε υιοθετήσει, παραδίδοντας στο ανάθεμα άκριτα και ανερυθρίαστα πρόσωπα με αναγνωρίσιμο έργο και καταγεγραμμένη προσφορά.

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/article9224>), στις 30-4-2012.

Η όλη κατάσταση εκτραχύνεται και διογκώνεται, επειδή επιπλέον τα κείμενα με αυτού του τύπου την κριτική δεν μένουν εντός των ορίων της «επιστημονικής» κοινότητας, αλλά αναπαραγόμενα μέσω της ανάρτησής τους σε ευρείας αναγνωσιμότητας ιστοσελίδες, γίνονται λαϊκό ανάγνωσμα από ανθρώπους που δυστυχώς δεν διαθέτουν τα στοιχειώδη κριτήρια μιας ασφαλούς ανάγνωσης και έλκονται περισσότερο από τα αποκαλυπτόμενα μυστικά και την κινδυνολογία. Και σαν μην έφτανε αυτό, στη συζήτηση συμμετέχουν και «άσχετοι» περί τα εκπαιδευτικά-παιδαγωγικά, αδιάφοροι περί τα θεολογικά αλλά πολύ ενδιαφερόμενοι για την προάσπιση των εθνικών μας δικαιών, που πλήττονται βάνουσα από το έργο της επιτροπής του νέου ΠΣ.

Σε πρόσφατο σχετικό δημοσίευμα ο συντάκτης του, ενώ ομολογεί ότι δεν έχει διαβάσει το Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό, παρά μόνο ένα ολιγοσέλιδο και για συγκεκριμένους λόγους γενικό υπόμνημα, έχει άποψη για το περιεχόμενο του ΠΣ και διαφωνεί σε πενήντα σημεία του! Δεν είναι εκπαιδευτικός, αλλά διατυπώνει περισπούδαστες κρίσεις για την αποτελεσματικότητα των προτεινόμενων από το ΠΣ διδακτικών μεθόδων και δραστηριοτήτων. Δεν είναι θεολόγος και όμως εκφέρει - έτσι νομίζει - θεολογικό λόγο, εγκαλώντας τους δεκαέξι θεολόγους της επιτροπής για την επιστημονική τους ανεπάρκεια! Δεν έχει διαβάσει το Πρόγραμμα αλλά κατακεραυνώνει τα μέλη της επιτροπής για ουσιώδεις ελλείψεις στην ύλη του ΠΣ που αποδεικνύουν – κατά τη γνώμη του – περίπου εθνική μειοδοσία! Υιοθετεί αναπόδεικτες φήμες, αδιασταύρωτες πληροφορίες, που εκπορεύονται από αδιευκρίνιστες πηγές για να στοιχειοθετήσει τον καταγγελτικό του λόγο. Επικαλείται προτάσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών διατυπωμένες προ τριακονταετίας, αγνοώντας αν οι τότε εισηγητές τους εξακολουθούν να τις υποστηρίζουν σήμερα! Με άλλα λόγια, διαστρεβλώνει και συκοφαντεί μια προσπάθεια, χωρίς να επιχειρηματολογεί ως γνήσιος «επαΐων» επί του θέματος. Αλλά το σημαντικότερο όλων είναι ότι παραθέτει με περισσή βεβαιότητα και απίστευτη έπαρση για το εκπληκτικό τάχα εύρημά του, απόλυτα ανακριβή δεδομένα, που δεν αποδεικνύονται από την ανάγνωση του ΠΣ, το οποίο, άλλωστε, είναι εκτεθειμένο εδώ και καιρό σε ειδικό ιστοχώρο του Υπουργείου, στα μάτια όλων, ειδικών και μη. Παρόλα αυτά ελπίζουμε, εφόσον *«ουδέν έρπει ψεύδος εις γήρας χρόνου»* όπως προσφυέστατα επισημαίνει ο Σοφοκλής.

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, εφόσον βέβαια διαθέτει περισσεύματα ψυχικής αντοχής και γερές άμυνες, ότι ο αρθρογράφος, έστω και ως μη ειδικός, διατυπώνει την προσωπική του άποψη και, επομένως, αυτή, κατά τα ισχύοντα, είναι σεβαστή γενικώς. Ωστόσο, στην υπόθεση εμπλέκονται και άλλοι, οι οποίοι όντας ειδικοί, θεολόγοι, εκπαιδευτικοί της τάξης, αναπαράγουν με περισσή άνεση, ίσως και με ευχαρίστηση κάθε διαφωνία, κάθε αντίρρηση, κάθε ψεύδος, κάθε δυσφημιστική επίθεση, αναρτώντας τα σχετικά κείμενα στις ιστοσελίδες τους. Όλοι

αυτοί μπορεί να διαφωνούν με το περιεχόμενο του ΠΣ, να έχουν βάσιμες διαφορετικές προσεγγίσεις σε θέματα διδακτικής αλλά έχουν διαβάσει το ΠΣ, ίσως κιάλας το διδάσκουν στην πιλοτική του εφαρμογή. Και, όμως, υιοθετούν πρόθυμα κάθε κείμενο κριτικής, επειδή και μόνο ασκεί κριτική. Δεν τους ενδιαφέρει ούτε το ύφος ούτε το περιεχόμενο ούτε η αλήθεια των γραφομένων ούτε οι αναπόδεικτοι υπαινιγμοί του. Δεν τους ενδιαφέρει καν ούτε η δική τους αξιοπιστία ως προσώπων με θεσμικό, ενδεχομένως, ρόλο στα εκπαιδευτικά πράγματα, αλλά ούτε και η αξιοπιστία των ηλεκτρονικών μέσων που διαχειρίζονται.

Είναι προφανές ότι τόσο ο συντάκτης ενός τέτοιου κειμένου όσο και οι ποικιλώνυμοι πρόθυμοι αναμεταδότες του, δεν ενδιαφέρονται για την **αλήθεια** των πραγμάτων. Δεν ενδιαφέρονται καν για την **ακρίβεια** των στοιχείων που επικαλούνται. Δεν ενδιαφέρονται για την προστασία της τιμής των προσώπων που θίγονται βάνουσα από ανεπίτρεπτα προσβλητικά σχόλια. Και, όμως, όλοι αυτοί είναι συνάδελφοί μας, θεολόγοι με διακριτή πορεία και δόκιμη θητεία στο χώρο της εκπαίδευσης, με μεταπτυχιακές περγαμηνές, ασκούν διδακτικό έργο στη τάξη, υπηρετούν σε ανώτερες θεσμικές θέσεις. Γενικώς, διαθέτουν όλα εκείνα τα επίκτητα προσόντα που μπορεί να χαρακτηρίζουν έναν ολοκληρωμένο εκπαιδευτικό και παιδαγωγό.

Τελικά, ποιο είναι το πρόβλημα... Δεν διαφωνώ με τη διαφωνία, δεν έχω αντίρρηση για την αντίρρηση, δεν με τρομάζει η διαφορετική άποψη, μπορούμε να διαλεχθούμε μαζί της, μπορούμε να εκτεθούμε επιχειρηματολογώντας. Με τρομάζει η κατάργηση των όρων μιας τέτοιας συζήτησης, με τρομάζει η παραβίαση των ορίων που εξορίζουν την ευπρέπεια και το ήθος. Με τρομάζει η παντογνωσία, η επί παντός επιστητού άποψη. Με τρομάζει πάνω απ' όλα η ημιμάθεια, η αποσπασματική γνώση, η εκούσια λειψή ενημέρωση, η σκανδαλώδης αδιαφορία για την έγκυρη πληροφόρηση.

Φαίνεται ότι και όλα αυτά αποτελούν τον προπομπό μιας νέας εποχής. Δεν θέτω εισαγωγικά, επειδή δεν θέλω να της προσδώσω μεταφυσικές διαστάσεις. Μιας νέας εποχής όπου η ευκολία της αναμετάδοσης της είδησης δια του ηλεκτρονικού μέσου εξοβελίζει την ανθρωπιά και το μέτρο. Αυτά είναι τα θλιβερά αποτελέσματα, όταν δεν τηρείται το παλαιοδιαθηκικό «*Αρχή παντός έργου λόγος και προ πράξεως βουλή*» (Σοφία Σειράχ 37).

Αθήνα, 30 Μαρτίου 2012

Υπόμνημα για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*

Βασικές πτυχές του ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού & Γυμνασίου *Σκοποί, Θεματικές Ενότητες, Κεντρικές Ιδέες, Περιεχόμενα*

1. Προγράμματα Σπουδών και όχι νέα βιβλία

Κατά το προηγούμενο σχολικό έτος 2010-2011, στο πλαίσιο του λεγόμενου Νέου Σχολείου, εκπονήθηκαν νέα Προγράμματα Σπουδών (ΠΣ) σε όλα τα μαθήματα της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης, Δημοτικό και Γυμνάσιο. Βασικό χαρακτηριστικό της νέας αυτής παρέμβασης είναι ο παιδαγωγικός αναπροσανατολισμός της διδακτικής διεργασίας στην κατεύθυνση της διερευνητικής, βιωματικής και συνεργατικής μάθησης. Η αλλαγή αυτή κρίνεται αναγκαία, με βάση τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης και διδακτικής αλλά και το αίτημα υπέρβασης χρόνιων αγκυλώσεων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στο πλαίσιο της ευρύτερης αλλαγής, μεταξύ όλων των μαθημάτων, εκπονήθηκε νέο Πρόγραμμα Σπουδών και στο μάθημα των Θρησκευτικών (ΜτΘ).

Για την προετοιμασία του ΠΣ εργάστηκε Επιτροπή Εμπειρογνομόνων που συστήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ύστερα από δημόσια ανοικτή προκήρυξη εκδήλωσης ενδιαφέροντος και αξιολόγηση όσων υπέβαλαν αίτηση. Όλα τα μέλη της Επιτροπής, τα οποία επελέγησαν, ήταν θεολόγοι. Έλαβαν μέρος Καθηγητές από τις Θεολογικές Σχολές Αθηνών και Θεσσαλονίκης, Σχολικοί Σύμβουλοι και θεολόγοι εκπαιδευτικοί με αυξημένα προσόντα και πολυετή διδακτική εμπειρία στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η Επιτροπή εργάστηκε συνεργατικά και συνθετικά, με πλήρη συνείδηση - επιστημονική, παιδαγωγική και θεολογική - του υψηλού χρέους, χωρίς «άνωθεν» οδηγίες και δεσμεύσεις. Κατεβλήθησαν φιλότιμα όλες οι ανθρωπίνως δυνατές προσπάθειες για όσο γίνεται καλύτερο αποτέλεσμα. Κατά την ολοκλήρωση του έργου της, η Επιτροπή υπέβαλε δύο παραδοτέα: α) *Πρόγραμμα Σπουδών για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*, και β) *Οδηγό του Εκπαιδευτικού για το*

*Το Υπόμνημα γράφτηκε κατόπιν προτάσεως του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών κ. Ιερωνύμου και διαβιβάστηκε προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος. Δημοσιεύθηκε σε διάφορα ΜΜΕ στις 5-4-2012.

μάθημα των Θρησκευτικών. Τα συγκεκριμένα κείμενα, ήδη, έχουν δημοσιευθεί στον διαδικτυακό κόμβο του «Ψηφιακού Σχολείου» του Υπουργείου Παιδείας (<http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps.php>).

Επισημαίνεται ότι τα δύο αυτά κείμενα είναι *παιδαγωγικά και διδακτικά εργαλεία* αποκλειστικά για τον εκπαιδευτικό και, επομένως, το νέο ΠΣ δεν είναι διδακτικό εγχειρίδιο για τους μαθητές, όπως εσφαλμένα θεωρήθηκε από διάφορους σχολιαστές του, που μάλλον βιαστικά έκριναν και απέρριψαν το όλο έργο. Συνήθως τα επικριτικά αυτά άρθρα υπογράφονται από ανθρώπους οι οποίοι δεν γνωρίζουν όλο το επιστημονικό, παιδαγωγικό και νομικό πλαίσιο εντός του οποίου οφείλουν να σχεδιάζονται και να παράγονται τα σχολικά ΠΣ ή τα βιβλία. Ορισμένοι εκ των επικριτών του αντιλαμβανόμενοι το νέο ΠΣ ως διδακτικό βιβλίο για τον μαθητή και απομονώνοντας κάποιες πτυχές του, διατυπώνουν επικριτικά σχόλια είτε για την απουσία κάποιων «διδακτικών ενοτήτων» είτε για ορισμένες καινοτομίες του, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι μάλλον δεν κατανόησαν ούτε την φιλοσοφία ούτε το περιεχόμενό του. Εξάλλου, πρέπει να επισημανθεί ότι δεν υπάρχουν «συγγραφείς» νέων βιβλίων στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Αντίθετα, οι υποτιθέμενοι συγγραφείς είναι τα μέλη της πολυμελούς αυτής Επιτροπής Εμπειρογνομώνων για την σύνταξη νέου ΠΣ. Είναι φυσικό σε μια προσπάθεια ανανέωσης του ΜτΘ να γίνεται αναθεώρηση και αναπροσαρμογή της μέχρι τώρα «διδακτέας ύλης» του μαθήματος, να προτείνονται νέες θεματικές επιλογές για κάθε τάξη με βάση τις σύγχρονες παιδαγωγικές και επιστημονικές ως προς το γνωστικό αντικείμενο αρχές, οι οποίες αναλύονται στα προλεγόμενα του ΠΣ, καθώς και στον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό. Η διαδικασία αυτή έχει ακολουθηθεί πολλές φορές στο παρελθόν όπως ακριβώς συμβαίνει και σήμερα με όλα τα μαθήματα σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού και του Γυμνασίου.

Τα περιεχόμενα του ΠΣ καθώς και τα κύρια κεφάλαια του Οδηγού του Εκπαιδευτικού αναφέρονται στις βασικές ανάγκες του διδάσκοντα εκπαιδευτικού, προκειμένου να σχεδιάσει και να επιτελέσει το έργο του. Η χρησιμοποιούμενη παιδαγωγική και διδακτική ορολογία είναι η καθιερωμένη στον ευρύτερο χώρο της Εκπαίδευσης, που υπερβαίνει τα ειδικά όρια του ΜτΘ, ενώ λαμβάνεται υπόψη ότι το ΠΣ θα διαβαστεί όχι μόνο από θεολόγους. Οπωσδήποτε, για την κατανόηση της φιλοσοφίας του ΠΣ και πολύ περισσότερο για την εφαρμογή του δεν είναι αρκετή μια απλή ανάγνωσή του, αλλά απαιτείται αναλυτική ενημέρωση και συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Τελικά, το ΠΣ δεν είναι κατάλογος διδακτικών ενοτήτων ή λίστα περιεχομένων της διδακτέας ύλης. Είναι ένα πλήρες, μεθοδικό και άρτια οργανωμένο πλαίσιο εκπαιδευτικών αρχών, προσανατολισμών και διδακτικών προτάσεων που αποβλέπει στην εξυπηρέτηση του σχεδιασμού της διδασκαλίας από τον διδάσκοντα εκπαιδευτικό. Αυτή είναι και η κύρια μορφολογική διαφορά ως προς τα λεγόμενα Αναλυτικά Προγράμματα του παρελθόντος.

Το νέο ΠΣ για πρώτη φορά στα εκπαιδευτικά μας πράγματα εφαρμόζεται πιλοτικά και πειραματικά, ώστε να διαπιστωθούν στην πράξη πιθανά προβλήματα, ατέλειες, ελλείψεις και να επιχειρηθούν οι απαραίτητες βελτιώσεις, τροποποιήσεις και αλλαγές, προκειμένου να εφαρμοστεί κατόπιν σε όλα τα σχολεία. Προς την κατεύθυνση αυτή, είναι ευπρόσδεκτη οποιαδήποτε εποικοδομητική κριτική με συγκεκριμένες παρατηρήσεις και προτάσεις. Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για την εκπόνηση του ΠΣ ήδη συλλέγει και επεξεργάζεται τα στοιχεία αυτά και θα συνεχίσει να το πράττει μέχρι να ολοκληρωθεί ένας πρώτος κύκλος αξιολόγησής του. Ακολούθως, θα καταθέσει εκ νέου το ΠΣ με αλλαγές και βελτιώσεις, όπου αυτές κριθούν απαραίτητες.

2. Το νέο ΠΣ ως πρόγραμμα διαδικασίας

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου εκπονήθηκε με βάση το Ενιαίο Πλαίσιο του Προγράμματος Σπουδών του Νέου Σχολείου μαζί με όλα τα άλλα μαθήματα ή γνωστικά αντικείμενα. Η φιλοσοφία του ενιαίου αυτού πλαισίου προσανατολίζει την όλη παιδαγωγική διαδικασία του σχολείου στην διερευνητική μάθηση, με διδακτικές διαδικασίες που επικεντρώνονται στην κατανόηση βασικών εννοιών και γεγονότων, στην επικοινωνία και στην συνεργασία και, τέλος, στην δημιουργικότητα και στην αναφορά προς την κοινωνία. Εστιάζοντας στις διδακτικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις και, κυρίως, στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών, το νέο ΠΣ αποσκοπεί στην καλλιέργεια κλίματος αναγνώρισης και αποδοχής, επικοινωνίας και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, στην αξιοποίηση των προηγούμενων γνώσεων και εμπειριών των μαθητών στην προοπτική της υποστήριξής τους για επιστημονικού και μορφωτικού χαρακτήρα κατακτήσεις, στην διαμόρφωση ελκυστικού περιβάλλοντος μάθησης και στην σύνδεση αυτών των κατακτήσεων με την ζωή, στον σχεδιασμό και στην οργάνωση ευκαιριών για πλούσιες εμπειρίες μάθησης και, τέλος, στην συμμετοχή των μαθητών στην διαχείριση της μάθησής τους.

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά, όπως και όλα τα υπόλοιπα, συνιστά κυρίως ένα *Πρόγραμμα διαδικασίας*, το οποίο εστιάζει στην διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης μέσα σε ένα πλαίσιο συμμετοχικών διεργασιών, ομαδοσυνεργατικών δραστηριοτήτων, διαλογικών προσεγγίσεων. Σύμφωνα με αυτή την πρόταση, το μάθημα καλείται να υπερβεί την παραδοσιακή αντίληψη της «παράδοσης-μεταφοράς» έτοιμης γνώσης μέσα από μία τυπική και μετωπική διδασκαλία, και να υπηρετήσει μία άλλη διάσταση και λειτουργία του σχολείου, όπου ο μαθητής *μαθαίνει πώς να μαθαίνει* και συμμετέχει ενεργά σε όλη την μαθησιακή πορεία. Ως εκ τούτου, πρόκειται για μία ανοικτή διαδικασία, όπου οι σκοποί και οι στόχοι του μαθήματος εμπλέκονται με τις εμπειρίες και γνώσεις των μαθητών αλλά και αναδύονται μέσα από την ενεργό συμμετοχή και τις εμπειρίες τους. Αυτό σημαίνει ότι τα περιεχόμενά του δεν είναι αυστηρά προσδιορισμένα αλλά μπορεί να

εμπλουτίζονται και να αναδιατάσσονται κατά τον σχεδιασμό της διδασκαλίας και την διαδικασία μάθησης, ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες της τάξης, στοχεύοντας στην διαφοροποιημένη μάθηση ή, με μια πιο θεολογική ορολογία, στο σχολείο του «προσώπου». Συνεπώς, το ΠΣ προτείνει μεθόδους, διαδικασίες, δραστηριότητες και στρατηγικές μάθησης που συναποφασίζονται, επιλέγονται και ακολουθούνται ανάλογα με τις πραγματικές ανάγκες και συνθήκες της σχολικής τάξης.

Ταυτόχρονα, το ΠΣ επιχειρεί ανοίγματα διεπιστημονικά και διαθεματικά και εκλαμβάνει την γνώση και την μαθησιακή πορεία ως δυναμική διαδικασία εξέλιξης, συνέχειας και αλλαγής. Ο εκπαιδευτικός είναι ο πρωταγωνιστής στην διαμόρφωση του ΠΣ διαδικασίας, καθώς διερευνά, σχεδιάζει, συνεργάζεται, επιχειρεί νέες στρατηγικές μάθησης και, τέλος, αξιολογεί την δράση του για να βελτιώνει τον τρόπο σχεδιασμού της διδασκαλίας και της μάθησης. Γιατί τόσο η διδασκαλία όσο και η μάθηση δεν προτείνονται μέσω ενός και μόνου βιβλίου ή μιας μετωπικής και μονότροπης διδακτικής ρουτίνας αλλά μέσω ενός πολυεδρικού και συμμετοχικού σχεδιασμού με απώτερο στόχο την βιωματική και ανακαλυπτική μάθηση.

Πρέπει να τονιστεί ότι η ανάπτυξη των Θεματικών Ενοτήτων (ΘΕ) συνήθως γίνεται συντομογραφικά και παραπεμπτικά, εφόσον είναι προτάσεις σχεδιασμού της διδασκαλίας με αποδέκτη τον εκπαιδευτικό. Με το ίδιο πνεύμα, όταν ορισμένα στοιχεία μιας διδακτικής πρότασης καταλαμβάνουν λεκτικά αρκετό χώρο στην ανάπτυξη μιας ΘΕ, δεν σημαίνει ότι είναι περισσότερο σημαντικά από τα υπόλοιπα άλλα ή ότι θα αφιερωθεί γι' αυτά περισσότερος χρόνος εις βάρος άλλων. Τα θέματα και οι προτεινόμενες διδακτικές δραστηριότητες είναι *θήματα διδασκαλίας* και όχι διδακτέα ύλη. Το ζήτημα αυτό χρειάζεται προσοχή, επειδή με μια πρόχειρη ματιά ενδέχεται να επισημανθούν ελλείψεις, οι οποίες θα διαπιστωθεί ότι δεν υπάρχουν, εάν γίνει σωστή και ολοκληρωμένη ανάγνωση της πορείας σχεδιασμού κάθε μαθήματος, από τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα μέχρι και το προτεινόμενο διδακτικό υλικό. Επιπρόσθετα, η ευελιξία και ανοικτότητα που χαρακτηρίζει το ΠΣ όχι μόνο επιτρέπει αλλά και οδηγεί στην προσαρμογή της διδασκαλίας στο συγκεκριμένο μαθησιακό περιβάλλον των παιδιών, με επαρκείς πρόνοιες για διαφοροποιημένη διδασκαλία, γεγονός που αποδεικνύει ότι δεν ευσταθούν οι απόψεις ότι το ΠΣ τάχα περιλαμβάνει «δύσκολες έννοιες».

Επομένως, το νέο ΠΣ συνιστά παιδαγωγικό και διδακτικό πλαίσιο με πολλές εναλλακτικές διαδικασίες, με πολλαπλά κριτήρια και εργαλεία μάθησης. Αποσκοπώντας σε μια βαθειά αλλαγή στην «κουλτούρα» της διδασκαλίας και της μάθησης, ως πρόταση διαφοροποιημένης μάθησης, το νέο ΠΣ στοχεύει σε μια *προσωποκεντρική και κοινωνιοκεντρική* προσφορά και αναφορά της γνώσης, η οποία αΐφνης είναι πολύ κοντά στις αρχές και τις αξίες της Ορθόδοξης θεολογίας για τον μοναδικό, ανόμοιο και ανεπανάληπτο χαρακτήρα του ανθρώπινου προσώπου. Ο θετικός και ουσιαστικός αυτός προσανατολισμός του ΠΣ που

διαχέεται σε όλα τα μαθήματα μπορεί, ενδεχομένως, να αναχαιτίσει την κυρίαρχη παγκοσμίως τάση προς έναν μονότροπα τεχνοκρατικό προσανατολισμό της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Οι προτεινόμενες στρατηγικές και τεχνικές διδασκαλίας, τα μορφολογικά και παιδαγωγικά χαρακτηριστικά του ΠΣ, καθώς και το εν γένει παιδαγωγικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζεται το ΠΣ, όπως αδρομερώς παρουσιάστηκε παραπάνω, αποτελούν κοινό τόπο στην σύγχρονη παιδαγωγική και διδακτική επιστήμη και βιβλιογραφία. Έτσι, όλα αυτά δεν αποτελούν καινοτομία των Θρησκευτικών αλλά γενικό προσανατολισμό σε όλα τα μαθήματα.

3. Ο χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών

Η πρόταση του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά παρουσιάζει ένα μάθημα ανοικτό και πλουραλιστικό, που διατηρεί μεν τον γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα που είχε ως τώρα, αλλά επιπλέον λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις των καιρών, τις μορφωτικές ανάγκες των σύγχρονων μαθητών και εμπλουτίζεται με περισσότερα στοιχεία για τις χριστιανικές παραδόσεις της Ευρώπης και τις άλλες μεγάλες θρησκείες. Οι «συντεταγμένες» αυτές διαμορφώνουν ένα πρόγραμμα θρησκευτικού μαθήματος το οποίο ξεκινά από και έχει επίκεντρο την ελληνορθόδοξη παράδοση του τόπου, την παράδοση της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας, όπως αυτή σαρκώθηκε στην ζωή και αποτυπώθηκε στα μνημεία του πολιτισμού του. Κάθε μαθητής ή μαθήτρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπίας, είναι απαραίτητο και πολύτιμο να γνωρίζει την θρησκευτική παράδοση του τόπου, ως πίστη, λατρεία, ζωή, τέχνη και πολιτισμό. Αυτός είναι ο **πρώτος και βασικός κύκλος** του μαθήματος. Ο **δεύτερος κύκλος** είναι οι μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις που συναντώνται στην Ευρώπη και γενικότερα στον κόσμο, εκτός της Ορθοδοξίας, όπως ο Ρωμαιοκαθολικισμός και ο Προτεσταντισμός στις κύριες και βασικές του ομολογίες. Ο **τρίτος κύκλος** περιλαμβάνει ορισμένα στοιχεία από τα μεγάλα θρησκευόμενα και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία περισσότερο, δηλαδή, τις μονοθεϊστικές παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ και δύο απωανατολικές θρησκείες, τον Ινδουισμό και τον Βουδισμό. Οπωσδήποτε, τα στοιχεία αυτά δίνονται σύμφωνα με τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, την ηλικία και τις μορφωτικές ανάγκες των παιδιών. Επιπλέον, δεν αποτελούν διδακτέα ύλη αλλά διαθέσιμα διδακτικά μέσα και υλικά για τον εκπαιδευτικό, ο οποίος καλείται να σχεδιάσει την διδασκαλία του με βάση τις ιδιαίτερες συνθήκες και το “οικοσύστημα” της τάξης του.

Επισημαίνεται, πάντως, ότι το νέο ΠΣ αφορά την θρησκευτική αγωγή στην δημόσια εκπαίδευση και όχι την εκκλησιαστική κατήχηση. Το ΜτΘ βεβαίως και έχει ως κέντρο, αφητηρία και πρωταρχικό μέλημα την Ορθόδοξη πίστη και ζωή, αλλά οφείλει και πρέπει να έχει *ορίζοντα αναφοράς και διαλόγου* και με τις άλλες χριστιανικές κατανοήσεις, τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις και τις σύγχρονες

φιλοσοφικές ή άλλες μορφές πνευματικότητας. Ένας ουσιαστικός διάλογος, ανάμεσα στο κέντρο και στον ορίζοντα, που θα αναπτυχθεί στο πλαίσιο του ΜτΘ θεμελιωμένος πάνω στην ορθή προσέγγιση και κριτική κατανόηση των διαφορετικών αφηγήσεων, δεν στοιχειοθετεί απομάκρυνση από την Ορθοδοξία ή μια μορφή θρησκευτικού συγκρητισμού· απεναντίας, συνιστά κυρίως και κατεξοχήν την πεμπτούσια της χριστιανικής μαρτυρίας στον σύγχρονο και ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο μας.

Στην πράξη το νέο ΠΣ ουσιαστικά δεν απομακρύνεται από τους ειδικούς σκοπούς του μαθήματος, όπως αυτοί ορίζονται στα Αναλυτικά Προγράμματα του 2003 (ΔΕΠΠΣ). Τα Προγράμματα εκείνα, πέρα από την ενημέρωση για την υφή του θρησκευτικού φαινομένου, την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης και την απόκτηση γνώσεων γύρω από την Χριστιανική πίστη και την Ορθόδοξη Χριστιανική Παράδοση, την καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας, με την αξιοποίηση των μορφωτικών αγαθών της Αγίας Γραφής, των Πατέρων και της Παράδοσης της Εκκλησίας, εστίαζαν επιπλέον στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών και στάσεων, στην διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε και παίζει ο Χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης, στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας, στην ανάπτυξη ανεξάρτητης σκέψης και ελεύθερης έκφρασης, στην αντίληψη ότι το αυθεντικό χριστιανικό μήνυμα είναι υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό, στην κατανόηση της πολυπολιτισμικής, πολυφυλετικής και πολυθρησκευτικής δομής των σύγχρονων κοινωνιών και στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκευτική επικοινωνία και αλληλογνωριμία. Συνεπώς, το νέο ΠΣ κινείται πάνω στις ίδιες βασικές αρχές τις οποίες εμπλουτίζει και αναπτύσσει περισσότερο.

4. Γενικοί σκοποί και προσανατολισμοί του Μαθήματος των Θρησκευτικών

Το ΜτΘ ανέκαθεν εντάσσεται και συμβάλλει με το ιδιαίτερο γνωστικό και μορφωτικό περιεχόμενό του στο γενικότερο πλαίσιο και στον σκοπό της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, που δεν είναι άλλος από την ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη καλλιέργεια και ανάπτυξη των μαθητών και την προετοιμασία για την ένταξή τους στην κοινωνία ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών.

Στο πλαίσιο αυτό, οι **γενικοί σκοποί** του ΜτΘ καθορίζονται ως εξής:

1. Να οικοδομήσει ένα στιβαρό μορφωτικό πλαίσιο γνώσης και κατανόησης του Χριστιανισμού και της Ορθοδοξίας, ως πνευματικής και πολιτισμικής παράδοσης της Ελλάδας και της Ευρώπης αλλά και ως ζωντανής πηγής έμπνευσης, πίστης, ηθικής και νοηματοδότησης για τον κόσμο και τον άνθρωπο, τη ζωή και την ιστορία.
2. Να παρέχει στους μαθητές ικανοποιητική κατάρτιση για τη φύση και τον ρόλο του θρησκευτικού φαινομένου, στο σύνολό του και στις επιμέρους

εκφάνσεις του (τις θρησκείες του κόσμου), εφόσον τις θεωρεί ως ζωντανή πηγή πίστης, πολιτισμού και ηθικού τρόπου ζωής.

3. Να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις και να προσφέρει τις ευκαιρίες για να αναπτύξουν οι μαθητές ικανότητες και επάρκειες -αλλά και διαθέσεις και στάσεις- που χαρακτηρίζουν τον θρησκευτικά εγγράμματο άνθρωπο, καλλιεργώντας παράλληλα την ηθική και κοινωνική του ευαισθησία.
4. Να προάγει τη γνωριμία, την κριτική κατανόηση, τον σεβασμό και τον διάλογο μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές απόψεις, αντιλήψεις ή δεσμεύσεις πάνω σε ζητήματα πίστης και ηθικού προσανατολισμού.
5. Να συνεισφέρει στον ελεύθερο και υπεύθυνο αυτοπροσδιορισμό της προσωπικής τους ταυτότητας, καθώς και στην ολόπλευρη (θρησκευτική, γνωστική, πνευματική, κοινωνική, ηθική, αισθητική και δημιουργική) ανάπτυξη των μαθητών, μέσα από την αναζήτηση του νοήματος και την υπαρξιακή αναμέτρηση με την πολυπλοκότητα του μυστηρίου της ζωής.

Οι γενικοί αυτοί σκοποί του ΜτΘ μπορούν να εξειδικευτούν στους παρακάτω επιμέρους **εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς** και επιδιώξεις/προτεραιότητες:

1. την ανάδειξη των οικουμενικών αξιών τόσο του Χριστιανισμού όσο και των άλλων θρησκειών του κόσμου,
2. τη διερεύνηση πτυχών και όψεων της τοπικής θρησκευτικής ιστορίας και παράδοσης, με στόχο τη γνώση, τη διαφύλαξη και την ανανέωση της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς,
3. την κριτική κατανόηση των δογματικών, λατρευτικών, υπαρξιακών και πολιτισμικών εκφράσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, των άλλων μεγάλων χριστιανικών ομολογιών, καθώς και άλλων θρησκευμάτων,
4. την προσέγγιση της θρησκευτικής πίστης γενικότερα και του Χριστιανισμού ιδιαίτερα με πολλαπλά κριτήρια (πολιτισμικά, ηθικά, κοινωνικά, ιστορικά, προσωπικά, θεολογικά),
5. τηναποκωδικοποίηση του θρησκευτικού υποβάθρου των πολιτισμικών παραδόσεων και την αναγνώριση των θρησκευτικών διαστάσεων του σύγχρονου πολιτισμού,
6. την κατανόηση των αξιών αλλά και των αρνητικών ή επικίνδυνων εκφράσεων των θρησκειών, που ενδεχομένως ή κατά τόπους αυτές εμπεριέχουν, διατηρούν ή υποβάλλουν,
7. την κατανόηση της εποχής και των αναγκών της και τη μεθερμηνεία του θεολογικού λόγου στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες,
8. τον προβληματισμό και την ευαισθητοποίηση απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα της εποχής, τα υπαρξιακά ερωτήματα και τα ηθικά διλήμματα του ανθρώπου,
9. τον σεβασμό του δικαιώματος κάθε ανθρώπου στην θρησκευτική ελευθερία, την αναζήτηση και τον θρησκευτικό αυτοπροσδιορισμό,

10. την αναγνώριση και τον σεβασμό στην ιδιαίτερη θρησκευτική και πολιτισμική προέλευση και συνάφεια κάθε μαθητή,
11. την ανάπτυξη οικολογικής συνείδησης και τον σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον,
12. την ανθρωπιστική προσέγγιση της θρησκευτικής μάθησης, με την παράλληλη αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει η σύγχρονη τεχνολογία,
13. την ανάδειξη του ολιστικού και μεταμορφωτικού χαρακτήρα της θρησκευτικής εκπαίδευσης,
14. τη θεμελίωση της θρησκευτικής εκπαίδευσης σε στέρεες παιδαγωγικές θεωρήσεις και σε συνεχή ενημέρωση και διάλογο με τις σύγχρονες φιλοσοφικές αντιλήψεις περί γνώσης,
15. τη συνεισφορά του ΜτΘ στη διαμόρφωση μαθητών που αναπτύσσουν θετική στάση προς τη μάθηση, εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και ευθύνη για τον κόσμο.

Όπως γίνεται φανερό, το νέο ΠΣ του ΜτΘ έχει ένα διευρυμένο ορίζοντα προσανατολισμού που αποσκοπεί στην διαμόρφωση θρησκευτικά εγγράμματων μαθητών στο πλαίσιο των τριών κύκλων, δηλαδή της Ορθόδοξης Παράδοσης, των χριστιανικών παραδόσεων της Ευρώπης και των σημαντικότερων για την ελληνική κοινωνία θρησκευμάτων του κόσμου. Η εστίασή του κινείται, όχι μόνο σε ένα πρώτο επίπεδο επαφής με σκέψεις, γνώσεις και ιδέες, αλλά σε μια συνολικότερη θεώρηση σύνδεσης της γνώσης με την πράξη που αποσκοπεί στην υπεύθυνη και ενεργό συμμετοχή των μαθητών στον αγώνα για την βελτίωση της ζωής του κόσμου.

Είναι αυτονόητο, ότι η γενική σκοποθεσία του ΜτΘ παραπέμπει και στηρίζεται στο υφιστάμενο νομικό πλαίσιο της Εκπαίδευσης και του ΜτΘ, ενώ με πολλή περίσκεψη και φρόνηση αποβλέπει στην ενίσχυση της εκπαιδευτικής παρουσίας του μαθήματος στο παρόν και το μέλλον, με ισχυροποίηση της παιδαγωγικής του αποστολής.

5. Τα περιεχόμενα του Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά

Τα περιεχόμενα του νέου ΠΣ επιλέχθηκαν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να:

- είναι θεμελιώδη για την κατανόηση της Ορθοδοξίας και του Χριστιανισμού
- βοηθούν στην κατανόηση βασικών στοιχείων και ορισμένων άλλων θρησκειών, που ενδιαφέρουν περισσότερο την ελληνική κοινωνία (Ιουδαϊσμός, Ισλάμ, Ινδουισμός, Βουδισμός)
- ενθαρρύνουν τους μαθητές να ερμηνεύουν τα φαινόμενα του πολιτισμού, εντός του οποίου ζουν
- έχουν χρησιμότητα για την ιδιωτική και δημόσια ζωή των μαθητών

- προάγουν ικανότητες και δεξιότητες απαραίτητες για να ζήσουν δημιουργικά στο παρόν και το μέλλον τους
- προκαλούν ενδιαφέρον και ευχαρίστηση στους μαθητές
- συνδέονται με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα
- συμβάλλουν στην περαιτέρω μάθηση
- λειτουργούν παραδειγματικά
- είναι σημαντικά εντός του πλέγματος της θεολογικής επιστήμης.

Όπως γίνεται φανερό, τα περιεχόμενα επιλέγονται με βασικό κριτήριο την θέση του μαθητή και δευτερευόντως την απαίτηση για εξαντλητική κάλυψη του συνόλου του θεολογικού γνωστικού αντικειμένου. Πρόκειται για άλλη μια θεμελιώδη καινοτομία, καθώς μέχρι τώρα στην Ελλάδα τα Αναλυτικά Προγράμματα του ΜτΘ -όπως άλλωστε και κάθε μαθήματος- έδιναν έμφαση στα περιεχόμενα της γνώσης και όχι στις διαδικασίες μάθησης· βασικό δε κριτήριο επιλογής τους ήταν η πληρότητα της παρουσιάσής τους σύμφωνα με τα συστηματικά πρότυπα της ακαδημαϊκής θεολογίας. Όλα αυτά βέβαια, με κανένα τρόπο δεν σημαίνουν πως στο νέο ΠΣ δεν υπάρχει ένα σώμα στέρεων γνώσεων που χρειάζεται να αποκτηθούν· ό,τι υπογραμμίζεται είναι η προτεραιότητα της «λειτουργικής» σχέσης ανάμεσα στον μαθητή και την θρησκευτική γνώση.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν επιλεγεί οι πλέον βασικές και θεμελιώδεις Θεματικές Ενότητες που αφορούν την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη. Οι Θεματικές αυτές Ενότητες επικεντρώνονται γύρω από:

- την Ορθόδοξη δογματική διδασκαλία,
- την λατρεία, την πίστη και την οργάνωση της Εκκλησίας,
- τις κύριες εορτές, τους ιερούς τόπους, τα μνημεία και την τέχνη της Εκκλησίας,
- τους αγίους της Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς και πρόσωπα που εξέφρασαν την πίστη στα νεότερα χρόνια μέχρι τις μέρες μας,
- τα κείμενα της Αγίας Γραφής, καθώς και τα πατερικά και αγιολογικά κείμενα,
- τα σύγχρονα θέματα ζωής που προσεγγίζονται σε σχέση με την μαρτυρία της Ορθόδοξης Παράδοσης,
- τα κύρια ιστορικά γεγονότα και την πορεία του Χριστιανισμού με έμφαση στην Ορθόδοξη Παράδοση και την σχέση Ελληνισμού και Χριστιανισμού και, τέλος,
- την παρουσία και μαρτυρία του Χριστιανισμού στο σύγχρονο κόσμο.

Συνεπώς, είναι αναληθής, αν όχι σκόπιμα παραπλανητική η άποψη ότι «η ζωή, η διδασκαλία, τα Πάθη και η Ανάσταση του Χριστού απουσιάζουν από το νέο Πρόγραμμα Σπουδών» ή ότι «δεν γίνεται λόγος για την Θεοτόκο». Ενδεικτικά, μόνο στην Θεματική Ενότητα 2 της Β΄ Γυμνασίου, μέσω 21 θεματικών αναφορών με αποσπάσματα της Καινής Διαθήκης, παρουσιάζονται σημαντικές πτυχές από την

διδασκαλία και τα θαύματα του Ιησού Χριστού όσο και τα Πάθη και η Ανάσταση, ενώ ανάλογες αναφορές για διδακτική αξιοποίηση γίνονται και στην Θεματική Ενότητα 4. Το ίδιο γίνεται και στο Δημοτικό, όπου φερ' ειπείν, στην Δ' τάξη υπάρχει ιδιαίτερη Θεματική Ενότητα με τίτλο «Η Μητέρα του Χριστού», η διδακτική αξιοποίηση της οποίας προτείνεται να εξελιχθεί σε τρία (3) τουλάχιστον δώρα. Αντίστοιχα, στο Γυμνάσιο τα περί Θεοτόκου, όπως είναι φυσικό και επιστημολογικά δόκιμο, εντάσσονται οργανικά στην Θεματική Ενότητα για το πρόσωπο και το έργο του Χριστού.

Στο σημείο αυτό υπενθυμίζεται ένα βασικό χαρακτηριστικό του ΠΣ διαδικασίας, το οποίο, αν δεν κατανοηθεί, θα δημιουργούνται συνεχώς παρεξηγήσεις: Το νέο ΠΣ μεταθέτει το βάρος από το να διδάξει για τον Χριστό, την Θεοτόκο κ.ο.κ. στην επιδίωξη να οικοδομηθεί γνώση, κατανόηση και νόημα μέσα από την προσωπική εμπλοκή και γνωριμία του μαθητή με την διδασκαλία της Εκκλησίας για το πρόσωπο του Χριστού, της Θεοτόκου κ.ο.κ. Έτσι, για παράδειγμα - και με βάση ενδεικτικά διδακτικά σενάρια που μπορεί να σχεδιάσει ένας θεολόγος εκπαιδευτικός μέσα από την στήλη των Βασικών Θεμάτων (ΒΘ) - η Θεοτόκος μπορεί να προβάλλει ως ένα ζωντανό παράδειγμα που μπορεί να αξιοποιηθεί διδακτικά στις πιο κάτω περιπτώσεις Θεματικών Ενοτήτων (ΘΕ) του Γυμνασίου:

- Α' Γυμνασίου, ΘΕ 2, ΒΘii: «δυο κόσμοι συναντιούνται», με αναφορά και αξιοποίηση του Κανόνα και των Οίκων από την ακολουθία των Χαιρετισμών της Θεοτόκου.
- Α' Γυμνασίου, ΘΕ 3, ΒΘii: «Η πίστη στον Θεό – ο άνθρωπος ανταποκρίνεται ελεύθερα στην αγάπη του Θεού και αναφέρει την ζωή του σε Αυτόν», με αναφορά στον Ευαγγελισμό.
- Α' Γυμνασίου, ΘΕ4, ΒΘii: «Το Σύμβολο της Πίστεως: Το «Πιστεύω» των Χριστιανών»: Ποιος διδάσκων δεν θα σταθεί στο «...εκ Πνεύματος Αγίου και Μαρίας της Παρθένου και ενανθρωπήσαντα»;
- Β' Γυμνασίου, ΘΕ 1, ΒΘii: «Κυριακή της Ορθοδοξίας», με αναφορά στο κοντάκιο της εορτής [*Ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἐκ σοῦ Θεοτόκε περιεγράφη σαρκούμενος, καὶ τὴν ὀυρωθεῖσαν εἰκόνα εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναμορφώσας, τῷ θεῷ κάλλει συγκατέμιξεν...*»] και την ανάδειξη της Θεοτόκου σε πρώτη -και κατεξοχήν- εικονογράφο.
- Β' Γυμνασίου, ΘΕ 1, ΒΘii: «Κυριακή της Ορθοδοξίας. Αναστήλωση των εικόνων»: Η προσκυνούμενη σήμερα εικόνα την Α' Κυριακή των Νηστειών, που απεικονίζει το ιστορικό αυτό γεγονός τι ακριβώς δείχνει; Τους συντελεστές του θριάμβου της Ορθοδοξίας (διάφορα ιστορικά πρόσωπα) που περιβάλλουν την εικόνα της Παναγίας με τον μικρό Χριστό ευλογούντα.

- Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 1, Δραστηριότητα: «Το βαλιτσάκι του βυζαντινού αγιογράφου» (δύσκολα μπορεί να φανταστεί κάποιος ότι θα απουσιάζει εικόνα της Παναγίας).
- Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 3, ΒΘiii: «Η βιβλική πρόταση/η θεολογική απάντηση», όπου μπορεί να αναδειχθεί η προοπτική του ανθρώπου ως «θεοτόκου» και «χώρας του αχωρήτου».
- Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 5, ΒΘiii: «Το Πρωτευαγγέλιο», με αναφορά στα Εγκώμια και στον πόνο της μάνας Παναγίας.
- Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 6, μέσα από την ερμηνευτική προσέγγιση της εικόνας της Παναγίας ως «Ελπίς των απηλπισμένων».
- Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 6, ΒΘi: «Η γιορτή και η εικόνα των Αγίων Πάντων»: Ποιος θεολόγος που θα διδάξει - με όποιο τρόπο - το θέμα αυτό, δεν θα αναλύσει την εικόνα της εορτής, που απεικονίζει σε πρώτο πλάνο τις μορφές του Χριστού, της Παναγίας και του Προδρόμου, και δεν θα σχολιάσει με έμφαση την σχέση της Παναγίας με τους αγίους της Εκκλησίας;

6. Οι θρησκευολογικές αναφορές του Μαθήματος των Θρησκευτικών

Οι βασικές επικρίσεις κατά του νέου ΠΣ εντοπίζονται κυρίως στην συμπερίληψη θρησκευολογικών στοιχείων και αναφορών του. Αρκετοί μάλιστα είτε απομόνωσαν επιμέρους θρησκευολογικές αναφορές είτε συνέλεξαν όλα τα θρησκευολογικά στοιχεία του νέου ΠΣ και τα ενοποίησαν σκόπιμα για να φανεί ότι δήθεν το νέο Πρόγραμμα είναι σαφέστατα ή αμιγώς θρησκευολογικό. Έτσι, μόλις που χρειάζεται να επισημάνουμε ότι η αναφερόμενη ως ενότητα με τίτλο «Ο Ιησούς Χριστός στο κοράνι και στην λογοτεχνία του Ισλάμ» είναι απλώς η μοναδική θρησκευολογική αναφορά - για την οποία μάλιστα δεν γίνεται αναφορά στα μαθησιακά αποτελέσματα ούτε προτείνεται ειδική διδακτική δραστηριότητα - σε μια πλούσια χριστολογική Θεματική Ενότητα (Β΄ Γυμνασίου ΘΕ 2), η οποία έχει κύριο τίτλο «Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών. Τίνα με λένουσιν οι άνθρωποι είναι;». Όπως ο Χριστιανισμός δεν ανήκει μόνο στους Χριστιανούς αλλά επηρέασε και συνεχίζει να επηρεάζει τον πολιτισμό και την ζωή ακόμη και ανθρώπων που αρνούνται οποιαδήποτε σχέση μαζί του, γι' αυτό και είναι πολλαπλώς ενδιαφέρον στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής και διαθρησκειακής διάστασης να γνωρίσουν οι μαθητές τι ακριβώς περί Χριστού διαλαμβάνει το κοράνι και η ισλαμική λογοτεχνία.

Εξάλλου, είναι εντελώς αναληθές ή συκοφαντικό ότι μέσω των πληροφοριών που δίνονται στους μαθητές για άλλες θρησκείες επιχειρείται «να πειστούν οι μαθητές ότι όλες οι θρησκείες είναι ίδιες με διαφορετικές εκδοχές» και, επομένως, το ΜτΘ κινδυνεύει να μετατραπεί σε θρησκευολογικό. Και τούτο επειδή οι όποιες αναφορές σε άλλες θρησκείες - όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο - γίνονται πάντοτε έπειτα από προηγηθείσα εκτενή παρουσίαση των ορθόδοξων χριστιανικών θεμάτων κάθε ενότητας και πάντως σε ποσοστό όχι άνω του 10% επί της συνολικής

διαπραγματευόμενης ύλης κάθε Θεματικής Ενότητας. Αξίζει να επισημάνουμε ακόμη ότι οι θρησκευολογικές αναφορές στα βιβλία των Θρησκευτικών υπάρχουν ήδη από την δεκαετία του '60 στο Γυμνάσιο, ενώ στο Δημοτικό ήδη με τα ισχύοντα νέα βιβλία του 2003-2006.

Η προσέγγιση αυτή δεν έγινε απερίσκεπτα. Και τούτο διότι, ακριβώς, θεωρούμε ότι το ΜτΘ οφείλει στο πλαίσιο λειτουργίας του να διαχειρίζεται την γνωριμία με τις άλλες θρησκείες, να έχει άποψη για την θρησκευτική ετερότητα και να εγκαινιάζει ή ενθαρρύνει έναν ουσιαστικό διάλογο και μία κριτική προσέγγιση του θρησκευτικού φαινομένου εν γένει. Οι επικριτές αυτής της προσέγγισης αντιλαμβάνονται το ΜτΘ μάλλον ως κλειστό μάθημα που δεν χρειάζεται να διαλέγεται στον δημόσιο χώρο του σχολείου. Ωστόσο, οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί δεν είναι απλώς οι μόνοι που έχουν διδαχθεί θέματα θρησκευολογίας στις πανεπιστημιακές τους σπουδές, αλλά και εκείνοι που καλούνται στις νέες συνθήκες των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο *μετά λόγου γνώσεως* προς την κατεύθυνση του αλληλοσεβασμού και της ειρηνικής συνύπαρξης με την θρησκευτική ετερότητα. Άλλωστε, αρχές όπως η ανοικτότητα, η ανεκτικότητα, η νηφαλιότητα, η οικουμενικότητα, η αποδοχή και ο σεβασμός του άλλου, της θρησκευτικής ετερότητας και του διαφορετικού πολιτισμού, η ειρηνική συνύπαρξη, ο διάλογος, η ελευθερία κ.ά., αποτελούν όχι απλώς θεωρητικές συλλήψεις της χριστιανικής διάνοησης αλλά βιωματικές κατακτήσεις της Ορθόδοξης Παράδοσης κατά την μακραίωνα ιστορική της όδευση.

Όταν, στις μέρες μας, η διεπιστημονική και η διαθεματική προσέγγιση, ως συνάντηση, διάλογος και όσμωση όλων των γνωστικών αντικειμένων, εισάγεται πλέον στα εκπαιδευτικά μας συστήματα και η διαπολιτισμική εκπαίδευση πραγματοποιεί ήδη τα πρώτα βήματά της, η θρησκευτική αγωγή καλείται να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο και όχι απλώς να παρακολουθεί τις εξελίξεις. Συνεπώς, όχι μόνο το πλαίσιο του μαθήματος δεν μετατρέπεται σε θρησκευολογικό, αλλά, καθώς ήδη επισημάνθηκε, το νέο ΠΣ εφαρμόζει τους παλαιότερους σκοπούς του ΜτΘ, όπως περιγράφονται στα Αναλυτικά Προγράμματα του 2003, και μάλιστα διευρυμένους κατά πλάτος και καθ' ύψος. Πρόκειται για τις προτάσεις της Ορθοδοξίας και του Χριστιανισμού στον σύγχρονο κόσμο για την συνοχή του αλλά και για την ποιότητα της ζωής· για την ευαισθητοποίηση και έμπρακτη θέση των μαθητών απέναντι στον σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό· για τον υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος· για την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και πολυθρησκευτική αντίληψη της δομής των συγχρόνων κοινωνιών και, τέλος, για την συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκειακή επικοινωνία.

Ακολουθεί επεξηγηματικό Παράρτημα για τις Θεματικές Ενότητες, τις Έννοιες Κλειδιά, τις Κεντρικές Ιδέες, και τα Περιεχόμενα ανά Θεματικές Κατηγορίες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1: ΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΣ ΑΝΑ ΚΥΚΛΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΠΣ	ΕΝΝΟΙΕΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ ΤΩΝ ΘΕ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ – Ο κόσμος της θρησκείας	
Α΄ κύκλος: Ανακαλύπτουμε εικόνες, πρόσωπα και ιστορίες	
Γ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	
1. Ζούμε μαζί	Κοινότητα, σχέσεις, μοίρασμα, επικοινωνία
2. Κυριακή: μια σημαντική ημέρα της εβδομάδας	Ξεχωριστές ημέρες, ιερός χρόνος, αργία, γιορτή, θρησκευτικά σύμβολα, θρησκευτικοί χώροι
3. Η χαρά της γιορτής. Τα Χριστούγεννα	Γιορτή, επέτειος, Γέννηση του Χριστού, δώρο, μοίρασμα, χαρά
4. Τα παιδιά είναι χαρά	Χαρά, δώρο, το «παιδί Ιησούς», παιχνίδι, φροντίδα, αγάπη, δικαιώματα των παιδιών
5. Ποιος είναι ο Ιησούς Χριστός;	Δάσκαλος, Μεσσίας, φίλος, σύντροφος, συνάνθρωπος, Θεάνθρωπος, πλησίον όλων
6. Γιορτάζοντας το Πάσχα	Μεγάλη Εβδομάδα, Πάθη, Σταύρωση, Πάσχα Χριστός, Ανάσταση, αγάπη προς όλους
7. Ο κόσμος μας ένα στολίδι	Κόσμος, φύση, οίκος, δημιούργημα Θεού, σεβασμός, ευθύνη και φροντίδα για όλο τον κόσμο
Δ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	
1. Όταν οι άνθρωποι προσεύχονται	Αναφορά της ζωής στον Θεό, πίστη-εμπιστοσύνη και ευχαριστία στον Θεό επικοινωνία, αναζήτηση
2. Η Μητέρα του Χριστού	Μητέρα, αγάπη, φροντίδα, προσφορά, Παναγία, γέφυρα Θεού – ανθρώπων
3. Σπουδαία παιδιά από τις σελίδες της Βίβλου	Αδυναμίες και δυνατότητες, σχέση με τον Θεό, αγώνες, δικαιοσύνη, προσφορά
4. Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί	Χαρίσματα και ταλέντα, Βάπτισμα και Χρίσμα, τελετές ενηλικίωσης
5. Ιεροί τόποι και ιερές πορείες	Ταξίδι, αναζήτηση, προσκύνημα
6. Οι προφήτες της Βίβλου	«Στόμα του Θεού», δικαιοσύνη, είδωλα, πνευματική λατρεία του Θεού, μετάνοια, προειδοποίηση, ειρήνη, ερχομός του Μεσσία, καινούργια ζωή

7. Ιερά βιβλία	Βίβλος, Αποκάλυψη του Θεού, Κοράνι, Τορά
Β΄ κύκλος: Ανακαλύπτουμε κείμενα, μνημεία, τόπους και γεγονότα	
Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	
1. Μαθητές και δάσκαλοι	Μαθητεία, σχολείο, συμπόρευση, καθοδήγηση, δάσκαλος Χριστός, παραβολή, κλήση, ελευθερία, σχέση
2. Για να ζούμε καλύτερα μαζί: Συμπόρευση με όρια και κανόνες	Συνύπαρξη, κανόνες, όρια, νόμοι και εντολές, Διαθήκη, αγάπη, σωτηρία
3. Προχωράμε αλλάζοντας	Λάθη, συγνώμη, μετάνοια, αλλαγή, άσκηση, Εξομολόγηση
4. Η Εκκλησία του Χριστού	Πεντηκοστή, Θεία Αποκάλυψη, Άγιο Πνεύμα, κοινοκτημοσύνη, αγάπη, ευχαριστία, μοίρασμα, Θεία Ευχαριστία
5. Αποστολές για την «καλή είδηση»	Εξάπλωση της Εκκλησίας, Απόστολοι, Ευαγγέλιο για όλους, χριστιανική ιεραποστολή
6. Ανακαλύπτοντας τα κείμενα της Καινής Διαθήκης	Επικοινωνία, καταγραφή, μνήμη, Μεσσίας Χριστός, οδηγίες και συμβουλές
ΣΤ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	
1. Οι πρώτοι Χριστιανοί: δυσκολίες και περιπέτειες	Εκκλησιαστική κοινότητα, ζωντανός οργανισμός, διακρίσεις και προβλήματα, αποφάσεις από κοινού, διάκονοι, ενότητα, καταλλαγή
2. Διωγμοί και εξάπλωση του Χριστιανισμού	Εχθρότητα και διώξεις, μαρτυρία και πίστη, άγιοι, μάρτυρες, ασκητές, μνήμη αγίων
3. Άγιοι άνθρωποι	Ομοίωση Θεού, αγιότητα, ζωή με πίστη, αγάπη, ενότητα, ειρήνη, ταπείνωση, ελευθερία
4. Από τους Χριστιανούς της χώρας μας στους Χριστιανούς του κόσμου	Διαφορετικές χριστιανικές παραδόσεις, κοινή συνείδηση και ζωή
5. Θρησκείες στη χώρα μας	Οι «άλλοι», γιορτές και λατρεία θρησκειών, σεβασμός της «άλλης» θρησκευτικότητας
6. Μνημεία και τόποι λατρείας	Μνημεία πολιτισμού, αφιέρωση του χώρου, μετασχηματισμός της ύλης
7. Πώς έφτασε η Αγία Γραφή έως εμάς	Συλλογή βιβλίων, σύνθεση παραδόσεων, ο Θεός στην ιστορία, μήνυμα σωτηρίας

Γ΄ κύκλος	
ΓΥΜΝΑΣΙΟ - Η θρησκεία στη ζωή, την ιστορία και τον πολιτισμό	
Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ: Πορεία και ανάπτυξη	
2. Μεγαλώνοντας και αναζητώντας	Εφηβεία, πορεία, ανάπτυξη, αναζήτηση νοήματος, δυσκολίες, οργάνωση
3. Συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό	Συναντήσεις και επιρροές, αντιθέσεις και γόνιμες συνθέσεις, Χριστιανισμός - Ελληνισμός
4. Πώς ζουν οι Χριστιανοί; Η νέα ζωή της Εκκλησίας	Η ζωή ως δώρο και σχέση, ευθύνη και φροντίδα για όλο τον κόσμο, πίστη στον Θεό, ελευθερία, κοινωνία, ευχαριστία, αγάπη
5. Πώς παίρνονται οι αποφάσεις;	«Ορισμοί» της αλήθειας, Σύνοδοι, κοινές αποφάσεις, Δόγματα, κανόνες, κριτήρια ορθής πίστης, αποστολικότητα, καθολικότητα, ενότητα, συνοδικότητα της Εκκλησίας
6. Μονοθεϊστικές θρησκείες: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ	Αβραμικές θρησκείες, Ιουδαϊσμός, ο λαός του Θεού, Ισλάμ, πολιτισμός και τρόπος ζωής
7. Θρησκευτικές αναζητήσεις και εμπειρίες της μακρινής Ανατολής	Ινδουϊσμός, Βουδισμός, Ταοϊσμός, Κομφουκιανισμός, στάσεις και συμπεριφορές
Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ: Πορεία μέσα από συγκρούσεις	
1. Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;	Εικόνα, εικονισμός του Θεού, Εικονομαχία, η αξία της ύλης
2. Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών; («Τίνα με λέγουσιν οι άνθρωποι είναι;»)	Υιός του Θεού, Θεάνθρωπος, διδασκαλίες και θαύματα, κρίση, δικαιοσύνη, αγάπη, σωτηρία
3. Ποιος είναι ο άνθρωπος;	Δημιούργημα και δημιουργός, εικόνα και ομοίωση του Θεού, ιερέας της φύσης
4. Εμείς και οι «άλλοι»	Ξένος, ετερότητα, διακρίσεις, ανθρώπινα, δικαιώματα, η υπέρβαση μέσω της αγάπης
5. Διάσπαση και αντιπαλότητα στις θρησκείες	Συγκρούσεις, αντιπαλότητες και εχθρότητες, ιστορικά τραύματα
6. Ορθοδοξία, Διαφωτισμός, Νέος Ελληνισμός	Ορθόδοξη Εκκλησία, μνήμη, ταυτότητα, παράδοση, κοινότητες, λαϊκός πολιτισμός

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ: Από το οικείο και τοπικό στο παγκόσμιο και οικουμενικό	
1. Η Χριστιανοσύνη στον σύγχρονο κόσμο	Χριστιανικές παραδόσεις, οικουμενικότητα, ενότητα, ιεραποστολή, μαρτυρία, διακονία
2. Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη	Θρησκεία, αναζητήσεις του Θεού, στερεότυπα, θρησκευτική συνύπαρξη
3. Βία στο όνομα του Θεού και της αλήθειας	Βία, καταπίεση, φανατισμός, φονταμενταλισμός
4. Μαρτυρία και προσφορά της πίστης στον σύγχρονο κόσμο	Πρόσωπα, πνευματική καθοδήγηση, οικουμενικό όραμα, μέριμνα για τον κόσμο, μαρτυρία, κήρυγμα ειρήνης
5. «Πού είναι ο Θεός;»: Η οδύνη του σύγχρονου κόσμου και το αίτημα της σωτηρίας από το κακό	Κακό, πόνος, θάνατος, ανεργία, εξαρτήσεις, πόλεμος, βία, οικολογική καταστροφή, προπατορικό αμάρτημα
6. Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση του κόσμου	Μεταμόρφωση, φιλία, έρωτας, αγάπη, αλληλεγγύη, συντροφικότητα, ειρήνη, Βασιλεία του Θεού
7. Από την αρχή έως το τέλος του κόσμου	Έσχατα, ευθύνη για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, σωτηρία της κτίσης και του ανθρώπου, Νέα Δημιουργία

Γ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

1. Ζούμε μαζί

Η πρώτη ΘΕ εισάγει τους μαθητές στην κατανόηση της πραγματικότητας ως **κοινότητας** και της ζωής ως **σχέσης** και **επικοινωνίας**: με τους γονείς, τους φίλους, τους συμμαθητές, αλλά και τους «άλλους», τους μακρινούς και ξένους. Ιστορίες από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη αναπαράγουν και ζωντανεύουν αυτές τις διαστάσεις, εξοικειώνοντας ταυτόχρονα τους μικρούς μαθητές με τον κόσμο της Αγίας Γραφής.

2. Κυριακή: Μια σημαντική ημέρα της εβδομάδας

Ο **ξεχωριστός-ιερός χρόνος**, όπως άλλωστε και ο **χώρος** (ναοί, προσκυνήματα κ.ά.) με τα **θρησκευτικά του σύμβολα**, αναδεικνύονται ως εκφράσεις της κοινής-συλλογικής εμπειρίας, μνήμης και γιορτής για τους πιστούς όλων των θρησκειών. Οι μαθητές αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τις θρησκευτικές διαστάσεις του περιβάλλοντός τους και το πώς αυτές οργανώνουν και δίνουν νόημα στην καθημερινότητά τους.

3. Η χαρά της γιορτής. Τα Χριστούγεννα

Η εμπειρία της **γιορτής** και της **επετείου** σε συνάρτηση με τις θρησκευτικές και πολιτισμικές διαστάσεις τους. Η ματιά των παιδιών διευρύνεται και εμβαθύνει στην ιεροποίηση του χρόνου. Τα **Χριστούγεννα** εξετάζονται σαν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, μέσα από το οποίο ο ερχομός του Χριστού στον κόσμο αναδεικνύεται ως **δώρο του Θεού στον άνθρωπο**, που αντιπροσφέρει σ' Αυτόν τα δικά του δώρα («Τι σοι προσενέγκωμεν, Χριστέ...»). Στο πλαίσιο αυτής της ενότητας γίνεται ένα πρώτο άνοιγμα γνωριμίας με αντίστοιχες μεγάλες γιορτές των θρησκειών του κόσμου.

4. Τα παιδιά είναι χαρά

Η εμπειρία της **χαράς του να είσαι παιδί** αφορά τόσο τα ίδια, καθένα από τα οποία είναι **δώρο** για τους γονείς του και τον κόσμο ολόκληρο, όσο και το μοναδικό **«παιδί Ιησούς»**. Στις ιστορίες για τον μικρό Ιησού φανερώνεται η **θεότητά** του και δικαιολογείται η χαρά των ανθρώπων για τον ερχομό του.

5. Ποιος είναι ο Ιησούς Χριστός;

Η ΘΕ περιστρέφεται γύρω από διαστάσεις της ζωής του Χριστού, που μπορούν να αγγίξουν τους μικρούς μαθητές. Έτσι, τον γνωρίζουν στον συγκεκριμένο χώρο και χρόνο που έζησε, ως **φίλο, δάσκαλο, σύντροφο, συνάνθρωπο και Θεάνθρωπο**.

6. Γιορτάζοντας το Πάσχα

Η ΘΕ συνδυάζει τη λαογραφική προσέγγιση της γιορτής του **Πάσχα** σε όλο τον κόσμο με τις σχετικές βιβλικές αφηγήσεις για τα Πάθη και την Ανάσταση του Χριστού, αναδεικνύοντας τον **Πάσχοντα Χριστό** ως ένα πρόσωπο γεμάτο **αγάπη**

ακόμη και για τους σταυρωτές του και για τον κόσμο ολόκληρο.

7. Ο κόσμος μας, ένα στολίδι

Η ματιά των παιδιών στρέφεται προς τον **κόσμο** και τη **φύση** προκειμένου να αναγνωρίσει την ομορφιά, την ποικιλομορφία και τα πολύτροπα θαύματα του σύμπαντος και της ζωής κάθε πλάσματος και πράγματος. Ο θαυμασμός διευρύνεται σε **αγάπη** η οποία μεταφράζεται σε ευθύνη και φροντίδα, όχι μόνον προς τους ανθρώπους αλλά συνολικά προς τον «**οίκο**» (**κόσμο**) μας. Οι αφηγήσεις και τα βιβλικά κείμενα της ΘΕ αναδεικνύουν τη φυσική πραγματικότητα ως **δημιούργημα** και **δώρο** του Θεού στον άνθρωπο αλλά και ως τόπο συνάντησης και κοινωνίας μαζί του.

Δ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

1. Όταν οι άνθρωποι προσεύχονται

Η ΘΕ αναφέρεται στην προσευχή ως συνάντηση και επικοινωνία με τον Θεό, με βάση κυρίως τις σχετικές βιβλικές αφηγήσεις. Επιπλέον, αναλύεται η **Κυριακή Προσευχή** ως **αναφορά** της ζωής του ανθρώπου στον Θεό και απόλυτη **εμπιστοσύνη** στην πατρική του **φροντίδα** και **συμπαράσταση** ακόμη και για τις καθημερινές ανάγκες και δυσκολίες. Η προσευχή, κοινός τόπος σε όλες τις θρησκείες, εξετάζεται επίσης και σε μια διαθρησκευτική προοπτική.

2. Η Μητέρα του Χριστού

Η **Παναγία**, ως γέφυρα που συνδέει τους ανθρώπους με το παιδί της, **ενσαρκώνει** και συνάμα **συμβολίζει** την στενότερη σχέση ανάμεσα στον Θεό και στην ανθρωπότητα. Είναι η **μητέρα** όλων των παιδιών του κόσμου που προστατεύει, φροντίζει, συμπάσχει αλλά και μεσιτεύει και παρηγορεί.

3. Σπουδαία «παιδιά»

Στις γοητευτικές **ιστορίες παιδιών** της Βίβλου αναδεικνύονται στοιχεία για τη γέννηση, την παιδική ηλικία, τα χαρίσματά τους, τη σχέση τους με τον Θεό, καθώς και τη σπουδαία κατοπινή τους δράση, που έμελλε να επιδράσει καθοριστικά στη ζωή ολόκληρης της κοινότητάς τους.

4. Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί

Η ΘΕ προσδοκά από τα παιδιά να κατανοήσουν τη **μοναδικότητα** κάθε παιδιού μέσα από την αναγνώριση των **χαρισμάτων** και των **δυνατοτήτων** του. Παραπέμποντας στη Βάπτισμα του Ιησού κατά την οποία αποκαλύφθηκε η θεότητά του, το Βάπτισμα και το Χρίσμα, εισάγουν στην εκκλησιαστική κοινότητα κάθε παιδί με τα δικά του ιδιαίτερα χαρίσματα. Όλα αυτά τα χαρίσματα θα καλλιεργηθούν και θα αποδώσουν καρπούς στο ταξίδι της ζωής. Ταυτόχρονα μαθαίνουν και παρατηρούν πώς συνομήλικα με αυτά παιδιά από άλλα θρησκευτικά περιβάλλοντα μεγαλώνουν και εισάγονται στον κόσμο των μεγάλων.

5. Ιεροί τόποι και ιερές πορείες

Με αφορμή συγκεκριμένες βιβλικές ιστορίες και αφηγήσεις προσκυνηματικών ταξιδιών και περιπλανήσεων, η ΘΕ καλεί να τους μαθητές να αναγνωρίζουν τη ζωή του πιστού ως ένα διαρκές **ταξίδι** και μια περιπετειώδη **πορεία** προς τη γνώση, την αλήθεια, την ελευθερία, την προσφορά και την αγάπη. Σε αυτή τη συνάφεια μαθαίνουν να αναγνωρίζουν ιερούς προορισμούς και προσκυνήματα άλλων θρησκευτικών παραδόσεων.

6. Οι Προφήτες της Βίβλου

Οι **Προφήτες της Βίβλου**, δανείζοντας το **στόμα τους στον Θεό**, χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν δυσκολίες, κινδύνους και περιπέτειες. Όμως, πιστοί στην αποστολή τους και με εμπιστοσύνη στη θεία βοήθεια, δεν έπαψαν να καταγγέλλουν την αδικία, τη σκληροκαρδία και την απιστία, και να υπενθυμίζουν την αγάπη του Θεού και την προσδοκώμενη έλευση του Μεσσία Χριστού.

7. Ιερά βιβλία

Η ανάγκη καταγραφής της σχέσης και της εμπειρίας του ανθρώπου με το Ιερό είναι διαχρονική και πανανθρώπινη. Η Αγία Γραφή είναι το βιβλίο που καταγράφει τη **φανέρωση του Θεού** της ιουδαιοχριστιανικής εμπειρίας καιπαράδοσης στον κόσμο και στην ιστορία. Η κεντρική θέση που κατέχουν τα ιερά βιβλία ως κείμενα ιδρυτικά θρησκευτικής κοινότητας αλλά και πολιτισμού, διευρύνεται και εξετάζεται και στις άλλες θρησκείες του κόσμου.

Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

1. Μαθητές και δάσκαλοι

Η ΘΕ αξιοποιώντας τη σχετική εμπειρία των μαθητών, παρουσιάζει τη στάση, τη συμπεριφορά αλλά και την ανάγκη της **μαθητείας**, ως ένα παγκόσμιο και διαχρονικό ταξίδι όλων των ανθρώπων. Ο **δάσκαλος Ιησούς** διδάσκει την αληθινή ζωή προτείνοντας ή μάλλον ενσαρκώνοντας τον αληθινό δρόμο της ζωής. Όμως η μαθητεία προϋποθέτει την **ελευθερία** («όστις θέλει...») και συνεπάγεται μια **σχέση**. Όπως όλοι οι μαθητές, έτσι και οι μαθητές του Χριστού δεν «μαθαίνουν» μόνοι, αλλά συμπορευόμενοι και προσφερόμενοι. Η μαθητεία δεν είναι μια ατομική υπόθεση αλλά ένα **προσωπικό γεγονός αλληλοπροσφοράς και συμπόρευσης**. Αυτή η σχέση δασκάλου και μαθητή εξετάζεται στη συνέχεια σε πιο διευρυμένο περιβάλλον, μέσα από τη γνωριμία με μεγάλους δασκάλους άλλων θρησκειών.

2. Για να ζούμε καλύτερα μαζί: Συμπόρευση με όρια και κανόνες

Συνεχίζοντας την προβληματική της προηγούμενης ΘΕ, η παρούσα αναφέρεται στους απαραίτητους όρους που εξασφαλίζουν την ανάπτυξη της σχέσης, την ομαλή συμπόρευση και την αλληλοπροσφορά. Για τη συμπόρευση χρειάζονται **όρια, κανόνες** και **νόμοι** σε στενή όμως συνάρτηση με την αγάπη, τη δικαιοσύνη και τη χάρη. Τα όρια, οι κανόνες και οι νόμοι, για να μην είναι καταπιεστικοί ή αυθαίρετοι, θα πρέπει να αποτελούν καρπό συμφωνίας εκείνων που δεσμεύονται να τους τηρήσουν. Μια τέτοια συμφωνία αποτελεί και η **Διαθήκη** που συνάπτει ο Θεός

με τον άνθρωπο, εκδηλώνοντας την **αγάπη** του και ανταποκρινόμενος στη δίψα του ανθρώπου για **σωτηρία**.

3. Προχωράμε αλλάζοντας

Το περιπετειώδες ταξίδι του πιστού προς τη γνώση, την αλήθεια, την ελευθερία και την αγάπη αρχίζει με το «ξύπνημα», την **αλλαγή** του νου και του τρόπου ζωής, ή αλλιώς τη **μετάνοια**. Επιχειρείται να κατανοηθεί, πως αυτό είναι υπόθεση του καθενός και μια συνεχής **στάση ζωής** που απαιτεί **προσπάθεια** και **συνέπεια**. Οι μαθητές έχουν πολλές ευκαιρίες να αντιλαμβάνονται το σωστό και το λάθος, μέσα από τα ακούσματά τους, τις εμπειρίες της καθημερινότητάς τους και τη σχέση τους με τους άλλους. Μέσα από μια τέτοια κατανόηση, μπορούν στη συνέχεια να αναγνωρίσουν και να κατανοήσουν αντίστοιχες αναζητήσεις συμπεριφορές και στους πιστούς άλλων θρησκειών.

4. Η Εκκλησία του Χριστού

Η **Εκκλησία** ξεκινά το ταξίδι της στην ιστορία με ένα γεγονός **θείας αποκάλυψης** (Πεντηκοστή) που **εμπνέει, συντονίζει και καθοδηγεί** έκτοτε τα πνευματικά βήματα ολόκληρης της κοινότητας και κάθε μέλους της ξεχωριστά. Οι βιβλικές ιστορίες αναδεικνύουν τη ζωή της πρώτης κοινότητας ως ζωή με κέντρο τον Χριστό, δηλαδή μια ζωή συντροφικότητας, αγάπης και ευχαριστίας.

5. Αποστολές για την «καλή είδηση»

Οι συναρπαστικές βιβλικές **ιστορίες για την εξάπλωση της Εκκλησίας** και τη δράση των **Αποστόλων** (περιοδείες, φυλακίσεις και διώξεις) εμπνέουν τους μικρούς μαθητές και τους βοηθούν να καταλάβουν τις δυσκολίες αλλά και τη σπουδαιότητα της μεταφοράς της καλής είδησης (**Ευαγγέλιο**) σε όλο τον κόσμο.

6. Ανακαλύπτοντας τα κείμενα της Καινής Διαθήκης

Ο Λόγος του Θεού γίνεται κείμενο στα βιβλία της **Καινής Διαθήκης** από τα μέλη της κοινότητας των πιστών, οι οποίοι τον αναγνώρισαν ενσαρκωμένο στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Και ακριβώς, επειδή οι ιεροί συγγραφείς είναι μέλη μιας κοινότητας πιστών και απευθύνονται στην ίδια κοινότητα, στα κείμενά τους εκείνο που ενδιαφέρονται να διασώσουν και να διαιωνίσουν δεν είναι η ακριβής αναπαράσταση κάποιων ιστορικών γεγονότων αλλά το διαχρονικό **νόημα** που αναγνώρισε και βίωσε σ' αυτά η ίδια η κοινότητα. Αναλογικά, οι συγγραφείς της Καινής Διαθήκης δεν φιλοδοξούν να συγκροτήσουν μια όσο το δυνατόν ακριβέστερη και εξαντλητική ιστορική **προσωπογραφία** του Ιησού αλλά να υπογραμμίσουν τη **μεσσιανική** του ταυτότητα.

ΣΤ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

1. Οι πρώτοι Χριστιανοί: Δυσκολίες και περιπέτειες

Η πρώτη ΘΕ της ΣΤ΄ Δημοτικού εστιάζει την προσοχή των μαθητών σε πρόσωπα και γεγονότα που σφράγισαν τα πρώτα ιστορικά βήματα της **εκκλησιαστικής κοινότητας** (απόστολοι, διάκονοι, εσωτερικά προβλήματα και διλήμματα, Αποστολική σύνοδος) η

οποία, όπως κάθε **ζωντανός οργανισμός**, αντιμετωπίζει δυσκολίες και εντάσεις και προσπαθεί να τις ξεπεράσει με **πνεύμα ενότητας και καταλλαγής**.

2. Διωγμοί και εξάπλωση του Χριστιανισμού. Πρόσωπα και μαρτυρίες

Παράλληλα με τα εσωτερικά προβλήματα, η εκκλησιαστική κοινότητα πολύ νωρίς ήρθε αντιμέτωπη με της ποικίλες **αντιστάσεις** του θρησκευτικού και πολιτικού κατεστημένου της εποχής, οι οποίες κορυφώθηκαν με τους **διωγμούς**. Συγκεκριμένα επώνυμα παραδείγματα από αυτή την ταραγμένη περίοδο δείχνουν πως η Εκκλησία απέναντι στους ισχυρούς αντιτάσσει την ειρηνική και αφοπλιστική δύναμη της **μαρτυρίας** και της **πίστης**. Επιπλέον, τονίζεται η έννοια της ανεξιθρησκίας, η καθιέρωση της οποίας αποτέλεσε μια οικουμενικής σημασίας κατάκτηση για την ιστορία του πολιτισμού.

3. Άγιοι άνθρωποι

Οι μαθητές εισάγονται στο νοηματικό και εμπειρικό βάθος της **αγιότητας** ως **φιλίας** και **ομοίωσης** του ανθρώπου με τον Θεό. Ανατρέχοντας σε ιστορίες **αγίων ανθρώπων** που έζησαν σε διαφορετικές ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες και οι οποίοι τιμώνται από τη συλλογική μνήμη της εκκλησιαστικής κοινότητας είτε για το μαρτύριό τους είτε για την έμπρακτη αγάπη τους, οι μαθητές κατανοούν πώς η πίστη δεν είναι μια θεωρητική σύλληψη αλλά μια εσωτερική μεταμόρφωση του όλου ανθρώπου, που καθιστά παρόντα τον Θεό σε κάθε εποχή και σε κάθε τόπο. Στο πλαίσιο της ενότητας, οι μαθητές επιχειρούν να προσεγγίσουν και να κατανοήσουν την έννοια της αγιότητας, μέσα από τις διαφορετικές κάθε φορά ερμηνείες, μελετώντας τη ζωή προσώπων από τις θρησκευτικές παραδόσεις.

4. Από τους Χριστιανούς της χώρας μας στους Χριστιανούς του κόσμου

Η ΘΕ εισάγει της μαθητές στην πραγματικότητα των διαφόρων χριστιανικών ομολογιών, παρουσιάζοντας τις **διαφορετικές χριστιανικές παραδόσεις που υφίστανται στην Ελλάδα**. Επιπλέον, τους δείχνει πώς παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις ή και διαφωνίες τους, οι πιστοί όλων των ομολογιών προέρχονται από μια κοινή παράδοση και αγωνίζονται για μια **κοινή χριστιανική συνείδηση και ζωή**.

5. Θρησκείες στη χώρα μας

Στην παρούσα ΘΕ οι μαθητές καλούνται να ψηλαφίσουν την έννοια και την πραγματικότητα της θρησκευτικής ετερότητας και ποικιλίας, με δύο κυρίως τρόπους και στόχους. Πρώτον, μέσα από τη γνωριμία και την αναγνώριση **διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων που υπάρχουν στην Ελλάδα**, και δεύτερον, υπό το πνεύμα της ανεξιθρησκίας αλλά και του σεβασμού τους στην πίστη του «άλλου».

6. Μνημεία και τόποι λατρείας: Αποτυπώσεις της πίστης

Η ΘΕ παρουσιάζει τα **μνημεία πολιτισμού** όχι ως νεκρά σύμβολα αλλά ως ζωντανές παρουσίες που «μιλούν» όχι μόνο για όσα έγιναν αλλά ίσως και για όσα μπορούν να γίνουν. Επιπλέον οι μαθητές, πέρα από τον αυτονόητο σεβασμό στην ομορφιά της

φύσης, καλούνται να εκτιμήσουν και τη δημιουργικότητα από όπου και αν προέρχεται και η οποία δίνει σχήμα, χρώμα και φωνή στην ύλη, την μετασχηματίζει και της δίνει νέο νόημα, πλάθοντας νέα σύμπαντα.

7. Πώς έφτασε η Αγία Γραφή έως εμάς;

Η τελευταία ΘΕ αναφέρεται στη Βίβλο, ως μνημείο των μνημείων. Δηλαδή, ως μια συλλογή διαφορετικών κειμένων που μνημειώνουν την παρουσία του Θεού μέσα στην ιστορία και τη ζωή των ανθρώπων και δίνει μορφή και περιεχόμενο προσωπικό στην ελπίδα της σωτηρίας.

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

1. Μεγαλώνοντας και αναζητώντας

Η ΘΕ κινείται πάνω στις ιδέες της **πορείας** και της **ανάπτυξης**· της πορείας που έχει έντονο το στοιχείο της **αναζήτησης**, και της ανάπτυξης που μέσα από την αναγκαία **οργάνωση** ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των καιρών καρποφόρα και δημιουργικά. Η αναγνώριση, η αποδοχή και η διαχείριση της πολυπλοκότητας είτε αυτό αφορά την εφηβεία είτε την αρχή μιας σχολικής βαθμίδας, σημαίνει πολλά για την εξέλιξη των μαθητών. Η αναζήτηση νοήματος και απαντήσεων σε μια αρκετά πιο σύνθετη και απαιτητική πραγματικότητα προϋποθέτει την άσκηση και την αντοχή στο μετέωρο βήμα των ερωτήσεων. Σε αυτό το πέρασμα προς έναν καινούργιο κύκλο ζωής, καλούμε τους μαθητές να αναλογισθούν τα διλήμματα και τα νέα προβλήματα που αντιμετώπισε η χριστιανική Εκκλησία μετά τον τρίτο αιώνα· τότε που, εξερχόμενη από την «ηρωική» περίοδο των διωγμών, έρχεται αντιμέτωπη με την πολυπλοκότητα και τις νέες απαιτήσεις της εποχής, και δίνοντας μια νέα διάσταση στη μαρτυρία ως διάλογο με την εποχή, ενσαρκώνει και “μεταφράζει” την αλήθεια στα νέα δεδομένα και ανταποκρίνεται στις ιστορικές ανάγκες, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση ενός πολιτισμού, όψεις του οποίου θα μελετήσουμε ερμηνευτικά κατά τη διάρκεια του τρίτου κύκλου σπουδών του Γυμνασίου.

2. Η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό

Βασική ιδέα της Θ.Ε. είναι η **δυναμική της συνάντησης και της σύνθεσης**.

Οι εμπειρίες των προσωπικών συναντήσεων των νέων με πρόσωπα, ιδέες και χώρους λειτουργεί ως αφηγηρία για να οδηγηθούμε στην παραδοχή πως, παρά τις εντάσεις και τις διακινδυνεύσεις, μόνον μέσα από τη συνάντηση και τον διάλογο μπορούν να προκύψουν δημιουργικές συνθέσεις.

Κλασικό παράδειγμα η συνάντηση του **Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό**, η οποία πραγματοποιήθηκε μέσα από –ενίοτε δραματικές– συγκρούσεις και εντάσεις αλλά και αξιοσημείωτες συνθέσεις που εκφράστηκαν με δημιουργική πρωτοτυπία στα κείμενα, στα μνημεία, στη ζωή και εντέλει στον ίδιο τον πολιτισμό.

3. Πώς ζουν οι Χριστιανοί; Η νέα ζωή της Εκκλησίας

Σε αυτήν τη Θ.Ε. αναδεικνύονται οι πυρηνικές αξίες της πρότασης ζωής που κομίζει η χριστιανική Εκκλησία και η οποία προέρχεται από την **πίστη** στον τριαδικό Θεό.

Τέτοιες αξίες είναι: η **ευθύνη**, η **ελευθερία**, η **κοινωνία**, η **ευχαριστία** και η **αγάπη**. Πρόκειται για μια συστηματική επεξεργασία αρχών και αξιών, στις οποίες έχει ήδη γίνει σποραδική αναφορά στο Δημοτικό (Γ7: ευθύνη για τον κόσμο, Δ4: ελεύθερη ανταπόκριση και αναφορά στον Θεό, Ε4: κοινωνία Ευχαριστίας, ΣΤ3: άγια πρόσωπα), με στόχο μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση του εκκλησιαστικού τρόπου ζωής.

4. Πώς παίρνονται οι αποφάσεις

Σε αυτήν τη Θ.Ε. πρέπει να έχουμε κατά νου, ότι οι μαθητές έχουν εργαστεί στο παρελθόν πάνω στα όρια, στην αναγκαιότητα και στη σημασία τους για τη ζωή (Ε1). Επανερχόμαστε στην συγκεκριμένη προβληματική και στο Γυμνάσιο, προκειμένου για να ασχοληθούμε και να εμβαθύνουμε στο κρίσιμο ζήτημα της καταγραφής των ορίων ανάμεσα στην αλήθεια και στο ψέμα – ή την πίστη και πλάνη – για τον Θεό και τον άνθρωπο, όπως διατυπώθηκε από την Εκκλησία στα **δόγματα** και στους **κανόνες**. Αυτό που αναδεικνύεται τώρα είναι τα **κριτήρια για την ορθή πίστη**, που δεν είναι άλλα από το πνεύμα της **αποστολικότητας, της καθολικότητας και της ενότητας της Εκκλησίας**. Μέσα σε αυτό το πνευματικό πλαίσιο, οι μαθητές προσεγγίζουν πρόσωπα που υπερασπίστηκαν τα δόγματα, κατανοώντας παράλληλα τη σημασία της ενότητας και της **συνοδικότητας** στην Εκκλησία.

5. Μονοθεϊστικές θρησκείες: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ

Μέσα από αυτή την πρώτη οργανωμένη και συστηματική αναφορά στην ιστορία, στη διδασκαλία, στη λατρεία και στις ηθικές αρχές που διέπουν τη ζωή των πιστών στις δύο μονοθεϊστικές θρησκείες (Ιουδαϊσμός και Ισλάμ), επιχειρούμε ένα άνοιγμα γνωριμίας και κατανόησης. Θα διαπιστώσουμε τις μεταξύ τους –αλλά και με τον Χριστιανισμό– συγγένειες, καθώς προέρχονται από την ίδια Αβρααμική παράδοση, αλλά και τις διακριτές –και συχνά έντονες– διαφορές που έχουν, επισημαίνοντας παράλληλα τον έντονο βαθμό επιρροής που άσκησαν και ασκούν στη διαμόρφωση ιδιαίτερου πολιτισμού και τρόπου ζωής.

6. Θρησκευτικές αναζητήσεις και εμπειρίες της μακρινής Ανατολής

Μέσα από αυτήν την πολυδιάστατη –αν και, ίσως, γενικόλογη– αναφορά στις θρησκευτικές αναζητήσεις και εμπειρίες, στους ιερούς τόπους, στα μνημεία, στα πρόσωπα, στις αξίες και στις αντιλήψεις που διέπουν τη ζωή των πιστών στις ανατολικές θρησκείες (Ινδουισμός, Βουδισμός, Ταοϊσμός και Κομφουκιανισμός), επιχειρούμε ένα πρώτο άνοιγμα γνωριμίας και κατανόησης με αυτόν τον ιδιαίτερο – και ως προς τη θρησκευτικότητά του– κόσμο της «μακρινής Ανατολής». Στον βαθμό που η θρησκευτικότητα συνυφίνεται με τον εν γένει πολιτισμό, επιχειρούμε να διαγνώσουμε αυτή τη σχέση και να κατανοήσουμε στάσεις και συμπεριφορές ριζικά διαφορετικές από αυτές του δυτικού ανθρώπου. Ταυτόχρονα, εξετάζουμε τόσο τον βαθμό επιρροής όσο και τα όρια του διαλόγου που διεξάγεται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης ανάμεσα στους δύο κόσμους – τον δυτικό και τον ανατολικό.

1. Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;

Εκκινώντας από την αναγνώριση τους δύναμης της **εικόνας** στην καθημερινότητα της ζωής τους οι μαθητές «ξαναδιαβάζουν» τα δραματικά γεγονότα και τις θεολογικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των Χριστιανών στην περίοδο τους **Εικονομαχίας**. Διαπιστώνουν έτσι, ότι η εικόνα στην Εκκλησία αναδεικνύεται σε ένα κρίσιμο πεδίο αποδοχής-πρόσληψης και ταυτόχρονα αναφοράς του κόσμου και της ύλης, με έναν τέτοιο τρόπο που να εμπνέει, να καθαγιάζει και να σώζει. Μέσα από αυτήν την προσέγγιση, το πρόσωπο του Χριστού, ως **τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος**, αναδεικνύεται ως η κατεξοχήν «εικόνα». Στη συνέχεια δίνεται η ευκαιρία να παρακολουθήσουμε την εικονογραφία της Εκκλησίας στην ιστορική διαδρομή της, εξετάζοντας παράλληλα και τις απόψεις ή εκδοχές απεικόνισης του Θεού είτε σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις είτε με άλλα – πιο σύγχρονα – μέσα (κινηματογράφος, κόμικς κ.ά.).

2. Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών; «Τίνα με λέγουσιν οι άνθρωποι είναι;»

Ο πυρήνας της Θ.Ε. είναι η Χριστολογία. Οι μαθητές είναι πλέον σε θέση να αναγνωρίσουν και να αποτιμήσουν σφαιρικά και κριτικά τις διάφορες διαστάσεις του προσώπου του **θεανθρώπου Χριστού**, μέσα από τη διδασκαλία, τα θαύματα και τα γεγονότα της ιστορικής παρουσίας του. Άλλωστε, έχουν διδαχθεί πολλά από αυτά σε ένα πρώτο επίπεδο –κυρίως αφηγηματικό– στο Δημοτικό.

3. Ποιος είναι ο άνθρωπος;

Σε αυτήν τη Θ.Ε. επιχειρούμε μια πιο συστηματική καταγραφή και κατανόηση της χριστιανικής ανθρωπολογίας. Αξιοποιώντας τα διδάγματα τους προηγούμενης Θ.Ε. για τον θεάνθρωπο Ιησού οι μαθητές εξετάζουν τη χριστιανική κατανόηση του ανθρώπου μέσα από τη βιβλική και πατερική γραμματεία: **ως δημιουργημα και εικόνα του Θεού** που πλάστηκε με προορισμό να γίνει όμοιος με Αυτόν: να ζει και να υπάρχει ελεύθερα, αγαπητικά και δημιουργικά.

4. Εμείς και οι «άλλοι»

Παίρνοντας αφορμή από τις εμπειρίες των διαφορετικών στάσεων και εκφράσεων (εθνικών, φυλετικών, θρησκευτικών, πολιτιστικών κ.ά.) απέναντι στην **ετερότητα** και στις συνακόλουθες **διακρίσεις**, εξετάζεται και αποτιμάται η χριστιανική πρόταση, όπως εκφράστηκε στην Αγία Γραφή («ξένος ήμην και συνηγάγετέ με»), στην ιστορική διαδρομή της Εκκλησίας (Κύριλλος/Μεθόδιος) και στην εν γένει χριστιανική παράδοση («ξένος ήμην και αλήτης»). Με βάση τη χριστιανική θεώρηση του «**άλλου**» ανθρώπου ως αδελφού, αναγνωρίζεται η σημασία της κατοχύρωσης και του σεβασμού των **δικαιωμάτων** του ανθρώπου, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνεται και η χριστιανική υπέρβαση των διακρίσεων μέσω της εκκλησιαστικής προτροπής για συγχώρηση και «άνευ όρων και ορίων» αγάπη. Σε αυτήν την προοπτική διερευνώνται οι αντιλήψεις και οι πρακτικές για την ετερότητα και γενικότερα οι ανθρωπολογικές προτάσεις άλλων θρησκευτικών και πνευματικών παραδόσεων.

5. Διάσπαση και αντιπαλότητα στις θρησκείες

Η Θ.Ε. είναι δομημένη πάνω σε γνώριμες καταστάσεις –ομολογημένες και μη– των μαθητών γύρω από τις **συγκρούσεις** και τις τραυματικές εμπειρίες που αυτές προκαλούν. Εξετάζεται η **αντιπαλότητα** εντός του Χριστιανισμού, όπως αυτή εκδηλώθηκε σε ιστορικά θρησκευτικά γεγονότα (Σχίσμα, Σταυροφορίες, Μεταρρύθμιση και θρησκευτικοί πόλεμοι), και αποτιμώνται οι συνέπειές τους για τη ζωή, τον πολιτισμό και ιδιαίτερα τον ανίσχυρο άνθρωπο. Κατά παρόμοιο τρόπο αναδεικνύεται αυτή η ζοφερή πραγματικότητα και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις, ώστε να καταδειχθεί το πανανθρώπινο και διαθρησκειακό διακύβευμα του σεβασμού και της ανοχής ακόμη ή κυρίως απέναντι σε αυτόν με τον οποίον διαφωνούμε.

6. Ορθοδοξία, Διαφωτισμός, Νέος Ελληνισμός

Η αποτύπωση και αποτίμηση του ρόλου της **Ορθόδοξης Εκκλησίας** στη διαμόρφωση του **Νέου Ελληνισμού** από την Άλωση της Πόλης έως και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, αποτελεί το κεντρικό εγχείρημα της Θ.Ε. Μέσα από μια πολυεπίπεδη ανάγνωση και κατανόηση ιστορικών γεγονότων, προσώπων, συμπεριφορών, μνημείων και εκφράσεων καλούμε τους μαθητές να ανοιχθούν σε μια απόπειρα κριτικής αυτογνωσίας, πέρα από δογματισμούς, προκαταλήψεις και ανιστορικές γενικεύσεις.

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

1. Η Χριστιανοσύνη στον σύγχρονο κόσμο

Έχοντας ήδη αναγνωρίσει -στους δύο προηγούμενους κύκλους του Δημοτικού- τις διαφορετικές χριστιανικές παραδόσεις (Δ4 και ΣΤ4), οι μαθητές προσεγγίζουν την πολυδιάστατη παρουσία και δράση των χριστιανικών Εκκλησιών στον κόσμο ως μια ολοκληρωμένη και ανάγλυφη πρόταση ζωής που – παρά τις όποιες διαφορές και αποκλίσεις – οφείλει να αγωνίζεται για την **ενότητα** και τη **διακονία** αυτού του κόσμου, κρατώντας ζωντανή τη **μαρτυρία** και το **αίτημα** διάσωσης του ανθρωπίνου **προσώπου** από τους ποικίλους κινδύνους της αλλοτρίωσής του.

2. Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη

Σε αυτή τη Θ.Ε. καλούμε τους μαθητές να αξιοποιήσουν συνθετικά και κριτικά τις γνώσεις που έχουν αποκομίσει από τα μαθήματα των θρησκευτικών στους τρεις κύκλους της εκπαίδευσής τους, σχετικά με τις ποικίλες διαστάσεις των θρησκειών, και, λειτουργώντας σε υψηλότερο βαθμό γενίκευσης, να εξετάσουν την παρουσία και τον ρόλο της **θρησκείας στην Ευρώπη**. Επιπλέον, καλούνται να αναγνωρίσουν και να αποτιμήσουν τόσο τα προβληματικά σημεία όσο και τη συμβολή της θρησκείας στην προάσπιση της ειρήνης και στην καταλλαγή, καθώς και τη γενικότερη συνεισφορά της στον πολιτισμό.

3. Βία στο όνομα του Θεού και της αλήθειας

Σε αυτήν τη Θ.Ε. οι μαθητές καλούνται να αναγνωρίσουν τον κίνδυνο της εκτροπής

του Χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών στη χρήση **βίας**, στην **καταπίεση**, στον **φανατισμό** και στον **φονταμενταλισμό**. Πρόκειται για έναν κίνδυνο ο οποίος έχει καταγραφεί από την ιστορία σε διάφορες χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Μέσα από την εξέταση των ιστορικών συνθηκών και την αντιπαραβολή των θρησκευτικών δεσμεύσεων-διακηρύξεων από τη μια με τις αναντίστοιχες πρακτικές και συμπεριφορές από την άλλη, μπορούν να καταδείξουν με θεολογικά κριτήρια τα ολέθρια αποτελέσματα της απομάκρυνσης από την ίδια τη θρησκευτική ταυτότητα και της καταπάτησης των αξιών που αυτές οι θρησκείες πρεσβεύουν από τους ίδιους τους πιστούς τους.

4. Μαρτυρία και προσφορά της πίστης στον σύγχρονο κόσμο

Σε συνέχεια της προηγούμενης Θ.Ε αλλά και σε πείσμα των σκοτεινών όψεων και των παρεκτροπών, οι μαθητές γνωρίζουν εκείνα τα **φωτεινά πρόσωπα** που εκφράζουν το ζύμωμα της πίστης με τη ζωή και την ιστορία. Πρόκειται για ανθρώπους, που μετέφρασαν τη θρησκευτική δέσμευση και ταυτότητά τους σε συνεχή αγώνα για την ανθρωπιά, πολέμησαν με όλη τους τη δύναμη το κακό στις διάφορες μορφές και εκδοχές του, και αναλώθηκαν –συχνά θυσιάστηκαν– μαρτυρώντας για την ελπίδα και την αγάπη.

5. «Πού είναι ο Θεός;»: Η οδύνη του σύγχρονου κόσμου και το αίτημα της σωτηρίας από το κακό

Η θεολογική επεξεργασία του **προπατορικού** αμαρτήματος (ως στροφή του ανθρώπου στον εγωκεντρισμό και στην αυτάρκεια), προσφέρει τη δυνατότητα για μια καίρια και εξαιρετικά χρήσιμη διεύρυνση της ματιάς των μαθητών στην εξέταση των εμπειριών τους πάνω στις σύγχρονες όψεις του **κακού** και στις συνέπειές του: τι διαστρέφεται, τι παραλύει, τι είναι αυτό που χάνεται; Καθώς συνειδητοποιούν ότι **«κανείς δεν πέφτει μόνος του»**, καλούνται να αναμετρηθούν με το πρόβλημα του κακού –αλλά και το αίτημα της σωτηρίας από αυτό– στις πανανθρώπινες και συμπαντικές του διαστάσεις. Σε αυτή την κρίσιμη και επίπονη διαδρομή συνδράμουν καθοδηγητικά και ταυτόχρονα ερμηνεύονται κριτικά κείμενα από τη Βιβλική-Χριστιανική γραμματεία αλλά και τα μεγάλα θρησκευτικά συστήματα του Ισλάμ, του Ινδουισμού και του Βουδισμού.

6. Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση του κόσμου

Επίκεντρο σε αυτήν τη Θ.Ε. είναι η ελπίδα και ο αγώνας για τη μεταμόρφωση του κόσμου. Επιχειρείται διεύρυνση και εμβάθυνση στην έννοια της **μεταμόρφωσης της ζωής και του κόσμου** τόσο στις υπαρξιακές-προσωπικές όσο και στις κοινωνικές διαστάσεις της. Μέσα από τη μελέτη ιδρυτικών ή εξαιρετικά σημαντικών κειμένων της Εκκλησίας (όπως οι Μακαρισμοί, ο ύμνος της αγάπης, ο Κατηχητικός Λόγος Ιωάννου του Χρυσοστόμου κ.ά.) αλλά και άλλων θρησκειών, ακόμη μέσα από αντιπαραβολή τους με διατυπώσεις από τον χώρο της τέχνης και τα κοινωνικά αιτήματα, καλούνται οι μαθητές να συνταχθούν στον αγώνα, ώστε να κρατηθεί ζωντανή η **ελπίδα** για τη **σωτηρία** και την ακεραιότητας της ύπαρξης.

7. Από την αρχή έως το τέλος του κόσμου

Σε αυτή τη Θ.Ε. επιχειρείται μια ανακεφαλαίωση της ιστορίας του κόσμου, μέσα από τη σύνδεση της χριστιανικής πρωτολογίας με την εσχατολογία. Η **σωτηρία της κτίσης και του ανθρώπου** ως τέλος και τελείωση (ολοκλήρωση) της ιστορίας, ανταποκρίνεται στην αρχική **Δημιουργία** ενός σύμπαντος «λίαν καλού» και ενός ανθρώπου που είναι **εικόνα του Θεού**. Το ίδιο το τέλος, παρά τις ζοφερές και πολύ διαδεδομένες καταστροφολογίες της εποχής μας, δεν θα είναι τίποτε άλλο από εκείνη την κομβική στιγμή κατά την οποία όλα θα έρθουν στο φως και θα λουσθούν από αυτό. Η ΘΕ ολοκληρώνεται με την υπενθύμιση του συνοδοιπόρου και «εν ετέρα μορφή» Χριστού, που διαβαίνει μαζί με τους μαθητές του στον δρόμο προς Εμμαούς, καθώς η αναγνώριση της αλήθειας συμβαίνει πάντα **μέσα στη σχέση** και **γύρω από το κοινό τραπέζι**.

Πίνακας 3: ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΠΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ

	Α΄ ΚΥΚΛΟΣ (7 + 7)	Β΄ ΚΥΚΛΟΣ (6 + 7)	Γ΄ ΚΥΚΛΟΣ (6 + 6 + 7)
ΔΟΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΙΣΤΕΥΩ	<p>Δ7 (Ο Θεός ως δημιουργός του κόσμου)</p> <p>Γ1 (Ο Θεός ως αγάπη και ευσπλαχνία)</p> <p>Γ5 (Ιησούς Χριστός)</p> <p>Γ6 (Σταυρός και Ανάσταση)</p> <p>Δ1 (Κυριακή προσευχή)</p>	<p>Ε2 (Ο «κανόνας» της Αγάπης)</p> <p>Β1 (Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;)</p> <p>ΣΤ3 (Άγιοι άνθρωποι)</p>	<p>Α3 (Αγία Τριάδα, η χριστιανική Εκκλησία ως ευχαριστιακή κοινότητα, η πίστη ως σχέση, η αναφορά της ζωής στον Θεό, η ευθύνη του ανθρώπου για την κτίση)</p> <p>Α4 (Το Σύμβολο της Πίστεως. Δόγματα, Κανόνες)</p> <p>Β2 (Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών;)</p> <p>Β3 (Εικόνα και ομοίωση, ο άνθρωπος ως ιερέας της φύσης)</p> <p>Γ5 (Η αμαρτία ως ασθένεια)</p> <p>Γ6 (Βασιλεία του Θεού)</p> <p>Γ6 («Λειτουργία μετά τη Λειτουργία»)</p> <p>Γ7 (Η πρόγευση της Βασιλείας του Θεού)</p> <p>Γ7 (Εσχατολογία)</p>
ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	<p>Γ7 (Η φύση στη λατρεία του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών)</p> <p>Δ1 (Προσευχή σε όλες τις θρησκείες)</p> <p>Δ4 (Βάπτισμα και Χρίσμα Χριστιανών και τελετές ενηλικίωσης άλλων θρησκειών)</p>	<p>Ε3 (Μετάνοια και Εξομολόγηση, νηστεία και άσκηση στις θρησκείες του κόσμου)</p> <p>Ε4 (Θεία Ευχαριστία)</p> <p>ΣΤ4 (Βάπτισμα, Ευχέλαιο, Ιεροσύνη)</p>	<p>Α1 (Κλήρος και λαός, οργάνωση Εκκλησίας)</p> <p>Α3 (Βάπτισμα Χριστιανών)</p> <p>Γ6 (Το Πάσχα στο κέντρο της Ορθόδοξης λατρείας)</p>

<p style="text-align: center;">ΓΙΟΡΤΕΣ – ΙΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ</p>	<p>Γ2 (Κυριακή και αργίες θρησκειών του κόσμου)</p> <p>Γ3 (Χριστούγεννα και γιορτές θρησκειών του κόσμου, Πανηγύρια, Τρεις Ιεράρχες)</p> <p>Γ4 (Υπαπαντή)</p> <p>Γ6 (Πάσχα –Χριστιανών και Εβραίων, Σαρακοστή, Σάββατο Λαζάρου, Κυριακή των Βαΐων, Μεγάλη Εβδομάδα)</p> <p>Δ2 (Γιορτές Παναγίας)</p> <p>Δ4 (Θεοφάνια και γιορτές θρησκειών του κόσμου)</p> <p>Δ6 (Γύρω από το πασχαλινό τραπέζι)</p>	<p>Ε4 (Πεντηκοστή)</p> <p>ΣΤ2 (Γιορτές μαρτύρων και αγίων)</p> <p>ΣΤ5 (Θρησκευτικές κοινότητες που γιορτάζουν)</p>	<p>Β1 (Κυριακή της Ορθοδοξίας)</p> <p>Γ6 (Πάσχα, Αγίων Πάντων)</p>
<p style="text-align: center;">ΤΟΠΟΙ, ΜΝΗΜΕΙΑ, ΤΕΧΝΗ</p>	<p>Γ2 (Ναός, σύμβολα Χριστιανισμού, τόποι λατρείας και σύμβολα θρησκειών)</p> <p>Γ3 (Εικόνες και μουσική για τα Χριστούγεννα)</p> <p>Γ6 (Ορθόδοξη υμνογραφία)</p> <p>Γ5 (Εικόνες Δωδεκάορτου)</p> <p>Γ5 (Παλαιστίνη)</p> <p>Γ7 (Ορθόδοξοι αγιασμοί και ευλογίες)</p> <p>Δ1 (Παγκόσμιοι τόποι προσευχής)</p> <p>Δ2 (Εικόνες Παναγίας, ορθόδοξες προσωνομίες της)</p> <p>Δ5 (Προσκυνήματα και Ιεροί τόποι Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών)</p> <p>Δ7 (Η χώρα της Βίβλου)</p>	<p>Ε4 (Εικόνες και σύμβολα της Χριστιανικής Εκκλησίας)</p> <p>ΣΤ4 (Ναοί και εικόνες Χριστιανών του κόσμου)</p> <p>ΣΤ6 (Μνημεία και τόποι λατρείας)</p> <p>ΣΤ6 (Ναός του Σολομώντα)</p>	<p>Α2 (Συνθέσεις και εξέλιξη της χριστιανικής τέχνης)</p> <p>Β1 (Η απεικόνιση του Θεού στις σύγχρονες τέχνες, σύγχρονη χριστιανική εικονογραφία)</p> <p>Γ1 (Η εξέλιξη της χριστιανικής τέχνης στην Ανατολή και τη Δύση)</p> <p>Γ6 (Η μεταμόρφωση της ζωής ως αίτημα της τέχνης)</p>

ΠΡΟΣΩΠΑ	<p>Γ1 (Ησαΰ, Ιακώβ, Ιωσήφ, Δαβίδ, Σαούλ, Ιωνάθαν)</p> <p>Γ4 (Παιδική ηλικία Χριστού)</p> <p>Δ3 (Ισαάκ, Μωυσής, Δαβίδ, Σολομών, Δανιήλ, Τρεις Παίδες εν καμίνω, Ιωάννης ο Βαπτιστής)</p> <p>Γ5 (Ιησούς Χριστός)</p> <p>Γ7 (Άγιος Φραγκίσκος και ιστορίες από Λαυσαϊκόν)</p> <p>Δ2 (Παναγία, Ιωακείμ, Άννα)</p> <p>Δ3 (Συμεών)</p> <p>Δ5 (Ιησούς του Ναυή)</p> <p>Δ6 (Προφήτες: Ωσηέ, Αμώς, Ιερεμίας, Ησαΐας)</p>	<p>Ε1 (Μωάμεθ, Κομφούκιος, Βούδας)</p> <p>Ε3 (Απ. Πέτρος, Απ. Παύλος, Οσ. Μαρία η Αιγυπτία, Άγ. Μηνάς και Άγ. Μαρτίνος, Αυγουστίνος, Άγ. Διονύσιος Ζακύνθου)</p> <p>Ε5 (Παύλος, Κοσμάς Αιτωλός, Γερόντισσα Γαβριηλία)</p> <p>ΣΤ2 (Μάρτυρες [Στέφανος, Ιγνάτιος Αντιοχείας, Αγάπη, Ειρήνη, Χιόνη], Μ. Κων/νος και Ελένη, Ασκητές [Μ. Αντώνιος, Θεοδόσιος κοινοβιάρχης, Παχώμιος, Ιερώνυμος])</p> <p>ΣΤ3 (Άγιοι άνθρωποι [Προφήτης Ηλίας, Άγ. Βερονίκη, Αββάς Πινούφριος, Αχμέτ Κάλφας, Αγ. Φιλοθέη, Μαρία Σκόπτσοβα] και άγιοι θρησκειών του κόσμου)</p> <p>ΣΤ6 (Ρωμανός ο Μελωδός)</p>	<p>Α5 (Μωάμεθ, Τζ. Ρουμί)</p> <p>Α2 (Ιουστίνος, 3 Ιεράρχες)</p> <p>Α4 (Μ. Αθανάσιος, Μάξιμος Ομολογητής)</p> <p>Β1 (Ιωάννης Δαμασκηνός)</p> <p>Β2 (Ιησούς Χριστός / γνώμες, «Τίνα με λέγουσιν;»)</p> <p>Β3 (Α. Φραγκίσκος, Σέργιος του Ράντονεζ)</p> <p>Β4 (Κύριλλος και Μεθόδιος)</p> <p>Β6 (Κοσμάς Αιτωλός, Νικόδημος Αγιορείτης, Ε. Βούλγαρης, Αδ. Κοραής)</p> <p>Γ1 (Αρχ. Αναστάσιος)</p> <p>Γ4 (Μαρτυρία και προσφορά της πίστης στον σύγχρονο κόσμο [Ντοστογιέφσκυ, Παπαδιαμάντης, Πορφύριος, Ν. Νησιώτης, Γκάντι, Κ. Γουέαρ, Ντ. Τούτου, Δαλάι Λάμα, Μ. Τερέζα])</p>
ΙΕΡΕΣ ΓΡΑΦΕΣ	<p>Δ7 (Ιερά βιβλία Χριστιανισμού και θρησκειών)</p>	<p>Ε6 (Ευαγγέλια, Πράξεις, Επιστολές: σύνθεση και ρόλος τους, Χειρόγραφα του Κουμράν)</p> <p>ΣΤ7 (Πώς έφτασε η Αγ. Γραφή έως εμάς)</p>	<p>Γ7 Το βιβλίο της Αποκάλυψης</p>

<p style="text-align: center;">ΘΕΜΑΤΑ ΖΩΗΣ</p>	<p>Γ1 (Οι άλλοι κι εγώ, κρίσεις και συχώρεση) Γ2 (Μέρες αργίας) Γ3 (η χαρά της γιορτής) Γ4 (τα παιδιά είναι χαρά, παιδιά του κόσμου, δικαιώματα των παιδιών, παγκόσμια γλώσσα των παιδιών) Γ7 (Ο κόσμος μας, ένα στολίδι) Δ1 (Η προσευχή στη ζωή μας) Δ2 (Η μητέρα μας) Δ3 (Οι δυνατότητες όλων των παιδιών, παιδιά με αναπηρία, εργαζόμενα παιδιά, παιδιά-θαύματα) Δ4 (Τα χαρίσματά μας) Δ5 (Το ταξίδι στη ζωή μας)</p>	<p>Ε1 (Μαθητές και δάσκαλοι) Ε2 (Συνύπαρξη και όρια) Ε3 (Αλλαγή και ωρίμανση) ΣΤ1 (Μεγαλώνοντας και αναζητώντας) ΣΤ5 (Γνωρίζω το γείτονά μου)</p>	<p>Α1 (Πέρασμα στην εφηβεία, ερωτήματα) Α2 (Σύγχρονες επιρροές των εφήβων) Α3 (Ερωτήματα για το νόημα της ζωής) Α4 (Συζητώντας για τα όριά μας) Β1 (Η εικόνα στη ζωή των εφήβων) Β3 (το ερώτημα για τον άνθρωπο) Β4 (εμείς και οι «άλλοι», οι «ξένοι») Β5 (συγκρούσεις στη ζωή των εφήβων) Γ2 (γνώμες και αναζητήσεις των εφήβων για τη θρησκεία) Γ4 (η εμπειρία του σύγχρονου κακού) Γ5 (η ελπίδα του σύγχρονου ανθρώπου) Γ6 (μεταμορφώνοντας τη ζωή μας) Γ7 (το ερώτημα για το τέλος του κόσμου)</p>
<p style="text-align: center;">ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ</p>		<p>Ε4 (Γεγονός της Πεντηκοστής, ζωή των πρώτων Χριστιανών) Ε5 (Αποστολές για την «καλή είδηση») ΣΤ1 (Οι πρώτοι Χριστιανοί: δυσκολίες και περιπέτειες, Αποστολική Σύνοδος) ΣΤ2 (Διωγμοί και εξάπλωση του Χριστιανισμού)</p>	<p>Α1 (Η εξάπλωση του Χριστιανισμού) Α4 (Αιρέσεις / Οικουμενικές Σύνοδοι) Β1 (Εικονομαχία) Β4 (Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων) Β5 (Σχίσμα, Σταυροφορίες, Ιερά Εξέταση, Μεταρρύθμιση και Αντιμεταρρύθμιση, θρησκευτικοί πόλεμοι)</p>

<p style="text-align: center;">ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ</p>	<p>Γ6 (Ορθόδοξα Πασχαλινά έθιμα στην Ελλάδα, ορθόδοξη υμνογραφία και εικόνες)</p> <p>Δ2 (Γιορτάζοντας τον Ευαγγελισμό στην Ελλάδα)</p> <p>Δ2 (Ονόματα και γιορτές της Παναγίας)</p> <p>Δ4 (Ορθόδοξα έθιμα των Θεοφανίων)</p>	<p>E4 (Νηστεία και άσκηση)</p>	<p>B1 (Κυριακή της Ορθοδοξίας, Θεολογία της εικόνας)</p> <p>B6 (Ορθόδοξη παράδοση, Ορθόδοξη Διασπορά)</p> <p>Γ1 (Ορθόδοξες Εκκλησίες, Ορθόδοξη Διασπορά, Ορθόδοξα κέντρα)</p> <p>Γ4 (Η ορθόδοξη φωνή στη σύγχρονη Δύση)</p>
<p style="text-align: center;">ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ – ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ</p>	<p>Γ3 (Τα ελληνικά σχολεία γιορτάζουν - Τρεις Ιεράρχες)</p> <p>Γ3, Γ6, Δ2 (Εορταστικά έθιμα της Ελλάδας)</p> <p>Δ5 (Χριστιανικά προσκυνήματα και μνημεία)</p>	<p>E6 (Η γλώσσα της Αγ. Γραφής)</p> <p>ΣΤ4 (Εορταστικά έθιμα της Ελλάδας)</p> <p>ΣΤ1 (Ελληνικές πρωτοχριστιανικές κοινότητες)</p> <p>ΣΤ6 (Χριστιανικά προσκυνήματα και μνημεία)</p> <p>ΣΤ7 (Η Αγία Γραφή συστατικό του ευρωπαϊκού πολιτισμού)</p>	<p>A2 (Η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό)</p> <p>A2, A4, B1 (Ελληνες Πατέρες της Εκκλησίας)</p> <p>A2, B1 (Ελληνική και χριστιανική τέχνη)</p> <p>B6 (Βυζάντιο-Άλωση, Λαϊκή τέχνη)</p> <p>B6 (Ορθοδοξία, Διαφωτισμός, Νέος Ελληνισμός)</p>
<p style="text-align: center;">ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ</p>		<p>E5 (Χριστιανική Ιεραποστολή)</p> <p>ΣΤ4 (Από τους Χριστιανούς της χώρας μας στους Χριστιανούς του κόσμου, κοινή συνείδηση, ΠΣΕ)</p> <p>ΣΤ5 (Θρησκείες στη χώρα μας)</p>	<p>A5 (Μονοθεϊστικές θρησκείες)</p> <p>A6 (Θρησκευτικές αναζητήσεις και εμπειρίες της μακρινής Ανατολής)</p> <p>B4 (Χριστιανισμός και ανθρώπινα δικαιώματα)</p> <p>Γ1 (Η Χριστιανοσύνη στον σύγχρονο κόσμο, το αίτημα της ενότητα, σύγχρονη Ιεραποστολή)</p> <p>Γ2 (Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη, ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης, συνύπαρξη και διάλογος)</p> <p>Γ3 (Βία στο όνομα του Θεού)</p>

Επιστολή του Παγκρητίου Συνδέσμου Θεολόγων
προς τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος
ενόψει ενημερωτικής συνάντησης για το Πρόγραμμα Σπουδών

ΠΑΓΚΡΗΤΙΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ

ΘΕΤΙΔΟΣ 13, 71304 ΗΡΑΚΛΕΙΟ

Τηλ. & Φαξ: 2810 250543, κιν. 6944712278

E-mail: pstheologon@gmail.com

Ηράκλειο, 2 Μαΐου 2012

Αρ. Πρωτ. 6

Προς:

- Τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος

Κοινοποίηση:

- Ιερά Επαρχιακή Σύνοδο της Εκκλησίας Κρήτης
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
(υπ' όψιν κ. Σταύρου Γιαγκάζογλου, Συμβούλου
ΠΙ/ΙΕΠ)

Θέμα: *Ενημερωτική εκδήλωση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών των Θρησκευτικών*

Μακαριώτατε Άγιε Πρόεδρε,
Σεβασμιώτατοι Άγιοι Συνοδικοί Αρχιερείς

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Παγκρητίου Συνδέσμου Θεολόγων, αφού ενημερώθηκε από τον Πρόεδρο του Συνδέσμου κ. Γεώργιο Στριλιγκά, Σχολικό Σύμβουλο Θεολόγων και Μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά, σχετικά με την ενημερωτική εκδήλωση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, με θέμα το νέο Πρόγραμμα Σπουδών των Θρησκευτικών, σε έκτακτη συνεδρία του (Αριθ. Πράξ. 2/2-5-2012), αποφάσισε ομοφώνως τα παρακάτω:

Α. Καταρχάς, εκφράζουμε θερμές ευχαριστίες προς τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος για το αυθεντικό ενδιαφέρον για όλα τα θέματα που αφορούν στο μάθημα των Θρησκευτικών. Εκφράζουμε ταπεινά, προς τον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμο, Πρόεδρο της

Ιεράς Συνόδου, και τους Σεβασμιωτάτους Συνοδικούς Αρχιερείς, θερμά συγχαρητήρια για την αξιόλογη αυτή πρωτοβουλία.

Β. Για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών υποβάλλουμε τις παρακάτω θέσεις:

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών των Θρησκευτικών, καθώς και ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού που το συνοδεύει, συγκεντρώνουν πολλά θετικά χαρακτηριστικά στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της αποστολής και της διδακτικής ανανέωσης του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η θέση μας αυτή βασίζεται στους παρακάτω λόγους:

1. Το Πρόγραμμα Σπουδών θεμελιώνεται σε στέρεα επιστημονική και παιδαγωγική βάση. Ακολουθεί σύγχρονες και γενικά παραδεκτές στην εκπαιδευτική κοινότητα παιδαγωγικές θεωρίες μάθησης και στρατηγικές διδακτικής. Με το νέο Πρόγραμμα υπερβαίνονται πολλές από τις διδακτικές δυσκολίες του παρελθόντος, που ενώ ήταν γνωστές δεν υπήρχε το κατάλληλο πλαίσιο για την αντιμετώπισή τους.
2. Έχει πλούσια και επίκαιρη σκοποθεσία. Πέρα από γνώσεις, ενδιαφέρεται για αξίες, στάσεις, δεξιότητες-ικανότητες και με πολλή ευαισθησία κινείται σε όλο το φάσμα του γνωστικού, συμμετοχικού, συναισθηματικού και ψυχοκινητικού τομέα. Λαμβάνει υπόψη τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των παιδιών σύμφωνα με την ηλικία τους και όχι μόνο. Τα διδακτικά θέματα κατανέμονται κυρίως με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά.
3. Οδηγεί σε ένα πολυτροπικό περιβάλλον μάθησης, μέσα από την αξιοποίηση δημιουργικών τεχνικών μάθησης και την παρουσίαση άφθονων δειγματικών προτάσεων διδασκαλίας. Δεν είναι κατάλογος διδακτέας ύλης. Είναι ένα εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού, με σκοπό τη μάθηση μέσα από σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις και τεχνικές, στο πλαίσιο της διερευνητικής, συνεργατικής και βιωματικής διδασκαλίας. Απελευθερώνει τις δημιουργικές δυνάμεις των παιδιών που καλούνται να συμμετέχουν ενεργητικά στη διδασκαλία και να διαμορφώνουν προσωπικό νόημα μέσα από αυτή, καθώς και του εκπαιδευτικού ο οποίος αναδεικνύεται σε ουσιαστικό σχεδιαστή-συντονιστή της διδασκαλίας-μάθησης.
4. Από την αρχή μέχρι το τέλος, έχει ως πυρήνα μελέτης την Ορθόδοξη πίστη και παράδοση, αποβλέποντας καταρχήν στη δημιουργία ενός στιβαρού μορφωτικού υποβάθρου από την οικεία θρησκευτική παράδοση και στη συνέχεια τη γνωριμία και το διάλογο με το διαφορετικό, διατηρώντας τις αναγκαίες ισορροπίες ανάμεσα στο οικείο και το έτερο.
5. Αναδεικνύει και τεκμηριώνει πολύπλευρα την παιδαγωγική αποστολή του μαθήματος των Θρησκευτικών, πράγμα που είναι εξαιρετικά αναγκαίο, στους δύσκολους καιρούς που διανύουμε, τόσο για λόγους ουσιαστικούς, δηλ. παιδαγωγικούς και εκπαιδευτικούς, όσο και για τις ποικίλες

αμφισβητήσεις της ύπαρξης και της αποστολής του. Γι' αυτό, είναι θετικό ότι το Πρόγραμμα Σπουδών αξιοποιεί σύγχρονη θεολογική, παιδαγωγική και κοινωνική γλώσσα.

Γ. Επισημαίνουμε ότι άλλο είναι η ετοιμασία και παραγωγή του Προγράμματος Σπουδών και άλλο η εφαρμογή του στην εκπαιδευτική πράξη. Για την αποτελεσματική εφαρμογή, επιπλέον απαιτείται:

1. Ουσιαστική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.
2. Παραγωγή κατάλληλου εκπαιδευτικού και διδακτικού υλικού (νέα βιβλία - διδακτικά πακέτα).
3. Επαρκής διοικητική υποστήριξη τόσο της πιλοτικής όσο και της γενικευμένης εφαρμογής. Με αφορμή τις μεγάλες δυσκολίες της κοινωνίας μας κατά την τρέχουσα περίοδο, είναι σώφρον να συνεχιστεί η πιλοτική εφαρμογή και κατά το επόμενο σχολικό έτος και στη συνέχεια να ακολουθήσει η καθολική εφαρμογή.

Δ. Το μάθημα των Θρησκευτικών, ως υψηλή πνευματική και παιδαγωγική παρακαταθήκη, πρέπει να παραμείνει ανεπηρέαστο από κάθε αντιπαράθεση (πολιτική, ακαδημαϊκή, θεολογική) που δεν αφορά στην αποστολή του. Το γόνιμο πνεύμα διαλόγου και συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων προσώπων και θεσμών και η συστράτευση ολόκληρου του θεολογικού κόσμου μπορούν να φέρουν θετικά αποτελέσματα στην πορεία ανανέωσης, αναβάθμισης και ισχυροποίησης της θέσης του μαθήματος στην Εκπαίδευση.

Με τον προσήκοντα βαθύτατο σεβασμό
Για το Δ.Σ. του Συνδέσμου

Ο Πρόεδρος

Γεώργιος Στριλιγκάς

Ο Γεν. Γραμματέας

Αντώνιος Δουνδουλάκης

Εισήγηση στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος
σχετικά με το «Υπόμνημα για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα
Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου» (4-5-2012)

Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Αλεξανδρουπόλεως κ. Ανθίμου

Μακαριώτατε Άγιε Πρόεδρε, Σεβασμιώτατοι Συνοδικοί, Πατέρες και Αδελφοί,

Τα τελευταία χρόνια διεξάγεται ένας διάλογος στην ελληνική κοινωνία περί του χαρακτήρος του μαθήματος των θρησκευτικών στα Σχολεία της Χώρας.

Ο διάλογος προέκυψε ως απάντηση αφ' ενός στο αίτημα για δημιουργική ανανέωση του μαθήματος και αφ'ετέρου στις προτάσεις ή απειλές βάσει συγκεκριμένης επιχειρηματολογίας νομικών και πολιτικών κύκλων περί καταργήσεως του μαθήματος.

Από το 2002 στο πλαίσιο προστασίας των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων, διαμορφώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας νέο καθεστώς για την χορήγηση απαλλαγής από το ΜτΘ σε ετεροδόξους και αλλοθρήσκους με απλή δήλωση του κηδεμόνα ή του ενήλικου μαθητή "οτι δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκειύματος στο οποίο ανήκει".

Το 2008 τρεις Εγκύκλιοι του Υπουργείου Παιδείας και μιά ερμηνευτική διευκρίνιση του τότε Υπουργού, προσπάθησαν να εναρμονισθούν με αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Ανεξάρτητων Αρχών της Χώρας μας, που ήθελαν η απαλλαγή από το μάθημα να γίνεται με απλή διατύπωση του αιτήματος από τον ενδιαφερόμενο χωρίς άλλη εξήγηση.

Προξένησαν αλληλοσυγκρουόμενες και κάποτε έντονες ανακοινώσεις της ΟΛΜΕ, του Συνηγόρου του Πολίτη, της ΠΕΘ, των Θεολογικών Σχολών κ.α.

Με αφορμή αυτό το θόρυβο, άρχισαν να αποκρυσταλλώνονται και να προτείνονται κάποιες "μορφές" του ΜτΘ που, όπως ήταν αναμενόμενο, πυροδότησαν άλλες αντιπαραθέσεις και δημιούργησαν πολώσεις τόσο στην Εκπαιδευτική Κοινότητα όσο και σε Θεολογικούς κύκλους.

Οι «μορφές» του ΜτΘ που προτάθηκαν ήταν οι εξής:

Α. ΜτΘ με ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (προτάθηκε από την ΟΛΜΕ, τον Συνήγορο του Πολίτη, κ.ά.)

Θέλει το ΜτΘ να είναι υποχρεωτικό για όλους τους μαθητές επειδή:

1. ανταποκρίνεται στη νέα πραγματικότητα της σχολικής τάξης (μεγάλα ποσοστά ετεροθρήσκων μαθητών, ετεροδόξων και θρησκευτικά αδιάφορων),
2. εξετάζει το θρησκευτικό φαινόμενο ως ιστορική και παρούσα πραγματικότητα,
3. διασφαλίζει τον ελεύθερο σχηματισμό οποιασδήποτε θρησκευτικής συνείδησης,

4. εγγυάται την απουσία απαλλαγών και τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του μαθήματος,

5. κατοχυρώνει τα εργασιακά δικαιώματα των θεολόγων εκπαιδευτικών.

Επισημαίνεται ότι με τον θρησκευολογικό προσανατολισμό του ΜτΘ δεν συμφωνεί κανένας θεολογικός χώρος στην Ελλάδα, σήμερα.

Β. ΜτΘ με ΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (προτάθηκε από την ΠΕΘ κ.ά.)

Θέλει το ΜτΘ να παραμείνει ομολογιακού τύπου, διότι:

1. η πλειονότητα των μαθητών του ελληνικού σχολείου είναι Ορθόδοξοι Χριστιανοί,

2. το ισχύον Ελληνικό Σύνταγμα αναφέρει την ύπαρξη "επικρατούσας θρησκείας",

3. απόφαση του ΣτΕ (3356/1995) ορίζει ότι η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών πραγματοποιείται σύμφωνα με τις αρχές της Ορθόδοξου Χριστιανικής Διδασκαλίας,

4. η Ορθόδοξη Χριστιανική Πίστη έχει διαμορφώσει καθοριστικά την πνευματική φυσιογνωμία της Ελλάδος,

5. σημαντικό ποσοστό γονέων επιθυμεί να λάβουν τα παιδιά τους θρησκευτική αγωγή στο σχολείο,

6. σημαντική μερίδα των αλλοδαπών μαθητών ενδιαφέρεται για την Ορθόδοξη Πίστη.

Γ. ΜτΘ με "ΑΝΟΙΧΤΟ" ή «ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ» ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ (προτάθηκε από τον Σύνδεσμο "Καιρός" κ.ά.)

Θέλει το ΜτΘ:

1. να είναι κοινή υποχρεωτική θρησκευτική εκπαίδευση για όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές επιλογές τους,

2. να δίνει έμφαση στον γνωσιοκεντρικό-παιδαγωγικό και όχι στον ομολογιακό-κατηχητικό του χαρακτήρα,

3. να εδράζεται στην ερμηνεία, στην κριτική και στον διάλογο,

4. να εγγυάται την βιωσιμότητά του στο μέλλον.

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι,

Νομίζω ότι οφείλουμε πιά να βγούμε από τα παραπάνω ερμητικά κλεισμένα σχήματα, όπως η γνωστή ψυχοσύνθεσή μας των Ελλήνων ύψωσε ως τείχη.

Χρειάζεται:

α. αντλώντας από την εμπειρία μας ως ποιμένες και διδάσκαλοι της Εκκλησίας,

β. αφουγκραζόμενοι την σημερινή κοινωνική και θρησκευτική πραγματικότητα της Πατρίδος μας, και

γ. σεβόμενοι τις ευαισθησίες της σημερινής σχολικής τάξης και της εκπαιδευτικής διαδικασίας, να σκεφτούμε τα εξής:

Η προϊούσα από ετών εκκοσμίκευση απομάκρυνε τους νέους μας από τις θρησκευτικές μας παραδόσεις, ενώ η πολυπολιτισμικότητα έφερε νέες ηθικές, κοινωνικές και πολιτισμικές προκλήσεις στη Χώρα μας. Έτσι δημιουργήθηκε η σημερινή κατά γενική ομολογία, "κρίση αξιών", στην ελληνική κοινωνία, για την αποκατάσταση της οποίας πρέπει όλοι να εργασθούμε υπεύθυνα.

Η σχολική τάξη αποτελεί σμικρογραφία της ελληνικής κοινωνίας. Η πλειονότητα των μαθητών του ελληνικού σχολείου είναι Ορθόδοξοι Χριστιανοί, όμως σε αρκετές περιοχές της Πατρίδος μας οι αλλοδαποί μαθητές με διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, αλλάζουν σημαντικά την σύνθεση της σχολικής τάξης. Η ποικιλόμορφα διαμορφωμένη πρόταση για απαλλαγή από το ΜτΘ κάποιων μαθητών, έβγαλε από τις τάξεις κυρίως χριστιανόπουλα που ήθελαν να «ελαφρυνθεί» το σχολικό τους Πρόγραμμα.

Χρειάζεται να «παίζουμε» με λέξεις, προκειμένου να μην «χάσουμε» το μάθημα από τα σχολεία μας.

Ευσεβάστως προτείνω ως ΔΙΣ:

1. Να μην υιοθετήσουμε αυτούσια καμιά από τις παραπάνω ετικέτες των μορφών του ΜτΘ προκειμένου να μην εμπλακούμε σε ήδη διαμορφωμένες και πολωμένες απόψεις, αλλά να εργασθούμε για τον συγκερασμό των θετικών στοιχείων όλων των προτάσεων.

2. Να επισημάνουμε σε όσους επιμένουν να μεταβληθεί το ΜτΘ σε θρησκευσιολογία, ότι τότε θα καταστρατηγηθεί το δικαίωμα των ορθοδόξων μαθητών για Ορθόδοξη Χριστιανική μόρφωση. Οι Έλληνες γονείς θέλουν τα παιδιά τους να μάθουν την Ορθόδοξη Χριστιανική μας Πίστη και Παράδοση από το σχολείο.

Φυσικά, η Κατήχηση του λαού μας είναι κυρίως έργο δικό μας, των Επισκόπων και των Ιερέων και δεν έχουμε την πρόθεση να το εκχωρήσουμε σε εκπαιδευτικούς.

3. Να επισημάνουμε σε όσους επιμένουν να μεταβληθεί το ΜτΘ σε ομολογιακό, ότι εάν υπονοούν «Ορθόδοξη Κατήχηση», τότε ανοίγουν τις πόρτες του σχολείου σε αλλοθρήσκους και αλλοδόξους θεολόγους.

Η προταθείσα εισαγωγή ενός εναλλακτικού μαθήματος για τους αλλοδαπούς, δεν είναι εφικτή στην εκπαιδευτική πραγματικότητα της Χώρας μας, επειδή προσκρούει σε πρακτικές δυσκολίες (σχολικές αίθουσες, συγγραφή πρόσθετων εγχειριδίων, εναρμόνιση με το σχολικό Πρόγραμμα). Θα ωθήσουμε ως μοναδική λύση, την κατάργηση του ΜτΘ.

4. Να επιδιώξουμε, να είναι η Ορθόδοξη Θεολογία κέντρο του ΜτΘ χωρίς απαραίτητα η μεθοδολογία του μαθήματος να είναι «ομολογιακή». Το σχολείο δεν μπορεί να απαιτεί την διατράνωση της Πίστεως των μαθητών επειδή η Πίστη δεν αξιολογείται εκπαιδευτικά ούτε βεβαίως μπορεί να βαθμολογηθεί.

5. Να ζητήσουμε, το ΜτΘ να εμφανίζει σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές το πολιτισμικό μέγεθος της Ορθοδόξου βιοτής καθώς αυτή διαποτίζει την ελληνική κοινωνία και είναι «αγαθό εν κινήσει».

Ο αλλόθρησκος μαθητής στη χώρα μας, όπως θα διδαχθεί για τον Πλάτωνα, για την Αθηναϊκή Συμπολιτεία και τον Παρθενώνα, έτσι οφείλει να μάθει για τον Ιησού Χριστό, για την Ορθόδοξη Εκκλησία και την τέχνη της.

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι,

Το «μυστικό» της εύστοχης και αποδοτικής διδασκαλίας του ΜτΘ δεν είναι ούτε το σχολικό εγχειρίδιο, ούτε το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα.

Είναι ο εκπαιδευτικός που το διδάσκει.

Είναι κι εκείνος «λογικό πρόβατο» της εκκλησιαστικής μας ποιμένης και αποτελεί ιδική μας ποιμαντική ευθύνη η προσέγγισή του και η «κατά Χριστόν» καλλιέργειά του, ώστε:

Να μην μετατρέπει το μάθημα σε "εκκοσμικευμένη ηθική" εξοβελίζοντας τον μυσταγωγικό του χαρακτήρα.

Να μην περιορίζει το μάθημα σε "Επιτομή Θρησκευτικής Εγκυκλοπαιδείας" αφήνοντας αναπάντητες τις υπαρξιακές αναζητήσεις των μαθητών.

Να δίνει την δυνατότητα σε αλλοδαπούς ετεροθρήσκους μαθητές να γνωρίσουν αφ' ενός την δική τους θρησκευτική πίστη και αφ' ετέρου την θρησκευτική και πολιτιστική παράδοση της Χώρας που τους δέχτηκε και τους φιλοξενεί.

Να θέτει βάσεις για εποικοδομητικό διάλογο με το «διαφορετικό» που, ούτως ή άλλως, συζεί με το «οικείο».

Να καλλιεργεί τον διάλογο μεταξύ διαφόρων θρησκευτικών παραδόσεων και να μελετά αντικειμενικά τις σχέσεις τους με την "εξ αποκαλύψεως" Εκκλησία του Χριστού.

Να επωάζει στην τάξη το δημοκρατικό πνεύμα και την πνευματικότητα της Παιδείας, τουλάχιστον σε επίπεδο θρησκευτικότητας.

Να αναλύει το παγκόσμιο θρησκευτικό φαινόμενο και να αναδεικνύει τον οικουμενικό και επίκαιρο λόγο της Ορθόδοξης Θεολογίας και των άλλων χριστιανικών παραδόσεων.

Να διευρύνει τους πνευματικούς ορίζοντες των μαθητών μέσα από μια νέα καθολική προσέγγιση της γνώσης, η οποία εξάλλου ήδη είναι οικεία σ' αυτούς από τους σύγχρονους διαύλους ενημέρωσης.

Να προσφέρει λόγο ελπίδας και πρόταση ζωής στο σημερινό ελληνόπουλο.

Να διανθίζει το κάθε θέμα του με Πατερικά Κείμενα που θα ενισχύουν το στόχο του.

Να παρουσιάζει και να ερμηνεύει την ποικίλη εκκλησιαστική τέχνη στους μαθητές.

Μακαριώτατε Άγιε Πρόεδρε, Σεβασμιώτατοι Συνοδικοί, Πατέρες καὶ Ἀδελφοί,

Με τις παραπάνω απόψεις και βιωματικές εμπειρίες που διαθέτω από τον τόπο καταγωγής μου, που είναι και η Επαρχία, που με αξίωσε ο Χριστός να διακονώ, μελέτησα το «Υπόμνημα για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου» της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων, που μας υπεβλήθη.

Οι παρατηρήσεις που καταθέτω, είναι επιγραμματικά οι εξής:

Το «Πρόγραμμα Σπουδών» για το ΜτΘ θα λειτουργήσει «πilotικά», όπως για όλα τα σχολικά μαθήματα, σε ορισμένο αριθμό σχολείων, προκειμένου να αξιολογηθεί, να εξαχθούν συμπεράσματα και όπου χρειάζεται να τροποποιηθεί, πριν την καθολική εφαρμογή του.

Είναι «Πρόγραμμα Σπουδών» και όχι σχολικό εγχειρίδιο.

Δεν απευθύνεται στον μαθητή αλλά στον εκπαιδευτικό, προκειμένου να τον καθοδηγήσει στον σχεδιασμό της διδασκαλίας.

Δεν είναι κατάλογος διδακτικών περιεχομένων ή διδακτικών ενοτήτων.

Θα συνοδεύεται από πολυσέλιδο «Οδηγό» ως απαραίτητο βοήθημα για την εφαρμογή του.

Η κάθε «θεματική ενότητα» δεν θα διδάσκεται σε 1 ωριαία διδασκαλία αλλά σε πολλές, με ποικιλία τεχνικών και διδακτικών μέσων.

Οι προτεινόμενες «θεματικές ενότητες» αναπτύσσονται σε 4 στήλες:

α) Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα. Αυτά είναι που θα καθορίζουν την παραδοσιακή «διδασκτέα ύλη» προσαρμοσμένη στις συνθήκες της τάξης.

β) Διδακτικά θέματα.

γ) Διδακτικές δραστηριότητες. Θεωρώ ότι αυτές είναι η μεγαλύτερη καινοτομία του Προγράμματος. Διδακτικές δραστηριότητες δεν είναι ολοκληρωμένες πορείες διδασκαλίας, είναι ενδεικτικές και υπάρχει ελευθερία αναπροσαρμογής ή τροποποίησής τους. Χωρίς να καταργείται η παραδοσιακή μορφή της διδασκαλίας «παράδοση-εξέταση», επιδιώκεται η διερευνητική και βιωματική εμπλοκή του μαθητή. Κυρίως προωθεί μορφές ομαδο-συνεργατικής μεθόδου.

Βέβαια, για τις δραστηριότητες αυτές, θα χρειαστούν επιμορφωτική στήριξη οι εκπαιδευτικοί.

δ) Εκπαιδευτικό υλικό.

Το Πρόγραμμα Σπουδών, όπως το περιγράφουν οι συντάκτες του και τα περιεχόμενά του, επιδιώκει να αναδείξει την Ορθόδοξη Πίστη και Παράδοση σε όλες τις πτυχές της.

Σε όλα τα μαθήματα υπάρχει αφθονία θεμάτων και διδακτικών δραστηριοτήτων που αφορούν στην Αγία Γραφή, στα πατερικά κείμενα, στην λατρεία και στην τέχνη της Εκκλησίας.

Σε κάποιες αυτόνομες ενότητες παραθέτει συμπληρωματικά, με τη μορφή διάσπαρτων στοιχείων και θρησκευολογικά θέματα.

Σε όλες τις ενότητες, ειδικά στο Γυμνάσιο, είναι εμφανής ο διάλογος με τις ανησυχίες και τις εμπειρίες των μικρών παιδιών και των εφήβων αλλά και με τα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα.

Επειδή είναι εκπαιδευτικό εργαλείο, σ'αυτά τα ζητήματα χρησιμοποιεί γλώσσα και ορολογία επίκαιρη, που κάποτε υπερβαίνει την γνώριμη σε μας και οικεία θεολογική ορολογία.

Βεβαίως, αποκλίσσει από την δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας, δεν υπάρχουν.

Νομίζω ότι είναι μιά πολύ καλή πρόταση, ώστε το Μάθημα των Θρησκευτικών:

Να παραμείνει στα Ελληνικά Σχολεία.

Να διδάξει την Ορθόδοξη Πίστη ως βίωμα και ως θεωρία, ως νόημα και πρόταση ζωής.

Να εμφανίσει το Ορθόδοξο φρόνημα διαχρονικά στην ιστορική του διαδρομή ως πολιτιστικό μέγεθος.

Να παρουσιάσει το «εφικτόν» της «κατά Χριστόν» ζωής.

Να δοκιμάσει την αντοχή της Ορθόδοξης Θεολογίας στο σήμερα.

Να αγκαλιάσει χωρίς φανατισμό τους αλλοθρήσκους συμπατριώτες μας.

Να οργανώσει την σχολική τάξη σε εργαστήρι συνεργασίας και συνθέσεως απόψεων.

Να ενταχθεί στη νέα μεθοδολογία διδασκαλίας των μαθημάτων.

Μετά βαθυτάτου σεβασμού

Δελτίον Τύπου
της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος (4-5-2012)

Συνήλθε σήμερα Παρασκευή, 4 Μαΐου 2012, στην τρίτη Συνεδρία Της η Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, υπό την Προεδρία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου.

Κατά την σημερινή Συνεδρία:

Η Διαρκής Ιερά Σύνοδος επικύρωσε τα Πρακτικά της προηγούμενης Συνεδρίας.

Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως κ. Άνθιμος ανέγνωσε την εισήγησή του σχετικά με το «Υπόμνημα για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου» της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την εκπόνηση του νέου Προγράμματος.

Ακολούθησε η συνάντηση με τους Σχολικούς Συμβούλους και τα μέλη της Πανελληνίου Ενώσεως Θεολόγων.

Στην συνάντηση δόθηκε η δυνατότητα να τοποθετηθούν οι Σχολικοί Σύμβουλοι και οι Θεολόγοι για τα θέματα που προκύπτουν κατά την διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών.

Στην συζήτηση ακούσθηκαν και οι απόψεις των Σεβασμιωτάτων Μελών της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου. Ο Μακαριώτατος έκλεισε τον πρώτο αυτό διάλογο της Ποιμνιούσης Εκκλησίας με τους Διδάσκοντες το μάθημα των Θρησκευτικών, εκφράζοντας τις ευχαριστίες του και τονίζοντας ότι «αυτή η συνάντηση είναι ένα πρώτο βήμα, πολύ χρήσιμο· όλα αυτά τα οποία ακούσθηκαν, καταγράφηκαν και θα αξιοποιηθούν κωδικοποιώντας τα, και όταν θα ξανασυναντηθούμε, θα έχουμε ένα κείμενο πάνω στο οποίο θα μπορούμε να συνεργαστούμε. Σας ευχαριστώ».

Αθήνα, 25 Οκτωβρίου 2012

Απόκριση στις επικρίσεις σχετικά με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών*

Τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων που εκπόνησε το νέο Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου (2011), παρακολουθούμε ασφαλώς με το οφειλόμενο ενδιαφέρον τον διάλογο που διεξάγεται για τη μορφή, τους σκοπούς και το περιεχόμενο του νέου ΠΣ. Ο διάλογος αυτός είναι αναγκαίος και χρήσιμος, ειδικά στην τρέχουσα περίοδο της πιλοτικής εφαρμογής των νέων ΠΣ, η οποία έχει ως σκοπό την ενημέρωση-επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, την πειραματική διδακτική εφαρμογή και την εξαγωγή συμπερασμάτων για την ανάγκη τροποποιήσεων και βελτιώσεων.

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι, εκτός από τις αξιολογικές προσεγγίσεις των εκπαιδευτικών στα πιλοτικά σχολεία, οι οποίες είναι από ενθαρρυντικές έως ενθουσιώδεις, η Επιτροπή επισήμως δεν έχει παραλάβει οποιαδήποτε άλλη, επώνυμη και υπεύθυνη, πρόταση ή κριτική. Παρόλα αυτά, μέχρι σήμερα, έχουν δει το φως της δημοσιότητας άφθονες κρίσεις για το νέο ΠΣ, αναρτημένες κυρίως σε διάφορες ιστοσελίδες ποικίλης προελεύσεως και ποιότητας. Σε αυτές τις κριτικές, εκτός από τα θετικά σχόλια, υπάρχουν πολλές αξιολογες επισημάνσεις, τις οποίες ασφαλώς η Επιτροπή θα λάβει σοβαρά υπόψη της στην πορεία για την ολοκλήρωση του έργου.

Είναι γεγονός, όμως, ότι σε αρκετές από αυτές τις κριτικές διαπιστώνονται προβληματικές προσεγγίσεις και αναλύσεις: ιδίως σε εκείνες που προέρχονται από μη εκπαιδευτικούς ή μη θεολόγους ή από εκπαιδευτικούς που δεν έχουν ενημερωθεί και δεν διαθέτουν εξειδικευμένη ή επαρκή γνώση για το θέμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι προφανείς οι συντονισμένες προσπάθειες διάφορων επώνυμων αλλά και ανώνυμων που χωρίς την αίσθηση της δέουσας ευθύνης αγωνίζονται με κάθε μέσο -και κυρίως με επικοινωνιακούς όρους και όχι με θεολογικά και παιδαγωγικά κριτήρια- να δημιουργήσουν κλίμα καχυποψίας ή ακόμη και χαστικού διχασμού. Δεν είναι λίγες οι φορές που η Επιτροπή δέχθηκε ανάρμοστες λεκτικές επιθέσεις και απρεπείς χαρακτηρισμούς, που αποκαλύπτουν

*Επιστολή της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων προς τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο και τους Μητροπολίτες της Εκκλησίας της Ελλάδος. Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/article10891>), στις 28-10-2012.

προκατάληψη, φανατισμό και παντελή έλλειψη πνεύματος διαλόγου. Η προφανής αδυναμία παρουσίασης πειστικών αντεπιχειρημάτων και η απροθυμία για έναν ουσιαστικό διάλογο γύρω από το θεολογικό περιεχόμενο του νέου ΠΣ και τις παιδαγωγικές αρχές που το διέπουν, οδήγησε αρκετούς επικριτές να επιδοθούν σε μια συστηματική, άκομψη και ανοίκεια προς το χριστιανικό ήθος επίθεση εναντίον των μελών της συντακτικής Επιτροπής. Η επίθεση αυτή επεδίωκε τη συκοφάντηση των κινήτρων τους, τη σπίλωση της ακαδημαϊκής και επιστημονικής τους υπόληψης και την αμφισβήτηση της ίδιας της εκκλησιαστικής ταυτότητας και του Ορθόδοξου φρονήματός τους. Στο πλαίσιο αυτής της απαράδεκτης και ακατανόητης στάσης εντάσσονται, αφενός, οι -ευτυχώς μεμονωμένες- ενέργειες μερικών επικριτών που απέβλεπαν στην τρομοκράτηση εν ενεργεία Σχολικών Συμβούλων, επιμορφωτών και θεολόγων εκπαιδευτικών και, αφετέρου, η προσπάθειά τους να στρατεύσουν σεβάσμιους ταγούς και εγνωσμένου κύρους εκκλησιαστικά πρόσωπα εναντίον του νέου ΠΣ.

Ως μέλη της Επιτροπής, αποδοκιμάζοντας κάθε ακραία ενέργεια και στάση που δεν συνάδει με την Ορθόδοξη πνευματικότητα αλλά και με την επιστημονική δεοντολογία, θεωρούμε επαρκείς τις επιστημονικές απαντήσεις και διευκρινίσεις που έχουν δοθεί κατά καιρούς σε σχέση με τα διατυπωθέντα μέχρι σήμερα βασικά ερωτήματα. Δεν έχει νόημα η ενασχόληση με σκόπιμες παρανοήσεις και επαναλαμβανόμενες ανακρίβειες, ανεξάρτητα από την πηγή προελεύσεώς τους· ούτε, βέβαια, η οποιαδήποτε απάντηση σε υποτιμητικά, υβριστικά και κακόβουλα σχόλια. Η συνεννόηση είναι επίτευγμα του καλοπροαίρετου διαλόγου και ουδέποτε της αδιαλλαξίας· πολύ δε περισσότερο, της μισαλλοδοξίας και της απροκάλυπτης εμπάθειας.

Με σεβασμό σε κάθε άποψη που κατατίθεται, επισημαίνουμε ότι ο διάλογος πάνω σε ένα τόσο σοβαρό ζήτημα είναι αδιέξοδος χωρίς την ουσιαστική προϋπόθεση της αμοιβαίας αναγωγής σε κοινούς τόπους αναγνωρισμένων επιστημονικών κριτηρίων. Δεν είναι έργο της Επιτροπής να εξηγήσει θεμελιώδεις παιδαγωγικές παραδοχές και τρέχοντες επιστημονικούς όρους, όταν αυτοί τόσο κραυγαλέα παρερμηνεύονται, δεν έχουν γίνει κατανοητοί ή αποσιωπούνται είτε από πρόθεση είτε από άγνοια. Η εργασία αυτή αρμόζει περισσότερο στα επιμορφωτικά σεμινάρια των μάχιμων εκπαιδευτικών. Είναι προφανώς ανώφελη η όποια δημόσια συζήτηση, όταν αγνοείται ή χαλκεύεται -ακόμη και από γραφίδα πανεπιστημιακού δασκάλου- το επιστημονικό και θεολογικό αλφαβητάρι της παιδαγωγικής επιστήμης, και κατ' εξοχήν της θρησκευτικής αγωγής ως προς τους όρους: «πρόγραμμα σπουδών διαδικασίας», «γραμματισμός», «διερευνητική μάθηση», «βιωματικές και συνεργατικές διδακτικές δραστηριότητες», «διαπολιτισμική εκπαίδευση», «σεβασμός στην ετερότητα», «ανθρωποκεντρική διάσταση στην εκπαίδευση» κ.ά.

Αντί να στρέψουν την προσοχή τους στα ουσιώδη του ΠΣ, ορισμένοι επιμένουν να διαστρεβλώνουν στοιχειώδεις έννοιες, συγχέοντας τα αυτονόητα και τα ζητούμενα, παρά τις διεξοδικές και επανειλημμένες εισαγωγικές διευκρινίσεις από την Επιτροπή. Για μια φορά ακόμη, επισημαίνουμε ότι: το ΠΣ **δεν** είναι διδακτέα ύλη, **δεν** είναι κατάλογος μαθημάτων, **δεν** είναι διδακτικό εγχειρίδιο, **δεν** είναι βιβλίο του μαθητή. Το ΠΣ μπορεί να οδηγήσει στον σχεδιασμό πολλαπλά διαφοροποιημένης διδασκαλίας, ανάλογα με την τάξη και τον μαθητικό πληθυσμό που απευθύνεται ο εκπαιδευτικός. Στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού έχουν καταχωριστεί ολοκληρωμένα διδακτικά σενάρια και άφθονες διδακτικές προτάσεις που τεκμηριώνουν αυτή τη θέση αλλά και δείχνουν καθαρά ότι η κατηγορία για την απεμπόληση της πίστης είναι παντελώς έωλη.

Χαρακτηριστικό δείγμα της σύγχυσης είναι ότι το ΠΣ έχει χαρακτηριστεί -από τους ίδιους πάντα επικριτές- άλλοτε ως κοινωνιολογία της θρησκείας, άλλοτε ως κοινωνική ηθική, άλλοτε ως συγκριτική θρησκειολογία και άλλοτε ως πολιτιστικό μάθημα... Κατανοούν, άραγε, τα σημανόμενα των εκάστοτε διατυπώσεων και, τελικά, γνωρίζουν τι ακριβώς είναι το ΠΣ διαδικασία; Μοιάζει παράδοξο, όμως, είναι τα ίδια πρόσωπα που διατύπωσαν στο παρελθόν παρόμοιες κατηγορίες για τα βιβλία Θρησκευτικών, τα οποία είχαν βασιστεί στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ 2003), κατηγορώντας τα για σοβαρά θεολογικά λάθη και θρησκειολογική εκτροπή. Τα ίδια αυτά πρόσωπα τάσσονται τώρα αναφανδόν υπέρ της διατήρησης του Ορθόδοξου και μάλιστα «ομολογιακού» μαθήματος, όπως είναι μέχρι σήμερα, ξιφουλκώντας κατά του νέου ΠΣ!

Δεν είναι οξύμωρο ότι στην Επιτροπή του ΠΣ μετέχουν και θεολόγοι που συμμετείχαν στις συγγραφικές ομάδες αρκετών διδακτικών εγχειριδίων Θρησκευτικών στα τελευταία είκοσι χρόνια; Πώς γίνεται εκείνοι που έγραψαν στο παρελθόν Ορθόδοξα Θρησκευτικά να απεμπολούν τάχα την Ορθόδοξη πίστη τώρα; Πώς ανατρέπει το ΠΣ τη μέχρι σήμερα Ορθόδοξη γραμμή του μαθήματος, όταν το εκπαιδευτικό υλικό στο οποίο παραπέμπει, αποτελείται αποκλειστικά από τα διδακτικά εγχειρίδια και τα μέσα που έχουν παραχθεί στα τελευταία χρόνια και ισχύουν μέχρι σήμερα; Το υλικό αυτό περιλαμβάνεται στην Δ' στήλη του νέου ΠΣ και είναι το μοναδικό τμήμα του με το οποίο έμμεσα έρχεται σε επαφή ο μαθητής.

Σε όλες σχεδόν τις ακραίες αρνητικές κριτικές είναι εμφανής η λογική μιας αντιθετικής πόλωσης, που προβάλλεται με απόλυτο δογματισμό. Σύμφωνα με αυτή, οι μοναδικές προτάσεις για την ύπαρξη και λειτουργία των Θρησκευτικών κινούνται διαζευκτικά μεταξύ του ομολογιακού-κατηχητικού και του θρησκειολογικού μαθήματος. Ή το ένα ή το άλλο. Μάλιστα, επειδή ακριβώς το νέο ΠΣ δεν ακολουθεί αυτή την υπεραπλουστευτική λογική, κατηγορείται αυθαίρετα και αδικαιολόγητα ως «θρησκειολογικό». Με την ίδια ευκολία και παρόμοιο τρόπο χαρακτηρίζεται το θρησκευτικό μάθημα και στις ευρωπαϊκές χώρες. Προκαλεί δέος η τόσο μεγάλη άγνοια. Πώς μπορούν να παραβλέπουν την τόσο πλούσια βιβλιογραφία για το

θέμα; Πώς διαγράφουν τη διαδρομή και τα επιτεύγματα του μαθήματος στη χώρα μας κατά τις τελευταίες δεκαετίες; Με ποια επιστημονικά επιχειρήματα κατηγοριοποιούν το μάθημα και το νέο ΠΣ, όταν η πραγματικότητα απέχει παρασάγγας από την αναφερθείσα μονολιθική προσέγγιση; Τέλος πάντων, γνωρίζουν ή δεν γνωρίζουν άλλη πρόταση για τον σκοπό, τον χαρακτήρα, τη δομή και τις αρχές διδασκαλίας του σύγχρονου θρησκευτικού μαθήματος εκτός από το ιδεοληπτικό και στερεοτυπικό δίπολο «ομολογιακό ή θρησκευολογικό μάθημα»; Υπάρχει, άραγε, κάποια ουσιαστική μελέτη επί της ουσίας των Συστάσεων (Recommendations) του Συμβουλίου της Ευρώπης για το θρησκευτικό φαινόμενο στην Ευρώπη;

Το νέο ΠΣ, που συγκροτήθηκε με συλλογικό κόπο, υπερβαίνει την προ πολλού παρωχημένη κλειστή ομολογιακή προσέγγιση χωρίς, όμως, να μετατρέπει το μάθημα σε θρησκευολογικό. Χαρακτηρίζεται από ένα στιβαρό μορφωτικό πλαίσιο που αφορά στην οικεία θρησκευτική παράδοση και το οποίο δημιουργεί τις προϋποθέσεις και το κατάλληλο εκπαιδευτικό περιβάλλον για ένα άνοιγμα στην ετερότητα σε θεμιτό βαθμό και, κυρίως, με βάση τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, τις ουσιαστικές μορφωτικές ανάγκες και τα συνεχώς ανανεούμενα ερωτήματα των σημερινών παιδιών και εφήβων σε έναν ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο. Αξίζει να τονισθεί, ότι οι συγκεκριμένες αυτές επιλογές του νέου ΠΣ δεν είναι θύραθεν επιδράσεις αλλά βασίζονται συνειδητά σε θεμελιώδεις και τεκμηριωμένες επιλογές που απορρέουν από την Ορθόδοξη θεολογία και ζωή.

Επιπρόσθετα πρέπει να θυμίσουμε, ότι το μάθημα των Θρησκευτικών έχει διανύσει μια γνωστή σε όλους διαδρομή, μία διαδρομή η οποία ακολουθεί τις αλλαγές στην ελληνική κοινωνία, καθώς επίσης ότι υπάρχει και λειτουργεί εδώ και τώρα. Έχει συγκεκριμένη σκοποθεσία, παιδαγωγικά χαρακτηριστικά και αρχές, διδακτικά μέσα και εργαλεία, νομικό πλαίσιο με βάση το οποίο πορεύεται και, βεβαίως, τις ελλείψεις του. Δεν συζητούμε για μια εκ του μηδενός επανίδρυσή του ούτε φυσικά νέα ανακάλυψη του χαρακτήρα και του προσανατολισμού του.

Το ΠΣ και ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού αναφέρονται διεξοδικά στο παιδαγωγικό και επιστημονικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζουν την ανάπτυξή τους. Τόσο στο ΠΣ όσο και στον Οδηγό, σε κάθε κεφάλαιο ξεχωριστά, παρατίθεται βασική βιβλιογραφική τεκμηρίωση για όλα τα θέματα. Επιτέλους, οι επικριτές οφείλουν να πράξουν το ίδιο, επιδεικνύοντας στοιχειώδη επιστημονική συνέπεια, ορίζοντας δηλαδή τις δικές τους παιδαγωγικές θέσεις, εάν υπάρχουν, βάσει των οποίων διατυπώνουν τόσο σοβαρές κατηγορίες και ενστάσεις. Πιο συγκεκριμένα, εγκαταλείποντας τον αντιδραστικό -και κατά κανόνα ατεκμηρίωτο- αρνητισμό τους, οφείλουν να διατυπώσουν σαφείς απαντήσεις στα ακόλουθα ερωτήματα:

α) Ποια άλλη θεωρία μάθησης προτείνουν αντί της αυτονόητης για τα σύγχρονα παιδαγωγικά δεδομένα, θεμελιώδους και συνάμα κριτικής προσέγγισης

των συντακτών του ΠΣ, η οποία, ειρήσθω εν παρόδω, είναι η δέσμη θεωρήσεων του κονστρουκτιβισμού;

β) Ποια άλλη επιστημονική θεωρία αποδέχονται για τη σύνταξη ενός ΠΣ και ποιο τύπο/μοντέλο θεωρούν κατάλληλο για τα Θρησκευτικά και για ποιους λόγους, αντί του ΠΣ διαδικασίας;

γ) Με βάση ποιους ερευνητές και, ειδικότερα, ποιους παράγοντες, αρχές και παραδοχές προσδιορίζουν το γνωστικό επίπεδο των μαθητών και τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά τους σε κάθε βαθμίδα; Επιπλέον, πού παραπέμπουν ως προς τις σύγχρονες θρησκευοπαιδαγωγικές ανάγκες των μαθητών; Το ΠΣ αφιερώνει μεγάλο αριθμό σελίδων στα ζητήματα αυτά και οι θέσεις του είναι δημοσιευμένες.

δ) Ποια στοιχεία προσκομίζουν για την ανθρωπογεωγραφία και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου ελληνικού μαθητικού πληθυσμού;

ε) Σε ποιες αναγνωρισμένες μελέτες παραπέμπουν ως προς τα ζητήματα που χρειάζονται βελτίωση στην ήδη παρεχόμενη θρησκευτική εκπαίδευση;

στ) Ποια διδακτική μεθοδολογία προκρίνουν αντί της διερευνητικής, συνεργατικής και κριτικής διδασκαλίας-μάθησης, η οποία συνιστά μια από τις μεγαλύτερες καινοτομίες που εισάγει το νέο ΠΣ;

ζ) Ποιος είναι –κατ' αυτούς– ο ρόλος του εκπαιδευτικού μέσα στη τάξη, αφού επιδεικτικά αγνοούν τη συμβολή του, μιλώντας μόνο για το ΠΣ και τους μαθητές;

Χωρίς απαντήσεις στα παραπάνω αφετηριακά ερωτήματα, κάθε άλλη συζήτηση είναι μάταιη γιατί εκτρέπεται και αποπροσανατολίζει από το κυρίως ζητούμενο.

Κραυγαλέα δείγματα αυτής της παραπληροφορούσας και ψευδόμενης επιχείρησης διαστρέβλωσης του νέου ΠΣ, είναι οι ανυπόστατες και χονδροειδείς –πλην όμως τόσο αποτελεσματικές για την παραπληροφόρηση– κατηγορίες ότι: «στο νέο ΠΣ ο Ιησούς Χριστός εξισώνεται με τους ιδρυτές άλλων θρησκειών» (και οι λίθοι κεκράζονται!), ότι «τα παιδιά καλούνται να επιλέξουν» (άκουσον, άκουσον!) «από έξι θρησκείες που παρουσιάζονται ισότιμα» (sic), ότι «το μάθημα γίνεται θρησκευολογικό» ή ακόμη και «πανθρησκευοκικό». Τα μέλη της Επιτροπής έχουν απαντήσει σε αυτές τις ευφάνταστες αιτιάσεις, παραθέτοντας αναλυτικά στοιχεία και συγκεκριμένες παραπομπές στο ΠΣ, με το Υπόμνημα της 30^{ης} Μαρτίου 2012 που υποβλήθηκε στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος ύστερα από αίτημα του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου, και το οποίο έτυχε θετικής εισήγησης.

Ας σημειωθεί ότι μετά τη δημοσίευση του πολυσέλιδου Υπομνήματος, ορισμένοι από τους λιβελλογράφους επανήλθαν λέγοντας ότι: ναι μεν το περιεχόμενο του ΠΣ βασίζεται σε συντριπτικό ποσοστό στην Ορθόδοξη πίστη, λατρεία και ζωή και εν γένει παράδοση, ναι μεν υπάρχουν άφθονα βιβλικά, πατερικά και εκκλησιαστικά θέματα, αλλά οι κατηγορίες εξακολουθούν να ισχύουν γιατί γίνεται «σιωπηρή» κατάργηση της μοναδικότητας του προσώπου του Κυρίου

ημών Ιησού Χριστού! Μέχρι και έντυπη ανθολόγηση των αρνητικών κριτικών έγινε πρόσφατα, αποκλειστικά και μόνον αυτών, χάριν όσων δεν έχουν πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες, όπου περιελήφθησαν ακόμη και ανεύθυνα και αντιεπιστημονικά σχόλια γνωστών για το ήθος τους ιστολογίων. Είναι αυτή υπεύθυνη επιστημονική και θεολογική στάση; Είναι έγκυρος και αντικειμενικός διάλογος, όταν συστηματικά προβάλλεται κάθε διαστρεβλωτική προσέγγιση, αποκλεισμένης *arriori* κάθε άλλης άποψης και ιδιαιτέρως των θιγόμενων;

Το φαινόμενο είναι λυπηρό και ανησυχητικό ακόμη κι αν οφείλεται σε ελάχιστους πρωταγωνιστές. Η ανησυχία, όμως, οξύνεται, όταν η παραπληροφόρηση εκπορεύεται από ορισμένους σεβαστούς, πλην όμως επί πολλά χρόνια απέχοντες από τα διδακτικά δρώμενα, και προφανώς άμοιρους πρόσφατης διδακτικής εμπειρίας στα Θρησκευτικά συναδέλφους. Οι συνάδελφοι αυτοί, καθώς φαίνεται, δεν μπορούν να αντιληφθούν τι ήταν στο παρελθόν τα Θρησκευτικά, τι είναι σήμερα και τι επιπλέον χρειάζονται, ώστε να γίνουν ένα σύγχρονο, επίκαιρο και δημιουργικό μάθημα. Ένα μάθημα που να ανταποκρίνεται σε ουσιώδεις ανάγκες της μαθητιώσας νεολαίας και όχι στις φαντασιώσεις ή τις μεσσιανικές νευρώσεις όλων εκείνων που το θέλουν καθηλωμένο σε ένα πλέγμα παρωχημένων παιδαγωγικών αρχών, στοχοθεσίας και μεθόδου. Με αυτές τις προϋποθέσεις, ακόμη και η πρόταση ενός «ομολογιακού-κατηχητικού» μαθήματος, ίσως αποτελεσματικού σε άλλες συνθήκες, δεν μπορεί να ευοδωθεί. Το σχόλιο κατατίθεται ως ανοικτή καταγγελία και διατυπώνεται με ανάμικτα συναισθήματα λύπης, ανησυχίας και δικαιολογημένης αγανάκτησης.

Διατρέχοντας κανείς τις απαξιωτικές κρίσεις, τις λοιδορίες και τις ύβρεις των επικριτών, σχηματίζει την εντύπωση για τα μέλη αυτής της Επιτροπής ότι πρόκειται για «εξωνημένους και αδίστακτους παραχαράκτες της χριστιανικής πίστης, οι οποίοι έδρασαν σε διατεταγμένη υπηρεσία αποδόμησης της Ορθοδοξίας και εγκαθίδρυσης της πανθησκείας»! Ωσάν να μην πρόκειται για ανθρώπους, οι οποίοι -πέραν της όποιας επιστημονικής επάρκειας και εκπαιδευτικής διαδρομής- γαλουχήθηκαν, πορεύθηκαν και διακόνησαν επί μακρόν -πράγμα που συνεχίζουν να πράττουν μέχρι σήμερα- την Εκκλησία και τη Θεολογία. Αναμφισβήτητα, το ζήτημα έχει και νομικές και πολιτικές και, κυρίως, πνευματικές παραμέτρους, με την εκκλησιαστική σημασία του όρου. Όμως, πάνω απ' όλα, πιο πέρα κι από τα πρόσωπα που υβρίζονται, το διακύβευμα αφορά στο παρόν και στο μέλλον της θρησκευτικής παιδείας στο Ελληνικό σχολείο. Ασφαλώς, τα μηνύματα από τη συντριπτική πλειοψηφία του θεολογικού κόσμου είναι ελπιδοφόρα και αισιόδοξα, όμως, πνίγονται μέσα στον θόρυβο ενός αήθους υβρεολογίου, το οποίο αντικαθιστά ή υποδύεται την κριτική.

Μ α κ α ρ ι ώ τ α τ ε , Σ ε β α σ μ ι ώ τ α τ ο ι ,

Σας απευθύνουμε αυτήν την επιστολή, διότι μέρος της μέχρι τούδε ασκηθείσας δημόσιας τοποθέτησης για το νέο ΠΣ, όπως περιγράφηκε πιο πάνω, πέρα από την επιστημονική ανεπάρκεια σε ζητήματα παιδαγωγικά, θεωρούμε -αν και επικαλείται ή δήθεν υπερασπίζεται την Ορθοδοξία- επιχειρεί να αλλοιώσει τα χαρακτηριστικά της ταυτότητάς της («Οὐ πᾶς ὁ λέγων Κύριε, Κύριε...»). Το ζήτημα είναι φανερό πως αγγίζει την καρδιά της ίδιας της Εκκλησίας και της Θεολογίας της.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Θεολογία της θα αδιαφορήσει για τον σημερινό μαθητή, τον συχνά μετέωρο και μπερδεμένο από την έκθεση σε ένα πλήθος αλλόκοτων πληροφοριών και όχι σπάνια αλλοπρόσαλλων θρησκευτικών ερεθισμάτων -παρότι τυπικά πολιτογραφείται ως «Ορθόδοξος»;

Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Θεολογία της πώς θα απαντήσει σε αυτό το οξύ πρόβλημα κραυγάζοντας και απειλώντας; Ή μήπως υπάρχει κανείς που να θεωρεί ότι, αποκλείοντας οποιαδήποτε αναφορά στο πρόβλημα, αυτό λύεται ως διά μαγείας; Και αν αυτή η δυνατότητα της παιδαγωγικά έγκυρης πραγμάτευσης δεν δοθεί στον θεολόγο-καθηγητή και σε ένα μάθημα Θρησκευτικών που θα δομείται πάνω σε ένα ΠΣ διαδικασίας, ευέλικτο και ανοικτό στη συνδιαμόρφωση με τους μαθητές, όπως αυτό που προτείνεται από την Επιτροπή μας, τότε σε ποιον, με ποια εχέγγυα και σε ποιο πλαίσιο; Μπορεί το μάθημα να συμβάλει στην κοινωνική συνοχή της ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας μας;

Είναι άραγε Ορθόδοξη και εκκλησιαστική ποιμαντική προς μαθητές η στενόκαρδη περιχαράκωση, η καταγγελτική ρητορεία και ο προπηλακισμός (λεκτικός ή μη) σε κάθε άνοιγμα διαλόγου ή συνύπαρξης με το διαφορετικό; Ταπεινά φρονούμε πως όχι.

Γνωρίζετε πολύ καλύτερα από εμάς ότι σε αυτή την κρίσιμη καμπή για τον τόπο και την πατρίδα ο καθένας έχει χρέος να αναλάβει τις ευθύνες που του αναλογούν. Έναντι, πρωτίστως, της Αλήθειας. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο απευθυνόμαστε και αναμένουμε από Εσάς να ορθοτομήσετε τον λόγο της Αληθείας. Παρόλο που το ζήτημα βρίσκεται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Παιδείας, πλέον έχει χτυπήσει και την πόρτα της Εκκλησίας.

ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΝΕΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

*Γιαγκάζογλου Σταύρος, Σύμβουλος Α' Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων,
Πολιτισμού και Αθλητισμού, υπεύθυνος επιστημονικού πεδίου*

Βαλλιανάτος Άγγελος, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Γριζοπούλου Όλγα, Δρ. Θεολογίας

Διαμαντής Φώτιος, Δάσκαλος, MEd& Θεολόγος, MTh

Ζορμπάς Κωνσταντίνος, Δρ. Θεολογίας, Κοινωνιολόγος, καθηγητής Θεολόγος

Καλαϊτζίδης Παντελεήμων, Δρ. Θεολογίας, τ. Πάρεδρος ε.θ. του Π.Ι., καθηγητής Θεολόγος

Μόσχος Δημήτρης, Επίκουρος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΕΚΠΑ

Νευροκοπλής Αθανάσιος, MTh, καθηγητής Θεολόγος

Παναγάκης Αντώνης, Δάσκαλος και Θεολόγος

Παπαδόπουλος Γιώργος, καθηγητής Θεολόγος

Περσελής Εμμανουήλ, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΕΚΠΑ

Πλιάκου Ζωή, Θεολόγος

Στάθης Γιώργος, τ. Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Στριλιγκάς Γιώργος, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Ταμβάκης Παναγιώτης, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Υφαντής Παναγιώτης, Επίκουρος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Εισήγηση για τα Θρησκευτικά
στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος (5-11-2012)

Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μεσσηνίας κ. Χρυσοστόμου

Μακαριώτατε Άγιε Πρόεδρε,
Σεβασμιώτατοι Άγιοι Συνοδικοί,

Α. Εις απάντησιν του υπ' αριθμ. 4431/1915/10-10-2012 Συνοδικού Εγγράφου, σχετικώς με την ονομασίαν, το περιεχόμενον και τον χαρακτήρα του Μαθήματος των Θρησκευτικών και τας διατυπωθείσας προτάσεις, διαφόρων εκπαιδευτικών φορέων, συνδέσμων και ενώσεων επί του ως άνω θέματος, και της Αποφάσεως Υμίν, όπως εισηγηθώ σχετικώς επί των ως άνω θεμάτων, ευσεβάστως αναφέρω Υμίν τα ως κάτωθι:

1. Με αφορμήν τας κατά καιρούς Εγκυκλίους του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων σχετικώς με την διδασκαλίαν του Μαθήματος των Θρησκευτικών (Μ.τ.Θ.) εξεφράσθησαν ποικίλαι απόψεις και αντιδράσεις, δια των οποίων ήνοιξε εις διάλογος, ο οποίος κινείται μεταξύ δύο ακραίων πόλων, ενός επιφανειακού εκσυγχρονισμού και ενός παραδοσιακού, ως προς το περιεχόμενον κυρίως του θεσμικού πλαισίου.

2. Τον παρόντα διάλογο παρακολουθεί επί διετίαν με προσοχήν, σοβαρότητα και νηφαλιότητα, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, καταγράφουσα όλας τας εκφρασθείσας απόψεις και μέχρι σήμερον – παρά τας προσωπικάς τοποθετήσεις διαφόρων εκκλησιαστικών ανδρών – δεν έχει επισήμως αποφανθή επί του συγκεκριμένου θέματος.

3. Το όλον θέμα απησχόλησεν ήδη την συγκροτηθείσα υπό της Δ.Ι.Σ. "Προπαρασκευαστική Συνοδική Επιτροπή για την Παιδεία και τη Νεότητα", εις αρκετάς συνεδριάς και κατεγράφησαν αφ' ενός μεν αι απόψεις και αι θέσεις των διαφόρων φορέων, φυσικών προσώπων και συλλογικών οργάνων, αφ' ετέρου δε οι εκφρασθέντες προβληματισμοί και αι προτάσεις των Μελών της Επιτροπής. Αι προτάσεις αύται κατετέθησαν και διευκρινίσθησαν, υφ' όλων των Μελών της Επιτροπής, εις κοινήν Συνεδρίαν με την Δ.Ι.Σ., της περιόδου 2010-2012, ουδεμία δε απόφασις ελήφθη, περί του πρακτέου υπό του συγκεκριμένου Συνοδικού οργάνου, ενώ ο διάλογος εσυνεχίζετο έως και της εκδόσεως του "Υπομνήματος για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου", υπό της συγκροτηθείσης υπό του Υ.Π.Ε.Π.Θ., "Επιτροπής Εμπειρογνομημόνων για την εκπόνηση του νέου Προγράμματος".

4. Εις την όλην λουπόν, μέχρι σήμερον, προβληματικήν περί της ονομασίας, του χαρακτήρος, του περιεχομένου και του σκοπού του Μ.τ.Θ. εισήχθη πλέον και η

συζητήσεις σχετικώς με την δομήν και το περιεχόμενον του αναλυτικού προγράμματος του Μ.τ.Θ.

5. Η Δ.Ι.Σ., της Συνοδικής περιόδου 2011-2012, με την πεποίθησιν της δημιουργικής παρεμβάσεώς Της, ώστε το Μ.τ.Θ. να έχει την ορθήν θέσιν εις το όλον εκπαιδευτικόν σύστημα της Χώρας, ώρισε τον Συνοδικόν Σύνοδρον, Σεβ. Μητροπολίτην Αλεξανδρουπόλεως κ. Άνθιμον, όπως εισηγηθή επί του ανωτέρω "Υπομνήματος για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου" της Επιτροπής των Εμπειρογνομώνων.

6. Δύο λοιπόν συνοδικά κείμενα αποτελούν μίαν πρώτην καταγραφήν δια τον καταρτισμόν και την αποτύπωσιν των θέσεων και των προτάσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος δια την διδασκαλίαν του Μ.τ.Θ.:

α) Υπό της "Προπαρασκευαστικής Επιτροπής για την Παιδεία και την Νεότητα", η οποία αναφέρει, ότι:

"i. Πρέπει να τονισθεί ως γενικό συμπέρασμα ότι η συζήτηση για το Μάθημα των Θρησκευτικών δεν θα πρέπει να αγνοεί ότι νομικά το μάθημα δεν ανήκει στην Εκκλησία αλλά στην Πολιτεία.

ii. Ο σκοπός, η θέση και το περιεχόμενον του Μαθήματος των Θρησκευτικών συνδέεται με την παρουσία του θεολόγου στο σχολείο.

iii. Μέχρι τώρα δεν έχουν αναζητηθεί ουσιαστικοί τρόποι υποστήριξης της θέσης του μαθήματος και των εκπαιδευτικών-θεολόγων με παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού και επιστημονικά τεκμηριωμένων τρόπων επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών θεολόγων από την Ιερά Σύνοδο και τις Ιερές Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος", και

β) Υπό του Σεβ. Μητροπολίτου Αλεξανδρουπόλεως κ. Ανθίμου κατατέθησαν αι κάτωθι θέσεις:

«i. Να μην υιοθετήσουμε αυτούσια καμμιά από τις παραπάνω ετικέτες των μορφών του Μ.τ.Θ. προκειμένου να μην εμπλακούμε σε ήδη διαμορφωμένες και πολωμένες απόψεις, αλλά να εργασθούμε για τον συγκερασμό των θετικών στοιχείων όλων των προτάσεων.

ii. Να επισημάνουμε σε όσους επιμένουν να μεταβληθεί το Μ.τ.Θ. σε θρησκευσιολογία ότι τότε θα καταστρατηγηθεί το δικαίωμα των ορθόδοξων μαθητών για ορθόδοξη χριστιανική μόρφωση. Οι Έλληνες γονείς θέλουν τα παιδιά τους να μάθουν την ορθόδοξη χριστιανική μας πίστη και παράδοση από το σχολείο.

Φυσικά, η Κατήχηση του λαού μας είναι κυρίως έργο δικό μας, των Επισκόπων και των Ιερέων και δεν έχουμε την πρόθεση να το εκχωρήσουμε σε εκπαιδευτικούς.

iii. Να επισημάνουμε σε όσους επιμένουν να μεταβληθεί το Μ.τ.Θ. σε ομολογιακό, ότι εάν υπονοούν «Ορθόδοξη Κατήχηση», τότε ανοίγουν τις πόρτες του σχολείου σε αλλοθρήσκους και αλλοδόξους θεολόγους. Η προταθείσα εισαγωγή ενός εναλλακτικού μαθήματος για τους αλλοδαπούς, δεν είναι εφικτή στην εκπαιδευτική πραγματικότητα της Χώρας μας, επειδή προσκρούει σε πρακτικές

δυσκολίες (σχολικές αίθουσες, συγγραφή πρόσθετων εγχειριδίων, εναρμόνιση με το σχολικό Πρόγραμμα). Θα ωθήσουμε ως μοναδική λύση, την κατάργηση του Μ.τ.Θ.

iv. Να επιδιώξουμε, να είναι η Ορθόδοξη Θεολογία κέντρο του Μ.τ.Θ. χωρίς απαραίτητα η μεθοδολογία του μαθήματος να είναι «ομολογιακή». Το σχολείο δεν μπορεί να απαιτεί την διατράνωση της Πίστεως των μαθητών επειδή η Πίστη δεν αξιολογείται εκπαιδευτικά ούτε βεβαίως μπορεί να βαθμολογηθεί.

v. Να ζητήσουμε, το Μ.τ.Θ. να εμφανίζει σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές το πολιτισμικό μέγεθος της Ορθόδοξου βιοτής καθώς αυτή διαποτίζει την ελληνική κοινωνία και είναι «αγαθό εν κινήσει». Ο αλλόθρησκος μαθητής στη χώρα μας, όπως θα διδαχθεί για τον Πλάτωνα, για την Αθηναϊκή Συμπολιτεία και τον Παρθενώνα, έτσι οφείλει να μάθει για τον Ιησού Χριστό, για την Ορθόδοξη Εκκλησία και την τέχνη της».

7. Επί τη βάσει όλων των ανωτέρω Προτάσεων η Δ.Ι.Σ. εις ουδεμίαν απόφασιν ήχθη, τουλάχιστον μέχρι της σήμερα, και δικαίως, διότι ο διάλογος και οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των διαφόρων φορέων συνεχίζονται πολωτικώς.

B. Υπήκων εις την προαναφερθείσαν Συνοδικήν Απόφασιν και προτροπήν, θεωρώ ότι, επί τη βάσει όλων των προαναφερθέντων, καλούμαι να εισηγηθώ, τόσο επί των θεμάτων, τα οποία αφορούν τα περί την ονομασίαν, τον χαρακτήρα και τον σκοπόν του Μ.τ.Θ., όσον και επί του κατατεθέντος "Υπομνήματος" του νέου Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών Δημοτικού και Γυμνασίου.

Θεωρώ ότι είναι απαραίτησις πλέον να υπερβούμε τα υποδεικνυόμενα υφ' όλων των ομάδων σχέδια, απόψεις η τοποθετήσεις και να μην εγκλωβισθώμεν, ούτε εις φιλελευθερισμούς, ούτε εις αγκυλώσεις παλαιών εκπαιδευτικών σχημάτων η μοντέλων, αλλά με νηφαλιότητα και με γνώμονα την πνευματικήν και πολιτισμικήν παράδοσιν της Χώρας μας να απαντήσωμεν εις τα προβαλλόμενα ερωτήματα, σχετικώς με την ονομασίαν, τον χαρακτήρα και τον σκοπόν του Μ.τ.Θ., εις τα πλαίσια μιας δημοσίας εκπαιδευτικής διαδικασίας, αποφεύγοντες συγχρόνως να μιμηθώμεν εξ αντιγραφής εκπαιδευτικά πρότυπα άλλων Ευρωπαϊκών Χωρών, ακρίτως και αβασανίστως, καθότι ιστορικώς ίσχυον και ισχύουν διαφορετικά πολιτιστικά συντεταγμένοι και αντιλήψεις κατανοήσεως της ζωής και της ανθρωπίνης κοινωνίας μεταξύ της Χώρας μας και των άλλων Ευρωπαϊκών Χωρών. Ειδικότερον όμως τόσο ως προς την δομήν του Μ.τ.Θ., όσον και ως προς το περιεχόμενον των Αναλυτικών Προγραμμάτων, δεν δυνάμεθα να παραθεωρήσωμεν τα σύγχρονα εκπαιδευτικά, διδακτικά και παιδαγωγικά επιστημονικά δεδομένα, κυρίως ως προς την μέθοδον, εις τα οποία ωφείλουν να προσαρμόζονται, τα αναλυτικά προγράμματα, ώστε να είναι και χρηστικά και συγχρόνως να συμβάλλουν αποδοτικότερον εις τους επιδιωκομένους σκοπούς μιας ολοκληρωμένης παροχής παιδείας.

Όθεν ευσεβώς εισηγούμαι:

1. Ως προς την ονομασίαν: Να παραμείνη το μάθημα υπό τον τίτλον: Μάθημα Θρησκευτικών. Οιοσδήποτε άλλος ονοματικός προσδιορισμός θα δημιουργή προβλήματα τόσον ως προς το περιεχόμενον, το οποίον καλείται να περιγράψη, όσον και ως προς τον χαρακτήρα του μαθήματος.

2. Το Μ.τ.Θ., ως μέρος του γενικότερου Προγράμματος της πρωτοβαθμίου και δευτεροβαθμίου εκπαίδευσως, δεν δύναται να τιτλοφορείται εις το Γενικόν Πρόγραμμα Σπουδών με όρους, οι οποίοι υποδηλώνουν μονομέρειαν η αποκλειστικότητα.

2. Ως προς τον σκοπόν: Είναι γνωστόν ότι η άσκησις και η ανάπτυξις όλων των πλευρών της προσωπικότητος των διδασκομένων, αι οποίαι έχουν σχέσιν μόνον με την γνώσιν, συνιστούν την αγωγήν, η οποία συνδέεται άμεσα και με τον πολιτισμόν και με την γενικότεραν καλλιέργειαν του διδασκομένου αλλά και του ατόμου.

Εν μάθημα το οποίον στοχεύει όχι μόνον εις την παροχήν γνώσεων αλλά και εις την υπόδειξιν κριτηρίων και όρων, με σκοπόν την καλλιέργειαν και την ανάπτυξιν ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων, ενώ παραλλήλως επιδιώκει να συμβάλη εις την διάπλασιν και διαμόρφωσιν του χαρακτήρος του ατόμου (ηθική), εις τα πλαίσια ενός γενικότερου εκπαιδευτικού συστήματος, εις το οποίον εντάσσεται και το Μ.τ.Θ., πρέπει να συμβάλη εις την καλλιέργειαν της ανεκτικότητος μεταξύ των λαών, των πολιτισμών και των θρησκειών και όπως όλα τα μαθήματα της ανθρωπιστικής κατευθύνσεως, δεν δύναται να προσβλέπη εις την παροχήν και μόνον απλών γνώσεων, καθιστάμενον ούτως μουσειακόν αντικείμενον γνώσεων, αλλά αντιθέτως να συνδέεται με την ιδίαν την ζωήν και να συμβάλη εις την ανάπτυξιν της κοινωνίας και της πνευματικής συνειδήσεως των διδασκομένων, ως πολιτών μιας κοινωνίας.

Μόνον εάν το Μ.τ.Θ. επιδιώκει την παρούσα στόχευσιν, τότε καθίσταται και αναγκαίον και απαραίτητον εις τα πλαίσια της όλης δομής συγκροτήσεως του εκπαιδευτικού συστήματος.

3. Ως προς τον χαρακτήρα: Το Μ.τ.Θ. εις τα πλαίσια της γενικότερας εκπαιδευτικής διαδικασίας δεν δύναται να προσδιορίζεται ως "Κατηχητικόν", "Ομολογιακόν" η "Θρησκευολογικόν", υπό απόλυτον έννοιαν και κατ'αποκλειστικόν περιεχόμενον.

Το Μ.τ.Θ., ως και όλα τα μαθήματα ανήκουν εις την αρμοδιότητα της Πολιτείας και υπηρετείται μέσω των υπευθύνων εκπαιδευτικών φορέων του, οι οποίοι οφείλουν να καθορίζουν την δομήν και το περιεχόμενον και του συγκεκριμένου μαθήματος, επί τη βάσει των συγχρόνων εκπαιδευτικών κριτηρίων, χωρίς να παραθεωρούν ούτε την πνευματικήν, ούτε την πολιτισμικήν παράδοσιν του τόπου, και την προσωπικότητα των μαθητών.

Ο κατηχητικός η ομολογιακός χαρακτήρας κάθε διδασκαλίας ανήκει εις τον φυσικόν βιωματικόν χώρον της εκκλησιαστικής κοινότητος. Εις την λειτουργίαν

δηλαδή του ζωντανού σώματος της ενορίας και της επισκοπής, και εις τον φυσικόν λειτουργόν της κατηχητικής αυτής διδασκαλίας, τον πατέρα κάθε εκκλησιαστικής κοινότητας, τον επίσκοπο και όχι εις τον εκπαιδευτικόν του σχολείου. Αι αυταί συντεταγμέναι ισχύουν και δια την έννοιαν του Μ.τ.Θ. θεωρουμένου ως θρησκευολογικού.

Υπό αυτόν τον γενικόν χαρακτήρα του μαθήματος το Μ.τ.Θ. καθίσταται κοινόν δι' όλους τους μαθητάς και απαραίτητον εις όλα τα αναλυτικά προγράμματα όλων των τάξεων της πρωτοβαθμίου και δευτεροβαθμίου εκπαιδύσεως (υποχρεωτικής και όχι προαιρετικής), διότι παρέχει γνώσεις, αι οποίαι θα στηρίζουν και θα αφορούν την εξοικείωσιν του διδασκομένου με τα στοιχεία εκείνα, τα οποία συγκροτούν και δομούν την πολιτισμικήν κληρονομίαν και πολιτιστικήν παράδοσιν των Ελλήνων, αι οποίαι μαζί με τα ιδιάζοντα στοιχεία της Ορθοδόξου παράδοσεως διεμόρφωσαν την ταυτότητα της Χώρας, χωρίς συγχρόνως να παραθεωρείται και η ιστορική παρουσία και των άλλων Ομολογιών και Θρησκευτικών Κοινοτήτων. Η διδακτική αυτή αφ' ενός μεν δίδει εις τον διδασκόμενον την απόκτησιν γνώσεων (ιστορικών και ιδεολογικών), αφ' ετέρου δε τον προσανατολίζει, εις τα πλαίσια της εγκυκλίου θρησκευτικής εκπαιδύσεως, να προσεγγίση τα μεγάλα ερωτήματα της ζωής, της υπάρξεως και της ηθικής της ανθρωπίνης κοινωνίας, εις τα πλαίσια του ευρυτέρου πολιτιστικού ορίζοντος του συγχρόνου κόσμου εις τον οποίον πλέον ζουν και οι διδασκόμενοι της Χώρας μας. Υπ' αυτήν την προοπτικήν, μέσα από την ίδια την εκπαιδευτικήν διαδικασίαν και το αναλυτικόν πρόγραμμα, θα αναδειχθή και η ειδοποιός διαφορά της Ορθοδόξου Παραδόσεως και του Ελληνικού Πολιτισμού δια την ζωήν και την κοινωνίαν. Με βάσιν τον συγκεκριμένον χαρακτήρα επιτυγχάνεται αφ' ενός η υποχρεωτικότης του Μ.τ.Θ. εις τον κορμόν των υποχρεωτικών μαθημάτων του σχολικού προγράμματος, αφ' ετέρου αποκλείεται η θεώρησις του μαθήματος υπό τον μανδύου μιας ομολογιακής μονομερείας η μιας απλής θρησκευολογικής πληροφορησεως. Εάν ίσχυον τα στοιχεία αυτά θα ωδηγούμεθα εις την επιβολήν της προαιρετικότητος του μαθήματος και εις την παρουσίαν, εντός της αιθούσης διδασκαλίας, και διδασκόντων άλλων Ομολογιών και Θρησκειών.

Γ. Όλα τα ανωτέρω αποτελούν τας γενικάς συντεταγμένας των θέσεων και των προτάσεων της Εκκλησίας της Ελλάδος, σχετικώς προς την διδασκαλίαν του Μ.τ.Θ.. Θεωρώ όμως ότι υφίστανται δύο επιπλέον εγγενή προβλήματα εις την όλην διαλεκτικήν, εις τα οποία η Εκκλησία δύναται να καταθέση επίσης τας απόψεις Της.

Το πρώτον πρόβλημα σχετίζεται με την παρουσίαν και την εκπαιδευτικήν δυνατότητα του διδάσκοντος – καθηγητού, από τον οποίον εξαρτάται όπως και εις τα λοιπά μαθήματα η ανάδειξις τόσον του σκοπού, όσον και του προαναφερθέντος χαρακτήρος του Μ.τ.Θ. Ο διδάσκων εις τας σχολικάς αιθούσας αποτελεί την κινητήριον δύναμιν δια την επίτευξιν της γνώσεως, την ερμηνευτικήν ανάλυσιν η απόδοσιν αυτής και την επιδιωκομένην ανάπτυξιν Της.

Δια τον λόγον τούτον υποδεικνύομεν, όπως εις τας Θεολογικάς Σχολάς και εις τα λοιπά Παιδαγωγικά Τμήματα της τριτοβαθμίου εκπαιδύσεως, υποδειχθή η αναγκαιότης παροχής περισσότερων γνώσεων παιδαγωγικών και Ειδικής Διδακτικής του Μ.τ.Θ., παραλλήλως προς την θεολογικήν εκπαίδευσιν των νέων θεολόγων και των λοιπών γνωστικών αντικειμένων.

Το δεύτερον πρόβλημα αφορά εις την θέσιν του Μ.τ.Θ. εις την όλην δομήν του αναλυτικού προγράμματος της πρωτοβαθμίου και της δευτεροβαθμίου εκπαιδύσεως, θέμα το οποίο σχετίζεται τόσο με τον αριθμόν των ωρών διδασκαλίας, κυρίως εις τας τάξεις Β και Γ Λυκείου, όσον και με το περιεχόμενον της ύλης του μαθήματος εις το υπό κατάρτισιν αναλυτικόν πρόγραμμα.

Ως προς το θέμα των ωρών διδασκαλίας, εις τας δύο τελευταίας τάξεις του Λυκείου, θεωρώ ότι πρέπει να επιδιώξωμεν (την διατήρησιν της υποχρεωτικότητος και των δύο ωρών διδασκαλίας εις κάθε μίαν τάξιν).

Ως προς το περιεχόμενον του αναλυτικού προγράμματος του Μ.τ.Θ. θα πρέπει να επιδιωχθή ώστε να εναρμονίζεται αυτό προς τον χαρακτήρα και τον σκοπό του μαθήματος, όπως τον περιεγράψαμεν ανωτέρω. Δηλαδή, να παρουσιάζη εν μάθημα το οποίον θα διατηρή τον γνωστικόν και παιδαγωγικόν του χαρακτήρα. Θα εκφράζεται μέσα από μίαν ενιαίαν δομήν, με τρόπον επαγωγικόν, συμφώνως και με τα σύγχρονα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά της ηλικίας και των μορφωτικών αναγκών. Δεν είναι δυνατόν να αποτελή απλήν συσσώρευσιν γνώσεων, ούτε να επιδιώκη προβολήν μεταφυσικών και ιδεολογικών προεκτάσεων, ερμηνευτικών προσεγγίσεων η ακροβατισμών, αλλά δια της διδασκαλίας θα επιδιώκεται η προβολή και αι συνέπειαι διαμορφώσεως ενός προτύπου ζωής, δηλαδή του πολιτισμού και της κοινωνίας.

Επί τη βάσει των συντεταγμένων αυτών θα πρέπει να διαμορφωθή εν πρόγραμμα, το οποίον θα ξεκινά και θα έχη ως επίκεντρον την ελληνορθόδοξον παράδοσιν του τόπου, επί τη βάσει του οποίου εξεφράσθη ως ήθος, και διεμορφώθη ως ζωή, και ως αύτη η παράδοσις απευτύθη εις τα μνημεία του πολιτισμού μας. Έκαστος μαθητής η μαθήτρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπίας, είναι απαραίτητον και πολύτιμον να γνωρίζη την θρησκευτικήν παράδοσιν του τόπου, ως πίστιν, λατρείαν, ζωήν, τέχνην και πολιτισμόν. Τούτος θα πρέπει να είναι ο πρώτος και ο βασικός κύκλος του μαθήματος. Ο δεύτερος κύκλος θα αφορά τας μεγάλας χριστιανικάς παραδόσεις, εκτός της Ορθοδοξίας, αι οποίαι συναντώνται εις τον ελλαδικόν χώρον και γενικότερον εις τον κόσμο, όπως ο Ρωμαιοκαθολικισμός και ο Προτεσταντισμός. Ο τρίτος κύκλος θα πρέπει να περιλαμβάνη ορισμένα στοιχεία από τα μεγάλα Θρησκευόμενα και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνικήν κοινωνίαν περισσότερο, δηλαδή, τας μονοθεϊστικάς παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ, τον Ινδουϊσμόν και τον Βουδισμόν, προκειμένου εις επίπεδον γνωσιακόν οι διδασκόμενοι να αποκτήσουν "πείραν".

Πάντα ταύτα υποβάλλω Υμίν ευσεβάστως.

Δελτίον Τύπου

Πρώτη Συνεδρία της Δ.Ι.Σ. για τον μήνα Νοέμβριο

Συνήλθε σήμερα Δευτέρα, 5 Νοεμβρίου 2012, στην πρώτη Συνεδρία Της για τον μήνα Νοέμβριο η Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, υπό την Προεδρία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου.

Κατά την σημερινή Συνεδρία:

Η Διαρκής Ιερά Σύνοδος επικύρωσε τα Πρακτικά της Εξουσιοδότησεως. Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος ανέγνωσε Εισηγήση σχετικά προς το μάθημα των Θρησκευτικών.

Συνοψίζοντας ανέφερε ότι:

«Το μάθημα των Θρησκευτικών πρέπει να διατηρεί τον γνωστικόν και παιδαγωγικόν του χαρακτήρα. Θα εκφράζεται μέσα από μίαν ενιαίαν δομήν, με τρόπον επαγωγικόν, συμφώνως και με τα σύγχρονα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά της ηλικίας και των μορφωτικών αναγκών. Δεν είναι δυνατόν να αποτελεί απλήν συσσώρευσιν γνώσεων, ούτε να επιδιώκει προβολή μεταφυσικών και ιδεολογικών προεκτάσεων, ερμηνευτικών προσεγγίσεων η ακροβατισμών αλλά δια της διδασκαλίας θα επιδιώκεται η προβολή και αι συνέπειαι διαμορφώσεως ενός προτύπου ζωής, δηλαδή του πολιτισμού και της κοινωνίας. Επί τη βάσει των συντεταγμένων αυτών θα πρέπει να διαμορφωθεί εν πρόγραμμα, το οποίον θα ξεκινά και θα έχει ως επίκεντρον την ελληνορθόδοξον παράδοσιν του τόπου, επί τη βάσει του οποίου εξεφράσθη ως ήθος, και διεμορφώθη ως ζωή, και ως αύτη η παράδοσις απευτύπη εις τα μνημεία του πολιτισμού μας. Έκαστος μαθητής η μαθήτρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπείας, είναι απαραίτητον και πολύτιμον να γνωρίζει την θρησκευτικήν παράδοσιν του τόπου, ως πίστιν, λατρείαν, ζωήν, τέχνην και πολιτισμόν. Τούτος θα πρέπει να είναι ο πρώτος και βασικός κύκλος του μαθήματος. Ο δεύτερος κύκλος θα αφορά τας μεγάλας χριστιανικάς παραδόσεις εκτός της Ορθοδοξίας, αι οποίαι συναντώνται εις τον ελλαδικόν χώρον και γενικώτερον εις τον κόσμον, όπως στοιχεία του Ρωμαιοκαθολικισμού και του Προτεσταντισμού. Ο τρίτος κύκλος θα πρέπει να περιλαμβάνει ορισμένα στοιχεία από τα μεγάλα Θρησκευτάματα και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνικήν κοινωνίαν περισσότερο, δηλαδή, τας μονοθεϊστικάς παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ, τον Ινδουϊσμόν και τον Βουδισμόν, προκειμένου εις επίπεδον γνωσιακόν οι διδασκόμενοι να αποκτήσουν "πείραν"». Κατόπιν της ανωτέρω εισηγήσεως και της συζητήσεως που ακολούθησε, η Διαρκής Ιερά Σύνοδος αποφάσισε:

1. Να ζητήσει να της αποσταλεί το υπό διαμόρφωση νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών.
2. Να ζητήσει το μάθημα να εξακολουθήσει να ονομάζεται «Μάθημα Θρησκευτικών» και να είναι υποχρεωτικό.
3. Στις τάξεις της Β΄ και Γ΄ Λυκείου να υπάρχει δίωρη διδασκαλία του μαθήματος.
4. Για τον διορισμό των Καθηγητών του μαθήματος των Θρησκευτικών στην

Εκπαίδευση, να προϋποθέτει και την «Συμμαρτυρία» του Επισκόπου της τοπικής Εκκλησίας.

Τέλος η Διαρκής Ιερά Σύνοδος έλαβε αποφάσεις σχετικά με τρέχοντα υπηρεσιακά ζητήματα.

Εκ της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου

Τα νέα προγράμματα σπουδών των Θρησκευτικών σε Δημοτικό και Γυμνάσιο*

Χάρη Ανδρέοπουλου, θεολόγου

Ως ένα μάθημα με γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα το οποίο θα διδάσκεται στη Α/θμια και Β/θμια εκπαίδευση στο πλαίσιο μιας θρησκευτικής αγωγής που θα υπηρετεί την αντιλήψη του “γραμματισμού”, δηλαδή της παροχής γνώσεων και ανάπτυξης κριτικής συνείδησης, όπως και τ’ άλλα μαθήματα, εξελίσσεται το μάθημα των Θρησκευτικών σύμφωνα με τα νέα αναλυτικά προγράμματα σπουδών που επεξεργάσθηκε για το Νέο Σχολείο αρμόδια Επιστημονική Επιτροπή υπό την εποπτεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Τα νέα προγράμματα σπουδών για τα Θρησκευτικά στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο ανακοινώθηκαν από το υπ. Παιδείας δια της αναρτήσεώς τους σε ψηφιακή μορφή στην ιστοσελίδα του «Ψηφιακού Σχολείου» και όπως προκύπτει από το περιεχόμενό τους το μάθημα απομακρύνεται από τις όποιες κατηχητικές / ομολογιακές προσεγγίσεις του παρελθόντος και αποκτά καθαρό γνωσιολογικό χαρακτήρα, απευθυνόμενο σ’ όλους – ανεξαρτήτως θρησκευτικής ή εθνικής προέλευσης – μαθητές.

ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ

Το μάθημα δεν θα είναι θρησκευολογικό, όπως θρυλείται από κάποιους, αλλά ένα μάθημα θεολογικό – παιδαγωγικό το οποίο θα είναι πιο ανοικτό απ’ ότι είναι σήμερα στις άλλες χριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις, τα άλλα θρησκευόμενα και στα μεγάλα ζητήματα που έθεσε η εκκοσμίκευση από τη μετανεωτερικότητα και μετά. Θα είναι, όπως επισημαίνεται στο σκεπτικό της περιγραφόμενης πρότασης της Επιστημονικής Επιτροπής, ένα μάθημα που “θα χωράει όλους του μαθητές χωρίς, φυσικά, να απεμπολεί τον κεντρικό ρόλο της ορθόδοξης θεολογίας και παράδοσης ο οποίος θα είναι απόλυτα κεντρικός”, όπως συμβαίνει και με το μάθημα της Ιστορίας.

Στο νέο πρόγραμμα επιχειρείται η διαμόρφωση ενός θρησκευτικού μαθήματος ανοικτού, πλουραλιστικού, με γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα, ένα μάθημα που θα ανοίγεται στις μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις (Ρωμαιοκαθολικισμός, Προτεσταντισμός) και στις μεγάλες θρησκείες που μας ενδιαφέρουν για το σήμερα (Ισλάμ, Ιουδαϊσμός), σύμφωνα και με το ακολουθούμενο ακαδημαϊκό πρόγραμμα των θεολογικών τμημάτων των Πανεπιστημίων μας. Υπενθυμίζεται ότι ο Σύμβουλος του Παιδαγωγικού

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=6842>), στις 12-9-2011.

Ινστιτούτου, Δρ. Στ. Γιαγκάζογλου, απαντώντας στις αιτιάσεις μερίδας του θεολογικού κόσμου ότι η υπέρβαση του κατηχητικού ή του ομολογιακού προτύπου του μαθήματος των Θρησκευτικών θα σημάνει την αλλοίωσή του, υποστήριξε ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει επ' ουδενί και υπογράμμισε πως αυτό που επιδιώκεται με τα νέα προγράμματα είναι να τονισθεί ο μορφωτικός και παιδαγωγικός χαρακτήρας της ορθόδοξης Θεολογίας, η οποία μεταπλάθει σε γνωσιακά στοιχεία και αξίες παιδαγωγικές την ορθόδοξη παράδοση όπως αυτή σαρκώθηκε στα μνημεία του πολιτισμού, στην εκκλησιαστική τέχνη, στα κείμενα των Πατέρων, κλπ. Όλα αυτά θα πρέπει να περάσουν στο μαθητή, αλλά με έναν χαρακτήρα καθαρά παιδαγωγικό και γνωσιακό και όχι χαρακτήρα μύησης στη πίστη, διότι αυτή η υπόθεση είναι πάρα πολύ σοβαρή, αλλά η κατήχηση δεν μπορεί να είναι έργο της πολιτείας και του σχολείου, καθώς ξεκάθαρα αποτελεί υπόθεση και έργο της Εκκλησίας”, όπως τονίζεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

ΟΙ ΑΞΟΝΕΣ

Οι άξονες στους οποίους διαμορφώνεται το μάθημα των Θρησκευτικών κατά βαθμίδα εκπαίδευσης, έχουν ως ακολούθως:

- * Νηπιαγωγείο – δημοτικό: Ο κόσμος της Θρησκείας
- * Γυμνάσιο: Θρησκεία και Ιστορία ως έκφραση Πολιτισμού
- * Λύκειο: Θρησκεία και Πολιτισμός σε διάλογο με την Κοινωνία

Για να δείτε αναλυτικά τα νέα προγράμματα σπουδών (τα οποία θα τύχουν πιλοτικής εφαρμογής προ της καθιέρωσής στο κανονικό ωρολόγιο πρόγραμμα των σχολείων – αυτή τη στιγμή και μέχρι “νεωτέρας” ισχύουν τα υφιστάμενα προγράμματα σπουδών) πατήστε εδώ...

(<http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps.php>)

Για την ανανέωση των Θρησκευτικών*

Γεωργίου Στριλιγκά
Σχολικού Συμβούλου Θεολόγων

Ο λόγος για το νέο πιλοτικό Πρόγραμμα Σπουδών στο μάθημα των Θρησκευτικών. Για το ζήτημα, ήδη, έχουν δημοσιευθεί στα μέσα ενημέρωσης και στο διαδίκτυο ποικίλες προσεγγίσεις, από τις οποίες οι περισσότερες χαρακτηρίζονται από άγνοια και προχειρότητα. Μερικές φορές μάλιστα διασπείρουν ψευδείς φήμες, διαστρεβλώνοντας την πραγματικότητα και υπηρετώντας σκοπιμότητες. Η κατάσταση αυτή καθιστά επιτακτική την ανάγκη για υπεύθυνη ενημέρωση.

Κατά το περασμένο σχολικό έτος, στο πλαίσιο του λεγόμενου Νέου Σχολείου, εκπονήθηκαν νέα Προγράμματα Σπουδών σε όλα τα μαθήματα της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης. Βασικό χαρακτηριστικό της μεταρρύθμισης είναι ο παιδαγωγικός αναπροσανατολισμός της διδακτικής διεργασίας στην κατεύθυνση της διερευνητικής, βιωματικής και συνεργατικής μάθησης. Η αλλαγή αυτή κρίνεται ως αναγκαία, με βάση τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης και διδακτικής, καθώς επίσης το αίτημα υπέρβασης χρόνιων αγκυλώσεων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Στο πλαίσιο της ευρύτερης αλλαγής, μεταξύ άλλων, συντάχθηκε νέο Πρόγραμμα Σπουδών και στο μάθημα των Θρησκευτικών. Για την προετοιμασία του εργάστηκε Επιτροπή Εμπειρογνομόνων που συστήθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ύστερα από προκήρυξη εκδήλωσης ενδιαφέροντος και αξιολόγηση των ενδιαφερόμενων. Είχα την τιμή να επιλεγώ και να λάβω μέρος στην εν λόγω Επιτροπή και έτσι έχω προσωπική άποψη για τον τρόπο και τον σκοπό της εργασίας.

Όλα τα μέλη της Επιτροπής ήταν θεολόγοι. Έλαβαν μέρος Καθηγητές από τις Θεολογικές Σχολές, Σχολικοί Σύμβουλοι Θεολόγων και θεολόγοι εκπαιδευτικοί με αυξημένα προσόντα που υπηρετούν στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η Επιτροπή εργάστηκε συνεργατικά και συνθετικά, με πλήρη συνείδηση -επιστημονική, παιδαγωγική και θεολογική- του υψηλού χρέους, χωρίς «άνωθεν» οδηγίες και δεσμεύσεις. Κατεβλήθησαν φιλότιμα όλες οι ανθρωπίνως δυνατές προσπάθειες για όσο γίνεται καλύτερο αποτέλεσμα.

Κατά την ολοκλήρωση του έργου της, η Επιτροπή υπέβαλε δύο παραδοτέα: α) Πρόγραμμα Σπουδών για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, και β) Οδηγό του Εκπαιδευτικού για το μάθημα των Θρησκευτικών. Τα συγκεκριμένα κείμενα, ήδη, έχουν δημοσιευθεί στον κόμβο του Ψηφιακού Σχολείου του Υπουργείου Παιδείας (<http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps.php>). Επισημαίνεται ότι τα κείμενα είναι παιδαγωγικά και διδακτικά εργαλεία για τον εκπαιδευτικό και δεν

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=8166>), στις 24-1-2012.

είναι διδακτικά εγχειρίδια, όπως εσφαλμένα έγραψαν μερικοί αρθρογράφοι. Για επιφανείς πολιτικούς και εκκλησιαστικούς, που παρασύρθηκαν από την παραπληροφόρηση, επιδεικνύοντας σκανδαλώδη άγνοια, τα σχόλια περιττεύουν...

Κατά το τρέχον σχολικό έτος, με σχετικές αποφάσεις του Υπουργείου Παιδείας, γίνεται πιλοτική εφαρμογή αυτών των Προγραμμάτων, σε περιορισμένο αριθμό σχολείων, και από το επόμενο έτος ενδέχεται καθολική εφαρμογή σε όλα τα σχολεία, μετά τις τυχόν βελτιώσεις που θα γίνουν με βάση τις προτάσεις των πιλοτικών σχολείων.

Τα βασικά χαρακτηριστικά και οι κύριες καινοτομίες που διέπουν το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά είναι:

1. Ως τεχνικό κείμενο και εκπαιδευτικό εργαλείο, το νέο Πρόγραμμα Σπουδών, στοχεύει στον εκπαιδευτικό και την εργασία του και δεν είναι απλώς ένας οδηγός για τους συγγραφείς των διδακτικών βιβλίων. Στην κατεύθυνση αυτή, δεν είναι απλός κατάλογος διδακτικών περιεχομένων. Δίνει έμφαση στο «πώς» και όχι μόνο στο «τι» της διδασκαλίας και γι' αυτό, σε μεγάλο βαθμό, χαρακτηρίζεται Πρόγραμμα Σπουδών Διαδικασίας.

2. Καταπολεμά τον γνωσιοκεντρικό διδακτισμό εισάγοντας την προτεραιότητα των ιδιαίτερων ενδιαφερόντων και αναγκών των παιδιών με έμφαση στις ιδιαιτερότητές τους και την εφαρμογή διαφοροποιημένης διδασκαλίας. Εμπλουτίζει τη διδασκαλία με σύγχρονες τεχνικές διδασκαλίας, στην κατεύθυνση της κριτικής, διερευνητικής, βιωματικής και ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας και μάθησης. Στοχεύει στη μάθηση και όχι απλώς στον καθορισμό διδακτέας ύλης. Στην κριτική διερεύνηση και όχι στην απλή ενημέρωση των μαθητών. Στην ολόπλευρη ανάπτυξη τους και όχι μόνο στην πρόσκτηση πληροφοριών. Δηλ., πέρα από γνώσεις, αποβλέπει και σε στάσεις-αξίες, συναισθήματα, δράσεις κτλ.

Το Πρόγραμμα Σπουδών αναδεικνύει με πληρότητα την παιδαγωγική σκοπιμότητα και τον παιδαγωγικό προσανατολισμό του μαθήματος των Θρησκευτικών. Σύμφωνα με αυτή τη θέση, το Πρόγραμμα Σπουδών αν και έλαβε σοβαρά υπ' όψιν τον διάλογο των τελευταίων ετών σχετικά με τον χαρακτήρα του μαθήματος δεν είναι ούτε αποτέλεσμα ούτε συνέχειά του. Τα Θρησκευτικά δεν είναι ορισμένη ποσότητα διδακτέας ύλης, που χρειάζεται ορίσουμε ποσοτικά εάν είναι βιβλική, πολιτιστική, θρησκευσιολογική κτλ., αλλά πρωτίστως είναι τα ζωντανά πρόσωπα συγκεκριμένων μαθητών και εκπαιδευτικών που μετέχουν στη μορφωτική διεργασία. Μπορεί να λειτουργήσει θρησκευτικό μάθημα ερήμην των προσώπων στα οποία απευθύνεται; Η πνευματική καλλιέργεια στην οποία αποβλέπει το μάθημα δεν είναι απλή παρουσίαση και συσώρευση θρησκευτικών εννοιών.

Τα στοιχεία αυτά απελευθερώνουν τις δημιουργικές δυνάμεις εκπαιδευτικού και μαθητών. Πιο συγκεκριμένα, υπερβαίνεται ο ρόλος του εκπαιδευτικού των Θρησκευτικών ως πομπού-μεταφορέα πληροφοριών, που συνήθως είναι άσημες και άσχετες προς την πραγματική ζωή, και του μαθητή ως παθητικού δέκτη-

καταναλωτή γνώσης, στην κατεύθυνση της ανάπτυξης της τάξης των Θρησκευτικών σε ένα ουσιαστικό κοινοτικό εργαστήριο μάθησης.

3. Χαρακτηρίζεται από θεμελιώδεις θεολογικές ισορροπίες, στους κάθετους και οριζόντιους άξονες που το διατρέχουν, στα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία του. Ως προς τα θεματικά περιεχόμενα και τον γενικό προσανατολισμό, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις ομόκεντρους κύκλους. Πιο συγκεκριμένα, το Πρόγραμμα Σπουδών «ξεκινά από και έχει επίκεντρο τη θρησκευτική παράδοση του τόπου, την παράδοση της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας... Κάθε μαθητής/τρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του/της ιδιοπροσωπίας, είναι χρήσιμο να γνωρίζει τη θρησκευτική παράδοση του τόπου. Αυτός είναι ο πρώτος και βασικός κύκλος του μαθήματος» (Π.Σ., σελ. 16). Η θέση αυτή είναι συμβατή τόσο με το ελληνικό Σύνταγμα για «ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης» (άρθρο 16) όσο και με τη Σύσταση 1720 του Συμβουλίου της Ευρώπης, ότι σκοπός της εκπαίδευσης είναι να οδηγεί τους μαθητές «να ανακαλύπτουν τις θρησκείες γνωρίζοντας τη δική τους» (άρθρο 14,1). Στη συνέχεια, σε ένα δεύτερο κύκλο, διερευνώνται στοιχεία που αφορούν στις λοιπές μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις, και τέλος, σε ένα ευρύτερο κύκλο, περιλαμβάνονται στοιχεία από τα μεγάλα θρησκευόμενα του κόσμου και ιδίως όσα ενδιαφέρουν περισσότερο την ελληνική κοινωνία. Όλα τα παραπάνω οριοθετούνται με βάση τα πραγματικά παιδαγωγικά χαρακτηριστικά και τις ουσιαστικές μαθησιακές ανάγκες των παιδιών, ανάλογα με την ηλικία τους. Πολύ συνοπτικά, όπως περιγράφεται στη σκοποθεσία του μαθήματος, γενικός σκοπός του είναι «να οικοδομήσει ένα στιβαρό μορφωτικό πλαίσιο/πεδίο γνώσης και κατανόησης του Χριστιανισμού και της Ορθοδοξίας...», και στη συνέχεια «να προάγει τη γνωριμία, την κριτική κατανόηση, τον σεβασμό και τον διάλογο μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές απόψεις, αντιλήψεις ή δεσμεύσεις πάνω σε ζητήματα πίστης και ηθικού προσανατολισμού» (Π.Σ., σελ. 18 κ.ε.).

Πρέπει να τονιστεί ότι, ως προς τα προηγούμενα Αναλυτικά Προγράμματα, δεν έχουμε ποσοτική αλλαγή περιεχομένων προς όφελος της λεγόμενης θρησκευσιολογικής ύλης. Το Πρόγραμμα Σπουδών κινείται στον αντίποδα αυτής της φιλοσοφίας. Επομένως, σε καμιά περίπτωση, το μάθημα δεν μετατρέπεται σε «θρησκευσιολογικό». Μάλιστα, στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού παρατίθεται στατιστικός κατάλογος (βλ. Ο.Ε., σελ. 63 κ.ε.), όπου συνοπτικά ταξινομούνται τα προτεινόμενα θέματα και κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να διακριβώσει πόσα από αυτά είναι α) αγιογραφικά, β) δογματικά, γ) πατερικά, δ) αγιολογικά, ε) λειτουργικά, στ) ιστορικά, ζ) ηθικά, η) εορτολογικά, θ) θρησκευσιολογικά κτλ. Η θρησκευσιολογία και πολύ περισσότερο η Συγκριτική θρησκευσιολογία δεν έχει νομικά και παιδαγωγικά ερείσματα για να σταθεί στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση.

Οι παραπάνω πρόνοιες, με επιλεγμένες διατυπώσεις, με επιστημονική νηφαλιότητα, αλλά και την επιβεβλημένη σωφρονύνη, στην ταραγμένη και σύνθετη

εποχή μας, επιδιώκουν να προάγουν αλλά και να προστατεύσουν το μάθημά μας με επαρκή και σύγχρονη τεκμηρίωση. Και ο νούν νοείτω!

4. Αξιοποιεί την έννοια της «Θεματικής Ενότητας» που περιλαμβάνει πολύωρη διδακτική εργασία και υπερβαίνει την παραδοσιακή αντιστοιχία ωριαίας διδασκαλίας και Διδακτικής Ενότητας. Ακόμη, ανακατανέμει τα διδακτικά περιεχόμενα ανατρέποντας την παραδοσιακή γραμμική παρουσίαση της ιστορίας του Χριστιανισμού στο Γυμνάσιο, αποκλειστικά και μόνο για παιδαγωγικούς λόγους, που σχετίζονται με τα ιδιαίτερα ψυχοδυναμικά χαρακτηριστικά και ενδιαφέροντα των παιδιών ανά τάξη και ηλικία.

5. Υπολογίζει τα νέα κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα και προάγει τον σεβασμό στην ετερότητα. Η συγκεκριμένη ευαισθησία είναι επίκαιρη, είναι ανθρώπινη και βαθύτατα χριστιανική. Καλλιεργεί τη διεπιστημονικότητα και τη συνεργασία με τα άλλα μαθήματα. Αναδεικνύει την τοπική ιστορία και παράδοση.

6. Οδηγεί σε αποτελεσματικές και δημιουργικές διδακτικές δραστηριότητες. Επιτρέπει αλλά και ενθαρρύνει την ενεργότερη συμμετοχή των διδασκόντων στον σχεδιασμό της διδασκαλίας/μάθησης καθώς επίσης στην επιλογή των κατάλληλων διδακτικών μέσων και υλικών. Διαθέτει επαρκείς πρόνοιες για τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας και τις προσδοκώμενες μαθησιακές επάρκειες των μαθητών. Βασίζεται και παραπέμπει σε σύγχρονο βιβλιογραφικό και ψηφιακό υλικό. Αξιοποιεί τις δυνατότητες των νέων Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ).

Στο παρόν σύντομο σχόλιο είναι αδύνατο να καταδειχθούν όλα τα παραπάνω με παραπομπές και παραδείγματα διδακτικών προτάσεων. Για περαιτέρω εμπάθυνση, ο καλόπιστος αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στα κείμενα. Εκεί, και μόνο εκεί, θα βρει την απαιτούμενη τεκμηρίωση, τα διδακτικά προτεινόμενα, καθώς επίσης άφθονες προτάσεις για διδακτικές προσεγγίσεις. Αναμφισβήτητα, απαιτείται περαιτέρω αναλυτική ενημέρωση και εξειδικευμένη επιμόρφωση, για τους τρόπους αξιοποίησης του Προγράμματος Σπουδών στο διδακτικό έργο. Οφείλω να αναφέρω ότι οι προσωπικές εντυπώσεις από την πιλοτική εφαρμογή είναι εξαιρετικά ενθαρρυντικές για όσα θετικά κομίζει η πρόταση.

Η ταπεινή μου άποψη είναι ότι το νέο Πρόγραμμα Σπουδών συγκεντρώνει πολλά πλεονεκτήματα, που μπορούν να βοηθήσουν, στο μέτρο του ανθρωπίνως εφικτού, στη γόνιμη ανανέωση τόσο του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση όσο και του πολύπαθου ελληνικού σχολείου.

Υστερόγραφο επίσημανση: Η καταστροφολογία δεν υπήρξε, δεν είναι και ούτε πρόκειται να γίνει επιστημονική ειδίκευση του θεολογικού λειτουργήματος.

Απάντηση στην Κριτική του Νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά*

Σταύρου Γιαγκάζογλου
Συμβούλου Π.Ι.

1. Προγράμματα Σπουδών και όχι νέα βιβλία

Καταρχήν πρέπει να επισημανθεί ότι δεν υπάρχουν «συγγραφείς» νέου βιβλίου Θρησκευτικών της Β΄ Γυμνασίου αλλά και ότι δεν υπάρχει «νέο βιβλίο», στα πρότυπα των υπαρχόντων. Αντίθετα, οι υποτιθέμενοι συγγραφείς είναι μέλη πολυμελούς επιτροπής εμπειρογνομόνων, οι οποίοι εργάστηκαν στο πλαίσιο του Νέου Σχολείου για τη σύνθεση νέου Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών, με τρόπο ενιαίο για την εννεαετή υποχρεωτική εκπαίδευση (Δημοτικό και Γυμνάσιο). Είναι φυσικό σε μια τέτοια προσπάθεια να γίνει αναθεώρηση και αναπροσαρμογή της μέχρι τώρα διδακτέας ύλης του μαθήματος, να προτείνονται διαφορετικές θεματικές επιλογές για κάθε τάξη με βάση παιδαγωγικές και επιστημονικές ως προς το γνωστικό αντικείμενο αρχές, οι οποίες αναλύονται στα προλεγόμενα του Προγράμματος. Αυτό συμβαίνει με όλα τα μαθήματα σε όλες τις τάξεις Δημοτικού και Γυμνασίου.

2. Ο χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών

Η πρόταση του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά (ΜτΘ) παρουσιάζει ένα μάθημα ανοικτό, πλουραλιστικό, που διατηρεί τον γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα που είχε ως τώρα, λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις των καιρών, τις μορφωτικές ανάγκες των σύγχρονων μαθητών και εμπλουτίζεται με περισσότερα στοιχεία για τις χριστιανικές παραδόσεις της Ευρώπης και τις άλλες θρησκείες. Οι «συντεταγμένες» αυτές διαμορφώνουν ένα πρόγραμμα θρησκευτικού μαθήματος το οποίο ξεκινά από και έχει επίκεντρο τη θρησκευτική παράδοση του τόπου, την παράδοση της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας, όπως αυτή σαρκώθηκε στη ζωή και αποτυπώθηκε στα μνημεία του πολιτισμού του. Ο κάθε μαθητής ή μαθήτρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπίας, είναι χρήσιμο και πολύτιμο να γνωρίζει τη θρησκευτική παράδοση του τόπου. Αυτός είναι ο **πρώτος και βασικός κύκλος** του μαθήματος. Ο **δεύτερος κύκλος** είναι οι μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις που συναντώνται στην Ευρώπη και γενικότερα στον κόσμο, εκτός της Ορθοδοξίας όπως ο Ρωμαιοκαθολικισμός και ο Προτεσταντισμός με τις κύριες και βασικές του ομολογίες. Ο **τρίτος κύκλος** περιλαμβάνει τα μεγάλα θρησκευόμενα και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία περισσότερο, δηλαδή, οι

*Εισήγηση στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

μονοθεϊστικές παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ και άλλες θρησκείες που κρίνεται ότι παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον.

3. Γενικοί σκοποί και προσανατολισμοί του ΜτΘ

Το ΜτΘ εντάσσεται και συμβάλλει με τον ιδιαίτερο γνωστικό και μορφωτικό χαρακτήρα του στο γενικότερο πλαίσιο και σκοπό της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, που δεν είναι άλλος από την ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη καλλιέργεια και ανάπτυξη των μαθητών και την προετοιμασία για την ένταξή τους στην κοινωνία ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών.

Στο πλαίσιο αυτό, οι **γενικοί σκοποί** του ΜτΘ καθορίζονται ως εξής:

1. Να οικοδομήσει ένα στιβαρό μορφωτικό πλαίσιο γνώσης και κατανόησης του Χριστιανισμού και της Ορθοδοξίας, ως πνευματικής και πολιτισμικής παράδοσης της Ελλάδας και της Ευρώπης αλλά και ως ζωντανής πηγής έμπνευσης, πίστης, ηθικής και νοηματοδότησης για τον κόσμο και τον άνθρωπο, τη ζωή και την ιστορία.
2. Να παρέχει στους μαθητές ικανοποιητική κατάρτιση για τη φύση και το ρόλο του θρησκευτικού φαινομένου, στο σύνολό του και στις επιμέρους εκφάνσεις του (τις θρησκείες του κόσμου), εφόσον τις θεωρεί ως ζωντανή πηγή πίστης, πολιτισμού και ηθικού τρόπου ζωής.
3. Να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις και να προσφέρει τις ευκαιρίες για να αναπτύξουν οι μαθητές ικανότητες και επάρκειες -αλλά και διαθέσεις και στάσεις- που χαρακτηρίζουν τον θρησκευτικά εγγράμματο άνθρωπο, καλλιεργώντας παράλληλα την ηθική και κοινωνική του ευαισθησία.
4. Να προάγει τη γνωριμία, την κριτική κατανόηση, τον σεβασμό και τον διάλογο μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές απόψεις, αντιλήψεις ή δεσμεύσεις πάνω σε ζητήματα πίστης και ηθικού προσανατολισμού.
5. Να συνεισφέρει στον ελεύθερο και υπεύθυνο αυτοπροσδιορισμό της προσωπικής τους ταυτότητας, καθώς και στην ολόπλευρη (θρησκευτική, γνωστική, πνευματική, κοινωνική, ηθική, αισθητική και δημιουργική) ανάπτυξη των μαθητών, μέσα από την αναζήτηση του νοήματος και την υπαρξιακή αναμέτρηση με την πολυπλοκότητα του μυστηρίου της ζωής.

4. Τα περιεχόμενα του Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά

Το παρόν Πρόγραμμα Σπουδών συνιστά ένα Πρόγραμμα διαδικασίας, τα περιεχόμενα του οποίου επιλέχθηκαν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να:

- είναι θεμελιώδη για την κατανόηση του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών
- ενθαρρύνουν τους μαθητές να ερμηνεύουν τα φαινόμενα του πολιτισμού, εντός του οποίου ζουν
- έχουν χρησιμότητα για την ιδιωτική και δημόσια ζωή των μαθητών

- προάγουν ικανότητες και δεξιότητες απαραίτητες για να ζήσουν δημιουργικά στο παρόν και το μέλλον τους
- προκαλούν ενδιαφέρον και ευχαρίστηση στους μαθητές
- συνδέονται με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα
- συμβάλλουν στην περαιτέρω μάθηση
- λειτουργούν παραδειγματικά
- είναι σημαντικά εντός του πλέγματος της θεολογικής επιστήμης.

Όπως γίνεται φανερό, τα περιεχόμενα επιλέγονται με βασικό κριτήριο τη σκοπιά του μαθητή και δευτερευόντως την απαίτηση για εξαντλητική κάλυψη του συνόλου του θεολογικού γνωστικού αντικειμένου. Πρόκειται για άλλη μια θεμελιώδη καινοτομία, καθώς μέχρι τώρα στην Ελλάδα τα Αναλυτικά Προγράμματα του ΜτΘ -όπως άλλωστε και κάθε μαθήματος- έδιναν έμφαση στα περιεχόμενα της γνώσης και όχι στις διαδικασίες μάθησης· βασικό δε κριτήριο επιλογής τους ήταν η πληρότητα της παρουσιάσής τους σύμφωνα με τη συστηματική απαίτηση της ακαδημαϊκής θεολογίας. Όλα αυτά βέβαια, με κανένα τρόπο δεν σημαίνουν πως στο νέο ΠΣ δεν υπάρχει ένα σώμα γνώσεων που χρειάζεται να αποκτηθεί· ό,τι υπογραμμίζεται είναι η προτεραιότητα της «λειτουργικής» σχέσης ανάμεσα στον μαθητή και στη θρησκευτική γνώση.

5. Τα περιεχόμενα της ύλης της Β΄ Γυμνασίου

Δεν είναι αληθές ότι η ζωή, η διδασκαλία, τα Πάθη και η Ανάσταση του Χριστού απουσιάζουν από το νέο Πρόγραμμα Σπουδών της Β΄ Γυμνασίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνο στην Θεματική Ενότητα 2 αυτής της τάξης μέσω 21 θεματικών αναφορών με αποσπάσματα της Καινής Διαθήκης παρουσιάζονται σημαντικές πτυχές από την διδασκαλία και τα θαύματα του Ιησού Χριστού όσο και τα Πάθη και η Ανάστασή, ενώ ανάλογες αναφορές για διδακτική αξιοποίηση γίνονται και στην Θεματική Ενότητα 4. Από την άλλη πλευρά, επισημαίνεται ότι στην Δ΄ τάξη του Δημοτικού υπάρχει ιδιαίτερη Θεματική Ενότητα με τίτλο «Η Μητέρα του Χριστού», η διδακτική αξιοποίηση της οποίας προτείνεται να εξελιχθεί σε τρία (3) τουλάχιστον δώρα. Αντίστοιχα, στο Γυμνάσιο τα περί Θεοτόκου, όπως είναι φυσικό και επιστημολογικά δόκιμο, εντάσσονται οργανικά στην Θεματική Ενότητα για το πρόσωπο και το έργο του Χριστού.

Στο σημείο αυτό υπενθυμίζεται ένα βασικό χαρακτηριστικό του ΠΣ διαδικασίας, το οποίο, αν δεν κατανοηθεί, θα δημιουργούνται συνεχώς παρεξηγήσεις: Το νέο ΠΣ μεταθέτει το βάρος από το να διδάξει για τον Χριστό, την Θεοτόκο κ.ο.κ. στην επιδίωξη να οικοδομηθεί γνώση, κατανόηση και νόημα μέσα από την προσωπική εμπλοκή και γνωριμία του μαθητή με την διδασκαλία της Εκκλησίας για το πρόσωπο του Χριστού, της Θεοτόκου κ.ο.κ. Έτσι, για παράδειγμα - και με βάση ενδεικτικά διδακτικά σενάρια που μπορεί να σχεδιάσει ένας θεολόγος εκπαιδευτικός μέσα από την στήλη των Βασικών Θεμάτων (ΒΘ) - η Θεοτόκος μπορεί

να προβάλλει ως ένα ζωντανό παράδειγμα που μπορεί να αξιοποιηθεί διδακτικά στις πιο κάτω περιπτώσεις Θεματικών Ενοτήτων (ΘΕ) του Γυμνασίου:

- Α΄ Γυμνασίου, ΘΕ 2, ΒΘii: «δυο κόσμοι συναντιούνται», με αναφορά και αξιοποίηση του Κανόνα και των Οίκων από την ακολουθία των Χαιρετισμών της Θεοτόκου.
- Α΄ Γυμνασίου, ΘΕ 3, ΒΘii: «Η πίστη στον Θεό – ο άνθρωπος ανταποκρίνεται ελεύθερα στην αγάπη του Θεού και αναφέρει την ζωή του σε Αυτόν», με αναφορά στον Ευαγγελισμό.
- Α΄ Γυμνασίου, ΘΕ4, ΒΘii: «Το Σύμβολο της Πίστεως: Το «Πιστεύω» των Χριστιανών»: Ποιος διδάσκων δεν θα σταθεί στο «...εκ Πνεύματος Αγίου και Μαρίας της Παρθένου και ενανθρωπήσαντα»;
- Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 1, ΒΘii: «Κυριακή της Ορθοδοξίας», με αναφορά στο κοντάκιο της εορτής [*«Ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἐκ σοῦ Θεοτόκε περιεγράφη σαρκούμενος, καὶ τὴν ὀυρωθεῖσαν εἰκόνα εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναμορφώσας, τῷ θείῳ κάλλει συγκατέμιξεν...»*]
- Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 1, ΒΘii: «Κυριακή της Ορθοδοξίας. Αναστήλωση των εικόνων»: Η προσκυνούμενη σήμερα εικόνα την Α΄ Κυριακή των Νηστειών, που απεικονίζει το ιστορικό αυτό γεγονός τι ακριβώς δείχνει; Τους συντελεστές του θριάμβου της Ορθοδοξίας (διάφορα ιστορικά πρόσωπα) που περιβάλλουν την εικόνα της Παναγίας με τον μικρό Χριστό ευλογούντα.
- Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 1, Δραστηριότητα: «Το βαλιτσάκι του βυζαντινού αγιογράφου» (δύσκολα μπορεί να φανταστεί κάποιος ότι θα απουσιάζει εικόνα της Παναγίας).
- Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 3, ΒΘiii: «Η βιβλική πρόταση/η θεολογική απάντηση», όπου μπορεί να αναδειχθεί η προοπτική του ανθρώπου ως «θεοτόκου» και «χώρας του αχωρήτου».
- Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 5, ΒΘiii: «Το Πρωτευαγγέλιο», με αναφορά στα Εγκώμια και στον πόνο της μάνας Παναγίας.
- Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 6, μέσα από την ερμηνευτική προσέγγιση της εικόνας της Παναγίας ως «Ελπίς των απηλπισμένων».
- Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 6, ΒΘi: «Η γιορτή και η εικόνα των Αγίων Πάντων»: Ποιος θεολόγος που θα διδάξει - με όποιο τρόπο - το θέμα αυτό, δεν θα αναλύσει την εικόνα της εορτής, που απεικονίζει σε πρώτο πλάνο τις μορφές του Χριστού, της Παναγίας και του Προδρόμου, και δεν θα σχολιάσει με έμφαση την σχέση της Παναγίας με τους αγίους της Εκκλησίας;

6. Οι θρησκευολογικές αναφορές του ΜτΘ

1. Η αναφερόμενη ως ενότητα με τίτλο «Ο Ιησούς Χριστός στο κοράνι και στη λογοτεχνία του Ισλάμ» είναι απλώς 4^ο υπο-θέμα στην Θεματική Ενότητα 2, η οποία έχει κύριο θέμα «Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών. Τίνα με λένουσιν οι άνθρωποι είναι;»

2. Είναι πλήρως αναληθές ότι μέσω των πληροφοριών που δίνονται στους μαθητές για άλλες θρησκείες επιχειρείται «να πειστούν οι μαθητές ότι όλες οι θρησκείες είναι ίδιες με διαφορετικές εκδοχές» και, επομένως, το Μάθημα των Θρησκευτικών κινδυνεύει να μετατραπεί σε θρησκευολογικό. Και τούτο επειδή οι όποιες αναφορές σε άλλες θρησκείες - όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο - γίνεται με την έννοια του παράλληλου φαινομένου, πάντοτε έπειτα από προηγηθείσα εκτενή παρουσίαση των ορθόδοξων χριστιανικών θεμάτων κάθε ενότητας και πάντως όχι σε ποσοστό άνω του 10% επί της συνολικής διαπραγματευόμενης ύλης κάθε Θεματικής Ενότητας. Αξίζει να επισημάνουμε ακόμη ότι οι θρησκευολογικές αναφορές στα βιβλία των Θρησκευτικών γίνονται ήδη από τη δεκαετία του '60 στο Γυμνάσιο και στο Δημοτικό ήδη με τα ισχύοντα νέα βιβλία του 2003-2006.

3. Τέλος, επισημαίνεται ότι όχι μόνο δεν πρόκειται για νέα βιβλία αλλά για νέα Προγράμματα Σπουδών, η εφαρμογή των οποίων στηρίζεται στα υπάρχοντα διδακτικά βιβλία και λογισμικά. Οι μαθητές θα συνεχίσουν να λαμβάνουν ως διδακτικά εργαλεία και βιβλία αναφοράς τα ήδη ισχύοντα και όχι άλλα βιβλία. Συνεπώς, το πλαίσιο του μαθήματος δεν μετατρέπεται σε θρησκευολογικό, αλλά εφαρμόζεται αυτό που ήδη είχε ενσωματωθεί στους σκοπούς του μαθήματος των Θρησκευτικών παλαιότερα και κυρίως στα Αναλυτικά Προγράμματα του 2003. Πρόκειται για τις προτάσεις της Ορθοδοξίας και του Χριστιανισμού στο σύγχρονο κόσμο για τη συνοχή του αλλά και για την ποιότητα της ζωής· για την ευαισθητοποίηση και έμπρακτη θέση των μαθητών απέναντι στο σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό, για τον υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος· για την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και πολυθρησκευτική αντίληψη της δομής των συγχρόνων κοινωνιών και, τέλος, για τη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκειακή επικοινωνία.

Νέα χρονιά: Καιρός για περισσότερη θεολογική σοβαρότητα*

Γιώργου Στριλιγκά
Σχολικού Συμβούλου Θεολόγων

Η χρονιά που πέρασε δεν ήταν η καλύτερη για τα θεολογικά μας πράγματα. Ενδεικτική η κατακλείδα, τα πρόσφατα επεισόδια της δημόσιας αντιπαράθεσης για το μάθημα των Θρησκευτικών. Ο θεολογικός κόσμος τα πληροφορήθηκε, μέσα στο κλίμα των αγίων ημερών, με έκπληξη και αρκετή λύπη. Ηθικός αυτουργός, που έδωσε αφορμή για το νέο θόρυβο, η επιστολή της 7ης Δεκεμβρίου 2010 προς την Υπουργό Παιδείας και στη συνέχεια η μονόπλευρη σχετική ανακοίνωση του Διοικητικού Συμβουλίου της Πανελληνίας Ένωσης Θεολόγων.

Όλοι οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί, στους οποίους περιλαμβάνεται και ο γράφων, παρακολουθούμε με ειλικρινή έγνοια και τελικά με έντονη ανησυχία, κάθε λέξη που γράφεται, κάθε πρόταση που κατατίθεται για το μάθημά μας. Όλοι μας έχουμε άποψη, την οποία προσπαθούμε ταπεινά να βελτιώσουμε. Όλοι αγωνιζόμαστε, με όσες δυνάμεις διαθέτουμε, να συμβάλουμε στο έργο της αγωγής των παιδιών μας και να βρούμε τον καλύτερο τρόπο για τη συνέχιση και τη δημιουργική ανανέωσή της. Προσωπικά θεωρώ τις προσπάθειες όλων των επιστημονικών ενώσεων των θεολόγων ωφέλιμες, κάθε πρόταση καλοπροαίρετη και κάθε συνάδελφο ως άνθρωπο καλής θέλησης.

Όμως, όταν από μια σπίθα ξεσπά πυρκαγιά και ο δημόσιος διάλογος ντύνεται το μανδύα αγοραίας χυδαιότητας ή έστω επικοινωνιακής επιπολαιότητας, τότε η όποια ανησυχία μετατρέπεται σε αγωνία. Είναι η στιγμή που οι θεολόγοι, εάν δεν μπορούμε να συνεννοηθούμε με παιδαγωγικούς όρους, οφείλουμε να ανατρέξουμε στη θεολογική γλώσσα για να αναζητήσουμε ξανά το νόημα των όρων διάκριση, συγχώρηση και κοινωνία.

Ας ξαναπάμε στην αρχή των γεγονότων. Όταν διάβασα τις απλουστευτικές και γενικευτικές κρίσεις στα κείμενα του Δ.Σ. της Π.Ε.Θ., θορυβήθηκα για τις ευάριθμες ανυπόστατες ανακρίβειες. Τα πράγματα βοούσαν ότι ήταν βεβιασμένα και αδικαιολόγητη ενέργεια. Αυτό τεκμηριώνεται αβίαστα και ακράδαντα από το ιστορικό του θέματος και την πλούσια βιβλιογραφία και αρθρογραφία για τα σχετικά ζητήματα. Έτσι, δεν εξεπλάγην όταν ακολούθησε έντονη διαμαρτυρία-διάψευση από το Σύμβουλο του Π.Ι., ο οποίος δεν ήταν ο μόνος θιγόμενος.

Η υπαναχώρηση από πλευράς Π.Ε.Θ. ήταν μονόδρομος. Πράγματι, πριν τη φωνή αλέκτορος, η Γραμματεία της Π.Ε.Θ. με νέα ανακοίνωση ανακάλεσε τα τρία βασικά σημεία της αρχικής καταγγελίας. Παρ' όλα αυτά, η ανακοίνωση δημιούργησε νέα έκπληξη αφήνοντας εμβρόντητο κάθε νουνεχή αναγνώστη. Εκείνα

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=4382>), στις 1-1-2011.

τα «κακώς ίσως (= «κατά το δοκούν») αντιληφθήκαμε», «κατά τη δική μας φαντασία», «πιθανώς η ομάδα να μην είναι τόσο μονόπλευρη, όσο την νομίσαμε» δεν είναι ήσσανος σημασίας, παρά την αμφιλεγόμενη ελαφρυντική επίκληση, στο προοίμιο της ανακοίνωσης, ότι «δεν μπορεί να συζητάς με λογική βάση». Η μετάνοια δεν μπορεί να είναι μεμφίμοιρη, ειρωνευόμενη, επιθετικά εγωιστική. Αυτονόητα πράγματα για θεολόγους.

Επιπλέον, οι αρχικές ανακρίβειες, δίκην καταγγελιών, ήταν περιεχόμενο βαρύνουσας επιστολής προς την Υπουργό Παιδείας. Εάν, όπως φαίνεται στην όψιμη ανακοίνωση, δεν υπήρξε ακριβής αποτίμηση και αποτύπωση μιας διεξαχθείσας συζήτησης, άραγε, στάλθηκε διόρθωση στο βασικό αποδέκτη των καταγγελιών; Γιατί σιώπησαν οι υπαίτιοι όταν ακολούθησε σκόπιμη και βορβορώδης αναπαραγωγή των ανακρίβειών και ο απαξιωτικός θόρυβος στράφηκε πέρα από τα πρόσωπα στο ίδιο το μάθημα των Θρησκευτικών;

Είναι απαράδεκτο θεολόγοι να εγκαλούν θεολόγους, να βάζουν απέναντι όσους, κατά τη δική τους εκτίμηση, έχουν διαφορετική άποψη, να χρωματίζουν «κατά το δοκούν» και να υπαινίσσονται αβάσιμα. Πολύ περισσότερο, αυτή η τακτική δεν επιτρέπεται σε Μέλη Συμβουλίου που εκπροσωπεί θεολόγους.

Δεν θα άξιζε να ασχοληθεί κανείς με όλα τα παραπάνω, εάν αυτά δεν είχαν τεράστια σημασία για τα μείζονα και σπουδαία του μαθήματός μας. Υπάρχουν πολλά ζητήματα, ακόμη και στις θέσεις της Π.Ε.Θ., που χρειάζονται αποσαφήνιση. Ίσως, τα πράγματα δεν είναι άσπρα η μαύρα. Για παράδειγμα, απολύτως επιλεκτικά και δειγματικά, ενδιαφέρομαι πάρα πολύ να μάθω εάν η πρόταση που παρουσίασε η Π.Ε.Θ. για το Λύκειο, στο Υπόμνημα της 11ης Ιουνίου 2010, είναι επίσημη και τελική πρόταση για το Λύκειο. Ενδιαφέρομαι να μάθω περισσότερα πράγματα γι' αυτό που αναφέρεται στην πρόταση «να καταστήσουμε το μάθημα των Θρησκευτικών ένα «ανοικτό» και διαλεγόμενο με την εποχή μας μάθημα». Με ενδιαφέρει πάρα πολύ να πληροφορηθώ πώς αντιλαμβάνονται οι συντάκτες της πρότασης τη διδακτική προσέγγιση στις ενότητες 1-6, των κεφαλαίων Α' και Β' της Γ' Λυκείου. Παραθέτω ως έχει το σχετικό ενδιαφέρον απόσπασμα από την πρόταση, με τις προτεινόμενες διδακτικές ενότητες:

Α' Ο Θεός

1. Ο θεός των φιλοσόφων

α) Προσωκρατικοί - κλασικοί, β) Καντ – Πασκάλ, γ) Νίτσε – Καμύ, δ) Σάρτρ - Βιτγκεστάιν

2. Ο θεός των επιστημόνων

α) Γαλιλαίος – Νεύτων, β) Δαρβίνος - Αϊνστάϊν, γ) Hawking, δ) Collins

3. Ο θεός των αθέων

α) Φιλοσοφική αθεΐα: Νίτσε, β) «Επιστημονική» αθεΐα: Dawkins, Davies

4. Ο θεός των σκηνοθετών

α) Ταρκόφσκυ, β) Μπέργκμαν, γ) Ντράγιερ

5. Ο θεός των καλλιτεχνών

α) Έλιοτ, β) Ντοστογιέφσκυ, γ) Tavenner, δ) Τσαρούχης

Β' Το πρόσωπο του Ιησού

6. Ο Ιησούς των καλλιτεχνών

α) Τζεφινρέλλι, β) Γκίμπσον, γ) Σκορτζέζε, δ) Καζαντζάκης

Πολύ περισσότερο, ενδιαφέρομαι να μάθω γιατί, τη στιγμή που κανείς δεν ζητά αναθεώρηση του status του μαθήματος, τουλάχιστον για την υποχρεωτική εκπαίδευση, η Ένωση προτείνει διπλό μάθημα Θρησκευτικών, δηλ. «οργάνωση διδασκαλίας της δικής τους θρησκευτικής αντίληψης και σ' αυτούς που δεν είναι ορθόδοξοι, χωρίς κανέναν ρατσιστικό αποκλεισμό. (όπως γίνεται στη Γερμανία)». Βλ., στο Υπόμνημα της Π.Ε.Θ., στις 10 Μαρτίου 2010, προς τη Συνοδική Επιτροπή για την Παιδεία. Πώς θα γίνει αυτό στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο; Επίσης, τι σημαίνει «όπως γίνεται στη Γερμανία»; Δηλ. με έγκριση του διορισμού των θεολόγων εκπαιδευτικών από τις θρησκευτικές κοινότητες; Συμφωνούν όλοι οι θεολόγοι με αυτές τις προτάσεις ή μήπως είναι θέσεις που διεκδικούν το αλάθητο;

Τέτοια θέματα, που είναι πολύ σοβαρά, και πολλά άλλα, θα μπορούσαν να είναι ερωτήματα εργασίας, με ζητούμενο τη συνεννόηση.

Θα περίμενε κανείς από την καθ' όλα σεβαστή Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων να συγκαλέσει μια έκτακτη γενική συνέλευση για τα φλέγοντα θέματα που μας απασχολούν. Να προκαλέσει η ίδια ένα γόνιμο και δημιουργικό διάλογο, με μοναδικό ερώτημα «πώς μπορεί να γίνει το μάθημα των Θρησκευτικών καλύτερο και πιο δυνατό».

Να καλέσει όλα τα παραρτήματά της και τις λοιπές Θεολογικές Ενώσεις και Συνδέσμους της χώρας για ανταλλαγή απόψεων και προτάσεων. Να διεκδικήσει από τις Θεολογικές Σχολές τεκμηρίωση και από τη διοικούσα Εκκλησία ομοψυχία. Να ηγηθεί συνθετικά και αποτελεσματικά στο δρόμο για την προάσπιση και προαγωγή του μαθήματός μας. Τέτοιες ενέργειες, ακόμη και εάν δεν τελεσφορούσαν, θα έδειχναν ότι οι θεολόγοι έχουμε κουλτούρα διαλόγου και θα έδιναν μια καλή μαρτυρία αποφασιστικής ενότητας όπου χρειάζεται. Επιπλέον, ο πρωταγωνιστής θα αποσπούσε αξιωματικά τον πανελλήνιο έπαινο.

Αντί όλων αυτών, γινόμαστε κοινωνοί ανακοινωθέντων, καταγγελιών, ανεπαρκών δημοσιευμάτων από μεμονωμένους αρθρογράφους που αυτοπροβάλλονται ως εκπρόσωποι του θεολογικού κόσμου. Βεβαίως, ακόμη και αυτά δεν είναι ολοσχερώς απορριπτέα, φτάνει να είναι τόποι κοινής αναφοράς ή, κυρίως, να είναι αποτελέσματα εμβριθούς επεξεργασίας και χαρισματικής πνοής. Απεναντίας, είναι αποδοκιμαστέα όταν δεν αίρονται στο ύψος των περιστάσεων, όταν είναι ανεπαρκή, όταν χρησιμοποιούν παρωχημένα και ξύλινη γλώσσα, όταν είναι αντιφατικά, όταν προσφέρονται για αξιοποίηση από τους μισαλλόδοξους, τους αδιάβαστους και τους φοβικούς.

Βρισκόμαστε σε μια εποχή που οι διακονούντες το μάθημα των Θρησκευτικών επιβάλλεται με φρόνηση και σοβαρότητα να επιστρατεύσουμε όλες μας τις δυνάμεις για ενότητα. Για την επίτευξη του σκοπού επιβάλλεται διάλογος με πνεύμα γόνιμης συνάντησης με την άλλη άποψη, που ενδεχομένως να μην είναι άλλη άποψη.

Ο Σωτήρας του κόσμου, φανερώθηκε στην ταπεινή Βηθλεέμ, αντί της Ναζαρέτ, με αφορμή τη θύραθεν εξουσιαστική προσταγή της απογραφής. Στη συνέχεια, «νόμον εκπληρών» καταδέχθηκε την περιτομή, την οποία αργότερα κατάργησε. Τα εμπόδια δεν σταμάτησαν την πραγματοποίηση των προφητειών και των οραμάτων. Το ξεκίνημα έγινε. Εμείς δυσκολευόμαστε ακόμη και να συζητήσουμε; Το τραπέζι είναι κοινό, όπως διδάσκει η γνωστή παραβολή. Ο οικοδεσπότης είναι ένας. Εάν είχα τη δυνατότητα να επιλέξω ρόλο ανάμεσα στους δυο γιους του φιλεύσπλαχνου πατέρα, θα προτιμούσα εκείνον που τελικά βρέθηκε στο τραπέζι συνδαιτημόνας.

Πενήντα λόγοι διαφωνίας με τον Γιώργο Παπαθανασόπουλο για το νέο Πρόγραμμα των Θρησκευτικών*

Γιώργου Παπαδόπουλου
Θεολόγου – Φιλολόγου

Ο αγαπητός αρθρογράφος (Σημ: δεν διευκρινίζει αν είναι θεολόγος-εκπαιδευτικός ή κάτι άλλο), αν και αποδίδει «καλή διάθεση» στα μέλη της επιτροπής του Προγράμματος, ωστόσο δεν τη θεωρεί αρκετή. Δεν μας λέει τι άλλο κατά τη γνώμη του χρειάζεται ή τι έλειπε από την επιστημονική συγκρότηση των εμπειρογνομόνων που ασχολήθηκαν με το θέμα. Η αναγνώριση πάντως πως η διαφωνία είναι «απαραίτητη για μια νηφάλια συζήτηση» δικαιολογεί την παρούσα απάντηση και εμπλουτίζει τον καλόπιστο διάλογο, του οποίου θιασώτης φαίνεται πως είναι ο διαφωνών με το Πρόγραμμα Σπουδών. Το ζητούμενο πάντως σε μια τέτοια συζήτηση είναι η αντίθετη άποψη να συμπληρώνεται και με θέση, η έλλειψη με σαφή αντιπρόταση.

1. Ο αρθρογράφος φαίνεται ότι διάβασε σίγουρα το αποσταλέν Υπόμνημα της επιτροπής του προγράμματος προς τα μέλη της Ιεραρχίας, ενώ παραμένει λίαν αμφίβολο, αν έχει διαβάσει προσεκτικά το ίδιο το πρόγραμμα. Δεν αντιλαμβάνεται τη σημασία των όρων «(δι)ερευνητική», «βιωματική» «συνεργατική» (ενν. μάθηση). Και, όμως, αν συμβουλευόταν ένα οποιοδήποτε λεξικό θα μάθαινε αμέσως τη σημασία τους. Ο εκπαιδευτικός που παρακολουθεί τα τεκταινόμενα στο χώρο του και ενημερώνεται για τις εξελίξεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας γνωρίζει πολύ καλά τη σημασία των όρων αυτών. Κάποιος άλλος, και μάλιστα μη εκπαιδευτικός, πιθανώς όχι.

2-3. Εάν ο αγαπητός αρθρογράφος έμπαινε στο κόπο να διαβάσει και τον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό, που συνοδεύει το Πρόγραμμα Σπουδών και είναι επίσης αναρτημένος στο «Ψηφιακό Σχολείο», θα έπαιρνε άμεση απάντηση στην απορία του για τις «σύγχρονες θεωρίες μάθησης και διδακτικής» αλλά και για τις «χρόνιες αγκυλώσεις του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος». Δεν το έκανε όμως. Γιατί άραγε;

4. Τα μέλη της επιτροπής του ΠΣ επελέγησαν με βάση τις αιτήσεις τους που έγιναν έπειτα από σχετική πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος εκ μέρους του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, που ήταν αναρτημένη, επί εξάμηνο σχεδόν, στην ιστοσελίδα του. Η περί «παρέας» αντίληψη συνιστά προσχώρηση του αρθρογράφου σε απόψεις που δεν ευνοούν τη νηφάλια συζήτηση, για την οποία εισαγωγικά μας δήλωσε την προτίμησή του. Ο αγαπητός αρθρογράφος διαφωνεί

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο http://e-theologia.blogspot.gr/2012/04/blog-post_30.html, στις 30-4-2012.

και με το λεκτικό του υπομνήματος, αν και δεν συνιστά διαφωνία ένα «ήταν» ή ένα «είναι»· ωστόσο, όταν αναφερόμαστε στις ιδιότητες των μελών μιας επιτροπής εργασίας, η οποία έχει καταθέσει ένα ολοκληρωμένο έργο, τότε το κάνουμε σαφώς με ρηματικό τύπο, που δηλώνει παρελθόν. Μόνο αν το έργο αυτό συνεχίζεται και τώρα, το δηλώνουμε με ενεστώτα. Έτσι λέει τουλάχιστον η Γραμματική...

5. Ο αρθρογράφος ζητά πληροφορίες για τον τρόπο εργασίας της επιτροπής. Με ποια ιδιότητα άραγε; Δεν τον καλύπτει το «συνεργατικά» και «συνθετικά» και αυτό αποτελεί λόγο διαφωνίας με το Πρόγραμμα Σπουδών! Τα μέλη της επιτροπής ήταν γνωστά αλλά και ο συντονιστής-προεδρεύων από τον Δεκέμβριο του 2010 όταν δημοσιεύτηκαν τα ονόματά τους στη «Διαύγεια». Ασφαλώς σε μια πολυμελή επιτροπή υπάρχουν διαφωνίες, διαφορετικές προσεγγίσεις, αναλύσεις, προτάσεις. Το τελικό αποτέλεσμα είναι προϊόν σύνθεσης και συνεργασίας. Είναι κι αυτό λόγος διαφωνίας; Προφανώς μόνο για εκείνους που έχουν υπόψη τους άλλες πρακτικές άλλων εποχών... όπου όλοι συμφωνούσαν με όλα.

6. Το υπόμνημα της επιτροπής όφειλε έστω και με απλές νύξεις να αναφερθεί σε κρίσιμα - κατά την άποψή της - ζητήματα, που έθεσε όλο αυτό το διάστημα η ασκηθείσα κριτική. Αυτό κάνει και με την επισήμανση ότι «εργάστηκε χωρίς άνωθεν οδηγίες και δεσμεύσεις». Δεν είναι κατανοητό γιατί ο κ. Γ.Π διαφωνεί και με αυτό. Είναι δυνατόν η άποψη των μελών μιας επιτροπής για την κριτική που δέχεται να αποτελεί λόγο διαφωνίας κάποιου για το οποίο συντελεσθέν έργο;

7. Οι αντιλήψεις της επιτροπής για την «φυσιολογία» όσων άσκησαν μέχρι τώρα κριτική στο πρόγραμμα αποτελούν λεκτική επίθεση κατά τον κ. Γ. Π, ενώ οι δικόι του υπαινιγμοί περί «παρέας» (ενν. τη σύνθεση της επιτροπής) και για «αντιλήψεις των άνωθεν» αποτελούν νόμιμο δικαίωμά του και απόλυτα θεμιτό τρόπο άσκησης της κριτικής του. Περίεργη άποψη...

8. Είναι σαφές πως ό,τι δεν κατανοεί ο αγαπητός κ. Γ.Π αμέσως το χαρακτηρίζει αιτία διαφωνίας. Για να διαφωνήσεις με κάτι δεν πρέπει να το έχεις προηγουμένως κατανοήσει; Αλλιώς με τι διαφωνείς;

9. Και πάλι μονότονη επανάληψη του προηγουμένου μοτίβου. Ωστόσο, εδώ αποκαλύπτεται ότι ο αρθρογράφος-διαφωνών δεν είναι εκπαιδευτικός. Διότι την οδηγία της επιτροπής για «εφαρμογή» και όχι απλή «ανάγνωση» του ΠΣ την εκλαμβάνει ως ομολογία της δυσκολίας του προγράμματος. Για μια ακόμη φορά θα το παραπέμψω στον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό. Αλλά αν δεν είναι εκπαιδευτικός, όσο και να τον διαβάσει...

10. Άλλη μια παρανόηση. Η επιτροπή δεν χαρακτηρίζει το αποτέλεσμα. Απλώς περιγράφει τους όρους κάτω από τους οποίους συντάχθηκε το πρόγραμμα σπουδών. Ασφαλώς η ποιότητα, η επάρκεια και η αποτελεσματικότητά του θα αναδειχθούν από τον διδάσκοντα εκπαιδευτικό. Προς τι επομένως οι περί ταπεινοφροσύνης υποδείξεις, όταν μάλιστα ο αγαπητός κ. Γ.Π δεν ομολογεί εξαρχής την μη εκπαιδευτική του ιδιότητα αλλά κρίνει και διαφωνεί ως «επαΐων»... ;

11. Ο αρθρογράφος διαφωνεί και με την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος. Τι αντιπροτείνει; Την καθολική εφαρμογή του Προγράμματος αμέσως; Μήπως την μη εφαρμογή του; Μα τότε πάλι πως θα γνωρίσουμε τις αδυναμίες του; Η μέχρι τώρα πρακτική ήθελε κάθε νέο βιβλίο να εισάγεται αμέσως στη διδακτική διαδικασία χωρίς δοκιμή. Είναι οπαδός αυτής της πρακτικής; Τελικά ο κ. Γ.Π διαφωνεί με την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος επειδή προφανέστατα αγνοεί πως η συγκεκριμένη πρακτική δεν αποτελεί επιλογή της επιτροπής για το Μάθημα των Θρησκευτικών, αλλά πολιτική βούληση του Υπουργείου και αφορά φυσικά σε όλα τα μαθήματα που απέκτησαν νέα Προγράμματα Σπουδών στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο. Θα μπορούσε –αν ήθελε– να το πληροφορηθεί, ώστε να μην επικαλείται «λογικές αντιφάσεις» στο περιεχόμενο του υπομνήματος. Δεν το έκανε, όμως, αποδεικνύοντας για μια ακόμη φορά ότι δεν είναι εκπαιδευτικός, αφού οι ασκούντες το λειτούργημα το γνωρίζουν είτε το σχολείο τους είναι ενταγμένο στο πιλοτικό πρόγραμμα εφαρμογής είτε όχι. Προς τι, λοιπόν, και αυτή η «διαφωνία»;

12. Όχι κ. Παπαθανασόπουλε, το πρόγραμμα δεν απευθύνεται σε «κάθε αναγνώστη» γενικώς και αορίστως. Απευθύνεται, κυρίως και πρωτίστως, στη θεολογική εκπαιδευτική κοινότητα. Αυτή θα το κρίνει, αυτή θα κληθεί να το εφαρμόσει, αυτή θα μας πει για τα αποτελέσματα της εφαρμογής του. Φυσικά, εφόσον είναι αναρτημένο σε «δημόσιο» χώρο είναι εκτεθειμένο στα μάτια όλων. Οι συντάκτες του, όμως, απευθύνονται στους «επαΐοντες», που τόσο εύστοχα προηγουμένως υποστηρίζετε πως πρέπει να έχουν δικαίωμα στη τελική του αξιολόγηση. Εκείνοι γνωρίζουν τι σημαίνει «κοινωνική αλληλεπίδραση» και πως το μάθημα των Θρησκευτικών συντελεί με τη λειτουργία του στο σχολικό χώρο στη διαμόρφωσή της.

13. Και πάλι ό,τι δεν καταλαβαίνει ο αγαπητός αρθρογράφος, το αναγάγει σε αιτία διαφωνίας. Το νέο που κομίζει, λοιπόν, το ΠΣ - όχι μόνο για τα Θρησκευτικά - είναι πως προσπαθεί να οδηγήσει το μαθητή στο να κατανοήσει γιατί και πως μαθαίνει ό,τι μαθαίνει. Αποτελεί ύψιστη κατάκτηση για το μαθητή να έχει συνειδητοποιήσει πλήρως την αξία της όποιας γνώσης του προσφέρεται, ώστε να την οικειοποιηθεί με την βεβαιότητα ότι θα του είναι χρήσιμη στη ζωή του. Αλλιώς, απλώς την αποστηθίζει και έπειτα τη λησμονεί. Κάποτε στα μαθητικά μας χρόνια μας μάθαιναν π.χ. για τους λογάριθμους. Ποτέ δεν μας «είπαν» τι χρειάζονται στη ζωή μας. Έτσι οι περισσότεροι αποδεχθήκαμε αυτή τη γνώση μηχανικά, παθητικά. Όσοι δεν ακολουθήσαμε θετικές επιστήμες, την ξεχάσαμε αμέσως μετά.

14. Οποιοσδήποτε μη εκπαιδευτικός θα σχολίαζε με αυτό τον τρόπο τις προτεινόμενες δραστηριότητες ως τρόπο οργάνωσης της διδασκαλίας. Γιατί απλά δεν ασκεί το έργο αυτό στη τάξη. Γιατί απλά δεν μπαίνει στη διαδικασία εφαρμογής τους, έστω και ως διαφωνών. Γιατί δεν μπορεί να συμπεράνει με ασφάλεια ούτε καν να προσεγγίσει το αντικείμενο της κριτικής του μέσα από ένα γενικόλογο και

εμφανώς για συγκεκριμένη χρήση και αποστολή συνταχθέν υπόμνημα. Ζητήστε κ. Παπαθανασόπουλε από εκπαιδευτικούς της επιλογής σας – ακόμη και διαφωνούντες όπως εσείς – να σας εξηγήσουν, πώς διαβάζεται ένα πρόγραμμα σπουδών και πώς εφαρμόζεται στη τάξη με μερικά παραδείγματα. Αλλιώς, δεν έχει νόημα η διαφωνία σας.

15. Αν ο αγαπητός αρθρογράφος έχει αγαθές μνήμες από καθηγητές του στο σχολείο που ασκούσαν το έργο τους με τον παραδοσιακό τρόπο της «μετωπικής» διδασκαλίας, ας μας επιτρέψει να έχουμε πολλοί άλλοι εξαιρετικά δυσάρεστες αντίστοιχες μνήμες από τον ίδιο τρόπο διδασκαλίας. Αλλά παρόλα αυτά κάνουμε λόγο για «υπέρβαση» της παραδοσιακής αντίληψης. Δεν μιλάμε για πλήρη κατάργηση. Ούτε για πλήρη απαξίωση. Κάθε δοκιμασμένη στη πράξη μέθοδος, έστω και προβληματική, διατηρεί τη θέση της ανάμεσα στις διδακτικές πρακτικές. Αλλά επιτέλους, ας αναρωτηθούμε και ας δώσουμε μια τίμια απάντηση από τη δική μας εμπειρία. Πότε ωφεληθήκαμε πραγματικά ως φοιτητές στο πανεπιστήμιο; Από μια μονότονη και ανιαρή παράδοση του μαθήματος που γινόταν μάλιστα με ανάγνωση σημειώσεων ή μήπως από την «ζωντανή» και με διαδικασία ανοιχτού διαλόγου μεταξύ καθηγητή και φοιτητών, που επέτρεπε την διατύπωση γόνιμων αποριών ακόμη και έντονων διαφοροποιήσεων;

16. Ενοχλείται ο αρθρογράφος από τη χρησιμοποιούμενη ορολογία. Δεν του αρέσει ο όρος «στρατηγικές μάθησης». Είναι τόσο σοβαρή αυτή η ένσταση ως θέμα ουσίας, τέτοιο που να προστίθεται με αξιώσεις στις 50 διαφωνίες του; Πρόκειται απλά για ένα τεχνικό όρο. Πάντως οι «στρατηγικές» αυτές δεν αφορούν στις «ψυχές» των μαθητών, αλλά μόνο στο σχεδιασμό της διδακτικής διαδικασίας. Ας μην δίνουμε σε όλους τους όρους μεταφυσική σημασία, μόνο για να δημιουργούμε εντυπώσεις σε «κάθε» αναγνώστη της διαφωνίας μας.

17. Δεν ξέρω σε ποια λεξικά αναζητήσατε το επίθετο «ανακαλυπτικός» κ. Παπαθανασόπουλε... Πάντως αν αναζητήσετε και τη λέξη «σιδηρόδρομος» στο λεξικό του Σταματάκου, δεν πρόκειται να τη βρείτε... Για να σοβαρευτούμε όμως λίγο σας παραπέμπω στο Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας (Αρχαίας-Μεσαιωνικής-Νέας), των εκδόσεων Πάπυρος, τόμος 1, σελ. 503. Εκεί θα αντιληφθείτε πόσο εκτίθεστε με τα επιχειρήματά σας.

18-19. Διαφωνεί ο κ. Γ.Π με τη λέξη «ανοικτότητα». Δεν διασαφηνίζει γιατί ακριβώς; Επειδή δεν τη βρίσκει στα λεξικά ή επειδή δεν καταλαβαίνει τι σημαίνει; Είστε απόλυτος όταν λέτε πως «κανείς δεν μπορεί να αντιληφθεί την έννοιά της». Μήπως η λέξη «ανοιχτοσύνη» που βρίσκεται στο ίδιο λεξικό (σελ 618) είναι προτιμότερη; Ο αρθρογράφος ασχολείται εξαντλητικά με το «επεξηγηματικό» κείμενο και όχι με το ίδιο το πρόγραμμα, το οποίο εμμέσως πλην σαφώς ομολογεί ότι δεν έχει διαβάσει... Μιλάμε φυσικά για απλή ανάγνωση. Στην περίπτωση του, άλλωστε, δεν περιμένουμε κάτι περισσότερο. Όσο για τα «ελληνικά» μας δεν

διεκδικούμε αριστεία διατύπωσης αλλά απαιτούμε και από τους διαφωνούντες να είναι πιο προσεκτικοί με τα δικά τους.

20. Καλά είναι δυνατόν η σημασιολογική ανάλυση του «στοχεύω» και του «σκοπεύω» να αποτελεί βάση διαφωνίας; Μάλλον υποτιμά τη δική του νοημοσύνη ο γράφων, εκτός φυσικά όλων των άλλων... Εκτός, αν γι' αυτόν η πολιτικοποίηση του θέματος τον διευκολύνει στη διατύπωση της «διαφωνίας» του.

21. Ο κ Παπαθανασόπουλος αποκαλύπτεται... Δεν πιστεύει στο Μεσσία Χριστό, αφού περίπου θεωρεί ουτοπία («μεσσιανικό όραμα») το κήρυγμά του αλλά και την μεταμόρφωση δι' αυτού μέσω της Εκκλησίας και ολόκληρου του κόσμου. Όχι κ. Παπαθανασόπουλε οι μάρτυρες της Εκκλησίας δεν πέθαναν για μια ουτοπία. Οι Πατέρες της Εκκλησίας δεν αγωνίστηκαν για μια ουτοπία. Οι συνειδητοποιημένοι εκπαιδευτικοί κάθε εποχής διδάσκουν και πιστεύουν στην αποτελεσματικότητα αυτού που διδάσκουν. Ανοίξτε τα λεξικά σας αλλά και την προς Εβραίους επιστολή του Απ. Παύλου για να δείτε τι ακριβώς σημαίνει η λέξη «πίστη».

22. Οι θέσεις του τ. αντιπροέδρου του ΣτΕ για το μάθημα των θρησκευτικών είναι γνωστές και σεβαστές. Ασφαλώς όμως δεν είναι και οι μοναδικές. Έκτοτε, διάφορες Αρχές, όπως η Αρχή Προσωπικών Δεδομένων και ο Συνήγορος του Πολίτη κ.ά. έχουν εκφράσει διαμετρικά αντίθετες θέσεις. Ωστόσο, πολύ πρόχειρα θα αναφερθώ σε θέσεις του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιεροθέου, δημοσιευμένες στο περιοδικό της Μητροπόλεως «Εκκλησιαστική Παρέμβαση» (Νοέμβριος 2002), στο οποίο καταλήγει διαπιστώνοντας για το περιεχόμενο του διδασκόμενου τότε (2002) μαθήματος ότι: «... Οπότε γίνεται αντιληπτό ότι στα σχολεία το μάθημα των Θρησκευτικών, όπως διδάσκεται σήμερα είναι **θρησκευολογικό**, γιατί τα παιδιά μαθαίνουν για όλες τις θρησκείες και περισσότερο, όπως είναι φυσικό, για την δική τους θρησκεία, είναι **γνωσιολογικό**, γιατί η μετάδοση γίνεται δια του λόγου και της ακοής, ανεξάρτητα αν κανείς εκκλησιάζεται και αν πιστεύει στον Θεό και βεβαίως τίθεται στην διαδικασία των εξετάσεων και της βαθμολογίας, καθώς επίσης είναι και **πολιτιστικό**, διότι τα παιδιά μαθαίνουν τις παραδόσεις και τον πολιτισμό του τόπου τους, αφού η Εκκλησία είναι μεν Σώμα Χριστού, αλλά παράγει και πολιτισμό. Δεν μπορώ να καταλάβω γιατί μερικοί ταυτίζουν το μάθημα των Θρησκευτικών που γίνεται στα σχολεία με την κατήχηση. Μία εξήγηση είναι το ότι συνδέουν την κατήχηση με προτεσταντικές και παπικές αντιλήψεις περί κατήχησης. Αλλά όμως η Ορθόδοξη Κατήχηση έχει σαφώς άλλο εννοιολογικό και πρακτικό χαρακτήρα, είναι κυρίως και προ παντός ψυχοθεραπευτική, και ως τέτοια δεν διδάσκεται στα Σχολεία, αλλά ούτε και διδάσκεται καν, αφού είναι θέμα προσωπικής υπαρξιακής αναζητήσεως και ζωής».

23. Δεν γίνεται αντιληπτό με τι ακριβώς διαφωνεί στο σημείο αυτό ο κ. Παπαθανασόπουλος. Τι άλλο πρέπει να διευκρινιστεί; Αφού συμφωνεί με τη διασαφήνιση για τον ρόλο του εκπαιδευτικού στη διαχείριση του διδακτικού υλικού μας ρωτάει «ποιος αποφασίζει για τις ιδιαίτερες συνθήκες της τάξης...». Οι

συνθήκες της τάξης δεν εξαρτώνται από τον εκπαιδευτικό. Αυτός καλείται απλώς να τις υπολογίσει ως κρίσιμα δεδομένα για τον σχεδιασμό της διδασκαλίας του.

24. Επιτέλους ο κ. Παπαθανασόπουλος βρίσκει και κάτι θετικό στο πρόγραμμα αλλά παρόλα αυτά διαφωνεί. Συμφωνεί με τον «ορίζοντα αναφοράς και διαλόγου» που πρέπει να έχει το ΜτΘ αλλά ταυτόχρονα διαφωνεί επειδή δεν μπορεί να καταλάβει πως γίνεται στην πράξη... Τελικά συμφωνεί διαφωνώντας και με κωμικοτραγικό τρόπο αυτοαναιρείται.

25-26. Εάν δεχθούμε κ. Παπαθανασόπουλε ότι το ΜτΘ είναι απλή κατήχηση τότε κάθε απόπειρα εμπλουτισμού με άλλα στοιχεία μπορεί να θεωρηθεί αλλοίωση της πίστης και ενδεχομένως συγκρητισμός. Αν όμως δεν είναι κατήχηση, όπως αποδεικνύει μεταξύ άλλων και ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου, τότε η «κριτική κατανόηση» του άλλου αποτελεί δομικό στοιχείο της πραγματικής γνώσης. Ο Απ. Παύλος στην Αθήνα δεν έκρινε με ισοπεδωτικό τρόπο την «κατείδωλη» πόλη αλλά χρησιμοποίησε το στοιχείο αυτό ως απόδειξη της αναζήτησης της αλήθειας εκ μέρους των Αθηναίων και ως δεδομένο αφόρμησης για την αποκάλυψη εκ μέρους του, της αλήθειας της Εκκλησίας. Και έπειτα, μην ξεχνάμε ότι ο Μ. Βασίλειος μιλάει για την ωφελιμότητα των έργων της αρχαίας γραμματείας σε μια εποχή που η Εκκλησία έβγαине καταματωμένη από την βία των διωγμών, που εξαπέλυσε εναντίον της ο εθνικός-ειδωλολατρικός κόσμος.

27. Η διαφωνία αυτού του σημείου είναι ακατανόητη. Είναι σειρά μου να δηλώσω αδυναμία προσέγγισης στον τρόπο της διατύπωσης. Εμείς απλά λέμε ότι τα προγράμματα του 2003 που υλοποιήθηκαν με τα νέα διδακτικά εγχειρίδια το 2006 αποτελούν τη βάση - κατά κάποιο τρόπο - της δικής μας προσπάθειας. Τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγότερο. Ο κ. Παπαθανασόπουλος μνημονεύει έργο του πρώην πρωθυπουργού Κ. Σημίτη, το οποίο δεν γίνεται καθόλου φανερό, που και πώς συνδέεται με την προηγούμενη δήλωσή μας. Προτείνω το σημείο αυτό να το ξαναδουλέψει...

28. Το 1.5 εκατομμύριο μετανάστες στην Ελλάδα είναι εικονική πραγματικότητα κ. Παπαθανασόπουλε; Οι σχολικές τάξεις με αλλόδοξους ή αλλόθρησκους μαθητές σε ποσοστά άνω του 50% είναι εικονική πραγματικότητα; Ο εργαζόμενος μετανάστης της αίρεσης των Σιχ (με το τουρμπάνι) μέλος συνεργείου του ΟΤΕ (!) στη γειτονιά μου είναι εικονική πραγματικότητα; Οι χιλιάδες προσευχόμενοι μουσουλμάνοι σε δημόσιους χώρους στην Αθήνα είναι εικονική πραγματικότητα; Υπήρχαν όλοι αυτοί τις δεκαετίες του '60, του '70, του '80, ακόμη και του '90; Αντίθετα είναι εικονική πραγματικότητα οι «Βαχαμίτες Μουσουλμάνοι» και οι «υπερορθόδοξοι Εβραίοι». Δεν θα βρείτε τέτοιους στην Αθήνα. Μάλλον πρέπει να ταξιδέψετε είτε στη Μέκκα είτε στις περικόκλειστες γειτονιές της παλιάς πόλης των Ιεροσολύμων για να τους συναντήσετε...

(Από λάθος υπάρχει δυο φορές το 28. Το κρατώ για την διευκόλυνση του αναγνώστη μου που θέλει να κάνει παράλληλη ανάγνωση)

28. Τελικά με τι ακριβώς διαφωνείτε; Με το αν οι άλλες θρησκείες έχουν οικουμενικές αξίες ή με το πώς θα διδαχθούν; Δεν είναι προφανές πως, αν κάποια θρησκεία έχει παγκόσμια εξάπλωση, εμπριέχει αξίες που γίνονται ευρύτερα αποδεκτές; Δεν πρέπει να εξηγήσουμε πειστικά τις αιτίες εξάπλωσης του Ισλάμ ή του Βουδισμού, στις περιοχές που επικράτησαν;

29. Είναι προφανές ότι όποιος δεν είναι εκπαιδευτικός δεν κατανοεί τον τρόπο διδακτικής προσέγγισης των περιεχομένων του Προγράμματος. Αυτό όμως δεν συνιστά αιτία διαφωνίας με το Πρόγραμμα.

30. Στο σχολείο αγαπητέ κ. Παπαθανασόπουλε δεν κάνουμε επιστήμη. Ασκούμε αγωγή. Και επομένως διαθέτουμε κριτήρια για τις επιλογές μας και χρησιμοποιούμε ειδικές μεθόδους κατάλληλες για κάθε ηλικία, προσαρμοσμένες σε κάθε ηλικία.

31. Είναι η σειρά μου να ρωτήσω τι ακριβώς θέλετε να πείτε ότι «είναι καθαρά θρησκευολογική η προσέγγιση της θρησκείας»; Θέλετε να προσεγγίσουμε π.χ. το Ισλάμ με άλλο τρόπο; Ως πιστοί του μήπως;

32. Αν κρίνετε κάποια πράγματα επικίνδυνα στο χειρισμό τους, αφήστε τα σ' αυτούς που ξέρουν... Πολύ υποτιμάτε τον θεολογικό εκπαιδευτικό κόσμο κ. Παπαθανασόπουλε, ακόμη κι αυτούς που με περισσή ευκολία και άνεση χωρίς να καλοδιαβάσουν την κριτική σας έσπευσαν να την αναρτήσουν στις ιστοσελίδες τους...

33. Και πάλι, αν και φοβάμαι πως γίνομαι μονότονος, η αδυναμία κατανόησης όρων δεν μπορεί να αποτελεί λόγο διαφωνίας. Δεν καταλαβαίνετε τον όρο «μεθερμηνεία». Το αν είναι εύκολη η απόδοση του θεολογικού λόγου στις σύγχρονες κοινωνίες, αφήστε να το κρίνουν περισσότερο αυτοί που τον χειρίζονται· στο σχολείο ή στο ναό. Εσείς ως ακροατής θα μας πείτε μόνο αν σας αγγίζει ή όχι. Τι θα θέλατε να ακούσετε, αν δεν το ακούτε. Αν σας βοηθάει στη ζωή σας ή σας αφήνει αδιάφορο.

34. Δεν ξέρω αν έχετε παιδιά και ποιας ηλικίας. Αλλά πολύ υποβαθμίζετε τη κρίση τους και την αυτονομία φυσική τους περιέργεια. Τα παιδιά όλων των ηλικιών και ερωτήματα έχουν και διλήμματα αντιμετωπίζουν. Οι εκπαιδευτικοί τα υποδέχονται στη τάξη και οφείλουν να τα βοηθήσουν και να τα καθοδηγήσουν· με διάκριση και σύνεση.

35. Προφανώς δεν καταλάβατε πως, όταν μιλάμε για «σεβασμό της θρησκευτικής ελευθερίας», θα αναφερθούμε αναγκαστικά και στο θέμα της παραβίασής της από απολυταρχικά καθεστώτα. Η αντίληψη πάντως πως μόνο οι ισλαμικές και οι κομμουνιστικές χώρες (αλήθεια εννοείτε τη Κίνα και τη Β. Κορέα;) παραβιάζουν τη θρησκευτική ελευθερία είναι μάλλον αδύνατη, καθώς παρατηρούνται και σε άλλες χώρες σποραδικά τέτοια παραδείγματα.

36. Τι ακριβώς εννοείτε λέγοντας ότι «η οικολογική συνείδηση να προκύψει δια της λογικής και όχι μέσα από την Ορθόδοξη πνευματικότητα»; Σας προτείνω

πολύ πρόχειρα να (ξανα)διαβάσετε το α' κεφάλαιο της *Γένεσης* και τον Γέροντα Σιλουανό. Εκεί θα ανακαλύψετε άλλα πράγματα.

37. Επιτέλους καταλάβετε ότι οι λέξεις δεν υπάρχουν για αποκλειστική χρήση μιας και μόνης επιστήμης. Η λέξη «αίρεση» χρησιμοποιείται από τη θεολογία αλλά και από τη φιλοσοφία και τη νομική. Μήπως η λέξη «οικονομία» δεν χρησιμοποιείται από τη θεολογία αλλά όχι μόνο;

38. Δημιουργεί εντύπωση η άρνησή σας στην ανάγκη της συνεχούς ενημέρωσης, ιδιαίτερα σήμερα, στις συνθήκες ενός ταχύτατα μεταβαλλόμενου κόσμου. Η «εξ αποκαλύψεως αλήθεια» προφανώς δεν σχετίζεται με τις φιλοσοφικές αντιλήψεις περί γνώσης σε επίπεδο ουσίας αλλά μόνο σε επίπεδο χρησιμοποιούμενων μεθόδων ή τακτικών για την ευχερέστερη μετάδοσή της. Φοβάμαι ότι αδικείτε κατάφωρα τον εαυτό σας, όταν τόσο πρόχειρα σχολιάζετε το κείμενό μας.

39. Η μετακίνηση του μαθήματος προς τη φιλοσοφία και τη θρησκευολογία είναι δικό σας και αυθαίρετο συμπέρασμα. Η παράγραφος που παραθέτετε δεν λέει κάτι τέτοιο.

40. Μας κατηγορείτε για «αμετροπέπεια» και «μεγαλοστομία». Δεν αναφέρεστε σε κάποιο παράδειγμα. Εκτός κι αν εννοείτε οτιδήποτε με το οποίο διαφωνείτε... Το γεγονός ότι το ΠΣ προκαλεί ευχαρίστηση στους μαθητές δεν αποτελεί μεγαλόστομη διακήρυξη, αλλά αποτύπωση των πρώτων συμπερασμάτων από την πιλοτική εφαρμογή του, στοιχεία που φυσικά αγνοείτε...

41. Και εδώ δεν φαίνεται να κατανοείτε αυτό που διαβάζετε και το διαστρέφετε (σκόπιμα;) ενώ φροντίζετε να το προσφέρετε στον αναγνώστη σας. Γιατί δεν τον αφήνετε να συμπεράνει μόνος του τη σημασία του κειμένου μας. Λέτε να μην καταλαβαίνει τι ακριβώς σημαίνει η φράση «βιωματικές κατακτήσεις της Ορθόδοξης Παράδοσης»; Ξαναδιαβάστε σας παρακαλώ την παράγραφο. Που λέει ότι οι «δάσκαλοι θα μάθουν στα παιδιά τα περί θεωρητικών συλλήψεων της χριστιανικής διανόησης»; Το γεγονός της κατάφωρης και αυταπόδεικτης υποτίμησης της νοημοσύνης μας συνιστά τουλάχιστον ασέβεια.

42. Εδώ αγαπητέ κ. Παπαθανασόπουλε αποκαλύπτεστε πλήρως. Δεν έχετε διαβάσει το Πρόγραμμα Σπουδών, ούτε τον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό (και για ποιο λόγο άλλωστε, αφού δεν είστε εκπαιδευτικός), αλλά μόνο το Υπόμνημα της επιτροπής.

Μας κρίνετε για τον τρόπο παρουσίασης της Γέννησης του Χριστού στη Γ' Δημοτικού. Παραθέτετε κείμενα και πηγές. Κανείς δεν διαφωνεί με αυτά. Αλλά ξεχνάτε κάτι βασικό· ότι απευθυνόμαστε σε παιδιά 8 ετών. Δεν ξέρω αν καταλαβαίνετε τι εννοώ... Αλλά επειδή αναφέρετε ως ατυχή την παρομοίωση της ενσάρκωσης του Χριστού με ένα θεϊκό δώρο προς τον άνθρωπο, θα ήθελα να σας θυμίσω ότι εμμέσως πλην σαφώς ένας Χριστουγεννιάτικος ύμνος μας επιβεβαιώνει: «Τί σοι προσενέγκωμεν Χριστέ, ότι ὄφθης ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς;

ἕκαστον γὰρ τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων κτισμάτων, τὴν εὐχαριστίαν σοι προσάγει· οἱ Ἄγγελοι τὸν ὕμνον, οἱ οὐρανοὶ τὸν Ἀστέρα, οἱ Μάγοι τὰ δῶρα, οἱ Ποιμένες τὸ θαῦμα, ἡ γῆ τὸ σπῆλαιον, ἡ ἔρημος τὴν φάτνην· ἡμεῖς δὲ Μητέρα Παρθένον...».

Οἱ διαφορετικὲς προτεινόμενες προσεγγίσεις τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς μικροὺς μαθητὲς δὲν δημιουργοῦν καμία σύγχυση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ κ. Παπαθανασόπουλε, πρέπει νὰ σας πληροφορήσω, πὼς τὸ ΠΣ δὲν απευθύνεται στοὺς μαθητὲς ἀλλὰ στὸν διδάσκοντα. Δὲν εἶναι κείμενο ποὺ θὰ το διαβάσουν οἱ μαθητὲς καὶ, ἐπομένως, θὰ τοὺς δημιουργήσει σύγχυση. Πρόκειται γιὰ «εργαλεῖο» στα χέρια τοῦ εκπαιδευτικοῦ. Ἐπομένως, ὅσα π.χ. αναφέρονται γιὰ τὸν Χριστὸ αποτελοῦν ιδέες γιὰ πιθανὲς διδακτικὲς προσεγγίσεις τοῦ προσώπου Του, λαμβάνοντας ὑπόψιν τὶς παιδικὲς ἀντιλήψεις γι' Αὐτόν.

43. Ὡστε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν εἶναι διδάσκαλος ! Μήπως μπορεῖτε νὰ μας πείτε τι ἐννοεῖ στὸ *Ματθ.* 23,8 ὅταν λέει στοὺς μαθητὲς Του: «ὕμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ραββί· εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστὶν ὁ διδάσκαλος, ὁ Χριστός· πάντες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε.»; Το περὶ «γκουρού» δὲν τὸ σχολιάζω ἐπειδὴ φαίνεται πὼς γνωρίζετε περισσότερο ἀπὸ μὲν γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

44. Πού ακριβῶς διαφωνεῖτε; Επιστρατεύετε τὸ πόνημα τοῦ καθηγητῆ Π. Πάσχου ἀλλὰ δὲν μας λέτε κάτι διαφορετικὸ. Ἐπιπλέον δὲν ἔχετε δεῖ τον τρόπο με τὸν ὁποῖο διαπραγματεύεται τὸ ΠΣ τὸ συγκεκριμένο θέμα. Ἐγὼ πάντως συμφωνῶ μαζί σας ἀσχέτως, ἀν ἀναρωτιέμαι γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐνστασῆς σας.

45. Δὲν προκύπτει κάποια διαφορετικὴ προσέγγιση. Πολύ ὀρθά παρατηρεῖτε ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς πρῶτος δίδαξε τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, τὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία κλπ. Μάλλον εσεῖς ἀγωνιάτε, ἀν αὐτὸ θὰ μάθουν τὰ παιδιά. Θέλω νὰ σας καθησυχάσω. Ἐτσι θὰ γίνῃ. Ευχαριστοῦμε γιὰ τὴν ὑπόδειξη με τὴν ἀναφορὰ στὴ Βίβλο. Προφανῶς καὶ δὲν ἐννοοῦμε αὐτὸ ποὺ φοβάστε.

46. Καὶ πάλι σπεύδετε νὰ συμπεράνετε... Γιὰ τὴ συνάντηση Χριστιανισμοῦ-Ἑλληνισμοῦ τὸ ΠΣ ἀφιερώνει 5 δῶρα, δηλαδὴ 10 διδακτικὲς ὥρες. Τὸ 1/5 περίπου τοῦ συνολικοῦ διδακτικοῦ χρόνου τῆς Α' Γυμνασίου. Φαντάζομαι ὅτι εἶστε ικανοποιημένος. Ὅσο γιὰ τὶς ἐπιστημονικὲς θέσεις τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου μπορεῖτε νὰ δεῖτε στὴ βιβλιογραφία μας ὅτι τὶς τιμοῦμε δεόντως, δυσσαρεστῶντας ὁμως πολλοὺς θιασώτες τοῦ κειμένου σας, οἱ ὁποῖοι ἀν καὶ ἐσπευσαν νὰ τὸ ἀναρτήσουν, ἔχουν πολὺ διαφορετικὴ ἀπόψη καὶ ἀπὸ μας καὶ ἀπὸ σας γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴ θεολογία τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου.

47. Δὲν μας λέτε ποιοὶ εἶναι οἱ νεολογισμοί... Ἀλλὰ δεῖτε παρακαλῶ τὴν σχετικὴ ἐνότητα στὴ Β' Γυμνασίου. Ἀφιερώνουμε 3 δῶρα (δηλ. 6 διδακτικὲς ὥρες). Ἐκεῖ θὰ δεῖτε ὅτι μιλάμε γιὰ τοὺς Νεομάρτυρες καὶ τοὺς κρυπτοχριστιανούς, γιὰ τὴν μεταβυζαντινὴ τέχνη σὲ ὅλες τῆς τὶς ἐκφάνσεις... Δὲν ξέρω ἀν αὐτὰ σας ἀρκοῦν... Σας παρακαλῶ ρίξτε μιὰ ματιὰ στὸ πρόγραμμα, σὲ ὅλα τὰ σημεῖα ποὺ σας δημιούργησαν κάποιο πρόβλημα διαβάζοντας τὸ ὑπόμνημα. Στὸ τέλος τοῦ κειμένου

σας υπογραμμίζετε με έμφαση ότι δεν λέμε τίποτε για τους Νεομάρτυρες. Πώς το κάνετε αυτό αφού δεν έχετε διαβάσει το Πρόγραμμα;

48. Για την επιλογή των προσώπων μπορεί να γίνει μεγάλη και χρήσιμη συζήτηση. Ο διδάσκων μπορεί να διαφοροποιηθεί και να προσθέσει και αυτούς που αναφέρετε. Ασφαλώς και δεν πρόκειται για συνδυασμό προσώπων ούτε για σύγκριση. Πρόκειται για περισσότερο ή λιγότερο αναγνωρίσιμες προσωπικότητες στο χώρο τους ή εκτός του, που θεωρούμε χρήσιμο να πληροφορηθούν οι μαθητές κάτι από την παρουσία τους και την προσφορά τους ή την ιδιαιτερότητα της πορείας τους.

49. Στο σημείο αυτό σας θυμίζω απλώς ότι και σήμερα στη Β΄ Λυκείου διδάσκεται το διδακτικό εγχειρίδιο με τίτλο «Χριστιανισμός και θρησκευόμενα», ενώ εκτενείς αναφορές σε παραθρησκευτικά φαινόμενα, σύγχρονες αιρέσεις κλπ. γίνονται σε ιδιαίτερο τμήμα του βιβλίου της Α΄ Λυκείου. Η διαφαινόμενη κατά την άποψή σας διολίσθηση σε θρησκευσιολογία αποτελεί προσωπική σας εκτίμηση. Τουλάχιστον δεν φαίνεται κάτι τέτοιο από τη παράθεση της παραγράφου του υπομνήματός μας. Οι θρησκείες διδάσκονται καλύτερα μέσα από τα δικά τους κείμενα.

50. Χαίρομαι που αναφέρεστε στην εντολή του Χριστού «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ...». Γνωρίζετε ότι τελευταία από κάποιους που υπεραμύνονται της Ορθοδοξίας η εντολή αυτή έχει σαφώς τροποποιηθεί, αφού ισχυρίζονται πως ένα μάθημα Θρησκευτικών περί Ορθοδοξίας δεν μπορεί παρά να απευθύνεται μόνο σε Ορθόδοξους μαθητές; Όσο για τον συγκρητισμό απάντησα ήδη.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Δεν μπορεί παρά να σταθεί κανείς επαινετικά για την αναφορά σας στο πρόσωπο και την πρόταση του Στ. Ράμφου. Ωστόσο, η πρόταση αυτή διατυπώθηκε πριν από 30 χρόνια. Τα πράγματα μεταβάλλονται ραγδαία. Είστε σίγουρος ότι ο σεβαστός Στ. Ράμφος προτείνει και σήμερα τα ίδια; Έχετε υπόψιν σας την στροφή που έχει κάνει στο θέμα της ελληνορθόξης παράδοσης και της σημασίας της για την νεοελληνική ταυτότητα εδώ και χρόνια;

Αλλά είναι και κάτι ακόμα. Επικροτείτε τα λεγόμενα του Στ. Ράμφου ότι «το μάθημα των Θρησκευτικών ξεπερνά τη δεοντολογία της μεταδόσεως δογματικών αληθειών...» αλλά διαφωνείτε μαζί μας, όταν λέμε περίπου τα ίδια στο υπόμνημα.

Επίσης για πολλοστή φορά σας καλώ να διαβάσετε το πρόγραμμα. Θα ανακαλύψετε ότι – χωρίς να το θέλετε φαντάζομαι – παραπληροφορείτε τους αναγνώστες σας για την ανυπαρξία διαφόρων θεμάτων, ενώ αυτά βρίσκονται σε συγκεκριμένη θέση και προτείνονται για επεξεργασία και διδακτική εφαρμογή. Έτσι και περί «εθνικής ταυτότητας» μιλάμε στη θεματική ενότητα της Β΄ Γυμνασίου με

τίτλο «Ορθοδοξία, Διαφωτισμός και Νέος Ελληνισμός» αλλά και για τους Νεομάρτυρες, για την δήθεν απουσία των οποίων μας κατακεραυνώνετε!

Πόσο μακριά τελικά βρίσκεστε από τη σκέψη μας, αφού χωρίς να έχετε διαβάσει το πρόγραμμα σπουδών, γράψατε την κριτική σας των 50 σημείων, βασιζόμενος μόνο σε ένα ολιγοσέλιδο υπόμνημα, σε αυθαίρετες κρίσεις, αόριστες φήμες, σκιές και λεξικά της ελληνικής γλώσσας...

[Ο Γιώργος Παπαδόπουλος είναι Θεολόγος-Φιλολόγος, εκπαιδευτικός και μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του ΠΣ στα Θρησκευτικά]

Αθήνα, 18 Μαΐου 2012

Απάντηση στον κ. Γιώργο Παπαθανασόπουλο *

Το κείμενο του κ. Γιώργου Παπαθανασόπουλου (Γ.Π.) με τίτλο «Θρησκευτικά και Ατβεντιστές», που δημοσιεύθηκε στις 14-5-2012 ταυτόχρονα σε διάφορες θρησκευτικές ιστοσελίδες του διαδικτύου, έρχεται να προστεθεί σε μια σειρά μεθοδευμένης και άδικης κριτικής εναντίον του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου.

Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι παραπλανά ευθύς εξαρχής, διότι ακόμη και η πρώτη φράση του «Ε! όχι και κοινά βιβλία με τους Ατβεντιστές!», δίνει την αίσθηση ότι έχουμε κοινά διδακτικά βιβλία με τους Αντβεντιστές και όχι ότι χρησιμοποιούμε κοινή επιστημονική βιβλιογραφία. Επιπλέον αναρωτιέται κανείς, με ποιο επιστημονικό κριτήριο ο κ. Γ. Π. θεωρεί όλους αυτούς τους επιστήμονες Αντβεντιστές; Ελπίζουμε πως αυτή του η κρίση είναι προϊόν ελλιπούς γνώσης ή κακής διατύπωσης και όχι έντεχνη παραπληροφόρηση. Επί της ουσίας, η Παιδαγωγική και η Ψυχολογία δεν είναι επιστήμες που αποτελούν μονοπώλιο κάποιας θρησκείας ή ομολογίας και οι συγκεκριμένοι επιστήμονες έχουν έργο, που με τα σύγχρονα κριτήρια (αριθμός παραπομπών, επίδραση στην περαιτέρω έρευνα) θεωρείται θεμελιώδες για να έχει κανείς έστω μια εικόνα από την επιστημονική συζήτηση που διεξάγεται σχετικά. Αλλά και αν τα χρησιμοποιούν οι Αντβεντιστές ή οποιοσδήποτε άλλος για τις δικές του ανάγκες, αυτό σημαίνει ότι απαγορεύεται να τα χρησιμοποιήσουμε και εμείς;

Το κείμενο του V. Korniejczuk στο οποίο ο κ. Γ. Π. αναφέρεται, στοχεύοντας να αναδείξει ένα θεωρητικό μοντέλο για τη θρησκευτική ανάπτυξη που θα μπορούσε να εφαρμοστεί στον αντβεντιστικό «πληθυσμό», αφορμάται – απολύτως λογικά – από τις βασικές θεωρίες για την ανάπτυξη του παιδιού (θεμελιωμένες στην αναπτυξιακή θεώρηση του Piaget). Μήπως αυτό σημαίνει ότι και ο Piaget δεν πρέπει να χρησιμοποιείται στην θεωρία και πράξη της ελληνικής θρησκευτικής εκπαίδευσης;

Ας μάθει λοιπόν ο κ. Γ. Π. ότι οι εργασίες των Goldman, Fowler και Oser βασισμένες σε έρευνες γύρω από τη γνωστική (Piaget) και ηθική (Kohlberg) ανάπτυξη του παιδιού: α) συνιστούν θεμελιώδεις θεωρίες γύρω από τη θρησκευτική ανάπτυξη, που – ακόμη και αν ορισμένες διαστάσεις τους έχουν

* Δημοσιεύθηκε σε διάφορα ΜΜΕ στις 22-5-2012.

ξεπεραστεί – δεν μπορούμε να μην τις λαμβάνουμε υπόψη, β) βασίστηκαν σε εκτεταμένες και εμπειριστωμένες εμπειρικές έρευνες που προβάλλουν τις ψυχολογικές, ηθικές, πολιτισμικές κ.ά. βάσεις και συνιστώσες της θρησκευτικής εκπαίδευσης, γ) ανέδειξαν τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές σκέφτονται και αντιλαμβάνονται τη θρησκεία, συλλαμβάνουν τόσο το βιβλικό υλικό όσο και τις θρησκευτικές και θεολογικές έννοιες, δ) στόχευσαν (άμεσα και έμμεσα) στην κατανόηση των αναγκών της αποτελεσματικής θρησκευτικής εκπαίδευσης των μαθητών. Για όλους αυτούς τους λόγους κανένας σοβαρός μελετητής, συγγραφέας, συντάκτης προγραμμάτων σπουδών αλλά και διδάσκαλος του μαθήματος των Θρησκευτικών δεν νομιμοποιείται να μην τις λάβει υπόψη του στον σχεδιασμό της σχολικής θρησκευτικής αγωγής.

Για τους παραπάνω λόγους οι εργασίες των Goldman, Fowler και Oser χρησιμοποιήθηκαν τόσο από την προτεσταντική όσο και από τη ρωμαιοκαθολική σχολική θρησκευτικής εκπαίδευσης (ακόμη και την εκκλησιαστική/κατηχητική, π.χ. στην Αυστραλία), προκειμένου να εκτιμηθούν παράγοντες γύρω από τη διδασκαλία της θρησκείας, να ανανεωθούν στοχεύσεις και κατευθύνσεις της σχολικής διδασκαλίας, να αναθεωρηθούν αναλυτικά προγράμματα και βιβλία και να εμπλουτιστούν οι διδακτικές πρακτικές των εκπαιδευτικών. Και βέβαια, μια και «είμαστε το κέντρο του κόσμου», ας γνωρίζει ο κ. Γ. Π. ότι και οι εν Ελλάδι ορθόδοξοι θρησκευτικοπαιδαγωγοί των Θεολογικών Σχολών (Ε. Περσελής, Χ. Βασιλόπουλος, Ι. Κογκούλης) όχι μόνον αναφέρουν στα κείμενά τους τις παραπάνω εργασίες, αλλά τις διδάσκουν και στους φοιτητές τους.

Ως προς τον P. Schreiner, είναι 6 και όχι 5 οι τίτλοι στους οποίους αναφέρεται ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Ωστόσο, βιβλίο «του» (αποκλειστικά) είναι μόνον ένα που αφορά στη συγκριτική παρουσίαση στοιχείων για την ευρωπαϊκή θρησκευτική εκπαίδευση (το τελευταίο στη λίστα μας). Σε όλα τα υπόλοιπα που είναι συλλογικά έργα, ο P. Schreiner είναι ένας από μια πλειάδα συγγραφέων οι οποίοι προέρχονται από διάφορες χώρες μάλιστα και ορθόδοξες (π.χ. Kozhuharov / Ρωσία, B. Andonov /Βουλγαρία). Ενδεικτικά αναφέρουμε: H. Verkest (Βέλγιο), C. Bakker, G. Bertram-Troost, S. Miedema (Ολλανδία), R. Jackson, G. Pollard, D. Lankshear (Βρετανία), S. Mc Kinney (Σκωτία), A. Mc Grady (Ιρλανδία), F. Pajer (Ιταλία), Luodeslampi (Φινλανδία), G. Skeie (Νορβηγία), J.P. Willaime (Γαλλία) κ.ο.κ. Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι συγγραφείς δεν είναι αποκλειστικά προτεστάντες. Τα δε βιβλία δεν εκδίδονται αποκλειστικά από το Comenius, αλλά σε συνεργασία με το δίκτυο ICCS (Intereuropean Commission on Church and School).

Αν στις παρατηρήσεις του ο P. Schreiner έχει λάθη ή ανακρίβειες, αυτό το επισημαίνει η κριτική και γίνεται αντικείμενο επιστημονικής συζήτησης. Ούτως ή άλλως κανείς δεν αντιγράφει δουλικά στη διδακτική πράξη ό,τι διαβάσει, πολλώ μάλλον όταν πρόκειται για θεωρητικές μελέτες. Η βιβλιογραφία δίνει στον

εκπαιδευτικό δυνατότητες για επιλογή και διαμόρφωση προσωπικής διδακτικής στρατηγικής. Ο κ. Γ. Π. αποσιωπά την πλούσια βιβλιογραφία, ελληνική και ξένη, που παρέχει ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού και απομονώνει ό,τι κατά την κρίση του μπορεί να χρησιμοποιηθεί εναντίον του νέου Προγράμματος Σπουδών.

Με λύπη μας διαπιστώνουμε ότι ο κ. Γ. Π., παρόλο το διδακτικό ύφος του περί μεθοδολογίας, δεν γνωρίζει βασικά πράγματα απ' αυτήν. Ενδεχομένως, το γεγονός αυτό εξηγεί και τη στάση του. Ακόμη και ένας προπτυχιακός φοιτητής που συγγράφει μια απλή φροντιστηριακή εργασία, γνωρίζει ότι στη βιβλιογραφία οι τίτλοι αυτοτελών έργων δεν έχουν αριθμό σελίδων, παρά μόνο αν πρόκειται για άρθρα ή λήμματα. Σημασία έχει ο συγγραφέας να αναπαράγει σωστά τις πληροφορίες και όχι να δίνει την εντύπωση ότι γράφει στο γόνατο, όπως κάνει ατυχώς ο κ. Γ.Π., που αναφέρει τα βιβλία χωρίς τα υπόλοιπα βιβλιογραφικά στοιχεία, που αναγράφει τον ένα συγγραφέα ως R. Oser (αντί Fritz Oser, όπως σωστά γράφει ο Οδηγός), ή που παραπέμπει σε έργο με παραποιημένο τον τίτλο «Λαυσαϊκές ιστορίες» (...!). Αλγεινή, τέλος, εντύπωση μας προκαλεί το γεγονός ότι ο κ. Γ.Π. αγνοεί τη μεγάλη σχετική συζήτηση και τα πάμπολλα ορθόδοξα έργα που έχουν γραφτεί στις μέρες μας για ζητήματα ανεκτικότητας, δικαιωμάτων, περιβάλλοντος κλπ., θεωρώντας ότι αυτά δεν πρέπει να απασχολούν τον πραγματικό Χριστιανό («δεν είναι ζητούμενα»), διότι αρκεί η παράδοση που με ευκολία κατέχουμε κληρονομικά και αποκλειστικά («δεν έχουμε ανάγκη διδασκάλων»): που δεν υποψιάζεται ότι χρέος της Θεολογίας είναι η δυναμική ερμηνεία και μαρτυρία αυτής της παράδοσης στην σύγχρονη πραγματικότητα.

Κατακλείοντας, ευελπιστούμε το κείμενο του κ. Γ. Π. να είναι μια ακόμη αφορμή, για να κατανοηθεί το μέγεθος και η ποιότητα της εργασίας, μαζί με τις επιστημονικές προϋποθέσεις και θεολογικές στοχεύσεις του νέου ΠΣ των Θρησκευτικών, αλλά και η αναντίστοιχα πρόχειρη – πάντως όχι καλόβουλη και εποικοδομητική – και στρατευμένη κριτική που του ασκείται.

Αθήνα, 14 Μαρτίου 2012

Απάντηση σε ανοικτή επιστολή του καθ. κ. Ηρακλή Ρεράκη*

Κατά το προηγούμενο σχολικό έτος, στο πλαίσιο του λεγόμενου Νέου Σχολείου, εκπονήθηκαν νέα Προγράμματα Σπουδών σε όλα τα μαθήματα της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης Δημοτικό και Γυμνάσιο). Βασικό χαρακτηριστικό της νέας αυτής παρέμβασης ήταν ο παιδαγωγικός αναπροσανατολισμός της διδακτικής διεργασίας στην κατεύθυνση της διερευνητικής, βιωματικής και συνεργατικής μάθησης. Η αλλαγή αυτή κρίθηκε ως αναγκαία, με βάση τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης και διδακτικής, αλλά και το αίτημα υπέρβασης χρόνιων αγκυλώσεων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στο πλαίσιο της ευρύτερης αλλαγής, μεταξύ όλων των άλλων μαθημάτων, εκπονήθηκε νέο Πρόγραμμα Σπουδών και στο μάθημα των Θρησκευτικών.

Για την προετοιμασία του εργάστηκε Επιτροπή Εμπειρογνομόνων που συστήθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ύστερα από προκήρυξη εκδήλωσης ενδιαφέροντος, υποβολής δικαιολογητικών και αξιολόγηση των ενδιαφερόμενων. Τα συγχρηματοδοτούμενα έργα των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων, όπως το ΕΣΠΑ, στο οποίο εντάσσεται και το ΠΣ του Νέου Σχολείου, δεν ανατίθενται απευθείας σε φυσικά πρόσωπα αλλά ύστερα από συγκεκριμένη διαδικασία προκήρυξη εκδήλωσης ενδιαφέροντος, υποβολής δικαιολογητικών σε ειδικό Μητρώο εμπειρογνομόνων και αξιολόγηση των υποψηφιοτήτων από ειδικές επιτροπές και από το Συντονιστικό Συμβούλιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου εγκρίνονται τα ονόματα των εμπειρογνομόνων που τελικά θα συμμετάσχουν στο Πρόγραμμα. Ο καθηγητής Ηρακλής Ρεράκης δεν υπέβαλε αίτηση υποψηφιότητας για να επιλεγεί ως εμπειρογνώμονας στην επιτροπή εκπόνησης νέου Προγράμματος Σπουδών για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Ως εκ τούτου, δεν συμμετείχε καθόλου στην διαδικασία. Αυτό που είπα στα Τρίκαλα ήταν ακριβώς το εξής: *«Το Υπουργείο Παιδείας και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο δεν απήυθνε πρόσκληση σε πανεπιστήμια και φορείς γενικά αλλά σε επιστήμονες μέσα από μια συγκεκριμένη διαδικασία. Οι επιστημονικές ενώσεις όλων των κλάδων, συνεπώς και του κλάδου των Θεολόγων, κλήθηκαν στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για διαβούλευση και ανταλλαγή απόψεων σχετικά με τα Προγράμματα Σπουδών του Νέου Σχολείου. Έτσι κλήθηκε και παρέστη*

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων <http://www.amen.gr/article8720>, στις 14.3.2012.

και η Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων (ΠΕΘ). Πράγματι, ο καθηγητής Ηρακλής Ρεράκης δεν κλήθηκε, όπως δεν κλήθηκε προσωπικά και κανένας άλλος πανεπιστημιακός ή εκπαιδευτικός. Αναφέρθηκε προσωπικά στον καθηγητή Ηρακλή Ρεράκη, επειδή οι θεολόγοι στα Τρίκαλα με ρώτησαν επιτακτικά γιατί δεν μπήκε ο συγκεκριμένος καθηγητής στην επιτροπή και απάντησα ότι ο εν λόγω καθηγητής και όταν ήταν παλαιότερα μέλος επιτροπής αξιολόγησης διδακτικού υλικού στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003-2006) δεν εμφανίστηκε ποτέ, επικαλούμενος το κόστος των οδοιπορικών για την Αθήνα, τα οποία ως γνωστόν, στο Δημόσιο δεν προπληρώνονται αλλά καταβάλλονται ορισμένους μήνες αργότερα στον δικαιούχο».

Πράγματι, ο καθηγητής του Τμήματος Θεολογίας Κωνσταντίνος Δεληκωνσταντής και ο πρώην Σχολικός Σύμβουλος Μανόλης Πεπονάκης παραιτήθηκαν από την επιτροπή εκπόνησης του Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά αμέσως μετά την πρώτη συνάντηση εργασίας της επιτροπής. Ο μεν καθ. Κ. Δεληκωνσταντής επικαλούμενος φόρτο ακαδημαϊκών υποχρεώσεων, ο δε Μ. Πεπονάκης, δίχως να δώσει καμία απολύτως συγκεκριμένη εξήγηση.

Όλα τα μέλη της Επιτροπής ήταν θεολόγοι. Έλαβαν μέρος Καθηγητές από τις δύο Θεολογικές Σχολές, Σχολικοί Σύμβουλοι Θεολόγων και θεολόγοι εκπαιδευτικοί με αυξημένα προσόντα που υπηρετούν στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η Επιτροπή εργάστηκε επί επτά μήνες συνεργατικά και συνθετικά, με πλήρη συνείδηση - επιστημονική, παιδαγωγική και θεολογική - του υψηλού χρέους, χωρίς «άνωθεν» οδηγίες και δεσμεύσεις. Κατεβλήθησαν φιλότιμα όλες οι ανθρωπίνως δυνατές προσπάθειες για όσο γίνεται καλύτερο αποτέλεσμα. Κατά την ολοκλήρωση του έργου της, η Επιτροπή υπέβαλε δύο παραδοτέα: α) Πρόγραμμα Σπουδών για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, και β) Οδηγό του Εκπαιδευτικού για το μάθημα των Θρησκευτικών. Τα συγκεκριμένα κείμενα, ήδη, έχουν δημοσιευθεί στον κόμβο του Ψηφιακού Σχολείου του Υπουργείου Παιδείας (<http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps.php>).

Επισημαίνεται ότι τα δύο κείμενα είναι παιδαγωγικά και διδακτικά εργαλεία για τον εκπαιδευτικό και δεν είναι διδακτικά εγχειρίδια, όπως εσφαλμένα έγραψαν μερικοί αρθρογράφοι. Συνήθως τα επικριτικά αυτά άρθρα υπογράφονται από ανθρώπους οι οποίοι δεν γνωρίζουν όλο το επιστημονικό, παιδαγωγικό και νομικό πλαίσιο εντός του οποίου οφείλουν να σχεδιάζονται και να παράγονται τα σχολικά ΠΣ ή τα βιβλία. Απομονώνοντας μερικές πτυχές του νέου ΠΣ, επικρίνοντας για την απουσία ορισμένων θεματικών, ενοχλούμενοι από ορισμένες καινοτομίες του ή αντιλαμβανόμενοι το νέο ΠΣ ως διδακτικό βιβλίο για τον μαθητή, ορισμένοι επικριτές του νέου ΠΣ μάλλον δεν κατανόησαν ούτε τη φιλοσοφία ούτε το περιεχόμενό του. Είναι φυσικό σε μια τέτοια προσπάθεια να γίνει αναθεώρηση και αναπροσαρμογή της μέχρι τώρα διδακτέας ύλης του μαθήματος, να προτείνονται διαφορετικές θεματικές επιλογές για κάθε τάξη με βάση παιδαγωγικές και επιστημονικές ως προς το γνωστικό αντικείμενο αρχές, οι οποίες αναλύονται στα

προλεγόμενα του Προγράμματος Σπουδών, καθώς και στον Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό. Αυτό συνέβαινε και συμβαίνει με όλα τα μαθήματα σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού και του Γυμνασίου.

Τα όσα απαξιωτικά σημειώνει ή πράττει ή επιχειρεί να πράξει με σπουδή έναντι του νέου Προγράμματος Σπουδών ο καθηγητής Ρεράκης αφορούν τον ίδιο. Οι ισχυρισμοί του για τον δήθεν «πολυθρησκευτικό γραμματισμό» και την δήθεν «θεολογία της πολυπολιτισμικότητας» αφορούν επίσης δικές του εκτιμήσεις. Οι δικές μας θέσεις εκφράζονται καθαρά στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών και παρατίθενται ακολούθως εν συντομία για κάθε καλόπιστο συνομιλητή:

*Η πρόταση του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά (ΜτΘ) παρουσιάζει ένα μάθημα ανοικτό, πλουραλιστικό, που διατηρεί τον γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα που είχε ως τώρα, λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις των καιρών, τις μορφωτικές ανάγκες των σύγχρονων μαθητών και εμπλουτίζεται με περισσότερα στοιχεία για τις χριστιανικές παραδόσεις της Ευρώπης και από ορισμένες άλλες θρησκείες. Οι «συντεταγμένες» αυτές διαμορφώνουν ένα πρόγραμμα θρησκευτικού μαθήματος το οποίο ξεκινά από και έχει επίκεντρο τη θρησκευτική παράδοση του τόπου, την παράδοση της Ορθόδοξης Χριστιανικής Εκκλησίας, όπως αυτή σαρκώθηκε στη ζωή και αποτυπώθηκε στα μνημεία του πολιτισμού του. Ο κάθε μαθητής ή μαθήτρια, ανεξαρτήτως της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπίας, είναι χρήσιμο και πολύτιμο να γνωρίζει τη θρησκευτική παράδοση του τόπου. Αυτός είναι ο **πρώτος και βασικός κύκλος** του μαθήματος. **Ο δεύτερος κύκλος** είναι οι μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις που συναντώνται στην Ευρώπη και γενικότερα στον κόσμο, εκτός της Ορθοδοξίας όπως ο Ρωμαιοκαθολικισμός και ο Προτεσταντισμός με τις κύριες και βασικές του ομολογίες. **Ο τρίτος κύκλος** περιλαμβάνει τα μεγάλα θρησκευόμενα και ιδίως όσα ενδιαφέρουν την ελληνική κοινωνία περισσότερο, δηλαδή, οι μονοθεϊστικές παραδόσεις του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ και άλλες θρησκείες που κρίνεται ότι παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον (Ινδουισμός-Βουδισμός).*

Αυτό σημαίνει ότι το ΜτΘ δεν προσεγγίζεται κατά τρόπο θρησκευολογικό και όλες οι περί θρησκευτικού συγκρητισμού κατηγορίες στερούνται σοβαρότητας. Στην πράξη το νέο ΠΣ έχει υλοποιήσει τους ειδικούς σκοπούς του μαθήματος σύμφωνα με τα ΑΠΣ και ΔΕΠΠΣ του 2003. Τα Προγράμματα αυτά, πέρα από την ενημέρωση για την υφή του θρησκευτικού φαινομένου, την ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης και την απόκτηση γνώσεων γύρω από τη χριστιανική πίστη και την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, την καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας με την αξιοποίηση των μορφωτικών αγαθών της Αγίας Γραφής, των Πατέρων και της Παράδοσης της Εκκλησίας, **αναφέρονταν επιπλέον στην κριτική επεξεργασία των θρησκευτικών παραδοχών, αξιών και στάσεων, στην διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε και παίζει ο Χριστιανισμός στον πολιτισμό και την ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης, στην επίγνωση της ύπαρξης διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας, στην ανάπτυξη ανεξάρτητης**

σκέψης και ελεύθερης έκφρασης, στην αντίληψη ότι το αυθεντικό χριστιανικό μήνυμα είναι υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό, στην κατανόηση της πολυπολιτισμικής, πολυφυλετικής και πολυθρησκευτικής δομής των σύγχρονων κοινωνιών και στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκειακή επικοινωνία και αλληλογνωριμία. Εν τέλει, έχουμε εφαρμογή περίπου των ίδιων βασικών αρχών στο νέο ΠΣ. Ως εκ τούτου, δεν κατανοούμε την συκοφάντηση και παραπληροφόρηση που επιχειρείται από ορισμένους κύκλους, οι οποίοι αντί μιας ουσιαστικής και εποικοδομητικής θεολογικής και παιδαγωγικής κριτικής, κάνουν λόγο για θρησκευολογικό μάθημα, επιβολή της πανθρησκείας ή ουδετεροθρησκείας ή ακόμη και περί πολεμικής εναντίον της Ορθοδοξίας.

Ανοικτή επιστολή προς τον Καθηγητή κ. Ηρακλή Ρεράκη *

*Γεωργίου Στριλιγκά
Σχολικού Συμβούλου Θεολόγων*

Αξιότιμε Κύριε Καθηγητά

Από καιρό σκέφτομαι να σας γράψω μερικές σκέψεις, με αφορμή τις κατά καιρούς δημόσιες κρίσεις σας για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών των Θρησκευτικών (ΠΣ) Δημοτικού και Γυμνασίου και τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομώνων που το εκπόνησε, στην οποία γνωρίζετε ότι μετέχω.

Πήρα την απόφαση αυτή με δισταγμό και περίσκεψη. Γνωρίζετε ότι αναγνωρίζω την παλιά φιλία και συνεργασία μας και τιμώ το πρόσωπο και το έργο σας. Το έχω δείξει σε πολλές ευκαιρίες, τόσο εγώ προσωπικά όσο και στο πλαίσιο του Παγκρήτιου Σύνδεσμου Θεολόγων. Για τους λόγους αυτούς, αισθάνομαι ιδιαίτερος προσβεβλημένος από τις άδικες κρίσεις και τους χαρακτηρισμούς που τελευταία διατυπώνετε, χωρίς καν μια προηγούμενη επικοινωνία. Επισημαίνω ότι δεν συμπαθώ τον θόρυβο της δημοσιότητας και τις άσκοπες αντιπαραθέσεις. Παρ' όλα αυτά, θα ήταν υποκριτικό εκ μέρους μου εάν έκανα ότι δεν συμβαίνει τίποτε. Πάνω απ' όλα, προέχει το συμφέρον και η προαγωγή του μαθήματος των Θρησκευτικών, στην αποστολή του οποίου έχω αφιερώσει όσες ταπεινές δυνάμεις διαθέτω.

Εξομολογούμαι ότι έχω μείνει εμβρόντητος από τις διαπιστώσεις σας για το εν λόγω θέμα. Αλήθεια πιστεύετε ότι ανήκω, εγώ ή κάποιο άλλο μέλος της Επιτροπής, σε μια «οργανωμένη "προοδευτική" μειοψηφία που κάνει καριέρα - όχι φυσικά ανιδιοτελώς - στον αγώνα κατεδάφισης του μαθήματος»; Βλέπετε «συμπαιγνίες της θεολογικής παρεούλας με την εξουσία»; Θεωρείτε ότι είμαι εκπαιδευτικός της «πολυθρησκειακής θεολογίας»; Υποψιάζεστε ότι έχω ως «ευθύ στόχο» τη «συγκρητική θρησκευτικότητα» ή ότι εξυπηρετώ, συνειδητά ή ασυνείδητα τη «Νέα Τάξη Πραγμάτων και την Παγκοσμιοποίηση»; Τα πιστεύετε ειλικρινά αυτά τα πράγματα; Μήπως κάποια άλλα μέλη της Επιτροπής είναι οι ύποπτοι; Μήπως τα πρόσωπα είναι αθώα και τα έργα τους ένοχα; Πού βασίζετε τέτοιες αναφορές; Άλλο πράγμα οι όποιες κριτικές επισημάνσεις - κανείς δεν είπε ότι το ΠΣ είναι αλάθητο - και άλλο οι ύβρεις. Λέγονται τέτοια πράγματα από θεολόγους προς θεολόγους, από χριστιανούς προς χριστιανούς; Για συναδέλφους σας στο πανεπιστήμιο, παλιούς συνεργάτες σας στην Ορθόδοξο Ακαδημία Κρήτης και τον Παγκρήτιο Σύνδεσμο Θεολόγων, καταξιωμένους συγγραφείς σχολικών βιβλίων, πολλαπλά κριθέντες

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=9961>), στις 23 Ιουλίου 2012.

σχολικούς συμβούλους και διακεκριμένους εκπαιδευτικούς; Αν μη τι άλλο, όλοι αυτοί είναι άνθρωποι που αποδεδειγμένα πονούν και αγωνίζονται για το μάθημα. Ο τόπος μας είναι μικρός και γνωρίζομαστε όλοι μεταξύ μας. Η διαδρομή του καθενός είναι γνωστή.

Τα μέλη της Επιτροπής δεν ευθύνονται εάν κάποιος δεν μπόρεσαν να ενημερωθούν από το διαδίκτυο για τη σχετική προκήρυξη του ΠΙ, που ήταν δημοσιευμένη επί μήνες, ή ενδεχομένως αδιαφόρησαν για το θέμα και δεν μπήκαν καν στον κόπο να υποβάλουν αίτηση για να λάβουν μέρος στο έργο. Επιπλέον, δεν ευθύνονται για το πολιτικό, νομικό και παιδαγωγικό πλαίσιο καθώς και για την πρωτοβουλία της γενικότερης μεταρρύθμισης. Ακόμη, δεν είναι όλοι ίδιοι, ούτε έχουν τις ίδιες απόψεις σε όλα τα ζητήματα. Κλήθηκαν να πράξουν το καθήκον τους ως θεολόγοι και παιδαγωγοί και το έπραξαν με συνείδηση του χρέους και φιλότιμο, δουλεύοντας συνεργατικά και συνθετικά.

Όταν ξεκίνησε η υπόθεση του ΠΣ, θυμάστε ότι σας τηλεφώνησα και σας ρώτησα για ποιο λόγο αντιδράτε στη σύσταση της Επιτροπής και το έργο της. Μου αναφέρατε μεταξύ άλλων την ένστασή σας για τη συμμετοχή ορισμένων προσώπων, που όπως φάνηκε εκ των υστέρων δεν έχουν καμιά σχέση με την Επιτροπή. Με όλο τον σεβασμό, μήπως χρειάζεται μεγαλύτερη προσοχή σε τέτοια ζητήματα; Το διακύβευμα είναι τεράστιο και δεν χωρούν οι όποιες προσωπικές, ακαδημαϊκές, ιδεολογικές ή ακόμη και θεολογικές αντιπαραθέσεις. Έχουμε ευθύνη όλοι να αφήσουμε το μάθημα των Θρησκευτικών έξω και μακριά από αυτά.

Ως προς την ουσία των κρίσεων σας για το ΠΣ: Ειλικρινά αισθάνομαι βαθύτατα ευγνώμων που αποφασίσατε να γράψετε για το ΠΣ και μάλιστα πολλές φορές. Τα γραπτά μένουν. Είναι μνημεία πεποιθήσεων, στάσεων, προσεγγίσεων και ενεργειών.

Με αποσπασματικές αναφορές, με διαστρεβλωτικές-προκρούστειες αναγνώσεις, με αόριστες γενικεύσεις, με καταφανή την επικράτηση των ιδεολογικών προσεγγίσεων πάνω στις επιστημονικές, με παρωχημένες διδακτικές επισημάνσεις και ανεπαρκή τεκμηρίωση (αναφέρομαι αποκλειστικά στις διαπιστώσεις σας για το ΠΣ), πιστεύετε ότι θεμελιώνεται κριτική στο ΠΣ; Και μάλιστα ότι αποδεικνύεται η δήθεν προσπάθεια της Επιτροπής για την τάχα «απο-ορθοδοξοποίηση» του μαθήματος; Κύριε ελέησον! Για όλα τα παραπάνω ζητήματα, οπωσδήποτε, χρειάζεται διεξοδική συζήτηση που δεν είναι του παρόντος. Θα γίνει κάποια στιγμή. Φυσικά είμαι στη διάθεσή σας για οποιαδήποτε διευκρίνηση.

Στη φάση αυτή, επιγραμματικά, αναφέρω ότι δεν κατανοώ γιατί συστηματικά αποκρύπτετε (δεν θέλω να πιστέψω ότι δεν καταλαβαίνετε) ότι το νέο ΠΣ δεν είναι «διδακτέα ύλη», ούτε καν κατάλογος διδακτέας ύλης. Είναι καταρχήν ένας πλούσιος εκπαιδευτικός κόμβος και κυρίως διεξοδικός οδηγός για τη διδασκαλία των Θρησκευτικών, μεθοδικά οργανωμένος με βάση συγκεκριμένες παιδαγωγικές αρχές και θεολογικούς άξονες. Περιλαμβάνει προτεινόμενα διδακτικά θέματα, διαθέσιμα

διδασκτικά μέσα και διδασκτικές δραστηριότητες, που τίθενται υπό την κρίση του εκπαιδευτικού. Το ΠΣ απευθύνεται στους εκπαιδευτικούς και όχι στους μαθητές. Ως τεχνικό κείμενο με εξειδικευμένο σκοπό και ειδικό αναγνωστικό κοινό χρησιμοποιεί ανάλογη γλώσσα, με συντομογραφικές αναφορές και παράλειψη των αυτονόητων. Μοναδικός του στόχος είναι να προβληματίσει και να ενημερώσει τον εκπαιδευτικό για τις παιδαγωγικές παραμέτρους της διδασκαλίας και να υπηρετήσει τον σχεδιασμό της διδασκαλίας. Με σεβασμό και προσήλωση προς όσα κομίζει η παράδοση και εκκλησιαστική πίστη αυτού του τόπου. Μέχρι σήμερα, ο σχεδιασμός της διδασκαλίας-μάθησης, ως διδασκτική κουλτούρα και πρακτική, δεν χαρακτηρίζει επαρκώς το εκπαιδευτικό μας σύστημα. Παρ' όλα αυτά, θεμελιώδης αφητηρία στη διδασκαλία του μαθήματός μας πάντοτε ήταν και είναι τα πρόσωπα των συγκεκριμένων μαθητών κάθε τάξης και τμήματος, οι ιδιαιτερότητες, οι προσδοκίες και οι ανάγκες τους. Ακόμη και στο παρελθόν, ο εκπαιδευτικός των Θρησκευτικών είχε περιθώρια για προσαρμογές και τροποποιήσεις ενώ στο νέο ΠΣ η αρχή αυτή αναδεικνύεται σε βασική διήκουσα της διδασκτικής διεργασίας, μέσα από την προώθηση του σχεδιασμού και της διαφοροποίησης της διδασκαλίας. Προφανώς, συμφωνείτε ότι άλλο μάθημα θα κάνει ο θεολόγος στην τουριστική Χερσόνησο, άλλο σε παλαιοημερολογίτες μαθητές στη γνωστή περιοχή της Κρήτης και άλλο σε ένα διαπολιτισμικό σχολείο του Πειραιά. Το ίδιο ισχύει ακόμη και για τις ιδιαιτερότητες των μαθητών μέσα στην ίδια τάξη. Επομένως, δεν είναι όλα για όλους. Όμως, το ΠΣ οφείλει να ανοίγει δρόμους για όλους. Όχι μόνο για τους πολλούς, όχι μόνο για τους λίγους. Για όλους!

Ακατανόητη η μέθοδος της αποσπασματικής παράθεσης κολοβωμένων φράσεων, αποκομμένων από τη συνάφειά τους. Δεν διακρίνετε από τα περιεχόμενα του ΠΣ τι απευθύνεται στον θεολόγο, τι στον δάσκαλο της Πρωτοβάθμιας (θυμάστε ότι υπάρχει κι αυτός;), τι εν τέλει αφορά στον μαθητή και τι στοχεύει στον διάλογο με «τους θύραθεν» (κι αυτός επιβάλλεται). Έχετε να προτείνετε κάτι άλλο, για το πώς θα πεισθούν οι δάσκαλοι του Δημοτικού ότι η διδασκαλία των Θρησκευτικών είναι ζήτημα ζωής; Είναι τραβηγμένο από τα μαλλιά να βγάξετε συμπεράσματα για τον θεολόγο και εν γένει τα Θρησκευτικά με αποσπασματικές φράσεις που αναφέρονται αποκλειστικά στον δάσκαλο ή που με φρόνηση απευθύνονται προς εκείνους που εποφθαλμιούν την κατάργηση του μαθήματος!

Πολύ περισσότερο, τονίζω διαμαρτυρόμενος (παραδειγματίζομαι ταπεινά από τον αββά Αγάθωνα του Γεροντικού) ότι δεν έχουν καμιά σχέση με την πραγματικότητα οι θέσεις σας ότι «Δεν υπάρχουν πλέον, στο ΜτΘ, η πίστη, η αναφορά στο Θεό, καθώς και η εν Χριστώ θεμελίωση του τρόπου ζωής του ανθρώπου» και ότι «Ο Ιησούς Χριστός θεωρείται πλέον και προβάλλεται στους μαθητές, όχι ως Θεάνθρωπος, Σωτήρας και Λυτρωτής, αλλά ως ένας απλός δάσκαλος, δίπλα στο Μωάμεθ, το Βούδα και τον Κομφούκιο». Πού λέει το ΠΣ τέτοια πράγματα; Όταν οι θεολόγοι δουν την αλήθεια (και θα την δουν είτε εφαρμοστεί το

ΠΣ είτε όχι) πώς θα αιτιολογήσετε τέτοια χονδροκομμένη προσέγγιση; Νομίζω ότι έχετε παρασυρθεί από τις υπερβολικές αναφορές ορισμένων αδιάβαστων και προκατειλημμένων του διαδικτύου. Ειλικρινά ντρέπομαι (εγώ ο «εμπειροτέχνης») να σας υποδείξω το πλήθος των θεματικών ενοτήτων, των εκκλησιαστικών κειμένων, του εκπαιδευτικού υλικού που αναφέρονται στη χριστολογία της Εκκλησίας. Όλα είναι μέσα στο ΠΣ!

Είναι απολύτως ακατανόητη η εμμονή σας στην άποψη ότι το μάθημα γίνεται θρησκευολογικό ή πολυθρησκειακό. Τα πάντα βοούν για το αντίθετο: Η γενική σκοποθεσία, η θεωρητική τεκμηρίωση, τα διδακτικά θέματα, οι οδηγίες εφαρμογής. Ας υποθέσουμε ότι η μετατροπή του μαθήματος σε θρησκευολογικό είναι ο απώτερος «κρύφιος» στόχος των μελών της Επιτροπής. Το ΠΣ εκτός από παιδαγωγικό κείμενο έχει τεχνικό και θεσμικό χαρακτήρα με νομική κατοχύρωση. Πώς θα μετατρέψουν οι θεολόγοι το μάθημα σε θρησκευολογικό, όταν τα διδακτικά περιεχόμενα του ΠΣ, σε ποσοστό περίπου 95 % (έχετε δει τον σχετικό στατιστικό κατάλογο στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού), αντλούν από την Ορθόδοξη πίστη και παράδοση; Όταν η Επιτροπή, οι επιμορφωτές, οι σχολικοί σύμβουλοι και όλοι οι συντελεστές για την εφαρμογή του ΠΣ δίνουν οδηγίες για το αντίθετο; Όταν οι θεολόγοι έχουν σπουδάσει πρωταρχικά την Ορθόδοξη θεολογία; Όταν σε κάθε θεματική ενότητα δεσπόζουν τα βιβλικά κείμενα και τα πατερικά θέματα, η Ορθόδοξη πίστη, λατρεία και ζωή; Πώς θα γίνει η μετατροπή; Με μαγικό τρόπο; Μήπως, αυτό είναι το εύκολο επιχείρημα για να πεισθούν οι αδιάβαστοι και οι αείποτε φοβικοί ότι το ΠΣ είναι ύποπτο;

Εκτός εάν ο εμπλουτισμός της διδασκαλίας με διερευνητικές, συνεργατικές και βιωματικές δραστηριότητες θεωρείται θεολογική και παιδαγωγική εκτροπή. Ασφαλώς, γνωρίζετε ότι η προώθηση της διερευνητικής και συνεργατικής διδασκαλίας και μάθησης είναι κοινός τόπος στη σύγχρονη παιδαγωγική επιστήμη. Αυτή η τάση διαπερνά το νέο ΠΣ τόσο στα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα και τις μαθησιακές επάρκειες που ορίζει όσο και τις διδακτικές δραστηριότητες που προτείνει. Άλλωστε είναι η κύρια καινοτομία του, η οποία μάλιστα όλως παραδόξως (!) διέλαθε απολύτως από όλους όσους έχουν κάνει κριτική στο ΠΣ, με εξαίρεση μια όψιμη καλοπροαίρετη αναφορά από την ΠΕΘ. Το ΠΣ και ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού δεν παραμένουν στη θεωρία αλλά παραθέτουν πλήθος διδακτικών προτάσεων αυτής της μορφής. Εάν εξετάσουμε τα προγράμματα χριστιανικής παιδείας και αγωγής που υλοποιούνται σε οποιοδήποτε ενοριακό κέντρο νεότητας στη χώρα μας ή ακόμη και στις εκκλησιαστικές κατασκηνώσεις θα διαπιστώσουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις είναι πιο προωθημένα από το νέο ΠΣ των Θρησκευτικών στα ζητήματα αυτά. Μήπως και εδώ έχουμε απεμπόληση της πίστης χάριν της πολυπολιτισμικότητας; Ή μήπως μετατροπή του θρησκευτικού μαθήματος σε μάθημα «κοινωνικής αγωγής ή ηθικής»; Πώς τεκμαίρεται, λοιπόν, ότι με το νέο ΠΣ, δια του θρησκευτικού γραμματισμού, επιβάλλεται ένας «ορθολογικός

παιδαγωγισμός» με στόχο την εκμάθηση εννοιών που δεν αντιστοιχούν στην ηλικία των μαθητών; Μα ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει! Για πρώτη φορά λαμβάνονται υπόψη σε τόσο μεγάλο βαθμό τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, τα ενδιαφέροντα καθώς και η ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών με βάση την ηλικία τους. Για πρώτη φορά προωθείται στο μάθημά μας μια τόσο μεγάλη ποικιλία στόχων και μορφών μάθησης.

Φυσικά, άλλο κατηχητισμός, άλλο κατήχηση, άλλο θρησκευολογία (διδασκαλία και μάθηση για τις θρησκείες) και άλλο θρησκευτική μάθηση από τη θρησκεία. Αυτονόητα πράγματα για τους θεολόγους. Αλήθεια πώς τεκμηριώνεται ότι το νέο ΠΣ ακολουθεί το βρετανικό μοντέλο; Παρακαλώ θερμά ξαναδιαβάστε τις όποιες αναφορές σας στον Wright, δείτε τι λέει ο συγκεκριμένος συγγραφέας, τι λέει το ΠΣ για το θέμα και εν τέλει ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του λεγόμενου βρετανικού μοντέλου. Θυμάστε ότι σε παλιότερες συζητήσεις μας εσείς ο ίδιος καυτηριάζατε το ομολογιακό και κατηχητικό μάθημα και υποστηρίζατε ότι δεν έχει τέτοιο χαρακτήρα το μάθημα των Θρησκευτικών (για το θέμα έχετε γράψει και μιλήσει κιόλας πολλές φορές) και μάλιστα αποδοκιμάζατε τις σχετικές θέσεις της ΠΕΘ;

Θέλω να είμαι ξεκάθαρος και ευθύς, όπως η κοινή κρητική καταγωγή αλλά και το ορθόδοξο ήθος επιβάλλουν: Δεν αμφισβητώ τις προθέσεις σας. Ούτε τις γνώσεις σας. Όμως, ειλικρινά προβληματίζομαι εάν έχετε διαβάσει ολόκληρο το ΠΣ και τον Οδηγό Σπουδών. Μιλούμε για το ίδιο ΠΣ; Το νέο ΠΣ δεν είναι αυτό που περιγράφετε! Μήπως η αρχική καταγγελία σας, που έγινε πριν καν ξεκινήσει το έργο της εκπόνησης, επιζητεί σήμερα δικαίωση άρον-άρον, μόνο και μόνο για να καταδειχθούν ορθές οι αρχικές προβλέψεις;

Εάν ενδιαφέρεστε για ουσιαστικό διάλογο, είμαι υποχρεωμένος να ρωτήσω: Εσείς ως έγκριτος παιδαγωγός, ποιες επιστημονικές θεωρίες για τη σύνταξη Προγραμμάτων Σπουδών προτείνετε; Ποιο τύπο-μοντέλο ΠΣ θεωρείτε κατάλληλο; Ποια γνωστική, παιδαγωγική, θρησκευοπαιδαγωγική, διδακτική θεωρία; Ποιους διδακτολόγους θεωρείτε περισσότερο σύγχρονους και αποτελεσματικούς; Ποιες είναι οι σύγχρονες στρατηγικές μάθησης και τεχνικές διδασκαλίας που χρειάζεται να προωθηθούν στο σημερινό ελληνικό σχολείο; Ποια είναι η άποψή σας για το πρόβλημα του δασκαλοκεντρικού διδακτισμού και τι προτείνετε για την αντιμετώπισή του; Ποια είναι η γνώμη σας για την ανάγκη και τις μεθόδους οργάνωσης διαφοροποιημένης διδασκαλίας; Η αόριστη αναφορά των Piaget, Ausubel, Bruner, Vygotsky κ.ά., χωρίς την παράλληλη συνεξέταση των σημείων του ΠΣ στα οποία ενδεχομένως πάσχει, δεν είναι επικοινωνιακή. Επισημαίνω ξανά, ότι όλα αυτά δεν σας τα γράφω για να αμφισβητήσω τις γνώσεις σας (άπαγε!) αλλά για να με βοηθήσετε να καταλάβω πού βασίζεται η κριτική σας. Με συγχωρείτε για την ένταση και τη σύγχυσή μου (ξαναλέω είμαι «εμπειροτέχνης»), όμως, τα σχετικά επί

του θέματος βιβλία σας, τουλάχιστον όσα γνωρίζω, δεν με βοηθούν να ξεκαθαρίσω τα πράγματα.

Ακόμη και αυτή την ώρα, που βρισκόμαστε στο στάδιο της πιλοτικής εφαρμογής, θα βοηθούσε πάρα πολύ η αντιπρόταση εκ μέρους σας ενός σχεδίου οργάνωσης των διδακτικών περιεχομένων στην υποχρεωτική εκπαίδευση, καθώς επίσης ενός ολοκληρωμένου δειγματικού διδακτικού σεναρίου. Για να γνωρίζουμε για τι πράγμα μιλάμε. Η εμμονή στη λογική της καταγγελίας-απόρριψης και την αδιέξοδη κριτική μπορεί να παραμείνει κενό γράμμα εάν δεν συνοδεύεται από αντίστοιχες θετικές προτάσεις. Γιατί δεν παρουσιάζετε τις θέσεις σας επί των συγκεκριμένων; Ίσως, τελικά, μπορέσουμε να συνεννοηθούμε.

Επιπρόσθετα, θα ήταν ωφέλιμη για όλους η υπεύθυνη τοποθέτησή σας απέναντι στο πλαίσιο γενικών αρχών και προσανατολισμών του λεγόμενου «Νέου Σχολείου». Πολύ περισσότερο, η άποψή σας για τα προβλήματα που εμφανίστηκαν στα τελευταία χρόνια ως προς το μάθημα των Θρησκευτικών. Αναφέρομαι σε μια σειρά ζητημάτων που ξεκινά από τις διαβόητες εγκυκλίους Στυλιανίδη, τις ολοένα αυξανόμενες αιτήσεις απαλλαγής από το μάθημα, τις προκλητικές διεκδικήσεις-προτάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη και άλλων ανεξάρτητων αρχών της χώρας, τις προσφυγές στα τοπικά και ευρωπαϊκά δικαστήρια, τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, μέχρι και τις ωμές απειλές ενίων πολιτικών κομμάτων και προσώπων σε όλα τα κόμματα, που αφορούν στο μάθημά μας. Αυτά τα θέματα πώς θα αντιμετωπιστούν; Με ποιο όραμα και ποια στρατηγική; Με την αδιέξοδη ρητορική καταγγελία της παγκοσμιοποίησης; Ή μήπως είναι ανύπαρκτα προβλήματα που φαντάστηκε η Επιτροπή στο όνομα της «θεολογίας της πολυπολιτισμικότητας»;

Είναι αναμφισβήτητο γεγονός η βαθμηδόν προϊούσα εκκοσμίκευση της ελληνικής κοινωνίας. Ακόμη, το φαινόμενο της αλλοτρίωσης, εξαιτίας της επικράτησης ποικιλίας αλλότριων πολιτιστικών προτύπων με προεξάρχοντα τον οδοστρωτήρα του καταναλωτισμού, που αγκαλιάζει εξίσου τόσο τα ελληνόπουλα όσο και τα παιδιά των μεταναστών. Τα φαινόμενα αυτά στο ελληνικό σχολείο τα έχετε μελετήσει και περιγράψει πολύ όμορφα στα βιβλία σας. Αλήθεια, όταν εσείς γράφετε για τον «άλλο», που ενίοτε είναι ο μαθητής μας, τη διαπολιτισμικότητα, τον σεβασμό στην ετερότητα και τη διαφορετικότητα, τότε μιλάει η Ορθόδοξη παράδοση ενώ όταν αναφέρει τα ίδια πράγματα το ΠΣ μιλάει η καινοφανής και αλλόκοτη «θεολογία της πολυπολιτισμικότητας»;

Έχω την ταπεινή γνώμη ότι αυτά είναι τα ζητήματα που θα έπρεπε να εξετάσει κάθε καλοπροαίρετος αναγνώστης του ΠΣ. Στη συνέχεια, εάν συμφωνήσει με το θεωρητικό και επιστημονικό υπόβαθρό του, να προχωρήσει στην ανίχνευση ενδεχόμενων ανεπαρκών προσεγγίσεων και την κατάθεση προτάσεων για βελτιώσεις. Μόνο έτσι μπορεί να πείσει ότι τυχόν διαφωνίες αφορούν αποκλειστικά σε επιστημονικές και θεολογικές θέσεις. Οι εξεζητημένες υποθέσεις, οι αβάσιμες υποψίες, οι αφορισμοί και οι υποτιμητικοί χαρακτηρισμοί δεν βοηθούν.

Ένα ακόμη σχόλιο για τον σχετικό θόρυβο στο διαδίκτυο. Φυσικά, καταλαβαίνετε ότι είναι περιττό να ασχολείται κανείς με ανώνυμες και επώνυμες διαδικτυακές κραυγές. Βεβαίως, εσείς δεν είσατε υπεύθυνος για τέτοια ακραία φαινόμενα. Ούτε όταν οι ιστοσελίδες των πάσης φύσεως αδιάβαστων ζηλωτών και φονταμενταλιστών αναπαράγουν τα κείμενά σας. Η δράση τους δεν επηρεάζει κανένα νουνεχή. Από την άλλη πλευρά, όμως, δεν σας κρύβω την έκπληξή μου όταν είδα να σχολιογραφείτε επώνυμα σε ιστολόγιο που εκ συστήματος λοιδορεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τον Οικουμενικό Πατριάρχη, επιτίθεται σε ιερές Συνόδους και προβεβλημένους Ιεράρχες, προβάλλει αφορισμένους και καθηρημένους.

Αλήθεια, επικροτείτε παραληρηματικές απόψεις του τύπου «απ' όλες τις αιρετικές και συγκρητιστικές ιδέες που αναγράφονται σχεδόν σε κάθε σελίδα του (ΠΣ), διακρίνεται εκείνη της σιωπηρής κατάργησης της μοναδικότητας του Προσώπου του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού ως Θεού, Σωτήρα και Λυτρωτή του κόσμου»; Παρομοίως, έμεινα έκπληκτος όταν είδα να απευθύνεστε με προσωπικό διαβιβαστικό (που φυσικά δημοσίευσε ο ιστολόγος), ζητώντας προβολή του πρόσφατου Υπομνήματος, σε ιστολόγιο που προπαγανδίζει καθημερινά την αποτέιση-αποκοπή από την Ορθόδοξη Εκκλησία, την οποία θεωρεί «οικουμενιστική». Το ίδιο ιστολόγιο θεωρεί τον Οικουμενικό Πατριάρχη ως «αρχιαιρεσιάρχη», προβάλλει αφορισμένα και αποσχισθέντα από την Εκκλησία πρόσωπα και ασκεί απρεπέστατη κριτική στον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών, στον οποίο εσείς απευθύνεστε ταυτόχρονα δια του Υπομνήματος, ζητώντας να δώσει προσοχή στα ατοπήματα του ΠΣ! Για μένα τέτοιες ενέργειες είναι τουλάχιστον ακατανόητες!

Δεν είμαι αρμόδιος να σας κάνω υποδείξεις. Απλώς, αυθόρμητα, με σεβασμό και αγάπη Χριστού, θέλησα να σας εκφράσω την έκπληξη και το παράπονό μου για τις άδικες γενικεύσεις. Επιπλέον, να διαβιβάσω την ειλικρινή μου άποψη ότι το νέο ΠΣ δεν είναι αυτό που περιγράφετε και ότι δεν ισχύουν όσα του καταμαρτυρείτε. Απεναντίας, φρονώ ότι η συγκεκριμένη διδακτική πρόταση μπορεί να αποτελέσει γόνιμη αφετηρία για τη δημιουργική ανανέωση αλλά και τη διασφάλιση του πολύπαθου μαθήματος των Θρησκευτικών. Αυτό βεβαιώνουν οι θετικές εμπειρίες από την πιλοτική εφαρμογή του ΠΣ καθώς και τις σχετικές επιμορφωτικές δράσεις σε όλη την Ελλάδα. Η προσωπική μου εντύπωση είναι ότι το ίδιο πιστεύει και ελπίζει η συντριπτική πλειοψηφία των θεολόγων καθηγητών της Δευτεροβάθμιας και των δασκάλων της Πρωτοβάθμιας. Τουλάχιστον όσοι γνωρίζουν, όσοι είναι ενημερωμένοι και όσοι θεωρούν ως πρωταρχικό στόχο του εκπαιδευτικού έργου την ανάπτυξη και πνευματική προκοπή των παιδιών.

Υστερόγραφο: Στους αποδέκτες του Υπομνήματός σας αναφέρονται οι «σχολικοί σύμβουλοι θεολόγων» καθώς και «φορείς θεολόγων». Σας ενημερώνω ότι, μέχρι την ώρα, δεν έχουμε παραλάβει ούτε εγώ ούτε ο Παγκρήτιος Σύνδεσμος το κείμενο αυτό. Το είδαμε στο διαδίκτυο!

Πάτρα, 18 Μαΐου 2012

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Καινοτομικά στοιχεία, Προβλήματα, Δυνατότητες και Προοπτικές

Με τη σκέψη ότι, ζητήματα όπως αυτά που αφορούν στην εκπαίδευση και γενικότερα στη παιδεία του τόπου μας, ξεπερνούν την επικαιρότητα και άρα μας καλούν να έχουμε υπεύθυνη θέση σε οποιαδήποτε συγκυρία, καθώς και ότι ο εκπαιδευτικός ζώντας μέσα στον κόσμο, προκαλεί και προκαλείται από αυτόν, ενώ οι μαθητές του περιμένουν, ιδιαίτερα σήμερα, να ανταποκριθεί στο δύσκολο και πολυσύνθετο ρόλο του, ο «Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος-ΚΑΙΡΟΣ-για την αναβάθμιση της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης- τμήμα Πάτρας» κάλεσε τους εκπαιδευτικούς τόσο της Πρωτοβάθμιας όσο και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην εκδήλωση-συζήτηση που πραγματοποίησε την Τετάρτη 16 Μαΐου 2012 και ώρα 18.30 μμ στην αίθουσα εκδηλώσεων του πρώην ΕΛΚΕΠΑ, στην Πάτρα, με θέμα «Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου. Καινοτομικά στοιχεία, Προβλήματα, Δυνατότητες και Προοπτικές», για να γνωρίσουμε από κοινού και να συζητήσουμε με ανθρώπους που από την πρώτη στιγμή ενεπλάκησαν στο σχεδιασμό του νέου ΠΣ των Θρησκευτικών Δημοτικού και Γυμνασίου, την υλοποίησή του αλλά και την πιλοτική του εφαρμογή στα σχολεία.

Στη συνάντηση ήταν παρών και ο Γενικός Γραμματέας του Δ.Σ, κ. Γιώργος Παπαδόπουλος, ο οποίος αναφέρθηκε στις παρεμβάσεις του Συνδέσμου όλο αυτό το χρονικό διάστημα σε καίρια ζητήματα που σχετίζονται με τις εξελίξεις στη θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα αλλά και στις ανεύθυνες, αρνητικές και ατεκμηρίωτες κριτικές που συχνά ασκούνται τόσο για το ΠΣ όσο και για την εν γένει δραστηριότητα του Συνδέσμου μας. Τόνισε πως απόφαση του «Καιρού» είναι η άσκηση δημιουργικής κριτικής, η κατάθεση τεκμηριωμένων προτάσεων καθώς και η αποφυγή κάθε άσκοπης και άγονης αντιπαράθεσης.

Τη συνάντηση χαιρέτισε ο Πανοσιολογιώτατος π. Αμβρόσιος Γκουρβέλος, ως εκπρόσωπος του Σεβασμιότατου Μητροπολίτη Πατρών κκ. Χρυσοστόμου, ο οποίος αναφέρθηκε «στην ελλιπή ενημέρωση και στην άγνοια που πολλές φορές οδηγεί σε φανατισμούς, που εμποδίζουν πολλούς, να δουν υπεύθυνα και με πνεύμα συνεργασίας τις αλλαγές που γίνονται στο μάθημα των θρησκευτικών».

Σε σύντομο χαιρετισμό του ο Σύμβουλος Θεολόγων Δυτ.Ελλάδος κ. Δημήτριος Δημακόπουλος, αναφέρθηκε στο νέο ΠΣ λέγοντας χαρακτηριστικά ότι «η φιλοσοφία του νέου προγράμματος σπουδών είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και επαναστατική, πρέπει όμως να έχουμε υπόψη μας και το εφικτό».

Ο κ. Σταύρος Γιαγκάζογλου (Σύμβουλος α' του ΥΠΔΒΜΘ-Συντονιστής της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για τα νέα Προγράμματα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου) στην άρτια εισήγησή του υπεραμύνθηκε των καινοτομικών στοιχείων του προγράμματος(ανοικτότητα, πλουραλισμός, συνάντηση με τη ετερότητα, σύγχρονη παιδαγωγική, μεθοδολογίες) και ανέλυσε τους σκοπούς και τις θεματικές ενότητες, τις κεντρικές ιδέες και τέλος τα περιεχόμενα του Προγράμματος Σπουδών.

Ο κ.Άγγελος Βαλλιανάτος (Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων-Συντονιστής της πιλοτικής εφαρμογής του νέου Προγράμματος Σπουδών στα σχολεία) με την εισήγησή του επικεντρώθηκε στις αλλαγές που επιφέρει το νέο πρόγραμμα σπουδών(μεταξύ άλλων: ο δάσκαλος προετοιμάζει και προσαρμόζει το μάθημα ανάλογα με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της τάξης με την οποία συνεργάζεται(«δάσκαλος-σκηνοθέτης»),στις διαφορετικές μεθόδους και τεχνικές με τις οποίες οι μαθητές προσεγγίζουν τη γνώση, την αξιοποίηση της εμπειρίας των μαθητών, τη συμμετοχική διαδικασία στην τάξη κτλ.). Αναφέρθηκε επίσης και στην επιτακτική ανάγκη έγκαιρης επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών με τρόπους που να προσιδιάζουν στη φιλοσοφία του προγράμματος και όχι με πολυμελείς κατά τόπους συναντήσεις όπως συνήθως γίνονται οι επιμορφώσεις(π.χ. ολιγομελείς κατά τόπους επιμορφωτικές συναντήσεις που διασφαλίζουν ευελιξία και ουσιαστικότερο αποτέλεσμα).

Ο κ. Γιάννης Ταξιαρχιώτης (εκπαιδευτικός Θεολόγος) περιέγραψε με «ζωντανά χρώματα» τη φετινή του εμπειρία στο πιλοτικό σχολείο του Γυμνασίου Ανδραβίδας, την αλλαγή της στάσης των μαθητών απέναντι στο μάθημα των θρησκευτικών, την κουλτούρα συνεργασίας μεταξύ των συναδέλφων και ανέφερε παραδείγματα από σχολικές δραστηριότητες που εμπλούτισαν και ενίσχυσαν τη φυσιογνωμία του μαθήματος, το έκαναν πιο ενδιαφέρον και πιο ελκυστικό για τους μαθητές. Τόνισε όμως ότι ο εκπαιδευτικός για να αντιμετωπίσει τη νέα αυτή πρόταση χρειάζεται απαραίτητως να δαπανήσει αρκετό χρόνο για να προετοιμαστεί επαρκώς, αξιοποιώντας στο έπακρο τον οδηγό του εκπαιδευτικού(ένα αναλυτικό πόνημα υψηλών απαιτήσεων και ειδικών προδιαγραφών που υποστηρίζει ουσιαστικά και με λεπτομερειακό τρόπο το δάσκαλο και τον καθηγητή).

Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με διευκρινιστικές ερωτήσεις από το κοινό,παρεμβάσεις και συμπληρωματικές παρατηρήσεις των εισηγητών που βοήθησαν στην βαθύτερη κατανόηση της φιλοσοφίας και της λειτουργίας του νέου προγράμματος σπουδών.

Εισαγωγική τοποθέτηση στην ημερίδα του τοπικού τμήματος Πάτρας,
με θέμα το νέο ΠΣ για το Μάθημα των Θρησκευτικών
(αίθουσα ΕΛΚΕΠΑ, 16 Μαΐου 2012)

*Γιώργου Παπαδόπουλου
Γεν. Γραμματέα του ΔΣ
του Πανελληνίου Θεολογικού Συνδέσμου «ΚΑΙΡΟΣ»*

Πανοσιολογιώτατε εκπρόσωπε του σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Πατρών,
αιδεσιμολογιώτατε, κύριε σύμβουλε, αγαπητοί συνάδελφοι, Χριστός Ανέστη!

Ο Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος «ΚΑΙΡΟΣ-για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης» γεννήθηκε από την ανάγκη να εκφραστούν οι διαφορετικές από τις κρατούσες, ιδέες και απόψεις συναδέλφων του χώρου μας, που αφορούν στο ζήτημα της θρησκευτικής εκπαίδευσης στη πατρίδα μας. Δεν είναι της παρούσης να αναφερθούμε διεξοδικά σ' αυτές καθώς έχουν ήδη εκτεθεί δημόσια και έχουν τύχει της προσοχής σας και της κριτικής σας. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην δημιουργία του, στο σχεδιασμό των καταστατικών του αρχών, στην περιγραφή των κύριων σκοπών του αλλά και σε αυτήν ακόμα την ονομασία του, έπαιξαν άξιοι συνάδελφοι και νέοι -για μένα- αγαπητοί φίλοι, από την περιοχή σας. Μαζί τους συντάχθηκαν και άλλοι από διάφορες περιοχές της χώρας μας (Κοζάνη, Θεσσαλονίκη, Λάρισα, Κρήτη) και λίγο αργότερα και από την Αθήνα, έτσι ώστε δεν θα ήταν τολμηρό να δεχθούμε ότι ο ΚΑΙΡΟΣ είναι μια νέα συλλογική προσπάθεια που οφείλει κατά κύριο λόγο την ύπαρξή της στο δυναμισμό και την ζωντάνια ενεργών θεολόγων της περιφέρειας, εκπαιδευτικών της τάξης, που ασκούν με υπευθυνότητα, ευαισθησία όσο και φαντασία το έργο τους. Η προσπάθειά μας αγκαλιάστηκε ήδη από 500 περίπου εκπαιδευτικούς σε όλη τη χώρα, που υπηρετούν και στις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Ο Σύλλογός μας μετά την επικύρωση του καταστατικού του και την εκλογή του πρώτου ΔΣ εγκαινιάζει επίσημα με τη σημερινή εκδήλωση τις δραστηριότητές του. Μεταφέροντας τους χαιρετισμούς του ΔΣ και του προέδρου του, κ. Ανδρέα Αργυρόπουλου, για επιτυχή έκβαση της, ξεκινάμε από την περιφέρεια, όπως από εδώ ξεκίνησε και η αρχική ιδέα για τη συγκρότησή του Συλλόγου μας. Ξεκινάμε από την περιφέρεια και όχι από το κέντρο, επειδή πιστεύουμε -και η σημερινή ημερίδα το δείχνει στη πράξη- ότι ο χώρος αυτός έχει «φωνή» και η φωνή αυτή πρέπει να ακουστεί. Την ευκαιρία μας τη δίνει το νέο ΠΣ για το Μάθημα των Θρησκευτικών και την αφορμή το κλείσιμο της σχολικής χρονιάς καθώς μαζί της ολοκληρώνεται και η πρώτη πειραματική-πilotική εφαρμογή του σε συγκεκριμένες σχολικές μονάδες της χώρας μας.

Σας καλέσαμε σήμερα όχι μόνο για να ακούσετε τη φωνή των δημιουργών του ΠΣ, αλλά προφανώς για να ακούσουμε τα δικά σας σχόλια, τις δικές σας προτάσεις,

παρατηρήσεις, ίσως και επιφυλάξεις ή αντιρρήσεις. Από τον περασμένο Σεπτέμβριο όταν η επιτροπή σύνταξης του νέου ΠΣ ολοκλήρωσε σε εκείνη τη φάση το έργο της μαζί με τον Οδηγό για τον εκπαιδευτικό, μια πρόσθετη περισσότερη εξειδικευμένη βιβλιογραφική πρόταση, την ψηφιοποίηση παλαιότερων διδακτικών εγχειριδίων του μαθήματος τόσο στο δημοτικό όσο και στο Γυμνάσιο-Λύκειο και μια συλλογή εικαστικού υλικού, ως ελάχιστη υποστήριξη στην όλη πρόταση, έχουν περάσει περίπου οκτώ μήνες.

Στο διάστημα αυτό και έπειτα από την σταδιακή ανάρτηση όλων αυτών των υλικών στο ψηφιακό σχολείο και παράλληλα με την –για πρώτη φορά στην Ελλάδα– επιχειρούμενη πιλοτική εφαρμογή των νέων ΠΣ, δημοσιεύτηκαν αρκετά κείμενα κριτικής κυρίως σε ηλεκτρονικούς χώρους και δευτερευόντως σε έντυπα(εφημερίδες, περιοδικά).

Η κριτική αυτή σχεδόν στο σύνολό της ήταν αρνητική. Θα μου επιτρέψετε μια κρίση. Ήταν και άδικη, επειδή ήταν βιαστική και άρα αρκετά επιπόλαιη. Οι συντάκτες των κειμένων αυτών θεώρησαν στην συντριπτική τους πλειοψηφία, ότι το νέο ΠΣ διαβάζεται όπως ένα διδακτικό εγχειρίδιο. Επισήμαναν λοιπόν τις ελλείψεις και τα κενά του, τις αντιφάσεις του, τις δυσκολίες του, τα σκοτεινά του σημεία και άλλες πολλές αδυναμίες, παραθέτοντας κάθε φορά, φράσεις η και μεμονωμένες λέξεις από τα βασικά του θέματα ή τους σκοπούς και τις δραστηριότητές του. Έκριναν τα πάντα με ένα και μοναδικό κριτήριο. Το ποσοστό της Ορθοδοξίας. Αφού με αυθαίρετο τρόπο καθόρισαν το όριο, άρχισαν τις μετρήσεις. Δεν είδαν το νέο ΠΣ με ψύχραιμη ματιά και με νηφάλια σκέψη. Δεν αναγνώρισαν ότι το ΠΣ είναι ένα εργαλείο για την αναπροσαρμογή διδακτικών πρακτικών, που υπηρετούν με τη σειρά τους μια δεδομένη ύλη, που για συγκεκριμένους λόγους-μπορούμε στη συζήτηση να αναφερθούμε σ' αυτούς-είναι διαφορετική στην διάταξή της αλλά και εν μέρει και στο περιεχόμενό της και φυσικά αντίστοιχους μαθησιακούς σκοπούς και στόχους. Το ΠΣ δεν είναι ομολογία πίστεως και επομένως δεν παραλληλίζεται ούτε συγκρίνεται με το Σύμβολο της πίστεως ή άλλα δογματικά κείμενα της Εκκλησίας. Αντλεί φυσικά, στοιχεία και θέματα, τρόπους διατύπωσης από την Ορθόδοξη θεολογία, αλλά όλα αυτά τα μετουσιώνει σε πρόταση διδασκαλίας με συγκεκριμένη στόχευση, που δεν είναι άλλη είναι παρά η γνώση από το μαθητή, σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο τελευταίος να αναγνωρίζει τα ιδιαίτερα στοιχεία της ταυτότητάς του, όχι μόνο γιατί κάποιος του τα δίδαξε αλλά κυρίως γιατί παρακινήθηκε να τα ανακαλύψει σε μια πορεία μάθησης, στην οποία έχει και ο ίδιος ενεργό ρόλο. Γίνεται σαφές ότι το ΠΣ δεν απευθύνεται επομένως στο ευρύ αναγνωστικό κοινό. Δεν είναι και δεν μπορεί να γίνει λαϊκό ανάγνωσμα. Δεν απευθύνεται, ως πρόταση περιεχομένου και στρατηγικών μάθησης ούτε καν στους μαθητές μας καθώς και αυτό ακόμη υπαινίχθηκε η αρνητική κριτική, θεωρώντας δηλ. ότι το ΠΣ με τη μορφή που όλοι έχετε γνωρίσει, θα είναι ένα ανοιχτό βιβλίο στο θρανίο του μαθητή.

Είναι κυρίως και πρωτίστως διδακτική πρόταση για τον εκπαιδευτικό. Αυτός είναι ο πρωταγωνιστής, θα έλεγα χρησιμοποιώντας θεατρικούς όρους, αλλά και ο σκηνοθέτης· αυτός έχει τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο. Αυτός έχει τα «κλειδιά» για να ξεκλειδώσει το πρόγραμμα. Να ανακαλύψει δυνατότητες, να φέρει στην επιφάνεια κρυμμένες εικόνες, να προχωρήσει με βάση τη προσωπική του ευαισθησία σε ποικίλους συνδυασμούς στο σχεδιασμό της διδασκαλίας του. Αλλά ακόμη κι αν δεχθούμε ότι δυσκολεύεται να αναγνωρίσει πλήρως τις καινοτομίες του νέου ΠΣ, διαθέτει εντούτοις τις προϋποθέσεις για να τις κατακτήσει. Περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον ενδιαφερόμενο, πιθανό κριτικό αναγνώστη και σχολιαστή του.

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Όλο αυτό το διάστημα η επιτροπή του ΠΣ υπέστη μια σφοδρή, ολομέτωπη και πολύπλευρη επίθεση. Δεν έχει νόημα να επεκταθώ αυτή τη στιγμή σε λεπτομέρειες. Οι περισσότεροι πιθανώς έχετε διαβάσει τα σχετικά κείμενα αυτής της κριτικής, που εκπορεύεται από εκπαιδευτικούς και μη, από θεολόγους και μη, από βουλευτές του ελληνικού κοινοβουλίου ως και δημοσιογράφους. Αντιλαμβάνεστε ότι μίλησαν για το ΠΣ και μη ειδικοί αλλά αποφάνθηκαν ως ειδικοί. Στην κριτική αυτή επιστρατεύτηκαν όλα τα μέσα. Είναι λυπηρό αλλά εξίσου πραγματικό το γεγονός ότι πολλοί επιχειρηματολόγησαν με ανακρίβειες. Ίσως κάποιος άλλος πιο αυστηρός από μένα, θα έλεγε στην κυριολεξία, με ψέματα. Για να παρασύρουν ποιους; Όταν το ΠΣ είναι μάλιστα εκτεθειμένο σε κοινή θέα.... Εκρίθη αρνητικά ακόμη και αυτή η πιλοτική εφαρμογή καθώς θεωρήθηκε ως επιλογή της συγκεκριμένης επιτροπής του ΠΣ. Πλήρης άγνοια, πλήρης παρανόηση. Είναι απορίας άξιο, αν είναι δυνατόν να αποφανθείς για την καταλληλότητα ή μη ενός ΠΣ εφόσον δεν το έχεις διδάξει στη τάξη ή ακόμη χειρότερα δεν πρόκειται ποτέ να το διδάξεις. Με ποια κριτήρια άραγε μπορεί να γίνει αυτό; Δύσκολα φαντάζεται κανείς ένα κριτικό θεάτρου να κατακεραυνώνει ένα θεατρικό συγγραφέα για το νέο του θεατρικό έργο, ενώ αυτό δεν έχει ακόμη παρουσιαστεί στη θεατρική σκηνή.

Ποιοι δεν έχουν μιλήσει επαρκώς μέχρι τώρα; Με ελάχιστες εξαιρέσεις δεν έχουν μιλήσει οι εκπαιδευτικοί της τάξης. Δεν έχουν μιλήσει οι διδάσκοντες το νέο ΠΣ στα πιλοτικά σχολεία. Αυτοί είναι οι πρωταγωνιστές και αυτούς πρέπει να ακούσουμε. Τις διαπιστώσεις τους και τις εμπειρίες τους από την πρώτη –και θα παραδεχθούμε εδώ-προβληματική, για πολλούς λόγους, που μπορεί στη συζήτηση να αναφερθούν, πιλοτική εφαρμογή του. Η μικρή εμπειρία μου από εκπαιδευτικούς της τάξης, που δίδαξαν το νέο ΠΣ, στη διάρκεια της πιλοτικής εφαρμογής, σε σχολεία της Αθήνας, αποδεικνύει πως αρκετοί συνάδελφοι είδαν πρωτόγνωρες δυνατότητες στο νέο ΠΣ αλλά και αρκετά προβλήματα στη πράξη. Για να μιλήσουμε ελεύθερα και ως αληθινοί δάσκαλοι, που γνωρίζουμε, θα έλεγα, από πρώτο χέρι, τις αδυναμίες και τις αγκυλώσεις παλαιότερων ΑΠ, ας αναγνωρίσουμε

με ειλικρίνεια ο καθένας ξεχωριστά: πόσες φορές αναγκαστήκαμε να υπερβούμε το διδακτικό εγχειρίδιο, επειδή δεν ταίριαζε ούτε στο μάθημα που θέλαμε να κάνουμε ούτε στα παιδιά που απευθυνόμαστε... Πόσες φορές δεν γράψαμε στο βιβλίο ύλης άλλα από αυτά που πραγματικά διδάξαμε, ξεφεύγοντας από την δέσμευση της δεδομένης διδακτέας ύλης... Πόσες φορές δεν ανταλλάξαμε –ίσως με λίγο φόβο- το τυπικό μοντέλο (παράδοση-εξέταση) με άλλες πρακτικές και μεθόδους... Πόσες φορές δεν συζητήσαμε για όλα αυτά με φίλους μας και συναδέλφους αναζητώντας δικαίωση ή «νομιμοποίηση» σε ό,τι εφαρμόσαμε στη τάξη και πόσες φορές δεν αισθανθήκαμε ανακούφιση γιατί ανακαλύψαμε με ευχάριστη έκπληξη ότι και άλλοι είχαν τις ίδιες ανησυχίες, τους ίδιους προβληματισμούς και είχαν πάρει ανάλογες πρωτοβουλίες....

Το νέο ΠΣ νομίζουμε ότι διευκολύνει και νομιμοποιεί: Την καινοτομία, την δημιουργική πρωτοβουλία, την εναλλακτική διδακτική προσέγγιση, τον εμπλουτισμό με το προσωπικό στοιχείο, την προσαρμογή της διδασκαλίας στο περιβάλλον της τάξης μας, την διαφορετική αξιολόγηση, την ουσιαστική συμμετοχή των μαθητών ακόμη και των αδιάφορων, την απαγκίστρωση από την στεγνή γνώση και την επάρατη μηχανική απομνημόνευση. Από την άλλη πλευρά είναι γεγονός ότι δεν διευκολύνει την μετωπική διδασκαλία-χωρίς φυσικά να την αρνείται όταν και όπου είναι απαραίτητη- και τον μονόλογο του εκπαιδευτικού, δεν νομιμοποιεί την αδράνεια και παθητική στάση των μαθητών, δεν επιτρέπει την αδιαφορία, και τον εφησυχασμό.

Σε όλο αυτό το διάστημα της πιλοτικής εφαρμογής ο σύλλογός μας δέχθηκε και αυτός κάποιες επιθέσεις, καθώς παρεξηγήθηκε πλήρως η στάση του απέναντι στο ΠΣ, επειδή μέχρι σήμερα δεν έχει τοποθετηθεί επίσημα. Ο ΚΑΙΡΟΣ επέδειξε αυτοσυγκράτηση-μια τοποθέτηση με ένα κείμενό του δεν είναι δα και το δυσκολότερο πράγμα- και από την πρώτη στιγμή συστήσαμε τα μέλη μας-και εδώ πρέπει να πω ότι πλέον του 80% από αυτά είναι ενεργοί εκπαιδευτικοί-αφού μελετήσουν το ΠΣ να προσπαθήσουν να διδάξουν τμήματά του στα σχολεία τους ακόμη και αν δεν ανήκουν στην ομάδα των πιλοτικών. Επομένως ήταν συνειδητή απόφασή μας να μην σπεύσουμε στην όποια μας τοποθέτηση απέναντι στο ΠΣ, πριν αυτό εφαρμοστεί στη τάξη. Επρόκειτο για επιλογή που φανερώνει σύνεση, σοβαρότητα, νηφαλιότητα αλλά και υπευθυνότητα. Κάθε έργο και μάλιστα τέτοιας έκτασης όπως το ΠΣ και ο Οδηγός για τον εκπαιδευτικό, απαιτεί χρόνο και κόπο για να γίνει κατανοητό, να αναλυθούν και να τεθούν σε εφαρμογή τα δεδομένα του, ακόμα και από ένα ειδικό, όπως είναι ο δάσκαλος της τάξης, ο δάσκαλος της πράξης. Η επιλογή μας αυτή συνδέεται προφανώς άμεσα με το θέμα της εκδήλωσής μας, η οποία αποκτά περιεχόμενο, αφού ολοκληρώνεται η φάση της α' πιλοτικής εφαρμογής.

Ο ΚΑΙΡΟΣ λοιπόν εισέρχεται σήμερα στο δημόσιο διάλογο, με την αποψινή εκδήλωσή του, που οργανώθηκε με τόση φροντίδα από τους συναδέλφους του

τοπικού του τμήματος. Ασφαλώς θα ακολουθήσουν και άλλες παρόμοιες ευκαιρίες ενώ ταυτόχρονα θα αναλάβουμε σύντομα την πρωτοβουλία λειτουργίας και ταχύρρυθμων εργαστηρίων ενημέρωσης-επιμόρφωσης-βιωματικής προσέγγισης του ΠΣ. Ελπίζω, πως η σημερινή ευκαιρία θα δώσει χρήσιμα συμπεράσματα που θα αξιοποιηθούν στο μέγιστο βαθμό τόσο από την επιτροπή του ΠΣ στην διαδικασία ενσωμάτωσης συμπληρώσεων ή και διορθώσεων όσο και από τον διάλογο που τώρα αποκτά νόημα αφού ασχολείται με δεδομένα που προσκομίζει η γνώση του ΠΣ μέσα από την μαθησιακή διαδικασία, την εμπειρία και τη μαρτυρία του εκπαιδευτικού.

Σας ευχαριστώ.

Για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών*
στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου
...μια προωθημένη πρόταση «στον καιρό του αλλόκοτου φόβου...»¹

*Χριστόφορου Γ. Παπασωτηρόπουλου,
εκπαιδευτικού θεολόγου στο Γυμνάσιο Σαραβαλίου Πάτρας*

«Ελπίζω στους σεισμούς που μέλλονται για να' ρθουν»²

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών των Θρησκευτικών αποτελεί για κάθε καλόπιστο και συνειδητοποιημένο δάσκαλο ένα σημαντικό άλμα για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης στην Α/θμια και τη Β/θμια Εκπαίδευση. Οι λόγοι είναι οι εξής:

- Έχει αξιοποιήσει πορίσματα νεότερων εκπαιδευτικών ερευνών, διεθνή εμπειρία σε επίπεδο εφαρμογής αλλά και σύγχρονη βιβλιογραφία σχετικά με το μάθημα των θρησκευτικών (στο εξής μτΘ) αλλά και γενικότερα με τη σύγχρονη θρησκευτική Εκπαίδευση και Παιδαγωγική.
- Έχει λάβει υπόψη του όλα τα αναλυτικά προγράμματα που μέχρι τώρα έχουν συνταχθεί, τα ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ και τα νεότερα σχολικά βιβλία του Δημοτικού και του Γυμνασίου. Με αυτή την έννοια, αποτελεί συνέχεια των προηγούμενων προσπαθειών επιχειρώντας να αξιοποιήσει τα όποια θετικά αλλά και να υπερβεί τις πιθανές αγκυλώσεις ή δυσκολίες τους.
- Συνιστά συγκροτημένη και ολοκληρωμένη πρόταση και με αναλυτικό σχεδιασμό υψηλών απαιτήσεων, που θέτει δημιουργικές προκλήσεις στον εκπαιδευτικό και που διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό αυτόν που θα κληθεί να το υποστηρίξει στη τάξη.
- Έχει συμπεριλάβει όλους τους προβληματισμούς που τα τελευταία τριάντα χρόνια έχουν κατατεθεί σχετικά με τη θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα, τόσο από θεολόγους όσο και λοιπούς επιστημονικούς χώρους σε συνέδρια, ημερίδες αλλά και στην ειδική βιβλιογραφία.
- Πιο σημαντικές ακόμη είναι οι θεμελιώδεις αλλαγές που επιφέρει σε βαθύτερα και πιο ουσιαστικά προβλήματα - που για δεκαετίες συζητάμε μεταξύ μας οι θεολόγοι - αλλά και ζητήματα που πάντοτε έδιναν λαβή για επικρίσεις, είτε σε μερίδα ψευδο-προοδευτικών, είτε σε μερίδα ελλιπώς ενημερωμένων «τιμητών» της θρησκευτικής εκπαίδευσης αυτής της πολύπαθης χώρας, (της οποίας, ειρήσθω εν παρόδω, ένα από τα δεινά που

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=9889>), στις 15 Ιουλίου 2012.

την ταλάνιζαν και την ταλανίζουν ακόμη είναι η ημιμάθεια και η ανέξοδη κριτική, συχνά εν είδει προοδευτισμού), σε ζητήματα που αφορούν στην παράδοση, στον πολιτισμό και την παιδεία.

- Βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με τη Σύσταση 1720/2005(αλλά και με άλλα ευρωπαϊκά κείμενα) που απηύθυνε η Κοινοβουλευτική Συνδιάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης(47 χώρες) προς τα κράτη-μέλη της σχετικά με την αναγκαιότητα της θρησκευτικής εκπαίδευσης και η οποία, μεταξύ άλλων, υποστηρίζει ότι «η καλή γενική γνώση των θρησκειών είναι ουσιώδης για την καλλιέργεια κοινωνικής ανοχής και την καλύτερη λειτουργία του δημοκρατικού τρόπου ζωής. Η εκπαίδευση πρέπει να προμηθεύει τα απαραίτητα εργαλεία για την καταπολέμηση της άγνοιας, των στερεοτύπων και των παρεξηγήσεων σχετικά με τις θρησκείες»³. Το νέο πρόγραμμα διαδικασίας⁴ καταφέρνει να αφήσει πίσω του τρεις βασικές «κατηγορίες» σχετικές με το χαρακτήρα του μτΘ και τις παλαιότερες κατευθύνσεις του:

α. Παύει να έχει κατηχητικό και ομολογιακό χαρακτήρα⁵.Αξιοποιεί την Ορθόδοξη Παράδοση, το χριστιανισμό και τις άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες δίνοντας κυρίως έμφαση - πράγμα φυσικό και αυτονόητο - σε βιβλικά κείμενα επιλεγμένα από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη(βλέπε π.χ. τον πίνακα στον Οδηγό Εκπαιδευτικού, σελ. 70-73), στην ευρύτερη παράδοση της Εκκλησίας, σε νεότερες πηγές αλλά και σε φωτεινά παραδείγματα της νεότερης Εκκλησίας(π.χ. πατήρ Πορφύριος, πατήρ Παΐσιος κ.ά.).Ως πρόγραμμα διαδικασίας, ξεκινά από την εμπειρία του μαθητή και από τη στάση ζωής και τους προβληματισμούς που αντιστοιχούν στην ηλικία του («συνομιλία του κόσμου της θρησκείας με τον κόσμο της ζωής των μαθητών») για να καταλήξει με στέρεες βάσεις στα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα κάθε φορά. Δε λαμβάνει υπόψη του μόνο το μαθητή που είναι χριστιανός αλλά και οποιονδήποτε άλλον που του δίνεται η ευκαιρία μέσα από τις δομημένες θεματικές ενότητες να γνωρίσει την Ορθοδοξία, όπως αυτή υπάρχει εδώ και αιώνες μέσα στο πολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο ζει.

β. Δεν έπεσε στην παγίδα του «θρησκευολογικού» μαθήματος για να ικανοποιήσει τη δήθεν μοντέρνα άποψη που θεωρεί ότι ένα σύγχρονο μάθημα θρησκευτικών μπορεί να σταθεί –αν δεν καταφέρουμε να το πετάξουμε!- σαν μια εγκυκλοπαίδεια θρησκειών με επαρκείς πληροφορίες και γνώσεις για τις θρησκείες, επιστημονικά τεκμηριωμένες, αλλά που δεν έχουν καμιά σχέση με την ομορφιά και τη ζωντάνια –ανεξάρτητα αν τις ασπάζεται κανείς ή όχι- πτυχών των θρησκειών. Αντ’ αυτού για πρώτη φορά στην ιστορία των αναλυτικών προγραμμάτων διδάσκονται οι θρησκείες («γνώση από τις θρησκείες») και εντάσσονται ομαλά σε όλες τις τάξεις. Με απλό και διακριτικό τρόπο απλώνονται πτυχές των άλλων θρησκειών που συνδέονται τόσο με τη διαφορετικότητα στην πίστη και τη θρησκευτική έκφραση, όσο και τις διαφορετικές αντιλήψεις σε μεγάλα

ανθρωπολογικά, κοσμολογικά και θεολογικά ζητήματα. Από το Δημοτικό κιόλας ο μαθητής εξοικειώνεται με τις άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες, όχι με την αντίληψη ότι υπάρχουν «θρησκείες για όλα τα γούστα» (κάτι που θα σήμαινε συγκρητισμό και επιφανειακή προσέγγιση των θρησκειών, πράγμα το οποίο φαίνεται να βρίσκεται έξω από τους στόχους και τη φιλοσοφία του νέου ΠΣ)⁶, αλλά περισσότερο της - με σεβασμό και προσοχή- συνάντησης, με θρησκείες που μοιάζουν ή διαφέρουν περισσότερο ή λιγότερο από τη «δική» μας. Ο μαθητής ενημερώνεται και εξοικειώνεται σταδιακά με την ετερότητα και προστατεύεται έγκαιρα από την εμπάθεια και το φανατισμό, που συντηρείται –και ενίοτε βολεύει κιόλας!– από την ελλιπή ή αποσπασματική γνώση. Μέσα από τις οργανωμένες θεματικές ενότητες του ΠΣ ο μαθητής αξιοποιεί το μτΘ ως χώρο ανακάλυψης της θρησκείας, ως χώρο επεξεργασίας θρησκευτικών γνώσεων και δεδομένων και ως χώρο οραματισμού και προσδοκίας. Έτσι αποφεύγεται το θλιβερό φαινόμενο να καταλήγει στη Β' λυκείου και μέσα στο μέχρι σήμερα υπάρχον πλαίσιο σπουδών να δέχεται γνώσεις επιστημονικά μεν τεκμηριωμένες, αλλά άσχετες και ξένες με τις αναζητήσεις του και τους προβληματισμούς του. Κι είναι γνωστό σε όλους όσους διδάσκουν στο Λύκειο, ότι το τελευταίο πράγμα που απασχολεί τους μαθητές στη Β' λυκείου είναι η γνώση γύρω ή/και από τις θρησκείες! Ίσως αυτό να ενοχλεί δύο τύπους επικριτών του μτΘ: Αφενός αυτούς που προτιμούν οι μαθητές να μη γνωρίζουν και πολλά πράγματα για να μην παρασυρθούν και χάσουν την καθαρότητα της πίστης τους. Αυτοί οι άνθρωποι όμως βλέπουν έτσι κι αλλιώς την Εκκλησία σαν ένα «club σεσωσμένων», τους εαυτούς τους σαν πορτιέρηδες στον Παράδεισο και το Θεό σαν ηγέτη μιας σεχταριστικής οργάνωσης! Αφετέρου αυτούς που, ακόμη και σήμερα, αδυνατούν να αναγνωρίσουν την καθοριστική σημασία που παίζει για τη διαμόρφωση της θρησκευτικής συνείδησης η στοιχειώδης θρησκευτική γνώση μέσα από τους δημόσια ελεγχόμενους δρόμους της εκπαίδευσης, τους εν πολλοίς παιδαγωγικά και επιστημονικά άρτιους, ως αντίποδας στον κάθε λογής θρησκευτικό φανατισμό και τις κάθε λογής θρησκευτικές σχέτες που μέλημά τους έχουν να αγκαλιάσουν κάθε «πικραμένο»! Η επαρκής και ολοκληρωμένη γνώση, η έγκυρη ενημέρωση μέσα (και) από το δημόσιο σχολείο ήταν πάντοτε το καταλυτικό αντίδοτο απέναντι στη μετριότητα και την ημιμάθεια που προετοιμάζει μάζες υποταχτικών έτοιμων να υπηρετήσουν κάθε λογής ιδεοληψίες...

Κι όταν σε όλη την Ευρώπη και την Αμερική (η καθεμιά για τους δικούς της πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους) ανακαλύπτεται η θεμελιώδης σημασία της θρησκευτικής εκπαίδευσης, στην Ελλάδα η συχνά κοντόφθαλμη και εγκλωβισμένη «αριστερά» (όχι αυτή των κινημάτων, που ήδη ψάχνει και βρίσκει για πολλά απαντήσεις χωρίς να περιμένει τη γραμμή του κόμματος...), αδυνατεί με μυωπική εμπάθεια να ξεπεράσει και να αναθεωρήσει τις ιδέες της για τη θρησκευτική εκπαίδευση, αρνούμενη πεισματικά να δει έναν κόσμο που εξελίσσεται και μεταβάλλεται (Λυπηρό, όμως ένα μεγάλο μέρος της «αριστεράς» του συστήματος

δεν έχει κάνει έντιμα και θαρραλέα την αυτοκριτική της και τις ιστορικές της αναλύσεις για άλλα κι άλλα ζητήματα και θ' ασχοληθεί με τη θρησκευτική εκπαίδευση;)⁷.

γ. Το μτΘ γίνεται πια ένα ανοιχτό μάθημα για όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές. Αντί να χωρίζει, θέτει προϋποθέσεις και φέρνει σε συνάντηση όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από την όποια θρησκευτική -ή μη- προέλευση και ταυτότητά τους.

Οι απόψεις των μαθητών, οι προβληματισμοί τους, τα στερεότυπα που συχνά μεταφέρουν από το περιβάλλον τους, γίνονται εργαλείο δουλειάς για να μπορέσουν να κατανοήσουν το θρησκευτικό φαινόμενο και να συνειδητοποιήσουν με επάρκεια τις πτυχές της θρησκευτικής πίστης τόσο της ορθόδοξης, όσο και της ευρύτερης χριστιανικής αλλά και των άλλων γνωστών θρησκειών του κόσμου. Με το νέο πρόγραμμα σπουδών μπορεί κανείς να διαπραγματευτεί από σοβαρή θέση και την ελαφρότητα των αντιφατικών εγκυκλίων σχετικά με την απαλλαγή των μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών, που για χρόνια η αμήχανη Πολιτεία τη διαχειρίζεται σα να κρατάει δύο καρπούζια στην ίδια μασχάλη: και με τις ευρωπαϊκές επιταγές και με τη θεσμική εκκλησιαστική συντήρηση (στην οποία σημειωτέον επενδύει, ως ένα μεγάλο βαθμό, την επιβίωσή της στην κομματική αρένα της –κατά Κορνήλιο Καστοριάδη- σημερινής Κοινοβουλευτικής Ολιγαρχίας...).

«Η αποτυχία της προετοιμασίας είναι η προετοιμασία της αποτυχίας»⁸

Όμως... επειδή όταν κανείς ξεκινά να κρίνει κάτι καινούργιο οφείλει να βλέπει όχι μόνο το δέντρο αλλά ολόκληρο το δάσος, δε γίνεται παρά να μην καταγράψει και να μην προβληματιστεί σοβαρά για την τύχη και αυτού του νέου προγράμματος σπουδών, όσα θετικά κι αν έχει ή όσα προβληματικά κι αν προκύψουν, και να αναρωτηθεί: τελικά σε ποιο εκπαιδευτικό πλαίσιο έρχεται να εφαρμοστεί, με ποιες υποδομές και με ποιες προϋποθέσεις φιλοδοξεί να πατήσει στα πόδια του;

Πριν προχωρήσουμε, είναι μεγάλος ο πειρασμός να μεταφερθεί σε αυτή τη συνάφεια ένα καυστικό και συνάμα προφητικό κείμενο του Μίλτου Κουντουρά, ο οποίος τη δεκαετία του 1920, έγραφε για το εκπαιδευτικό ξεχαρβάλωμα της εποχής του, κινητοποιημένος από το πάθος του δασκάλου που πονάει και αγωνίζεται για το παρόν και το μέλλον του χώρου του:

«Η μαύρη αλήθεια λοιπόν είναι τούτη: Στην Ελλάδα σήμερα δεν υπάρχει εκπαίδευση. Το φωνάζουν απελπισμένοι όσοι αγαπούν το Σχολείο, το επανέλαβαν χίλιες φορές ερασιτεχνικά στις εφημερίδες οι δημοσιογράφοι, το μουρμουρίζουν κουνώντας θλιβερά το κεφάλι οι άνθρωποι της περασμένης γενεάς, το αισθάνεται αόριστα ο αγράμματος λαός όταν συχνά μέσα στη βιοπάλη του αναστενάζει: Κοντά σ' όλα πάνε και τα καημένα τα γράμματα!...

Κι η αλήθεια είναι αυτή. Σχολείο πια δεν υπάρχει. Κινείται μονάχα ακόμη ένας ανήθικος κι αρρωστημένος οργανισμός γεμάτος από δηλητήριο και παραφροσύνη που πολύ σύντομα θα επιδράσει θανατηφόρα σ' όλη την κατοπινή ζωή του τόπου

μας. Μια σάπια και ξεχαρβαλωμένη μηχανή όπου από ανάγκη ρίχνουμε μέσα μια καθαρή κι αγνή ζωική παραγωγή-τα ευκολόπλαστα παιδιά μας-για να μας τα μεταβάλει ύστερα από λίγα χρόνια σε μούμιες κατάξερές και φασκιωμένες ή σε κινούμενα μιάσματα ανασυρμένα σαν από τάφους.... Ένα ψέμα, ένα «κατά συνθήκη» ψέμα κατάντησε στην Ελλάδα το Σχολείο. Μπείτε μέσα μια στιγμή και μυρίστε τον αέρα του. Βρώμα και δυσωδία. Ο δάσκαλος σαπίζει από την αθλιότητα που τον καταδικάζει ένα αφιλόστοργο και μοχθηρό Κράτος. Και παραπατάει μεθυσμένος από τη δυστυχία. Και γρονθοκοπιέται με τον εαυτό του, με το συνάδελφό του, με την κακεντρέχεια των θεσπισμένων νόμων. Και γίνεται ύπουλος και κόλακας, η χολή κιτρινίζει το πρόσωπό του, και η ψυχή του νερουλιάζει από την απόγνωση. Κι η παιδική ψυχή, η μαλακιά ακόμη, δέχεται ολημερίς και διαμορφώνεται σύμφωνα με τέτοιες θανατηφόρες επιδράσεις. Πουθενά η ωραία κ' ελεύθερη ψυχή. Πουθενά η δονούμενη από ενέργεια κι αλήθεια ζωή. Ένα νεκρό, κατάξερο, αφιλοσόφητο γράμμα, κατακουρελιασμένο κι αυτό. Έτσι για τα μάτια.... Κι η Κοινωνία; Υπνωτισμένη παρακολουθεί το τραγικό θέαμα: Ένας χείμαρρος παιδιών βγαίνει κάθε μέρα από τα Σχολεία. Είναι η τρομερή ψυχή του δασκάλου που θα κυβερνήσει μεθαύριο τη Χώρα. Με τον αδιάπλαστο του πια ψυχικό και πνευματικό κόσμο. Και το ροδάκι θα κυλάει από γκρεμό σε γκρεμό. Και κανείς ούτε τότε πια δε θα τολμήσει να φωνάξει: Κλείστε τα σχολεία να φτιάσουμε καινούργια!»⁹.

Κατ' αρχήν θα πρέπει να διαχωρίσει κανείς –κι αυτό για να μην πετάξουμε το μωρό μαζί με το νερό!- την εκπόνηση και το περιεχόμενο του νέου προγράμματος σπουδών, με την αντίστοιχη υποστήριξή του από το ΥΠΔΒΜΘ. Πιο συγκεκριμένα μια τόσο ευρεία αλλαγή στο πρόγραμμα σπουδών:

- Οφείλει να λάβει υπόψη της την αποτύπωση της εμπειρίας και την τεκμηριωμένη άποψη όλων των εμπλεκόμενων με τις αλλαγές φορέων (επιστημονική κοινότητα, σύλλογοι των ειδικοτήτων, συνδικαλιστικοί φορείς) και να συνεργάζεται τακτικά μαζί τους¹⁰! Για παράδειγμα, τους πρώτους που θα έπρεπε να αξιοποιήσει ως επιμορφωτές είναι τους υπεύθυνους Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Αγωγής Υγείας που, κατά τεκμήριο, για πάνω από είκοσι χρόνια γνωρίζουν και αξιοποιούν σε βιωματικά σεμινάρια (για μαθητές και εκπαιδευτικούς) και των δύο βαθμίδων της εκπαίδευσης, τις τεχνικές που προτείνονται στο νέο πρόγραμμα σπουδών.
- Οφείλει να πραγματοποιήσει έγκαιρη και ουσιαστική επιμόρφωση-αν όχι συστηματική βραχύβια επανεκπαίδευση- σε μικρές και ευέλικτες ομάδες σχολείων σε όλη τη χώρα.
- Οφείλει να σχεδιάσει από πριν τρόπους για να υποστηρίξει το νέο εγχείρημα. Να ενημερώσει, να ευαισθητοποιήσει, να πραγματοποιήσει κατά τόπους ημερίδες, να εκπαιδεύσει έγκαιρα τους σχολικούς

συμβούλους που θα είναι οι πρώτοι αποδέκτες των όποιων προβλημάτων της εφαρμογής. Έτσι κερδίζει δύο πράγματα: α) τον ενημερωμένο εκπαιδευτικό που θα θελήσει με τις όποιες αντιρρήσεις και επιφυλάξεις να υποστηρίξει ουσιαστικά αυτές τις αλλαγές στο μάθημα και β) την αποφυγή αστείων έως τραγικών προχειροτήτων που αργότερα το ΥΠΔΒΜΘ θα υποχρεωνόταν να τις αποσύρει βιαστικά. Αντί γι' αυτό, το περσινό καλοκαίρι «πέταξε» κυριολεκτικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση του «ψηφιακού σχολείου» το νέο πρόγραμμα σπουδών-το οποίο σημειωτέον σε κάποια σχολεία θα λειτουργούσε πιλοτικά την ερχόμενη χρονιά- και το νέο αναμεταδόθηκε κυριολεκτικά από στόμα σε στόμα!

- Οφείλει να διερευνήσει την πρόθεση συμμετοχής των εκπαιδευτικών και των σχολείων στην πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος αποφεύγοντας την «άνωθεν» επιβολή. Όχι για λόγους ευγένειας προφανώς-έτσι κι αλλιώς δεν έχουμε ως εκπαιδευτικοί συνηθίσει σ' αυτή την αβρότητα!-, αλλά γιατί η εμπειρία έχει δείξει ότι καμιά εκπαιδευτική αλλαγή δεν μπορεί ούτε καν σε πιλοτικό επίπεδο να εφαρμοστεί, αν δεν υπάρχει μια, κατ' ελάχιστον έστω, συγκατάθεση και συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων.
- Οφείλει να έχει σχεδιάσει προσεκτικά απαντήσεις σε πρακτικά ζητήματα που ανακύπτουν πάνω στη λειτουργία μιας σχολικής μονάδας(π.χ. πώς εντάσσονται στο ωρολόγιο πρόγραμμα τα συνεχόμενα δώρα όταν μεγάλος αριθμός καθηγητών βρίσκονται σε δύο ή τρία σχολεία;).
- Οφείλει να έχει διερευνήσει τις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε σχολικής μονάδας, την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων, προκειμένου οι αλλαγές να επιφέρουν αποτελέσματα πραγματικής βελτίωσης¹¹.

Στην πραγματικότητα κλήθηκαν οι καθηγητές των πιλοτικών σχολείων να παρακολουθήσουν επιμόρφωση σε κομβικά σημεία της Ελλάδας (ημέρες Παρασκευή, Σάββατο και Κυριακή). Η Α' φάση επιμόρφωσης ξεκίνησε το Νοέμβριο του 2012 όταν το σχολικό έτος, και επομένως και η πιλοτική εφαρμογή, είχε ήδη ξεκινήσει –θεωρητικά - τον Σεπτέμβριο!

Σε άλλες εποχές ίσως όλα αυτά να ήταν υπό διαπραγμάτευση... Σήμερα όμως έχει υπόψη του το ΥΠΔΒΜΘ σε ποιους απευθύνεται; Βάσει ποιας λογικής ο εκπαιδευτικός θα μετακινηθεί π.χ. από την Κεφαλονιά και τη Ζάκυνθο, στην Πάτρα για τρεις μέρες, εγκαταλείποντας τις υποχρεώσεις του και το δικαίωμά του να μην εργάζεται το Σάββατο και την Κυριακή, για να συμμετάσχει στην επιμόρφωση; Γιατί είναι λογικό ο εκπαιδευτικός να έχει, ιδιαιτέρως σήμερα, τη δυνατότητα να προκαταβάλει έξοδα μετακίνησης και διαμονής για να επιμορφωθεί σε ένα πρόγραμμα, για το οποίο δεν τον ενημέρωσαν καν εγκαίρως ότι θα κληθεί να το εφαρμόσει πιλοτικά; Αποτέλεσμα αυτής της απαξίωσης ήταν σε πολλές περιπτώσεις οι επιμορφώσεις να λειτουργήσουν ελλειμματικά και να μείνουν τελικά όλοι εκτεθειμένοι. Φυσικά είναι πολύ δύσκολο να εξαχθούν κάποια ασφαλή

συμπεράσματα από τη φειτική πιλοτική εφαρμογή! Για να μην αναφερθούμε στις συνέπειες που είχε αυτή η έλλειψη οργάνωσης και σαφούς στοχοθεσίας, έλλειψη που απαξιώνει τη μαθησιακή διαδικασία και τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό και αντιμετωπίζει τους μαθητές περισσότερο σαν πειραματόζωα ενός εργαστηρίου παρά σαν δρώντα υποκείμενα που έχουν δικαίωμα στη γνώση...

Χρειάζεται κάποια στιγμή οι έχοντες την ευθύνη του σχεδιασμού, της οργάνωσης(;) και των αλλαγών(;) να αποκτήσουν συναίσθηση σε ποιους απευθύνονται και πως. Όσο ο εκπαιδευτικός θεωρείται δούλος, υπηρέτης ή στην καλύτερη περίπτωση διεκπεραιωτής άνωθεν εντολών,τίποτε δεν μπορεί να προχωρήσει με επιτυχία. Η Πολιτεία οφείλει, αν ενδιαφέρεται (κάτι που φαίνεται ότι σήμερα είναι ζητούμενο...), να σέβεται τον εκπαιδευτικό, να υπολογίζει και να συνεκτιμά τις δυνατότητές του, να συνεργάζεται με αξιόπιστο τρόπο μαζί του, να τον στηρίζει και να τον ενθαρρύνει με προγραμματισμό και υπευθυνότητα. Σε έναν ταπεινωμένο δάσκαλο, που κάθε χρόνο ψάχνει τη θέση του σε καινούργιο σχολείο, συμπληρώνει το ωράριό του τον Οκτώβριο ή το Νοέμβριο σε μια σχολική μονάδα, στην οποία ίσως δεν έχει ποτέ ξαναπάει, υπό την απειλή των συγχωνεύσεων των σχολείων, με τη διακινδύνευση να διανύει δεκάδες χιλιόμετρα την ημέρα για να ανταποκριθεί στο έργο του, με συχνά προβληματικές έως απαράδεκτες συνθήκες υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία (φέτος μάλιστα και με την πρωτοτυπία να μην έχει καν βιβλία μέχρι τουλάχιστον το Δεκέμβριο!), διαρκώς εκτεθειμένο και χωρίς την παραμικρή στήριξη στο παιδαγωγικό και διδακτικό του έργο (πόσοι νομοί, αλήθεια, αντιστοιχούν σε κάθε σχολικό σύμβουλο;), δεν μπορεί να του ζητιέται ως αυτονόητη απαίτηση να είναι παραγωγικός, δημιουργικός, πρόθυμος, ανοιχτός σε καινούργιες διαδικασίες. Πριν λοιπόν οδηγήσει κανείς τον εκπαιδευτικό να απολογηθεί για τις όποιες αδυναμίες του, ας απαιτήσει πρώτα από την Πολιτεία να απολογηθεί για τις χρόνιες αρρυθμίες της και τις εγκληματικές της παραλείψεις στις υποχρεώσεις της απέναντι στους πολίτες της χώρας, και μετά ας μιλήσει για την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού και άλλα εκσυγχρονιστικά ανέκδοτα...

Κλείνοντας την αναφορά αυτή στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών δε μπορεί κανείς παρά να είναι επιφυλακτικός για τις όποιες αλλαγές, κι αυτό, όχι όπως φάνηκε από τα παραπάνω, λόγω μιας προχειρότητας στην κατάρτισή του, αλλά μιας εγκληματικής πια αδιαφορίας του Κράτους –όπως θεσμικά εκφράζεται από το ΥΠΔΒΜΘ–να σταθεί με επάρκεια και σοβαρότητα απέναντι στις αμείλικτες πιέσεις μιας μεταβαλλόμενης κοινωνίας, τόσο τοπικής όσο και παγκόσμιας. Είναι τουλάχιστον οδυνηρή η διαπίστωση ότι ένα τόσο σημαντικό σε βάθος και σε εύρος πόνημα, μια τόσο πρωτοποριακή δουλειά στην ιστορία του μαθήματος των Θρησκευτικών κινδυνεύει να χαθεί άδοξα πριν καλά καλά ξεκινήσει να εφαρμόζεται, αφενός λόγω της καταραμένης νοοτροπίας ενός κράτους (επομένως και των πολιτών του) που νέμεται την εξουσία προς όφελος των φιλόδοξων και αυτάρεσκων στελεχών του, και αφετέρου λόγω της πνευματικής στειρότητας του

αστικού πολιτισμού, που για πολλά χρόνια κινείται ανάμεσα στη νωθρότητα, τον «ωχαδερφισμό» και την ελληνοκεντρική αερολογία.

Αν δεν αποφασίσουμε-ο καθένας χώρια και όλοι μαζί- ν' αλλάξουμε ρότα (αυτό που στην εκκλησιαστική γλώσσα λέγεται μετά-νοια) ξεκινώντας από τις δικές μας αδυναμίες και κοιτώντας κατάματα τα ιστορικά μας σφάλματα που μέχρι σήμερα βασανίζουν ή χαϊδεύουν τις υπαρξιακές εν τέλει επιλογές μας, κανένα πρόγραμμα σπουδών δε θα ικανοποιεί τις απαιτήσεις μας. Αντ' αυτού, θα συνεχίσουμε να ψάχνουμε και να κατονομάζουμε εχθρούς και βαρβάρους που θέλουν να εξαφανίσουν το «ελληνικό μεγαλείο» που υπήρχε κάποτε, αλλά που σήμερα, το ίδιο αυτό μεγαλείο το κουβαλάμε σαν μούμια στον κόρφο μας απελπισμένοι και απογοητευμένοι. Κι αυτός έχει αποδειχθεί ο πιο εύκολος και λιγότερο οδυνηρός, αλλά τη ίδια στιγμή κι ο πιο ομιχλώδης δρόμος για να συνεχίσει κανείς την πορεία του με αξιοπρέπεια και αρχοντιά...

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Από το album των Active Member, Στον Καιρό Του Αλλόκοτου Φόβου
2. Μουσική πράξη στον Μπέρτολτ Μπρεχτ (1978): μουσική Θάνου Μικρούτσικου, στίχοι Μπέρτολτ Μπρεχτ
3. http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/europ_diastr/syst_1720.doc
4. «Σε αντίθεση με την επικέντρωση του CU στους στόχους και στο αποτέλεσμα μάθησης (= «προϊόν»), αυτό το μοντέλο ΑΠ δίνει έμφαση στον τρόπο σκέψης των μαθητών και είναι στραμμένο στη διαδικασία της μάθησης και στις αλληλεπιδράσεις (εκπαιδευτικών-μαθητών-γνώσης) που συμβαίνουν στη σχολική τάξη.» (Οδηγός Εκπαιδευτικού, σελ. 36)
5. Για την ακριβή χρήση του όρου «ομολογιακό μάθημα των Θρησκευτικών» τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη βλέπε το πολύ ενδιαφέρον άρθρο της Γριζοπούλου Όλγας: http://www.pischools.gr/lessons/religious/europ_diastr/diefkr_omol.doc
6. Γενικοί σκοποί και προσανατολισμοί του μπΘ στο νέο ΠΣ, Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου, Αθήνα 2011, σελ. 18-20
7. Ο Π. Κονδύλης αναφερόμενος στον εντόπιο μεταμοντερνισμό που συνόδεψε την Ελλάδα πριν από το 1974, αλλά προ πάντων μεταδικτατορικά, λέει πως: «Ο συνδυασμός των πάντων με τα πάντα, ο οποίος αποτελεί ουσιώδες γνώρισμα του μαζικοδημοκρατικού τρόπου σκέψης, καθώς και οι ηδονιστικές αξίες του αυθορμητισμού και της αυτοπραγμάτωσης, όπως τις διακήρυξε η πολιτισμική επανάσταση, στην Ελλάδα συμφύθηκαν με τις παμπάλαιες και επιχώριες έξεις της πνευματικής νωθρότητας, του εξυπνακιδισμού και της ημιμάθειας. Η σύμφυση αυτή, επομένως ήταν η φυσική και βολική είσοδος του μεταμοντερνισμού σ' έναν τόπο όπου το αστικό εργασιακό ήθος είναι ουσιαστικά άγνωστο όχι μόνο στον τομέα της υλικής παραγωγής αλλά και στον τομέα του πνεύματος, όπου δε διαμορφώθηκαν επιστημονικές παραδόσεις με συνοχή και με μακρόβιους φορείς και όπου οι μίμοι και οι γελωτοποιοί εκπροσωπούνται με ποσοστά ιδιαιτέρως υψηλά στους κύκλους των διανοουμένων, στα πανεπιστήμια και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης» Από αυτή τη

παθογένεια φαίνεται ότι δεν κατάφερε ακόμη να ξεφύγει ούτε η Αριστερά.(βλ. Π. Κονδύλης, Οι αιτίες της παρακμής της σύγχρονης Ελλάδας, Θεμέλιο, Αθήνα 2011,σελ. 66-67)

7. Ο τίτλος είναι «κλεμμένος» από ένα άρθρο του Γ. Λακόπουλου από την εφημερίδα τα Νέα της 28/4/2012
8. Μίλτος Κουντουράς (1985), Κλείστε τα σχολεία, Εκπαιδευτικά Άπαντα, τόμος Α', μέρος 2, σελ 21-23. Αθήνα: Γνώση
9. Για του λόγου το αληθές: στην αρχή της εκπόνησης των προγραμμάτων, στις 6 Δεκεμβρίου 2010, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο(σημερινό Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής) κάλεσε όλους τους φορείς των θεολόγων καθώς και εκπροσώπους των Θεολογικών Σχολών για να καταγράψουν τις απόψεις τους και να τις συζητήσουν. Δεσμεύθηκαν ότι τότε θα ξεκινούσε μια συνεργασία κι ότι εκείνη η φορά ήταν απλώς και μόνο η έναρξη ενός σημαντικού και ουσιαστικού διαλόγου για το μτΘ. Έκτοτε δεν υπήρξε καμιά άλλη πρόσκληση. Ούτε όταν ανακοινώθηκαν τα προγράμματα, ούτε αργότερα. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι ο «Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμός ΚΑΙΡΟΣ - για την αναβάθμιση της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης» είχε από τότε διατυπώσει και γραπτώς τις επιφυλάξεις του, επισημαίνοντας τόσο την περιορισμένη χρονική προθεσμία για την περάτωση του έργου όσο και τις εγγενείς δυσκολίες στο χώρο της εκπαίδευσης για την αποτελεσματική εφαρμογή του (έλλειψη επαρκούς επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών, χρήση νέων τεχνολογιών κτλ. Βλ.http://www.kairosnet.gr/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=62:2010-12-09-05-55-49&catid=2:news&Itemid=9). Υπάρχει κάποιος που μπορεί να πείσει την εκπαιδευτική κοινότητα ότι της δίνουν σημασία; Για άλλη μια φορά οι σχεδιασμοί και οι εντολές δίνονται από την ηγεσία του Υπουργείου και καλούνται οι εκπαιδευτικοί να τις διεκπεραιώσουν. Άραγε αυτό δε δείχνει μια συγκεκριμένη εκπαιδευτική κουλτούρα χρόνια συνυφασμένη με τις παθογένειες του νεοελληνικού κράτους;
10. «Σύμφωνα με τον Fullan, η επιτυχής μεταρρύθμιση και καινοτομία απαιτούν τη «γνώση της αλλαγής», την κατανόηση της διαδικασίας και των βασικών οδηγιών που χρειάζονται για την επιτυχημένη αλλαγή στην πράξη. Η γνώση της αλλαγής δεν εγγυάται από μόνη της τη βελτίωση αλλά αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της. Οι οκτώ οδηγοί-κλειδιά για την επιτυχημένη αλλαγή είναι: α) ο ηθικός σκοπός, β) το «χτίσιμο» της σχολικής ικανότητας, γ) η κατανόηση της διαδικασίας της αλλαγής, δ) η ανάπτυξη κουλτούρας μάθησης, ε) η ανάπτυξη κουλτούρας αξιολόγησης, στ) η εστίαση στην ηγεσία της αλλαγής, ζ) η συνοχή των αποφάσεων και η) η συνεργασία στα τρία επίπεδα διοίκησης», οπ. αναφ. Σιακοβέλη Παναγιώτα (2011), Διοίκηση της Εκπαίδευσης και Διαχείριση Καινοτομιών: Η Εισαγωγή του φορητού μαθητικού υπολογιστή στα Γυμνάσια του Δήμου Πατρέων, σελ. 43-53, διπλωματική εργασία, Πάτρα (ΕΑΠ).

Το νέο ΠΣ για τα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*

Δρ Κων/νου Β. Ζορμπά

Ένα επιστημονικό συνέδριο αρχίζει μόλις τελειώσει. Μόνον όταν αφήσει προβληματισμό στους συμμετέχοντες μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη η επιτυχία του. Κι αυτό επιβεβαιώνεται από τον παρακάτω προβληματισμό ενός νέου, ενεργό στέλεχος της τοπικής Εκκλησίας του, γύρω από την επιστημονική Ημερίδα της 21ης Ιανουαρίου 2012, με θέμα: «Το ζήτημα της γλώσσας στη λατρεία», το οποίο συνδιοργανώθηκε από το Σύνδεσμο Νέων και την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος και Αλμυρού.

Διαβάζουμε χαρακτηριστικά: «Αντί να δοθεί η δυνατότητα στους (νέους) συνέδρους να διαλεχθούν με τους εισηγητές και να εμβαθύνουν στα πολύ σημαντικά που οι δεύτεροι είχαν να μας πουν, μέρος της εκδήλωσης αναλώθηκε τελικά σε αποδοκιμασίες και κατηγορίες, που στο κάτω-κάτω της γραφής ούτε νέες είναι, ούτε ενδιέφεραν τους περισσότερους, αν όχι όλους τους νέους, που βρεθήκαμε εκεί, κάποιοι μάλιστα και από άλλες πόλεις. (...) Σίγουρα όμως υπάρχει πρόβλημα με τη λειτουργία που ακολουθεί τη λειτουργία, αφού ο αδερφός έξω από το ναό καταντά ξένος, αδιάφορος, και το τραγικότερο ακόμα και εχθρός. Γιατί πώς αλλιώς μπορεί κάποιος να περιγράψει την ευκολία με την οποία, εδώ και καιρό, ακούμε να εκτοξεύονται βαριές κατηγορίες από πολλές πλευρές περί αιρέσεως, πλάνης, οικουμενισμού, νεοτερισμού, νεοπαλαισημερολογιτισμού, νεοβαρλαμιτισμού, νεοπουριτανισμού κτλ και έτσι να σπέρνονται διχόνοιες στο εκκλησίασμα; Σε καιρούς μάλιστα που η ενότητα μας είναι αναγκαία για να αντιμετωπίσουμε τον καταιγισμό των αλλαγών που ζούμε στην πατρίδα μας, και που κάποιοι δυστυχώς ακόμα αρνούνται να δουν ή να παραδεχθούν, επαναπαυόμενοι σε δάφνες άλλων εποχών που, ευτυχώς, έχουν παρέλθει (...)» (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=8203>).

Από τον παραπάνω γραπτό προβληματισμό-μαρτυρία, με τα μάτια ενός νέου που τελείωσε την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, που παρακολουθώ τον βίο και την πολιτεία του από κοντά, και γνωρίζω τις καλές του προθέσεις, με εμπειρικό λειτουργικό βίωμα, μπορούμε να συγκρατήσουμε δύο σημεία. Το πρώτο βασικό ζητούμενο μιας κοινωνίας είναι ο διάλογος. Ένας διάλογος που τα τελευταία χρόνια αποτελεί στοιχείο πολυτελείας. Το δεύτερο είναι η ουσία του ΜτΘ. Διακρίνει κανείς ότι, τελικά, όλα αυτά που έμαθε κάποιος από το

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=8378>), στις 10-2-2012.

ΜτΘ, όχι μόνο δεν βοήθησαν στο διάλογο με τον άλλον, αλλά ούτε κατάφερε να πλησιάσει τον «αδιάφορο, τον ξένο και τον εχθρό».

Και ένα άλλο σημείο εξίσου σημαντικό. Την αδυναμία πολλών νέων, που ενώ διδάχθηκαν, όλα τα προηγούμενα χρόνια, την υποχρεωτική ομολογιακή ορθόδοξη εκπαίδευση και αγωγή, αδυνατούν σήμερα να επιβιώσουν στα νέα κοινωνικά περιβάλλοντα, να διαλέγονται, να κατανοούν και να στέκονται με σεβασμό απέναντι στον συνομιλητή τους. Αναρωτιέμαι εάν πραγματικά οι σημερινοί νέοι θα μπορέσουν να σταθούν απέναντι στις διαπολιτισμικές κοινωνίες της Ευρώπης, και ιδιαίτερα της Αμερικής και της Αυστραλίας, που αναγκάζονται να μεταναστεύσουν, λόγω της οικονομικής κρίσης, ή θα αφομοιωθούν πολιτιστικά με την πρώτη ευκαιρία; Δεν είναι της ώρας να αναλύσουμε τις αιτίες των παραπάνω. Κατά καιρούς έχουμε κάνει πολλές προσπάθειες για να τις περιγράψουμε και να προτείνουμε συγκεκριμένες προτάσεις.

Ο λόγος όμως για το σημερινό κείμενο είναι το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το ΜτΘ. Για το ζήτημα αυτό έχουν δημοσιευθεί ποικίλες προσεγγίσεις, από τις οποίες οι περισσότερες χαρακτηρίζονται από προχειρότητα. Μερικές φορές μάλιστα τα κείμενα αυτά διασπείρουν τον φόβο ότι κάποιιοι θεολόγοι επιδιώκουν να αλλάξουν τα πάντα διαστρεβλώνοντας την πραγματικότητα και υπηρετώντας σκοπιμότητες (sic). Δεν θα θέλαμε να αναλύσουμε τις ιδιαίτερες προσπάθειες, που με πολύ κόπο, έγιναν και παρουσιάστηκαν από άλλους συναδέλφους (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=8166>) ή τις κριτικές εκείνες που με υπεύθυνο επιστημονικό λόγο και εκπαιδευτικά επιχειρήματα κατατεθούν προτάσεις συνεργασίας για τη βελτίωση του ΜτΘ (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=8356>).

Στο παρόν κείμενο επιθυμούμε να αναλύσουμε έναν προσανατολισμό που μας προσφέρει το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το ΜτΘ και θα τον ονομάζαμε «διαλογική (διάλογος) θρησκευτική εκπαίδευση». Όπως όλοι γνωρίζουμε ο διάλογος βασίζεται στη διαφορά. Οι διαφορές καθιστούν τον διάλογο απαραίτητο. Από την άλλη ο διάλογος πρέπει να αποδείξει τη βιωσιμότητά του και τη σημασία του, παρά τις οιοσδήποτε διαφορές που δεν μπορούν να υπερνικηθούν. Ο διάλογος δεν είναι το τέλος της διαφοράς και η διαφορά δεν μπορεί να αποτελεί το τέλος του διαλόγου. Όταν μιλάμε για διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες αναφερόμαστε κυρίως στις διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις και εδώ πρέπει να δώσουμε μερικές απαντήσεις.

Όσο και να φαίνεται περίεργο και απορριπτέο από πολλούς ένα μη ομολογιακό μάθημα είναι πιο ανοικτό προς τον διάλογο από κάθε άλλη ομολογιακή/κατηχητική θρησκευτική εκπαίδευση. Η μη ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση διδάσκει – και δεν κατηχεί – στους εφήβους τις διαπολιτισμικές προεκτάσεις μιας ορισμένης θρησκείας ή θρησκευτικής πεποιθήσης. Επίσης δεν προϋποθέτει ότι οι μαθητές που συμμετέχουν στο ΜτΘ πρέπει να ανήκουν

αποκλειστικά σε μια συγκεκριμένη ομολογία ή θρησκεία. Από την άλλη ζητείται από τον καθηγητή και τον διδάσκαλο να έχουν ένα θρησκευτικό υπόβαθρο, καθώς και τις προϋποθέσεις εκείνες για να μπορούν να διδάξουν και να είναι πρόθυμοι και ικανοί να δηλώσουν τους λόγους διδασκαλίας της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Επιπλέον, οι μαθητές έχουν κάθε δικαίωμα να μην μοιραστούν τις συγκεκριμένες θρησκευτικές πεποιθήσεις, αλλά να τις εξετάσουν και να τις επικρίνουν μέσα από μια ουσιαστική συζήτηση και κριτική που προσφέρει το νέο σχολείο.

Η εκπαιδευτική διαδικασία στη θρησκευτική εκπαίδευση δεν στοχεύει σε μία επιτόλεια αποδοχή του “άλλου”, αλλά υπόκειται σε μία αυστηρή κριτική με βάση τις προσωπικές υπαρξιακές αναζητήσεις του καθενός. Στόχος της θρησκευτικής εκπαίδευσης δεν είναι για να κάνει τους μαθητές καλύτερους ορθόδοξους, προτεστάντες ή καθολικούς ή άλλου θρησκεύματος. Από τη στιγμή που ο κάθε μαθητής είναι βαπτισμένος χριστιανός ή μη και ανήκει σε μία θρησκευτική κοινότητα, τότε αυτή η ίδια η κοινότητα φέρει την ευθύνη να κατηχήσει για τα δρώμενα εντός του ναού ή του λατρευτικού χώρου και για τη στάση των μελών της απέναντι στα δρώμενα της κοινωνίας. Πού είναι ο θεσμός του αναδόχου που έχει χάσει πλήρως το νόημά του, θα ρωτούσε κάποιος καλόπιστα; Υπάρχει ουσιαστική κατήχηση από την πλευρά της Εκκλησίας με μέσα και τρόπους που προσιδιάζουν το σύγχρονο παιδί, έφηβο και νέο;

Και φυσικά όλοι πιστεύουμε στο Σύνταγμα της Ελλάδος το οποίο δικαίως και ορθώς ζητά από την υποχρεωτική εκπαίδευση (16 παρ. 3) να υπηρετεί συγκεκριμένες αρχές (16 παρ. 2) ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγεται και η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης (Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 275). Απλώς μένουμε στη σημαντική επισήμανση διαμόρφωσης και καλλιέργειας της θρησκευτικής συνείδησης των νέων και όχι στην ερμηνεία του άρθρου μέσω της «επικρατούσης θρησκείας». Ακόμη κι αν υπάρχουν σοβαροί λόγοι για μία ομολογιακή θρησκευτική εκπαίδευση, είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς ότι αυτό το είδος θρησκευτικής εκπαίδευσης δεν επαρκεί για ένα ουσιαστικό διάλογο. Κι αυτό όχι γιατί η ορθόδοξη παράδοση δεν έχει τις προϋποθέσεις, -απεναντίας-, αλλά γιατί χρειάζεται ο καθένας να ερευνήσει και να υιοθετήσει από μόνος του τη θρησκευτική του ταυτότητα. Για να μπορέσει να επιχειρήσει κανείς ένα διάλογο πρέπει να γνωρίζει τη διαφορετικότητα του “άλλου”. Κι αυτό είναι το ζητούμενο.

Το ΜτΘ, μέσα από μία συνεργατική μορφή εκπαίδευσης, να μπορεί να έχει αξιολογικά αποτελέσματα για τον μαθητή και κατ' επέκταση την κοινωνία. Έχει, με πολύ ευκολία, χαρακτηριστεί, από τους υποστηρικτές της παραδοσιακής ομολογιακής θρησκευτικής εκπαίδευσης, ότι το προτεινόμενο Πρόγραμμα Σπουδών για το ΜτΘ, αποτελεί μία ακόμη έκφραση ενός θρησκευτολογικού-φιλοσοφικού μαθήματος. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πρόταση για το ΜτΘ αποτελεί μία δοκιμή για αυτό το νέο είδος θρησκευτικής εκπαίδευσης. Εάν το προτεινόμενο

μοντέλο δεν αντέχει αυτή την δοκιμή, θα συζητηθούν τα θετικά και τα αρνητικά σημεία του από τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς θεολόγους. Αλλά πρέπει όμως να πάμε ακόμη πιο μακριά τον προβληματισμό μας. Με ποιο τρόπο θα μπορούσε το προτεινόμενο μοντέλο να συμβάλλει στον ποθούμενο διάλογο; Είναι άραγε το προτεινόμενο Πρόγραμμα κατάλληλο για τον διάλογο αυτό; (Βλ. Κων. Ζορμπάς, Το θρησκευτικό φαινόμενο και το ΜτΘ στην προοπτική του ευρωπαϊκού μέλλοντος, έκδ. Τέρτιος, 2006).

Η σχέση μεταξύ διαλόγου και διαφοράς έχει αναλυθεί ποικιλοτρόπως σε πολλά επιστημονικά επίπεδα (Φιλοσοφία, Ψυχολογία, Θεολογία κ.ά.). Εάν η διαφορά είναι προϋπόθεση για την αναζήτηση του διαλόγου, είναι φανερό ότι ο διαθρησκευτικός διάλογος, που δεν γίνεται ανάλυση στην παρούσα μελέτη, απαιτεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όπως η αμοιβαία κατανόηση, ο σεβασμός και η αποφυγή κάθε μορφής θρησκευτικών συγκρούσεων που διασπούν την κοινωνική συνοχή. Ένα βασικό σημείο για την κατανόηση του διαλόγου στην εκπαίδευση είναι η διαφορετικότητα ή ετερότητα. Ο διάλογος γίνεται επουσιώδης και απαραίτητος όταν υπάρχουν διαφορές που μπορούν μόνο να τεθούν προς συζήτηση από δύο άτομα ακούγοντας ο ένας τον άλλον. Δεν υπάρχει η ανάγκη ενός διαλόγου εάν δεν υπάρχουν διαφορές. Ο διάλογος προϋποθέτει τη διαφωνία. Ο διάλογος μπορεί να ανοίξει το δρόμο σε μια συμφωνία. Δύο άτομα μπορούν να φθάσουν στην θρησκευτική κατανόηση του ενός προς τον άλλον –όχι με τον συστηματικό προσηλυτισμό– μέσω του διαλόγου. Ο διάλογος δεν αποτελεί το τέλος των διαφορών, αλλά μπορεί να οδηγήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση των διαφορετικών απόψεων. Στο διάλογο, μπορούμε να συμφωνήσουμε ότι διαφωνούμε πραγματικά. Από αυτή την άποψη, διάλογος σημαίνει ότι είμαι πρόθυμος να ζήσω μέσα σε ένα μη ομογενές κοινωνικό περιβάλλον, με την αποδοχή και το σεβασμό του “άλλου” ως πρόσωπο.

Μεταφέροντας τα παραπάνω στην θρησκευτική εκπαίδευση δεν σημαίνει ότι ένας θρησκευτικός διάλογος μπορεί να γίνει εκτός των εκκλησιαστικών και εκκλησιολογικών πλαισίων. Ένας διαθρησκευτικός διάλογος, αυτού του τύπου, δεν μπορεί να γίνει εντός της σχολικής κοινότητας και αυτό δεν είναι το ζητούμενο. Η εργασία που ζητείται μέσα στα πλαίσια του Νέου Προγράμματος Σπουδών για το ΜτΘ δεν είναι να «ξεχάσει» ο έφηβος την θρησκευτική του ταυτότητα, αλλά απεναντίας μέσα από τον διάλογο της διαφορετικότητας, να χρησιμοποιήσει τους κανόνες και τις δεξιότητες που θα του δώσουν και τα υπόλοιπα μαθήματα (Φιλολογία, Ψυχολογία, Λογοτεχνία, Ξένες Γλώσσες, Πληροφορική κ.ά.) για να συζητήσει όλες τις πτυχές που του παρέχει η θρησκευτική εκπαίδευση.

Φυσικά και δεν έχουμε τις ανάλογες εμπειρικές μελέτες με τα αποτελέσματα αυτού του εκπαιδευτικού μοντέλου στην Ελλάδα. Γνωρίζουμε όμως ότι μέσα στην τάξη υπάρχουν εκπαιδευτικοί που κάνουν θαύματα, ακόμη και σήμερα, και σε καμία περίπτωση η οικονομική κρίση δεν αποτελεί πρόσχημα για να εγκαταλείψει

το λειτούργημά του. Λόγω της έλλειψης αξιολόγησης παρόμοιων προσεγγίσεων το καλύτερο είναι να συζητήσουμε πως θα μπορούσε να λειτουργήσει προς τη σωστή κατεύθυνση ένα παρόμοιο μοντέλο. Με ποιον τρόπο ένας πιθανός διάλογος μέσα στη σχολική κοινότητα, για την κατανόηση των διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων, μπορεί να βοηθήσει στην σημερινή αντιπαράθεση, την παρανόηση και την μη κατανόηση των ομολογιών στις κοινωνίες.

Η θρησκευτική εκπαίδευση είναι ένα πολυσύνθετο ευρωπαϊκό φαινόμενο. Είναι φυσικό να υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στην Ευρώπη. Είναι όμως αποδεκτό σχεδόν από όλους τους ειδικούς στα θέματα εκπαίδευσης ότι από τη στιγμή που το θρησκευτικό φαινόμενο συμβάλει στο σχηματισμό ταυτότητας η θρησκευτική εκπαίδευση π ρ έ π ε ι να είναι αναπόφευκτο κομμάτι της γενικής παιδείας.

Φυσικά και δεν μπορούμε να μιμηθούμε Προγράμματα και μοντέλα άλλων Κρατών. Όταν ερευνά κανείς τα ποικίλα μοντέλα για τη θρησκευτική εκπαίδευση στην Ευρώπη (ομολογιακό, μη ομολογιακό, κατηχητικό, θρησκευσιολογία, φιλοσοφία, ηθική κ.ά.) εκείνο που μπορεί να σημειώσει είναι ότι κάθε προσέγγιση για τη θρησκευτική εκπαίδευση είναι βασισμένη σε μια συγκεκριμένη θρησκευτική παράδοση και ιστορία. Το προτεινόμενο Πρόγραμμα Σπουδών για το ΜτΘ έχει τη δική του ταυτότητα και στοχοθεσία, επικεντρώνοντας το ΜτΘ στα δεδομένα της ορθόδοξης παράδοσης.

Το θρησκευτικό τοπίο στην Ευρώπη είναι ανομοιογενές. Ο Νότος εξουσιάζεται από τον καθολική χριστιανική παράδοση (Αυστρία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία και ως ένα βαθμό Γαλλία, Βέλγιο, Πολωνία, Ιρλανδία και Λιθουανία) ενώ ο Βορράς ανήκει περισσότερο στη λουθηρανική-προτεσταντική παράδοση (Σκανδιναβία). Οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης έχουν ένα μικτό θρησκευτικό τοπίο (Γερμανία, Ουγγαρία, Κάτω Χώρες), ενώ η Ορθοδοξία είναι κυρίαρχη στις περισσότερες χώρες στην Ανατολική Ευρώπη καθώς επίσης και στην Ελλάδα. Τέλος, το Ισλάμ είναι η βασική θρησκεία στις χώρες όπως η Τουρκία, η Αλβανία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, αλλά με σαφή αυξητική δράση στα Κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βλ. Κων. Ζορμπά, Ο διαπολιτισμικός διάλογος στο νέο ευρωπαϊκό γίνεσθαι, στο Διαπολιτισμικότητα και Θρησκεία στην Ευρώπη, Αντιπροσωπεία της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2011, σελ. 301-318).

Υπάρχουν διαφορές ως προς το ρόλο και την αξία της θρησκείας σε μια κοινωνία. Εάν, για οποιοδήποτε λόγο, η θρησκεία έχει μια αρνητική εικόνα, είναι σαφές ότι επηρεάζει και τις αντιλήψεις για τη θρησκευτική εκπαίδευση στο σχολείο. Παράδειγμα η π.Γ.Δ.Μ. όπου το Ανώτατο Δικαστήριο δεν έχει επιτρέψει την ανάπτυξη της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο σχολείο, λόγω του χωρισμού του Κράτους και της Εκκλησίας. Στην Εσθονία επίσης η υπάρχουσα αρνητική εικόνα της θρησκείας στην κοινωνία έχει επηρεάσει και τη συζήτηση για τη θρησκευτική εκπαίδευση στο σχολείο (Metropolitte Stephanos de Tallin et de toute l' Estonie, Une

si petite Eglise dans la grande Europe, στο Διαπολιτισμικότητα και Θρησκεία στην Ευρώπη, Αντιπροσωπεία της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2011, σελ. 67).

Δεν θα θέλαμε να επεκταθούμε στις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας στην Ευρώπη και τις επιπτώσεις για το ΜτΘ. Ο προσδιορισμός ενός ΜτΘ ως ομολογιακό ή μη, θρησκευολογικό ή φιλοσοφικό δεν μπορεί να αποδώσει πλήρως τις διαφορετικές προσεγγίσεις στη θρησκευτική εκπαίδευση. Ο διαχωρισμός μεταξύ ομολογιακού ή μη ομολογιακού μαθήματος αντιπροσωπεύει μόνον μια πτυχή του όλου προβλήματος. Αυτό που θεωρείται ως ομολογιακό μάθημα σε μια χώρα μπορεί να διαφέρει σημαντικά σε μια άλλη χώρα (π.χ. Αγγλία).

Ο προσδιορισμός του ΜτΘ ως κάτι συγκεκριμένο αποκαλύπτει συχνά-πυκνά κρυμμένες ερμηνευτικές προσεγγίσεις που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές διδάσκονται τη θρησκευτική παράδοση του τόπου τους. Επίσης εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο δίδεται στους μαθητές η γνώση και η κατανόηση της θρησκευτικής παράδοσης μέσα από τις διαφορές των ποικίλων θρησκευτικών πεποιθήσεων. Εάν αποφασίσουμε να συνεργασθούμε σοβαρά για μια υψηλού επιπέδου θρησκευτική εκπαίδευση, καθώς επίσης και να συμβάλλουμε σε μία σύγκληση των στόχων της θρησκευτικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη, πρέπει να προβάλλουμε το ερώτημα εάν και κατά πόσο είναι επιθυμητό να εργαστεί κανείς προς μία θρησκευτική εκπαίδευση που επεκτείνονται πέρα από τα εθνικά όρια. Εάν όλοι μπορούμε να κατανοούμε με τον ίδιο τρόπο τις χριστιανικές αξίες της αλληλεγγύης, τις ισότητες, κ.λπ. και περιγράφονται πλήρως στην Συνθήκη της Λισαβόνας.

Τι θα μπορούσαμε να προσέξουμε για να ξεκινήσουμε ένα γόνιμο προβληματισμό για το ΜτΘ (Βλ. Friedrich Schweitzer, *The Case for Denominational and Cooperative Religious Education*, στο *Religious Education in a Plural, Secularised Society*, Waxmann Verlag, 2011, σελ. 24):

1. Η θρησκευτική εκπαίδευση πρέπει να αποτελεί αδιάσπαστο τμήμα της γενικής εκπαίδευσης (εκπαιδευτική ποιότητα).

2. Η θρησκευτική εκπαίδευση είναι κομμάτι του δημόσιου σχολείου και πρέπει να διδαχθεί αναλόγως (συμβολή στη γενική εκπαίδευση). Το θέμα εάν και κατά πόσο η θρησκεία ανήκει στη δημόσια ή την ιδιωτική σφαίρα δεν τίθεται πλέον, αφού το άρθρο 17 της Συνθήκης της Λισαβόνας έχει ρυθμίσει το διάλογο ανάμεσα στις θρησκευτικές κοινότητες και τα θεσμικά ευρωπαϊκά όργανα. (Βλ. την πρόσφατη επιστολή του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου προς τον Ε. Μπαρόζο, Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και την απάντηση του ιδίου στην ιστοσελίδα

http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/epistoles.asp?archive=yes&what_sub=epistolli&etos=2011&id=1328 και

http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/epistoles.asp?archive=yes&what_sub=epistoli&etos=2011&id=1344).

3. Η θρησκευτική εκπαίδευση πρέπει να είναι ανοικτή στις διαθρησκειακές αναφορές, σύμφωνα με την όλο και περισσότερο πλουραλιστική κατάσταση των σύγχρονων κοινωνιών (διάλογος, συμβολή στην ειρήνη και την ανοχή).

4. Η θρησκευτική εκπαίδευση πρέπει να βασίζεται στο δικαίωμα των παιδιών στη θρησκεία. Η διεθνής Σύμβαση της Ρώμης της 4ης Νοεμβρίου 1950 «περί προασπίσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών», την οποία έχει επικυρώσει η Ελληνική Δημοκρατία με το Νόμο 2329/1953 και το Ν.Δ. 53/1974 κατοχυρώνει με το Άρθρο 9 το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Στο Άρθρο 2 του Α προσθέτου πρωτοκόλλου ορίζει ότι: «ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται τό δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσιν την μόρφωσιν και εκπαιδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις».

Η «Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού», η οποία υιοθετήθηκε από την Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στις 20-11-1989 και επικυρώθηκε από την Ελληνική Δημοκρατία στις 2-12-1992 αναφέρει στο Άρθρο 14, παρ. 1 και 2 τα εξής: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού για ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη σέβονται το δικαίωμα και το καθήκον των γονέων ή, κατά περίπτωση, των νομίμων εκπροσώπων του παιδιού, να το καθοδηγήσουν στην άσκηση του παραπάνω δικαιώματος κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του».

5. Η σημερινή Κοινωνία της Γνώσης και της Πληροφορίας έχει δημιουργήσει επιπρόσθετα είδη ανισότητας και κοινωνικού αποκλεισμού, όπως π.χ. τον «διαδικτυακό αποκλεισμό» (internet/virtual exclusion) αλλά και την «διαπολιτισμική ανισότητα» (intercultural inequality). Στην πρώτη περίπτωση δεν είναι λίγα τα παραδείγματα που παρατηρούνται λόγω του νέου «ηλεκτρονικού αναλφαβητισμού», μεταξύ των εφήβων οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, αλλά και από τον τρόπο χρήσης της ίδιας της τεχνολογίας με το άσκοπο «σερφάρισμα» στο Διαδίκτυο. Μιλάμε για ένα οπτικό γραμματισμό, με άπειρες διαδικτυακές διευκολύνσεις, που το παιδί πρέπει να μάθει και να αξιολογεί (Βλ. Κων. Ζορμπά, Νέες Τεχνολογίες και Οικογένεια, έκδ. Κυριακίδη, Αθήνα 2009, σελ. 86-87. Πρβλ. Πρακτικά Συνεδρίου «Χρήσεις των Νέων Τεχνολογιών στην Ποιμαντική και την Εκπαίδευση», Παγκρήτιος Σύνδεσμος Θεολόγων, Περιοδικό Απόστολος Τίτος, Τεύχος 12, Απρίλιος 2009).

Η δεύτερη περίπτωση του «διαπολιτισμικού αποκλεισμού» (ρατσισμός, ξενοφοβία κ.λπ.) σχετίζεται με τα μεγάλα ποσοστά μετανάστευσης και μετακίνησης

των πληθυσμών που παρατηρούνται σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση και ειδικότερα στην Ελλάδα. Και εδώ τίθεται σε άμεση εφαρμογή η Οδηγία 77/486/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 25ης Ιουλίου 1977, περί της σχολικής φοιτήσεως των τέκνων διακινουμένων εργαζομένων. Πιστεύουμε ότι το σχολείο ως παράγοντας εμβάθυνσης των δημοκρατικών ιδεωδών πρέπει να εμπνέει στον μαθητή -τον αυριανό ευρωπαίο πολίτη- τον σεβασμό προς τις βασικές αρχές της Χάρτας Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, και να απευθύνεται προς όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική προέλευση και ταυτότητά τους. Ίσως εδώ θα πρέπει να υπογραμμίσουμε τον γενικότερο προβληματισμό που επικρατεί στις ημέρες μας με το θέμα: «Christianity, Citizenship, Education». Έτσι, και στις δύο περιπτώσεις, η εκπαίδευση καθίσταται βασικός παράγοντας για την κοινωνική συνοχή και τη στήριξη μιας κοινωνίας χωρίς βία και θρησκευτικούς αποκλεισμούς, με σεβασμό της διαπολιτισμικής διαφορετικότητας (intercultural persity).

6. Ο εκπαιδευτικός θεολόγος πρέπει να είναι επαγγελματίας, όπως και όλοι οι εκπαιδευτικοί, και με όλη τη σημασία της λέξης επαγγελματίας (καινοτομία).

Τα παραπάνω κριτήρια εστιάζουν στην εκπαιδευτική ποιότητα της θρησκευτικής εκπαίδευσης, τη συμβολή της στη γενική παιδεία, το διάλογο με το μαθητή και τον δάσκαλο. Τα κριτήρια αυτά μπορεί να διαμορφώσουν ένα νέο τύπο αξιολόγησης για τη θρησκευτική εκπαίδευση στην Ευρώπη και να βοηθήσουν στον προσανατολισμό του όλου εκπαιδευτικού συστήματος (βλ. επίσης τα συμπεράσματα της ερευνητικής ομάδας REDCo στην ιστοσελίδα http://www.redco.unihamburg.de/cosmea/core/corebase/mediabase/awr/redco/research_findings/REDCo_policy_rec_eng.pdf).

Η θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου είναι διάχυτες σε όλα τα επίσημα κείμενα τόσο του Συμβουλίου της Ευρώπης όσο και των θεσμικών ευρωπαϊκών οργάνων

(<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=5914>).

Ο Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος σημειώνει με έμφαση για τον τρόπο προσέγγισης της Εκκλησίας της σημερινής διαπολιτισμικής κοινωνίας μας: «Το πρόβλημα των σχέσεων των Χριστιανών με τις άλλες Θρησκείες (σ.σ. ΜτΘ) γενικά παρουσιάζει δύο πλευρές. Η πρώτη είναι πρακτική: Η αναγκαία συμβίωση με ανθρώπους άλλων θρησκευτικών πεποιθήσεων. Σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για ένα “διάλογο ζωής”, όπου η μόνη ενδεδειγμένη στάση είναι η ειρηνική συνύπαρξη, ο σεβασμός της θρησκευτικής ελευθερίας, αλλά ακόμη, η συνεργασία σε θέματα κοινωνικής αρμονίας και προόδου. Η δεύτερη είναι θεωρητική: Η κατανόηση των άλλων θρησκείων από πλευράς θεολογικής». (Οι Χριστιανοί στην πολυθρησκευτική Ενωμένη Ευρώπη, στο Διαπολιτισμικότητα και Θρησκεία στην Ευρώπη, Αντιπροσωπεία της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2011, σελ. 42).

Από την πλευρά του ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερώνυμος, κατά την ενημερωτική και επιμορφωτική συνάντηση που είχε με Θεολόγους Σχολικούς Συμβούλους της επικράτειας (1-3 Φεβρουαρίου 2012), έθιξε με ευθυκρισία, τόλμη και ειλικρίνεια όλα τα ζητήματα που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την θρησκευτική αγωγή τόσο στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος όσο και του κατηχητικού έργου της Εκκλησίας.

Η σημερινή κοινωνικο-οικονομική κρίση με όλες τις παραμέτρους της και τις συνέπειές της αποτελεί για τον Μακαριώτατο το κύριο πεδίο ενδιαφέροντος για την άσκηση πολύμορφης διακονίας προς το δοκιμαζόμενο πλήρωμα της Εκκλησίας, χωρίς ωστόσο να παραθεωρούνται και τα λοιπά φλέγοντα ζητήματα, όπως αυτό της παιδείας και μάλιστα της επιχειρούμενης-προτεινόμενης αναδιαμόρφωσης του περιεχομένου της και των στόχων της στο πλαίσιο του «Νέου Σχολείου», με ό,τι αυτό συνεπάγεται και για την θέση του ΜτΘ.

Χρειαζόμαστε ένα σχολείο ενσωματωμένο στην κοινωνία... και όχι απομονωμένο από την κοινωνία. Ο πολιτισμός είναι το κλειδί μέσα από τον οποίο μπορούμε να έχουμε καινοτόμες δράσεις στο σχολείο. Κι αυτό αποτελεί στόχος όλης της σχολικής κοινότητας συμπεριλαμβανομένης και της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Αυτό είναι πλέον κεκτημένο για τον θεολόγο εκπαιδευτικό και θα πρέπει να το διασώσουμε. Ας προσπαθήσουμε για την ουσία και όχι για το νομικό κέλυφος.

Έχει σημασία ο πολιτισμός στην Ευρώπη; Την απάντηση μας τη δίδει ο ίδιος ο Jean Monnet, ένας από τους αρχιτέκτονες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης: «Εάν έπρεπε να ξεκινήσω το έργο μου από την αρχή, θα ξεκινούσα από τον πολιτισμό» (Si c' était à recommencer, je commencerais par la culture, Cadmos, 33/1986, σελ. 22).

[Ο Δρ Κωνσταντίνος Β. Ζορμπάς, Θεολόγος-Κοινωνιολόγος-Πολιτικός Επιστήμων, συμμετέχει στις εργασίες της Ομάδας «για τη θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου» στο Συμβούλιο της Ευρώπης και είναι μέλος της Ομάδας Εργασίας στην Εκπαίδευση, με έμφαση στη θρησκευτική εκπαίδευση, του Συμβουλίου Ευρωπαϊκών Εκκλησιών]

Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά*

Άγγελου Βαλλιανάτου

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά, έκλεισε ένα χρόνο παρουσίας στα σχολεία που συμμετέχουν στην πιλοτική εφαρμογή του. Από τον Σεπτέμβριο του 2011 ως σήμερα, έχουν δημοσιευθεί ποικίλα κείμενα με θετικό και αρνητικό περιεχόμενο. Ο διάλογος και η αξιολόγησή για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών προβλέπονται από την ίδια τη διαδικασία που εφαρμόζει το Υπουργείο Παιδείας, είναι απαραίτητα για τη βελτίωσή του. Δεν είναι, όμως, όλα τα κείμενα αξιοποιήσιμα σ' αυτή τη διαδικασία. Σε πολλά από αυτά δίνεται η εντύπωση ότι αναπτύσσεται μια επιχειρηματολογία σε εντελώς διαφορετική βάση από αυτή που περιγράφει η κείμενη νομοθεσία, ότι χρησιμοποιούνται ίδιοι όροι, αλλά με διαφορετικό περιεχόμενο, και τέλος ότι ξεκινάμε πάλι και πάλι από μian αρχή που δε λαμβάνει υπόψη της την πραγματικότητα, όπως τη γνωρίζουμε στην καθημερινή εκπαιδευτική πράξη.

Για να συζητούμε γόνιμα, είναι απαραίτητο να συμφωνήσουμε σε κοινή έννοια και περιεχόμενο των όρων που χρησιμοποιούμε, ώστε να είναι βέβαιο ότι μιλάμε για το ίδιο πράγμα. Επιπρόσθετα, αν και καθένας έχει δικαίωμα να φιλοσοφεί και να επιχειρηματολογεί, να ανταλλάσσει ιδεολογικά επιχειρήματα, να εκφράζει επαίνους ή να εκτοξεύει κατηγορίες, ότι τελικά αποφασίζεται, εφαρμόζεται στο σχολείο, που έχει καθήκον να προσφέρει στα παιδιά και στους νέους την καλύτερη δυνατή εκπαίδευση.

Ο νόμος 1566, στον οποίο στηρίζεται η λειτουργία του σχολείου, στο πρώτο άρθρο του περιγράφει πως: «Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά». Αυτή είναι η νόμιμη βάση στην οποία οφείλει να στηρίζεται κάθε σχετική συζήτηση. Ο 1566 είναι σε ισχύ από το 1985. Οι μέχρι τώρα προσπάθειες να εφαρμοστεί, έχουν συντελέσει ώστε να εξελιχθεί το εκπαιδευτικό μας σύστημα ως σήμερα, έχουν καταγραφεί θετικά ή αρνητικά στην εμπειρία και στη συνείδηση διδασκόντων και διδασκομένων και επηρεάζουν κάθε νέα προσπάθεια. Αυτά τα στοιχεία δεν είναι δυνατόν να αμφισβητούνται ή να αγνοούνται σε κάθε νέο διάλογο.

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=10659>), στις 8-10-2012.

Τα παραπάνω μας κάνουν να σκεφτούμε πως άλλο πράγμα είναι η συζήτηση για τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών και άλλο η εφαρμογή της στο ελληνικό σχολείο. Και εδώ διακρίνονται όλοι όσοι καλοπροαίρετα ασχολούνται με το θέμα σε ειδικούς και μη, σε γνώστες και μη, σε θεωρητικούς και ανθρώπους της πράξης. Η διαφορά είναι πως ενώ ως σκεπτόμενοι άνθρωποι δικαιούμαστε να συζητούμε και να αμφισβητούμε την αποτελεσματικότητα ή την ορθότητα των νόμων και των σκοπών της εκπαίδευσης και να ζητούμε την αλλαγή τους, ως έλληνες πολίτες είμαστε υποχρεωμένοι να τους εφαρμόζουμε, μέχρι να αντικατασταθούν από νέους.

Το πρόβλημα όμως δεν είναι μόνο εκεί. Όπως φαίνεται σε μέρος της δημοσιευμένης αρθρογραφίας που ασχολείται με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά, δεν υπάρχει συνεννόηση, διότι καθώς φαίνεται, δεν υπάρχει κοινός τόπος κατανόησης σε κομβικές έννοιες, όπως είναι η λειτουργία του Προγράμματος Σπουδών, ο τρόπος της διδασκαλίας, η χρήση της Θεματικής Ενότητας ή το περιεχόμενο του όρου διαπολιτισμική εκπαίδευση, για να αναφερθώ μόνο στα βασικά. Έτσι, η κριτική που δημοσιοποιείται είναι δύσκολο να αξιοποιηθεί, αφού δεν αγγίζει και δεν αφορά το νέο Πρόγραμμα Σπουδών, αλλά ένα μοντέλο θρησκευτικής εκπαίδευσης που δεν είναι εφαρμόσιμο στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Η λειτουργία του Προγράμματος Σπουδών

Τα Προγράμματα Σπουδών που εφαρμόστηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες στην ελληνική εκπαίδευση, στηρίζονταν στο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Το Αναλυτικό Πρόγραμμα ήταν ένα κείμενο εργασίας, στο οποίο καταγράφονταν το θέμα και οι εκπαιδευτικοί στόχοι και το περιεχόμενο κάθε διδακτικής ενότητας, δηλαδή κάθε διδακτικής ώρας και δίνονταν βοηθητικά κείμενα. Παρ' ότι στην ουσία, αυτό το εργαλείο ήταν ο νόμος που οι εκπαιδευτικοί καλούνταν να εφαρμόσουν, κάθε Αναλυτικό Πρόγραμμα προκαλούσε τη συγγραφή ενός βιβλίου, ενός διδακτικού εγχειριδίου. Η μεγάλη παρεξήγηση στο εκπαιδευτικό μας σύστημα ήταν πως για πολλούς εκπαιδευτικούς, αλλά κυρίως όλους τους μαθητές, τις μαθήτριες και τους γονείς τους, το βιβλίο αυτό αντιπροσώπευε την «ύλη» του μαθήματος. Είναι εύκολο να καταλάβουμε πως ένα βιβλίο, το καλύτερο βιβλίο, δε είναι δυνατόν να διαπραγματεύεται εξαντλητικά το εύρος ενός Αναλυτικού Προγράμματος.

Για παράδειγμα, είναι ενδιαφέρον να αναλογιστούμε πως το βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού που αποσύρθηκε πριν λίγα χρόνια μετά τα ζητήματα που προέκυψαν κατά την κυκλοφορία του και όποιο νέο βιβλίο γράφτηκε ή θα γραφτεί για να το αντικαταστήσει –βιβλία που αξιωματικά πρέπει να είναι εντελώς διαφορετικά– υλοποιούν το ίδιο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Καταλήξαμε, έτσι, να στενέψουμε τις δυνατότητες του σχολείου σε διδασκαλίες βιβλίων, άριστων, καλών, μέτριων ή κακών. Φτάσαμε, μάλιστα, στο σημείο να αντικαταστήσουμε τη

διδασκαλία έστω και των βιβλίων με αποστήθισή τους για όποιο παιδί ήθελε να εισαχθεί στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Το 2003, τα Αναλυτικά Προγράμματα αντικαταστάθηκαν από το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ), σύστημα που προσπάθησε να ευρύνει τους ορίζοντες της εκπαίδευσης, όπου για κάθε μάθημα και ώρα προτείνονται στόχοι, περιεχόμενο και ενδεικτικές δραστηριότητες. Το ΔΕΠΠΣ προσπάθησε να διασυνδέσει τα γνωστικά αντικείμενα με τη χρήση πιο σύγχρονων μεθόδων διδασκαλίας. Δυστυχώς, τα ΔΕΠΠΣ κατέληξαν επίσης στη συγγραφή βιβλίων που κυκλοφόρησαν το 2006 και καθώς δεν έγινε επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις καινοτομίες οι αλλαγές που επαγγελοτάταν δεν εφαρμόστηκαν. Είναι κοινή πρακτική στο ελληνικό σχολείο, ο δάσκαλος να διδάσκει το βιβλίο, ο μαθητής να το διαβάζει στο σπίτι, να λύνει ασκήσεις, και στη συνέχεια να ελέγχεται κατά πόσον «έμαθε» τα όσα διδάχθηκε. Είναι επίσης χαρακτηριστικό πως το μεγάλο ποσοστό των δασκάλων και καθηγητών του ελληνικού σχολείου, δε γνωρίζουν και δε χρησιμοποιούν τα Αναλυτικά Προγράμματα, αλλά διαπραγματεύονται μόνο το περιεχόμενο του ενός βιβλίου που έχει συγγραφεί για το μάθημά τους.

Η χρήση της Θεματικής Ενότητας

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών ακολουθεί εντελώς διαφορετική πρακτική. Δεν είναι χωρισμένο σε Διδακτικές Ενότητες (ένα μάθημα σε μία σχολική ώρα), αλλά σε Θεματικές, που απασχολούν τα παιδιά για δύο ως επτά δίωρα. Μια Θεματική Ενότητα δεν είναι ένα «μάθημα», αλλά ένα ευρύ πεδίο γνώσης, ένα βασικό θέμα μελέτης, στο οποίο, με τον σχεδιασμό, το συντονισμό και τη βοήθεια του διδάσκοντος τα παιδιά θα μελετήσουν πηγές, θα ερευνήσουν, θα ανακαλύψουν, θα συζητήσουν, θα διατυπώσουν σκέψεις, θα διαπραγματευτούν στο ασφαλές περιβάλλον του σχολείου και τελικά θα μάθουν. Μια Θεματική Ενότητα, αν και έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο που περιγράφεται στο Πρόγραμμα Σπουδών, δεν αποτελεί «ύλη» προς μάθηση. Οι διδάσκοντες καλούνται να κατασκευάσουν ένα σενάριο διδασκαλίας, μια πορεία ανακάλυψης, προσαρμοσμένη στις μαθησιακές ανάγκες της συγκεκριμένης τάξης στην οποία διδάσκουν. Για το σκοπό αυτό, το Πρόγραμμα Σπουδών προσφέρει πολλές εναλλακτικές προτάσεις, από τις οποίες ο διδάσκων μπορεί να διαλέξει τις κατάλληλες για την τάξη του, αλλά και μπορεί να βρει άλλες, κατά την κρίση του. Γι' αυτό και ουσιαστικά, ο σκελετός του «βιβλίου» του μαθήματος κατασκευάζεται από τον διδάσκοντα και το περιεχόμενό του συγγράφεται από τον ίδιο, σε συνεργασία με την κάθε τάξη. Ενώ, δηλαδή, το κεντρικό θέμα είναι ίδιο για όλα τα παιδιά της ίδιας τάξης ανά την Ελλάδα, το περιεχόμενο (για παράδειγμα πηγές, κείμενα, οπτικοακουστικό υλικό), ο τρόπος ενασχόλησης (για παράδειγμα μετωπική διδασκαλία, αφήγηση, ομαδοσυνεργατικές ασκήσεις, βιωματικές μέθοδοι) αλλά και το επίπεδο (για παράδειγμα προσέγγιση, γνωριμία, εμβάθυνση, κριτική) του κάθε μαθήματος εξαρτάται από τα ιδιαίτερα

χαρακτηριστικά της τάξης στην οποία διδάσκεται το μάθημα (για παράδειγμα τόπος, σύνθεση, φυσιογνωμία, ιδιοσυγκρασία, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τάξης). Ευνόητο είναι πως η περιγραφή των παραπάνω χαρακτηριστικών δεν βαρύνει ατομικά ή ιδιωτικά τον κάθε διδάσκοντα, αλλά το σύνολο των διδασκόντων κάθε σχολείου, που με συνεργασία και κοινό προγραμματισμό, έχει τη δυνατότητα να προσαρμόσει την προσφερόμενη εκπαίδευση στις ανάγκες της συγκεκριμένης μαθητικής κοινότητας που απευθύνεται.

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών, λοιπόν, δεν καταλήγει στη συγγραφή βιβλίων, αλλά στην κατασκευή μιας έντυπης και ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης πηγών και υλικού (βιβλία, κείμενα, εικόνες, μουσική, τέχνη, βίντεο, ταινίες κ.ά.) που έχει ξεκινήσει και εμπλουτίζεται συνεχώς, απ' όπου οι διδάσκοντες ήδη μπορούν, και θα μπορούν ολοένα και περισσότερο να βρίσκουν κάθε τι που χρειάζονται, ώστε να διαπραγματεύονται το περιεχόμενο του μαθήματος με τα παιδιά.

Ο τρόπος της διδασκαλίας

Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών οδηγεί σε εντελώς διαφορετικό τρόπο διδασκαλίας. Η από καθέδρας προφορική παράδοση του μαθήματος, μέθοδος που αποτελούσε ως τώρα την συνηθισμένη διδακτική μέθοδο στο σχολείο, δεν αποτελεί πια τον μοναδικό τρόπο παράδοσης. Για την εφαρμογή του νέου Προγράμματος Σπουδών, ο διδάσκων δε μπορεί να είναι πια απέναντι στα παιδιά, αλλά εξίσου στο πλάι και πίσω τους, αφού δεν είναι αυτός που αποκλειστικά μεταδίδει τη δική του γνώση, αλλά παράλληλα εκείνος που συντονίζει, που πληροφορεί, που διευκολύνει, είναι η ψυχή της τάξης, ο ειδικός επιστήμονας που γνωρίζει τον τρόπο να μεταφράζει το περιεχόμενο της επιστήμης του σε διδακτικές μεθόδους και τεχνικές, κατάλληλες για τα συγκεκριμένα παιδιά του σχολείου του. Η μετωπική διδασκαλία εμπλουτίζεται με ομαδοσυνεργατικές μεθόδους, οι τάξεις εργάζονται σε ομάδες, όπου κάθε μαθητής και μαθήτρια έχει τη δυνατότητα να ανακαλύψει και να ασκήσει τις δικές του δεξιότητες, να κατανοήσει το περιεχόμενο του μαθήματος με τη μοναδική ιδιοσυγκρασία του, να μαθαίνει με τρόπους που να τον διευκολύνουν.

Το περιεχόμενο της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης

Ένας από τους συχνούς μύθους που συνοδεύουν τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και ο οποίος συναντάται αποκλειστικά σε ανθρώπους που δεν έχουν ασχοληθεί με αυτήν, είναι πως αφορά μόνο σχολεία με ποικίλο μαθητικό πληθυσμό. Ο μύθος αυτός πηγάζει από την ψευδαίσθηση μιας ιδεατής «καθαρότητας» των υπόλοιπων σχολείων, όπου φοιτούν μόνο «αυτόχθονες» μαθητές. Εκτός από την άγνοια της σύγχρονης σχολικής πραγματικότητας, η θεώρηση αυτή στηρίζεται σε λάθος βάση. Η πολιτισμική ταυτότητα των ανθρώπων που μιλούν την ίδια γλώσσα, έχουν κοινό θρήσκευμα και είναι φορείς της ίδιας ιστορίας δεν είναι ταυτόσημη, ούτε αμετάβλητη. Κάθε παιδί που πηγαίνει στο

σχολείο έχει τη δική του ταυτότητα, όμοια με άλλες αλλά όχι ίδια, έχει δικές του δεξιότητες, ταλέντα, τρόπο να μαθαίνει, έχει τελικά κοινές, αλλά και διαφορετικές μαθησιακές ανάγκες.

Έτσι, η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, δεν ασχολείται μόνο με ότι ονομάζουμε πολιτισμικό ή πολιτιστικό. Υπογραμμίζει το δικαίωμα και σ' αυτή τη διαφορετικότητα. Πρεσβεύει, δηλαδή, πως κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να έχει τις δικές του πεποιθήσεις, αρκεί να σέβονται τους βασικούς κανόνες των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Έτσι το σχολείο γίνεται ο χώρος όπου κάθε μαθητής και μαθήτρια καλείται, να γνωρίσει τον πολιτισμό του τόπου όπου κατοικεί και συνάμα στοιχεία από τον πολιτισμό όσων ανθρώπων συνθέτουν το εθνικό του, το ευρωπαϊκό και το παγκόσμιο περιβάλλον. Στο σχολείο αυτό κάθε μαθητής πρέπει να αισθάνεται ελεύθερος και ασφαλής να μαθαίνει, χωρίς να πρέπει να απεμπολήσει τις πολιτισμικές επιλογές της οικογένειάς του, χωρίς αυτές να τον κατατάσσουν ιεραρχικά στην κοινωνία. Σ' αυτή τη βάση, το σχολείο μπορεί να ασκήσει κάθε άνθρωπο που έχει δικαίωμα να είναι διαφορετικός, στο να συμβιώνει με τον άλλον, χωρίς τον κίνδυνο να επηρεαστεί από αυτόν από άγνοια, χωρίς να αισθάνεται ανώτερος ή κατώτερος εξ αιτίας των επιλογών του. Σε κάθε μέλος αυτής της κοινότητας μάθησης είναι σεβαστή η δυνατότητα να θεωρεί ως αλήθεια αυτό που ο ίδιος δέχεται πως είναι, χωρίς επιπτώσεις. Και κάθε παιδί έχει στο σχολείο την ευκαιρία να μαθαίνει «τα δικά του» και «τα των άλλων», μαζί, στην ίδια τάξη, χωρίς να χωρίζεται εξ αιτίας των οικογενειακών φυλετικών ή θρησκευτικών του επιλογών.

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση είναι ένας τρόπος λειτουργίας κάθε σχολείου, ανεξάρτητα από την πολιτισμική σύνθεση των μαθητών του. Υλοποιεί τον προσανατολισμό του σχολείου προς το κοινό ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό όραμα όπως αυτό περιγράφεται στη σχετική εκπαιδευτική νομοθεσία. Ένα σχολείο που δίνει τις απαραίτητες γνώσεις και καλλιεργεί τις κατάλληλες δεξιότητες, ώστε οι μαθητές να μπορούν να ζήσουν δημιουργικά στο πολυπολιτισμικό ευρωπαϊκό περιβάλλον, να συμβιώσουν ειρηνικά, σεβόμενοι τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Νομίζω πως μετά από τις παραπάνω διευκρινήσεις, γίνεται φανερό πως η συζήτηση για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών δε μπορεί να στηριχθεί ή να εξαντληθεί στη σύγκριση με το παρελθόν, ιδιαίτερα αφού το νέο Πρόγραμμα Σπουδών:

- Δε μπορεί να κριθεί με τα κριτήρια ενός «ομολογιακού» μαθήματος, καθ' ότι η κατήχηση των μελών της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν ανήκει στα καθήκοντα του μαθήματος των Θρησκευτικών, όπως περιγράφεται στους ισχύοντες νόμους.
- Δε μπορεί να συγκριθεί με τα προηγούμενα Αναλυτικά Προγράμματα και μάλιστα στο εάν περιέχουν ετούτο ή εκείνο το θέμα, ούτε καν με ποσοστιαίες συγκρίσεις στο περιεχόμενό τους, διότι δεν περιγράφει «μαθήματα» που διδάσκονται, αλλά Θεματικές Ενότητες που τίθενται προς

επεξεργασία στην τάξη. Για παράδειγμα, σε ένα θέμα, όπως η προσευχή, μπορεί στο Πρόγραμμα Σπουδών να μην αναφέρεται κάποια δραστηριότητα που να ασχολείται με την Θεοτόκο, αυτό όμως δε σημαίνει πως ο διδάσκων δε μπορεί να εισάγει εκείνος δραστηριότητες που να χρησιμοποιούν το πρόσωπο, την ιστορία, την εικόνα, τους ύμνους ή τη λατρευτική παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας για το ζήτημα αυτό, αν θεωρήσει πως έτσι θα βοηθήσει τους μαθητές του να μάθουν καλύτερα.

- Δε μπορεί να κατηγορηθεί για «πανθησκεία» ή για θρησκευολογικές τάσεις, πως αποτελεί έκπτωση από την ορθόδοξη παράδοση ή πως περιέχει πληροφορίες και περιεχόμενο ακατάλληλα για κάποιες ηλικίες, διότι αφ' ενός μεν τα όσα αναφέρονται σε αυτό δεν αποτελούν αποκλειστική «ύλη» προς διδασκαλία, αλλά και διότι εναπόκειται στην κρίση και την ευθύνη του διδάσκοντος να επιλέξει πηγές και πληροφορίες κατάλληλες για την κάθε τάξη του, ώστε να κατασκευάσει το κατάλληλο σενάριο διδασκαλίας. Εξάλλου, ο προσεκτικός αναγνώστης του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά εύκολα θα διαπιστώσει πως όλα τα ζητήματα που αναφέρονται εκεί είναι ήδη γνωστά στα παιδιά από το περιβάλλον τους, ή πως θα έπρεπε να ασχοληθούν με αυτά, πριν τα πληροφορηθούν από μόνα τους με ακατάλληλους τρόπους.

Είναι δόκιμο το επιχείρημα πως τα παιδιά που ανήκουν στην Ορθόδοξη Εκκλησία θα πρέπει να κατηχούνται στα δόγματά της. Είναι εξίσου δόκιμο, κάθε νέος και νέα σχολικής ηλικίας να κατηχείται στα δόγματα της θρησκείας ή της φιλοσοφίας που έχει επιλέξει η οικογένειά του. Σε κάποια ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα, όπου ο αριθμός των παιδιών μπορεί να δικαιολογήσει την εξασφάλιση της κατήχησης στο χώρο του σχολείου, στο μάθημα των Θρησκευτικών τα παιδιά χωρίζονται σε τάξεις αντίστοιχες με το θρήσκευμά τους. Δεν πρέπει να λησμονούμε, όμως, πως σ' αυτά τα συστήματα, το μάθημα δεν ανήκει στο υποχρεωτικό πρόγραμμα του σχολείου, αλλά το κράτος έχει αναλάβει την υποχρέωση να διευκολύνει τα μέλη των θρησκειών στην κατήχησή τους. Είναι σαφές, πως στην Ελλάδα της πλειοψηφίας των Ορθόδοξων μαθητών, το καθήκον αυτό δεν το έχει ως σήμερα απεμπολήσει η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, ώστε να συζητηθεί αν και με ποιο τρόπο θα πρέπει να το αναλάβει το σχολείο. Σ' εκείνους που λανθασμένα θεωρούν πως παρ' όλα αυτά, τα ελληνόπουλα εδώ και πολλές δεκαετίες κατηχούνταν στο σχολείο τους, θα ήθελα να θυμίσω πως μιλάμε για μια αναποτελεσματική κατήχηση, για ένα εγχείρημα με κακά αποτελέσματα. Και αυτό διότι, αν σκοπός του μαθήματος των Θρησκευτικών ήταν η κατήχηση των παιδιών, τότε πως εξηγείται πως οι περισσότεροι Έλληνες που δηλώνουν ότι είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι σήμερα είναι ακατήχητοι, χωρίς ενοριακή συνείδηση και ενεργό συμμετοχή στη ζωή ή στη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας;

Είμαι από εκείνους που πιστεύουν ότι το μάθημα των Θρησκευτικών αποτελεί ενοποιητικό παράγοντα, απαραίτητο για την πληρότητα της λειτουργίας των ελληνικών σχολείων. Εκτός από τα πρακτικά ζητήματα που τίθενται αν θελήσουμε να χωρίσουμε τα παιδιά σε θρησκείες στο μάθημα των Θρησκευτικών (ποσοστά, διδάσκοντες, τρόπος διδασκαλίας κλπ.) όσοι επιμένουν σε ένα κατηχητικό μάθημα για χάρη των Ορθόδοξων μαθητών, θα πρέπει παράλληλα να αναλάβουν και την ευθύνη για τον αποκλεισμό του από το κεντρικό πρόγραμμα σπουδών, καθώς και για την παραίτηση από ένα μάθημα που, όπως προβλέπεται από το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά σήμερα, απευθύνεται στο σύνολο των μαθητών του σχολείου και προσθέτει στην εκπαίδευσή τους τη θρησκευτική της διάσταση.

Όσο κι αν υπάρχουν άνθρωποι σήμερα που συνεχίζουν να αρνούνται την πολυπολιτισμική σύνθεση του πληθυσμού της χώρας μας, όσο κι αν κάποιοι επιμένουν πως μόνη φροντίδα του κράτους θα πρέπει να είναι οι Έλληνες, όπως εκείνοι τους περιγράφουν, και αυτοί ακόμη θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν πως όλοι ανεξάρτητα οι Έλληνες Ορθόδοξοι που φοιτούν στο ελληνικό σχολείο έχουν ανάγκη να μάθουν εκτός από στοιχεία της Ορθόδοξης θρησκείας, αντίστοιχα στοιχεία για τους «άλλους». Αλλιώς, τα παιδιά αυτά θα είναι εκτεθειμένα αργότερα στη γοητεία του άγνωστου, σε κάθε επιρροή, σε κάθε στοιχείο που η άγνοιά τους ή η ημιμάθειά τους θα θεωρήσει ελκυστικό, νέο, ενδιαφέρον ή μαγικό, ικανό να αντικαταστήσει τις συνηθισμένες και συνήθως συναισθηματικές θρησκευτικές τους συνήθειες. Η ανάγκη να πλατύνει το περιεχόμενο της θρησκευτικής εκπαίδευσης γίνεται πιο επιτακτική, καθώς οι μικτοί γάμοι θα αυξηθούν κατά πολύ σε μερικά χρόνια στην Ελλάδα και παράλληλα η κινητικότητα των νέων είναι ήδη μεγάλη, αφού πολλοί νέοι Έλληνες διαλέγουν ή αναγκάζονται να ζήσουν στο εξωτερικό. Με ποιο δικαίωμα θα αφήσουμε τα νέα παιδιά ανενημέρωτα για όποιους πολιτισμούς και θρησκείες δεν ονομάζουμε ελληνικές; Με ποια άνεση θα αποκλείσουμε την απαραίτητη αυτή θρησκευτική γνώση από τους νέους μας;

Τα νέα Προγράμματα Σπουδών είναι καινούρια για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, δεν είναι όμως καινούρια για πάρα πολλές από τις χώρες του κόσμου. Εφαρμόζονται ως μέθοδος με πολύ καλά αποτελέσματα σε όλες τις ηπείρους, αλλού πριν δεκαετίες και αλλού πιο πρόσφατα, με άριστα αποτελέσματα.

Στην Ελλάδα, όταν συζητούμε για τα νέα Προγράμματα Σπουδών, δε θα πρέπει να αγνοούμε πως έχουν ήδη στο ενεργητικό τους ένα χρόνο πιλοτικής εφαρμογής σε μικρό, αλλά αντιπροσωπευτικό ανά την επικράτεια αριθμό σχολείων. Δε μπορούμε, λοιπόν, να συζητούμε σαν να επρόκειτο για μια θεωρητική μελλοντική πρόταση, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη την αξιολόγηση της εφαρμογής τους.

Ως υπεύθυνος για την οργάνωση και το συντονισμό της επιμόρφωσης των Σχολικών Συμβούλων, των επιμορφωτών των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονται στα σχολεία

που εφάρμοσαν πιλοτικά το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά, αλλά και ως υπεύθυνος για την επιμόρφωση 150 θεολόγων καθηγητών και καθηγητριών που επιμορφώθηκαν φέτος στο Διορθόδοξο Κέντρο της Εκκλησίας της Ελλάδος, υπό την αιγίδα του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, έχω την υποχρέωση, με την ευθύνη που μου δίνει η θέση μου, αλλά και την εμπειρία και τη γνώση από τη συνεργασία μου με τους διδάσκοντες τα Θρησκευτικά, να δηλώσω επιγραμματικά τα εξής:

Από την ανακοίνωση των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, υπήρξαν θεολόγοι εκπαιδευτικοί που αντιτέθηκαν επί της αρχής σε κάθε αλλαγή. Ο μικρός αριθμός των καθηγητών αυτών, αρνήθηκε να τα διαβάσει, να επιμορφωθεί, να συμμετάσχει σε συναντήσεις συνεργασίας, υπακούοντας συναισθηματικά σε αρνητικές γνώμες, απόψεις και δημοσιεύματα, στερώντας από τον εαυτό του τη δυνατότητα ακόμη και να αποκτήσει επιχειρήματα που να στηρίζουν την αντίθεσή τους. Και τούτο, ενώ είναι σαφές ευθύς εξ αρχής πως κάθε πιλοτική εφαρμογή έχει σκοπό την αξιολόγηση κάθε νέου παιδαγωγικού στοιχείου, την κριτική και την πρόκληση αλλαγών και βελτιώσεων.

Ο μεγάλος αριθμός τόσο των θεολόγων των πιλοτικών σχολείων, όσο και όσων επιμορφώθηκαν στο Διορθόδοξο Κέντρο, εξέφρασε τη δυσκολία του κυρίως για τις αλλαγές των μεθόδων και των πρακτικών, αλλά παράλληλα την ικανοποίησή του τόσο για το περιεχόμενο όσο και για τον τρόπο που λειτουργεί το μάθημα. Όσοι επιμορφώθηκαν και τόλμησαν να αλλάξουν τον τρόπο διδασκαλίας τους, κατάλαβαν στην πράξη τις δυνατότητες που προσφέρουν οι αλλαγές, εντυπωσιάστηκαν από την ανταπόκριση των παιδιών, από την θετική αλλαγή στη συμπεριφορά των «αδύνατων» μαθητών, από την αύξηση του ενδιαφέροντος του μεγαλύτερου ποσοστού των μελών της τάξης, από τα αποτελέσματα της διδασκαλίας τους στο σύνολο των παιδιών. Πρέπει να σημειώσουμε πως οι ως άνω εκπαιδευτικοί δεν ήσαν όλοι πεπεισμένοι εξ αρχής για την αποτελεσματικότητα των αλλαγών, η εμπειρία όμως της εφαρμογής του νέου Προγράμματος Σπουδών διέψευσε τις αμφιβολίες τους.

Ιδιαίτερα όσον αφορά στην ουσία της θρησκευτικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών, στο ερώτημα, δηλαδή, αν το νέο Πρόγραμμα Σπουδών αποτελεί κίνδυνο και μειοδοτεί έναντι της ουσίας του μαθήματος ή δημιουργεί κινδύνους συγκρητισμού και ημιμάθειας, ή υστερεί σε σχέση με όσα καλά στοιχεία είχε στο παρελθόν, οι εκπαιδευτικοί που εφάρμοσαν το Νέο Πρόγραμμα βεβαιώνουν πως η εμπειρία τους δείχνει τα αντίθετα. Στην αξιολόγηση του προγράμματος δε βρέθηκε κάποιος που, αφού το εφάρμοσε, υιοθέτησε ή εισχώρησε κατόπιν στην κινδυνολογική επιχειρηματολογία όσων ξιφουλκούν διά των κειμένων τους εναντίον των αλλαγών στο σχολείο και ιδιαίτερα στο μάθημα των Θρησκευτικών. Και πολύ φοβούμαι, πως αυτό είναι που λείπει και από τους περισσότερους που ενστερνίζονται τέτοιες απόψεις. Ή αρκούνται να κρίνουν επί χάρτου, με μόνη τη

μελέτη του προγράμματος, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την εφαρμογή του, ή έχουν απόσταση από το σύγχρονο σχολείο, τη λειτουργία και τις ανάγκες του.

Δεν είναι όλα ρόδινα στην εφαρμογή του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά. Οι μεγαλύτερες δυσκολίες, όμως, βρίσκονται στην έλλειψη ενημέρωσης και επιμόρφωσης, στις μεγάλες αλλαγές που απαιτούνται (διάβασμα, προετοιμασία, αλλαγή στάσης κ.ά.) από τη μεριά των διδασκόντων, σε πρακτικές δυσκολίες στο σχολείο και όχι στη μέθοδο και το περιεχόμενο του ίδιου του Προγράμματος Σπουδών.

Νομίζω πως για να κρίνει κάποιος γόνιμα κάτι, θα πρέπει να το δει όπως είναι και όχι όπως του φαίνεται. Με τα κριτήρια που είναι φτιαγμένο και όχι με τις προσωπικές απόψεις και εντυπώσεις. Αντιπαρέρχομαι τους μειωτικούς, προσβλητικούς και επιθετικούς χαρακτηρισμούς εναντίον των προσώπων που εργάστηκαν για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών. Χαρακτηρίζουν εκείνους που τους εκτοξεύουν και φανερώνουν αδυναμία που προκαλεί η έλλειψη ουσιαστικών επιχειρημάτων, απώλεια της ψυχραιμίας που απαιτεί μια τόσο σοβαρή συζήτηση. Ο νηφάλιος και επί του θέματος διάλογος, θα είναι ακόμη πιο γόνιμος και δημιουργικός, αν εστιαστεί στην καλύτερη δυνατή αντιμετώπιση των μαθησιακών αναγκών των παιδιών του σχολείου.

Σε κάθε περίπτωση, η συνεχής ουσιαστική αξιολόγηση και η επί τα βελτίω αναδιαμόρφωση του Προγράμματος Σπουδών είναι συστατικό του στοιχείο, καθώς πρόκειται για αναλυτικό πρόγραμμα διαδικασίας. Ο αναστοχασμός και η κριτική είναι απολύτως απαραίτητα στοιχεία, τώρα που η πιλοτική εφαρμογή του νέου Προγράμματος Σπουδών και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών βρίσκεται ακόμη στην αρχή της. Και ο διάλογος είναι χρήσιμος, όταν αυτοί που διαλέγονται έχουν κατανοήσει σε βάθος το περιεχόμενο των όρων που διαπραγματεύεται το θέμα τους, εδώ το μάθημα των Θρησκευτικών στο ελληνικό σχολείο και το νέο Πρόγραμμα Σπουδών.

[Ο Άγγελος Βαλλιανάτος είναι Διδάκτωρ Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων, μέλος της ομάδας εμπειρογνομόνων που συνέταξε το νέο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό για τον εκπαιδευτικό στα Θρησκευτικά και υπεύθυνος για την οργάνωση και το συντονισμό του επιμορφωτικού προγράμματος των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τα Θρησκευτικά στα σχολεία που εφάρμοσαν πιλοτικά το νέο Πρόγραμμα Σπουδών κατά το σχολικό έτος 2011-2012]

Νέο Πρόγραμμα Σπουδών Θρησκευτικών: απαντήσεις σε καλοπροαιρέτους

Μέρος Α': τι είδους μάθημα θέλουμε;*

*Δημητρίου Ν. Μόσχου,
Επίκουρου Καθηγητή Τμήματος Θεολογίας Παν/μίου Αθηνών*

Κανονικά η συζήτηση για τις εξελίξεις στο ΜτΘ θα έπρεπε να γίνεται με συντεταγμένη και επίπονη σπουδή και φυσικά με σοβαρά επιχειρήματα και όχι να η μία πλευρά να είναι υποχρεωμένη να δίνει διαρκώς απαντήσεις σε κραυγές και βαρείς χαρακτηρισμούς περί «χριστομάχων», «εξωνημένων στη Νέα Εποχή», μάθημα «μύησης στα βαθιά του σατανά» (!) κττ. στα διάφορα μέσα. Επειδή όμως «περί αληθείας ο λόγος, ης ουδέν προτιμότερον και αιδεστικώτερον» (για να θυμηθούμε τον άγιο Θεόδωρο Στουδίτη), η παρούσα απάντηση αποσκοπεί στο να συμβάλει σε μια τέτοια αναζήτηση αληθείας με τη μορφή προσωπικής κατάθεσης από έναν άνθρωπο που συμμετείχε στη δημιουργία του νέου Προγράμματος Σπουδών των Θρησκευτικών στην Υποχρεωτική Εκπαίδευση.

Το δίλημμα περί το οργανωτικό υπόβαθρο

Το μάθημα των Θρησκευτικών οφείλει (για λόγους που θα εξηγήσουμε) στο πλαίσιο της σημερινής ελληνικής δημοκρατικής πολιτείας ν' ακολουθήσει στην οργάνωσή του έναν από τους δύο δρόμους: ο ένας είναι μύηση στην πίστη μιας συγκεκριμένης κοινότητας πίστεως που θα δίνεται και θα λαμβάνεται αντίστοιχα εντός στο πλαίσια αυτής της κοινότητας: δηλαδή Ορθόδοξα Θρησκευτικά σε Ορθόδοξους μαθητές, ρωμαιοκαθολικά σε Ρωμαιοκαθολικούς, ισλαμικά σε Μουσουλμάνους κλπ. Ο άλλος είναι ένα μάθημα για όλους τους μαθητές που θα πληροφορεί για τη θρησκεία αυτού του τόπου και ταυτόχρονα θα δίνει και τα απαραίτητα εφόδια για την κατανόηση της πίστης των διαφορετικών θρησκειών που σχετίζονται σε διαφορετικό βαθμό με τη ζωή των μαθητών (λόγω γειτνίασης, ιστορικών καταβολών, κλπ.). Ο πρώτος δρόμος ακολουθείται κατά το δυνατόν σήμερα, αφού εξαιρούνται οι μη ορθόδοξοι μαθητές από το μάθημα. Δεν έχει όμως, οργανωθεί η διδασκαλία του για όλους τους μαθητές των άλλων θρησκειών ή ομολογιών παντού. Ο δεύτερος εφαρμόζεται σε άλλες χώρες.

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο http://e-theologia.blogspot.gr/2012/09/blog-post_30.html, στις 30-10- 2012.

Αυτό που πρέπει να τονιστεί εδώ είναι ότι και οι δύο δρόμοι έχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα (για τα οποία η ουσιαστική συζήτηση μέχρι τώρα μάλλον απουσιάζει) αλλά, πάντως, ΔΕΝ έχει εφευρεθεί επί του παρόντος ένας τρίτος δρόμος συμβατός με μια δημοκρατική πολιτεία, όπου επικρατεί το ευρωπαϊκά κατοχυρωμένο ουδετερόθρησκο κράτος. Αν κάποιος νομίζει ότι τον έχει βρει, ας απαντήσει.

Οι σύγχρονες εξελίξεις

Από το 1992 εργάσθηκα στη Μέση Εκπαίδευση και υπηρέτησα το πρώτο μοντέλο, όπως όλοι οι συνάδελφοι, πιστεύοντας ειλικρινά σ' αυτό. Όμως, τόσο η επιχειρηματολογία των ειδικών συναδέλφων στη Θεολογική Σχολή Αθηνών, όσο και η συζήτηση με πολλούς συναδέλφους από τις άλλες βαθμίδες της Εκπαίδευσης και η εμπειρία μου ως γονέα, με έπεισαν ειλικρινά ότι ο δεύτερος δρόμος είναι στις μέρες μας καταλληλότερος. Η παρούσα κατάσταση είναι αν όχι αμέσως, ίσως σε μικρό βάθος χρόνου, μη αναστρέψιμη, για λόγους ιστορικής και κοινωνικής εξέλιξης. Το αυταρχικό μοντέλο του νεοσύστατου ελλαδικού κράτους χρειαζόταν ένα μηχανισμό ιδεολογικής επιβολής, ενώ ο «κρατικός Χριστιανισμός» που ήταν ειδικά στη Γερμανία της μόδας σε εποχή Παλινόρθωσης το 19^ο αιώνα, προσέδωσε στο λόγο της Εκκλησίας τα καθεστωτικά χαρακτηριστικά που όλοι γνωρίζουμε (πολιτειακρατία) διαμορφώνοντας και το μάθημα, που ήταν φορέας όλων των κατά καιρούς κατεστημένων πολιτικών και ιδεολογικών επιλογών του παρελθόντος. Με τη Μεταπολίτευση και την ένταξη στους ευρωπαϊκούς θεσμούς η ελληνική πολιτεία δεν «χρειάζεται» πλέον ιδεολογική νομιμοποίηση. Το θετικό αυτής της εξέλιξης είναι ότι έδωσε τη δυνατότητα στην Εκκλησία να διαχειριστεί τα του οίκου της, το αρνητικό είναι ότι δεν θα την περιβάλλει με καμία ιδιαίτερη νομική προστασία. Αυτός είναι και ο λόγος που τα προβληθέντα μέχρι στιγμής νομικά επιχειρήματα κατά την, μετά την προσφυγή Folgero στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, εποχή (2007), ότι δηλαδή οι βαπτισμένοι μαθητές είναι «υποχρεωμένοι» να παρακολουθούν το μάθημα (με την πρόθεση να εξασφαλισθεί υποχρεωτικά μια «κρίσιμη μάζα» μαθητών σ' ένα ομολογιακό μάθημα) δεν έχουν πείσει πολλούς και πάντως όχι αυτούς που πρέπει. Οι αποφάσεις του ΣτΕ ερμηνεύθηκε ότι αφορούν στις υποχρεώσεις του σχολείου, αλλά όχι στις υποχρεώσεις των μαθητών και των οικογενειών τους, που στο σύγχρονο ενισχυόμενο δικαιωματοκρατικό πολιτικό περιβάλλον είναι δύσκολο να κατευθυνθούν σε μια υποχρεωτική εκπαίδευση ειδικά σε θέματα συνείδησης. Το ότι είναι βαπτισμένοι αποτελεί ατομική τους επιλογή ή των γονέων τους που μπορεί να αλλάξει (έστω και δύσκολα) αφού αυτό είναι το νόημα της θρησκευτικής ελευθερίας. Με ακόμη πιο άμεσα ουδετερόθρησκο πνεύμα είχε κινηθεί ήδη η Σύσταση 1720/2005 του Συμβουλίου της Ευρώπης. Έτσι, φθάσαμε στις εγκυκλίους του 2008 και κανένας από τους στρατευμένους νομικούς στην υπόθεση της υποχρεωτικότητας δεν μπόρεσε (παρά τις δηλώσεις τους σε

πρόσφατες ημερίδες κλπ.) να αποτρέψει ή να ανατρέψει οτιδήποτε. Επομένως, ταχύτατα το ΜτΘ μεταβάλλεται με το ένα ή το άλλο πρόσχημα σε μια ώρα ελεύθερης δραστηριότητας διαταράσσοντας τη σχολική ζωή (που πρέπει να διαχειρισθεί τους απαλλαγέντες) και υποβαθμίζοντας το ρόλο του εκπαιδευτικού θεολόγου. Η πρώτη, πάντως, καθαρή λύση είναι ένα ομολογιακό μάθημα που θα προσφέρεται στο μέλλον αμιγώς (οργανωτικά, εργασιακά κλπ.) από την κάθε Εκκλησία, θρησκευτική κοινότητα κλπ. Μ' αυτό το καθεστώς διδάσκεται από χρόνια σε άλλες χώρες, όπως η Γερμανία, αλλά πολύ πιο οργανωμένα. Στην Ελλάδα η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι άλλες θρησκευτικές κοινότητες δεν είναι ακόμη τόσο οργανωμένες και προετοιμασμένες για μια τέτοια εξέλιξη. Αλλά αυτό το ζήτημα αντιμετωπίζεται.

Η αντίρρησή μου είναι αλλού: Το ενδεχόμενο τα παιδιά μιας τάξης να χωρίζονται ανάλογα με το θρήσκευμά τους σίγουρα είναι κάτι πιο σύνθετο και παιδαγωγικά προβληματικό από τον υφιστάμενο χωρισμό π.χ. σε επίπεδα διδασκαλίας για το μάθημα ξένης γλώσσας. Επίσης, η παρουσία του εκπροσώπου κάθε κοινότητας (μια από τις οποίες είναι με το Σύνταγμα του 1975 και η Ορθόδοξη Εκκλησία, επειδή ο όρος «πλειοψηφούσα» είναι μόνον περιγραφικός) στο πολιτειακά θεσμοθετημένο (και γι' αυτό δημοκρατικά ελεγχόμενο) δημόσιο σχολείο για να διδάσκει μαθητές «α λα κάρτ», που θα δηλώνουν μόνοι τους πλέον τι θέλουν να παρακολουθήσουν, ενώ στο σχολικό συγκρότημα θα συναγελάζονται ορθόδοξοι θεολόγοι απεσταλμένοι/απασχολούμενοι από την Εκκλησία της Ελλάδος μαζί με ιεροδιδασκάλους ή πάστορες εκπαιδευμένους σε κάποιες άλλες χώρες (ο νοών νοείτω), έξω από το σύλλογο διδασκόντων ως συντονιστές μια ελεύθερης δραστηριότητας στην καλύτερη περίπτωση, ή ως θεωρούμενοι επικίνδυνοι «αγκιτάτορες» στη χειρότερη, δεν το θεωρώ λειτουργικό. Και πάλι είμαι ανοικτός σε αντεπιχειρήματα.

Επομένως, φαίνεται προσφορότερο ένα μάθημα με μετρήσιμες γνώσεις που θα απευθύνεται σε όλους και θ' αξιολογείται η παρουσία του στη δημόσια εκπαίδευση, χωρίς όμως να προδίδει, σχετικοποιεί, διακωμωδεί και διαλύει την πίστη του καθενός. Έτσι, ικανοποιείται και το άρθρο 13 του Συντάγματος και το πνεύμα του Ν. 1566 για τους σκοπούς της εκπαίδευσης. Πολλοί θεωρούν αυτό το συνδυασμό ανεφάρμοστο και αντιφατικό, αλλά μήπως δεν ήταν πιο αντιφατική η μέχρι τώρα πρακτική κατά την οποία όλοι ομνύαμε ότι πρόκειται για μάθημα γνώσεων που δεν βαθμολογεί την πίστη αλλά τις γνώσεις, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπαμε την απαλλαγή; Εύκολη λύση, βεβαίως, δεν υπάρχει – πρέπει να την εφεύρουμε, όχι μεταφέροντας αυτούσια μοντέλα άλλων χωρών.

Παράδοση και όχι προδοσία

Δυστυχώς, η μέχρι τώρα συζήτηση έδειξε ότι η διεξαγωγή ενός ομολογιακού μαθήματος θεωρήθηκε πράξη πίστεως και η υπεράσπισή του (πολλάκις με τον

κρυφό πόθο για επιβολή του και στους μη Ορθόδοξους μαθητές) έναντι οιασδήποτε κοινωνικής πραγματικότητας, μαρτύριο και μαρτυρία. Η κάθε προσπάθεια ελιγμού, ελέγχεται με μία φοβική λογική, καθώς εκλαμβάνεται ως απομείωση του έργου και της δράσης της Εκκλησίας και γι' αυτό πρέπει με περισσή καχυποψία να ανακαλύπτουμε και έπειτα να καταγγέλλουμε την παραμικρή μετατόπιση ή υποχώρηση από «κεκτημένα». Εδώ, όμως, πρέπει να σκεφθούμε ότι η αρχή «όσο συντηρητικώτερα, τόσο καλύτερα» για την πίστη, δεν συνάδει με το πραγματικό ευαγγελικό ήθος που αγκαλιάζει και δεν επιβάλλει, ακόμη και στην περίπτωση που η κοινωνία αποδέχεται ακόμη και αυταρχικές πρακτικές. Ήδη, τον 8^ο αιώνα σε μια προσπάθεια επιβολής επιπλέον ημερών νηστείας ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός υπενθύμισε το παλαιότερο «ου καλόν το καλόν, εάν μη καλώς γένηται». Αν νομίζουμε ότι με τη χρήση της εξουσίας και την άρνηση προσαρμογής σε κάθε ζήτημα δικαιώνεται η Ορθοδοξία μας, έχουμε μεγάλο λάθος. Προηγήθηκε η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, που την περίοδο της Παλινόρθωσης, στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, με την πολιτική των Zelanti και τους πάπες Γρηγόριο ΙΣΤ΄ και Πίο Θ΄ προσκολλήθηκε σε κάθε μηχανισμό της ευρωπαϊκής απολυταρχίας, έφθασε να αρνείται ως και την κυκλοφορία σιδηρόδρομου και τον εξηλεκτρισμό στην παπική επικράτεια και τελικά διακήρυξε και το διαβόητο Αλάθητο. Ας κρίνει ο καθένας μόνος του πόσο προήγαγε αυτή η τακτική το λόγο του Ευαγγελίου και το αγιαστικό έργο της Εκκλησίας. Αν είναι να μεταφέρουμε πρακτικές του Μεγάλου Ιεροεξεταστή στην Ορθόδοξη Εκκλησία, τότε πώς υπερασπιζόμαστε την Ορθοδοξία;

Η επίκριση ότι σ' ένα τέτοιο μάθημα συκοφαντείται ο όρος «κατήχηση» και δεν προβάλλεται η μοναδική αλήθεια της Ορθόδοξης πίστης αλλά αντίθετα υποβιβάζεται στο επίπεδο της «πληροφορίας» υποδηλώνει δυστυχώς αυτή την εξουσιαστική λογική. Θέλουμε η κατήχηση και η ομολογία πίστεως στον Ιησού Χριστό ως Θεό να ακουσθεί από το Πρόγραμμα Σπουδών και τα χείλη του δασκάλου; Τότε, δεν θα έχουμε μάθημα Θρησκευτικών για όλους, αλλά μια καθόλα σεβαστή εκκλησιαστική (όχι όμως πλήρως σχολική και πάντως επιλεγόμενη) λειτουργία. Θέλουμε μάθημα Θρησκευτικών για όλους; Τότε, θα τροποποιήσουμε π.χ. τη φράση «ο Ιησούς Χριστός είναι ο ενανθρωπήσας Θεός» με την προσθήκη «η Ορθόδοξη Εκκλησία πιστεύει και διδάσκει ότι ο Ιησούς Χριστός είναι ο ενανθρωπήσας Θεός». Γιατί το δεύτερο να είναι σχετικοποίηση, συγκρητισμός, πανθησκεία κλπ.; Προφανώς, επειδή θέλουμε ο λόγος του δασκάλου να επιβάλει την Ομολογία αυτή στους μαθητές μέσα στο σχολείο— άλλο λόγο δεν βλέπω!

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι πρέπει να οδηγηθούμε σε μια ουσιαστική προσαρμογή του μαθήματος των Θρησκευτικών «ίνα μη το παν ζητούντες, το παν απωλέσωμεν». Αυτή η προσαρμογή είναι σύμφυτη με τον τρόπο δράσης της Εκκλησίας μέσα στους αιώνες και δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως προδοσία, γιατί η αλήθεια δεν χρειάζεται εξουσιαστικά μέσα για να διαδοθεί. Μέσα

σ' αυτό τον προβληματισμό ξεκίνησαν τα Νέα Προγράμματα Σπουδών τα οποία θα εξετάσουμε σε επόμενο κείμενο.

Β' Μέρος: Ο χαρακτήρας του μαθήματος*

Στο πρώτο μέρος αυτού του κειμένου επιχειρηματολόγησα για ένα μάθημα Θρησκευτικών που αφορά σε όλους τους μαθητές και φυσικά δεν διεξάγεται στο εσωτερικό της Ορθόδοξης Εκκλησίας και κάθε θρησκευτικής κοινότητας. Μ' αυτές τις αντιλήψεις εργάσθηκα στην επιτροπή κατάρτισης των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, αφού επιλέχθηκα από το μητρώο εμπειρογνομόνων, όπου είχα καταθέσει την υποψηφιότητά μου κατά τη σχετική προκήρυξη από την άνοιξη του 2010, όπως και πολλοί άλλοι συνάδελφοι. Κατά τη διάρκεια των εργασιών διαπιστώσαμε σχεδόν όλα τα μέλη της Επιτροπής ότι κινούμαστε σε γενικές γραμμές προς την ίδια κατεύθυνση.

Η Θρησκεία είναι αμαρτία;

Δυστυχώς, και η συζήτηση για το χαρακτήρα του μαθήματος, όπως και για την οργανωτική του βάση παρέμεινε πρόχειρη και εγκλωβισμένη σε συνθήματα. Για παράδειγμα ο όρος «θρησκευολογικό» αντιμετωπίστηκε ως συνώνυμο της προδοσίας και του συγκρητισμού. Προσωπικά, όμως, αδυνατώ να εντοπίσω πότε μέσα στη θεολογία της Εκκλησίας η γνώση άλλων θρησκειών (να μην αναφέρω χριστιανικών ομολογιών) υπήρξε προδοτική ή υπονομευτική για το λόγο της, ώστε να δικαιολογεί βριστικούς χαρακτηρισμούς που σκανδαλίζουν και σπέρνουν πανικό. Αντιθέτως, υπάρχουν διάφορα ενδιαφέροντα παραδείγματα που υποδηλώνουν μια διαφορετική στάση: ο γνωστός μας από τη Λαυσαϊκή ιστορία Παλλάδιος Ελενοπόλεως φέρεται ως συγγραφέας του έργου «Περί των της Ινδίας εθνών και των βραχμάνων» με σημαντικές πληροφορίες για τον Ινδουϊσμό χωρίς πολεμικό πνεύμα (από την κριτική το έργο θεωρείται γνήσιο). Αλλά και όπου ο σκοπός είναι πολεμικός ή ερμηνευτικής προσαρμογής προηγείται μακρά και επισταμένη παρουσίαση, όπως συμβαίνει με τις αναφορές για την αρχαία ελληνική θρησκεία στα έργα του Κλήμεντος Αλεξανδρέως ή η γνώση για την (σύγχρονη του συγγραφέα) εβραϊκή θρησκεία στην Επιστολή Βαρνάβα που αποτελούν πηγές πληροφοριών μέχρι και σήμερα. Δεν συζητώ καθόλου (γιατί τα θεωρώ γνωστά πράγματα) τις πολύτιμες πληροφορίες γενικότερα για το θρησκευτικό υπόβαθρο της εποχής του Επιφανίου Σαλαμίνο (Πανάριον Αιρέσεων) ή του αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων. Συνέχεια τέτοιας παράδοσης στις μέρες μας είναι ένα από τα πιο επιτυχημένα

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο http://e-theologia.blogspot.gr/2012/10/blog-post_5.html, στις 5-10-2012.

επιστημονικά εγχειρίδια για το Ισλάμ που γράφτηκε από έναν γνωστό σύγχρονο ιεράρχη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τον Αρχιεπίσκοπο Αλβανίας Αναστάσιο. Η γνώση, λοιπόν άλλων θρησκειών δεν μπορεί να χαρακτηριστεί προδοσία της πίστεως. Το επιχείρημα ότι επειδή με το νέο πρόγραμμα σπουδών η γνώση αυτή θα ξεκινά από το Δημοτικό Σχολείο, με αποτέλεσμα να σχετικοποιούνται στο μυαλό των μαθητών τα της Ορθόδοξης πίστης δεν επιβεβαιώνεται από τα πράγματα. Όσοι διδάσκουν ή μεγαλώνουν παιδιά, ξέρουν ότι από τρυφερότατη ηλικία με την παρέμβαση των μηχανισμών μαζικής κουλτούρας (διαφήμιση, ΜΜΕ, διαδίκτυο κλπ.) τα παιδιά είναι ήδη εξοικειωμένα με όρους, όπως «γιν, γιανγκ», «Αβατάρα», «κάρμα», «κισμέτ» κλπ., εκφράσεις όπως «στην προηγούμενη ζωή μου...», εικόνες από λατρείες άλλων θρησκειών, πρακτικές γιόγκα κλπ. Το να εξηγείς με προοδευτικό τρόπο σε ποια συνάφεια ανήκουν αυτά (ο συκοφαντημένος «θρησκευτικός γραμματισμός» για τον οποίο βλ. παρακάτω) και ότι ΔΕΝ αποτελούν τμήμα της ορθόδοξης πίστης, δεν είναι οδοποίηση προς το συγκρητισμό αλλά το ακριβώς αντίθετο. Δυστυχώς, όσοι «μετρούν» πόσες φορές αναφέρεται π.χ. ο Βούδας στο νέο ΠΣ (με αποτέλεσμα να γράφεται παραπαιστικά ότι είναι πανταχού παρών, αν αναφέρεται απλώς στις δραστηριότητες κατά μέσον όρο 1 ή το πολύ 2 φορές σε κάποια σχολικά έτη), δεν εμβαθύνουν στο πώς διδάσκεται. Είναι συγκρητισμός όταν ανατίθεται στους μαθητές εργασία για να εντοπίσουν τις διαφορές στην έννοια της σωτηρίας ανάμεσα στο Βουδισμό και το Χριστιανισμό; Για την ιστορία, πάντως, να πούμε ότι ο απαραίτητος διδακτικός χρόνος για τη διδασκαλία όσων θεμάτων σχετίζονται με την Ορθοδοξία καλύπτει σχεδόν τα 3/4 του συνολικού χρόνου.

Η αγραμματοσύνη περί τον θρησκευτικό γραμματισμό

Η άλλη μεγάλη παρεξήγηση αφορά τη γνώση «μέσα από τη θρησκεία» που αναφέρεται στους στόχους του νέου ΠΣ. Με ένα πλήθος κειμένων βάλλεται η πρόθεση αυτή του ΠΣ με το σκεπτικό ότι πρόκειται για γνώσεις των κοινών αγαθών που έχουν οι θρησκείες μεταξύ τους, επομένως οδηγούμαστε σε «πανθρησκεία», συγκρητισμό κλπ. Απάντηση στο πώς θα λειτουργήσει το ιδιαίτερο κομμάτι της μάθησης μέσα από τη θρησκεία βρίσκεται στην ουσιαστική κατανόηση των περί θρησκευτικού γραμματισμού, που αναλύονται ιδιαίτερα στον Οδηγό Εκπαιδευτικού (σ. 14-15) και εξηγείται ότι πρόκειται για την ανάπτυξη «γλωσσικής επάρκειας» για να προσεγγισθεί η «γλώσσα» της θρησκείας ώστε οι μαθητές «να διακρίνουν και να ερμηνεύσουν τις εμπειρίες τους υπό το φως ενός δημόσιου διαλόγου» (σ. 14), δηλαδή τις δικές τους εμπειρίες, τη θρησκεία που έχει ο καθένας, χωρίς να σχετικοποιείται, ούτε να απολυτοποιείται εις βάρος των άλλων. Είναι λυπηρό ότι η επιπόλαιη και μάλλον προκατειλημμένη ανάγνωση των περί θρησκευτικού γραμματισμού ακόμη και από ειδικό πανεπιστημιακό συνάδελφο έδωσε λαβή για καταδικαστικές κρίσεις επί Νεοβαρλαμισμώ κλπ.

Στην πράξη, αν διαβάσει κανείς προσεκτικά τους διδακτικούς στόχους και τις επάρκειες στο τέλος κάθε τάξης στο Πρόγραμμα Σπουδών (που θα αποτελεί τη βασική μας πυξίδα και το κριτήριο για συζήτηση κι όχι οι διδακτικές δραστηριότητες), εκεί θα διαπιστώσει ότι καλούνται οι μαθητές να τοποθετηθούν απέναντι στη δική τους θρησκεία και τα ιδιαίτερα στοιχεία της. Π.χ. στις επάρκειες της Α΄ Γυμνασίου που αφορούν στην «προσωπική ανάπτυξη και την καλλιέργεια αξιών και στάσεων» (που είναι το κατ' εξοχήν κομμάτι της προσωπικής εμπλοκής, *learningfromreligion* και όχι *aboutreligion*) αναφέρεται ότι οι μαθητές «αναπτύσσουν κριτική στάση απέναντι στη δική τους θρησκευτική ιδιοπροσωπία» (ΠΣ, σ. 73), στη Β΄ ακριβώς το ίδιο (ό. π., σ. 84) και μόνο στη Γ΄ αναφέρεται στο αντίστοιχο σημείο «προσεγγίζουν κριτικά τη δική τους θρησκευτική ιδιοπροσωπία και επεξεργάζονται κριτικά άλλες θρησκευτικές στάσεις» (ό.π. σ. 97). Αυτό, όμως, είναι το τέλος του κύκλου, όταν ο μαθητής θα έχει τις προϋποθέσεις. Το ΠΣ ξεκινά για την προσέγγιση της «γλώσσας της θρησκείας», όπως λέει το ίδιο, από τα συγκεκριμένα που αφορούν στον κόσμο των παιδιών και τα ενδιαφέροντά τους (πρόσωπα, ιστορίες κλπ.), προχωρά σε πιο γενικές συνάψεις (κείμενα, μνημεία, τελετές κλπ.) στην Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού για να καταλήξει σε πιο σύνθετα στοιχεία και αντίστοιχες διαδικασίες στο Γυμνάσιο. Δεν προβλέπεται, όμως, επάρκεια στην σύγκριση μεταξύ τμημάτων από το κάθε θρησκευτικό σύστημα ή διδασκαλία. Κι αυτό γιατί, όπως εξηγήσαμε, ο θρησκευτικός γραμματισμός είναι μια διαδικασία στοιχείωσης του μαθητή στην ανάπτυξη κριτικού αναστοχασμού και αφομοίωσης της δικής του θρησκευτικής παράδοσης.

Δυστυχώς, μονομερείς παρουσιάσεις που αποκρύπτουν οδηγούν σε συσκότιση και σύγχυση. Π.χ. κάποιοι κραδαίνουν τη φράση «η θρησκευτική μάθηση επιχειρεί την υπέρβαση της θρησκευτικής απολυτότητας (δηλαδή τη συμμόρφωση σε χριστιανικές αξίες)» (ΟΕ, σ. 92) ως τεκμήριο συγκρητισμού και αποσιωπούν το σύνολο της παραγράφου, ότι δηλαδή «η θρησκευτική μάθηση που παράγεται εντός του ΜτΘ επιχειρεί την υπέρβαση τόσο της θρησκευτικής απολυτότητας (συμμόρφωση με χριστιανικές αξίες) όσο και της ουδετερότητας (αντικειμενική περιγραφή των θρησκειών) και κινείται σε μια κατεύθυνση λειτουργική» που θέλει να κατανοήσουν οι μαθητές την επίδραση και λειτουργία της θρησκείας στη ζωή τους προσωπική και κοινωνική, επομένως να δουν πώς η δική τους θρησκεία επιδρά στη δική τους ζωή, αλλά προφανώς και η θρησκεία των συνανθρώπων/συμμαθητών τους απέναντι στη δική τους και στην κοινωνία που ζουν. Εξυπακούεται ότι αυτό θα διαφέρει από σχολείο σε σχολείο και από μικροκοινωνία σε μικροκοινωνία και οπωσδήποτε (κάτι που συνήθως λησμονείται) είναι ο δάσκαλος αυτός που θα οργανώσει και θα προσαρμόσει το μάθημα. Σ' ένα σχολείο αμιγώς Ορθοδόξων μαθητών με ενεργή λειτουργική ζωή το μάθημα θα οργανωθεί αλλιώς από μια τάξη-πανσπερμία με διαφορετικές προϋποθέσεις, ή σε περιοχές αμιγώς ετεροδόξων. Πού βρίσκεται εδώ η πανθρησκεία, ο συγκρητισμός

κλπ.; Προφανώς, στο μυαλό όσων δεν καταλαβαίνουν ότι πρόκειται για μια ουσιαστική αναμέτρηση του ΜτΘ με τη σύγχρονη παιδαγωγική πραγματικότητα, που του δίνει μια κεντρική θέση στο δημόσιο σχολείο, και όχι τη θέση του φτωχού συγγενή. Μια ευκαιρία για όλους τους εμπλεκόμενους στο ΜτΘ που μάλλον δεν θα μας δίνεται για πάντα. Αλλά θα επανέλθουμε για επιμέρους ζητήματα.

Μέρος Γ΄: Η Παναγία στη Β΄ Γυμνασίου και άλλα θέματα*

Επανερχόμενοι στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών για την υποχρεωτική εκπαίδευση θα προσπαθήσουμε ν' απαντήσουμε σε ερωτήματα μεθοδολογικά και διάθεσης της ύλης για να ξεκαθαρισθούν τελείως ασύστατες κατηγορίες και απροκάλυπτες διαστρεβλώσεις που παρουσιάσθηκαν.

Η εγκατάλειψη της ιστορικής προσέγγισης

Είναι γεγονός ότι οι θεματικές ενότητες του νέου μαθήματος (από 4 έως 5 δίωρα κάθε μία) δεν ακολουθούν την ιστορική και κλασική προσέγγιση της ακαδημαϊκής θεολογίας. Αυτή (ο χωρισμός δηλαδή σε Παλαιά, Καινή Διαθήκη, Εκκλησιαστική Ιστορία και Λειτουργική) είχε ήδη εγκαταλειφθεί στο Δημοτικό από καιρό. Τώρα εγκαταλείπεται και στο Γυμνάσιο. Ασκείται έντονη κριτική ότι έτσι διαλύεται η ιστορική γραμμή που χρησιμεύει ως διήκουσα έννοια στην κατανόηση της πορείας του Χριστιανισμού (όπου η ιστορία παίζει εξέχοντα ρόλο) αλλά και στην οργάνωση της σκέψης των παιδιών. Στο προηγούμενο Πρόγραμμα είχαμε ΠΔ στην Α΄ Γυμνασίου, ΚΔ στη Β΄ και Εκκλησιαστική Ιστορία στη Γ΄. Φεύγοντας η αμιγής διδασκαλία της Καινής Διαθήκης στη Β΄ δημιούργησε και την εντύπωση ότι τα σχετικά με την Παναγία παύουν να διδάσκονται, με αποτέλεσμα να ξεσηκωθεί ένας ανυπόστατος θόρυβος από δημοσιογράφους και... πολιτικούς!

Εδώ πρέπει να απαντήσουμε ότι αν η επικράτηση της λεγόμενης ιστορικής γραμμής αποτελεί ένα παιδαγωγικό αίτημα κι όχι θεολογικό γνώρισμα, τότε υπόκειται στην κριτική που διαρκώς ανατροφοδοτεί την παιδαγωγική πράξη. Το νέο ΠΣ οργανώνεται σε μικρότερα «αναλυτικά προγράμματα» και σε κάθε θεματική ενότητα, με αρχή, μέση και τέλος. Εκεί μπορεί ο διδάσκων να επαναλάβει και να τονίσει τόσο την χρονική και ιστορική αλληλουχία γεγονότων της Αποκαλύψεως όσο και να τη συνδέσει με γενικότερες συνάψεις. Το μεγάλο, όμως, πλεονέκτημα που εμφανίζει το ΠΣ είναι ότι έχει ως άξονά του όχι την θεματική συνέχεια του περιεχομένου αλλά τα ουσιαστικά ενδιαφέροντα των μαθητών (π.χ. στο Γυμνάσιο:

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο http://e-theologia.blogspot.gr/2012/10/blog-post_1252.html, στις 9-10-2012.

«η σημασία της εικόνας», «πώς παίρνουμε αποφάσεις», «θρησκείες της Ανατολής», «το πρόβλημα του κακού») τα οποία ο δάσκαλος έρχεται να επεξεργαστεί ώστε να οδηγήσει τους μαθητές του στις γνωστικές «επάρκειες» κάθε τάξης. Επομένως, ούτε τα περί της Θεοτόκου, ούτε άλλο κεντρικό τμήμα της Ορθόδοξης διδασκαλίας απουσιάζει από το ΠΣ, αλλά αντιθέτως ο εκπαιδευτικός έχει μια μεγάλη ποικιλία ενοτήτων και διδακτικών στρατηγικών για να τα διδάξει με το νέο τρόπο. Είναι π.χ. αδύνατον στη Β΄ Γυμνασίου στη ΘΕ για τον εικονισμό (4 δώρα) να μην αναφερθεί κανείς στην εικόνα της Θεοτόκου, ή στη ΘΕ για το ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών (4 δώρα) που φυσικά έχει χριστολογικό γνωστικό περιεχόμενο, να μην αναδείξει κανείς τη θέση και την ιδιότητα της Θεοτόκου κ.ο.κ.

Η έμφαση στο σεβασμό προς τον άλλο

Το νέο ΠΣ έχει θεματικές ενότητες ιδιαίτερα στο Γυμνάσιο, που αφιερώνουν εκ πρώτης όψης πολύ διδακτικό χρόνο σε θέματα σεβασμού του άλλου, του διαφορετικού, ανοχής κλπ. Υπάρχει μια ΘΕ στη Β΄ Γυμνασίου με τίτλο «Εμείς και οι 'άλλοι'» (4 δώρα), ΘΕ για τη διάσπαση και αντιπαλότητα στις θρησκείες (5 δώρα) και στη Γ΄ Γυμνασίου ΘΕ για τη βία στο όνομα του Θεού (2 δώρα). Τα 11 αυτά δώρα (σε σύνολο 71 του Γυμνασίου) έδωσαν λαβή σε μονομερή κριτική με έντονα στοιχεία διαστρέβλωσης ότι πρόκειται για «νεοταξική», και «αριστερή» διάβρωση του μαθήματος, οδοποίηση (για μια ακόμη φορά) στον πολτό της πανθησκείας κλπ.

Κατ' αρχήν οι διδακτικοί στόχοι που αφορούν στην αποδοχή του διαφορετικού προσώπου και στο σεβασμό των αντιλήψεών του είναι προϋπόθεση για ένα συμπεριληπτικό ΜτΘ και για όλους τους μαθητές. Είναι λοιπόν επόμενο, να υπάρχουν θεματικές ενότητες ώστε να εξυπηρετούν τους συγκεκριμένους διδακτικούς στόχους. Η σχετική κριτική ότι είναι άχρηστο κάτι τέτοιο, γιατί η ελληνική κοινωνία δεν είχε ποτέ δείξει σημάδια ρατσισμού και προκατάληψης νομίζω ότι τον τελευταίο καιρό εμφανίζεται πλέον δραματικά ξεπερασμένη. Ωστόσο, όταν μπορούμε στην προβληματική αυτή από τη σκοπιά της Ορθόδοξης Θεολογίας, κατανοούμε ότι πέρα από την πρακτική παιδαγωγική ανάγκη είναι πρωτίστως ένα αίτημα της ίδιας της Ορθοδοξίας να εξηγήσει πόσο μακριά από τη βία στο όνομα του Θεού βρίσκεται (ή πρέπει να βρίσκεται) και πόσο αυτή η βία είναι ασύμβατη με το λόγο του Ευαγγελίου. Κι αν υπάρχει και αυτοκριτική στο θέμα αυτό, αυτό δεν είναι «αποκαθήλωση» της ιδανικής εικόνας που πρέπει να έχουν τα παιδιά, αλλά εισαγωγή στην κριτική τοποθέτηση που πρέπει να έχουν απέναντι σε όλα τα μεγάλα ζητήματα στα οποία έρχεται να εισάγει το ΜτΘ και αφορούν και στη δική τους θρησκευτική παράδοση και τελικά μόνο καλό μπορεί να κάνει στην ίδια την Ορθοδοξία. Μόνον έτσι θα γίνει κτήμα τους, που είναι και το ζητούμενο. Δεν παραλείπονται, πάντως, και διδακτικές ενότητες που επιδίδουν την επίτευξη τέτοιων διδακτικών στόχων μέσα από τη διδασκαλία για θέματα που αφορούν στο

ρόλο της Ορθόδοξης παράδοσης μέσα στη νεώτερη ελληνική ιστορία, την Τουρκοκρατία κλπ. ώστε να έρχεται κάθε μαθητής (κι όχι μόνο ο Έλληνας) σε επαφή με θεμελιώδεις συνιστώσες της νεοελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας.

Είναι όλα τέλεια;

Θα διερωτηθεί κανείς μετά από την αναλυτική αυτή παρουσίαση: δεν υπάρχει σημείο κριτικής για το νέο ΠΣ; Κάθε άλλο, φυσικά. Σε κάθε προσπάθεια υφίστανται ατέλειες και λάθη και βρισκόμαστε στην ευτυχή στιγμή για πρώτη φορά μια μεγάλη αλλαγή στην Εκπαίδευση να δοκιμάζεται πρώτα μέσα από μια «πilotική» φάση διδασκαλίας. Είναι, λοιπόν, ακριβώς αυτή η εποχή που πρέπει να γίνει συζήτηση για όσα τυχόν προβληματικά σημεία του ΠΣ, που η Επιτροπή δεν διέβλεψε έγκαιρα, αλλά και προβλήματα που προκύπτουν από την πιλοτική εφαρμογή και την εμπειρία. Ήδη ο γράφων κατανοεί τώρα π.χ. πόσο δύσκολο είναι για τους συναδέλφους (ειδικά της Πρωτοβάθμιας) να αξιοποιήσουν το διατιθέμενο υλικό ώστε να σχεδιάσουν ένα φάκελο μαθήματος από την αρχή, ενώ θα πρέπει να γίνει μια οργανωμένη δουλειά στο ζήτημα της επιμόρφωσης. Επιμέρους δραστηριότητες, βιβλιογραφία κλπ. πιθανόν πρέπει να διατυπωθούν αναλυτικότερα κλπ.

Δυστυχώς, το πρώτο διαθέσιμο έτος αναλώθηκε ήδη κατά το πλείστον σε μια κακόπιστη πολεμική και απορριπτική στάση που δεν επιδιώκει βελτίωση αλλά μάλλον πλήρη ανατροπή. Υπάρχουν, βεβαίως, και ψύχραιμες φωνές επιμέρους κριτικών παρατηρήσεων, που είναι πολύτιμες ακριβώς γιατί είναι σπάνιες (αναφέρω για παράδειγμα δημοσιευμένο κείμενο της παλαιάς φίλης καις Ελένης Φιλοσόφου), αλλά ο κανόνας χαρακτηρίζεται από λασπολογία και κάθε είδους προχειρότητα. Το πράγμα είναι ιδιαίτερα σοβαρό, όχι απλά γιατί πυροδοτεί μια δίκη προθέσεων και τελικά κύμα «διωγμού» για συναδέλφους πλην συν-εργάτες με τους κρίνοντες στον ίδιο αμπελώνα αλλά, το κυριότερο, γιατί απειλεί να τινάξει στον αέρα μια σοβαρή (και, όπως τόνισα, μάλλον τελευταία) προσπάθεια ώστε το μάθημα των Θρησκευτικών να μην είναι ο «μεγάλος ασθενής» και ο πρώτος υποψήφιος προς έξωση από το σχολικό πρόγραμμα, αλλά μια μαθησιακή δραστηριότητα που υποστηρίζεται από αποτελεσματικές μεθόδους, ως ισότιμο με τα άλλα μαθήματα και αδιαμφισβήτητη θέση στο σύγχρονο σχολείο, συνθήκη που οπωσδήποτε είναι προς όφελος της δράσεως της Εκκλησίας μέσα στην κοινωνία μακροπρόθεσμα.

Το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών Θρησκευτικών και οι στόχοι του – μια απάντηση στον π. Γεώργιο Καψάνη*

Δημητρίου Μόσχου-Γεωργίου Παπαδοπούλου

Είναι πραγματικά οδυνηρό μια εμβληματική μορφή του σύγχρονου αγιορειτικού μοναχισμού, που με τη δράση της στη Ι. Μ. Γρηγορίου σηματοδότησε τη στροφή προς την ορθόδοξη μοναστική πνευματικότητα, να εκφέρει θεολογικές κρίσεις με τόσο αφοριστικό τρόπο σε θέματα διδακτικής μεθοδολογίας που, σημειωτέον, αποτελούν αντικείμενο συζήτησης μεταξύ εξειδικευμένων επιστημόνων, να χαρακτηρίζει το νέο προτεινόμενο ΠΣ για τα Θρησκευτικά ως «αντίχρηστη θρησκευτική αγωγή» και «δημόσια μύηση στην επερχόμενη Πανθρησκεία» και να θέτει τους συντάκτες του εκτός «του περιβόλου της Εκκλησίας». Τέτοιο ειδικό θέμα είναι το θέμα του «θρησκευτικού γραμματισμού» το οποίο με απλουστευτικό τρόπο θεωρήθηκε ως εισβολή της λογικής σε θέματα πίστεως ή ως πανθρησκεία. Βεβαίως, ο ίδιος ο π. Γεώργιος δηλώνει ότι η ενημέρωσή του προέρχεται από τον καθηγητή κ. Ηρ. Ρεράκη, άρα από ένα μόνο εκπρόσωπο της ακαδημαϊκής θεολογικής κοινότητας, και επομένως μπορούμε να δεχθούμε ότι η γνώση αυτή είναι αποσπασματική, ώστε να επιχειρήσουμε μια απάντηση με το μέγιστο απόθεμα καλής θέλησης.

Ο θρησκευτικός γραμματισμός και γενικότερα το πλαίσιο του νέου ΠΣ Θρησκευτικών είναι μια προσπάθεια να οργανωθεί ένα μάθημα για όλους τους μαθητές κάθε θρησκείας και κοσμοθεωρίας χωρίς φυσικά να μετατρέπεται σε ένα εγκυκλοπαιδικό μάθημα θρησκευσιολογίας. Ο στόχος είναι να εξοπλιστούν οι μαθητές με τη δυνατότητα ερμηνείας και μεταγραφής στην προσωπική τους πορεία και ζωή του συμβολικού κόσμου της πίστης τους (της δικής τους δηλαδή) μέσα και από την κατανόηση και προσέγγιση πρωτίστως της δικής τους εμπειρίας, αλλά σε κάποιο βαθμό συναντώντας και το διαφορετικό. Η έμφαση, βέβαια, είναι κυρίως στα του Ορθόδοξου Χριστιανισμού, γιατί αυτή είναι και θρησκεία και πολιτιστική κληρονομιά και ιστορία του τόπου μας. Δεν επιδιώκεται σύγκριση μεταξύ των θρησκειών (παρά μόνο σε πολύ ειδικά θέματα και ανάλογα με την ανάπτυξη των παιδιών) και φυσικά δεν διδάσκεται ούτε η εξομοίωση ούτε η μίξη των διαφόρων θρησκευτικών παραδόσεων, αλλά, αντίθετα τονίζονται οι διαφορές τους. Οι διάφορες απόψεις για το αντίθετο έχουν ήδη απαντηθεί αρκετά σε υπομνήματα, που έχουν γραφεί από τους συντάκτες του ΠΣ σε διάφορες ευκαιρίες τους προηγούμενους μήνες. Το ΠΣ βρίσκεται αναρτημένο στο Διαδίκτυο και μπορεί να το δει οποιοσδήποτε, αρκεί να το διαβάσει σωστά, όχι δηλαδή επιλέγοντας

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα «Χριστιανική», στις 15-9-2012.

αποσπασματικά από τις στήλες στόχων, θεμάτων και δραστηριοτήτων ό,τι του κάνει εντύπωση, αλλά μελετώντας πρώτα τους στόχους και τις επάρκειες στην αρχή και το τέλος κάθε τάξης.

Υπάρχει, όμως, κι ένα ευρύτερο ζήτημα. Οι γράφοντες, που υπήρξαν μέλη της επιτροπής εκπόνησης του νέου ΠΣ, είναι άνθρωποι που μαζί με άλλους τράφηκαν πνευματικά τη δεκαετία του 80 από τις επισκέψεις στον Άθωνα και αφουγκράστηκαν τον μεστό λόγο παρηγοριάς και ευαγγελικής αγάπης που έβγαινε από τη δράση και το πνευματικό κλίμα σε πολλά μοναστήρια μεταξύ των οποίων και στην Ι. Μ. Γρηγορίου. Δυσκολευόμαστε αφάνταστα να συσχετίσουμε με το πνευματικό κλίμα εκείνης της εποχής τους τωρινούς βαρείς αφορισμούς του κειμένου για πράγματα που εν πολλοίς είναι άγνωστα αλλά και την προσπάθεια ρομαντικής αναδρομής στο Βυζάντιο μέσα από αποσπάσματα του έργου του αείμνηστου Ν. Ματσούκα. Η βυζαντινή παράδοση διακρινόταν από την έντονη συζήτηση για επιστημονικά ή φιλολογικά ζητήματα, χωρίς να στιγματίζονται οι αντίπαλοι ως αιρετικοί. Επιπλέον, εκείνοι που ξεκινούσαν να εγκυβιάζουν τους αντιπάλους τους για αίρεση (όπως ο Βαρλαάμ τους ησυχαστές μοναχούς, μιας και ο Βαρλααμισμός αναφέρεται στο κείμενο) ήταν αυτοί που πολλές φορές αποδείχθηκαν στην πραγματικότητα αιρετικοί οι ίδιοι. Οι πατέρες και οι βυζαντινοί θεολόγοι (όπως και ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς) χρησιμοποιούσαν επιχειρήματα και γνώσεις τις εποχής τους για να διατυπώσουν το περιεχόμενο της πίστεως (π.χ. τον αριστοτελικό συλλογισμό, γνώσεις από την ιατρική κλπ.) χωρίς να ξεχωρίζουν μια «ορθόδοξη» επιστήμη. Η συζήτηση σήμερα για το θρησκευτικό γραμματισμό, τον κονστρουκτιβισμό, τις απόψεις του Piaget κλπ. και το ρόλο τους στη θρησκευτική εκπαίδευση, σκοπεύει να δημιουργήσει το σωστότερο και πιο σύγχρονο μαθησιακό πλαίσιο για τη επίτευξη των επιθυμητών στόχων. Δεν είναι ούτε ορθόδοξο, ούτε αιρετικό. Ποιοι είναι όμως αυτοί οι στόχοι;

Εδώ βρισκόμαστε μπροστά σε μια ευρύτερη παρεξήγηση. Ο π. Γ. Καψάνης, θεωρεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό Νεοελλήνων, πολύ ευρύτερο του τρία τοις εκατό που εκκλησιάζεται, δηλώνει Ορθόδοξο, συμμετέχει στις μεγάλες γιορτές κλπ., θα ζητήσει για τα παιδιά του ένα παραδοσιακό μάθημα, που να συμβιβάζεται «με την προοπτική της θεώσεως», αντίθετα με μια μικρή ομάδα θεολόγων που ζητούν από τον Χριστό «να εξέλθω των ορίων αυτών». Επειδή κι εμείς που βρεθήκαμε στη συνεχή πρόκληση της διακονίας αυτού του μαθήματος μέσα στην τάξη συναντήσαμε, όπως υποθέτω κι ο π. Γεώργιος, αυτούς τους Νεοέλληνες ως γονείς, θα θέλαμε ειλικρινά να ρωτήσουμε τον π. Γεώργιο: πώς αυτό που δεν μπορεί να κάνει ο Νεοέλληνας «Ορθόδοξος των μεγάλων εορτών», δηλαδή την ανατροφή του παιδιού του με την προοπτική της θεώσεως, αφού δεν εκκλησιάζεται τακτικά και δεν έχει ουσιαστική επαφή με την Εκκλησία, θα το κάνει ο θεολόγος μέσα στο δημόσιο σχολείο; Πάντα οι συνάδελφοι αντιμετώπιζαν το πρόβλημα αυτό μέσα στην τάξη καθώς υποστήριζαν ότι βαθμολογούν το μάθημα, όχι με κριτήριο την

πίστη των μαθητών αλλά την αφομοίωση από αυτούς των γνωστικών του στόχων. Αυτό ήδη, πριν ενσκήψει το κύμα των γνωμοδοτήσεων, αποφάσεων Ευρωπαϊκών δικαστηρίων κλπ. που έφεραν τις διαβόητες εγκυκλίους για απαλλαγή και το επακολουθήσαν κύμα των απαλλαγών από παιδιά «Ορθοδόξων των μεγάλων εορτών» που ήθελαν και την ιδιότητα του Ορθόδοξου και την ευκολία στο σχολείο για να πετύχουν τους στόχους τους (που δεν ήταν η θέωση, αλλά η είσοδος σε μια καλή σχολή). Ποιος απομάκρυνε, σεβαστέ π. Γεώργιε, τον Χριστό «από των ορίων αυτών»;

Υπάρχουν, συνεπώς, δύο δρόμοι: ή οργάνωση του μαθήματος από την Ορθόδοξη Εκκλησία για τους Ορθόδοξους (και φυσικά από κάθε άλλη θρησκευτική ομάδα για τους δικούς της μέσα στο χώρο του σχολείου) ή ένα μάθημα για όλους τους μαθητές που θα διδάσκει χωρίς να προδίδει και να σχετικοποιεί την πίστη τους, θα τους παρέχει τα εφόδια για να προσεγγίσουν τα της θρησκευτικής τους παράδοσης ώστε να μπορούν ν' απαντούν στα προσωπικά τους ερωτήματα κι επιπρόσθετα για τους επήλυδες στον τόπο αυτό να μάθουν και να κατανοήσουν την πολιτιστική του ταυτότητα. Από κει και πέρα δεν κωλύεται από τίποτε να οργανώσει η Ορθόδοξη Εκκλησία το κατηχητικό της έργο και να το διεξαγάγει μεθοδικότερα και πιο οργανωμένα κι από τη δημόσια εκπαίδευση. Αν η Πολιτεία επιλέξει την πρώτη λύση (που όμως ενέχει προβλήματα και κινδύνους), ευχαρίστως να δούμε να εκπονείται ένα άλλο ΠΣ με αυτή την προοπτική, κι ευχαρίστως ακόμη να συμβάλουμε κι οι ίδιοι. Αλλά πρέπει να ξεκαθαρίσουμε τι καταλαβαίνουμε ότι είναι το δημόσιο σχολείο και ποιος ο ρόλος του θεολόγου εκεί, προτού τον λιθοβολήσουμε ως Νεοβαρλααμίτη ή δυτικόφερτο, αποδίδοντάς του αντιχριστιανικές ή αντιεκκλησιαστικές προθέσεις. Είναι σαφές ότι ο διδάσκων το μάθημα των θρησκευτικών στο σχολείο, με τους σημερινούς όρους δεν διαφοροποιείται στην αποστολή του από τις λοιπές ειδικότητες. Υπηρετεί μαζί με όλους κοινές αρχές και εργάζεται για την επίτευξη κοινών μαθησιακών στόχων.

Δημήτριος Ν. Μόσχος, Επίκ. καθηγητής Τμ. Θεολογίας ΕΚΠΑ,
Γεώργιος Παπαδόπουλος, Θεολόγος-Φιλολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης,
μέλη της επιτροπής εκπόνησης ΠΣ Θρησκευτικών

Επιστολή προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος*

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗΣ, ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ Α.Π.Θ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΣΤΡΙΑΛΓΚΑΣ, ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΝΕΥΡΟΚΟΠΛΗΣ, ΘΕΟΛΟΓΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την εκπόνηση

Νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου

Θεσσαλονίκη-Ηράκλειο, 2-11-2012

Προς:

την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος

Ιω. Γενναδίου 14, Αθήνα

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι,

προ ημερών είδε το φως της δημοσιότητας** επιστολή, με ημερομηνία 25-9/8-10-2012, την οποία απέστειλε στην Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος ο προηγούμενος της Ι. Μ. Ιβήρων αρχιμ. Βασίλειος Γοντικάκης, προκειμένου να εκφράσει την «έντονη αντίδρασή» του απέναντι στο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών του Μαθήματος των Θρησκευτικών για την υποχρεωτική εκπαίδευση.

Το περιεχόμενο της επιστολής του αγιορείτη γέροντα μας λύπησε βαθιά και γι' αυτό μαζί με άλλους συναδέλφους (κληρικούς και λαϊκούς από τη Μέση και την Ανώτατη Εκπαίδευση) επιδιώξαμε προσωπική συνάντηση μαζί του. Πράγματι, ο αρχιμανδρίτης Βασίλειος συνάντησε μέλη της συντακτικής επιτροπής του Νέου Προγράμματος Σπουδών, καταρχάς στο Ηράκλειο Κρήτης (αρχικά με δική του πρωτοβουλία, καθώς επίσης και με την προτροπή του Σεβασμιωτάτου Αρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Ειρηναίου), στις 24, 25, 26, 27 και 28 Οκτωβρίου, και στη συνέχεια στη Θεσσαλονίκη, την Τετάρτη 31 Οκτωβρίου 2012. Στις συναντήσεις αυτές παρόντες ήταν κληρικοί και λαϊκοί θεολόγοι, εκπαιδευτικοί που έχουν διδάξει το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα πιλοτικά σχολεία και σχολικοί σύμβουλοι θεολόγων.

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/article10993>), στις 8-11-2012.

** Αρχικά σε ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης και ιστολόγια του διαδικτύου και ακολούθως σε έντυπα μέσα ενημέρωσης, γεγονός που μας αναγκάζει να ακολουθήσουμε την ίδια οδό.

Η συνάντηση στη Θεσσαλονίκη, έγινε στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και ήσαν παρόντες ο Πρόεδρος του Τμήματος Θεολογίας καθηγητής Χρυσόστομος Σταμούλης, ο καθηγητής Μιλτιάδης Κωνσταντίνου, η Μαρία Συργιάννη, σχολική σύμβουλος θεολόγων, ο Γρηγόρης Μαυροκωστίδης, θεολόγος στη ΜΕ, και δύο εκ των συντακτών του Νέου Προγράμματος (οι υπογράφωντες Παναγιώτης Υφαντής, επίκουρος καθηγητής, και Θανάσης Νευροκοπλής, θεολόγος καθηγητής στο Αρσάκειο Λύκειο Θεσσαλονίκης).

Αφού εκφράσαμε με ειλικρίνεια στον πατέρα Βασίλειο την εύλογη θλίψη μας για το περιεχόμενο της συγκεκριμένης παρέμβασής του, τον ρωτήσαμε ευθέως: α. αν προτού συντάξει την επιστολή είχε διαβάσει το Πρόγραμμα Σπουδών και β. αν συνειδητοποιούσε ότι η συγκεκριμένη του παρέμβαση ήταν μια σαφής αμφισβήτηση των προθέσεων και του ίδιου του εκκλησιαστικού φρονήματος των συντακτών του, εφόσον -όπως ο ίδιος αναφέρει στην επιστολή- ένιωσε ότι «κάτι ιερό και άγιο προδίδεται από το κεφάλαιο της Πίστεώς μας». Ο αρχιμ. Βασίλειος αρχικά απέφυγε να απαντήσει, όμως εντέλει, ο ίδιος ομολόγησε ότι δεν γνώριζε το περιεχόμενο του Προγράμματος Σπουδών. Όπως μας εξήγησε, έτυχε να πέσει στα χέρια του ένα τεύχος του περιοδικού της Π.Ε.Θ. «Κοινωνία», αφιερωμένο στο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών (το ίδιο αναφέρει και στην εν λόγω επιστολή), το οποίο περιείχε αποκλειστικά απόψεις ορισμένων επικριτών του Προγράμματος Σπουδών. Στη συνέχεια μας είπε ότι επικοινωνήσε τηλεφωνικά με τον π. Γεώργιο Καψάνη, ηγούμενο της Ι. Μονής Γρηγορίου, ο οποίος τον ενημέρωσε ότι «ο ενορχηστρωτής του νέου Προγράμματος είναι ο Γιαγκάζογλου, το δεξί χέρι του Αρχιεπισκόπου» (sic), ωσάν και μόνο το όνομα ενός διδάκτορα Θεολογίας, Διευθυντή του περιοδικού «Θεολογία» και Συμβούλου στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο να αποτελεί τεκμήριο ενοχής! Αξίζει να επισημανθεί εν προκειμένω, ότι η αήθης στηλίτευση του προσώπου του κ. Στ. Γιαγκάζογλου αναπαράγεται συστηματικά από διάφορα φονταμεναλιστικά ιστολόγια ζηλωτικής υπεράσπισης της “ορθοδοξίας”, στα οποία καθυβρίζονται μεταξύ άλλων τόσο ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος όσο και ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμος. Προκαλεί δε απορία το γεγονός, ότι οι δύο αγιορείτες πατέρες φαίνεται να υιοθετούν αδιαμαρτύρητα τη συκοφαντική λάσπη των ποικιλώνυμων ή ανώνυμων φανατικών κύκλων. Στη συνέχεια, ο π. Γεώργιος παρέπεμψε τον π. Βασίλειο για περαιτέρω πληροφορίες στα κείμενα του καθηγητή του Τμήματος Ποιμαντικής στο ΑΠΘ κ. Ηρακλή Ρεράκη. Κατά την μαρτυρία του π. Βασιλείου, ακολούθησε τηλεφωνική επικοινωνία με τον ίδιο τον καθηγητή για πληρέστερη ενημέρωση. Υπενθυμίζουμε στην πατρική Σας αγάπη ότι ο π. Γεώργιος Καψάνης έχει ήδη παρέμβει στον δημόσιο διάλογο, με μια απορριπτική του Προγράμματος τοποθέτηση, την οποία όμως και αυτός είχε θεμελιώσει πάνω στις διαβολές, την εμπάθεια και την επιστημονικά σαθρή κριτική του προαναφερθέντος καθηγητή.

Στη συνέχεια, εκθέσαμε με νηφαλιότητα το μείζον διακύβευμα για το Μάθημα των Θρησκευτικών και την επιτακτική ανάγκη ανανέωσής του, προκειμένου να αγκαλιάσει όλο το φάσμα του μαθητικού δυναμικού και να αναβαθμισθεί ο ρόλος του στο σύγχρονο εκπαιδευτικό και ευρύτερα κοινωνικό περιβάλλον. Μάλιστα, συμφώνησε με την οπτική μας και δήλωσε ότι νιώθει πιο κοντά μας απ' όσο στους θιασώτες μιας στενά ομολογιακής ή και κατηχητικής εκδοχής των Θρησκευτικών.

Ωστόσο, η απροθυμία του να αναθεωρήσει τη στάση του με μια νέα επιστολή στην Ιερά Σύνοδο ή, έστω, με μια προφορική παρέμβασή του σε δημόσιο βήμα, οδήγησε αβίαστα στα ακόλουθα ερωτήματα, που με την ίδια ειλικρίνεια του απευθύναμε:

Πώς είναι δυνατόν ένας αγιορείτης γέροντας να κατηγορεί επί «προδοσία της Πίστεως» ανθρώπους, των οποίων το έργο δεν γνωρίζει παρά μόνον μέσω -αποδεδειγμένα ατεκμηρίωτων- επικρίσεων;

Πώς είναι δυνατόν ένας πνευματικός πατέρας να καταφεύγει σε μια τέτοια βαρυσήμαντη καταγγελία προς την Ιερά Σύνοδο, προτού καν γνωρίσει τους υποτιθέμενους «προδότες» και συνομιλήσει με αυτούς για τις θέσεις τους;

Πώς είναι δυνατόν ένας έμπειρος πνευματικός να εμπλέκεται -με έναν τόσο πνευματικά ανεύθυνο και ποιμαντικά επικίνδυνο τρόπο- σε έναν δημόσιο διάλογο, συμπαρατασσόμενος με την πλευρά αυτών που υβρίζουν και συκοφαντούν, σπιλώνοντας συνειδήσεις και σκανδαλίζοντας αμέτρητες άλλες;

Εντέλει, πώς είναι δυνατόν ένα ένσαρκο παράδειγμα ισόβιας μετάνοιας, ενώ εμμέσως ομολογεί ότι βιάστηκε να αστοχήσει εξαιτίας ελλιπούς και μονομερούς ενημέρωσης, παρόλα αυτά αρνείται να επανορθώσει;

Ο συνομιλητής μας δεν απάντησε στα παραπάνω ερωτήματα, επιδιόμενος σε σχοινοτενείς, αντιφατικές και, οιονεί, ρητορικές υπεκφυγές για την αξία της «ελληνορθόδοξης παράδοσης από τον Ηράκλειτο μέχρι την έκρηξη της ορθόδοξης θεολογίας». Η συνάντηση έληξε με την υπόσχεση από μέρους του να βρει και να μελετήσει -έστω και εκ των υστέρων- το κατακριθέν Πρόγραμμα.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί, ότι στις συσκέψεις που πραγματοποιήθηκαν με τον π. Βασίλειο στο Ηράκλειο, μάλιστα η τελευταία παρουσία του Αρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Ειρηναίου, οι συνάδελφοι θεολόγοι, κληρικοί και λαϊκοί -μεταξύ των οποίων και ο υπογράφων Γεώργιος Στριλιγκάς, Σύμβουλος Θεολόγων και μέλος της συντακτικής ομάδας του Νέου Προγράμματος Σπουδών του Μαθήματος- του έθεσαν περίπου τα ίδια ερωτήματα και έλαβαν τις ίδιες απαντήσεις: Πως, δηλαδή, όταν συνέταξε την επίμαχη επιστολή, δεν είχε διαβάσει το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών και πως σε γενικές γραμμές συμφωνεί με τις θέσεις τους· πλην όμως, και εκεί, αρνήθηκε να επανορθώσει με μια νέα επιστολή.

Επισημαίνεται ότι στις συναντήσεις της Κρήτης, οι παριστάμενοι θεολόγοι - μεταξύ των οποίων και θεολόγοι που έχουν διδάξει το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών

στα πιλοτικά Σχολεία- ομοθυμαδόν επισήμαναν στον π. Βασίλειο πως οι κατηγορίες των επικριτών ότι τάχα «το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών είναι θρησκευολογικό ή πανθρησκειακό ή ότι εστιάζει στη διδασκαλία θρησκευτικών πληροφοριών ερήμην των παιδαγωγικών χαρακτηριστικών των παιδιών», είναι παντελώς ανυπόστατες.

Εκφράζοντας τα αισθήματα και των άλλων συναδέλφων που παρευρέθησαν σε αυτές τις συζητήσεις, Σας εξομολογούμαστε ότι -για όλους εμάς που αναγνωρίζαμε στο πρόσωπο του αρχιμανδρίτη Βασιλείου έναν εμπνευσμένο θεολόγο και εκφραστή του μοναστικού ήθους- η οδυνηρή επίγευση της πρόσφατης συνάντησης μαζί του μονάχα με όρους πνευματικής παιδοκτονίας μπορεί να περιγραφεί.

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι,

Θεωρήσαμε σκόπιμο να Σας μεταφέρουμε το περιεχόμενο της συνομιλίας μας με τον π. Βασίλειο, γιατί φρονούμε ότι φωτίζει το πλαίσιο σύνταξης της επίμαχης επιστολής του, με την οποία τόσο άδικα επιχείρησε να απομειώσει/κλονίσει την επιστημονική επάρκεια, την παιδαγωγική ευαισθησία και, κυρίως, το εκκλησιαστικό φρόνημα των συντακτών του αλλά και όσων θεολόγων εκπαιδευτικών εργάζονται καθημερινά για την πιλοτική εφαρμογή του. Ατυχώς με την επιστολή του πατρός Βασιλείου καταγράφηκε, πέρα από την τόσο αβασάνιστη κατάκριση, και μια ανερμήνευτη παραδοξότητα: Να καταγγέλεται στην Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος ένα Πρόγραμμα Σπουδών για το μάθημα των Θρησκευτικών το οποίο έχει ως καθοδηγητική και οργανωτική αρχή την εκκλησιαστική προτροπή για καταλλαγή και αλληλοπεριχώρηση. Ένα Πρόγραμμα Σπουδών το οποίο -με τα ίδια τα λόγια της επιστολής του πατρός Βασιλείου (!)- «Δεν βλέπει εχθρούς αλλά μόνο φίλους. Δεν αμύνεται για να σωθή. Αλλά θυσιάζεται για να σώση όλους. Θεωρεί φίλους και αυτούς που το σταυρώνουν. Δεν καταργεί εχθρούς γιατί δεν έχει. Καταργεί την έχθρα. (...) Γιατί η αλήθεια της αγάπης δεν χωρίζει, αλλά ενώνει».

Με υικό σεβασμό και την ελπίδα
να «μετατραπεί ο πειρασμός σε ευλογία»

*Παναγιώτης Αρ. Υφαντής, Επ. Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.
Γεώργιος Ε. Στριλιγκάς, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων
Αθανάσιος Ι. Νευροκοπλής, Θεολόγος καθηγητής*

Το τέλος των Θρησκευτικών στο σχολείο –
εικόνες από ένα ζοφερό μέλλον*

*Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης,
υ.δ. Λέκτορας Διδακτικής Θρησκευτικών, Τμ. Θεολογίας ΕΚΠΑ*

*Μη με διαβάσετε όταν έχετε δίκιο...
Ν.Καρούζος*

Παρακολουθούμε τον τελευταίο καιρό μία έντονη συζήτηση για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) του μαθήματος των Θρησκευτικών στην υποχρεωτική εκπαίδευση, που γίνεται ανάμεσα σε άμεσα και έμμεσα ενδιαφερομένους. Διαβάζουμε απόψεις των ενώσεων των θεολόγων, θεολόγων, από αυτούς άλλοι εκπαιδευτικοί και άλλοι όχι, δασκάλων, κάποιων καθηγητών των θεολογικών σχολών και άλλων σχολών και τμημάτων Πανεπιστημίων, λίγων εκπροσώπων της Ορθόδοξης Εκκλησίας κ.ά.

Μέρος αυτών των επικριτικών, βέβαια, βρίσκουν πρόσφορο έντυπο, τηλεοπτικό και ηλεκτρονικό βήμα και εκφράζουν συχνότερα την προσωπική-συνήθως ματιά τους. Αυτή πολλάκις αναπαράγεται από άλλους που είτε τη δημοσιοποιούν άκριτα είτε τη χρησιμοποιούν ως «έγκυρη» πηγή, για να εκφράσουν τις απόψεις τους. Δυστυχώς χωρίς να έχουν ασχοληθεί βασικά με το ΠΣ, το οποίο κρίνουν. Ομολογούν στα κείμενά τους ότι «κάπου πληροφορηθήκαμε για το νέο Πρόγραμμα...» ή «σύμφωνα με τον κ. τάδε ή τον π. τάδε καταστρέφεται το μάθημα» και άλλα παρόμοια. Ενίοτε αναφέρονται σε ονόματα και προβαίνουν σε χαρακτηρισμούς που δεν τιμούν ούτε τους ίδιους ούτε όλους όσοι τους αναπαράγουν στα επί της γης blogs.

Σε αυτό το τοπίο διακρίνουμε δύο ουσιαστικά απόψεις: Υπάρχουν αυτοί που θεωρούν ότι το νέο ΠΣ πρέπει να αποσυρθεί, διότι μεταλλάσσει το μάθημα των Θρησκευτικών από Ορθόδοξο σε θρησκευολογικό. Υπάρχουν και αυτοί που θεωρούν ότι το νέο ΠΣ πρέπει να εφαρμοσθεί, αφού αξιολογηθεί κατά την πιλοτική του εφαρμογή. Για τους δεύτερους το μάθημα με το νέο ΠΣ γίνεται γνωσιακό, ανοιχτό στους άλλους, χωρίς όμως να χάνει το Χριστιανικό-Ορθόδοξο χαρακτήρα του. Είναι σαφές ότι, εφόσον το αντικείμενο κριτικής είναι κοινό, μεταξύ τους υπάρχει διαφορά στην οπτική τους για το ρόλο του μαθήματος στο σχολείο και στην κοινωνία. Οπωσδήποτε διαφορετικές είναι και οι επιστημονικές προϋποθέσεις στις αιτιάσεις τους για την απόρριψη ή μη του συγκεκριμένου ΠΣ, αλλά και των προτάσεων που διατυπώνουν για το μάθημα. Τέλος, μερίδα αυτών

*Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=10973>), στις 7-11-2012.

αντιλαμβάνονται διαφορετικά τον αγώνα για τις απόψεις τους, αφού η κριτική γίνεται στο στόμα τους επίθεση, κάποιες φορές προσωπικά στοχοποιημένη και ανήθικη.

Οφείλουμε να αναφέρουμε ότι το ευρύτερο περιβάλλον, όσοι δε σχετίζονται άμεσα με τη Θρησκευτική Εκπαίδευση (ΘΕ), παρατηρεί μόνο τον καπνό της «μάχης», αφού δεν ενδιαφέρεται για τα όπλα-και το είδος τους- της μίας ή της άλλης πλευράς. Αντίθετα, είναι σε κάποιο βαθμό εχθρικό με την παρουσία και μόνο της ΘΕ στο σχολείο και αναμένει για να επιχειρηματολογήσει, όχι προς υπεράσπιση της μίας από τις δύο πλευρές, αλλά για να διατρανώσει την αντίθεσή του και με τις δύο. Παράλληλα, στους παρατηρητές της διαμάχης για την ευρεία εφαρμογή ή μη του νέου ΠΣ βρίσκουμε τους πολιτικούς που σχετίζονται με την απόφαση της εφαρμογής ή όχι (Υπουργός και Υφυπουργοί παιδείας, βουλευτές κ.ά.) και άλλες ομάδες, θρησκευτικές ή πολιτιστικές, οι οποίες ενδιαφέρονται, άλλες πολύ και άλλες λίγο ακόμη, να εισέλθουν στο σχολείο προσφέροντας εκείνες, και όχι η επίσημη Πολιτεία, τη ΘΕ στα παιδιά μας.

Όσοι γνωρίζουν τι συμβαίνει τα τελευταία είκοσι χρόνια στον κόσμο και στην Ευρώπη, έχουν υπόψη τους την ιστορία και την εμπειρία του μαθήματος στο ελληνικό σχολείο και μελετούν τις πτυχές της σύγχρονης πραγματικότητας ίσως να συμφωνήσουν ότι μπορούμε να προβλέψουμε το μέλλον της ΘΕ στην Ελλάδα και το τέλος της διαμάχης. Πρόκειται για το τέλος του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ή θα εξοβελιστεί από το κανονικό πρόγραμμα του σχολείου και ουσιαστικά θα καταργηθεί ως μάθημα ή θα παραδοθεί στις θρησκευτικές ομάδες και θα μετατραπεί σε κατήχηση. Φυσικά δε θεωρούμε καμία από τις δύο εξελίξεις επιστημονικά, παιδαγωγικά, θεολογικά και εκπαιδευτικά βιώσιμη και κυρίως ζητούμενη για τη ΘΕ στο ελληνικό σχολείο.

Η απόσυρση του ΠΣ ή η εκ θεμελίων αναδιαμόρφωσή του αποτελεί ήττα της ΘΕ για την Ελλάδα και την Ευρώπη. Θα προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις των «προοδευτικών», που θα δικαιωθούν πλήρως. Έτσι, θα οδηγηθούμε, σε επόμενο στάδιο, στην κατάργησή του ή στην παράδοσή του στις θρησκευτικές κοινότητες, στο πνεύμα δήθεν της ισοτιμίας. Στην πρώτη περίπτωση η εξέλιξη είναι ζοφερή, αν και ξέρουμε καλά ότι υπάρχουν χριστιανοί με φόβο Θεού που ομολογούν μέσα τους ότι, αν είναι να γίνουν τα Θρησκευτικά «Παν-Θρησκευτικά», σύμφωνα με την κριτική τους, καλύτερα να καταργηθούν. Στη δεύτερη περίπτωση, το μάθημα θα μετατραπεί σε προαιρετικό, διαχωρίζοντας ουσιαστικά τα παιδιά σε ομάδες άθεων ή πιστών και μη πιστών, με πιθανότητες να γίνουν βορά διαφόρων φονταμενταλιστών ή δασκάλων με πιστοποιητικά και υπογραφές υψηλής πίστης. Μάλιστα κάποιιοι ανεύθυνα, ακόμη και στους κόλπους ενώσεων θεολόγων, εργάζονται με αυτό το σκοπό, ξεχνώντας ότι στο ομολογιακό μάθημα που ανήκει στις θρησκείες, εισέρχονται στο σχολείο όλες οι γνωστές θρησκείες και επιλέγει ο γονέας και, μετά την εφηβεία, ο ίδιος ο μαθητής αν θα παρακολουθήσει και ποιας

Θρησκευτικής κοινότητας μάθημα θα παρακολουθήσει, ανεξάρτητα από την ένταξη του παιδιού σε μία θρησκεία. Έχουμε αναρωτηθεί στο «εχθρικό» για την Ορθόδοξη Εκκλησία περιβάλλον, που ζούμε, πόσοι έφηβοι θα επιλέξουν να έρθουν στο μάθημα της Ορθοδοξίας και πόσοι απόφοιτοι του σχολείου, έλληνες πολίτες, αν επιλέξουν να μην κάνουν καθόλου Θρησκευτικά, θα γνωρίζουν στα αλήθεια τι πρεσβεύει η θρησκεία του Ισλάμ και πώς ερμηνεύονται σύγχρονα φαινόμενα που την αφορούν;

Το τέλος του μαθήματος των Θρησκευτικών δεν θα οφείλεται μόνο στους «προοδευτικούς» πολέμιους του. Αυτοί λαθεμένα το θεωρούν τόσα χρόνια, εξαιτίας κυρίως κακών προσωπικών εμπειριών, παράσιτο στη φιλελεύθερη και δημοκρατική εκπαίδευση των Ελλήνων. Εκτιμούμε το ίδιο καταστροφική τη στάση αυτών που, ενώ φαινομενικά είναι υπερασπιστές του μαθήματος, στην πραγματικότητα γοητεύονται από τις λύσεις, που σας παρουσιάσαμε, και χρησιμοποιούν τα όπλα τους προς λάθος κατεύθυνση. Οι ίδιοι από το παρελθόν προετοιμάζουν το τέλος των Θρησκευτικών στην κανονική σχολική εκπαίδευση. Πολέμησαν την εφαρμογή των προηγούμενων Αναλυτικών Προγραμμάτων (2003) και τα βιβλία που προέκυψαν, με αποτέλεσμα να μην αποδώσει όσα στόχευε η αλλαγή, και τώρα αντιπαλεύουν ό,τι καινούριο ενστερνίζεται το νέο ΠΣ, επιχειρηματολογώντας θετικά για το προηγούμενο Α.Π., που πρότινος πολεμούσαν. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι οι ίδιοι μάχονται εναντίον των ίδιων των σκοπών που επιδιώκουν. Εξηγείται μόνο από τυφλό και υπερβάλλοντα ζήλο. Αποτελειώνουν ένα από τα πιο σημαντικά και ιστορικά μαθήματα της ελληνικής εκπαίδευσης. Ένα μάθημα που ακολούθησε το δικό του εθνικό δρόμο, αφομοιώνοντας τις τελευταίες δεκαετίες επιρροές από τις εμπειρίες των υπόλοιπων χωρών. Και το οποίο κατάφερε, τέλος, να διατηρήσει την συνολική λειτουργία του, τον καθορισμό του περιεχομένου του και αντίστοιχα τον διορισμό των εκπαιδευτικών, που το υπηρετούν, στην ευθύνη αποκλειστικά του κράτους. Οι κατακτήσεις αυτές θα μείνουν στην ιστορία της εκπαίδευσης και τα Θρησκευτικά στο παρελθόν.

Αυτό είναι το ζοφερό μέλλον. Τελικά, όταν θα κοπάσει ο καπνός της μάχης δε θα υπάρχουν σίγουρα θριαμβευτές ανάμεσα στις δύο πλευρές, αφού το θύμα θα είναι η ΘΕ και οι νέοι της Ελλάδας. Δάφνες θα δρέψουν οι παρατηρητές, που κατονομάστηκαν παραπάνω.

Είναι όμως δυνατόν οι θεολόγοι να επιθυμούν το τέλος του μαθήματος των Θρησκευτικών στο σχολείο;

Δεν μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι πολλοί θεολόγοι επιδιώκουν να καταργηθεί το μάθημα ή να παραδοθεί στις θρησκευτικές κοινότητες και να αποσπασθεί από το κανονικό πρόγραμμα του σχολείου. Μπορούμε όμως να πούμε με βεβαιότητα ότι πολλοί θεολόγοι, παρόλο που οι προθέσεις τους είναι αγαθές είτε από ζήλο είτε από ελλιπή πληροφόρηση είτε από περιορισμένη ή παλαιωμένη

επιστημονικότητα είτε από έλλειψη εκπαιδευτικής εμπειρίας, υποσκάπτουν ουσιαστικά την ύπαρξη του σχολικού μαθήματος των Θρησκευτικών.

Ακτινογραφώντας αυτήν την ομάδα διακρίνουμε αρχικά αυτούς που απορρίπτουν την αλλαγή του μαθήματος, γιατί υποθάλπουν ιδέες και οράματα, που βρίσκονται πολύ μακριά από την πραγματικότητα. Αυτά συνήθως έχουν την αναφορά τους στο παρελθόν, το βυζαντινό ή του κρυφού σχολείου -στην χειρότερη περίπτωση. Η λέξη «παράδοση» γι' αυτούς περιλαμβάνει τα πάντα και, αντίθετα, η λέξη «νεωτερικότητα» αποτελεί εχθρό ολκής. Δεν αντιλαμβάνονται ότι αυτή είναι η ιστορική πραγματικότητα και μέσα στον ρου της οφείλουμε όλοι να βρούμε την πορεία μας. Αντίθετα, βρίσκουν βράχους και κρατιούνται με όνειρο να πάνε αντίθετα στο ρεύμα. Το μόνο που καταφέρνουν, βέβαια, είναι να καθυστερούν. Μάλιστα, αγρεύουν και άλλους, για τους παραπάνω λόγους και ονειρεύονται όλοι μαζί κάτι που δεν υπάρχει. Αυτοί οι θεολόγοι προτείνουν αλλαγές, περιεχόμενα και στόχους, για το μάθημα που απλά δεν υπάρχουν πουθενά στον κόσμο, δεν έχουν εφαρμοσθεί ποτέ και δε στηρίζονται συνήθως σε καμία σοβαρή επιστημονική θεωρία. Δεν υπάρχει όμως τόπος στις επιστήμες της αγωγής για θεωρίες που δεν δοκιμάζονται και υφίστανται μόνο σε ένα φανταστικό χωροχρόνο. Έτσι, αυτό που πετυχαίνουν είναι σύγχυση, προσωπική και ομαδική, καθολική αντίθεση και τελικά περιθωριοποίηση και μαρασμό της θρησκευτικής αγωγής.

Υπάρχουν, ακόμη, θεολόγοι που στον αγώνα τους κατά της αλλαγής βρίσκουν δυνατούς συμπαραστάτες και αδελφούς, ιεράρχες συνήθως, που αντιστέκονται σθεναρά στο ρεύμα. Σε αυτούς είναι έτοιμοι να χαρίσουν τα πάντα και, γιατί όχι, να τους αφήσουν να εισέλθουν οι ίδιοι στο σχολείο. Κι αν ακόμη αυτοί δεν μπορούν να διδάξουν, τους παραχωρούν το δικαίωμα να επιλέγουν εκείνοι τους θεολόγους του σχολείου, που θα είναι «τα δικά μας πιστά παιδιά». Βέβαια, αγνοούν ότι υπάρχουν επίσημα κι άλλοι δυνατοί. Άλλοι με ξυρισμένο κεφάλι ή άλλοι με φέσι, που έχουν κι αυτοί έτοιμους πιστούς φίλους να λάβουν υπογραφή, για να μπουν στο σχολείο να κατηγήσουν τα δικά τους παιδιά. Πρόκειται γι' αυτούς που ομολογήσαμε από την αρχή ότι ενδιαφέρονται άμεσα να αναλάβουν την κατήχηση των πιστών τους μέσα στους τέσσερις τοίχους του σχολείου. Δηλαδή, άλλες γνωστές θρησκείες, αιρέσεις και ομάδες. Αυτοί οι θεολόγοι που είναι έτοιμοι να εκχωρήσουν το μάθημα των Θρησκευτικών στις θρησκευτικές ομάδες δεν αντιλαμβάνονται τι σημαίνει η είσοδος των θρησκευτικών κοινοτήτων στο ελληνικό σχολείο. Πρώτον, οι μαθητές θα διαχωρίζονται στις τάξεις ανάλογα με τη θρησκεία, που θα διαλέγουν. Δεύτερον το μάθημα θα μετατραπεί σε κατήχηση της κάθε θρησκείας, συνήθως στο παραπρόγραμμα του σχολείου. Και τέλος, οι θεολόγοι θα πάψουν να είναι επαγγελματίες διορισμένοι εκπαιδευτικοί του ελληνικού κράτους.

Υπάρχουν, σήμερα, κι αυτοί οι θεολόγοι που δεν τους ενδιαφέρει τίποτα σχετικό με το μάθημά τους. Βασικό θέμα τους είναι η συνταξιοδότηση ή η διεκδίκηση κάποιας θέσης διευθυντή. Είναι συνήθως οι κατά λάθος θεολόγοι, οι

οποίοι αντιδρούν σε ο,τιδήποτε τους προκαλεί να σκεφτούν ή να εργαστούν. Υπάρχουν, τέλος, κι αυτοί που κραυγάζουν άκριτα, οι «επαναστάτες» θεολόγοι, που σηκώνουν το λάβαρο σε οποιαδήποτε αλλαγή γενικά και κυρίως σε αυτές που δεν τους θυμίζουν κάτι από το παρελθόν, το πρόσφατο βέβαια της δεκαετίας του 1970 ή προηγούμενων νοσταλγικών ετών. Αυτοί, βέβαια, δεν προτείνουν τίποτε, απλά αντιδρούν.

Δεν υπάρχουν, όμως, θεολόγοι που αντιλαμβάνονται το ρόλο του μαθήματος των Θρησκευτικών και επιθυμούν τη διατήρηση του μαθήματος στο σχολείο;

Όλα αυτά τα χρόνια το μάθημα διατηρείται ζωντανό και πετυχαίνει παιδαγωγικά πολλά και σημαντικά ακριβώς γιατί υπάρχουν και θεολόγοι που βλέπουν μπροστά στον ορίζοντα. Αυτοί σκέφτονται και εργάζονται περισσότερο επιστημονικά και σαφώς κατά βάσει παιδαγωγικά. Και οι μεν και οι δε τα ίδια Πανεπιστήμια τέλειωσαν, αλλά φαίνεται ότι κάποιοι φωτισμένοι δάσκαλοι τους προκάλεσαν περισσότερο και τους έμαθαν να μελετούν, να αναζητούν την ποικιλία απόψεων, να μην πείθονται εύκολα και να σκέφτονται πρώτα από όλα τους μαθητές τους, τι θα μάθουν αυτοί και πώς θα ανοίξει το μυαλό τους. Έμαθαν ότι τα κριτικά πνεύματα γίνονται καλοί πολίτες, ηθικοί άνθρωποι και ίσως πραγματικά καλοί πιστοί. Ευτυχώς τρεις δεκαετίες τώρα στο, διαλυμένο πια, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο επικράτησε -όχι εύκολα- αυτή η θεολογία.

Η άλλη πλευρά, βέβαια, έκανε και κάνει περισσότερη φασαρία. Βρίσκει ισχυρούς συμμάχους και μπαίνει με ερωτήσεις στη βουλή ή με κηρύγματα στους ναούς. Παρόμοια βρίσκει συμμάχους στην δημοσιογραφία, στον Τύπο ή στο διαδίκτυο και δημοσιοποιεί επανειλημμένα την αντίθεσή της. Δημιουργεί ομάδες με διάθεση αντίδρασης και καλλιεργεί παρασκηνακά, με ραντεβού και επισκέψεις σε επίσημα γραφεία, φήμες και κατηγορίες, πολλές φορές επί προσωπικού.

Όμως, στην εποχή που ζούμε, ευτυχώς ακόμη, επικρατεί -όχι χωρίς κριτική οπωσδήποτε- η λογική. Αυτή η κυρίαρχη, σήμερα, τάση στους θεολόγους είναι φανερή και στην κρατική μηχανή και στα περισσότερα πανεπιστημιακά τμήματα και στους εκπαιδευτικούς κύκλους. Από αυτούς, προφανώς, προήλθε και η ομάδα εμπειρογνομόνων που σχεδίασε το νέο ΠΣ της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Γι' αυτό και το νέο ΠΣ δεν είναι κατηχητικό, αλλά παραμένει Χριστιανικό και Ορθόδοξο, ενώ εμπνέεται από σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις της ΘΕ, δοκιμασμένες σε άλλες χώρες και προσαρμοσμένες σε κάποιο βαθμό στην εμπειρία του ελληνικού σχολείου και στην παράδοση του τόπου. Δεν είναι θρησκευολογικό-ενώ κατηγορείται άκριτα ότι είναι, αλλά περιέχει σε κάποιο περιορισμένο ποσοστό μόνο γνώσεις για τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου. Είναι πρωτοποριακό, γιατί είναι ένα πρόγραμμα διαδικασίας, αφήνει, δηλαδή, στους θεολόγους την ευθύνη να διαμορφώσουν, ανάλογα με τους μαθητές τους, το περιεχόμενο του μαθήματος, κάνοντας προτάσεις για θέματα και δραστηριότητες, που δεν είναι δεσμευτικές.

Η άλλη πλευρά, όμως, που ζητά με πάθος την απόσυρση ή την εκ θεμελίων αναδιαμόρφωση εμμένει μόνο σε επιμέρους στοιχεία του ΠΣ και δεν κατανοεί ότι η παιδαγωγική γενικά του Νέου Σχολείου ξεπερνά το περιεχόμενο όλων των μαθημάτων και επιδιώκει όλα τα μαθήματα-και τα Θρησκευτικά- να προσφέρουν αγωγή κριτικής, διαλόγου και κατανόησης. Αυτή η πλευρά κρίνει το Πρόγραμμα όχι από την φιλοσοφία και το περιεχόμενό του, αλλά απομονώνοντας φράσεις, λέξεις, δραστηριότητες ή θέματα και βλέποντας σε αυτά τα επιμέρους, που δεν τα εγκρίνουν, γιατί είναι «βλάσφημα» ή «αντιχριστιανοπαιδαγωγικά» ή «ετερόθρησκα και αλλόδοξα», βράχους για να κρατηθούν να μην παρασυρθούν από το ρεύμα. Να σώσουν τι; Κάτι αποτελεσματικό και επιτυχημένο; Όχι βέβαια. Ακολουθούν απλά και παραδοσιακά τις τακτικές που αναφέραμε παραπάνω που οδηγούν αναπόδραστα στο τέλος.

Στο Νέο Σχολείο, ευτυχώς, με το νέο ΠΣ το μάθημα των Θρησκευτικών εντάσσεται στο γενικό πλαίσιο της εκπαίδευσης. Αν ισχύσει αυτό υπάρχει πολύ σοβαρός λόγος να γίνονται τα Θρησκευτικά μέσα στο κανονικό πρόγραμμα του σχολείου και να αποτελεί κανονικό μάθημα, όπως όλα τα άλλα. Μπορεί μάλιστα να προσφέρει πολλά στη θρησκευτική, κοινωνική και ηθική μόρφωση όλων ανεξαιρέτως των πολιτών της Ελλάδας, ανεξάρτητα αν πιστεύουν, ακολουθούν μία θρησκεία ή καμία θρησκεία. Βέβαια, το νέο ΠΣ παρόλες τις μεγαλόστομες εξαγγελίες των σχεδιαστών και συγγραφέων του Οδηγού του εκπαιδευτικού-αυτές φόβισαν πιο πολύ τους επικριτές-παραμένει χριστιανικό και δεν αφήνει πολλά περιθώρια, αν εμμένει ο θεολόγος στο περιεχόμενό του και μόνο, να γίνει ένα μάθημα για όλους ανεξαιρέτως. Επιπλέον, πιστεύουμε πως το ΠΣ επιδέχεται βελτιώσεων (περιεχομένου, παιδαγωγικών επιλογών, υλικού), αλλά αυτές θεωρούμε ότι θα γίνουν, αφού εφαρμόζεται πιλοτικά, θα αξιολογηθεί και θα μελετηθεί ξανά από τους εμπειρογνώμονες, οι οποίοι διαβεβαιώνουν ότι θα λάβουν σοβαρά υπόψη τους όλες τις εμπειριστατωμένες κριτικές.

Έφτασε το τέλος;

Διατυπώσαμε δραματικά τις απόψεις μας ακριβώς γιατί ως χριστιανοί με φόβο Θεού διατηρούμε την ελπίδα ακόμα ζωντανή. Παρόλο που οι δύο πλευρές διαφωνούν δε φαίνονται ότι είναι και οι δύο στα άκρα. Τουλάχιστον οι θιασώτες της αλλαγής, όπως εξηγήσαμε, δεν έφτασαν στα άκρα με αυτό το ΠΣ και στη ριζική αλλαγή του μαθήματος των Θρησκευτικών, αν και κατηγορούνται-άδικα- για αυτό. Αν αυτό γίνει κατανοητό από τους επικριτές τους θα βρεθούν πολλά περιθώρια προόδου που μπορούν να σημειώσουν και οι δύο.

Αν και δεν φαίνεται φως στον ορίζοντα, ελπίζουμε ότι είναι δυνατόν οι θεολόγοι να αποφασίσουν να αφήσουν τους βράχους και να κάνουν ένα βήμα μπροστά. Με κριτική, με άποψη, αλλά και με διαλλακτικότητα, χωρίς φανατισμό και μεγαλοστομίες. Η πόλωση οδηγεί σε ήττα όλων και κυρίως σε ήττα του ίδιου του μαθήματος στο σχολείο. Άμεσα πρέπει να σταματήσουν οι παρασκηνιακές

ενέργειες που σχετίζονται με πολιτικούς και πνευματικούς ανθρώπους. Να προχωρήσουμε σε εποικοδομητική κριτική και συνεννόηση. Να αποδεχτούμε, τελικά, όλοι ότι το νέο ΠΣ είναι ένα βήμα αναβάθμισης του μαθήματος και ότι θα ενσκήψουμε στα προβλήματά του, με σκοπό την αξιολόγηση και την διόρθωσή του.

Θεολόγοι το νέο ΠΣ είναι η ευκαιρία μας και πρέπει να εφαρμοσθεί, αφού αξιολογηθεί. Η μάχη για την απόσυρσή του μας οδηγεί στο τέλμα και στο τέλος από την κανονική σχολική εκπαίδευση. Θα βρεθούμε στο μέλλον σε ένα σημείο που ποτέ άλλοτε δεν ήμασταν οι θεολόγοι και το μάθημα μας στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης.

*... Ωρα να πηγαίνω δεν έχω άλλο στήθος.
N.Καρούζος*

[Ο Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης είναι Λέκτορας Διδακτικής Θρησκευτικών στη Θεολογική Σχολή Αθηνών]

Υπόμνημα ΚΑΙΡΟΥ για το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά

ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ*

Ελένη Φιλοσόφου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Στο πλαίσιο του ανανεωτικού ρεύματος στο χώρο της Παιδείας εντάσσεται μεταξύ άλλων και η αλλαγή του τρόπου διδασκαλίας όλων των μαθημάτων, συνεπώς και του μαθήματος των Θρησκευτικών (μτΘ). Οι αλλαγές που προτείνονται και θα υλοποιηθούν από την επόμενη χρονιά είναι καταγιμιστικές και, συνεπώς, είναι απαραίτητο οι προσπάθειες προσαρμογής από όλες τις πλευρές να έχουν καλή διάθεση και δημιουργικότητα προς όφελος των μαθητών. Καθώς είναι γνωστό ότι κάθε αλλαγή -πόσο μάλλον οι τόσο ουσιαστικές και εκ βάθρων αναδιαμορφώσεις- πάντα προκαλεί έναν σκεπτικισμό και μια αμφισβήτηση.

Ωστόσο, θα πρέπει να ελεγχθούν καλοπροαίρετα στην προοπτική των σύγχρονων απαιτήσεων και με γνώμονα το ουσιαστικό συμφέρον των μαθητών μας.

Γι' αυτό στην συγκεκριμένη κριτική δεν θα σημειωθούν ξεχωριστά θετικά και αρνητικά σημεία στο υπό εξέταση ΑΠΣ, γιατί θεωρούμε ότι το υλικό θα πρέπει να θεωρηθεί μέσα στις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις του τριγώνου δάσκαλος-μαθητής-βιβλίο.

Ως βασικές καινοτομίες του νέου ΑΠΣ αναφέρονται επιγραμματικά οι παρακάτω:

- Η αντικατάσταση του βιβλίου με το πολλαπλό.
- Η διδασκαλία του μτΘ – όπως και των άλλων- σε ένα συνεχόμενο διδακτικό δίωρο.
- Η αλλαγή των γνωστών μέχρι τώρα θεματικών ενοτήτων. Στην Α΄ Γυμνασίου εν προκειμένω αντί για την Παλαιά Διαθήκη διδάσκοντα τρεις θεματικές ενότητες Εκκλησιαστικής Ιστορίας, 2 Θρησκευολογίας και 1 Λειτουργικής.
- Η αντικατάσταση σχεδόν εξ ολοκλήρου του μέχρι τώρα διδακτικού μοντέλου, κατεξοχήν με τη μέθοδο project.
- Ο τονισμός της πολιτισμικής διάστασης του θρησκευτικού φαινομένου σε αντίθεση με την μέχρι τώρα επεξεργασία των διδακτικών θεμάτων.

ΓΕΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΑΞΟΝΑ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΣΤΟΧΩΝ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά

Ο βασικός άξονας των θεματικών ενοτήτων της Α΄ Γυμνασίου έχει ως κεντρική ιδέα την παράλληλη πορεία της προσωπικής ανάπτυξης του μαθητή με την ιστορική πορεία της Εκκλησίας, ενώ, παράλληλα, τίθεται ως κεντρικός άξονας η ερμηνεία «της αμφίδρομης πορείας από την θρησκεία στον πολιτισμό». Και σε αυτό το σημείο ανεγείρεται κρίσιμο το ερώτημα:

Είναι γνωστό ότι στο Δημοτικό Σχολείο (Δ.Σ.) κυριαρχεί, είτε η απουσία της διδασκαλίας του μτΘ, είτε, όταν διδάσκεται, χαρακτηρίζεται πολλές φορές από ασάφεια ή σύγχυση, εξαιτίας των ελλιπών σπουδών και της ανύπαρκτης - ειδικής επί του αντικείμενου - επιμόρφωσης των δασκάλων. Κατά πόσο, λοιπόν, ο μαθητής της Α΄ Γυμνασίου, ο άρτι αποφοιτήσας από το Δ.Σ., θα έχει τη δυνατότητα να συνδέσει δημιουργικά την ανάγκη για τη δική του οργάνωση με την οργάνωση της Εκκλησίας, όταν ακόμα και η έννοια της Εκκλησίας, είναι, ουσιαστικά, πλήρως άγνωστη; Εκτός αν κάτι άλλο εννοεί η πρόταση: «Οι θεματικές ενότητες οργανώνονται με κεντρικούς άξονες την ιδέα της προσωπικής πορείας των μαθητών και την ιστορική πορεία του Χριστιανισμού». Αν το σημείο αυτό του παραλληλισμού μπορέσει να γίνει αντικείμενο συστηματικής επεξεργασίας μέσα στη τάξη και σε κάθε ενότητα, τότε, ίσως, να έχουμε ικανοποιητικά αποτελέσματα.

Για την πολιτισμική διάσταση του θρησκευτικού φαινομένου, που αποτελεί και αυτό βασικό άξονα των διδακτικών θεματικών ενοτήτων, μπορούμε να επισημάνουμε ότι είναι απαραίτητη, αν και δεν είναι μοναδική. Οι σύγχρονες, όμως, απαιτήσεις και ο σημερινός προσανατολισμός κάθε μέσου πολίτη αυτής της χώρας, αποτέλεσμα μιας κοινωνίας με πολλαπλά και ετερόκλητα ερεθίσματα, κάνει αυτή τη διάσταση έναν διδακτικό τρόπο προσέγγισης εφικτό για το σύγχρονο μαθητή.

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκονται και οι γενικοί στόχοι της τάξης, όπου κυριαρχούν οι υποκειμενικές – βιωματικές προσεγγίσεις των ενοτήτων, κάτι που κρίνεται καταρχήν θετικά, αφού η προσλαμβάνουσα ύλη θα γίνεται εύκολα κατανοητή και με δυνατότητα επεξεργασίας από όλους τους μαθητές. Αυτό έχει επιπλέον το προτέρημα να μην απομνημονεύουν παθητικά την διδακτέα ύλη.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό σημείο των νέων ΑΠΣ είναι η υψηλή απαιτητικότητα των προς επεξεργασία θεμάτων σε σχέση με την ηλικία και τις δυνατότητες των μαθητών. Αυτή η ασυμβατότητα ενέχει τον κίνδυνο να αποθαρρυνθούν οι μαθητές και να οδηγηθούν στην αδιαφορία, λόγω της μη εφικτής κατανόησης της ύλης. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι το πλήθος των δραστηριοτήτων και των Βασικών Θεμάτων μπορεί να δώσει στον διδάσκοντα τη δυνατότητα να επιλέξει ό,τι από αυτά θεωρεί κατάλληλα για το επίπεδο των μαθητών του σε όλο το τμήμα ή ακόμα και των ομάδων εργασίας ξεχωριστά σε κάθε τμήμα.

Είναι, επίσης, χαρακτηριστικό ότι η επεξεργασία όλων των Θ.Ε. διακρίνεται για την σε βάθος και σφαιρική προσέγγιση σε βάρος, όμως, της ιστορικής συνέχειας

τους. Για να αντιμετωπιστεί η σοβαρή αυτή έλλειψη του συνεχόμενου ιστορικού και της χρονολογικής συνέχειας των θεματικών ενοτήτων θα πρέπει αυτή να συμπληρώνεται κατ' εξακολούθηση από τον διδάσκοντα – όπως προβλέπεται σε αρκετές δραστηριότητες των μαθητών – ώστε να αποφευχθεί η σύγχυση στην ιστορική συνέχεια των γεγονότων, δεδομένου ότι οι περισσότερες Θ.Ε ανήκουν στην Εκκλησιαστική Ιστορία.

Ουσιαστική έλλειψη επισημαίνεται στον τρόπο αξιολόγησης των μαθητών και πώς αυτός θα οργανωθεί για να μπορέσει να υπάρξει η βαθμολόγηση των τριμήνων και η εξαγωγή του ετήσιου γενικού βαθμού.

Ως κατακλείδα, θεωρείται απαραίτητο να επισημανθεί ότι το πρόσωπο του θεολόγου καθηγητή είναι, ίσως, το πιο σημαντικό κριτήριο και η λυδία λίθος για την κάθε είδους κριτική των αναλυτικών προγραμμάτων. Η μέχρι τώρα πείρα έχει αποδείξει ότι η προσωπικότητα του καθηγητή σηματοδοτεί τη στάση των μαθητών και όλης της σχολικής κοινότητας για το μτΘ. Ο ενημερωμένος, ισορροπημένος, προσηνής και φωτισμένος θεολόγος καθηγητής στηρίζει και συμπληρώνει ακόμα και ένα πρόχειρο ΑΠΣ.

ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ

Δ.Ε. 1: ΜΕΓΑΛΩΝΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ

(3 ΔΙΩΡΑ)

1. Στα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα (ΠΜΑ) σαν βασικός άξονας κυριαρχεί ο ίδιος ο μαθητής και οι εμπειρίες του, οι οποίες θα ομαδοποιηθούν, βέβαια, στην τάξη και γίνεται προσπάθεια (στο τρίτο σημείο τους) παραλληλισμού της οργάνωσης της καθημερινότητας του μαθητή με την ανάγκη οργάνωσης της πρώτης Εκκλησίας. Το σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει κατανοητό μόνο, όταν, ως οργάνωση της Εκκλησίας θεωρηθεί η οργάνωση του κάθε νέου μέλους της με την νέα πίστη και τους άλλους πιστούς που συναντά στο Σώμα της.

2. Στα Βασικά Θέματα (ΒΘ) επισημαίνεται ότι στο ι. και στο δεύτερο σημείο αναφέρεται: «Ψάχνοντας για προσωπικό νόημα». Η φράση κρίνεται μάλλον υπερβολική και ίσως πιο σωστά προσανατολισμένο θα ήταν το: «Ψάχνοντας για προσωπικούς στόχους της φετινής χρονιάς». Έτσι, συνδυάζεται και στις Δ (Δραστηριότητες) το παιχνίδι ρόλου που προτείνεται: «με σενάριο: όλοι θέλουν το καλό μου! Ποιος ονειρεύομαι εγώ να γίνω;».

Επίσης, κρίνεται ότι η χρήση των κειμένων είναι εξαιρετικά πενιχρή, σχεδόν ανύπαρκτη (υπάρχει μόνο ένα κείμενο από την ΚΔ), ενώ τα κείμενα θεωρούνται αναπόσπαστο κομμάτι της διδασκαλίας και είναι τα πλέον κατάλληλα για ένα σύγχρονο βιωματικό μάθημα, αφού αναλύονται από τους ίδιους τους μαθητές με βάση τις ιδιαιτερότητές τους, ενώ, και ο καθηγητής μπορεί να επεκτείνει ανάλογα

τα δεδομένα του κειμένου προς όφελος των μαθητών (με επιφύλαξη, γιατί τα δεδομένα που εξετάζουμε είναι ενδεικτικά και δουλεύονται ακόμα).

Εξάλλου στο ιι. σημειώνεται «μετά τους διωγμούς ο Χριστιανισμός εξαπλώνεται σε όλη τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία». Με τον τρόπο αυτό αγνοείται η περίοδος των διωγμών κατά την οποία διαμορφώθηκε η πρωτογενής οργάνωση την οποία ακολούθησε η Εκκλησία και μετά τους διωγμούς. Δεν είναι σκόπιμο και παιδαγωγικά ρεαλιστικό να αγνοείται η ιστορία των τριών πρώτων αιώνων της ζωής της Εκκλησίας, αφού θεωρείται απαραίτητη για την κατανόηση της διαμόρφωσης της εκκλησιαστικής οργάνωσης. Συνεπώς, είναι αναγκαία η αναφορά έστω και μιας διδακτικής ώρας στον τρόπο ζωής των πρώτων χριστιανών στο σημείο που αυτός αναφέρεται στην οργάνωση (ενδεικτικά αναφέρονται οι πρώτες βαπτίσεις από τους αποστόλους την Πεντηκοστή πρ. 2, 37-39, η τέλεση των πρώτων μυστηρίων πρ., 2, 42-43, οι χειροτονίες αποστόλου Παύλου και Βαρνάβα πρ. 13,2-5, η ίδρυση πρώτων τοπικών εκκλησιών πρ. 13, 42-44, πρ. 14, 1-7, 24-27).

Επίσης, στο Β.Θ. «Λειτουργία της Εκκλησίας», όπου αναφέρεται μόνο η Α΄ Τιμ. 3, 1-13 θα μπορούσαν να προστεθούν χωρία, όπου σημειώνεται το έργο του ιερατείου Α΄ Κορ. 4,14-17, Α΄ Θεσ. 2, 1-5 ή Β΄ Τιμ. 7, 10-17 ή απόσπασμα από το κείμενο του Ειρηναίου «Η ενότητα των ορθοδόξων Εκκλησιών» (ΒΕΠΕΣ 5, 115-116 «Έλεγχος κι ανατροπή της ψευδωνύμου γνώσεως»)

3. Στις Δραστηριότητες (Δ) υπάρχει σφαιρική και πλουραλιστική προσέγγιση του προς εξέταση θέματος και κρίνεται θετικά, αν και δεν είναι όλες υποχρεωτικές, αλλά προσαρμόζονται στις εκάστοτε ανάγκες και δυνατότητες των μαθητών και της υλικοτεχνικής υποδομής του σχολείου.

Επίσης, στις Δ θα μπορούσε να προστεθεί ομαδο συνεργατική δραστηριότητα με λέξεις – κλειδιά από τα κείμενα που προαναφέρθηκαν για να χρησιμοποιηθούν σε δημιουργία δικού τους κειμένου με θέμα «Η θέση του ιερατείου στην οργάνωση της Εκκλησίας»

4. Το Εκπαιδευτικό Υλικό (ΕΥ) αποτελείται από το βιβλίο της Α΄, Β΄ και Γ΄ Γυμνασίου και της Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού.

Δ.Ε.2: Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ

(5 ΔΙΩΡΑ)

Στη θεματική αυτή ενότητα μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι σε όλα της τα στάδια (ΠΜΑ, ΒΘ, Δ Και ΕΥ) είναι εξαιρετική, αλλά έχει ένα βασικό μειονέκτημα: Το προς εξέταση θέμα είναι αρκετά απαιτητικό για τους μαθητές της Α΄ Γυμνασίου, οι οποίοι- από την εμπειρία στις τάξεις του Γυμνασίου- δεν έχουν ακόμη προσαρμοστεί στις απαιτήσεις και τους ρυθμούς αυτής της σχολικής βαθμίδας. Ένα τέτοιο θέμα στην Α΄ τάξη θα αδικηθεί εκ των πραγμάτων και η ωφέλεια των

μαθητών θα είναι πολύ μικρή σε σχέση με αυτήν, που θα υπήρχε, αν το θέμα εξεταζόταν σε μεγαλύτερη τάξη.

Προτείνεται η χρήση του κειμένου της ομιλίας του απ. Παύλου στον Άρειο Πάγο (πρ. 17, 22-31) ως αρχικό κείμενο στα ΒΘ ι «Δύο κόσμοι συναντιούνται» το β. «Η κυριαρχία της ελληνικής γλώσσας (στη μετάδοση του χριστιανικού κηρύγματος και στα κείμενα της Καινής Διαθήκης).

Επίσης, στα Β.Θ. ιι «Η απογείωση της σύνθεσης στην τέχνη» θα μπορούσαν να προστεθούν κείμενα για την αντίληψη της σύνθεσης από σύγχρονους Έλληνες λόγιους και καλλιτέχνες, όπως π.χ. στο έργο «Γιάννης Τσαρούχης» του Οδυσσέα Ελύτη ή «Η τέχνη στον Μυστρά» του Γιάννη Τσαρούχη.

Δ.Ε.3: ΠΩΣ ΖΟΥΝ ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ: Η ΝΕΑ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (4 ΔΙΩΡΑ)

1. Στα ΠΜΑ οι μαθητές καλούνται σε ένα λατρευτικό θέμα να «ερμηνεύσουν τα κύρια στοιχεία του λατρευτικού τυπικού της Θείας Ευχαριστίας, του Βαπτίσματος και του Χρίσματος». Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπάρχει και η ιστορική τους αναδρομή και η προέλευσή τους μέσα από κείμενα (υπάρχει μόνο στις Δ για την Θεία Ευχαριστία). Για το λόγο αυτό προτείνονται ενδεικτικά για τη Θ. Ευχαριστία το Λουκ. 22,14-20, για το Βάπτισμα το Πρ. 9, 17-19 (Βάπτισμα του Παύλου), Πρ. 10, 47-48 (βάπτισμα του Κορνήλιου) για το Χρίσμα τα Πρ. 8, 14-17 ή Πρ. 10, 44-45. Με αναφορά στα κείμενα αυτά μπορεί να γίνει και η αντίστοιχη επεξεργασία με τον βασικό παιδαγωγικό άξονα κοινωνία προσώπων – μυστήρια – Εκκλησία, που ενδιαφέρει στην παρούσα Δ.Ε..

2. Στα ΒΘ υπάρχει έλλειψη πατερικών κειμένων, που αναφέρονται σε αυτά τα θέματα. Θα μπορούσαν να προστεθούν στο ιι στο 1β «Η Αγία Τριάδα: Ο Θεός του διαλόγου, της σχέσης και της αγάπης και αποσπάσματα από το σχετικό κείμενο Γεν. 18, 16-33, όπου αποδεικνύονται όλα αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Θεού.

Στο ιι 2 «Για τον σκοπό και το νόημα της ζωής: Η Εκκλησία ως μια κοινότητα Ευχαριστίας» θα μπορούσε να προστεθεί κείμενο, π.χ. από το λόγο του ι. Χρυσοστόμου «προς τους μη απαντήσαντας εις την σύναξιν» (Ε.Π. 51,179).

Στο ιι 2δ «Η σχέση του ανθρώπου με την κτίση: Όχι εκμεταλλευτής ιδιοκτήτης, αλλά προσωπικά υπεύθυνος φίλος» μπορεί να χρησιμοποιηθεί από το κείμενο του ι. Χρυσοστόμου «Η συντήρηση του κόσμου» (Ε.Π. 49,114).

3. Οι Δ πλούσιες σε ιδέες. Σε αυτές θα μπορούσαν να προστεθούν:

α. Αναζήτηση κειμένων από τις λειτουργικές ευχές της Εκκλησίας.

β. Δημιουργία σχετικού κειμένου από τους μαθητές με αφορμή κάποιο γεγονός που συνέβη πρόσφατα (π.χ. πλημμύρα, σεισμός, απόκτηση νέου Η/Υ).

γ. Παιχνίδι επιχειρηματολογίας: Γιατί να είναι ο άνθρωπος προσωπικά υπεύθυνος φίλος του περιβάλλοντος;

δ. Επίσκεψη – όπου είναι δυνατόν – στο ΚΠΑΕ Βουλιαγμένης (Κέντρο Περιβαλλοντικής Αγωγής και Εκπαίδευσης της Αρχιεπισκοπής Αθηνών).

Κρίνεται θετική η προσπάθεια να συνδεθεί η εμπειρική σχέση των μαθητών με τα σημεία του θέματος, δεδομένου ότι οι περισσότεροι μαθητές δεν έχουν λειτουργικά βιώματα. Έτσι, αυτή η θεματική ενότητα είναι καλή αφορμή για μια γνωριμία με το λειτουργικό και μυστηριακό περιεχόμενο της ορθόδοξης Εκκλησίας.

Δ.Ε. 4: ΠΩΣ ΠΑΙΡΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

(3 ΔΙΩΡΑ)

Θετικά κρίνεται η σφαιρική και εις βάθος ανάλυση του θέματος. Όμως η έλλειψη της ιστορικής συνέχειας και συνεπώς σαφήνειας απαιτεί, λόγω και του ιστορικού περιεχομένου του θέματος, ένα ανυπέρβλητο εμπόδιο. Κρίνεται δε, αναντίστοιχο της ηλικίας των μαθητών.

Ενδεικτικά σημειώνεται ότι στα Β.Θ. η απουσία των ιστορικών στοιχείων από την πρώτη σύνοδο δεν βοηθά στην όσο το δυνατόν ολοκληρωμένη κατανόηση του συνοδικού θεσμού, όταν μάλιστα στις Δ οι μαθητές πρέπει να τοποθετηθούν στο «Επικαιροποίηση: Ποια θέματα θα απασχολούσαν μια Οικουμενική σύνοδο σήμερα;». Προτείνεται, λοιπόν, η αναφορά μερικών έστω, αλλά, ενδεικτικών ιστορικών στοιχείων που αφορούν στην εξέλιξη του συνοδικού θεσμού μέχρι σήμερα.

Στα Β.Θ. θα μπορούσε να προστεθεί άλλη μία παράγραφος με τις διαφορές στην λήψη των αποφάσεων στις διάφορες χριστιανικές ομολογίες (Ορθοδοξία, Ρωμαιοκαθολικισμός, Προτεσταντισμός)

Επίσης, στις Δ στις δραματοποιήσεις σκηνών από τη ζωή των προσώπων θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα η ανάγνωση κατάλληλων περικοπών από πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων, όπου αναπαριστάται ζωντανά η εξέλιξη των γεγονότων μέσα από τους διάλογους των παρευρισκομένων.

Σαν επιπλέον Δ θα μπορούσε να προστεθεί ένα παιχνίδι ρόλων: «Λαμβάνοντας αποφάσεις στην Ορθόδοξη Εκκλησία, στην Ρωμαιοκαθολική κι στις Προτεσταντικές».

Δ.Ε. 5: ΜΟΝΟΘΕΙΣΤΙΚΕΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ: ΙΟΥΔΑΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΛΑΜ

(5 ΔΙΩΡΑ)

Η Θ.Ε. απαιτεί πολλή δουλειά για να αποσοβηθούν συγχύσεις κυρίως μεταξύ Χριστιανισμού και Ιουδαϊσμού, όπως και για την ιστορική τους σχέση. Θεωρείται

και αυτή η ΘΕ απαιτητική για την ηλικία των μαθητών και ο κίνδυνος ασαφειών και συγχύσεων ως προς την κατανόηση της ύλης είναι αυξημένες.

Στην προκειμένη δ.ε. η κυριότερη σύγχυση μπορεί να δημιουργηθεί ανάμεσα στον Ιουδαϊσμό και τον Χριστιανισμό με αφορμή τη χρήση της Παλαιάς Διαθήκης και του προφητικού λόγου από τις δύο θρησκείες.

Για το λόγο αυτό θα ήταν προτιμότερο στα Β.Θ. «Παλαιά Διαθήκη: Ένα κοινό βιβλίο για Εβραίους και Χριστιανούς!» να σημειωθούν και οι διαφορές, άρα: «Ένα κοινό, **αλλά και τόσο άλλο ή διαφορετικό** βιβλίο για Εβραίους και Χριστιανούς!». Μπορούν να χρησιμοποιηθούν και αποσπάσματα από την προς Εβρ. κεφ.9 (διαφορά λατρείας) ή η 8^η ομιλία του ι. Χρυσοστόμου «Η αγιαστική και ανακαινιστική δύναμη της Εκκλησίας» (Ε.Π. 49,335-337).

Δ.Ε. 6: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΡΙΝΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ (3 ΔΙΩΡΑ)

Κρίνεται πολύ απαιτητικό μάθημα για τις δυνατότητες των μαθητών της Α΄ Γυμνασίου. Ο μαθητής στην ηλικία αυτή και με την ποικιλία των πληροφοριών που τον κατακλύζουν (υπάρχουν πλήθος κινηματογραφικών ταινιών, και όχι μόνο, για αυτά τα θέματα) θα κληθεί να διασαφηνίσει μέσα του πληθώρα θεμάτων. Από την άλλη, για να βοηθηθεί να αφομοιώσει με επιτυχία το προς επεξεργασία υλικό, θα χρειαστεί ένα σταθερό σημείο αφόρμησης, που θα το χρησιμοποιεί για να κρίνει τα νέα στοιχεία που μαθαίνει. Συνεπώς, θα πρέπει να γίνει και αναφορά σε διαφορές και συγκρίσεις μεταξύ αυτών των θρησκευμάτων και όχι μόνο να υπερτονίζονται οι ομοιοτήτες μεταξύ τους. Ο μαθητής πιο εύκολα αφομοιώνει συνδυασμούς διαφορών και ομοιοτήτων παράλληλων θεμάτων, παρά σημειώσεις μόνων παρόμοιων και χωρίς ειδοποιό διαφορά μεταξύ τους αναφορών.

Στην προοπτική αυτής της παιδαγωγικής διάστασης θα μπορούσε να συμπληρωθεί στα ΠΜΑ: «Οι μαθητές μπορούν να: διακρίνουν τις πολιτισμικές επιδράσεις των ανατολικών θρησκευμάτων στις χώρες τους με αυτές των χριστιανικών ομολογιών στο σύγχρονο ευρωπαϊκό πολιτισμό». Με τον τρόπο αυτό θα δημιουργήσουν ένα σημείο αναφοράς χρησιμοποιώντας οικεία για αυτούς στοιχεία, ώστε να μπορέσουν αποτελεσματικότερα να τα κρίνουν, να τα συγκρίνουν και να τα διασταυρώσουν με τις νέες πληροφορίες, ώστε να προαχθούν σε γνώση.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΠΡΟΣΔΟΚΩΜΕΝΕΣ ΕΠΑΡΚΕΙΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ

Ως προς και τα τρία σημεία των προσδοκώμενων επαρκειών που αφορούν στους μαθητές στο τέλος της σχολικής χρονιάς, δηλαδή: «Α: Ως προς τη γνώση και κατανόηση του κόσμου της θρησκείας, Β: Ως προς την κατανόηση της πολιτιστικής

εμβέλειας του θρησκευτικού φαινομένου και Γ: Ως προς την προσωπική ανάπτυξη και καλλιέργεια αξιών και στάσεων» έχουμε να σημειώσουμε:

- Πολλοί φιλόδοξοι στόχοι και κάποιοι από αυτούς αρκετά ανεδαφικοί («αναπτύσσουν κριτική στάση απέναντι στη δική τους θρησκευτική ιδιοπροσωπία», ή «Αναλύουν κι αξιολογούν τη συνάντηση Χριστιανισμού – Ελληνισμού»).
- Άγνοια των ιδιαιτεροτήτων των μαθητών της ηλικίας των 12-13 χρόνων και των δυνατοτήτων τους.
- Μεγάλος κίνδυνος σύγχυσης ανάμεσα στα γνωρίσματα των διαφόρων θρησκειών.
- Αρκετά από τα προσδοκώμενα σημεία κρίνονται εφικτά και ωφέλιμα για τους μαθητές, όπως: «περιγράφουν τις πολλαπλές όψεις των εξελίξεων και των επιλογών της πρώτης Χριστιανικής Εκκλησίας», «αναγνωρίζουν την ποικιλία των εκφραστικών μέσων των θρησκειών», «ανιχνεύουν θρησκευτικά ή θεολογικά κίνητρα στην έμπνευση δημιουργών της τέχνης (λογοτεχνία, μουσική, θέατρο, κινηματογράφος κλπ).»

ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Το νέο ΑΠΣ προσεγγίζει το θρησκευτικό φαινόμενο (θ.φ.) με μια ενιαία και σπονδυλωτή προοπτική και στις τρεις σχολικές βαθμίδες (Νηπιαγωγείο - Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο) με κεντρικό άξονα την πολιτιστική/πολιτισμική κατεύθυνσή του. Έτσι, στο **Νηπιαγωγείο - Δημοτικό** το θ.φ. ξεκινά από την εικόνα και την παράσταση και φτάνει στο λόγο και τις αφηγήσεις, στο **Γυμνάσιο** ξεκινά από το λόγο και τις αφηγήσεις στις κατά τόπους και εποχές ερμηνείες και πολιτισμικές εκφράσεις του και στο **Λύκειο** ξεκινά από το λόγο με τις εικόνες και τις ερμηνείες στον διάλογο με το σήμερα, με τις εικόνες, με τις αφηγήσεις και με τα ερωτήματά του.

Στην προκείμενη κριτική θα ασχοληθούμε με το Γυμνάσιο, στο οποίο διαπραγματεύεται το γενικό θέμα: «*Θρησκεία και Πολιτισμός*», με βασική στόχευση την *ερμηνευτική προσέγγιση*. Για να επιτευχθεί η βασική αυτή στόχευση η άντληση του πρωτογενούς θρησκευτικού υλικού (μνημεία και πηγές) για τη διδακτική πράξη θα γίνεται, σύμφωνα με τους συντάκτες του νέου ΑΠΣ, από: τη *Λατρεία*, τη *Διδασκαλία* (Βίβλος, πατερικά κείμενα, δόγματα, ιερά κείμενα θρησκειών), την *Κοινωνία* και την *Ηθική*. Η διδακτική πράξη θα πραγματεύεται ζητήματα πάνω στις τρεις μεγάλες θεματικές περιοχές της θρησκείας: *ανθρωπολογία, κοσμολογία και θεολογία*. Ειδικότερα:

ΓΥΜΝΑΣΙΟ: -----Θρησκεία και Πολιτισμός

Βασική στόχευση: -----Ερμηνευτική προσέγγιση

Άντληση πρωτογενούς υλικού από: ----- Λατρεία – Διδασκαλία – Κοινωνία – Ηθική

I. Ως προς τη Βασική στόχευση:

Σαν «απαραίτητη προϋπόθεση για μια ορθή επιστημονικά εξέταση (κατανόηση, ερμηνεία και κριτική) του θ. φ. στη πολυμορφία του», και συνεπώς όλων των παραπάνω, κρίνεται πάλι από τους συντάκτες του ΑΠΣ, ότι είναι «η ιστορική προσέγγιση και τεκμηρίωση, αλλά και η ερμηνευτική και στοχαστικοκεντρική πλαισίωσή του».

Ξεκινώντας από το τελευταίο, είναι σημαντικό να σημειώσουμε, ότι η ιστορική προσέγγιση και τεκμηρίωση της κάθε δ. ε. είναι αναιμική. Στις δε δ. ε. 3 και 4, οι οποίες θεωρούνται ως οι πλέον κατάλληλες για την χρήση ιστορικού πλαισίου (δ.ε.3: Πώς ζουν οι χριστιανοί: η νέα ζωή της Εκκλησίας και δ.ε.4: Πώς παίρνονται οι αποφάσεις) ο ιστορικός καμβάς είναι μάλλον ανύπαρκτος και ο κίνδυνος για δημιουργία συγχύσεων στους μαθητές είναι δεδομένος. Από την άλλη πλευρά, θεωρείται αυτονόητο, ότι οι ιστορικοί συσχετισμοί, οι συνδυασμοί, δηλαδή, των γεγονότων και οι αναφορές, κυρίως, στο μάθημα της Ιστορίας υπηρετεί απόλυτα τους σκοπούς της αφομοίωσης και της σφαιρικής κατανόησης των διαπραγματευόμενων θεμάτων. Έτσι οι δ. ε. θα πρέπει να εμπλουτιστούν με περισσότερες Δραστηριότητες ιστορικού περιεχομένου.

Αντίθετα, η ερμηνευτική και στοχαστικοκεντρική πλαισίωση των δ.ε. κρίνεται επαρκής και εποικοδομητική για τους μαθητές, αν και πολλές φορές αρκετά απαιτητική. Η ποικιλία, όμως, των Βασικών Θεμάτων και των Δραστηριοτήτων επιλύει ως ένα βαθμό αυτήν την ασυμμετρία (διδακτικού υλικού και ηλικίας μαθητών).

Επίσης, είναι φανερό ότι ο διηγηματικός χαρακτήρας της διδακτέας ύλης είναι ο πλέον κατάλληλος, ώστε να υποβοηθούνται οι μαθητές αυτής της ηλικίας στην αφόρμηση για την επεξεργασία της ύλης αυτής σε κάθε Δ.Ε.. Οι αφηγήσεις όμως, του θ.φ. που διαπραγματεύονται οι Δ.Ε. της Α΄ Γυμνασίου, επειδή ακριβώς οι πρωτογενείς ιστορικές αναφορές (διηγήσεις Π.Δ., Κ.Δ., εκκλησιαστικών γεγονότων), όπως προαναφέρθηκε, είναι ανεπαρκείς είναι φυσικό να μην υπηρετούν τους στόχους αυτούς.

II. Ως προς την άντληση πρωτογενούς υλικού:

Είναι αξιοσημείωτο ότι, σε βιωματικό – υποκειμενικό πλαίσιο η ερμηνευτική προσέγγιση είναι άρτια, ενώ σε αντικειμενική και θεολογική προσέγγιση υπάρχει μεγάλο κενό (π.χ. στη δ. ε. 1: Μεγαλώνοντας και αναζητώντας, ο μαθητής καλείται να συσχετίσει την προσωπική του ανάγκη για οργάνωση με την ανάγκη για οργάνωση του πιστού της πρώτης Εκκλησίας χωρίς να υπάρχει καμία αναγωγή στα κείμενα, ούτε πριν, ούτε παράλληλα με την επεξεργασία, εκτός από μία αναφορά στους λειτουργούς της Εκκλησίας από την Α΄ Τιμ. 3,1-13). Έτσι η επεξεργασία κάθε δ. ε. έρχεται σε αντίθεση με την φιλοδοξία των συντακτών του νέου ΑΠΣ, οι οποίοι

στην εισαγωγή σημειώνουν ότι «η άντληση πρωτογενούς θρησκευτικού υλικού (μνημεία και πηγές) για τη διδακτική πράξη θα γίνεται από τη: Λατρεία, Διδασκαλία, Κοινωνία και Ηθική.

Κρίνεται σημαντικό ότι, από τα λατρευτικά κείμενα η έλλειψη αντίστοιχου υλικού είναι εντυπωσιακή στις κατεχοχήν κατάλληλες γι' αυτό δ.ε. 1, 2, 3 και 4, όπου η χρήση τέτοιων κειμένων μπορεί να τεθεί σαν προέκταση των ήδη υπάρχοντων άρθρων υποκειμενικών αναφορών. Το ίδιο ισχύει και για τη χρήση κειμένων από τη Διδασκαλία (Βίβλος, πατερικά κείμενα, δόγματα), ενώ, όσον αφορά τα ιερά κείμενα των άλλων θρησκειών η χρήση τους θα πρέπει να είναι τόσο συστηματική, ώστε να αποφευχθούν συγχύσεις μεταξύ, όχι μόνο των άλλων θρησκειών, αλλά και αυτών με την χριστιανική πίστη. Οι πολιτισμικές προεκτάσεις και αναφορές κάθε θρησκείας μπορούν να χρησιμοποιηθούν με πολλούς τρόπους, ώστε να αποφευχθεί αυτό το πρόβλημα. Το τελευταίο θα βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν την προσφορά του χριστιανισμού στην σύγχρονη –κυρίως ευρωπαϊκή κουλτούρα -, αλλά δεν θα βοηθήσει στον εντοπισμό των διαφορών ανάμεσα στις ετερόδοξες χριστιανικές κατευθύνσεις (Καθολικισμός, Προτεσταντισμός), εξαιτίας: α) του πολλαπλού υλικού που προκύπτει, β) της ηλικίας των μαθητών και γ) της έλλειψης φανερών πια κοινωνικοπολιτιστικών διαφορών, λόγω της παγκοσμιοποίησης.

Το πρωτογενές υλικό από πηγές που αφορούν στις ενότητες της Κοινωνίας και της Ηθικής, που κατεχοχήν διαπραγματεύονται από τη χριστιανική πάντα πλευρά τα πατερικά κείμενα, είναι ανεπιφύλακτα πενιχρό έως ανύπαρκτο. Ευελπιστούμε, ότι σε μια δεύτερη επεξεργασία του υλικού και οπωσδήποτε πριν τη χρήση του ΑΠΣ, αυτό να εμπλουτιστεί κατάλληλα με κείμενα του ορθόδοξου πατερικού λόγου, τα οποία με κατάλληλη επιλογή, κρίνονται και τα πλέον προικισμένα για τις απαιτήσεις του σύγχρονου μαθητή.

III. Ως προς την πραγμάτευση θεματικών περιοχών:

Ως προς τη διαπραγμάτευση των τριών βασικών κορμών της θρησκείας που επεξεργάζονται οι δ. ε.: την Ανθρωπολογία, την Κοσμολογία και τη Θεολογία επισημαίνονται τα ακόλουθα: Στην Ανθρωπολογία οι αναφορές είναι έντονες σαν προέκταση του υποκειμενικού πλαισίου επεξεργασίας της ύλης. Στην Κοσμολογία γίνονται αναφορές μόνο σαν προέκταση των πολιτισμικών στοιχείων του θ. φ. που πραγματεύεται κάθε δ. ε., ενώ στη Θεολογία οι αναφορές θα είναι αρκετές, εάν το διδακτικό υλικό εμπλουτιστεί κατάλληλα και χρησιμοποιηθεί ισορροπημένα και φυσικά δεν αγνοηθεί από τον διδάσκοντα.

Ολοκληρώνοντας και με αφορμή την τελευταία αποστροφή σημειώνουμε, ότι, αν και η αρχιτεκτονική του νέου ΑΠΣ, είναι μαθητοκεντρική, η θέση του θεολόγου καθηγητή γίνεται ορόσημο για το μτθ, γιατί ο πλουραλισμός των Προσδοκώμενων Μαθησιακών Αποτελεσμάτων, η ποικιλία των Βασικών Θεμάτων, των Δραστηριοτήτων και του εκπαιδευτικού υλικού, τοποθετούν σε ρόλο κυρίαρχου -

συντονιστή τον καθηγητή, στην κρίση, τις ικανότητες και τις γνώσεις του οποίου θα δικαιωθεί, ή όχι, η νέα προσπάθεια.

Θρησκευτική και εκκλησιαστική παιδεία*

Σεβ. Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου κ. Ιεροθέου

Το Συνέδριο αυτό που γίνεται προς τους Καθηγητές Θεολόγους της Περιφέρειας μας, με την ευκαιρία της εορτής των Τριών Ιεραρχών και με θέμα «Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Εκπαίδευση σήμερα και αύριο» πιστεύω ότι θα αποτελέσει σταθμό στα σύγχρονα γεγονότα, διότι πάνω στο θέμα αυτό γίνεται σοβαρός προβληματισμός από πολλούς ανθρώπους. Η προσπάθεια του εκκλησιαστικού αποχρωματισμού της κοινωνίας μας και ο αγώνας για πολιτιστικό εκσυγχρονισμό έχουν συνέπειες και στο μάθημα των Θρησκευτικών στην Στοιχειώδη και Μέση Εκπαίδευση. Γι' αυτό και οι εισηγήσεις που θα ακουστούν στο Συνέδριο αυτό θα είναι σημαντικές και θα παίξουν σπουδαίο ρόλο στην μετέπειτα εξέλιξη. Η δική μου εισήγηση είναι γενική και θα έλεγα εισαγωγική και αναφέρεται στο θέμα «θρησκευτική και εκκλησιαστική παιδεία». Κατά την ανάπτυξη αυτού του θέματος θα αποδειχθή ότι άλλο είναι η θρησκευτική και άλλο είναι η εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή.

1. Θρησκεία και Εκκλησία

Από μια γενική άποψη όλες οι οργανωμένες ομάδες ανθρώπων που έχουν έντονα θρησκευτικά βιώματα και μεταφυσικές αναζητήσεις καλούνται Θρησκείες. Επομένως, με μια γενική έννοια και ο Χριστιανισμός μπορεί να ονομασθή Θρησκεία. Όμως αν δούμε το πράγμα αυτό από λεπτότερη προοπτική, θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ Θρησκείας και Εκκλησίας. Θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε τις διαφορές σε πέντε συγκεκριμένα σημεία.

α) Η Θρησκεία φροντίζει να οδηγήσει τον άνθρωπο στον Θεό, να λύσει δηλαδή τις εσωτερικές και κοινωνικές του ανασφάλειες. Το υπόβαθρο αυτής της άποψης είναι ότι ο Θεός είναι μια ανώτερη δύναμη που κατοικεί στους ουρανούς και από εκεί διευθύνει τον κόσμο, ότι υπάρχει ένας διαχωριστικός τοίχος μεταξύ της ανώτερης αυτής δύναμης και του ανθρώπου, και επομένως ο άνθρωπος με την βοήθεια της Θρησκείας πρέπει να κάνει τα πάντα για να υπερβή αυτό το τείχος και να φθάση τον Θεό, στην πραγματικότητα να εξιλεωθή.

Η Εκκλησία όμως δεν κάνει λόγο για ένα αφηρημένο Θεό, αλλά για τον Τριαδικό Θεό, ο Οποίος αγάπησε τον κόσμο και ενδιαφέρθηκε προσωπικά για την

* Εισήγηση στο Θεολογικό Συνέδριο της Ιεράς Μητροπόλεως Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου στο Συνεδριακό Κέντρο της Ι. Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ναυπάκτου την 1-2-1997. Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Γρηγόριος ο Παλαμάς», έτος 80, τεύχος 767, Μάρτιος-Απρίλιος 1997 (βλ. και <http://www.impantokratoros.gr/2BDB418F.el.aspx>).

σωτηρία του, αφού ο Πατήρ απέστειλε τον Υιόν Του, ο Υιός δέχθηκε να ενανθρωπήσει και αυτή η ενανθρώπιση έγινε με την ενέργεια του Παναγίου Πνεύματος. Έτσι, ο Θεάνθρωπος Χριστός, που ενώνει το άκτιστο και το κτιστό στην υπόστασή Του, αφού ο Λόγος έγινε η υπόσταση της ανθρώπινης φύσης, είναι η Κεφαλή μας και εμείς, όταν ζούμε μυστηριακά και ασκητικά στον χώρο της Εκκλησίας, είμαστε τα μέλη Του. Άλλωστε, η λέξη Εκκλησία προέρχεται από το εκκαλέω-ώ, που σημαίνει προσκαλώ κάποιον να εξέλθω. Έτσι, λοιπόν, η Εκκλησία είναι μια πρόσκληση για κοινωνία, μία έξοδος από την αμορφία και ένωση με τον Χριστό, είναι μια οικογένεια εν Χριστώ, ένας κόσμος μέσα στον ευρύτερο κόσμο, και μάλιστα ο δεύτερος αγιάζεται και ευλογείται από τον κόσμο αυτό.

β) Η Θρησκεία είναι δημιούργημα ανθρώπινο, αφού ο άνθρωπος έχει μέσα του την αίσθηση του χαμένου παραδείσου. Πράγματι, ο Αδάμ με την παράβαση του θελήματος του Θεού, δηλαδή με την απώλεια της θεοκοινωνίας, έζησε το τραγικό γεγονός της σκοτίσεως του νου και την έξαψη της λογικής, του ορθού λόγου, βίωσε την έξαψη των παθών και της φαντασίας. Έχοντας σκοτισμένο νου, προσπαθούσε με την λογική, τον ορθό λόγο, αλλά και με την βοήθεια και την ενέργεια των παθών και της φαντασίας να πλάση τον Θεό, ως υποκατάστατο του αληθινού Θεού. Μέσα σε αυτήν την προοπτική αναπτύχθηκαν διάφορες θρησκείες, οι οποίες προσπάθησαν να λύσουν τα τραγικά προβλήματα και τα φοβερά αδιέξοδα που έχουν σχέση με τον πόνο, το κακό που υπάρχει στον κόσμο, την βασιανιστική παρουσία του θανάτου. Έτσι, λοιπόν, από το γεγονός ότι η Θρησκεία είναι η φορά του ανθρώπου προς τον Θεό, και ότι αναπτύσσεται μέσα σε μια ανθρωποκεντρική ατμόσφαιρα είναι φυσικό να καλλιεργείται έντονα ο ευδαιμονισμός, η ηδονοκρατία και ο ορθολογισμός.

Η Εκκλησία, όμως, είναι το Σώμα του Χριστού, στην οποία υπάρχει η Αποκάλυψη που δόθηκε από τον Θεό στους αγίους. Η Εκκλησία δεν είναι μια ομάδα πιστών που αναζητούν τον Θεό, αλλά το Σώμα του Χριστού, το οποίο ο Χριστός προσέλαβε από την Παναγία, και στο οποίο εντάσσονται όσοι δέχονται το Βάπτισμα και τα μυστήρια της Εκκλησίας. Υπάρχει, δηλαδή, πραγματική βρώση του Χριστού. Κεφαλή της Εκκλησίας είναι ο Θεάνθρωπος Χριστός, τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος. Έτσι, αν η Θρησκεία γενικά είναι η κίνηση του ανθρώπου προς τον Θεό, η Εκκλησία είναι η κίνηση του Θεού προς τον άνθρωπο, δηλαδή είναι εξ αποκαλύψεως αλήθεια. Εντασόμενος ο άνθρωπος στην Εκκλησία απαλλάσσεται από την ευδαιμονία και τον ηδονισμό, στην πραγματικότητα μεταμορφώνει όλα τα πάθη και ζη την καινή ζωή, χωρίς να απορρίπτει τον κόσμο.

γ) Η Θρησκεία καλλιεργεί έντονα τα θρησκευτικά συναισθήματα, έναν επίπλαστο και εξωτερικό τρόπο ζωής, που δεν αγγίζει τον πυρήνα της υπάρξεως του ανθρώπου. Η λατρεία και η διδασκαλία της θρησκείας αναφέρονται σε μια κοινωνική συμπεριφορά και όχι τόσο στην αλλαγή του τρόπου ζωής του ανθρώπου και την μεταμόρφωση της προσωπικότητός του. Στις θρησκείες γίνεται λόγος για

καθήκοντα στον Θεό και τους ανθρώπους, και όλα κινούνται μέσα σε ένα δεοντολογικό πλαίσιο, εν ονόματι μιας σωτηρίας, η οποία βέβαια υπονοείται, στις περισσότερες περιπτώσεις, ως έξοδος της ψυχής από το σώμα, το οποίο είναι κακό, και ως απόρριψη του υλικού κόσμου, μέσα στον οποίο υπάρχει το κακό.

Η Εκκλησία, όμως, κινείται σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, αφού επιδιώκει να οδηγήσει τα μέλη της στην θέωση, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά η θεωρία του ακτίστου Φωτός στην ανθρώπινη σάρκα του Λόγου. Οι Πατέρες της Εκκλησίας δεν κάνουν λόγο για εξιλέωση του Θεού, αλλά για θέωση του ανθρώπου, και βέβαια αυτό εννοείται ως θέωση ψυχής και σώματος. Για να επιτευχθεί αυτή η θέωση, όπως την βλέπουμε στην ζωή των αγίων, απαιτείται άσκηση, η οποία συνίσταται στον ησυχασμό ή στην νηπτική θεολογία. Τα δόγματα της Εκκλησίας προϋποθέτουν αυτόν τον ησυχαστικό τρόπο ζωής, που συνδέεται με την κάθαρση της καρδιάς, τον φωτισμό του νου και την πορεία προς την θέωση. Αυτή η μέθοδος φαίνεται σε πολλά κείμενα της Αγίας Γραφής και των Πατέρων της Εκκλησίας, θα αρκεστώ, όμως, στην παρουσίαση ενός στίχου από τον ύμνο του Συμεών του Νέου Θεολόγου, που λέγεται κατά την προετοιμασία για την μετάληψη του Σώματος και του Αίματος του Χριστού: «και καθαίρεις και λαμπρύνεις και φωτός ποιείς μετόχους...». Επομένως, η Εκκλησία δεν κινείται σε ένα συναισθηματικό χώρο και ένα νομικιστικό πλαίσιο, αλλά σε θεραπευτικό, αφού θεραπεύει τον άνθρωπο για να φθάσει στον Θεό.

δ) Συνέχεια και συνέπεια των προηγούμενων είναι ότι η Θρησκεία προσπαθεί να θεραπεύσει τις ενοχές που έχει ο άνθρωπος έναντι του Θεού. Το ανθρώπινο «εγώ» αισθάνεται πολύ τεταπεινωμένο, μειωμένο, μειονεκτικό και ανασφαλές έναντι του θείου «Συ», πράγμα το οποίο αυξάνει τις ενοχές. Ο λάτρης διαφόρων θρησκειών στέκεται εκστατικός μπροστά στο μεγαλείο του Θεού και την μικρότητά του. Έτσι, υπάρχει έντονη διαλεκτική αντίθεση μεταξύ Θεού και ανθρώπου.

Στην Εκκλησία όμως δεν αγωνιζόμαστε να θεραπεύσουμε τις ένοχες μας, αλλά να βιώσουμε την αγάπη του Θεού στην προσωπική μας ζωή. Δεν κάνουμε λόγο για ενοχές, αλλά για τύψεις και πνευματικές ασθένειες που πρέπει να θεραπευθούν. Υπάρχει δε τεράστια διαφορά μεταξύ ενοχής και τύψης. Η ενοχή τίθεται σε νομικιστικά πλαίσια, προϋποθέτει την παράβαση του νόμου και την οργή του Θεού, που ζητά τιμωρία του ενόχου, υπονοεί την βαθυτάτη αίσθηση ότι ο άνθρωπος είναι ένοχος θανάτου έναντι του Θεού. Οι τύψεις όμως ερμηνεύονται διαφορετικά, αφού αισθανόμαστε ότι με δική μας αστοχία, και με προσωπικές εσφαλμένες κινήσεις χάσαμε την κοινωνία με τον Θεό, αισθανόμαστε τύψεις έναντι της μεγάλης αγάπης του Θεού, που την έδειξε πλουσιοπάροχα τόσο κατά την δημιουργία, όσο και κατά την αναδημιουργία μας, όπως και σε διάφορες φάσεις της προσωπικής μας ζωής. Έχοντας, λοιπόν, τύψεις ότι απομακρυνθήκαμε από έναν Θεό αγάπης, ο οποίος εξακολουθεί να μας αγαπά, αγωνιζόμαστε με την Χάρη Του να θεραπευθούμε, ώστε να βιώσουμε την φιλανθρωπία Του.

ε) Η Θρησκεία αποτελείται από άτομα, τα οποία όλα μαζί αποτελούν την μάζα, την οργάνωση, την ομάδα. Το άτομο δεν διακρίνεται από αγάπη, δεν εκφράζει την ελευθερία και δεν εκδηλώνει την ιδιαιτερότητά του. Στην μάζα, επίσης, επικρατούν ανταγωνισμοί, φανατισμοί και επιθετικότητες, είναι χαρακτηριστικό αυτό που λέγει ο Γκάρι Μπέκερ, κάτοχος του Νόμπελ Οικονομικών: «ο ανταγωνισμός είναι καλός για την Θρησκεία, όπως ακριβώς και για τα άλλα εμπορεύματα, διότι μ' αυτό τον τρόπο οι θρησκευτικές οργανώσεις μαθαίνουν πώς να ικανοποιούν καλύτερα τις ανάγκες των μελών τους από ό,τι όταν έχουν μονοπωλιακή θέση»¹. Αυτό μπορεί να το δη κανείς σε όλα τα επίπεδα. Στην λατρεία εξαφανίζεται ο λάτρης κάτω από την συναισθηματική φόρτιση της μουσικής, παύει δε να λειτουργή η λογική. Στην προσπάθεια να εξιλεωθή απορρίπτει προσωπικά του πράγματα, αντιμετωπίζοντάς τα μανιχαϊκά. Η Θρησκεία για να συγκροτηθή σε οργανωμένες ομάδες θυσιάζει την ελευθερία του ανθρώπου και «μπλοκάρει» τους οπαδούς σε μαζικά συστήματα, σε φυλακές τρομακτικές. Χρησιμοποιούνται δε διάφορα μέσα και τρόποι που μετατρέπουν τον άνθρωπο σε αντικείμενο το οποίο πρέπει να θυσιασθή για το εμπόρευμα και την αγορά.

Στην Εκκλησία, όμως, αφού αυτή λειτουργεί ως κοινωνία και αληθινή οικογένεια, ο άνθρωπος από άτομο γίνεται πρόσωπο, διότι αισθάνεται την αγάπη του Θεού και του ανθρώπου, προσφέρει αγάπη στον Θεό και τον άνθρωπο, διατηρεί την ελευθερία του, δεν απορρίπτει τίποτε ως κακό, μόνο ζη την άσκηση ως υπέρβαση της αναγκαιότητας του ενστίκτου και της βιολογικής ζωής, δεν υποτάσσεται σε σκοπιμότητες, ούτε μπορούν να εξασκηθούν πιέσεις πάνω σε αυτόν.

Υπάρχουν και άλλες διαφορές. Θα ήθελα όμως να επιμείνω μόνο σε αυτές τις πέντε και να προσθέσω ότι όπου λειτουργεί και η Εκκλησία ως Θρησκεία και όπου η Εκκλησία διακατέχεται από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Θρησκείας και αποβάλλει τα δικά της, τότε χάνει τον προσανατολισμό της. Όπως έχουμε αληθινές και αποτυχημένες οικογένειες, όπως υπάρχει υγιές και άρρωστο σώμα, το ίδιο μπορεί να υπάρξει και μια Εκκλησία με τα αρρωστημένα γνωρίσματα της Θρησκείας. Το γεγονός είναι ότι ο άνθρωπος με την πτώση του περιέπεσε σε μια θρησκευτική κατάσταση ή θα έλεγα καλύτερα σε μια θρησκευτικοποίηση της ζωής, που συνδέεται και με την ειδωλοποίηση, ενώ με την πνευματική του ανάσταση και αναγέννηση περνά από την θρησκευτικοποίηση στην εκκλησιοποίηση.

Η διαφορά μεταξύ Θρησκείας και Εκκλησίας φαίνεται καθαρά στην διάκριση μεταξύ του θρησκευτικοποιημένου Χριστιανισμού της Δύσεως και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Στην Δύση βιώθηκε το φαινόμενο της θρησκευτικοποίησης του Χριστιανισμού, ενώ στην Ανατολή ζούμε την εκκλησιοποίηση της Θρησκείας. Βέβαια, όπως λέγαμε και προηγουμένως, είναι δυνατόν και μερικές Ορθόδοξες Εκκλησίες, να διακρίνονται από μερικά σημεία του θρησκευτικοποιημένου Χριστιανισμού, αλλά πρέπει να παρατηρηθή ότι στην Δύση η θρησκευτικοποίηση της

Χριστιανικής ζωής είναι θεσμοθετημένη, ενώ η θρησκευοποίηση της Εκκλησίας στην Ανατολή λειτουργεί μέσα στο πλαίσιο και την ατμόσφαιρα της εκκοσμίκευσης. Στην Ορθόδοξη Εκκλησία υπάρχει υγιής διδασκαλία και κυρίως έντονη ησυχαστική και νηπτική ζωή, η οποία μπορεί να αποβάλει τυχόν θρησκευοποιημένες καταστάσεις, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο στην Δύση, αφού η θεολογία έχει οριοθετηθεί και στεγανοποιηθεί.

Πράγματι, υπάρχει διαφορά μεταξύ δυτικής και ορθόδοξης θεολογίας. Η δυτική θεολογία δίνει προτεραιότητα στην ουσία, και υποτάσσει το πρόσωπο σε αυτήν, όπως αποδεικνύει το δόγμα του Filioque, ενώ η Ορθόδοξη θεολογία δίνει μεγάλη σημασία στο πρόσωπο, που το βλέπει μέσα από σωστή οντολογία και όχι μέσα από το πρίσμα ενός αφηρημένου περσοναλισμού. Στην Δύση ως κριτήριο πάντων ενεργεί ο ορθολογισμός, αφού γίνεται λόγος για ορθολογική γνωσιολογία, ενώ στην Ανατολή καλλιεργείται έντονα ο αποφατισμός, όχι βέβαια με την έννοια του αγνωστικισμού, αλλά με την έννοια της προσωπικής εμπειρίας στο βάθος της καρδιάς. Στην Δύση παρατηρείται έντονα η νομική, ποινική και δικανική ηθική, όπως την βλέπουμε στον τρόπο της μετανοίας, ενώ στην Ορθόδοξη Εκκλησία λειτουργεί η ιατρική, ιαματική και θεραπευτική ασκητική. Στην Δύση εκφράζεται ο παπισμός ως σύστημα ή ως ατομοκρατικός τρόπος ζωής (Προτεσταντισμός), ενώ στην Ορθοδοξία λειτουργεί σε όλα τα επίπεδα η συνοδικότητα με την έννοια του ιεραρχικού πολιτεύματος. Στην Δύση γεννήθηκε η μεσαιωνική φεουδαρχία με όλες τις φοβερές συνέπειες, ενώ στην Ρωμηοσύνη αναπτύχθηκε έντονα η πρόνοια, ως συνάρτηση της φιλοθείας και της φιλανθρωπίας².

Επομένως, η διαφορά μεταξύ Εκκλησίας και Θρησκείας δείχνει την διαφορά μεταξύ θρησκευτικής και εκκλησιαστικής παιδείας.

2. Ο Θεάνθρωπος Χριστός και η Θρησκεία

Από όσα είδαμε μέχρι τώρα φαίνεται ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ Θρησκείας και Εκκλησίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παραθέσουμε την άποψη του π. Ιωάννου Ρωμανίδη, που κινείται μέσα στα πατερικά πλαίσια και πιστεύω ότι είναι πρωτότυπη για την εποχή μας. Θα παραθέσω τις βασικές έννοιες του π. Ιωάννου.

Οι Πατριάρχες και οι Προφύτες της Παλαιάς Διαθήκης, καθώς επίσης και οι Απόστολοι και Προφύτες της Καινής Διαθήκης, γνωρίζουν καλά ότι η Θρησκεία είναι αρρώστια της ανθρώπινης προσωπικότητας και ότι ο μόνος ιατρός που θεραπεύει την ασθένεια αυτή είναι ο Χριστός, ο Κύριος της δόξης, ο Γιαχβέ. Η ενανθρώπιση του Χριστού και όλο το έργο της θείας Οικονομίας συνίσταται στην ελευθέρωση του ανθρώπου από την νόσο της Θρησκείας.

Όταν κάνουμε λόγο για νόσο της Θρησκείας εννοούμε την κατάσταση κατά την οποία η νοερά ενέργεια του ανθρώπου (νους), η οποία στην φυσική της κατάσταση πρέπει να βρίσκεται στην καρδιά και να προσεύχεται, ταυτίζεται με τον εγκέφαλο. Κατά τους Πατέρας άλλη είναι η νοερά ενέργεια και άλλη είναι η

εγκεφαλική ενέργεια. Όταν ο νους βρίσκεται σε φυσική λειτουργία τότε η νοερά ενέργεια ρυθμίζει τα πάθη της πείνας, της δίψας, του ύπνου, του ενστίκτου της αυτοσυντήρησης, που είναι ο φόβος του θανάτου, ώστε να παραμένουν αδιάβλητα. Έτσι, στην φυσική της κατάσταση η νοερά ενέργεια ρυθμίζει όλον τον οργανισμό του ανθρώπου, οπότε αυτό έχει κοινωνικές συνέπειες.

Στην Θρησκεία ταυτίζεται η νοερά ενέργεια με την ενέργεια του εγκεφάλου που έχει συνέπεια όλα τα νοήματα του εγκεφάλου, που προέρχονται από το περιβάλλον, να γίνονται νοήματα της νοεράς ενέργειας. Αυτό σημαίνει ότι όλες οι εικόνες που έρχονται στον εγκέφαλο από το περιβάλλον διά των αισθήσεων, εισέρχονται στον εγκέφαλο από το περιβάλλον διά των αισθήσεων, εισέρχονται και μέσα στην καρδιά. Τότε η νοερά ενέργεια δεν προσεύχεται, διακατέχεται από τα νοήματα και τις εικόνες του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα ο άνθρωπος να γίνεται δούλος του περιβάλλοντος. Ταυτοχρόνως, όμως, φθάνει στο σημείο να ταυτίσει ορισμένα νοήματα που προέρχονται από το περιβάλλον με τον Θεό ή τους θεούς του. Οπότε, ο άνθρωπος, διακατεχόμενος από την ασθένεια της Θρησκείας, λατρεύει τα είδωλα, απομακρυνόμενος από τον πραγματικό Θεό.

Αυτό, όμως, έχει και ανθρωπολογικές συνέπειες. Εφ' όσον η νοερά ενέργεια στην φυσική της κατάσταση, με την αδιάλειπτη προσευχή, ρυθμίζει τα πάθη της πείνας, της δίψας, του ύπνου, του φόβου, του θανάτου, ώστε να παραμένουν αδιάβλητα, είναι επόμενο στην παραφύση κατάστασή της, κατά την οποία σκοτίζεται και ταυτίζεται με την ενέργεια του εγκεφάλου και, φυσικά, γεμίζει από τα νοήματα του περιβάλλοντος, να μη μπορεί να ρυθμίσει τα πάθη, τα οποία γίνονται διαβλητά και πηγή μεγάλων ανωμαλιών και στο ανθρωπολογικό και το κοινωνιολογικό πεδίο. Έτσι, τα διαβλητά πάθη μαζί με την αδέσποτη και αχαλίνωτη φαντασία δημιουργούν μαγικές θρησκείες, είτε για την χαλιναγωγή των στοιχείων της φύσεως, είτε για την σωτηρία της ψυχής, που εννοείται ως έξοδος της από την ύλη και αιώνια κατάστασή της σε ευδαιμονία, είτε την απόκτηση της ευδαιμονίας της ψυχής μαζί με σώμα³.

Επομένως, ο άσαρκος Λόγος, ο μεγάλης Βουλής Άγγελος στην Παλαιά Διαθήκη, ο σεσαρκωμένος Λόγος στην Καινή Διαθήκη, με την αποκαλυπτική αλήθεια και την μέθοδο που διδάσκει για την βίωση της αλήθειας στα όρια της προσωπικής ζωής, θεραπεύει τον άνθρωπο από την νόσο της Θρησκείας. Όπως αναλύσαμε πιο πάνω η νόσος της Θρησκείας συνίσταται στον σκοτασμό του νου, την ταύτιση της νοεράς ενέργειας με την λογική ενέργεια και την σύγχυση, αλλά και την ταύτιση μεταξύ των κτιστών και ακτίστων ενεργειών, αφού θεοποιείται η κτίση. Με την απώλεια της νοεράς ενεργείας ο άνθρωπος αποδιοργανώνεται πλήρως και δημιουργεί τεράστια προβλήματα και στον κοινωνικό χώρο.

Η θεραπεία της νόσου αυτής συνίσταται στην ενεργοποίηση της νοεράς ενεργείας, η οποία πρέπει να αποκολληθή από τον εγκέφαλο και τα νοήματα που φέρνουν οι αισθήσεις από τον περιβάλλοντα κόσμο σ' αυτόν, και στην ανέναψη

προσευχή που πρέπει να γίνεται μέσα στην καρδιά. Σε αυτήν την κατάσταση ο άνθρωπος κάνει δυο παράλληλες ενέργειες. Και προσεύχεται με την νοερά ενέργεια στην καρδιά και έχει συνείδηση του κόσμου και του περιβάλλοντος με την λογική ενέργεια. Αυτό το βλέπουμε έντονα σε όλα τα κείμενα του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού. Μέσα από αυτό το πρίσμα ερμηνεύει και την θεία Λειτουργία. Στην Μυσταγωγία του αναλύει διεξοδικά ότι η θεία λειτουργία είναι βίωση των γεγονότων της θείας Οικονομίας, είναι εικόνα και μέθεξη των επουρανίων, της Βασιλείας του Θεού, αλλά οδηγεί και στην απόκτηση της τελείας γνώσεως διά της επιστροφής του νου μέσα στην καρδιά. Ο άγιος Μάξιμος βλέπει την μέθεξη της Βασιλείας του Θεού μέσα από την νηπτική και ησυχαστική μέθοδο.

Όταν ο άνθρωπος θεραπευθή στον ανθρωπολογικό τομέα, αποκτά την ανιδιοτελή αγάπη προς τον Θεό και τους συνανθρώπους του, γίνεται κοινωνικός παράγοντας, ακόμη στέκεται με σεβασμό απέναντι στην δημιουργία, την κτίση. Έτσι, με τον τρόπο αυτό λύνονται όλα τα υπαρξιακά, οντολογικά, κοινωνικά και οικολογικά προβλήματα.

Ο Χριστός ήλθε για να θεραπεύσει αυτήν την νοερά ενέργεια, η οποία στην νοσούσα κατάσταση γεννά αρρωστημένες θρησκείες. Η θεραπεία επιτυγχάνεται μέσα στην Εκκλησία με την πείρα και την καθοδήγηση θεουμένων Πατέρων, οπότε ο άνθρωπος φθάνει στο σημείο να αντιληφθή ότι δεν υπάρχει καμμία σχέση μεταξύ ακτίστου Θεού και κτισμάτων, και ότι, όπως λέγει ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, «Θεόν φράσαι αδύνατον, νοήσαι δε αδυνατώτερον», δηλαδή δεν μπορεί κανείς να στοχάζεται για τον Θεό⁴. Ως γνωστόν η Θρησκεία κάνει αυτήν την τρομερή σύγχυση.

Επομένως, μέσα στην Εκκλησία ο άνθρωπος, με την δύναμη του Θεού, απαλλάσσεται από την νόσο της Θρησκείας. Μέσα από το πρίσμα αυτό μπορούμε να κάνουμε λόγο για εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή.

3. Θρησκευολογικό και εκκλησιολογικό μάθημα

Γίνεται τον τελευταίο καιρό συζήτηση για το ποιο πρέπει να είναι το περιεχόμενο του μαθήματος των θρησκευτικών στην Μέση Εκπαίδευση. Μερικοί επιμένουν ότι το θρησκευτικό μάθημα πρέπει να περιορισθή στο θρησκευολογικό ή κοινωνικό πεδίο με αναφορά στα γενικότερα ουμανιστικά προβλήματα, σύμφωνα με το περιεχόμενο της Ευρωπαϊκής παιδείας, και άλλοι επιμένουν ότι στην χώρα μας, όπου η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι η επικρατούσα Θρησκεία και έχει χαρακτηρίσει τον πολιτισμό του τόπου, δεν μπορεί το μάθημα των θρησκευτικών να απομακρυνθή από τα βασικά στοιχεία της ελληνορθόδοξου Παραδόσεως.

Έχω την γνώμη ότι ένα τέτοιο ερώτημα θα αντιμετωπισθή από άλλους εισηγητές και δεν πρέπει να επιμείνω τώρα σε αυτό. Άλλωστε, ο βασικός άξονας της εισηγήσεώς μου είναι να διαγραφεί η διαφορά μεταξύ θρησκευτικής και εκκλησιαστικής αγωγής και να δούμε την μεγάλη άξια που έχει η εκκλησιαστική παιδεία αφού η πρώτη συνδέεται με την νοσούσα προσωπικότητα, ενώ η δεύτερη

αποβλέπει στην θεραπεία της νοσούσης προσωπικότητας, πράγμα το οποίο έχει και κοινωνικές προεκτάσεις.

Γεγονός, όμως είναι ότι δεν μπορούμε εν ονόματι της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της κοινής πολιτιστικής παράδοσης να απεμπολούμε τα γνήσια και ουσιαστικά στοιχεία της παραδόσεώς μας. Άλλωστε, αυτό δεν το θέλει ούτε και η συνθήκη της Μάαστριχτ. Στο κεφάλαιο για την Παιδεία, την επαγγελματική εκπαίδευση και νεολαία λέγεται: «Η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, ενθαρρύνοντας την συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας την δράση τους, σεβομένη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική του πολυμορφία»⁵. Φαίνεται από το άρθρο αυτό ότι η ιδιαιτερότητα κάθε Μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και μάλιστα η πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία γίνεται πλήρως σεβαστή.

Επειδή έχω υπ' όψη μου όχι μόνο το θρησκευτικό μάθημα στα Σχολεία, αλλά και την Κατήχηση που γίνεται στην Εκκλησία, θα ήθελα να επισημάνω ότι υπάρχουν τρεις δυνατότητες ως προς τον προσανατολισμό της παιδείας και αγωγής.

α) Ο θρησκευτολογικός προσανατολισμός. Δηλαδή, με το θρησκευτικό μάθημα αναλύονται οι διάφορες θρησκείες όσο το δυνατόν αυθεντικότερα και ειλικρινέστερα, δηλαδή κατά τρόπο επιστημονικό. Ένα τέτοιο μάθημα θα γίνεται εγκεφαλικά, θα γεμίσει τον εγκέφαλο του ανθρώπου με γνώσεις, πράγμα το οποίο στην αδιαμόρφωτη προσωπικότητα του παιδιού είναι δυνατόν να δημιουργήσει μεγάλη σύγχυση, γιατί το μάθημα της θρησκευτολογίας δεν έχει την ίδια επίδραση στα παιδιά, που έχουν τα άλλα μαθήματα.

β) Ο θρησκευτικός προσανατολισμός. Μια τέτοια παιδεία θα αναφέρεται στην καλλιέργεια των λεγομένων θρησκευτικών συναισθημάτων, με έντονη ανάπτυξη του ορθολογισμού και του ηθικισμού, όπως τα αναλύσαμε στην προηγούμενη ενότητα. Το θρησκευτικό περιεχόμενο της εκπαιδεύσεως θα αναφέρεται στην δεοντολογία, την καθηκοντολογία, την κοινωνιολογία, που θα στερούνται όμως οντολογίας.

γ) Ο εκκλησιολογικός προσανατολισμός. Η εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή, θα οδηγή τον νέο στην Εκκλησία, θα αποβλέπη στην λύση των υπαρξιακών του προβλημάτων, την θεραπεία της προσωπικότητός του, την πορεία του από την ατομικότητα στο πρόσωπο και από την μοναξιά στην προσωπική κοινωνία.

Σαφώς η Εκκλησία στην προσπάθειά της να κατηχήση τα παιδιά πρέπει να ακολουθήσει την εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο στην εκκλησιοποίηση, που είναι η θέωση, ο βαθύτερος σκοπός του ανθρώπου. Πρέπει να μάθη στα παιδιά την Ορθόδοξη θεολογία, τί είναι ο Θεός, πώς αποκαλύπτεται στον άνθρωπο, πώς μπορεί να βιωθή στα όρια της προσωπικής ζωής τί είναι ο άνθρωπος και ποιος είναι ο βαθύτερος σκοπός της υπάρξεώς του, τί

είναι η κτίση και πώς απαλλάσσεται αυτή από την φθορά, πώς μπορεί κανείς να ζήσει αληθινά μέσα στον χώρο της Εκκλησίας.

Επίσης, τα Σχολεία στην χώρα μας πρέπει να διαπνέονται από αυτήν την εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή, όπως εκφράστηκε και βιώθηκε από τον λαό μας, προσλαμβάνοντας όμως και μερικά στοιχεία από την θρησκευολογία και την θρησκευτική ζωή.

Πάντως, πρέπει να απαλλαγούμε και όλοι εμείς που εξασκούμε ποιμαντική στους νέους, είτε στον χώρο της Εκκλησίας, είτε στον χώρο του Σχολείου, από την αντίληψη ότι η εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή είναι μια στείρα απολογητική ή ένας στυγνός ηθικισμός, πρέπει ακόμη να ελευθερωθούμε από την έννοια ότι όταν μιλάμε για τον Θεό και την Εκκλησία πρέπει να εξαντλούμαστε σε ωραία λόγια και σε θρησκευτικούς στοχασμούς για εσωτερική κατανάλωση.

Από τα πολλά σημεία τα οποία δείχνουν την ανωτερότητα της παιδείας που έχει εκκλησιολογικό προσανατολισμό θα ήθελα να υπογραμμίσω μερικά, τα οποία πρέπει να έχουμε υπ' όψη μας όταν εξασκούμε εκκλησιαστική παιδεία.

Πρώτον. Η Εκκλησία είναι μια κοινότητα, ένωση ανθρώπων και Θεού, είναι μια οικογένεια, μέσα στην οποία λύνονται όλα τα προβλήματα, οντολογικά, υπαρξιακά, κοινωνικά και οικολογικά. Βέβαια, δεν λύνονται διά μαγείας, αλλά με τον αγώνα και την εν Χριστώ άσκηση. Η εκκλησιαστική οικογένεια έχει κέντρο την θεία Ευχαριστία, αλλά αγκαλιάζει και όλο τον κοινωνικό βίο.

Δεύτερον. Η Ορθόδοξη θεολογία δεν είναι στοχαστική και σχολαστική, αλλά εσωτερική και ταυτόχρονα κοινωνική. Ο διάλογος που έγινε μεταξύ του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά και του Σχολαστικού Βαρλαάμ απέδειξε ότι οι Πατέρες της Εκκλησίας χρησιμοποιούσαν διαφορετική μεθοδολογία για τον Θεό και για τα κτιστά πράγματα, ενώ οι σχολαστικοί είχαν ενιαία μεθοδολογία για τις δυο αυτές πραγματικότητες. Το έργο της Ορθοδόξου θεολογίας είναι πολύ μοντέρνο και αποδοτικό.

Τρίτον. Η Εκκλησία δεν κινείται έξω από την κοινωνία, δεν βρίσκεται έξω από τον κόσμο, αλλά είναι ο κατ' εξοχήν κόσμος του κόσμου. Τα μέλη της Εκκλησίας δεν αποδεσμεύονται από το λεγόμενο κοινωνικό γίνεσθαι. Τα συναξάρια των αγίων αποδεικνύουν ότι οι πραγματικοί Χριστιανοί ενδιαφέρονται και για τα κοινωνικά προβλήματα. Η Εκκλησία εξασκεί την πραγματική πολιτική, αφού αυτή ενδιαφέρεται κυρίως για την πόλη, και την μεταμόρφωση της επιγείας και την βίωση της επουρανίας πολιτείας.

Ο άγιος Συμεών ο Θεσσαλονίκης ήταν γνήσιος ησυχαστής, αλλά ταυτόχρονα ενδιαφέρθηκε πραγματικά και ρεαλιστικά και για την σωτηρία της Θεσσαλονίκης.

Τέταρτον. Η Εκκλησία παρήγαγε και ένα τέλειο πολιτισμό, όπως εκφράζεται στην αγιογραφία, την μουσική, την αρχιτεκτονική κ.λπ., που προσελκύει την προσοχή των συγχρόνων ανθρώπων. Γιατί, οι αγιασμένοι άνθρωποι μπορούν να

αγιογραφούν να ψάλλουν, να κατασκευάζουν Ναούς κ.λπ. αγιασμένα και θεραπευμένα, μπορούν να αγιάζουν τον κόσμο.

Πέμπτον. Οι άγιοι, που είναι τα ζωντανά μέλη της Εκκλησίας αισθάνονται στενή και ουσιαστική σχέση με την κτίση. Μέσα στην κτίση, ακριβώς επειδή διαθέτουν καθαρό νου, βλέπουν τους λόγους των όντων, αισθάνονται τον αναστεναγμό της κτίσεως και την οδύνη της και με την δική τους αναγέννηση συντελούν στην ελευθερία της από τη φθορά. Οι άγιοι, με τον τρόπο τους, αποκαθιστούν την αταξία που υπάρχει στην κτίση, λόγω της αποστασίας του ανθρώπου, και συντελούν στην επικράτηση της δικαιοσύνης.

Έκτον. Η Εκκλησία διαπαιδαγωγεί τα μέλη της στο να βλέπουν την παρούσα ζωή μέσα από την εσχατολογική προοπτική. Ούτε απομονώνει τον παρόντα κόσμο από το έσχατο, ούτε αποβλέπει απλώς στο έσχατο παραβλέποντας την παρούσα ζωή. Άλλωστε, μια κοινωνικότητα έξω από την εσχατολογική προοπτική συνιστά την εκκοσμίκευση.

Όλα αυτά είναι ανάγκη να τα διδάσκουμε στα παιδιά με μεθοδικότητα, με προσωπική πίστη, με παραδείγματα από τους βίους των αγίων και μάλιστα μέσα στους χώρους της ζωής που είναι η λατρεία, ιδιαιτέρως η θεία Λειτουργία, όπου δεν αφαιρείται ο λόγος χάρη ενός θρησκευτικού συναισθήματος, ούτε απομονώνονται τα υλικά αγαθά χάρη μιας μανιχαϊκής θεωρήσεως της σωτηρίας, ούτε ακόμη αποδεσμευόμαστε από ένα τμήμα του χρόνου, αλλά ζούμε στο παρόν την οικονομία του παρελθόντος και την εσχατολογία του μέλλοντος.

Συμπέρασμα

Ο σύγχρονος άνθρωπος, ιδιαιτέρως ο σύγχρονος νέος, χρειάζεται την εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή. Γιατί μια θρησκευτική αγωγή έχει κουράσει τους ανθρώπους, αφού τους οδηγεί κατ' ευθείαν στον αγνωστικισμό που αφήνει τον άνθρωπο αλύτρωτο και βασανισμένο.

Κάποιος μου είπε: «Αν ο Θεός δεν ήταν Αυτός που διδάσκει η Εκκλησία διά των αγίων, τότε θα ήταν καλύτερα να ήμουν άθεος». Είναι φοβερός ο λόγος αυτός, δείχνει, όμως, ότι μια θρησκευτική παιδεία δεν σώζει τον άνθρωπο, αλλά δημιουργεί ψευδαισθήσεις σωτηρίας που επιτείνουν το πρόβλημα και την αγωνία.

Επομένως, όλοι μας καλούμαστε να εκκλησιοποιηθούμε και να βοηθούμε όσους επιδιώκουν την εκκλησιοποίησή τους, χρησιμοποιώντας εκκλησιαστική παιδεία και αγωγή.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ελευθεροτυπία 5-2-1996.
2. Βλ. Μάριος Μπέγζος, Η μεταφυσική της ουσιοκρατίας στον Μεσαίωνα και η εκκοσμίκευση, φιλοσοφική κριτική στην Θρησκεία της Ευρώπης, Αθήνα 1989, σελ. 139-162.

3. Ιωάννου Ρωμανίδου, Η Θρησκεία είναι νευροβιολογική ασθένεια, η δε Ορθοδοξία η θεραπεία της, αδημοσίευτο κείμενο.
4. Ένθ.αν.
5. Συνθήκη Μάαστριχτ έτους 1992, κεφάλαιο 3, άρθρο 126.

Εκκλησία «sui generis», Θρησκευτικά για όλους*

Χάρη Ανδρέοπουλου

Την άποψη ότι το μάθημα των Θρησκευτικών θα πρέπει να απευθύνεται σ' όλους τους μαθητές ανεξαρτήτως προέλευσης, ταυτότητας, πεποιθήσεων, κλπ. υπερασπίστηκε ο Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Ιγνάτιος, στη διάρκεια της πρόσφατης εκδήλωσης που οργάνωσε το θεολογικό περιοδικό «Σύναξη» για το θέμα των σχέσεων κράτους - Εκκλησίας, ταυτιζόμενος, ουσιαστικά, με τις σχετικές θέσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, όπως πρόσφατα τις εξέφρασε με δηλώσεις του στο εκκλησιαστικό ραδιόφωνο (Ρ/Σ της Ιεράς Μητρόπολης Λάρισας: <http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=1455>) ο Σύμβουλος Θεολόγων του Π..Ι., δρ. Σταύρος Γιαγκάζογλου.

ΓΙΑ ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Ο Μητροπολίτης Δημητριάδος (που είναι και μέλος της Συνοδικής Επιτροπής για θέματα Παιδείας και Νεότητας) αναφερόμενος στο θρησκευτικό μάθημα συντάχθηκε με τη θέση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ότι θα πρέπει να' ναι υποχρεωτικό για όλους και πως ο χαρακτήρας του θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένος στις νέες μορφές της νεωτερικής αυτοσυνειδησίας – δηλαδή, το μάθημα να είναι ανοικτό, πλουραλιστικό, με γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα, συνεπώς κατά βάσιν γνωσιολογικό - λαμβανομένης υπ' όψη της απαίτησης σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας και της πραγματικότητας του πλουραλισμού και της ετερότητας, χωρίς, ωστόσο, ο χαρακτήρας του μαθήματος να είναι αποκομμένος από τον κορμό της παράδοσής μας λόγω των ιστορικών ιδιαιτεροτήτων και της μακρόχρονης σύνδεσης της Εκκλησίας με την πορεία του έθνους.

Ο κ. Ιγνάτιος παραδεχόμενος ότι το θέμα του θρησκευτικού μαθήματος, ως εκπαιδευτικό θέμα, αφορά κατά πρώτο και κύριο λόγο την πολιτεία, εκτίμησε ότι η μέχρι τώρα δημόσια συζήτηση επί του θέματος είναι πολύ πλούσια και δημιουργική και αισιοδόχησε ότι πολλές από τις προτάσεις που έχουν κατατεθεί μπορούν να αξιοποιηθούν για την εξεύρεση κοινά αποδεκτών – εκ μέρους της πολιτείας και της Εκκλησίας - λύσεων.

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=1757>), στις 25-2-2010.

ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΚΑΘΕΣΤΩΣ «SUI GENERIS»

Ιδιαίτερη - και θετική για τους περισσότερους - εντύπωση προκάλεσε η στάση του κ. Ιγνατίου να χαρακτηρίσει ως «εξαιρετικά ενδιαφέρουσα» την πρόταση - αναφορικός με το νομικό καθεστώς της θεσμικής Εκκλησίας - για τη δημιουργία μιας sui generis («ιδιόρρυθμης») κατηγορίας νομικού εκκλησιαστικού προσώπου, η οποία θα υπερβαίνει τις μονομέρειες των δύο άλλων τύπων (την «κρατική», με τη μορφή ΝΠΔΔ, και την «ιδιωτική» με τη μορφή σωματείου του αστικού κώδικα). Ένα τέτοιο νομικό πρόσωπο εκκλησιαστικού δικαίου, υποστήριξε ο ομιλητής, θα περιφρουρούσε την ιδιαίτερη ταυτότητα αλλά και αυτονομία της Εκκλησίας και επίσης θα εμπέδωνε έτι περαιτέρω τις διακριτές σχέσεις της με την Πολιτεία.

«ΟΧΙ ΣΤΟ ΒΙΑΙΟ ΧΩΡΙΣΜΟ»

Ο κ. Ιγνάτιος σχολιάζοντας τις προτάσεις για άμεσο χωρισμό, είπε ότι ο χωρίς προϋποθέσεις και προετοιμασία προτεινόμενος από κάποιες πλευρές ριζικός —ή και εχθρικός, ορισμένες φορές— χωρισμός κράτους και Εκκλησίας, θα καταστήσει την τελευταία έρμαιο και υποχείριο των πιο συντηρητικών και φονταμενταλιστικών δυνάμεων, ενώ δεν πρέπει να αποκλείεται και η εμφάνιση ενός «κόμματος της Εκκλησίας» που θα δώσει κάλυψη σε όλα τα φοβικά σύνδρομα και στις ακραίες τάσεις και φωνές της ελληνικής κοινωνίας.

Προσεγγίζοντας εκκλησιολογικά το θέμα ο Μητροπολίτης Δημητριάδος τόνισε ότι ο χαρακτηρισμός της Εκκλησίας ως Ν.Π.Δ.Δ. φαίνεται ότι δεν μπορεί να δικαιωθεί σε κανένα επίπεδο και επεσήμανε πως η Εκκλησία δεν συνιστά πρωτίστως ένα κοσμικό θεσμό, λ.χ. έναν κοινωφελή οργανισμό, αλλά εξάπαντος ένα τρόπο υπάρξεως που αντλεί την ταυτότητά του από την ερχόμενη Βασιλεία του Θεού.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η Εκκλησία, είπε ο κ. Ιγνάτιος, είναι εν τω κόσμω, ζει και δραστηριοποιείται εντός του κόσμου και της Ιστορίας, χωρίς όμως να είναι εκ του κόσμου, καθώς αντλεί την ύπαρξή της από μια μετα-ιστορική πραγματικότητα, τη Βασιλεία του Θεού. Έτσι η Εκκλησία δεν μπορεί παρά να βρίσκεται πάντοτε σε ένα είδος διαλεκτικής σχέσης προς τον κόσμο και τους κοσμικούς θεσμούς, και άρα και προς την Πολιτεία. Το ότι όμως η Εκκλησία «ζει εν τω κόσμω αλλά δεν είναι εκ του κόσμου», σημαίνει για το θέμα που μας απασχολεί ότι οφείλει να αναπτύσσει ζωντανές σχέσεις με το περιβάλλον της, προσλαμβάνοντας κατά τρόπο διαλεκτικό και προφητικό στοιχεία του κόσμου, χωρίς όμως και να ταυτίζεται τελικά με τον κόσμο. Έτσι και στην περιπτωσή μας, η Εκκλησία ως ευχαριστιακή και εσχατολογική

κοινότητα που κείται εν τω κόσμω, μπορεί να έχει και νομική υπόσταση. Αυτή, όμως, δεν μπορεί να αντιφάσκει προς τον αντινομικό και διφυή χαρακτήρα της».

Ο κ. Ιγνάτιος δεν παρέλειψε να μιλήσει και για τ' άλλα «επίμαχα» θέματα, όπως αυτά της εκκλησιαστικής περιουσίας, των θρησκευτικών συμβόλων, καταθέτοντας με παρρησία τις προσωπικές σκέψεις και απόψεις του, με την ελπίδα, όπως τόνισε, να αποτελέσουν αφετηρία προς την κατεύθυνση μιας αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας. Σημείωσε, πάντως, ότι για τις τελικές αποφάσεις τις οποίες θα εκφράσει η Εκκλησία στο πλαίσιο της συνοδικότητας, η μόνη αρμόδια να αποφανθεί είναι η Ιεραρχία της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Ολόκληρη η εισήγηση - ομιλία του σεβ/του Μητροπολίτου Δημητριάδος έχει ως ακολούθως:

[Ο Χάρης Ανδρεόπουλος είναι δημοσιογράφος – θεολόγος ΑΠΘ (xaan@theo.auth.gr), αρθρογράφος της εφημ. «Ελευθερία» της Λάρισας, συνεργάτης της πύλης εκκλησιαστικών ειδήσεων «amen.gr» και καθηγητής Β/θμιας εκπαίδευσης (Γυμνάσιο Αρμενίου ν. Λάρισας)]

Θρησκευτική και εκκλησιαστική παιδεία*

Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος και Αλμυρού κ. Ιγνατίου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Το ζήτημα των σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας επανέρχεται διαρκώς με ποικίλες αφορμές στην επικαιρότητα του δημόσιου διαλόγου. Αφενός μεν η σοβαρότητα του θέματος, αφετέρου δε η ποικιλία των σχετικών απόψεων, επιβάλλουν την αναγκαιότητα μιας εμπειριστατωμένης και προσεκτικής, χωρίς προκαταλήψεις και ιδεολογικές αγκυλώσεις, εξέτασης των επιμέρους θεμάτων που συναπαρτίζουν το σύνθετο αυτό ζήτημα. Χωρίς να δεσμεύω σε καμιά περίπτωση με τις προσωπικές μου απόψεις τη θέση της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, της μόνης αρμόδιας για τις τελικές αποφάσεις, επιθυμώ στο πλαίσιο της ξεχωριστής αυτής ανοικτής συζήτησης που διοργανώνεται από το περιοδικό «Σύναξη», με την παρουσία εκλεκτών προσκεκλημένων, να καταθέσω σκέψεις με την ελπίδα να αποτελέσουν αφετηρία προς την κατεύθυνση μιας αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας.

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ ΣΗΜΕΡΑ

Φαίνεται να έχουν ωριμάσει πλέον οι συνθήκες, ώστε η Εκκλησία όχι μόνο να μην αρνηθεί, αλλά, εφ' όσον προετοιμαστεί κατάλληλα, να αναλάβει η ίδια την πρωτοβουλία για μια διεξοδική συζήτηση του ακανθώδους ζητήματος που επιγράφεται «σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας». Στις μέρες μας η Εκκλησία βρίσκεται αντιμέτωπη με μια εντελώς καινούργια κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα η οποία οφείλεται είτε σε ποικίλα τρέχοντα γεγονότα της επικαιρότητας που εμφανίζονται για πρώτη φορά είτε στον πολιτικό προσανατολισμό του νεοελληνικού κράτους, ιδίως μέσα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προς μια προοπτική κοσμικής δημοκρατίας βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η θρησκευτική ελευθερία και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είτε λόγω των ευρύτερων ανακατατάξεων που συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση, την πολυπολιτισμικότητα και τη μετανεωτερικότητα. Πορευόμενη μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η Εκκλησία (προ)καλείται, πρωτίστως λόγω της εσχατολογικής και ευχαριστιακής της ταυτότητας και αυτοσυνειδησίας, να αναστοχαστεί και να προβληματιστεί ως προς πλήθος ζητημάτων που εξακολουθούν να εκκρεμούν στη σχέση της με την Πολιτεία. Και μια τέτοια πρωτοβουλία οφείλει η Εκκλησία να την

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=1757>), στις 25-2-2010.

αναλάβει σε μια εποχή, κατά την οποία οι εξελίξεις είναι ραγδαίες σε παγκόσμιο αλλά και τοπικό επίπεδο. Μια εποχή, όπου η θρησκεία από τη μια διεκδικεί εκ νέου σημαντικό ρόλο στη δημόσια σφαίρα, όχι ωστόσο πάντοτε χωρίς προβλήματα, ενώ από την άλλη οι σύγχρονες, μη ομογενείς κοινωνίες, επιδιώκουν την ειρηνική συμβίωση και το σεβασμό της ετερότητας. Ζώντας και διακονώντας λοιπόν μέσα σε μια τέτοια πραγματικότητα, μια αμυντική στάση ή ακόμη περισσότερο μια επιθετική πολιτική από πλευράς Εκκλησίας δεν θα μπορούσε να δικαιωθεί.

Φαίνεται πως στις μέρες μας, όλο και περισσότερο —όπως φάνηκε και από τα δύο πρόσφατα τεύχη της «Σύναξης» και μάλιστα από την πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση ανθρώπων της Εκκλησίας και νομικών που δημοσιεύεται— το ζήτημα των σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας δεν τίθεται τόσο με όρους ριζικού χωρισμού, όπως ίσως γινόταν παλαιότερα. Αντιθέτως, γίνεται μάλλον λόγος για την ανάγκη προσδιορισμού και νέας ρύθμισης των διακριτών ρόλων, που έτσι κι αλλιώς οφείλουν να έχουν οι δύο θεσμοί. Απαιτείται επομένως μια συλλογική και σοβαρή προσπάθεια, προκειμένου να τεθούν καλόπιστα όλα τα ζητήματα, από τα πιο απλά μέχρι και τα πιο σύνθετα, με στόχο την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής και προς όφελος τελικά του ίδιου του λαού λύσης.

ΒΑΣΙΚΟΙ ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Πριν προχωρήσουμε στη συζήτηση συγκεκριμένων ζητημάτων που τίθενται στο πλαίσιο του προσδιορισμού των σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας, ας μου επιτραπεί να σημειώσω στο σημείο αυτό, ότι στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών που λειτουργεί στα όρια της Μητροπόλεως Δημητριάδος στο Βόλο, έχουμε από ετών ασχοληθεί, σε επίπεδο συνεδρίων και ημερίδων, τόσο με το θέμα των σχέσεων κράτους και Εκκλησίας, όσο και με συναφή θέματα που συνδέονται αδιάσπαστα με την παρούσα συζήτηση (Ορθοδοξία και Νεωτερικότητα, Ορθοδοξία και Πολυπολιτισμικότητα, Εκκλησία και Εθνικισμός, Ορθοδοξία και ετερότητα, κ. ά.). Έχοντας υπόψη την πολύτιμη αυτή εμπειρία, θα ήθελα να διατυπώσω κάποιες ενδεικτικές προσωπικές προτάσεις πάνω σε ορισμένα επιμέρους θέματα. Τέτοια θέματα διαλόγου μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας είναι μεταξύ άλλων: το νομικό καθεστώς της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα, το ζήτημα της εκκλησιαστικής περιουσίας, θέματα θρησκευτικής εκπαίδευσης και πολιτισμού, όπως και μια σειρά ζητημάτων συμβολικού κυρίως χαρακτήρα.

α) Νομικό καθεστώς της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Από πολλές πλευρές προβάλλεται η άποψη ότι δεν μπορεί η Εκκλησία να εξακολουθήσει να αντιμετωπίζεται από νομικής απόψεως ως Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.). Με άλλα λόγια γίνεται λόγος για το αυτονόητο· για το κατά πόσο δηλαδή, η Εκκλησία μπορεί να εκλαμβάνεται ως μια απλή υπηρεσία του ευρύτερου δημόσιου τομέα, ως μία «θρησκευτική» ΔΕΚΟ δηλαδή, η οποία αναγκαστικά δεσμεύεται από το πλαίσιο λειτουργίας, τις διοικητικές και οικονομικές ρυθμίσεις

και υποχρεώσεις του ευρύτερου δημόσιου τομέα, αλλά και που φαίνεται να δεσμεύει, ορισμένες φορές, την δημόσια και κρατική ζωή με τις αρχές και τα πιστεύω της. Γι' αυτό και όπως έχει παρατηρηθεί, συχνά όχι άδικα, ένα τέτοιο νομικό καθεστώς παγιώνει μάλλον νοοτροπίες και καταστάσεις, που δεν συνάδουν με το πνεύμα των διακριτών ρόλων που από κοινού επιδιώκεται.

Αναμφίβολα, από καθαρά εκκλησιολογική άποψη, ο χαρακτηρισμός της Εκκλησίας ως Ν.Π.Δ.Δ. φαίνεται ότι δεν μπορεί να δικαιωθεί σε κανένα επίπεδο. Η Εκκλησία δεν συνιστά πρωτίτως ένα κοσμικό θεσμό, λ.χ. έναν κοινωφελή οργανισμό, αλλά εξάπαντος ένα τρόπο υπάρξεως που αντλεί την ταυτότητά του από την ερχόμενη Βασιλεία του Θεού. Η Εκκλησία είναι εν τω κόσμω, ζει και δραστηριοποιείται εντός του κόσμου και της Ιστορίας, χωρίς όμως να είναι εκ του κόσμου, καθώς αντλεί την ύπαρξή της από μια μετα-ιστορική πραγματικότητα, τη Βασιλεία του Θεού. Έτσι η Εκκλησία δεν μπορεί παρά να βρίσκεται πάντοτε σε ένα είδος διαλεκτικής σχέσης προς τον κόσμο και τους κοσμικούς θεσμούς, και άρα και προς την Πολιτεία. Το ότι όμως η Εκκλησία «ζει εν τω κόσμω αλλά δεν είναι εκ του κόσμου», σημαίνει για το θέμα που μας απασχολεί ότι οφείλει να αναπτύσσει ζωντανές σχέσεις με το περιβάλλον της, προσλαμβάνοντας κατά τρόπο διαλεκτικό και προφητικό στοιχεία του κόσμου, χωρίς όμως και να ταυτίζεται τελικά με τον κόσμο. Έτσι και στην περίπτωση μας, η Εκκλησία ως ευχαριστιακή και εσχατολογική κοινότητα που κείται εν τω κόσμω, μπορεί να έχει και νομική υπόσταση. Αυτή, όμως, δεν μπορεί να αντιφάσκει προς τον αντινομικό και διφυή χαρακτήρα της. Πράγμα που σημαίνει ότι η νομική σχέση της προς την εκάστοτε πολιτεία θα πρέπει να μην αδικεί, υποτιμά ή παραγνωρίζει την ίδια (όπως θα συνέβαινε κατά τη γνώμη μου στην περίπτωση υπαγωγής της Εκκλησίας στα Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου), αλλά και να μην την οδηγεί στις επικίνδυνες —και ακυρωτικές για την αυτοσυνειδησία της— ατραπούς της εκκοσμίκευσης και μάλιστα της κρατικοποίησης, όπως συμβαίνει στην περίπτωση που η Εκκλησία είναι ΝΠΔΔ.

Υπό το φως των ανωτέρω, θεωρώ πως η πρόταση για τη δημιουργία μιας *suī generis* κατηγορίας νομικού εκκλησιαστικού προσώπου, η οποία θα υπερβαίνει τις μονομέρειες των δύο άλλων τύπων, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και αμοιβαία επωφελής τόσο για την Εκκλησία όσο και για την πολιτεία. Υποστηρίζουμε λοιπόν ότι πολύ δύσκολα θα αποδεχόταν κανείς τη μεταβολή της Εκκλησίας σε ένα απλό ιδιωτικό σωματείο, καθώς τούτο δεν θα ταίριαζε στον κοινωνικό χαρακτήρα αλλά και στην ιστορία της. Εξάλλου, μια τέτοια εξέλιξη θα μπορούσε να οδηγήσει σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις, με αποτέλεσμα σε μια περιφέρεια να είναι δυνατό να αναδειχθούν ποικίλες εκκλησιαστικές ομάδες, όπως συμβαίνει λ.χ. στην περίπτωση των πολλαπλών ομάδων των παλαιοημερολογιτών.

Ένα τέτοιο λοιπόν νομικό πρόσωπο εκκλησιαστικού δικαίου, θα περιφρουρούσε την ιδιαίτερη ταυτότητα αλλά και αυτονομία της Εκκλησίας και επίσης θα εμπέδωνε έτι περαιτέρω τις διακριτές σχέσεις της με την Πολιτεία. Το

βέβαιο είναι ότι απαιτείται πολύ σύνεση και προσοχή προς αυτή την κατεύθυνση για να αποφευχθεί ο κίνδυνος της πολυδιάσπασης του εκκλησιαστικού σώματος, καθώς μια τέτοια εξέλιξη θα μπορούσε να οδηγήσει σε επικίνδυνα μοναπάτια τη συνοχή της ίδιας της κοινωνίας μας. Γιατί δύσκολα θα μπορούσε να αρνηθεί κάποιος το γεγονός ότι η Εκκλησία λειτουργεί εν πολλοίς και ως ενοποιός δύναμη για ολόκληρη την ελληνική κοινωνία. Αυτό αποδεικνύεται από το έντονο ενδιαφέρον της Ελληνικής Πολιτείας για την συνέχεια της παρουσίας ελληνόφωνου ορθόδοξου Εκκλησίας στη διασπορά. Τελικά σε μια περίοδο που σε παγκόσμιο επίπεδο παρατηρείται αναβίωση φονταμενταλιστικών και ξενοφοβικών τάσεων, η παρουσία της Εκκλησίας στη δημόσια —αλλά όχι κρατική σφαίρα— μπορεί να λειτουργήσει προς τη θετική κατεύθυνση, αρκεί βέβαια η ίδια να παραμένει πιστή στη χριστολογική της θεμελίωση και αποστολή και να μην ξεστρατίζει σε αλλότριους προς τη φύση και την ταυτότητά της ρόλους διαφύλαξης της φυλετικής και εθνικής καθαρότητας, ζητήματα που ο ελληνικός λαός έχει εμπιστευθεί πλέον στην ελληνική πολιτεία.

«ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΦΟΒΙΚΑ ΣΥΝΔΡΟΜΑ»

Περαιτέρω κρίνεται όμως αναγκαίο στη σημερινή πραγματικότητα, η ελληνική πολιτεία να δύναται να θεσμοθετεί, κατά περίπτωση και ύστερα από διαβούλευση με τους εμπλεκόμενους φορείς, το πλαίσιο λειτουργίας για κάθε επιμέρους γνωστή θρησκευτική κοινότητα, όπως συμβαίνει σήμερα με την Ορθόδοξη Εκκλησία. Η πρόβλεψη αυτή δεν θα πρέπει να αποβλέπει στη διαιώνιση του ελέγχου και του ασφυκτικού εναγκαλισμού των θρησκευτικών κοινοτήτων από το κράτος αλλά θα αποσκοπεί μάλλον στην ανάδειξη και αξιοποίηση των θετικών εκείνων στοιχείων που περιέχει το παρόν σύστημα σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας. Δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας εν προκειμένω ότι η όποια συνοδικότητα, ανεξαρτησία και ελευθερία έκφρασης εντός της ελλαδικής Εκκλησίας, υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό και λειτουργούν χάρη και στον Καταστατικό Χάρτη και στη σχέση μας με την δημοκρατική πολιτεία. Το ίδιο και η επιταγή της διαφάνειας και της αξιοκρατίας λαμβάνουν ισχυρή ώθηση και στήριξη από τη θεσμοθετημένη σχέση μας με την πολιτεία και την ευρύτερη κοινωνία όπου οι έννοιες της κοινωνικής λογοδοσίας και της συμμετοχικότητας γίνονται όλο και περισσότερο αποδεκτές. Όλα αυτά τα θετικά στοιχεία όχι μόνο δεν θα πρέπει να καταργηθούν, αλλά θα πρέπει να διευρυνθούν και να ρυθμίζουν περαιτέρω τις σχέσεις της πολιτείας με τις άλλες αναγνωρισμένες θρησκευτικές κοινότητες. Σε αντίθετη περίπτωση, είναι βέβαιο πως μια χαοτική και ανεξέλεγκτη κατάσταση στο θρησκευτικό τοπίο, μόνο αρνητικά αποτελέσματα μπορεί να έχει. Το μόνο δε που δεν επιθυμεί η ελληνική κοινωνία στη σημερινή συγκυρία είναι μια οποιαδήποτε έξαρση ενός πολύμορφου θρησκευτικού φονταμενταλισμού. Είναι δε βέβαιο ότι ο χωρίς προϋποθέσεις και προετοιμασία προτεινόμενος από κάποιες πλευρές ριζικός —ή και εχθρικός, ορισμένες φορές—

χωρισμός κράτους και Εκκλησίας, θα καταστήσει την τελευταία έρμαιο και υποχείριο των πιο συντηρητικών και φονταμενταλιστικών δυνάμεων, ενώ δεν πρέπει να αποκλείεται και η εμφάνιση ενός «κόμματος της Εκκλησίας» που θα δώσει κάλυψη σε όλα τα φοβικά σύνδρομα και στις ακραίες τάσεις και φωνές της ελληνικής κοινωνίας.

Όποια δε και αν είναι η ακριβής ερμηνεία του όρου και του σχετικού άρθρου για την επικρατούσα θρησκεία, διαπιστωτική ή κανονιστική, εκείνο που πρέπει να προσεχθεί είναι η αναγκαιότητα της παραμονής της θρησκείας και μάλιστα της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη δημόσια σφαίρα, ως παράγοντα ενότητας και εξάπαντος όχι διακρίσεων και χωρισμού. Η αναφορά βέβαια στην επικρατούσα θρησκεία δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να αναιρεί την προαγωγή της ελευθερίας και των δικαιωμάτων όλων των πολιτών. Η ανθρώπινη ελευθερία δεν μπορεί παρά σε κάθε περίπτωση να είναι απαραβίαστη. Αυτό άλλωστε είναι και το κεντρικό μήνυμα του Χριστού και του Ευαγγελίου Του. Υπό το φως των ανωτέρω είναι προφανές πως η Εκκλησία δεν μπορεί να εξακολουθήσει να παίζει το ρόλο του χωροφύλακα ή της υπηρεσίας πληροφοριών σε σχέση με τις άλλες θρησκευτικές κοινότητες ούτε μπορεί να συνεχίσει να υπερασπίζεται μεταξικούς ή άλλους αρτηριοσκληρωτικούς νόμους (σχετικά με τους ευκτήριους οίκους, τον προσηλυτισμό, κλπ).

β) Εκκλησιαστική περιουσία. Ένα ζήτημα που από παλαιότερα έχει προκαλέσει τριβές στις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας είναι αυτό της εκκλησιαστικής περιουσίας. Είναι αλήθεια μάλιστα ότι συχνά το όλο ζήτημα αποκτά μυθολογικές διαστάσεις, σχετικά με το μέγεθος και την αξία αυτής της περιουσίας. Δεν κρίνεται εδώ αναγκαίο να επιμείνουμε στα ιστορικά δεδομένα διαμόρφωσης του όλου ζητήματος (ας έχουμε όμως υπόψη λ.χ. τις αναγκαστικές απαλλοτριώσεις από την πλευρά της Πολιτείας, που έφθασαν να της αφαιρέσουν το 96% μέχρι σήμερα της αρχικής της περιουσίας, όπως επίσης και την ανάληψη, μεταξύ άλλων, της μισθοδοσίας του κλήρου από το κράτος ως αντιστάθμισμα στην απαλλοτρίωση της εκκλησιαστικής περιουσίας). Το βέβαιο είναι ότι στην πραγματικότητα η λεγόμενη εκκλησιαστική περιουσία είναι κατά πολύ περιορισμένη στις μέρες μας σε σχέση με τα μεγέθη που συχνά παρουσιάζονται, ενώ πολλές φορές παραμένει εντελώς αναξιοποίητη δεσμευμένη σε πολλές περιπτώσεις από το ίδιο το κράτος.

Στο πλαίσιο ενός ευρύτερου διαλόγου, το σημείο συμφωνίας αναφορικά με το επίμαχο αυτό ζήτημα, θα πρέπει να αναζητηθεί στη δυνατότητα αξιοποίησης της δεσμευμένης σήμερα εκκλησιαστικής περιουσίας για την περαιτέρω ενίσχυση και ανάπτυξη του κοινωνικού της έργου. Η ανταποδοτική αυτή λύση θα συμβάλει αποφασιστικά, εκτός των άλλων, και στην κοινωνική συνοχή και συμβίωση, σε έργα ανάπτυξης και αλληλεγγύης.

γ) Μάθημα Θρησκευτικών. Ερχόμαστε στη συνέχεια στο ζήτημα του μαθήματος των θρησκευτικών που πολύ συχνά, όπως και κατά την παρούσα περίοδο, απασχολεί την επικαιρότητα. Θα πρέπει εδώ να θυμίσουμε ότι ο χώρος

της παιδείας αφορά κατά πρώτο και κύριο λόγο στην πολιτεία. Αυτή διαμορφώνει τα σχετικά αναλυτικά προγράμματα, διορίζει το κατάλληλα εκπαιδευμένο διδακτικό προσωπικό, φροντίζει για τη συγγραφή και τη διανομή των σχολικών εγχειριδίων, και γενικότερα νομοθετεί σε σχέση προς όλες τις βαθμίδες της δημόσιας εκπαίδευσης. Αυτή η πραγματικότητα δεν επιδέχεται αμφισβήτηση. Από την άλλη πλευρά κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει ή να παρακάμψει την καθολικότητα του θρησκευτικού φαινομένου και την επίδρασή του —ιδίως στον τόπο μας αλλά και στην Ευρώπη ευρύτερα— στη διαμόρφωση της ανθρώπινης προσωπικότητας και του πολιτισμού, διαπίστωση που καθιστά επικίνδυνο πειραματισμό οποιαδήποτε σκέψη εξοβελισμού του θρησκευτικού μαθήματος από την παιδαγωγική διαδικασία. Εδώ προκύπτει το κρίσιμης σημασίας ζήτημα για το είδος και τη μορφή της θρησκευτικής εκπαίδευσης στη χώρα μας, εξαιτίας αφενός των ιστορικών ιδιαιτεροτήτων και της μακρόχρονης σύνδεσης της Εκκλησίας με την πορεία του έθνους, και αφετέρου λόγω της απαίτησης σεβασμού της θρησκευτικής ελευθερίας και της πραγματικότητας του πλουραλισμού και της ετερότητας.

Δεν είμαι ειδικός της εκπαίδευσης ούτε της διδακτικής των Θρησκευτικών για να μπω σε λεπτομέρειες. Ο χρόνος εξάλλου δεν το επιτρέπει. Ας μου επιτραπεί όμως να σημειώσω ότι η οποιαδήποτε λύση προκύψει θα πρέπει κατά τη γνώμη μου να πληροί τις εξής τρεις προϋποθέσεις: 1) μάθημα για όλα τα παιδιά, ανεξαρτήτως προέλευσης, ταυτότητας, πεποιθήσεων, κλπ., ώστε να μην παρατηρηθεί το φαινόμενο οι μαθητές να είναι όλες τις ώρες μαζί και να πρέπει να χωρίσουν μόνο την ώρα των Θρησκευτικών· 2) μάθημα που να διδάσκεται από τους θεολόγους εκπαιδευτικούς και όσους είναι κατάλληλα προς τούτο εκπαιδευμένοι από τις θεολογικές σχολές· 3) ανάλογη προσαρμογή του χαρακτήρα και του περιεχομένου του μαθήματος στις παραπάνω διαπιστώσεις, χωρίς όμως και ριζική και βίαια αποκοπή του από τον κορμό της παράδοσής μας. Η μέχρι τώρα δημόσια συζήτηση επί του θέματος είναι πολύ πλούσια και δημιουργική και νομίζω πως πολλές από τις προτάσεις που έχουν κατατεθεί μπορούν να αξιοποιηθούν για την εξεύρεση κοινά αποδεκτών λύσεων.

δ) Συμβολικά Ζητήματα. Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή παρέμβαση, κρίνεται απαραίτητο να γίνει μνεία σε μια ακόμη κατηγορία επιμέρους θεμάτων, τα οποία προκαλούν συχνά έντονη σκισμαχία μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας διεγείροντας τα πάθη. Τα ζητήματα αυτά τοποθετούνται μάλλον σε ένα επίπεδο συμβολικό, που η Εκκλησία θα πρέπει να επιδείξει θάρρος και ειλικρίνεια, στην αντιμετώπισή τους. Τέτοια θέματα είναι λ.χ. ο θρησκευτικός όρκος στα δικαστήρια, η ορκωμοσία των βουλευτών, η «πολιτική κηδεία», τα εγκαίνια δημοσίων έργων ή καταστημάτων κ. ά. Οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι τα παραπάνω, καθώς και άλλα παρόμοια, στερούνται πλέον ουσιαστικού περιεχομένου και επιβιώνουν ως κατάλοιπα ή παρακολουθήματα τύπων που έχουν απωλέσει σε πολλές περιπτώσεις την ουσία τους. Το ζητούμενο για την Εκκλησία μας σήμερα δεν μπορεί να είναι

ένας αμυντικός αγώνας διατήρησης ιστορικών προνομίων ούτε η συμβολική απλώς ή κατ' επίφαση, αλλά όχι ουσιαστική, παρουσία της στη δημόσια σφαίρα. Η Εκκλησία μας καλείται την παρούσα ώρα σε δύσκολες αποφάσεις και επώδυνες επιλογές που έχουν να κάνουν με τη συνειδητοποίηση των προκλήσεων και των αλλαγών της παρούσας συγκυρίας. Κάθε σύγκρουση, λοιπόν, για ζητήματα συμβολικού περιεχομένου, όσο και αν σε ένα πρώτο επίπεδο είναι κατανοητή ή ίσως και αναμενόμενη, μόνο αρνητικές συνέπειες μπορεί να έχει για την Εκκλησία —αλλά και για την ευρύτερη κοινωνία— καθώς, αφενός θα εντείνει τη ριζοσπαστικοποίηση των φονταμενταλιστικών στοιχείων, αφετέρου δε θα δώσει για άλλη μια φορά την ευκαιρία και το έναυσμα στους υποστηρικτές του ριζικού χωρισμού Εκκλησίας-Πολιτείας κατά το γαλλικό πρότυπο να επιχειρήσουν να εξωθήσουν και εγκλωβίσουν την Εκκλησία στην αυστηρά ιδιωτική σφαίρα.

Η ελληνική κοινωνία που σήμερα όσο ποτέ άλλοτε βρίσκεται σε σοβαρότατη κρίση αξιών και προσανατολισμού, χρειάζεται την Εκκλησία, έχει ανάγκη πνευματικής στήριξης και ενός άλλου νοήματος ζωής, πέρα από τον ατομισμό, τον καταναλωτισμό και την απεριόριστη επιδίωξη και επίδειξη πλουτισμού. Έχει ανάγκη την Ορθοδοξία και το μήνυμα αλληλεγγύης και αδελφосύνης που διαχρονικά αυτή ευαγγελίστηκε, και που εξακολουθεί και σήμερα να ενσαρκώνει με το πλήθος των ιδρυμάτων που διαθέτει στο πλαίσιο της κοινωνικής της διακονίας. Έχει ανάγκη η κοινωνία από μια Ορθοδοξία ριζωμένη στην Παράδοση, που να είναι όμως ταυτόχρονα ανοιχτή και διαλογική, συνομιλούσα και κατανοούσα, μια Ορθοδοξία που δεν θα αγνοεί ή δεν θα περιφρονεί και δεν θα απαξιώνει τα καινούργια πολιτισμικά και πολιτικά σχήματα, γιατί σε τελευταία ανάλυση όλα είναι του Θεού, φέρουν πάνω τους τη σφραγίδα της δωρεάς και την πνοή του Αγίου Πνεύματος. Γι' αυτό και προτεραιότητα για την Εκκλησία δεν μπορεί να έχει η τύποις μεταφυσική νοηματοδότηση του κοινωνικού ή πολιτισμικού, ή ακόμη χειρότερα η προσπάθεια επιβολής και παρουσίας της στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο με μέσα αλλότρια της αποστολής της, αλλά το κήρυγμα της Βασιλείας του Θεού: «ζητείτε δε πρώτον την βασιλείαν του Θεού και την δικαιοσύνην αυτού, και ταύτα πάντα προστεθήσεται υμίν» (Ματθ. 6:33. Πρβλ. Λουκ. 12:31). Νομίζω πως όλο και περισσότερο και εντός του εκκλησιαστικού σώματος συνειδητοποιούμε ότι σε μεγάλο βαθμό τα όρια της κοινωνίας δεν ταυτίζονται πλέον με τα όρια της Εκκλησίας και ότι οι κοινωνίες μας χαρακτηρίζονται από τον πλουραλισμό και την ετερότητα. Η απάντηση της Εκκλησίας στις προκλήσεις αυτές θα πρέπει πρωτίστως να περνάει μέσα από τη θεολογική, λειτουργική και πνευματική της αναγέννηση, καθώς και από την ανασυγκρότηση των ευχαριστιακών της κοινοτήτων. Μόνο μετά από αυτό το πρώτο σημαντικό βήμα και τη στοιχειώδη συνέπεια των εκκλησιαστικών ανθρώπων προς όσα πιστεύουν, μόνο όταν γίνει συνείδηση ότι η Εκκλησία δεν ταυτίζεται με καμιά εποχή της ιστορίας, με καμιά κοινωνία, με κανένα δεδομένο σχήμα, ενώ ο πυρήνας της αλήθειας της δεν μπορεί να δεσμεύεται και να εξαντλείται από τα

προγενέστερα παραδείγματα της σχέσης κόσμου και Εκκλησίας, μόνο τότε μπορεί να απευθυνθεί και να μιλήσει η Εκκλησία στον έξω κόσμο και την θύραθεν κοινωνία ή την κοινωνία των πολιτών, στους «εγγύς και τους μακράν» από την πίστη, για να κηρύξει ότι «Ιησούς Χριστός εχθές και σήμερα ο αυτός και εις τους αιώνες» (Εβρ. 12:8).

Είναι βέβαιο ότι το κήρυγμα της Εκκλησίας σήμερα —όπως εξάλλου και η σχέση της με την πολιτεία— περιπλέκονται αφάνταστα από την εμπειρία, τα βιώματα και τις μνήμες τις εθναρχικής περιόδου. Όπως είναι γνωστό, σε σκοτεινές περιόδους στην πορεία του ελληνικού έθνους η Εκκλησία «εκένωσε εαυτήν» και ανέλαβε κατ' οικονομίαν μιαν εθναρχική αποστολή, την πολιτική εκπροσώπηση του υπόδουλων τότε Ρωμιών, καθώς και τη διάσωση του κινδυνεύοντος γένους, της γλώσσας και της εθνικής του ταυτότητας. Η συνέχεια είναι γνωστή και δεν χρειάζεται να επιμείνουμε. Αυτός ο ιδιαίτερος και έκτακτος ρόλος της Εκκλησίας, συνέβαλε αναμφίβολα θετικά στην επιβίωση και συνέχεια του Ελληνισμού. Ωστόσο, την ίδια στιγμή είναι τραγικό λάθος να θεωρούμε ως Εκκλησία ότι βρισκόμαστε ακόμη σε μια περίοδο εθναρχικής αποστολής, γεγονός που προκαλεί πολύ συχνά αντιδράσεις από τις δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις και από την κοινωνία των πολιτών. Αποτελεί επείγουσα αναγκαιότητα σήμερα να γίνει κατανοητό, αλλά και αποδεκτό, από πλευράς Εκκλησίας, —και θεωρώ ότι προς αυτή την κατεύθυνση κινούμαστε όλο και περισσότερο— ότι, παρά τα όποια προβλήματα, υπάρχει στη χώρα μας εδραιωμένη δημοκρατία και υπεύθυνη κυβέρνηση, και που σε καμιά περίπτωση δεν επιζητά την παρουσία της Εκκλησίας με το σκήπτρο του εθνάρχη.

«ΜΕ ΣΥΝΕΣΗ ΚΑΙ ΣΩΦΡΟΣΥΝΗ...»

Με όσα παραπάνω ανέφερα δεν ισχυρίζομαι σε καμία περίπτωση ότι εξάντλησα όλο το φάσμα των ζητημάτων που άπτονται των σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας. Με σύνεση και σωφροσύνη πρέπει να αντιμετωπιστούν θέματα όπως η σχέση Οικουμενικού Πατριαρχείου και ελληνικής Πολιτείας όπως διαλαμβάνονται στο ισχύον άρθρο 3 του Συντάγματος, η σχέση ελληνικής Πολιτείας, Ορθόδοξης Εκκλησίας και διασποράς, το μελλοντικό νομικό καθεστώς (σε περίπτωση αλλαγών) σπουδαίων θρησκευτικών θεσμών όπως το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο και η Μουφτεία της Δυτικής Θράκης, που σήμερα, όπως είναι γνωστό, αποτελούν ΝΠΔΔ, κ. ά. Στη διεξαγόμενη συζήτηση θα πρέπει, πάντως, να λαμβάνονται υπόψη τα δεδομένα της συγκεκριμένης κοινωνικής πραγματικότητας, της ελληνικής εν προκειμένω, με τις όποιες επιμέρους ιδιαιτερότητες θετικές ή και αρνητικές.

ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ

Κλείνοντας τη σύντομη και αναγκαστικά σχηματική αυτή παρέμβαση θα ήθελα να ευχηθώ να ανοίξει ο δρόμος και από τις δύο πλευρές για την καλόπιστη συζήτηση και την αμοιβαία συνεννόηση πάνω στο είδος και τη μορφή των σχέσεων

Εκκλησίας-Πολιτείας. Θέλω να πιστεύω ότι τουλάχιστον όσον αφορά στην Εκκλησία, ύστερα μάλιστα και την συγκρότηση των σχετικών ειδικών επιτροπών μετά από πρωτοβουλία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου και απόφαση της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας, τα πράγματα κινούνται προς αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο είναι ανάγκη να έχουμε πάντα κατά νουν πως σε κάθε περίπτωση προέχει ο σεβασμός της ελευθερίας, της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων του καθενός, όπως επίσης και το κοινό όφελος, τόσο για την Εκκλησία όσο και για την πολιτεία. Εν κατακλείδι και οι δύο θεσμοί οφείλουν να διακονούν όχι το ίδιο όφελος, αλλά το όφελος του «άλλου», του κάθε άλλου ανθρώπου, είτε αυτός χαρακτηρίζεται ως πολίτης, είτε ως κατ' εικόνα Θεού άνθρωπος.

Σχέσεις Εκκλησίας και κράτους Προϋποθέσεις για νά είναι θετικός ο χωρισμός*

(+) *Μητροπολίτη Νικοπόλεως και Πρεβέζης κ. Μελετίου*

Ο χωρισμός της Εκκλησίας από το κράτος είναι αίτημα του ρεύματος της εκκοσμίκευσης, που είναι σταδιακή πορεία αποϊεροποίησης της ζωής του συνόλου και του ατόμου, ένα αίτημα ανυποχώρητο που ημέρα με την ημέρα γίνεται πιο πιεστικό και πιο θρασύ. Η πορεία αυτή -με διαφορετικά κάθε εποχή ονόματα (αναγέννηση, διαφωτισμός, νέα εποχή, μοντερνισμός, μεταμοντερνισμός, παγκοσμιοποίηση κ.ά.)-- στοχεύει πάντοτε στο ίδιο επιζήμιο για την Εκκλησία αποτέλεσμα. Και γι' αυτό η Εκκλησία δίκαια αγωνιζόταν πάντοτε, και αγωνίζεται, εναντίον της.

Όμως, τα συνθήματα που χρησιμοποίησε κάποιες φορές η Εκκλησία ΔΕΝ ήσαν τα σωστά και προκάλεσαν τεράστιες ζημιές. Και έγιναν αιτία μιας (κατά άνθρωπον) πανολεθρίας της. Π. χ. η Εγκύκλιος του πάπα Βονιφατίου Η' Unam Sanctam, με την οποία η Δυτική Εκκλησία αναγνώρισε και ανεκήρυξε μόνο νόμιμο τρόπο διοίκησης των χωρών την απολυταρχία και τους εκφραστές της «χριστούς Κυρίου», με όλες τις θεολογικο-πολιτικές προεκτάσεις και συνέπειες, έβλαψε. Επακόλουθα της Εγκυκλίου αυτής ήσαν ότι η Εκκλησία στη Δύση στράφηκε κατά των δημοκρατικών θεσμών και αγώνων και κατά του εργατικού κινήματος (δημοκρατικοί και συνδικαλιστές αναθεματίζονταν!), με αποτέλεσμα να γίνη η Εκκλησία μισητή στα λαϊκά στρώματα. Ακολούθησε (με τον Syllabus) η άμεση καταδίκη της επιστημονικής γνώσης και έρευνας (ΙΘ' αιών). Όλα αυτά οδήγησαν την Δύση σε ένα αντικληρικαλισμό που εμείς δεν μπορούμε ούτε να τον φαντασθούμε. Γι αυτό θα πρέπει η οδυνηρή πείρα της «Δύσης», να γίνεται μάθημα για μάς και να μην ανεχόμαστε καμμιά και με κανένα τρόπο συνταύτιση. Και τα αποτελέσματα είναι γνωστά.

Επαινετά και ορθά ο Αρχιεπίσκοπος κ. Χριστόδουλος έχει κάμει πρόγραμμα του την αντίδραση κατά της μεθοδευμένης αποϊεροποίησης του βίου της πατρίδας μας και των πολιτών.

Ο αγώνας αυτός χρειάζεται σύνεση (βλ. Λουκ. 16,31-32), αλλά και εντατικοποίηση της μαρτυρίας του κλήρου (= αρχιερέων, ιερέων και ιερομονάχων) ότι ο πρώτος εχθρός της Εκκλησίας είναι η έσωθεν, (δηλαδή από τον ίδιο τον κλήρο, από τον τρόπο ζωής τού κλήρου), αποϊεροποίησης της ζωής. Και γιατί ο αντίπαλος δεν είναι άοπλος και γιατί το μέλλον είναι όχι μόνο αόρατο και άγνωστο αλλά και

* Πηγή: http://www.discussion.gr/themata/ekklisia_kratos/meletios.html.

αμφίβολο, αφού μπορεί να εξελιχθή αντίθετα προς τις όποιες προβλέψεις μας. Αποφεύγω κάθε κοινοτυπία-τάχα επεξήγηση και προχωρώ με μια αξιολογική αλληλουχία:

1. Ο χωρισμός Κράτους και Εκκλησίας ΔΕΝ πρέπει να ευνοηθή. Η υπάρχουσα σχέση κράτους και Εκκλησίας είναι και για το έθνος και για το κράτος αλλά και για την Εκκλησία, καλή και ωφέλιμη.

Οι συνταγματικές αρχές που ισχύουν καλό είναι να μείνουν αναλλοίωτες. Ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, στα μεν βασικά άρθρα (1, 36, 49-50) καλό είναι να μείνη αναλλοίωτος. Στα άρθρα περί εκκλησιαστικής διοίκησης μια επαναδιατύπωση θα είναι καλή. Η πείρα είναι οδηγητική. Μικτή Επιτροπή μπορεί να μελετήσει μια διατύπωση πιο ευεργετική και πιο λειτουργική (στην επικοινωνία Κρατικών και Εκκλησιαστικών Αρχών) και μια πιο δυναμική (σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, απαραίτητη προϋπόθεση δυνατότητας για προσέγγιση του λαού του Θεού και μάλιστα εκείνων που έχουν υποστή την αλλοτρίωση των συγχρόνων φιλοσοφικών ρευμάτων) ρύθμιση των σχέσεων Ι. Συνόδου και Αρχιερέων, Αρχιερέων και ιερέων, Αρχιερέων, ιερέων και λαϊκών στον χώρο της ενορίας, της εκκλησιαστικής επαρχίας, και της τοπικής Εκκλησίας στο σύνολό της. Δύσκολος δρόμος, αλλά είναι ο μόνος που παρέχει ελπίδα για ανάκαμψη. Με κανένα τρόπο να μην προωθηθή χωρισμός κάτω από ανάλογες με τις σημερινές συνθήκες.

Οπωσδήποτε όμως, οι σημερινές συνθήκες επιβάλλουν να δημιουργηθή μια νέα εικόνα σχέσεων Κράτους και Εκκλησίας μέσα στα υπάρχοντα συνταγματικά πλαίσια. Μία νέα εικόνα διοίκησης-λειτουργίας της Εκκλησίας και τρόπου λήψεως αποφάσεων και διαχειρήσεώς της. Για την αναζήτηση των σωστών «θέσεων», που θα πρέπει να διέπουν την τότε ζωή της Εκκλησίας, καλό θα είναι να συσταθή μια Επιτροπή από κληρικούς με βαθιά αίσθηση ποιμαντικής ευθύνης, μεγάλη πείρα και σύνεση, από ανθρώπους προσγειωμένους, πεζούς ρεαλιστές, όχι αιθεροβάμονες, ειδικούς με κριτήρια αντικειμενικά. Όχι για να ξεπεραστή η κρίση μόνο ή να προωθηθή μια κάποια λύση, αλλά για να συντελεσθή ένα έργο πνοής για αύξηση της Εκκλησίας και της δόξα του Χριστού. Για να προκύψη κάτι καλό, που θα γίνη αφορμή για ένα δυναμική και ελπιδοφόρο άνοιγμα προς το λαό.

2. Η νομική κατοχύρωση ότι η Εκκλησία σαν σύνολο και οι υπομονάδες της λειτουργούν ως Ν.Π.Δ.Δ. είναι εγγύηση ελευθερίας δράσεώς της. Μετάπτωσή τους σε άλλη νομική κατοχύρωση ίσως προκαλέση και καταλυτικές μεταβολές στον τρόπο λήψης, ελέγχου και εκτέλεσης αποφάσεων και στον τρόπο διαχείρισης και ελέγχου της.

Σημασία θα έχη τότε, ποίο θα είναι το εποπτεύον Ν. Π., κάτι που ποτέ δεν θα παραλειφθή και δεν πρέπει ποτέ, ούτε να παραγνωρισθή, ούτε να καταφρονηθή-υποτιμηθή.

3. Σε περίπτωση νέας διαμόρφωσης σχέσεων Κράτους και Εκκλησίας, οπωσδήποτε θα έχουμε - πλήρη έλεγχο της μισθοδοσίας από κρατικές αρχές, που θα απαιτήσουν άλλου είδους εργασιακές σχέσεις (Κύριος οίδε ποίες).

- ένα ασφαλώς σημαντικό περιορισμό στις ενορίες με βάση σταθερά κριτήρια για πόλεις και χωριά (ευνότητα τα επακόλουθα).

- πιθανότατα ελαχιστοποίηση των σημερινών προνομίων σε θέματα φορολογίας, κρατικών διευκολύνσεων, προστασίας της εννοίας του ιερού κ.ά.

Προσωπικά πιστεύω ότι δεν θα υπάρξει ζήτημα καταργήσεως-διακοπής μισθοδοσίας. Είναι ένα κεκτημένο δικαίωμα, του οποίου η σύγχρονη νομική αντίληψη δεν επιτρέπει καταπάτηση.

4. Το μάθημα των θρησκευτικών στα Σχολεία. Είναι γνωστό, γενική πεποίθηση, ότι έχει καταντήσει τύπος χωρίς ουσία ότι η θρησκευτική εκπαίδευση στα σχολεία είναι προβληματική. Η αντίδραση κατά του ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος των θρησκευτικών οδηγεί στο δίπολο: ή μάθημα θρησκευολογικό, ή μάθημα του Ορθόδοξου Πολιτισμού της Ελλάδας (Ορθόδοξη Θεολογία, Ορθόδοξη Τέχνη, Ορθόδοξο ήθος) και να μείνει σαν τέτοιο υποχρεωτικό, παρά να καταντήσει προαιρετικό (κάτι που διαφορετικά δε θα αποφευχθή, με αποφάσεις του Σ.τ.Ε.). Στην περίπτωση αυτή θα διατηρηθούν στα Πανεπιστήμια και οι Θεολογικές Σχολές, κάτι πολύ χρήσιμο και ωφέλιμο.

5. Η θρησκευτική διδασκαλία στον στρατό, στις στρατιωτικές σχολές και στις σχολές τής αστυνομίας, ασφαλώς θα παύσει. Θα θεωρηθή άμεσο επακόλουθο της νέας μορφής σχέσεων. Θα είναι μεγάλη επιτυχία, αν κατορθωθεί να νομοθετηθή και για τις σχολές αυτές η υποχρεωτική διδασκαλία του Ορθόδοξου Πολιτισμού και προαιρετικές «λατρευτικές ευκαιρίες».

6. Ο πολιτικός γάμος μάλλον δεν θα καταστή υποχρεωτικός, χωρίς αυτό να είναι σίγουρο, δια τον φόβο των Ιουδαίων. Η Εκκλησία πρέπει να τονίζει τον πνευματικό του χαρακτήρα. Και την ελεύθερη προσέλευση.

Πιστεύω ότι τα σημεία 4, 5, 6 μέσα σε χώρο ελευθερίας θα φέρουν σε κλήρο και λαό, ποιμένες και ποιμαινομένους αίσθηση ευθύνης, και κατά συνέπεια μεγάλη ωφέλεια πνευματική. Όμως στην αρχή θα είναι αισθητή μια μεγάλη καθίζηση. Μεγάλος αριθμός, τάχα φίλων και πιστών, τότε θα αποστασιοποιηθή. Η Εκκλησία θα εύρη με δυσκολία το δρόμο της. Κλήρος και λαός θα υποστούν κλονισμό, βγαίνοντας έξω από τα νερά τους. Οι αρχιερείς τότε θα πρέπει να είναι πολύ δυνατοί σε πίστη και σε παράδειγμα. Γιατί η σχέση τους με το ποίμνιο θα είναι σχέση όχι εξουσιαστική, αλλά απλά και μόνο αγαπητική.

Υπόμνημα προς τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων σχετικά με
την εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ περί απαλλαγής από τα Θρησκευτικά

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, Σύμβουλος Π.Ι.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΗΣ, Μόνιμος Πάρεδρος Π.Ι.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ, Πάρεδρος ε.θ. Π.Ι.

Αγία Παρασκευή, 4 Σεπτεμβρίου 2008

*Προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
κ. Ευριπίδη Στυλιανίδη*

Κύριε Υπουργέ,

Είναι γεγονός ότι για παραπάνω από τριάντα χρόνια όλοι οι Σύμβουλοι και οι Πάρεδροι του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου της Α/θμιας όσο και της Β/θμιας Εκπαίδευσης εργάστηκαν για τη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό του μαθήματος των Θρησκευτικών σε συνεργασία πάντοτε με υπηρεσιακούς παράγοντες του ΥΠΕΠΘ. Καρπός αυτής της εργασίας και συνεργασίας, που εναρμονίζεται απολύτως με το Σύνταγμα και τους νόμους, ήταν νέα αναλυτικά προγράμματα και σχολικά βιβλία, τα οποία είχαν θετική αποδοχή από τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και τους γονείς τους. Στο πλαίσιο αυτό, το δικαίωμα απαλλαγής από το θρησκευτικό μάθημα ουδόλως εθίγη, αφού μπορούσαν με σύννομες διαδικασίες να εξαιρεθούν οι αλλόθρησκοι και οι ετερόδοξοι μαθητές.

Έτσι, η εγκύκλιος της 10ης Ιουλίου 2008, σχετικά με την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, μας αιφνιδίασε και μας προβλημάτισε. Γιατί, για πρώτη φορά, υποδηλώνεται ότι όλοι οι μαθητές έχουν δικαίωμα απαλλαγής από τα Θρησκευτικά, αρκεί να το ζητήσουν, δίχως καμία περαιτέρω επεξήγηση. Στην ουσία, το μάθημα από υποχρεωτικό μετατρέπεται σε προαιρετικό και ενώ υπονοείται ο ομολογιακός του χαρακτήρας, ακόμη και οι ορθόδοξοι μαθητές μπορούν να απαλλάσσονται από τη διδασκαλία του. Οι δύο εγκύκλιοι που ακολούθησαν, 4-8-2008 και 26-8-1008, αντί να διευκρινίζουν και να απαντούν στα εύλογα ερωτήματα, επέτειναν την ασάφεια και, επιτρέψτε μας, τη σύγχυση.

Για τον λόγο αυτό, θα ήταν σκόπιμη η έκδοση νέας εγκυκλίου, στην οποία να βεβαιώνεται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών και να διευκρινίζεται ότι η απαλλαγή από αυτό αφορά λόγους θρησκευτικής συνείδησης, δηλαδή, περιπτώσεις αλλοθρήσκων και ετεροδόξων μαθητών που το επιθυμούν.

Στο συνημμένο υπόμνημά μας, αναλύονται τα σχετικά με το δικαίωμα της απαλλαγής, οι παιδαγωγικές και άλλες επιπτώσεις από τις τελευταίες ρυθμίσεις, ο

χαρακτήρας και η φυσιολογία του ισχύοντος θρησκευτικού μαθήματος, καθώς και οι προοπτικές για μία περαιτέρω αλλαγή του θεσμικού πλαισίου του, ώστε με μια νέα και διευρυμένη νομιμοποιητική βάση να απευθύνεται και να ενδιαφέρει όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως ομολογίας ή θρησκεύματος.

Με τιμή,

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, Σύμβουλος Π.Ι.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΗΣ, Μόνιμος Πάρεδρος Π.Ι.
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ, Πάρεδρος ε.θ. Π.Ι.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΤΟΥ ΥΠΕΠΘ
ΠΕΡΙ ΑΠΑΛΛΑΓΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ*

Το δικαίωμα της απαλλαγής

Το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος προβλέπει την καλλιέργεια και ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών στη δημόσια εκπαίδευση. Επειδή, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», για την θρησκευτική αγωγή προβλέπονται απαλλαγές και εξαιρέσεις, όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν. Η θρησκευτική ελευθερία, η οποία αποτελεί συνταγματική επιταγή αλλά και όρο του Ν. 1566, διασφαλίζεται στη δημόσια εκπαίδευση με τη γνώση και το διάλογο. Κι αυτό γιατί συχνά η έλλειψη γνώσης υπονομεύει τη θρησκευτική ελευθερία, καθώς καθιστά τον απληροφόρητο για το εν γένει θρησκευτικό φαινόμενο μαθητή ευάλωτο σε θρησκευτική παραπλάνηση. Ωστόσο, οι γονείς έχουν το δικαίωμα να εξασφαλίζουν για τα παιδιά τους μόρφωση και εκπαίδευση, η οποία να συμφωνεί με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις (Προσθ. Πρωτ. 1, αρθρ. 2 ΕΣΔΑ).

Για τους λόγους αυτούς, η θρησκευτική ελευθερία διασφαλίζεται στην εκπαίδευση και με το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Όπως πάντοτε γινόταν και συνεχίζει να γίνεται στο ελληνικό δημόσιο σχολείο, δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα έχουν οι αλλόθρησκοι, οι ετερόδοξοι και εκείνοι οι μαθητές που, για σοβαρούς λόγους θρησκευτικής συνείδησης, το επιθυμούν. Ωστόσο, το μέτρο της απαλλαγής δεν μπορεί να ισχύει για όλους τους μαθητές, παρά τα όσα δήλωσε πρόσφατα ο Συνήγορος του Πολίτη. Γιατί όταν γενικεύεται η δυνατότητα απαλλαγής, χωρίς μάλιστα να απαιτείται εξήγηση, τότε ένα μάθημα που ανήκει στον κορμό των μαθημάτων γενικής παιδείας, όπως είναι το μάθημα των Θρησκευτικών, καθίσταται αυτομάτως μάθημα προαιρετικό.

Ευρωπαϊκή πραγματικότητα και το δικαίωμα στη γνώση

Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι ενταγμένο από συστάσεως του ελληνικού κράτους στον κορμό των μαθημάτων του σχολείου, τα δε αναλυτικά προγράμματα του μαθήματος, όπως και όλων των άλλων μαθημάτων, είναι νόμος του κράτους. Από τότε μέχρι σήμερα, το μάθημα έχει αλλάξει πολλές φορές ύφος και περιεχόμενο, ανάλογα με τις εκάστοτε απαιτήσεις και τα δεδομένα της κάθε εποχής. Όμως πάντοτε η ελληνική Πολιτεία είχε αυτή και όχι άλλος φορέας την

* Δημοσιεύθηκε στη *Σύναξη* 108/2008, σσ. 77-79.

εποπτεία, τον διαρκή έλεγχο, τον σχεδιασμό των προγραμμάτων σπουδών και των βιβλίων αλλά και τον διορισμό, την επιμόρφωση και αξιολόγηση των θεολόγων εκπαιδευτικών. Ακόμη, κατά το Σύνταγμα, η Πολιτεία μεριμνά ώστε, παρέχοντας θρησκευτική αγωγή, να μην παραβιάζεται η θρησκευτική ελευθερία κανενός.

Από τις βασικότερες επιδιώξεις της εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι να εφοδιάσει τους μαθητές με τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα, ώστε να ζήσουν αρμονικά στην πολυπολιτισμική κοινωνία της Ευρώπης. Να γνωρίσουν, δηλαδή, οι μαθητές, όχι μόνο τη δική τους θρησκευτική κληρονομιά, αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις και αξίες και άλλων ανθρώπων. Η επιδίωξη αυτή πέραν του ότι στοχεύει, με βάση τη γνώση, στο σχηματισμό μιας κοινωνίας ανεκτικότερης στην ετερότητα, υλοποιεί παράλληλα και **το δικαίωμα του παιδιού στη γνώση**.

Ασκώντας το έργο αυτό η Πολιτεία, μπορεί να προφυλάσσει το σχολείο από εκδηλώσεις θρησκευτικού φονταμενταλισμού και άλλες ακραίες εκδηλώσεις θρησκευτικής πίστης, αλλά και να αποτρέπει, στο μέτρο του δυνατού, την ανάπτυξη επικίνδυνων για το κοινωνικό σώμα θρησκευτικών ομάδων ή σεκτών.

Με τη διδασκαλία ενός καθαρά ομολογιακού μαθήματος, που θα είναι εκ των πραγμάτων προαιρετικό, ή κάθε θρησκείας σε χωριστή τάξη, μπορεί να εμφανιστεί στα σχολεία ένα πρωτόγνωρο για την Ελλάδα φαινόμενο, αυτό της **θρησκευτικής ομοσπονδοποίησης** του σχολείου. Η θρησκευτική ομοσπονδοποίηση του σχολείου μπορεί να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα στην εκχώρηση της ευθύνης του θρησκευτικού μαθήματος από την Πολιτεία στις επιμέρους θρησκευτικές κοινότητες. Θα είναι η χειρότερη εξέλιξη, δεδομένης της μόνιμης ροπής των θρησκειών και των Εκκλησιών προς τον *φονταμενταλισμό* και την *παραδοσιοκρατία*. Αν τούτο συσχετιστεί με το δεδομένο ιστορικό γεγονός ότι στα Βαλκάνια και στην νοτιοανατολική Ευρώπη η θρησκεία υπήρξε σχεδόν πάντα παράγων *εθνογένεσης*, απαιτείται να μελετηθούν σε βάθος οι ποικίλες παράμετροι ενός τέτοιου εγχειρήματος.

Πολλαπλά ομολογιακά μαθήματα

Η διδασκαλία κάθε θρησκεύματος χωριστά θα σημάνει και μian «επανομολογιοποίηση» των διαφόρων χριστιανικών Εκκλησιών, ομολογιών και κοινοτήτων στην Ελλάδα (Ρωμαιοκαθολικοί, ποικίλες προτεσταντικές κοινότητες, Αρμένιοι, Κόπτες κ.ά.), που ενδεχομένως θα απαιτήσουν την ιδιαίτερη διδασκαλία και προβολή της δικής τους ομολογίας. Επισημαίνεται ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο διά του τομέα των θεολόγων του, μετά από υπεύθυνο διάλογο, προχώρησε σε συμφωνία με την επιτροπή παιδείας της Συνόδου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στην Ελλάδα, ήδη από το 2005, προκειμένου να χρησιμοποιούν στις Κυκλάδες και στην Κέρκυρα και οι ρωμαιοκαθολικοί μαθητές γυμνασίου τα νέα διδακτικά βιβλία Θρησκευτικών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Το ισχύον θρησκευτικό μάθημα

Το υφιστάμενο μάθημα των θρησκευτικών, όπως και οι προσανατολισμοί και οι επιλογές της δημόσιας εκπαίδευσης, πέρασε από διάφορες φάσεις, με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον μονοφωνικό ή κατηχητικό ή αυστηρά ομολογιακό. Σήμερα τείνει σταθερά να είναι ένα μάθημα ανοικτό και ανεκτικό προς τις άλλες χριστιανικές ομολογίες αλλά και τις άλλες θρησκείες με **γνωσιακό** και **παιδαγωγικό** χαρακτήρα.

Ως εκ τούτου, συνιστά γνωριμία με τα μορφωτικά αγαθά, τις αξίες και τον πολιτισμό που διαμόρφωσε ο Χριστιανισμός και η ορθόδοξη παράδοση, ενώ παράλληλα διδάσκεται το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά και οι μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των λαών. Ακόμη, στο πλαίσιο του μαθήματος, τα κοινωνικά και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου προσεγγίζονται με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, χωρίς ομολογιακή εμμονή, κατηχητισμό, φανατισμό ή μισαλλοδοξία. Με άλλα λόγια, το σύγχρονο μάθημα των Θρησκευτικών βοηθά στην κατανόηση της παράδοσης και εκφράζει τον θρησκευτικό πολιτισμό μας με σεβασμό προς κάθε ετερότητα.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στη χώρα μας, ενταγμένο οργανικά στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση, διαλέγεται με τα άλλα μαθήματα στο πλαίσιο της διαθεματικής και διεπιστημονικής προσέγγισης της σχολικής γνώσης, η οποία αποσκοπεί στην καλλιέργεια ενός γνήσιου ανθρωπισμού. Η διαμόρφωση αξιών, στάσεων, η υπέρβαση των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και των διακρίσεων, η αποδοχή των διαφορών, η επίλυση των αντιπαλοτήτων, η ανάλυση και συζήτηση μεγάλων σύγχρονων προβλημάτων συνδέονται με τις αξίες και την υπαρξιακή στάση που προκύπτει από το ήθος της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

Ως εκ της θέσεώς του στον κορμό των μαθημάτων, δεν μπορεί να είναι «μονοφωνικό» και «μονόπλευρο». Είναι γεγονός ότι ο διάλογος των μαθημάτων στην ελληνική σχολική πραγματικότητα, διαμόρφωσε τις τελευταίες δεκαετίες νέες δυνατότητες και νέους ορίζοντες στη διδασκαλία και του θρησκευτικού μαθήματος. Το θρησκευτικό μάθημα με σαφή τον γνωσιολογικό του χαρακτήρα και απελευθερωμένο από την παλαιά αντίληψη που το ήθελε στενά ομολογιακό, κατηχητικό και ηθοπλαστικό, εγκεντρίζεται, πολλές φορές κριτικά και αυτοκριτικά, κυρίως, στα μορφωτικά και πολιτιστικά αγαθά της ελληνικής ορθόδοξης παράδοσης και του βυζαντινού πολιτισμού. Δίνοντας έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό, έχει συνάμα ανοικτούς ορίζοντες και διαλέγεται με τα ζητήματα και τις προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος και πολιτισμός. Αναμφίβολα, λοιπόν, προσφέρει στην υπόθεση της παιδείας στον τόπο μας και έχει πολλά ακόμη να συνεισφέρει στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής αγωγής.

Αν, λοιπόν, καθιερωθεί στο δημόσιο σχολείο προαιρετικό μάθημα Θρησκευτικών, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος το υπάρχον θρησκευτικό μάθημα να προσανατολισθεί προς μια απόλυτα ομολογιακή και κατηχητική έκφραση. Στην

περίπτωση αυτή, είναι φανερό ότι θα υποβαθμιστούν οι υπάρχουσες Θεολογικές Σχολές των Πανεπιστημίων, ενώ οι εκπαιδευτικοί που θα διδάσκουν ένα αμιγώς ορθόδοξο ομολογιακό θρησκευτικό μάθημα, αλλά και το ίδιο το περιεχόμενο του μαθήματος, δεν θα εποπτεύονται και ελέγχονται από τα θεσμοθετημένα όργανα της Πολιτείας, αλλά απευθείας από την Εκκλησία.

Θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε εδώ ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, όταν το 2004 ο τότε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών εξεδήλωσε πρόθεση κηδεμονίας του μαθήματος (βλ. περ. *Εκκλησία* Δεκ. 2004-Ιαν. 2005), απάντησε ότι «το θρησκευτικό μάθημα δεν αντιμετωπίζεται ως ένα ειδικό μάθημα – με ό,τι αυτό συνεπάγεται – αλλά ως ένα κανονικό μάθημα του σχολικού προγράμματος». Ως εκ τούτου, το αναλυτικό πρόγραμμα και τα βιβλία των Θρησκευτικών, σύμφωνα με την σχετική νομοθεσία, «είναι έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ως ανεξάρτητης δημόσιας υπηρεσίας, η οποία υπάγεται κατευθείαν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων» και όχι της Εκκλησίας.

Εξάλλου, η αρνητική κριτική που δέχθηκαν πρόσφατα τα νέα βιβλία των Θρησκευτικών του Γυμνασίου από εκκλησιαστικούς κύκλους σχετίζεται κυρίως με τον μη ομολογιακό χαρακτήρα τους. Αντίθετα, η θετική κριτική την οποία εξέφρασαν ακαδημαϊκοί κύκλοι (Τμήμα Θεολογίας Α.Π.Θ.), εκπαιδευτικοί, μαθητές και γονείς σχετίζεται ακριβώς με τον ανοικτό, πλουραλιστικό και κυρίως με τον ορθό παιδαγωγικό και θεολογικό προσανατολισμό των νέων βιβλίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην πρόσφατη έρευνα της ΟΛΜΕ, το νέο βιβλίο Θρησκευτικών της Β΄ Γυμνασίου απέσπασε την πρώτη θέση μεταξύ όλων των νέων βιβλίων σύμφωνα με την κρίση των εκπαιδευτικών.

Θρησκευτική κατήχηση - όποιο κι αν είναι το θεματικό της περιεχόμενο - και δημόσιο σχολείο δεν μπορούν να συνδυαστούν στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές και πλουραλιστικές κοινωνίες. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, θα πλήξει καίρια ένα ανοικτό, πλουραλιστικό, διαπολιτισμικό και ανεκτικό προς την ετερότητα θρησκευτικό μάθημα που χωράει, ενδιαφέρει και απευθύνεται σε όλους.

Προοπτικές περαιτέρω αλλαγής του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος των Θρησκευτικών

Το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι κατήχηση ή μύηση στην ορθόδοξη χριστιανική πίστη, αλλά ένα από τα μαθήματα του σχολείου με ιδιαίτερο μορφωτικό και παιδαγωγικό περιεχόμενο. Για τον λόγο αυτό, δεν ορίζεται και δεν εποπτεύεται από καμία Εκκλησία, δόγμα ή ομολογία, ενώ η διδακτέα ύλη του καθορίζεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και αποτελεί – όπως κάθε αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας – νόμο του κράτους. Ακόμη, ο τρόπος διδασκαλίας και αξιολόγησής του διέπεται από τις παιδαγωγικές και διδακτικές παραμέτρους που ισχύουν για όλα τα μαθήματα του Ελληνικού σχολείου.

Αν και το νομικό πλαίσιο που διέπει το μάθημα είναι απολύτως σαφές και ξεκάθαρο, η πραγματικότητα αυτή συχνά δεν γίνεται αντιληπτή. Συχνά, πρωτοβουλίες και πρακτικές στη σχολική πράξη τροφοδοτούν τη δημόσια κριτική, δυσχεραίνοντας την νηφάλια αντιμετώπιση. Σημειώνουμε εδώ με έμφαση ότι η κριτική και ο δημόσιος διάλογος, χαρακτηριστικά της δημοκρατικής πολιτείας, είναι όχι μόνο ευπρόσδεκτα αλλά και επιθυμητά. Ο διάλογος, όμως, και η κριτική γίνονται μόνο όταν ένα μάθημα του σχολείου είναι έτσι θεσμοθετημένο, ώστε να είναι ανοικτό και να αφορά όλους τους μαθητές. Διαφορετικά, και εφόσον η Πολιτεία δεν σχεδιάζει ούτε εποπτεύει, το μάθημα γίνεται κλειστό και, άρα, ανεξέλεγκτο.

Συνεπώς, απαιτείται άμεσα περαιτέρω αλλαγή του θεσμικού πλαισίου και της νομιμοποιητικής βάσης του μαθήματος, ώστε ρητά και εκπεφρασμένα να μην θεωρείται πλέον θρησκευτική κατήχηση ή ομολογιακό μάθημα, αλλά ένα μάθημα με σαφώς ανοικτό, πλουραλιστικό και μορφωτικό-γνωσιολογικό περιεχόμενο. **Ως βάση του μπορεί να χρησιμοποιηθεί το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά, οι μεγάλες θρησκείες του κόσμου, ο Χριστιανισμός και η Ορθοδοξία ειδικότερα, με έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό.** Τούτο, άλλωστε, ισχύει εν πολλοίς και στα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν περιθώρια για εκσυγχρονισμό και προσαρμογή στα σημερινά δεδομένα, τόσο του χαρακτήρα όσο και του περιεχομένου του μαθήματος, όπως άλλωστε οι ίδιοι οι θεολόγοι-εκπαιδευτικοί έχουν επισημάνει σε συνέδρια των τελευταίων ετών με κεντρικό άξονα τον παραπάνω προβληματισμό.

Οι μαθητές οφείλουν να προσεγγίζουν τα παραπάνω από ιστορική και πολιτισμική σκοπιά, όχι μόνο για να γνωρίζουν τη δική τους θρησκευτική παράδοση αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις των άλλων ανθρώπων με τους οποίους διαβιούν στις σύγχρονες ανοικτές και πολυπολιτισμικές κοινωνίες. *Μετά την τυπική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος, η θρησκευτική αγωγή δεν θα συνιστά παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας κανενός μαθητή. Αντίθετα, θα απευθύνεται και θα ενδιαφέρει όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως ομολογίας ή θρησκειότητας.*

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οι Εθνικές Ανεξάρτητες Αρχές και οι ρυθμίσεις στη σχολική πράξη μετά την απαλλαγή από τα Θρησκευτικά

Με δεδομένο ότι κανείς δεν γνωρίζει καλύτερα τη σχολική καθημερινότητα από τους μαχόμενους εκπαιδευτικούς, σημειώνουμε τα εξής:

1. Οι δικαστικές αποφάσεις και οι γνωμοδοτήσεις των Ανεξάρτητων Αρχών ορίζουν ένα πλαίσιο δράσης. Η Διοίκηση θα πρέπει με προσεκτικές από κάθε άποψη διαδικασίες να τις υλοποιήσει. Πάντως, ο σχεδιασμός και η στρατηγική της εκπαίδευσης, αλλά και η κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και η σύνταξη των σχολικών βιβλίων είναι έργο και ευθύνη

της επιστημονικής, παιδαγωγικής και εκπαιδευτικής κοινότητας, η οποία εκφράζεται από τα θεσμοθετημένα όργανα της Πολιτείας. Όπου, για κάθε ζήτημα της εκπαίδευσης, γίνεται ευρεία συζήτηση, αντιπαράθεση απόψεων, ουσιαστικά ένας εθνικός διάλογος. Οι αποφάσεις και τα πορίσματα που αφορούν κάθε μάθημα, άρα και το μάθημα των Θρησκευτικών, λαμβάνονται σε ολομέλειες θεσμοθετημένων οργάνων, τα οποία έχουν κύριο μέλημα την εφαρμογή των νόμων της Πολιτείας, την αναπλαισίωση της επιστημονικής γνώσης και την κοινωνική πραγματικότητα.

2. Με βάση την μέχρι τώρα σχολική εμπειρία, επισημαίνεται ότι θα υπάρξουν ποικίλα προβλήματα, γιατί ακόμη και οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών με διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο δεν μπορεί αυτονόητα να υλοποιηθούν στην σχολική πράξη και λειτουργία. Επιπλέον, θα υπάρξουν προβλήματα και μεταξύ συναδέλφων σχετικά με το ποιος, πώς και πότε θα αναπληρώνει τις ώρες απαλλαγής από τα Θρησκευτικά, με αποτέλεσμα οι μαθητές να παραμένουν τελικά εκτός μαθήματος.
3. Η διαδικασία απαλλαγής θα πρέπει να ελέγχεται από τον Διευθυντή του σχολείου, όπως προέβλεπε και συνιστούσε και η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, ώστε πράγματι να απαλλάσσεται ο μαθητής που επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης και να αποκλειστεί η περίπτωση απαλλαγής για λόγους «ευκολίας» (ένα μάθημα λιγότερο, κενό κ.ά.).
4. Σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να αλλάζει το ωρολόγιο πρόγραμμα, ώστε οι μαθητές που απαλλάσσονται από τα Θρησκευτικά να αποχωρούν από το σχολείο νωρίτερα.
5. Οι μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των Θρησκευτικών δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να περιφέρονται εντός ή εκτός του Σχολείου, όχι μόνο για λόγους ασφαλείας των ίδιων, αλλά και για την εύρυθμη λειτουργία του Σχολείου.

Όσον αφορά την τελευταία εγκύκλιο (26-8-08), η οποία ορίζει τα σχετικά με την παιδαγωγική απασχόληση των απαλλαγέντων από το μάθημα των Θρησκευτικών, δεν διευκρινίζεται σαφώς, αν και οι ορθόδοξοι μαθητές, πέρα από τους αλλόθρησκους ή ετερόδοξους, μπορούν να απαλλάσσονται (ή όχι) και άρα να παρακολουθούν υποχρεωτικά (ή όχι) κάποιο άλλο διδακτικό αντικείμενο.

Εφόσον ισχύσουν και οι δύο προηγούμενες εγκύκλιοι, είναι σαφές ότι το δικαίωμα της απαλλαγής μπορεί να χρησιμοποιηθεί τυπικά και ουσιαστικά και από τους ορθόδοξους μαθητές.

Ακόμη, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών, όχι μόνο είναι πολύ δύσκολο έως και εντελώς αδύνατον να εφαρμοστούν στην πράξη, αλλά θα προκαλέσουν μόνο σύγχυση και

αναστάτωση στο ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου και στο παιδαγωγικό κλίμα κάθε τάξης. Επιπλέον, μπορεί να επιτείνουν αυτό που προσπαθεί να θεραπεύσει η εγκύκλιος περί απαλλαγής, δηλαδή, την αξίωση αποκάλυψης των ατομικών θρησκευτικών πεποιθήσεων, επιτυγχάνοντας τα εντελώς αντίθετα, δηλαδή τον διαχωρισμό και τις διακρίσεις μεταξύ των μαθητών.

Νέα δεδομένα στα σχολεία;

Με την εκτεταμένη αυτή δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών, εισάγονται κυριολεκτικά νέα δεδομένα στο σχολείο και στον σχολικό πολιτισμό. Εισάγεται, στην κυριολεξία, ένα σύστημα για μαθητές δύο ταχυτήτων, εκείνων που θα έχουν λιγότερα μαθήματα και, άρα, θα έχουν περισσότερα κενά και όσων θα έχουν περισσότερα μαθήματα και δεν θα έχουν κενά κ.λπ. Επιπλέον, οι μαθητές, ούτως ή άλλως, στιγματίζονται με την απαλλαγή ή την μη απαλλαγή, ενώ διακυβεύεται η θέση και το παιδαγωγικό status του δημόσιου σχολείου. Όταν, όμως, ένα μάθημα αμφισβητείται πολλαπλώς, με την δυνατότητα της εύκολης απαλλαγής από αυτό, πολλά μπορεί να συμβαίνουν σε κάθε σχολείο.

Κατά την διδακτική πράξη, π.χ. είναι δυνατό άλλοτε να σκληραίνει και να στενεύει φανατικά ο ομολογιακός του χαρακτήρας και, άλλοτε, για τους ίδιους λόγους, να διολισθαίνει σε μian ανεξέλεγκτη κατάσταση. Ακόμη, υπάρχει το ενδεχόμενο πολλοί γονείς για λόγους ευσέβειας, δηλαδή, εκ του αντιθέτου λόγου κινούμενοι, να ζητούν την απαλλαγή των παιδιών τους από τα Θρησκευτικά, γιατί, απλώς, δεν θα συμφωνούν με την μη ομολογιακή ή ακραιφνώς παραδοσιακή και ορθόδοξη γραμμή στη διδασκαλία του θεολόγου εκπαιδευτικού. Ένας σημαντικός αριθμός μαθητών, ενδεχομένως, να απαλλάσσεται από τα Θρησκευτικά, για να έχει ένα μάθημα λιγότερο, για να σχολάει νωρίτερα, για να έχει κενό κ.λπ.. Η τραγελαφική αυτή κατάσταση θα σημάνει γελοιοποίηση του μαθήματος, αλλά και των διδασκόντων με αρνητικές συνέπειες στο παιδαγωγικό κλίμα και στην καθημερινότητα του σχολείου.

Επίσης, σοβαρό ζήτημα θα προκύψει αναπόφευκτα και για τους διδάσκοντες το μάθημα καθηγητές θεολόγους. Είναι και αυτοί, όπως είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, οι γονείς και οι μαθητές που επιθυμούν να εξαιρεθούν από τη διδασκαλία των Θρησκευτικών, Έλληνες πολίτες, υπάλληλοι του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με υποχρεώσεις προς την Πολιτεία αλλά και με δικαιώματα.

Συνοψίζοντας, το μάθημα των Θρησκευτικών δεν αποτελεί μύηση σε μια εθνοκεντρική ή ομολογιακή ορθοδοξία, αλλά αποτελεί γνώση και μελέτη του Χριστιανισμού ως βιβλικής ιστορίας και βιβλικού λόγου, ως ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης και ως πολιτιστικής έκφρασης σε οικουμενικό πλαίσιο. Συνάμα, στις μεγαλύτερες τάξεις επιδιώκεται η γνωριμία με τη θρησκεία ως πανανθρώπινο φαινόμενο καθώς και με τα μεγάλα θρησκευόμενα ανά τον κόσμο, αλλά και η

σπουδή μιας σειράς από θέματα χριστιανικής ηθικής με επίκεντρο την ελευθερία, την ευθύνη και την ακεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου και με κριτικές αναφορές στα σύγχρονα υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα. Σε στενό σύνδεσμο με τη συνέχεια και την παράδοση του ελληνικού πολιτισμού, το μάθημα των Θρησκευτικών είναι, και οφείλει να συνεχίσει να είναι, κριτικό για κάθε μορφή θρησκευτικής παθολογίας, ανταποκρινόμενο στις ανάγκες μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας.

Είναι βέβαιο ότι η μετατροπή του σε προαιρετικό ή και αμφισβητούμενο μάθημα θα υποβαθμίσει σε όλο το ελληνικό δημόσιο σχολείο τη γνωριμία, την αντίληψη και τη θέση της Ορθοδοξίας στην ελληνική παράδοση και πολιτιστική κληρονομιά.

Το διοικητικό πλαίσιο δεν είναι ανεξάρτητο από το παιδαγωγικό

Στο δημόσιο σχολείο, ευαίσθητα ζητήματα, όπως είναι η ταυτότητα και η φυσιογνωμία ενός μαθήματος, ο υποχρεωτικός ή προαιρετικός του χαρακτήρας, δύσκολα αντιμετωπίζονται με υπηρεσιακές και γραφειοκρατικές αποφάσεις, δίχως να έχουν προηγουμένως αναλυθεί και ζυγιστεί οι επιπτώσεις τους στο παιδαγωγικό πλαίσιο και κλίμα του συγκεκριμένου μαθήματος, στην καθημερινή λειτουργία του σχολείου, στην εν γένει σχολική ζωή, στα λειτουργικά προβλήματα αλλά και τα νέα δεδομένα, τα οποία κατ' ανάγκη θα συνεπιφέρουν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οποιαδήποτε παρέμβαση ή αλλαγή στο διοικητικό πλαίσιο της εκπαίδευσης έχει άμεσες επιπτώσεις και στο παιδαγωγικό.

Για όλους αυτούς τους λόγους θα έπρεπε, πριν συνταχτεί η αρχική εγκύκλιος και οι διευκρινίσεις που ακολούθησαν για την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, μια ειδική επιτροπή (Θεολόγοι του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Σχολικοί Σύμβουλοι, Νομικός Σύμβουλος του ΥΠΕΠΘ, υπηρεσιακοί παράγοντες του ΥΠΕΠΘ, ΥΠΕΞ κ.ά.) να έχει μελετήσει το ζήτημα σε βάθος και από κάθε πλευρά, φροντίζοντας ώστε οι προτάσεις και οι προτεινόμενες λύσεις να είναι συμβατές με το Σύνταγμα, τον Ν. 1566, τις συστάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, την αρχή της ανεξιθρησκίας, την πραγματικότητα των αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό σχολείο, αλλά και το όλο παιδαγωγικό πλαίσιο και τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του μαθήματος. Ωστόσο, η επιτροπή αυτή μπορεί να συνέλθει ακόμη και τώρα, για να επεξεργαστεί ένα ενιαίο και τελικό πλαίσιο σχετικά με το ζήτημα της απαλλαγής.

Το μάθημα των Θρησκευτικών και το ζήτημα της απαλλαγής*

Σταύρου Γιαγκάζογλου
Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Το μάθημα των Θρησκευτικών στο δημόσιο σχολείο

Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι ενταγμένο στην παρεχόμενη από την Ελληνική Πολιτεία εκπαίδευση και υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους Νόμους. Όπως όλα τα μαθήματα του ελληνικού σχολείου, έχει ως στόχο τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, συμβάλλοντας με τις γνώσεις που παρέχει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, μέσα από τη γνωριμία του Χριστιανισμού, κατ' εξοχήν της Ορθοδοξίας αλλά και με την ενημέρωση και σπουδή και των άλλων ανά τον κόσμο θρησκευμάτων. Στοχεύει, ακόμη, στην καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας των μαθητών, στο σεβασμό και τη συνύπαρξη με τη θρησκευτική ετερότητα, στην έμπρακτη αλληλεγγύη. Πέρα από αυτούς τους στόχους, τα νέα διευρυμένα και βελτιωμένα προγράμματα και βιβλία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Δημοτικό και Γυμνάσιο) αναφέρονται ακόμη: στις προτάσεις του Χριστιανισμού στο σύγχρονο κόσμο για τη συνοχή του αλλά και στην ποιότητα της ζωής στην ευαισθητοποίηση και έμπρακτη θέση των μαθητών απέναντι στο σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό, επισημαίνοντας τον υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος στην αντίληψη για την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και πολυθρησκευτική δομή των συγχρόνων κοινωνιών και, τέλος, στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκευτική επικοινωνία.

Η φυσιογνωμία και ο χαρακτήρας του μαθήματος

Όπως συμβαίνει και σε κάθε άλλο μάθημα στην εκπαίδευση, τα Θρησκευτικά έχουν και καλά και προβληματικά σχολικά βιβλία. Το ζήτημα όμως που τίθεται σχετικά με τη φυσιογνωμία και το χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών δεν φαίνεται να αφορά τόσο τα Αναλυτικά Προγράμματα, τα πετυχημένα ή απορριπτέα σχολικά εγχειρίδια. Πρόκειται για κάτι βαθύτερο που σχετίζεται με την ίδια τη φύση και το λόγο υπάρξεως του μαθήματος. Και τούτο είναι ο δεδομένος *ομολογιακός* χαρακτήρας του μαθήματος. Το θρησκευτικό μάθημα, σύμφωνα με τον ισχύοντα νόμο για την εκπαίδευση (1566/85) διδάσκει υποχρεωτικά, έστω και διευρυμένα και με ανοικτούς ορίζοντες, την ορθόδοξη χριστιανική πίστη της

* Δημοσιεύθηκε στην ιστοσελίδα του μαθήματος των Θρησκευτικών στον διαδικτυακό κόμβο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, <http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/analekta/60.pdf>.

Εκκλησίας, επομένως για πολλούς έχει κατηχητικό χαρακτήρα, είναι μονοφωνικό ως εκ της φύσεώς του και, συνεπώς, δεν ανταποκρίνεται στην ανάγκη μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας. Ασφαλώς, οι υποστηρικτές μιας τέτοιας άποψης δεν είναι βέβαιο αν γνωρίζουν ή, τέλος πάντων, ενδιαφέρονται για τους νέους σκοπούς του μαθήματος, για μια πορεία σημαντικών αλλαγών και εξέλιξης του στα τελευταία 20-30 έτη, πέρα από την κατηχητική και ομολογιακή μονοφωνία.

Οι υποστηρικτές του ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος προσφεύγουν συνήθως στη συνταγματική κατοχύρωσή του, επικαλούμενοι το άρθρο 3 περί «επικρατούσης θρησκείας» και το άρθρο 16 § 2 περί «αναπτύξεως της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως» για το σκοπό της παιδείας. Η μεγάλη θρησκευτική ομοιογένεια του ορθόδοξου πληθυσμού στην Ελλάδα, αλλά και ο ισχυρισμός ότι η Ορθοδοξία αποτελεί συστατικό παράγοντα του ελληνικού έθνους φαίνεται πως είναι τα κύρια επιχειρήματά τους.

Από την άλλη πλευρά, οι επικριτές του ομολογιακού μαθήματος ερμηνεύουν διασταλτικά τις παραπάνω συνταγματικές επιταγές και μάλιστα σε συνδυασμό με το άρθρο 13 § 1-2 που κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης και την ανεξιθρησκία στην Ελλάδα. Οι επικριτές του δεν είναι απλώς μέλη της επιστημονικής κοινότητας, συνταγματολόγοι, ή απλώς ιδιώτες που καταθέτουν την άποψή τους, αλλά και θεσμοθετημένα όργανα και αρχές της Πολιτείας, όπως το Συμβούλιο της Επικρατείας, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και ο Συνήγορος του Πολίτη. Κατά τον τελευταίο μάλιστα, το πρόβλημα του μαθήματος των Θρησκευτικών και το δικαίωμα απαλλαγής από αυτό κάθε μαθητή, που απλώς το επιθυμεί, απορρέει από τον «δεδομένο “κατηχητικό” και, συνεπώς, μονόπλευρο χαρακτήρα του μαθήματος αυτού» και μάλιστα ασχέτως προς το ότι ο χαρακτήρας αυτός θεωρείται «σύμφωνος προς το Σύνταγμα». Το θρησκευτικό μάθημα στη δημόσια εκπαίδευσή μας εγκαλείται ότι είναι μονοφωνικό, κατηχητικό και μονόπλευρο, προσηλωμένο στο «πίστευε και μη ερεύνα», μονολιθικό και σκοταδιστικό, «ακραία περίπτωση κατηχητισμού και θρησκευτικής ενδογμάτισης στο πλαίσιο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ενώ του απαγγέλλονται πολλές ακόμη κατηγορίες. Η αντίληψη αυτή του μαθήματος και, κυρίως, η κακή εμπειρία της διαχείρισής του στο παρελθόν, αλλά αρκετές φορές και στο παρόν, μπορούν να διαμορφώσουν νομικά ή όποια άλλα επιχειρήματα για την απαλλαγή όσων μαθητών απλώς το επιθυμούν; Πώς είναι δυνατό μια απλή δήλωση ότι δεν επιθυμεί κάποιος τη διδασκαλία του μαθήματος, δίχως καμία περαιτέρω διευκρίνιση, να μη δημιουργήσει νέα δεδομένα στη σχολική και κατ' επέκταση στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου; Σ' ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό σχολείο που σέβεται την θρησκευτική ετερότητα και, μάλιστα, στο πλαίσιο της σύγχρονης συνείδησης της ευρωπαϊκής πολιτιστικής πραγματικότητας, η λύση δεν είναι παρά η κατάργηση του ομολογιακού μαθήματος και η μετάβαση σε ένα ουδετερόθρησκο σχολείο. Πέραν της πλήρους κατάργησης του θρησκευτικού

μαθήματος που υποστηρίζεται από ελάχιστους κύκλους, ως εναλλακτική πρόταση προβάλλεται συνήθως η αντικατάσταση του ομολογιακού από το θρησκευολογικό μάθημα. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε σχέδιο νόμου της «Ελληνικής Ένωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη» (άρθρο 6), η διδασκαλία των Θρησκευτικών δεν μπορεί να έχει πλέον καμία ομολογιακή αναφορά στην ορθόδοξη χριστιανική παράδοση και η ύλη του προτείνεται να περιλαμβάνει απλώς μια «εισαγωγή στην ιστορία, την κοινωνιολογία και την δογματική όλων των θρησκειών. Ειδικά στο λύκειο, το μάθημα των θρησκευτικών μετονομάζεται σε θρησκευολογία»(sic).

Η διεγκυστίδα αυτή γύρω από την αντιφατική ερμηνεία του Συντάγματος δεν είναι η μοναδική παράμετρος του προβλήματος. Οι σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας είναι ίσως τελικά ένας άλλος κρίσιμος παράγοντας για τη φυσιογνωμία και τη θέση του θρησκευτικού μαθήματος στην ελληνική εκπαίδευση. Σε πολλούς είναι αρκετά διαδεδομένη η αντίληψη ότι το θρησκευτικό μάθημα είναι η πιο προωθημένη έπαλξη του κατηχητικού έργου της Εκκλησίας στην ελλαδική κοινωνία. Η θέση αυτή εξηγεί και τις κατά καιρούς δηλώσεις ή και πιέσεις της Εκκλησίας κατά της αλλαγής του ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος και της μετατροπής του σε θρησκευολογικό. Από την πλευρά της η Πολιτεία φαίνεται μέχρι τώρα τουλάχιστον ότι προτιμά η ίδια να διαχειρίζεται πλήρως το μάθημα, όποιο χαρακτήρα κι αν έχει αυτό, για να μπορεί να το ελέγχει καλύτερα. Τίθεται, συνεπώς, το ερώτημα: αν και εποπτεύεται πλήρως από την Πολιτεία, ποια θα είναι άραγε η τύχη του θρησκευτικού μαθήματος σε έναν ενδεχόμενο χωρισμό Εκκλησίας και Κράτους;

Το παράγωγο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να αποδεχθεί την ισχύουσα ελληνική νομοθεσία για την ειδική σχέση μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας στην Ελλάδα; Η προβολή νομοθετικών αξιώσεων από την πλευρά της Εκκλησίας, συμβιβάζεται με τη νέα ευρωπαϊκή πραγματικότητα που ισχύει και στην Ελλάδα;

Μια αναδρομή στις τεταμένες σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας, από την μεταπολίτευση ως τις μέρες μας, δείχνει ότι η προοπτική του χωρισμού, αργή αλλά σταθερή, είναι πλέον η ιστορική μοίρα του Νέου Ελληνισμού. Μια τέτοια εξέλιξη θα σημάνει προφανώς και το τέλος των ιστορικών προνομίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα. και σαφώς το κλείσιμο του ιστορικού κύκλου των Θρησκευτικών ως ομολογιακού μαθήματος.

Εδώ και λίγα χρόνια έχει ξεκινήσει μια γόνιμη, καθώς πιστεύουμε, και νηφάλια συζήτηση γύρω από τη φυσιογνωμία και το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ποικίλες και ρηξικέλευθες προτάσεις έχουν κατατεθεί και διαλέγονται μάλιστα μεταξύ τους στην προοπτική της αλλαγής του στενού ομολογιακού παραδείγματος στο θρησκευτικό μάθημα. Στην προοπτική αυτή, ελπίζουμε στη συγκρότηση μιας νέας συνθετικής πρότασης για τη φυσιογνωμία του θρησκευτικού μαθήματος που θα έχει μια σαφέστερη νομιμοποιητική βάση και εμπέλεια. Ο *θεολογικός* και *παιδαγωγικός* του χαρακτήρας είναι δυνατό να

αναπλασιωθεί σε εντελώς νέες διευρυμένες βάσεις και αρχές, να έχει ανοικτούς ορίζοντες και να διαλέγεται με ζητήματα και προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος και πολιτισμός.

Προς αυτή την κατεύθυνση, το θρησκευτικό μάθημα στη διδακτική πράξη οφείλει να συνδέεται σταθερά με το χαρακτήρα της παιδείας και του πολιτισμού, αναδεικνύοντας την καθολική παιδευτική του αξία. Είναι άλλο πράγμα ο εμπειρικός, ποιητικός και γενικότερα λογοτεχνικός λόγος, προσαρμοσμένος μάλιστα παιδοκεντρικά στα ιδιαίτερα στάδια ωρίμανσης των μαθητών, από την πεποίθηση πως το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι σπουδή και μετάδοση γνώσεων αλλά απλώς πνευματική μύηση, δίχως γνωσιολογικό χαρακτήρα, στο υπερβατικό και εξωλογικό βίωμα της Εκκλησίας. Η διδασκαλία του, επίσης, είναι ανάγκη να ξεφύγει από τα βαρίδια του παρελθόντος όπως ο ηθικισμός, ο πουριτανισμός, ο παιδαγωγικός διδακτισμός, ο μη διαλογικός χαρακτήρας, ο εθνοκεντρισμός του. Για το σκοπό αυτό απαιτείται να μην έχει ξύλινη γλώσσα, ηθικιστική και κανονιστική εμμονή αλλά, παραμερίζοντας τον οποιοδήποτε κατηχητικό και απολογητικό προσανατολισμό, επιβάλλεται να συνδέεται με τα σύγχρονα υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα του ανθρώπου της εποχής μας, να συναντά με σεβασμό και κατανόηση τον άλλο στο πρόσωπο του ετερόδοξου, του ετερόθρησκου, του αδιάφορου. Ούτως ή άλλως, το θρησκευτικό μάθημα αφορά μια νεωτερική φάση του θεολογικού λόγου ή της εκκλησιαστικής διδαχής και δεν συνιστά κατήχηση με την εκκλησιολογική και θεολογική σημασία.

Συνάμα, χρειάζεται να συνδέεται κατάλληλα με τη συνέχεια και την παράδοση του ελληνικού πολιτισμού, να είναι κριτικό για κάθε μορφή θρησκευτικής παθολογίας και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας. Συνεπώς, δεν πρέπει να στενεύει μονόπλευρα τον ορίζοντά του σε μια εθνοκεντρική ορθοδοξία, αλλά να αποτελεί γνώση της ελληνορθόδοξης πολιτιστικής παράδοσης και κληρονομιάς. Ταυτόχρονα, είναι ανάγκη να μην έχει απλώς πληροφοριακό και ενημερωτικό χαρακτήρα, αλλά να συζητά διαλεκτικά τα καίρια προβλήματα του κόσμου, του ανθρώπου και της κοινωνίας του στα όρια της ελευθερίας και του αλληλοσεβασμού. Τούτο επιτυγχάνεται δίχως να έχει χειραγωγικό χαρακτήρα, αλλά σεβόμενο κάθε θρησκευτική και πολιτισμική πολυφωνία και ετερότητα. Άλλωστε, ο δογματικός διαποτισμός δεν σχετίζεται με την υπαρξιακή ερμηνεία και κατανόηση των δογμάτων, δηλαδή της πίστης, της ζωής και της λατρείας της Εκκλησίας.

Το συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο

Το άρθρο 16 παρ. 2, το οποίο προβλέπει την καλλιέργεια θρησκευτικής συνείδησης, σε συνδυασμό με το άρθρο 3 παρ. 1, αφορά κυρίως τη γνωριμία και σπουδή της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Επειδή, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι

απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», η θρησκευτική αγωγή υπόκειται σε απαλλαγές και εξαιρέσεις, όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν. Εφαρμόζοντας την συνταγματική επιταγή, το περιεχόμενο της θρησκευτικής αγωγής στη δημόσια εκπαίδευση έχει ως προσανατολισμό τη γνώση *γύρω* από την πίστη, την παράδοση, τη ζωή και τον πολιτισμό της Ορθοδοξίας, αλλά και τη γνωριμία με τις άλλες χριστιανικές Εκκλησίες, Ομολογίες και Παραδόσεις, με το θρησκευτικό φαινόμενο γενικότερα καθώς και με τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου.

Στο πλαίσιο αυτό, οι αλλόδοξοι ή αλλόθρησκοι μαθητές έχουν, ως γνωστόν, τη δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Οι αλλόδοξοι μαθητές, Ρωμαιοκαθολικοί και Προτεστάντες, έχουν μάλιστα τη δυνατότητα διδασκαλίας ιδιαίτερου ομολογιακού θρησκευτικού μαθήματος σύμφωνα με το άρθρο 14, παρ. 17 του Ν. 1566/85. Οι αλλόθρησκοι μαθητές στα δημόσια σχολεία της χώρας δεν διδάσκονται ιδιαίτερο μάθημα Θρησκευτικών σύμφωνα με τη θρησκεία τους, παρεκτός των Ελλήνων μουσουλμανοπαίδων στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης.

Ο Νόμος 1566/85 (στα άρθρα 1 παρ. 1, 6 παρ. 2 και 14 παρ. 17) εξειδικεύει τα περί θρησκευτικής αγωγής του Συντάγματος σε σχέση με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση. Στο θεωρητικό πλαίσιο του, θέτει ως κύριο σκοπό της εκπαίδευσης «τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου και καθολικού ανθρώπου σε σχέση», μεταξύ άλλων, και «με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση».

Στο άρθρο 1 παρ. 1, ο σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εξειδικεύεται έτσι, ώστε οι μαθητές «να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη». Ειδικότερα στο άρθρο 6 παρ. 2, επισημαίνεται ότι στο λύκειο επιδιώκεται η ολοκλήρωση των σκοπών της εκπαίδευσης, ώστε οι μαθητές, «Να συνειδητοποιούν τη βαθύτερη σημασία του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους και της σταθερής προσήλωσης στις πανανθρώπινες αξίες...».

Παρά τον κεντρικό αυτό ρόλο της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στη δημόσια εκπαίδευση, η θρησκευτική αγωγή δεν συνδέεται καθόλου με το κατηχητικό έργο της Εκκλησίας, αλλά αποτελεί σαφώς παιδαγωγική αρμοδιότητα και ευθύνη της Πολιτείας. Το μάθημα των Θρησκευτικών δεν αντιμετωπίζεται, δηλαδή, ως ένα ειδικό μάθημα αλλά ως ένα κανονικό μάθημα του σχολικού προγράμματος, ενταγμένο στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση. Ως εκ τούτου υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, όπως αυτοί ορίζονται από το Σύνταγμα και τους Νόμους. Η θρησκευτική αγωγή των μαθητών συνιστά όρο της ηθικής και πνευματικής τους ανάπτυξης και έχει ύψιστη παιδαγωγική και κοινωνική σημασία. Για το σκοπό αυτό, σύμφωνα με το Νόμο 1566/85 (άρθρο 24) και 2525/97 (άρθρο 7), ο καταρτισμός των Προγραμμάτων Σπουδών και των

Αναλυτικών Προγραμμάτων του μαθήματος αυτού, όπως και όλων των άλλων, είναι έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ως ανεξάρτητης δημόσιας υπηρεσίας, η οποία υπάγεται κατευθείαν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Το νομοθετικό πλαίσιο του μαθήματος υλοποιείται στα Αναλυτικά Προγράμματα και στο εν γένει διδακτικό υλικό του θρησκευτικού μαθήματος με τον απαιτούμενο παιδαγωγικό, επιστημονικό, κριτικό, πλουραλιστικό και αντικειμενικό τρόπο. Ωστόσο, η εισαγωγή νέων εκπαιδευτικών καινοτομιών ή δεδομένων αλλά και οι τυχόν παραλείψεις, αστοχίες ή αβλεπτήματα που είναι δυνατό να διαπιστωθούν στην πράξη, καθιστούν επιτακτική την ανάγκη αναμόρφωσης και εμπλουτισμού τους με διορθωτικές και βελτιωτικές παρεμβάσεις, ακολουθώντας ασφαλώς τις νόμιμες διαδικασίες.

Το δικαίωμα της απαλλαγής

Το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος προβλέπει την καλλιέργεια και ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών στη δημόσια εκπαίδευση. Επειδή, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», για την θρησκευτική αγωγή προβλέπονται απαλλαγές και εξαιρέσεις, όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν. Η θρησκευτική ελευθερία, η οποία αποτελεί συνταγματική επιταγή αλλά και όρο του Ν. 1566, διασφαλίζεται στη δημόσια εκπαίδευση με τη γνώση και το διάλογο. Κι αυτό γιατί συχνά η έλλειψη γνώσης υπονομεύει τη θρησκευτική ελευθερία, καθώς καθιστά τον απληροφόρητο για το εν γένει θρησκευτικό φαινόμενο μαθητή ευάλωτο σε θρησκευτική παραπλάνηση. Ωστόσο, οι γονείς έχουν το δικαίωμα να εξασφαλίζουν για τα παιδιά τους μόρφωση και εκπαίδευση, η οποία να συμφωνεί με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις (Προσθ. Πρωτ. 1, αρθρ. 2 ΕΣΔΑ).

Για τους λόγους αυτούς, η θρησκευτική ελευθερία διασφαλίζεται στην εκπαίδευση και με το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Όπως πάντοτε γινόταν και συνεχίζει να γίνεται στο ελληνικό δημόσιο σχολείο, δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα έχουν οι αλλόθρησκοι, οι ετερόδοξοι και εκείνοι οι μαθητές που, για σοβαρούς λόγους θρησκευτικής συνείδησης, το επιθυμούν. Ωστόσο, το μέτρο της απαλλαγής δεν μπορεί να ισχύει για όλους τους μαθητές, παρά τα όσα δήλωσε πρόσφατα ο Συνήγορος του Πολίτη. Γιατί όταν γενικεύεται η δυνατότητα απαλλαγής, χωρίς μάλιστα να απαιτείται εξήγηση, τότε ένα μάθημα που ανήκει στον κορμό των μαθημάτων γενικής παιδείας, όπως είναι το μάθημα των Θρησκευτικών, καθίσταται αυτομάτως μάθημα προαιρετικό.

Η ευρωπαϊκή προοπτική

Από τις βασικότερες επιδιώξεις της εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι να εφοδιάσει τους μαθητές με τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα, ώστε να ζήσουν αρμονικά στην πολυπολιτισμική κοινωνία της Ευρώπης. Να γνωρίσουν, δηλαδή, οι μαθητές, όχι μόνο τη δική τους θρησκευτική κληρονομιά, αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις και αξίες και άλλων ανθρώπων. Η επιδίωξη αυτή πέραν του ότι στοχεύει, με βάση τη γνώση, στο σχηματισμό μιας κοινωνίας ανεκτικότερης στην ετερότητα, υλοποιεί παράλληλα και το δικαίωμα του παιδιού στη γνώση.

Ασκώντας το έργο αυτό η Πολιτεία, μπορεί να προφυλάσσει το σχολείο από εκδηλώσεις θρησκευτικού φονταμενταλισμού και άλλες ακραίες εκδηλώσεις θρησκευτικής πίστης, αλλά και να αποτρέπει, στο μέτρο του δυνατού, την ανάπτυξη επικίνδυνων για το κοινωνικό σώμα θρησκευτικών ομάδων ή σεκτών.

Με τη διδασκαλία ενός καθαρά ομολογιακού μαθήματος, που θα είναι εκ των πραγμάτων προαιρετικό, ή κάθε θρησκείας σε χωριστή τάξη, μπορεί να εμφανιστεί στα σχολεία ένα πρωτόγνωρο για την Ελλάδα φαινόμενο, αυτό της *θρησκευτικής ομοσπονδοποίησης* του σχολείου. Η θρησκευτική ομοσπονδοποίηση του σχολείου μπορεί να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα στην εκχώρηση της ευθύνης του θρησκευτικού μαθήματος από την Πολιτεία στις επιμέρους θρησκευτικές κοινότητες.

Η διδασκαλία κάθε θρησκεύματος χωριστά θα σημάνει και μίαν εκ νέου «ομολογιοποίηση» των διαφόρων χριστιανικών Εκκλησιών, ομολογιών και κοινοτήτων στην Ελλάδα (Ρωμαιοκαθολικοί, ποικίλες προτεσταντικές κοινότητες, Αρμένιοι, Κόπτες κ.ά.), που ενδεχομένως θα απαιτήσουν την ιδιαίτερη διδασκαλία και προβολή της δικής τους ομολογίας. Επισημαίνεται ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο διά του τομέα των θεολόγων του, μετά από υπεύθυνο διάλογο, προχώρησε σε συμφωνία με την επιτροπή παιδείας της Συνόδου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στην Ελλάδα, ήδη από το 2005, προκειμένου να χρησιμοποιούν στις Κυκλάδες και στην Κέρκυρα και οι ρωμαιοκαθολικοί μαθητές γυμνασίου τα νέα διδακτικά βιβλία Θρησκευτικών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Πρόσφατα, η Κοινοβουλευτική Συνδιάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης (47 χώρες) απηύθυνε Σύσταση προς τα κράτη – μέλη της, αναφερόμενη στη σχέση Εκπαίδευσης και Θρησκείας. Στη Σύσταση αυτή, γίνεται λόγος για την ανάγκη εισαγωγής στην εκπαίδευση της διδασκαλίας των θρησκειών. Ακολούθως, προτείνεται το θρησκευσιολογικό πρότυπο διδασκαλίας είτε έναντι του ουδετερόθρησκου είτε έναντι του ομολογιακού περιεχομένου του μαθήματος των θρησκευτικών στα διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα. Ρητά, πλέον, ομολογείται από την Σύσταση ότι «η θρησκευτική εκπαίδευση μπορεί να έχει ρόλο-κλειδί για την οικοδόμηση μιας δημοκρατικής κοινωνίας». Επίσης, και αυτό είναι πολύ σημαντικό, η Σύσταση αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις αξίες που προκύπτουν και τροφοδοτούνται από τις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες της Βίβλου, ενώ παράλληλα

τονίζει πως οι αξίες αυτές, πολλές από τις οποίες είναι κοινές και με άλλες θρησκείες, υποστηρίζονται από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Σαφέστατα, η Κοινοβουλευτική Συνδιάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης προτείνει το θρησκευολογικό μοντέλο διδασκαλίας των θρησκειών, για να διασφαλίσει έτσι την αμεροληψία και αντικειμενικότητα στην παρουσίασή τους. Ωστόσο, η ανακάλυψη των διαφόρων θρησκειών και κυρίως των θρησκειών γειτονικών χωρών από τους μαθητές, θα γίνεται παράλληλα με τη γνωριμία της δικής τους θρησκείας. Πέρα από φανατισμούς, «ο σκοπός αυτής της εκπαίδευσης θα πρέπει να κάνει τους μαθητές...να αντιληφθούν ότι καθένας έχει το ίδιο δικαίωμα με όλους να πιστεύει ότι η δική του θρησκεία είναι “η αληθινή πίστη” και ότι η διαφορετική θρησκεία ή η αθεΐα δεν διαφοροποιεί αξιολογικά τους ανθρώπους».

Θεωρούμε, πάντως, ότι με την *Σύσταση* αυτή ανοίγει μια μεγάλη συζήτηση στην Ευρώπη και συνεπώς και στη χώρα μας. Κατά πόσο είναι συμβατή η *Σύσταση* αυτή με το δικό μας εκπαιδευτικό σύστημα και το πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών; Μπορεί να υπάρχει μια τεχνητή ομοιομορφία και κοινή αντιμετώπιση της διδασκαλίας του θρησκευτικού φαινομένου για κάθε χώρα, ανεξάρτητα από τα ιδιαίτερα πολιτιστικά, θρησκευτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της; Είναι όντως κλειστό, κατηχητικό και μονοφωνικό το πλαίσιο διδασκαλίας του θρησκευτικού μαθήματος στην Ελλάδα; Υπάρχει, πράγματι, έλλειψη γνωριμίας με τη θρησκευτική ετερότητα και μάλιστα με αυτήν του Ισλάμ; Τα ερωτήματα και οι θεματικές μιας σοβαρής και σε βάθος συζήτησης είναι πάμπολλα για κάθε χώρα.

Πάντως, ο τρόπος που παρουσιάσθηκε στη χώρα μας το περιεχόμενο της Σύστασης αυτής του Συμβουλίου της Ευρώπης από τα ΜΜΕ και όχι μόνον, δημιουργεί πολλά ερωτηματικά. Γιατί ούτε λίγο, ούτε πολύ, η Σύσταση εμφανίσθηκε ως ευρωπαϊκή οδηγία-απόφαση με δεσμευτική ισχύ που θα αλλάξει άρδην τον υφιστάμενο χαρακτήρα και τη φυσιολογία του μαθήματος των Θρησκευτικών, όχι γιατί εμείς το θέλουμε και γνωρίζουμε γιατί το πράττουμε, αλλά γιατί έτσι επιτάσσει η Ευρωπαϊκή Ένωση (!). Το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλοι ευρωπαϊκοί θεσμοί ασφαλώς και αναγνωρίζουν την ιδιαίτερη εθνική πολιτική κάθε χώρας σε θέματα θρησκευτικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, στο πλαίσιο της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ των χωρών μελών και των πολιτών της Ευρώπης και της εκπαίδευσης για την παιδεία της δημοκρατίας, ενθαρρύνουν την αναγνώριση και την αποδοχή των θρησκευτικών διαφορών, την ανάπτυξη μιας κριτικής προσέγγισης της πληροφόρησης, των τρόπων σκέψης και των φιλοσοφικών, θρησκευτικών, κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών αντιλήψεων. Με ποικίλες συστάσεις, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης αποσκοπεί στην προαγωγή της ανεκτικότητας και τον σεβασμό των ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς, αλλά και στην βελτίωση των διαθρησκευτικών σχέσεων, ενθαρρύνοντας την πολιτισμική και κοινωνική έκφραση των θρησκειών.

Σε όλες αυτές τις δράσεις αναγνωρίζεται πλέον το γεγονός ότι ο ρόλος του θρησκευτικού φαινομένου υπερβαίνει τη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής και επηρεάζει τη συμμετοχικότητα των πολιτών συνεισφέροντας στους κοινωνικούς θεσμούς και γενικότερα στη δημόσια σφαίρα. Στο επίκεντρο αυτής της προβληματικής αναπτύχθηκε ένα ειδικό πρόγραμμα με τίτλο «Η θρησκευτική διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης», προσδιορίζοντας τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την εφαρμογή της θρησκευτικής διάστασης της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα σχολεία των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Μέσα από ένα πλουραλιστικό πλαίσιο παιδαγωγικών θεωρήσεων και αρχών του θρησκευτικού φαινομένου, προτείνονται μία σειρά καινοτόμων προσεγγίσεων διδασκαλίας και στρατηγικές μάθησης, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τη θρησκευτική ετερότητα στο πλαίσιο του διαπολιτισμικού διαλόγου. Με στόχο την συζήτηση, ανάπτυξη και εφαρμογή αυτού του προγράμματος η Ελλάδα δια του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων φιλοξένησε τον Οκτώβριο του 2007 στην Αθήνα μια ενδιαφέρουσα ευρωπαϊκή συνδιάσκεψη εμπειρογνομόνων για την διαπολιτισμική διάσταση της θρησκευτικής αγωγής στην Ευρώπη και ήδη ετοίμασε την ελληνική έκδοση του βιβλίου του προγράμματος αυτού για τους εκπαιδευτικούς με τίτλο «Θρησκευτική ετερότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση: ένα βοήθημα για τα σχολεία».

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οι Εθνικές Ανεξάρτητες Αρχές και οι ρυθμίσεις στη σχολική πράξη μετά την απαλλαγή από τα Θρησκευτικά

Οι δικαστικές αποφάσεις και οι γνωμοδοτήσεις των Ανεξάρτητων Αρχών για θέματα εκπαίδευσης ορίζουν ένα πλαίσιο δράσης. Η Διοίκηση θα πρέπει με προσεκτικές από κάθε άποψη διαδικασίες να τις υλοποιήσει. Πάντως, ο σχεδιασμός και η στρατηγική της εκπαίδευσης, αλλά και η κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και η σύνταξη των σχολικών βιβλίων είναι έργο και ευθύνη της επιστημονικής, παιδαγωγικής και εκπαιδευτικής κοινότητας, η οποία εκφράζεται από τα θεσμοθετημένα όργανα της Πολιτείας. Όπου, για κάθε ζήτημα της εκπαίδευσης, γίνεται ευρεία συζήτηση, αντιπαράθεση απόψεων, ουσιαστικά ένας εθνικός διάλογος. Οι αποφάσεις και τα πορίσματα που αφορούν κάθε μάθημα, άρα και το μάθημα των Θρησκευτικών, λαμβάνονται σε ολομέλειες θεσμοθετημένων οργάνων, τα οποία έχουν κύριο μέλημα την εφαρμογή των νόμων της Πολιτείας, την αναπλαισίωση της επιστημονικής γνώσης και την κοινωνική πραγματικότητα.

Με βάση την μέχρι τώρα σχολική εμπειρία, επισημαίνεται ότι θα υπάρξουν ποικίλα προβλήματα, γιατί ακόμη και οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών με διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο δεν μπορεί αυτονόητα να υλοποιηθούν στην σχολική πράξη και λειτουργία. Επιπλέον, θα υπάρξουν προβλήματα και μεταξύ των εκπαιδευτικών

σχετικά με το ποιος, πώς και πότε θα αναπληρώνει τις ώρες απαλλαγής από τα Θρησκευτικά, με αποτέλεσμα οι μαθητές να παραμένουν τελικά εκτός μαθήματος.

Είναι ανάγκη η διαδικασία απαλλαγής να ελέγχεται από τον Διευθυντή του σχολείου, όπως προέβλεπε και συνιστούσε και η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, ώστε πράγματι να απαλλάσσεται ο μαθητής που επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης και να αποκλειστεί η περίπτωση απαλλαγής για λόγους «ευκολίας» (ένα μάθημα λιγότερο, κενό κ.ά.).

Όσον αφορά την τελευταία εγκύκλιο (26-8-08), η οποία ορίζει τα σχετικά με την παιδαγωγική απασχόληση των απαλλαγέντων από το μάθημα των Θρησκευτικών, δεν διευκρινίζεται σαφώς, αν και οι ορθόδοξοι μαθητές, πέρα από τους αλλόθρησκους ή ετερόδοξους, μπορούν να απαλλάσσονται (ή όχι) και άρα να παρακολουθούν υποχρεωτικά (ή όχι) κάποιο άλλο διδακτικό αντικείμενο.

Εφόσον ισχύσουν και οι δύο προηγούμενες εγκύκλιοι, είναι σαφές ότι το δικαίωμα της απαλλαγής μπορεί να χρησιμοποιηθεί τυπικά και ουσιαστικά και από τους ορθόδοξους μαθητές.

Ακόμη, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών, όχι μόνο είναι πολύ δύσκολο έως και εντελώς αδύνατον να εφαρμοστούν στην πράξη, αλλά θα προκαλέσουν μόνο σύγχυση και αναστάτωση στο ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου και στο παιδαγωγικό κλίμα κάθε τάξης. Επιπλέον, μπορεί να επιτείνουν αυτό που προσπαθεί να θεραπεύσει η εγκύκλιος περί απαλλαγής, δηλαδή, το ζήτημα της αποκάλυψης ή μη των ατομικών θρησκευτικών πεποιθήσεων, επιτυγχάνοντας τα εντελώς αντίθετα, δηλαδή, τον διαχωρισμό και τις διακρίσεις μεταξύ των μαθητών.

Συνέπειες και νέα δεδομένα στο δημόσιο σχολείο

Με την εκτεταμένη αυτή δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών, εισάγονται κυριολεκτικά νέα δεδομένα στο σχολείο και στον σχολικό πολιτισμό. Εισάγεται, στην κυριολεξία, ένα σύστημα για μαθητές δύο ταχυτήτων, εκείνων που θα έχουν λιγότερα μαθήματα και, άρα, θα έχουν περισσότερα κενά και όσων θα έχουν περισσότερα μαθήματα και δεν θα έχουν κενά κ.λπ. Επιπλέον, οι μαθητές, ούτως ή άλλως, στιγματίζονται με την απαλλαγή ή την μη απαλλαγή, ενώ διακυβεύεται η θέση και το παιδαγωγικό status του δημόσιου σχολείου. Όταν, όμως, ένα μάθημα αμφισβητείται πολλαπλώς, με την δυνατότητα της εύκολης απαλλαγής από αυτό, πολλά μπορεί να συμβαίνουν σε κάθε σχολείο.

Κατά την διδακτική πράξη, π.χ. είναι δυνατό άλλοτε να σκληραίνει και να στενεύει φανατικά ο ομολογιακός του χαρακτήρας και, άλλοτε, για τους ίδιους λόγους, να διολισθαίνει σε μίαν ανεξέλεγκτη κατάσταση. Ακόμη, υπάρχει το ενδεχόμενο πολλοί γονείς για λόγους ευσέβειας, δηλαδή, εκ του αντιθέτου λόγου κινούμενοι, να ζητούν την απαλλαγή των παιδιών τους από τα Θρησκευτικά, γιατί,

απλώς, δεν θα συμφωνούν με την μη ομολογιακή ή ακραιφνώς παραδοσιακή και ορθόδοξη γραμμή στη διδασκαλία του θεολόγου εκπαιδευτικού. Ένας σημαντικός αριθμός μαθητών, ενδεχομένως, να απαλλάσσεται από τα Θρησκευτικά, για να έχει ένα μάθημα λιγότερο, για να σχολάει νωρίτερα, για να έχει κενό κ.λπ.. Η τραγελαφική αυτή κατάσταση θα σημάνει γελοιοποίηση του μαθήματος, αλλά και των διδασκόντων με αρνητικές συνέπειες στο παιδαγωγικό κλίμα και στην καθημερινότητα του σχολείου.

Είναι βέβαιο ότι η μετατροπή του σε προαιρετικό ή και αμφισβητούμενο μάθημα θα υποβαθμίσει σε όλο το ελληνικό δημόσιο σχολείο τη γνωριμία, την αντίληψη και τη θέση της Ορθοδοξίας στην ελληνική παράδοση και πολιτιστική κληρονομιά.

Το ισχύον θρησκευτικό μάθημα

Το υφιστάμενο μάθημα των θρησκευτικών, όπως και οι γενικότεροι προσανατολισμοί και οι επιλογές της δημόσιας εκπαίδευσης, πέρασε από διάφορες φάσεις, με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον μονοφωνικό ή κατηχητικό ή αυστηρά ομολογιακό. Σήμερα τείνει σταθερά να είναι ένα μάθημα ανοικτό, πλουραλιστικό και ανεκτικό προς τις άλλες χριστιανικές ομολογίες αλλά και τις άλλες θρησκείες με γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα.

Ως εκ τούτου, το υφιστάμενο μάθημα των θρησκευτικών συνιστά γνωριμία με τα μορφωτικά αγαθά, τις αξίες και τον πολιτισμό που διαμόρφωσε ο Χριστιανισμός και η ορθόδοξη παράδοση, ενώ παράλληλα διδάσκεται το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά και οι μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των λαών. Ακόμη, στο πλαίσιο του μαθήματος, τα κοινωνικά και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου προσεγγίζονται με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, χωρίς ομολογιακή εμμονή, κατηχητισμό, φανατισμό ή μισαλλοδοξία. Με άλλα λόγια, το σύγχρονο μάθημα των θρησκευτικών βοηθά στην κατανόηση της παράδοσης και εκφράζει τον θρησκευτικό πολιτισμό μας με σεβασμό προς κάθε ετερότητα.

Το μάθημα των θρησκευτικών στη χώρα μας, ενταγμένο οργανικά στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση, διαλέγεται με τα άλλα μαθήματα στο πλαίσιο της διαθεματικής και διεπιστημονικής προσέγγισης της σχολικής γνώσης, η οποία αποσκοπεί στην καλλιέργεια ενός γνήσιου ανθρωπισμού. Η διαμόρφωση αξιών, στάσεων, η υπέρβαση των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και των διακρίσεων, η αποδοχή των διαφορών, η επίλυση των αντιπαλοτήτων, η ανάλυση και συζήτηση μεγάλων σύγχρονων προβλημάτων συνδέονται με τις αξίες και την υπαρξιακή στάση που προκύπτει από το ήθος της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

Ως εκ της θέσεώς του στον κορμό των μαθημάτων, δεν μπορεί να είναι «μονοφωνικό» και «μονόπλευρο». Είναι γεγονός ότι ο διάλογος των μαθημάτων στην ελληνική σχολική πραγματικότητα, διαμόρφωσε τις τελευταίες δεκαετίες νέες δυνατότητες και νέους ορίζοντες στη διδασκαλία και του θρησκευτικού μαθήματος.

Το θρησκευτικό μάθημα με σαφή τον γνωσιολογικό του χαρακτήρα και απελευθερωμένο από την παλαιά αντίληψη που το ήθελε στενά ομολογιακό, κατηχητικό και ηθοπλαστικό, εγκεντρίζεται, πολλές φορές κριτικά και αυτοκριτικά, κυρίως, στα μορφωτικά και πολιτιστικά αγαθά της ελληνικής ορθόδοξης παράδοσης και του βυζαντινού πολιτισμού. Δίνοντας έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό, έχει συνάμα ανοικτούς ορίζοντες και διαλέγεται με τα ζητήματα και τις προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος και πολιτισμός. Αναμφίβολα, λοιπόν, προσφέρει στην υπόθεση της παιδείας στον τόπο μας και έχει πολλά ακόμη να συνεισφέρει στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής αγωγής. Αν, λοιπόν, καθιερωθεί στο δημόσιο σχολείο προαιρετικό μάθημα Θρησκευτικών, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος το υπάρχον θρησκευτικό μάθημα να προσανατολισθεί προς μια απόλυτα ομολογιακή και κατηχητική έκφραση.

Θρησκευτική κατήχηση - όποιο κι αν είναι το θεματικό της περιεχόμενο - και δημόσιο σχολείο δεν μπορούν να συνδυαστούν στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές και πλουραλιστικές κοινωνίες. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, θα πλήξει καίρια ένα ανοικτό, πλουραλιστικό, διαπολιτισμικό και ανεκτικό προς την ετερότητα θρησκευτικό μάθημα που χωράει, ενδιαφέρει και απευθύνεται σε όλους.

Προοπτικές περαιτέρω αλλαγής του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος των Θρησκευτικών

Το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι κατήχηση ή μύηση στην ορθόδοξη χριστιανική πίστη, αλλά ένα από τα μαθήματα του σχολείου με ιδιαίτερο μορφωτικό και παιδαγωγικό περιεχόμενο. Για τον λόγο αυτό, δεν ορίζεται και δεν εποπτεύεται από καμία Εκκλησία, δόγμα ή ομολογία, ενώ η διδακτέα ύλη του καθορίζεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και αποτελεί – όπως κάθε αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας – νόμο του κράτους. Ακόμη, ο τρόπος διδασκαλίας και αξιολόγησής του διέπεται από τις παιδαγωγικές και διδακτικές παραμέτρους που ισχύουν για όλα τα μαθήματα του Ελληνικού σχολείου.

Αν και το νομικό πλαίσιο που διέπει το μάθημα είναι απολύτως σαφές και ξεκάθαρο, η πραγματικότητα αυτή συχνά δεν γίνεται αντιληπτή. Συχνά, πρωτοβουλίες και πρακτικές στη σχολική πράξη τροφοδοτούν τη δημόσια κριτική, δυσχεραίνοντας την νηφάλια αντιμετώπιση. Σημειώνουμε εδώ με έμφαση ότι η κριτική και ο δημόσιος διάλογος, χαρακτηριστικά της δημοκρατικής πολιτείας, είναι όχι μόνο ευπρόσδεκτα αλλά και επιθυμητά. Ο διάλογος, όμως, και η κριτική γίνονται μόνο όταν ένα μάθημα του σχολείου είναι έτσι θεσμοθετημένο, ώστε να είναι ανοικτό και να αφορά όλους τους μαθητές. Διαφορετικά, και εφόσον η Πολιτεία δεν σχεδιάζει ούτε εποπτεύει, το μάθημα γίνεται κλειστό και, άρα, ανεξέλεγκτο.

Συνεπώς, απαιτείται άμεσα περαιτέρω αλλαγή του θεσμικού πλαισίου και της νομιμοποιητικής βάσης του μαθήματος, ώστε ρητά και εκπεφρασμένα να μην

θεωρείται πλέον θρησκευτική κατήχηση ή ομολογιακό μάθημα, αλλά ένα μάθημα με σαφώς ανοικτό, πλουραλιστικό και μορφωτικό-γνωσιολογικό περιεχόμενο. **Ως βάση του μπορεί να χρησιμοποιηθεί το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά, οι μεγάλες θρησκείες του κόσμου, ο Χριστιανισμός και η Ορθοδοξία ειδικότερα, με έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό.** Τούτο, άλλωστε, ισχύει εν πολλοίς και στα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν περιθώρια για εκσυγχρονισμό και προσαρμογή στα σημερινά δεδομένα, τόσο του χαρακτήρα όσο και του περιεχομένου του μαθήματος, όπως άλλωστε οι ίδιοι οι θεολόγοι-εκπαιδευτικοί έχουν επισημάνει σε συνέδρια των τελευταίων ετών με κεντρικό άξονα τον παραπάνω προβληματισμό.

Οι μαθητές οφείλουν να προσεγγίζουν τα παραπάνω από ιστορική και πολιτισμική σκοπιά, όχι μόνο για να γνωρίζουν τη δική τους θρησκευτική παράδοση αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις των άλλων ανθρώπων με τους οποίους διαβιούν στις σύγχρονες ανοικτές και πολυπολιτισμικές κοινωνίες. **Μετά την τυπική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος, η θρησκευτική αγωγή δεν θα συνιστά παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας κανενός μαθητή. Αντίθετα, θα απευθύνεται και θα ενδιαφέρει όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως ομολογίας ή θρησκεύματος.**

Συνοψίζοντας, το μάθημα των Θρησκευτικών δεν αποτελεί μύηση σε μια εθνοκεντρική ή ομολογιακή ορθοδοξία, αλλά αποτελεί γνώση και μελέτη του Χριστιανισμού ως βιβλικής ιστορίας και βιβλικού λόγου, ως ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης και ως πολιτιστικής έκφρασης σε οικουμενικό πλαίσιο. Συνάμα, στις μεγαλύτερες τάξεις επιδιώκεται η γνωριμία με τη θρησκεία ως πανανθρώπινο φαινόμενο καθώς και με τα μεγάλα θρησκευόμενα ανά τον κόσμο, αλλά και η σπουδή μιας σειράς από θέματα χριστιανικής ηθικής με επίκεντρο την ελευθερία, την ευθύνη και την ακεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου και με κριτικές αναφορές στα σύγχρονα υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα. Σε στενό σύνδεσμο με τη συνέχεια και την παράδοση του ελληνικού πολιτισμού, το μάθημα των Θρησκευτικών είναι, και οφείλει να συνεχίσει να είναι, κριτικό για κάθε μορφή θρησκευτικής παθολογίας, ανταποκρινόμενο στις ανάγκες μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας.

Η Θεολογία της Ετερότητας
και το Θρησκευτικό Μάθημα στην Ελλάδα*
Διαπολιτισμικές δυνατότητες και προοπτικές

*Σταύρου Γιαγκάζογλου
Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*

«Εάν τις είπη ότι αγαπώ τον θεόν και τον αδελφόν αυτού μισή, ψεύστης εστίν· Ο γαρ μη αγαπών τον αδελφόν αυτού ον εώρακεν, τον θεόν ον ουχ εώρακεν ου δύναται αγαπάν... Ο αγαπών τον θεόν αγαπά και τον αδελφόν αυτού», *Α΄ Ιωάννου, 4,20-21.*

Η σημαντική της ετερότητας

Μια βασική όψη της δυτικής νεωτερικότητας υπήρξε σαφώς η διακήρυξη για το τέλος της θρησκείας στη δημόσια σφαίρα, που σήμανε και ένα είδος αποχριστιανισμού της Ευρώπης. Η πίστη έγινε ιδιωτική υπόθεση και έπαψε να νοηματοδοτεί θεσμικά και εκ των έσω τον πολιτισμό, την κοινωνία και την ιστορία των δυτικών κοινωνιών. Στη μεταχριστιανική Ευρώπη, η πίστη μετασχηματίστηκε σταδιακά σε μια μορφή «κουλτούρας» και περιρρέουσας ατμόσφαιρας που διέρχεται πλέον μέσα από άλλους δρόμους, πέραν της παραδοσιακής θεολογίας και της θεσμοποιημένης Εκκλησίας. Και, ενόσω σήμερα, ο κυρίαρχος πολιτισμός της αναπτύσσεται ερήμην της θρησκείας, η Δύση έντρομη διαπιστώνει την επιστροφή του Θεού είτε με τη μορφή του θεοκρατικού Ισλάμ είτε με τη μορφή του θρησκευτικού φονταμενταλισμού γενικότερα¹. Φαίνεται πως το φάντασμα του θρησκευτικού φανατισμού αλλά και του θρησκευτικού αποχρωματισμού θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες του μέλλοντος. Για τον αμυντικό δυναμοκεντρισμό της αμερικανικής Δύσης, μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού, ο εχθρός είναι πλέον και αποδεδειγμένα το Ισλάμ. Ας θυμηθούμε τη σύγκρουση των πολιτισμών κατά Χάντινγκτον², που διακρίνονται ουσιαστικά με βάση τη θρησκεία αλλά και την τάση πολλών που υποτιμούν ακριβώς το ρόλο της στη διαμόρφωση του πολιτισμού. Άλλωστε, η όποια *επιστροφή της θρησκείας*³, τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και ιδιαίτερα στο δυτικό κόσμο, προβάλλει ως εναλλακτική λύση στον κίνδυνο του μηδενισμού, στο υπαρξιακό κενό αλλά και στην απαξίωση ή ακόμη και έκλειψη του συλλογικού και πολιτικού που είναι ταυτόχρονα και έκλειψη του ανθρώπινου προσώπου.

Στους καιρούς της ύστερης νεωτερικότητας, στη δίνη της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης, όταν όλες οι μεγάλες αφηγήσεις και παραδόσεις τίθενται εκ

* Δημοσιεύθηκε στο συλλογικό τόμο *Πολιτισμός & Διαφορετικότητα, Εμείς και οι Άλλοι*, επιμ. Δημήτριος Μαγριπλής, εκδ. Σταμούλης Αντώνιος, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 477-491.

των πραγμάτων στο περιθώριο, τι καίριο και υπαρκτικό νόημα ζωής για τον κόσμο, τον άνθρωπο και την ιστορία κομίζει μια συζήτηση για την ετερότητα από τη σκοπιά της θεολογίας;

Αν η χριστιανική θεολογία και Εκκλησία παραμένουν στο περιθώριο, δίχως να επηρεάζουν θεσμικά το σύγχρονο πολιτισμό, τούτο οφείλεται στη διαπλοκή τους με μια χρεοκοπημένη ηθική, ανίκανη να αρθρώσει πρόταση και νόημα ζωής για τον κόσμο, τον άνθρωπο και την ιστορία. Στο νέο περιβάλλον του πλουραλισμού, η χριστιανική θεολογία καλείται να διαλεχθεί δημιουργικά με την πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου. Οφείλει να επανεύρει την αληθινή οικουμενικότητα και ανεκτικότητά της, για να προσπεράσει τη μισαλλοδοξία και το φανατισμό. Ο φανατικός είναι εκείνος που σφιχταγκαλιάζει την αλήθεια τόσο πολύ, ώστε τελικά την πνίγει. Η αλήθεια, λοιπόν, δεν είναι ανάγκη να εκλαμβάνεται ως δογματισμός και αποκλειστικότητα αλλά ως ερμηνευτική πρόταση και δυνατότητα να προσέλθει σε διάλογο και σχέση με τον άλλον. Ο κίνδυνος που απειλεί τη γνήσια θρησκευτική ζωή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης δεν είναι άλλος από το φανατισμό και τη μισαλλοδοξία. Είναι διαδεδομένη στις μέρες μας η αντίληψη πως οι μονοθεϊστικές κυρίως θρησκείες βαρύνονται με μία σχεδόν προνομιακή σχέση με τη μισαλλοδοξία και το φανατισμό, που προκύπτει από την ολιστική και αποκλειστική έννοια για την περί Θεού, κόσμου και ανθρώπου αλήθεια που εκφράζουν⁴. Αν η αλήθεια είναι κάτι που απλώς κατέχεται ή κληρονομείται ατομικά ή συλλογικά σαν ένα μουσειακό ή γνωστικό αντικείμενο του παρελθόντος, τότε η αλήθεια εμφανίζεται να έχει αιχμαλωτισθεί στο παρελθόν, δίχως να διαθέτει καμία κοινωνική δυναμική στο παρόν και το μέλλον. Τότε ο φονταμενταλισμός είναι επί θύραις...

Πέρα από τη συζήτηση μιας τέτοιας απλουστευτικής και σχηματικής ερμηνευτικής πρότασης, είναι βέβαιο ότι οι θεσμοποιημένες μορφές του Χριστιανισμού δεν ήσαν άμοιρες από εκδηλώσεις θρησκευτικής βίας και φανατισμού. Στην εποχή μας, όσο ποτέ ίσως άλλοτε, προβάλλει η ευθύνη της χριστιανικής θεολογίας να διαλεχθεί δημιουργικά, όπως είχε πράξει με δυναμικό τρόπο ο απόστολος των εθνών Παύλος, με τον πολύπτυχο και πολυθρησκευτικό κόσμο μας. Θα πρέπει, ασφαλώς, να συνειδητοποιήσουμε πως η πολυπολιτισμική κοινωνία αποτελεί ήδη το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και για τις δυτικές χριστιανικές εκκλησίες και θεολογικές παραδόσεις. Κατά τον E. Levinas, «ο άλλος άνθρωπος είναι ο τόπος της μεταφυσικής αλήθειας και απαραίτητος για τη σχέση μου με το Θεό. Δεν παίζει ρόλο μεσάζοντα. Ο άλλος άνθρωπος δεν είναι η ενσάρκωση του Θεού, αλλά ακριβώς μέσω του προσώπου του όπου αποσαρκώνεται, είναι η εκδήλωση του ύψους όπου αποκαλύπτεται ο Θεός»⁵. Ο Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας καίρια επισημαίνει ότι «η ουσία της αμαρτίας είναι ο φόβος του Άλλου, πράγμα που αποτελεί μέρος της απόρριψης του Θεού. Εφόσον η επιβεβαίωση του “εαυτού” μας πραγματοποιείται μέσω της

απόρριψης και όχι της αποδοχής του Άλλου - αυτό επέλεξε ελεύθερα να κάνει ο Αδάμ - δεν είναι παρά φυσιολογικό και αναπόφευκτο ο άλλος να γίνει εχθρός και απειλή. Η συμφιλίωση με τον Θεό είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη συμφιλίωση με οποιονδήποτε "άλλον"...Το γεγονός ότι ο φόβος του άλλου ενυπάρχει παθολογικά στην ύπαρξή μας καταλήγει στον φόβο όχι μόνο του άλλου, αλλά και *κάθε ετερότητας*»⁶.

Είναι άραγε ο μονοθεϊσμός «ένα σύμπαν κλειστό το οποίο με αρνείται και με αναγκάζει να αρνηθώ τον άλλο»; Μήπως η ανεκτικότητα που διακηρύσσουν οι μονοθεϊστικές παραδόσεις είναι τελικά μια «αλαζονική ανεκτικότητα»; Γιατί τι άλλο μπορεί να σημαίνει πως ανεχόμαστε απλώς την ύπαρξη της θρησκευτικής ετερότητας, κρατώντας, όμως, για τον εαυτό μας ένα είδος υπεροχής έναντι του άλλου και του διαφορετικού; Για να είναι όντως δυνατός ο διαθρησκειακός διάλογος, ασφαλώς και υφίσταται η ανάγκη να προσανατολισθούμε πέρα από αυτή την επιφανειακή και προκατειλημμένη μορφή ανεκτικότητας. Είναι ανάγκη όχι απλώς να ανεχόμαστε τον άλλο αλλά να νοιαζόμαστε γνήσια για τον άλλο επειδή «είναι και αυτός μέρος του ευρύτερου πλαισίου, μέσα στο οποίο αναδύεται η αλήθεια» «ίνα μη μόνον μάθωμεν αλλήλων αν(τ)έχεσθαι...αλλά και υπέρ εαυτούς αλλήλων κήδεσθαι», κατά την έκφραση του αγίου Μαξίμου⁷, ενός μεγάλου θεολόγου και φιλοσόφου της χριστιανικής Ανατολής.

Η ορθόδοξη θεολογία ιδιαίτερα, που έχει μίαν άλλη παράδοση στην ιστορική της διαδρομή και δεν βαρύνεται με μίαν «ιμπεριαλιστική σχεδόν καταγραφή της ιστορίας της ιεραποστολής», όπως συνέβη στη χριστιανική Δύση, μπορεί να συνεργαστεί δημιουργικά και να προσανατολίσει προς μία παγκοσμιότητα που θα σέβεται τη διαφορά και την ετερότητα. Συνάμα, μπορεί να κατανοήσει και αυτή ότι «η αλήθεια δεν αποδεικνύει τον εαυτό της θριαμβολογώντας βερμπαλιστικά πάνω στις άλλες αλήθειες...». Ο Θεός της ορθόδοξης παράδοσης δεν ταυτίζεται με έναν και μοναδικό πολιτισμό αλλά σαρκώνεται μέσα σε κάθε ανθρώπινο πολιτισμό. Οι ιδέες περί αποκλειστικότητας και περιούσιου λαού του Θεού, που εμφιλοχώρησαν στις κατά τόπους αυτοκέφαλες εκκλησίες και συνταυτίζουν την υπόστασή τους με μίαν εθνική, φυλετική ή κρατική οντότητα, δεν μπορούν να εκφράσουν την αλήθεια και καθολικότητα της Εκκλησίας.

Η σύγχρονη Ορθοδοξία δεν πρέπει να προσκολλάται άγωνα και να αναπολεί νοσταλγικά εξωραϊζοντας το ένδοξο βυζαντινό της παρελθόν, να κλείνεται σε ένα είδος ναρκισσισμού, δυναμοκεντρικής και ιδιοκτησιακής αντίληψης για την κατοχή της αλήθειας. Θα πρέπει επιτέλους να βρει τη χρυσή τομή ανάμεσα στην εκκοσμίκευση και στην προσπάθειά της να συμμετάσχει ενεργά στο ιστορικό γίνεσθαι. Είναι ιστορικό λάθος να ανατρέχουμε νοσταλγικά σε πολιτιστικές εκφράσεις του παρελθόντος, που διαμορφώθηκαν κάτω από άλλες ιστορικές δομές και καταστάσεις, για να λύσουμε προβλήματα του παρόντος. Πίσω από την ιδεολογικοποίηση του ιστορικού παρελθόντος εκτείνεται ίσως ο φαντασιακός

χαρακτήρας του μεγαλείου μιας διαχρονικής καθεστωτικής κοινότητας με ανυπέβλητες επιδόσεις στον πολιτισμό και την ιστορία. Αν ο πολιτισμός συνιστά σάρκωση της αλήθειας της Εκκλησίας μέσα στην ιστορία, δεν χρειάζεται εξάπαντος να αποβαίνει νάρθηκας και σαρκοφάγος αυτής της αλήθειας, μονοπωλώντας την πολιτιστική έκφρασή της στο διηνεκές.

Η Εκκλησία, ωστόσο, δεν αντλεί το είναι της από πολιτιστικές πραγματικότητες του παρελθόντος αλλά από τα έσχατα της ιστορίας, από τη σχέση της με τη βασιλεία. Τούτο σημαίνει ακριβώς ότι η Εκκλησία δεν είναι ανάγκη να στρέφεται μονοσήμαντα στο παρελθόν από ένα είδος πολιτιστικής αυτάρκειας ή αναβάπτισης με τα κεκτημένα και μεγαλειώδη αλλοτινών εποχών. Ούτε ασφαλώς να επιδεικνύει, λόγω θεολογικής αφασίας, πότε εσωστρέφεια και αμηχανία, πότε αμυντική ή πολεμική διάθεση απέναντι στις νέες πολιτισμικές και κοινωνικές πραγματικότητες αλλά χρειάζεται να διαλέγεται γόνιμα και δημιουργικά με το εκάστοτε παρόν, εξαιτίας ακριβώς αυτής της εσχατολογικής της προοπτικής. Ο πρόσκαιρος και μεταβατικός χαρακτήρας της ιστορίας δεν αφήνει περιθώρια στην Εκκλησία να ταυτίζει το όραμά της για τη νέα πολιτεία του Θεού, του ανθρώπου και του κόσμου, με μια συγκεκριμένη έκφραση συλλογικότητας π.χ. χριστιανική αυτοκρατορία, χριστιανικό έθνος ή κράτος, συγκεκριμένη φυλετική ή πολιτιστική ιδιαιτερότητα κ.λπ. Η εμπειρία της αρχέγονης Εκκλησίας, που ενώ μάτωνε με τους διωγμούς ζύμωσε πολιτισμούς και λαούς, φανερώνει πως η θεολογία της ετερότητας είναι σε τελευταία ανάλυση μια πραγμάτωση της εσχατολογικής προοπτικής της Εκκλησίας και σαφέστατα δεν αποτελεί μια συγκρητιστική θεολογική προσέγγιση, όπου όλα απαξιώνονται ενόψει της παγκοσμιοποίησης.

Ωστόσο, είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι η σημαντική της ετερότητας κατανοείται στην εποχή μας περισσότερο ως ατομικό δικαίωμα και κοινωνική ανοχή στην έκφραση του διαφορετικού και του ξένου και φαίνεται πως είναι προϊόν και επεξεργασία των ατομικών ή ανθρωπίνων δικαιωμάτων της όψιμης νεωτερικότητας στις νέες οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες της παγκοσμιοποίησης. Η μεταμοντέρνα αποδοχή της ετερότητας και αυτοδιάθεσης του ατόμου ως αυταξίας προβάλλει ως αναγκαίος όρος και εκσυγχρονιστικό πρόταγμα για τη διασφάλιση του πλουραλιστικού ιδεώδους με τελικό σκοπό τη συμβίωση και την ειρήνη στις παγκοσμιοποιούμενες και πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Εξάλλου, ο φόβος του θρησκευτικού φονταμενταλισμού και της τρομοκρατίας, πέρα από κάθε συγκρουσιακή μεταξύ των πολιτισμών στρατηγική, επιβάλλει το σεβασμό ή τουλάχιστον την ανοχή στη θρησκευτική και πολιτιστική ετερότητα του άλλου και κυρίως του ξένου και του μετανάστη. Πέρα από τη ρητορεία για την ετερότητα, που μοιάζει να είναι ένα ιδεολόγημα της μόδας, προβλήματα όπως η φτώχεια και η εξαθλίωση, η έλλειψη ουσιαστικής αποδοχής του ξένου στις προηγμένες οικονομικά κοινωνίες, ο πραγματικός διάλογος μεταξύ των πολιτισμών, η ανταγωνιστική και υπερκαταναλωτική κοινωνία, η αλλοτρίωση και η μοναξιά του

ανθρώπου των σύγχρονων κοινωνιών, δεν αντιμετωπίζονται απλώς με εκσυγχρονιστικά ευχολόγια και κανόνες ηθικής συμπεριφοράς. Απαιτείται, μάλλον, μια αλλαγή της ατομοκρατικής και ωφελμιστικής νοοτροπίας που γέννησε αυτά τα προβλήματα και η έμπνευση για τη δημιουργία ενός άλλου πολιτισμού, που θα έχει στον πυρήνα του την ετερότητα ως άξονα αναφοράς και υπαρκτικής νοηματοδότησης του ανθρώπου και της ζωής του.

Προς μία θεολογία της ετερότητας

Η ορθόδοξη θεολογία οφείλει να πραγματοποιήσει ένα δημιουργικό άνοιγμα προς τον πολυπολιτισμικό κόσμο μας, προσλαμβάνοντας τα προβλήματα και τους προβληματισμούς του. Χρειάζεται μια νέα προσέγγιση των σημερινών κοινωνικών και πολιτιστικών πραγματικοτήτων, μέσα από μια *θεολογία της ετερότητας*⁸, που δεν θα έχει ωστόσο τίποτε κοινό με το πνεύμα του συγκρητισμού. Είναι όντως ανάγκη στις μέρες μας η Ορθοδοξία να προχωρήσει πιο πέρα και από την νεωτερικότητα και να αποδεχθεί τον πλουραλισμό και την ετερότητα των άλλων κατά τέτοιο τρόπο ώστε ταυτόχρονα να μην υποτιμά, συμβιβάζει, πολύ δε περισσότερο εγκαταλείπει την ορθόδοξη αυτοσυνειδησία και ετερότητα. Στοιχεία μιας τέτοιας θεολογίας της πολυπολιτισμικότητας ως αλληλοσεβασμός, αποδοχή και ειρηνική συνύπαρξη με την θρησκευτική ή όποια άλλη ετερότητα, είναι διάσπαρτα μέσα στη Βίβλο και τα πατερικά κείμενα⁹. Απαιτείται σαφώς μία άλλη νοοτροπία και ένας άλλος προσανατολισμός για την αναγνώρισή τους. Μια άλλη ερμηνευτική προσέγγιση μπορεί να αναδείξει και να φωτίσει καίριες πτυχές της θεολογίας της ετερότητας. Το δόγμα της δημιουργίας επισημαίνει, πέρα από τη διαλεκτική κτιστού και ακτίστου, ότι ο άνθρωπος και ο κόσμος είναι δημιουργήματα «καλά λίαν» του Θεού. Η διήγηση της Βαβέλ υπενθυμίζει την αρχική ενότητα και διάσπαση, την κοινή καταγωγή, την αφετηρία μιας πολυπολιτισμικής πραγματικότητας, μέσα από την ποικιλία γλωσσών και πολιτισμών. Ολόκληρη η ιστορία του λαού του Θεού στην Παλαιά Διαθήκη φανερώνει έναν Θεό του σύμπαντος κόσμου που επιλέγει πολλούς και ποικίλους δρόμους προσέγγισης με τους ανθρώπους. Στο σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία των ανθρώπων εντάσσονται όλες οι θρησκευτικές παραδόσεις. Από μian άλλη σκοπιά και η Βίβλος δεν είναι μόνο θεόπνευστο έργο αλλά και ιστορικό προϊόν και μαρτυρία πολυπολιτιστικών και πολυθρησκευτικών σχέσεων. Στην Παλαιά Διαθήκη, ο Ισραήλ οφείλει να μην καταπιέζει τους ξένους γιατί ήταν κάποτε ξένος και αυτός. Εξ άλλου, η πρόσληψη πολιτιστικών στοιχείων και από άλλους λαούς και η μετέπειτα εκθεολόγησή τους, είναι δυνατό να μας οδηγήσει σ' αυτό που θα ονομάζαμε ανακαλύψη της ξενικότητας μέσα στα ίδια τα βιβλικά κείμενα. Η Καινή Διαθήκη οριοθετείται πέρα από την αποκλειστικότητα του περιούσιου λαού. Ο πλησίον είναι ο άλλος, ο έτερος, όπως και ο Θεός είναι ο απόλυτος Άλλος, ο όντως Έτερος προς τον άνθρωπο, που γίνεται αδελφός. Συνεπώς, η αποδοχή του άλλου και της ετερότητας δεν αποτελεί

απλώς ένα ακόμη παράδοξο αίτημα της μετανεωτερικότητας και της πολυπολιτισμικότητας αλλά βρίσκεται ακριβώς στην καρδιά της θεολογικής μας παράδοσης. «Εν τη οικία του πατρός μου μοναί πολλάί εισιν» (Ιω. 14,2). Στην Καινή Διαθήκη μπορεί κανείς να προσεγγίσει μια σειρά από θεολογικούς τόπους της ετερότητας, όπως οι παραβολές του Καλού Σαμαρείτη και της Κρίσεως. Το ιδρυτικό γεγονός της Εκκλησίας στην Πεντηκοστή σημαίνει πρόσληψη της προσωπικής ετερότητας αλλά και της πολυπολιτισμικότητας των λαών και των γλωσσών στην προοπτική του σώματος του Χριστού. Η εμπειρία και δυναμική της αρχαίας Εκκλησίας στο σύνολό της φανερώσει σαφέστατα πολυπολιτισμικές προοπτικές. Μια ερμηνευτική προσέγγιση της αρχέγονης χριστιανικής κοινότητας, η ίδια η εκκλησιολογία του αποστόλου Παύλου, η Αποστολική Σύνοδος και το άνοιγμα προς τους εθνικούς σηματοδοτούν τις απαρχές μιας νέας πραγματικότητας. Οι άνθρωποι δεν πρέπει να είναι Ιουδαίοι ή να εφαρμόζουν τον Μωσαϊκό Νόμο για να ενταχθούν στην Εκκλησία. Η κοινωνία του Αγίου Πνεύματος δεν επιβάλλει μιαν αναγκαστική ομοιομορφία με απαρέγκλιτους κανόνες και κατηγορικές προσταγές. Αντίθετα, φωτίζει την προσωπική ετερότητα του κάθε μέλους της εκκλησιαστικής κοινότητας και την ανάγει σε αρμονική αλληλεξάρτηση με τα άλλα, οικοδομώντας την ενότητα του σώματος. Το δόγμα της Αγίας Τριάδος συνιστά την απόλυτη κατάφαση της προσωπικής ετερότητας μέσα στην αγαπητική ομοουσιότητα, κοινωνία και αλληλοπεριχώρηση. Και αυτή «η ετερότητα είναι συστατική της ενότητας, και όχι επακόλουθό της». Η Χριστολογία των δύο φύσεων αποκαλύπτει την ένωση των όντως διαφορετικών κατά τη φυσική τους ετερότητα στο πρόσωπο του Θεανθρώπου, την ξενικότητα του Θεού στον κόσμο και την τραγικότητα της ξενιτείας του ανθρώπου: «Δος μοι τούτον τον ξένον...τον εκ βρέφους ως ξένον ξενωθέντα τω κόσμω»¹⁰. Η εκκλησιολογία του Σώματος του Χριστού αποκαλύπτει τη δυνατότητα ένωσης των πολλών στον Ένα Χριστό, όπου οι πολλοί συνάπτονται και γίνονται αλλήλων μέλη. Γιατί η Εκκλησία είναι η συναγωγή των πριν διεστώτων αλλά και η ποικιλία των χαρισμάτων. Εξ άλλου, η εκκλησιολογία στην ορθόδοξη Παράδοση εκκινεί από την ιδιαιτερότητα της τοπικής Εκκλησίας και κατόπιν αναφέρεται στην κοινωνία των τοπικών Εκκλησιών και όχι σε κάποια γενική και παγκόσμια ομοιομορφή Εκκλησία¹¹. Κοινωνία και ετερότητα, ενότητα και πολλαπλότητα συμπίπτουν, αντανakλώντας το δόγμα της Αγίας Τριάδος. Η ορθόδοξη ανθρωπολογία επισημαίνει την καθολικότητα και πληρότητα του ανθρώπου σε κάθε ανθρώπινο πρόσωπο, την αλήθεια του ως μοναδικού, ανόμοιου και ανεπανάληπτου προσώπου, ως μιας σχεσιοδυναμικής ύπαρξης που αποκτά ταυτότητα μέσω της σχέσεως με μιαν άλλη προσωπική ετερότητα¹². Η σχέση του ανθρώπου με την ετερότητα του κόσμου και της φύσης φανερώνει την ευθύνη του απέναντι στην υπόλοιπη δημιουργία. Ο άνθρωπος καλείται να οδηγήσει την κτίση σε κοινωνία μαζί του, καλλιεργώντας την αισθητικά μέσω της προσωπικής δημιουργίας του και όχι να την καθυποτάξει ή να την αφομοιώσει μη σεβόμενος την

ετερότητά της. Κατά μία έννοια η ορθοδοξία σήμαινε τελικά κατάφαση στη σχέση κοινωνίας και ετερότητας ενώ η αίρεση επέμεινε στον άκαμπτο μονισμό της πραγματικότητας, στην καλλιέργεια των μανιχαϊστικών αντιθέσεων και στον μονοδιάστατο άνθρωπο. Το ασκητικό ήθος, εξ άλλου, δεν συνιστά ατομικό αλλά κατ' εξοχήν γεγονός κοινωνίας. Είναι η προσωπική εμπειρία της θυσιαστικής αυθυπέμβασης από κάθε αδιέξοδη εμμονή στην αυτάρκεια της ύπαρξης, το κοινωνικό και κενωτικό άνοιγμα του προσώπου στη ζωή της κοινότητας ως συνύπαρξη και σχέση με τα άλλα μέλη, η κατάφαση στη ζωή ως αγάπη και ελευθερία. Η ανθρώπινη προσπάθεια δεν κατορθώνει, παρά μόνο αποδέχεται ελεύθερα και οικειώνεται αγαπητικά τον τρόπο υπάρξεως του Θεού.

Ακόμη, η κατηγορία του ξένου¹³, της φιλοξενίας και της ξενικότητας ως υπαρξιακής κατάστασης είναι ανάγκη κατάλληλα να αξιοποιηθεί σε μία θεολογία της ετερότητας. Ο Θεός είναι ο παντοτινός ξένος για την ανθρώπινη ύπαρξη, η χριστιανική κοινότητα βιώνει την ξενικότητα ως «πάροικος και παρεπίδημος» στον κόσμο, αφού η βασιλεία του Θεού είναι η εσχατολογική προοπτική της. Ο ξένος δεν είναι εχθρός αλλά φίλος και επισκέπτης, επειδή κανείς δεν είναι ιδιοκτήτης στον κόσμο αυτό που δεν είναι παρά ξενοδοχείο και σύναξη των ετέρων. «Επειδή οι λαοί είτε θα χαθούν στη διάσπασή τους, είτε θα επιζήσουν μόνο σε μια νέα κοινωνία», η διαθεσιμότητα του διαλόγου μεταξύ των πολιτισμών και των θρησκειών αποτελεί τη μόνη εναλλακτική λύση. Στο κέντρο του διαλόγου θα πρέπει να βρίσκονται οι άνθρωποι των άλλων θρησκειών και ιδεολογιών και όχι αφηρημένα και απρόσωπα συστήματα. Ο διάλογος αυτός μπορεί να προσανατολίζεται και να δομείται στη βάση του *Ματθ. 7,12*, «να κάνουμε στους άλλους αυτό που θα θέλαμε αυτοί να κάνουν σε μας». Να γίνεται αποδεκτός ο πλουραλισμός των ιδεών, των σκέψεων, της ζωής και των δομών. Ο Θεός, άλλωστε «ουκ αμάρτυρον αυτόν αφήκεν» (*Πραξ. 14,17*), σημάδια του υπάρχουν και στους άλλους πολιτισμούς και τις θρησκείες. Τούτο δεν συνιστά σαφώς κάποια ανερμήνευτη φυσική αναγκαιότητα αλλά υπογραμμίζει τη θετική αξία της ετερότητας μέσα στην πρόνοια του Θεού να αποκαλύπτεται και να συνομιλεί με την ποικιλομορφία του κόσμου του. Το χρέος της αναζήτησης της ενότητας και πολλές άλλες παράμετροι της θεολογίας της Εκκλησίας μπορούν να συνεισφέρουν στη δημιουργική και έμπρακτη απάντησή της στις νέες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης και της πολυπολιτισμικότητας. Η πολυπολιτισμικότητα των συγχρόνων κοινωνιών προκαλεί την Ορθοδοξία να ανακαλύψει μέσα από την ετερότητά της τα στοιχεία ταυτότητας και όχι αντίθεσης με άλλες συλλογικότητες που επιμένουν στην ετερότητά τους για να συνυπάρξουν ειρηνικά και δίκαια στον ίδιο ζωτικό χώρο.

Το θρησκευτικό μάθημα στην Ελλάδα

Από την μελέτη του ισχύοντος στην Ελλάδα θεσμικού εκπαιδευτικού πλαισίου προκύπτει ότι:

Τόσο τα ΑΠΣ (Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών) και ΔΕΠΠΣ (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών) όσο και τα χρησιμοποιούμενα σχολικά βιβλία του μαθήματος των Θρησκευτικών λειτουργούν υπέρ του πολυπολιτισμικού συχνά περιβάλλοντος της σχολικής τάξης στο σύγχρονο Ελληνικό σχολείο, αφού σέβονται την θρησκευτική και πολιτισμική ετερότητα, δεν την δυσφημούν ούτε την μειώνουν, αλλά την αναδεικνύουν και την προστατεύουν, συμβάλλοντας έτσι στη διαμόρφωση ενός κλίματος συνδιαλλαγής και κατανόησης μεταξύ ομάδων ή και ατόμων με διαφορετική καταγωγή, θρησκευτική τοποθέτηση και πολιτισμική παράδοση.

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ως αρμόδιο όργανο της Ελληνικής Πολιτείας συνεργάζεται στενά με υπηρεσίες και φορείς θεσμικά κατοχυρωμένους (π.χ. Συνήγορος του Πολίτη), οι οποίοι λειτουργούν υπέρ της προστασίας των δικαιωμάτων κάθε θρησκευτικής μειονότητας και στο Ελληνικό σχολείο. Πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η εκ μέρους του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου αλλαγή του περιεχομένου της διδακτικής ενότητας, στο βιβλίο των Θρησκευτικών της Α΄ Λυκείου, που αφορούσε στους Μάρτυρες του Ιεχωβά. Οι τελευταίοι διαμαρτυρόμενοι μέσω του Συνηγόρου του Πολίτη για μειωτικούς χαρακτηρισμούς στο περιεχόμενο της παραπάνω ενότητας, ζήτησαν την αλλαγή και τροποποίησή της. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο κρίνοντας ως δίκαιο το αίτημα προχώρησε στη συγγραφή νέας διδακτικής ενότητας με νέα στοιχεία για την Οργάνωση των Μαρτύρων του Ιεχωβά, που προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από έντυπα των ιδίων.

Όπως επίσης είναι γνωστό - με νομοθετική πρόβλεψη - οι ετερόδοξοι και ετερόθρησκοι μαθητές της Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης απαλλάσσονται νόμιμα, έπειτα από σχετική αίτηση-δήλωση των γονέων-κηδεμόνων τους, της παρακολούθησης και βεβαίως της εξέτασης και βαθμολόγησης του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η απαλλαγή αυτή επεκτείνεται και σε κάθε άλλη υποχρέωση του μαθητή που συνδέεται έμμεσα ή άμεσα με το μάθημα (πρωινή προσευχή, εκκλησιασμός κ.λπ.).

Στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και άλλα μέτρα, τα οποία έχουν νομοθετικά θεσπιστεί και θωρακίζουν απέναντι σε ενδεχόμενη απειλή κάθε θρησκευτικής ιδιαιτερότητας όπως:

1. Δεν επιτρέπεται η διακίνηση στο σχολικό χώρο μη εγκεκριμένων από το Υπουργείο Παιδείας εντύπων πάσης φύσεως και οπωσδήποτε εντύπων με τα οποία προβάλλεται αρνητικά ή δυσφημίζεται άλλη θρησκεία, πίστη και παράδοση.

2. Η Ελληνική Πολιτεία έχει προβλέψει δια νόμου από δεκαετιών και στο πλαίσιο υποχρεώσεών της, που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο, τη λειτουργία μειονοτικών σχολείων για τους μουσουλμάνους της Θράκης και στο πλαίσιο της αμοιβαιότητας για τους Ορθόδοξους της Κωνσταντινούπολης. Έχει επίσης αποδεχτεί τη δυνατότητα διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών στους

Ρωμαιοκαθολικούς μαθητές των Κυκλάδων από Ρωμαιοκαθολικούς θεολόγους, οι οποίοι στο πλαίσιο συμφωνίας των τοπικών θρησκευτικών κοινοτήτων εξυπηρετούν με την παρουσία τους τη συγκεκριμένη εκπαιδευτική ανάγκη. Μάλιστα, ύστερα από σχετικό διάλογο με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, οι Ρωμαιοκαθολικοί της Ελλάδας αποδέχθηκαν τη χρήση των ίδιων διδακτικών βιβλίων με τους ορθοδόξους, κάτι που ασφαλώς δεν γινόταν στο παρελθόν, αφού χρησιμοποιούσαν ξεχωριστά διδακτικά εγχειρίδια. Και στις δύο περιπτώσεις, η άσκηση της συγκεκριμένης πολιτικής δικαιολογείται λόγω της ύπαρξης στις ανωτέρω περιοχές συμπαγών ομάδων πιστών, που ανήκουν στις παραπάνω θρησκευτικές ομολογίες.

3. Στο πλαίσιο της ίσης μεταχείρισης των μαθητών των σχολείων, όσον αφορά στη λειτουργία επισήμων αργιών για θρησκευτικούς λόγους, η Ελληνική Πολιτεία έχει θεσπίσει νομοθετικά την αναγνώριση εορτών-αργιών, πέραν της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αυτές των Ρωμαιοκαθολικών και των Μουσουλμάνων (βλ. Π.Δ. 294/1979, φ.87 Α').

4. Ομοίως για προφανείς λόγους - βλ. προστασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων - έχει απαλείψει από τους τίτλους σπουδών Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης, την αναγραφή του θρησκευάτος των μαθητών, υιοθετώντας πλέον την ευρωπαϊκή τακτική.

5. Τέλος και σε αντίθεση με προηγούμενες πρακτικές η Ελληνική Πολιτεία αποδέχεται πλέον και εγκρίνει διορισμούς ετερόθρησκων εκπαιδευτικών στο δημόσιο σχολείο.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα είναι ενταγμένο στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση και υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς της παιδείας, σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους Νόμους. Όπως όλα τα μαθήματα του ελληνικού σχολείου, έχει ως στόχο τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, συμβάλλοντας με τις γνώσεις που παρέχει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, μέσα από τη γνωριμία του Χριστιανισμού, κατ' εξοχήν της Ορθοδοξίας αλλά και με την ενημέρωση και σπουδή και των άλλων ανά τον κόσμο θρησκευμάτων. Στοχεύει, ακόμη, στην καλλιέργεια του ήθους και της προσωπικότητας των μαθητών, στο σεβασμό και τη συνύπαρξη με τη θρησκευτική ετερότητα, στην έμπρακτη αλληλεγγύη. Πέρα από αυτούς τους στόχους, τα νέα διευρυμένα και βελτιωμένα προγράμματα και βιβλία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Δημοτικό και Γυμνάσιο) αναφέρονται ακόμη: στις προτάσεις του Χριστιανισμού στο σύγχρονο κόσμο για τη συνοχή του αλλά και στην ποιότητα της ζωής· στην ευαισθητοποίηση και έμπρακτη θέση των μαθητών απέναντι στο σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό για τον υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό χαρακτήρα του χριστιανικού μηνύματος· στην αντίληψη για την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και πολυθρησκευτική δομή των συγχρόνων κοινωνιών και τέλος στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για διαχριστιανική και διαθρησκευτική επικοινωνία. Οι επιδιώξεις αυτές του θρησκευτικού μαθήματος

σκοπεύουν ρητά στην καλλιέργεια πνεύματος «έμπρακτης αλληλεγγύης, ειρήνης και δικαιοσύνης, σεβασμού της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και συνύπαρξης με το “διαφορετικό”»¹⁴.

Εδώ και λίγα χρόνια έχει ξεκινήσει μια γόνιμη, καθώς πιστεύουμε, και νηφάλια συζήτηση γύρω από τη φυσιγνωμία και το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελλάδα. Ποικίλες και ρηξικέλευθες προτάσεις έχουν κατατεθεί και διαλέγονται μάλιστα μεταξύ τους στην προοπτική της αλλαγής του ομολογιακού παραδείγματος στο θρησκευτικό μάθημα¹⁵. Στην προοπτική αυτή, ελπίζουμε στη συγκρότηση μιας νέας συνθετικής πρότασης για τη φυσιγνωμία του θρησκευτικού μαθήματος που θα έχει μια σαφέστερη νομιμοποιητική βάση και εμπέλεια. Η «φαινομενολογική», η «ερμηνευτική», η «διαλογική» καθώς και η «συνκειμενική» προσέγγιση μπορούν να συνεισφέρουν γόνιμα και δημιουργικά στους προβληματισμούς αυτούς. Ο θεολογικός και παιδαγωγικός χαρακτήρας του θρησκευτικού μαθήματος είναι δυνατό να αναπλαισιωθεί σε νέες διευρυμένες βάσεις και αρχές, να έχει ακόμη πιο ανοικτούς ορίζοντες και να διαλέγεται κριτικά με ζητήματα και προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος και πολιτισμός¹⁶.

Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη θρησκευτική διάσταση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης

Η άποψη που θεωρεί το θρησκευτικό φαινόμενο ως «πολιτιστικό γεγονός» και τμήμα του ανθρώπινου πολιτισμού, με σαφείς επιπτώσεις στη δημόσια ζωή διεθνώς, μέρος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σωστή σχέση εκπαίδευσης και θρησκείας. Σαφέστατα, αποτελεί μια καίρια μετατόπιση από την ευρέως διαδεδομένη νεωτερική αντίληψη που έβλεπε στη θρησκεία απλώς ένα γεγονός της ιδιωτικής σφαίρας των ανθρώπων. Αν η σύγχρονη Ευρώπη είναι μετα-χριστιανική ή απλώς μετα-εκκοσμικευμένη κοινωνία παραμένει ζήτημα ανοικτό. Το βέβαιο είναι, πάντως, ότι αποτελεί μια ελεύθερη πολυθρησκευτική, πλουραλιστική και πολυπολιτισμική κοινωνία¹⁷.

Οι όποιες ηθικές και θρησκευτικές αξίες δεν μπορούν να εκλαμβάνονται δίχως σχέση και αναφορά με τις ίδιες τις θρησκευτικές κοινότητες που τις διαμόρφωσαν και συνεχίζουν να τις βιώνουν.

Ο διαπολιτισμικός διάλογος και η ευαισθητοποίηση σχετικά με τη θρησκευτική ετερότητα στην εκπαίδευση είναι χρήσιμο να προσλαμβάνει την πρόοδο και τα νέα στοιχεία που προκύπτουν στο πλαίσιο του διαχριστιανικού και διαθρησκειακού διαλόγου. Ο διάλογος αν δεν προκύπτει και δεν υιοθετείται από την εσωτερική δομή και ζωή των θρησκευτικών παραδόσεων, τότε κανένα πρόγραμμα για τη στήριξη της θρησκευτικής ετερότητας δεν θα ευοδωθεί ουσιαστικά και αποτελεσματικά.

Αρχές και αξίες όπως η ανοικτότητα, η ανεκτικότητα, η νηφαλιότητα, η οικουμενικότητα, η αποδοχή και ο σεβασμός του άλλου, της θρησκευτικής ετερότητας και του διαφορετικού πολιτισμού, η ειρηνική συνύπαρξη, ο διάλογος, η ελευθερία κ.ά., είναι ανάγκη να προκύψουν εσωτερικά μέσα από τις ίδιες τις θρησκευτικές παραδόσεις και κοινότητες, ως δική τους έκφραση και αναζήτηση. Οι αξίες αυτές υφίστανται κατά βάση στο εσωτερικό των χριστιανικών παραδόσεων. Χρειάζεται να επαναβεβαιωθούν στην πράξη και στην ίδια τη ζωή τους. Το ίδιο μπορεί να συμβαίνει και με άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

Όταν η διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση, ως συνάντηση, διάλογος και όσμωση όλων των γνωστικών αντικειμένων, εισάγεται πλέον στα εκπαιδευτικά μας συστήματα, όταν η διαπολιτισμική εκπαίδευση¹⁸ πραγματοποιεί ήδη τα πρώτα βήματά της, η θρησκευτική αγωγή δεν πρέπει να αυτοπεριορίζεται στην αποκλειστικότητα της δικής της περικλειστης και αυτάρεσκης αλήθειας, θριαμβολογώντας απλώς για το παρελθόν της, την παράδοσή της, την ορθότητά της...

Υφίσταται, όντως, η ανάγκη για μία θεολογική και διαθρησκευτική θεώρηση της πολυπολιτισμικότητας και θρησκευτικής ετερότητας. Το θρησκευτικό μάθημα δεν πρέπει απλώς να συνδεθεί, σχεδόν αθέλητα υπό την πίεση εξωτερικών παραγόντων, αλλά αυτό το ίδιο να γίνει πρωτοπόρο στη διαπολιτισμική αγωγή, κομίζοντας μίαν άλλη μαρτυρία για την αξία και ποιότητα της ζωής του ανθρώπου και του κόσμου. Μπορούμε να ξεκινήσουμε παροτρύνοντας τους μαθητές μας μέσα από τα υφιστάμενα μαθήματα ή με την ανάπτυξη διαπολιτισμικών προγραμμάτων και δραστηριοτήτων να γνωρίσουν τις τυχόν διαφορετικές θρησκείες των συμμαθητών τους, να ενημερωθούν για τις θρησκείες των γειτονικών χωρών, να μάθουν για τις διάφορες θρησκευτικές κοινότητες που υφίστανται στη χώρα τους, να συνδεθούν και αμοιβαία να γνωρίσουν μέσα από κοινά προγράμματα και συνεργασίες μίαν άλλη τάξη ή σχολείο από διαφορετική χώρα και θρησκεία. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η διαπολιτισμική διάσταση της θρησκευτικής ετερότητας¹⁹ μπορεί να εστιάσει κριτικά και διαλεκτικά στις θέσεις των θρησκειών για τα μεγάλα και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου και του κόσμου (φτώχεια, κοινωνική δικαιοσύνη, ανθρώπινα δικαιώματα, ειρήνη, φυσικό περιβάλλον, κοινωνική συνοχή κ.ά.). Προς αυτή την κατεύθυνση είναι απαραίτητα ειδικά και καινοτόμα επιμορφωτικά προγράμματα διαπολιτισμικής και διαθρησκευτικής αγωγής για τους εκπαιδευτικούς, τα οποία θα αξιοποιήσουν ποικίλες παιδαγωγικές προϋποθέσεις και διδακτικές μεθόδους.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. ενδεικτικά ΣΥΛΛ. ΤΟΜΟΣ *Ισλάμ και Φονταμενταλισμός, Ορθοδοξία και Παγκοσμιοποίηση*, εποπτεία-συντονισμός ύλης Παντελής Καλαϊτζίδης-Νίκος Ντόντος, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2004. ΤΕΡΖΑΚΗΣ ΦΩΤΗΣ, *Ανορθολογισμός, φονταμενταλισμός και*

- θρησκευτική αναβίωση*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998. ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ ΙΩΑΝΝΗ, *Τυφλοί στρατοί. Η Δύση και η απειλή του ισλαμικού φονταμενταλισμού*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2008. ROYOLIVIER, *Το παγκοσμιοποιημένο Ισλάμ*, εκδ. Scripta, Αθήνα 2006. ΝΤΑΝΙΕΛ ΖΑΝ, *Ο Θεός είναι φανατικός;*, μτφρ. Ανδρέας Πανταζόπουλος, επιμέλεια Σταύρος Ζουμπουλάκης, εκδ. Πόλις, Αθήνα 1998.
2. ΧΑΝΤΙΓΚΤΟΝ ΣΑΜΙΟΥΕΛ, *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*, μτφρ. Σήλια Ριζοθανάση, εκδ. TerzoBooks, Αθήνα 1999. Πρβλ. HUNTINGTON P. S., MCNEIL H. W., ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., ΣΤΟΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ Θ., ΖΟΥΡΑΡΙ Κ., *Η σύγκρουση Ανατολής-Δύσης και η πρόκληση Χάντινγκτον*, εισαγωγή Γ. Καραμπελιάς, εκδ. Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1998.
 3. ΚΕΡΕΛΓΙΛΕΣ, *Η επιστροφή του Θεού, Ισλαμικά, χριστιανικά, εβραϊκά κινήματα στην επανάκτηση του κόσμου*, εκδ. Λιβάνης, Αθήνα 1992.
 4. ΟΝΦΡΑΥΜΙΧΕΛ, *Πραγματεία περί αθεολογίας. Μεταφυσική της μεταφυσικής*, μτφρ. Σαπφώ Διαμάντη, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 2006. Dawkins Richard, *Η περί Θεού αυταπάτη*, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 2007.
 5. ΛΕΒΙΝΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΕΛ, *Ολότητα και άπειρο*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1989, σ. 90.
 6. ΖΗΖΙΟΥΛΑ ΙΩΑΝΝΗ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΠΕΡΓΑΜΟΥ, «Κοινωνία και ετερότητα», *Σύναξη* 76/2000, σ. 6.
 7. Σχολ. Εκκλ. Ιερ. 3,3,2 PG 4,137D. Βλ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ ΙΩΑΝΝΗ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΠΕΡΓΑΜΟΥ, «Αλήθεια, Ανεκτικότητα και Μονοθεϊσμός. Είναι δυνατός ένας διαθρησκειακός διάλογος;», *Βήμα Ιδεών*, τεύχος 3, Ιούλιος 2007, σ. 10.
 8. Βλ. σχετικά ΖΗΖΙΟΥΛΑ Δ. ΙΩΑΝΝΗ., ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΠΕΡΓΑΜΟΥ, «Κοινωνία και ετερότητα», *Σύναξη* 76/2000, σσ. 5-15· «Πολιτιστικές Ταυτότητες και Παγκοσμιοποίηση», στο *Πολιτιστικές «ταυτότητες» & «παγκοσμιοποίηση»*, *Κείμενα Συνεδρίου*, εκδ. Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια»-Εκπαιδευτήρια Γείτονα & Κωστέα - Γείτονα, Αθήνα 2003, σσ. 25-33· *Πολιτισμική διαφορετικότητα και αμοιβαία κατανόηση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Ετήσια Διάλεξη εις Μνήμη Κωνσταντίνου Λεβέντη, εκδ. Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία 2004. ΖΙΖΙΟΥΛΑΣ D. JOHN, *Communion and Otherness, Further Studies in Personhood and Church*, edided by Paul McPartlan, T&T Clark, London 2006. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ ΣΤ., «Πρόσωπο και ετερότητα. Δοκίμιο για μια θεολογία της ετερότητας», *Ίνδικτος* 21/2006, σσ. 87-125. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, «Ο θρησκευτικός πλουραλισμός της εποχής της εμφάνισης του χριστιανισμού και του σημερινού κόσμου», *Καθ' Οδόν* 16/2000, σσ. 19-22. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Χωρεπίσκοπος Τριμυθούντος, *Ο θρησκευτικός και εθνικός πλουραλισμός της νέας κοινωνίας του κόσμου*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2002. ΚΛΑΨΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, «Πολυπολιτισμός και Ορθοδοξία», στο *Η Ορθοδοξία στο Νέο Κόσμο*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 19-28. ΚΛΑΨΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (επιμ.), *Ορθόδοξες Εκκλησίες σε έναν πλουραλιστικό κόσμο, Ένας οικουμενικός διάλογος*, Πρόλογος Νίκος Κοτζιάς, μτφρ. Αριάδνη Αλαβάνου, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2006. CLAPSIS EMMANUEL, «The Orthodox Church in a pluralistic World», στο *Orthodoxy in Conversation. Orthodox Ecumenical Engagements*, εκδ. World Council of Churches Publications, σσ.127-150, Γενεύη 2000. CLAPSIS EMMANUEL (επιμ.), *The Orthodox Church in a pluralistic World, An Ecumenical Conversation*, εκδ. World Council of Churches Publications – Holy Cross

Orthodox Press, Geneva-Brookline 2004. ΠΑΝΤΕΛΗ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗ, «Πολυπολιτισμική πολυθρησκευτική κοινωνία και το κατηχητικό έργο της Εκκλησίας», *Θεολογία* 3/2009, σσ. 93-122.

9. ΜΠΟΛΤΕΤΣΟΥ Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Η Θεολογία της Πολυπολιτισμικότητας στην Καινή Διαθήκη. Η ευλογία της ετερότητας Συνέπειες και προεκτάσεις*, Αταλάντη 2000. ΓΚΙΤΣΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, «Πολυπολιτισμικότητα και θεολογικές προσεγγίσεις», *Καθ' Οδόν* 16/2000, σσ. 99-110. ΚΑΜΠΕΡΙΔΗ ΛΑΜΠΡΟΥ, *Δος μοι τούτον τον ξένον*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Ν. ΘΑΝΑΣΗ, *Ο Θεός μου ο Αλλοδαπός. Κείμενα για μιαν αλήθεια που είναι «του δρόμου»*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα ²2004. «Διδάσκοντας γύπτους και τσελεπήδες περί περιτομής και αβατάρα ή ο Θεός μου ο Αλλοδαπός», στο συλλ. τόμο *Πολυπολιτισμικότητα και Εκπαίδευση στον καιρό της Παγκοσμιοποίησης, Πρακτικά Συνεδρίου Αθήνα 28-29 Ιανουαρίου 2005, Γραφείο Νεότητας Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών και Παιδαγωγικό Ινστιτούτο*, έκδ. Γραφείου – Ιδρύματος Νεότητας Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών, Αθήνα 2007, σσ. 139-151. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ΠΕΤΡΟΣ, «Η Ορθόδοξη Εκκλησία μπροστά στην πρόκληση του πλουραλισμού και της μετανεωτερικότητας», στο συλλ. τόμο *Πολυπολιτισμικότητα και Εκπαίδευση στον καιρό της Παγκοσμιοποίησης, Πρακτικά Συνεδρίου Αθήνα 28-29 Ιανουαρίου 2005, Γραφείο Νεότητας Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών και Παιδαγωγικό Ινστιτούτο*, έκδ. Γραφείου – Ιδρύματος Νεότητας Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών, Αθήνα 2007, σσ. 81-93.
10. Ιδιόμελο ποίημα Γεωργίου του Ακροπολίτη, το οποίο ψάλλεται κατά την Μ. Παρασκευή. Το εντελώς «νεωτερικό» αυτό ποίημα της βυζαντινής υμνολογικής παράδοσης είναι πιθανό να εμπνέεται απευθείας από τον λόγον «εις την θεόσωμον ταφήν του Κυρίου» του αγ. Επιφανίου Κύπρου.
11. ΖΙΖΙΟΥΛΑΣ D. JOHN, *Being as Communion*, Grestwood-New York, 1985. *Communion and Otherness, Further Studies in Personhood and Church*, edided by Paul McPartlan, T&T Clark, London 2006. *Θέματα Εκκλησιολογίας*, εκδ. Υπηρεσίας Δημοσιευμάτων του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1991. ΖΗΖΙΟΥΛΑ ΙΩΑΝΝΗ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΠΕΡΓΑΜΟΥ, «Ο συνοδικός θεσμός, ιστορικά, εκκλησιαστικά και κανονικά προβλήματα», *Θεολογία* 2/2009, σσ. 5-41.
12. ΖΗΖΙΟΥΛΑ ΙΩΑΝΝΟΥ (νυν Μητρ. Περγάμου), «Από το προσωπείον εις το πρόσωπον. Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοιαν του προσώπου», στο συλλ. Τόμο *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος*, εκδ. Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 287-323. ΓΙΑΝΝΑΡΑ ΧΡΗΣΤΟΥ, *Το πρόσωπο και έρως*, εκδ. Δόμος, Αθήνα ⁴1987. ΝΕΛΛΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ, *Ζώνον Θεούμενον. Προοπτικές για μία ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου*, εκδ. Εποπτεία, Αθήνα ¹1979.
13. Βλ. σχετικά ΚΑΜΠΕΡΙΔΗ ΛΑΜΠΡΟΥ, *Δος μοι τούτον τον ξένον*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006. KEARNEY RICHARD, *Ξένοι, Θεοί και Τέρατα*, μτφρ. Νίκος Κουφάκης, Πρόλογος Νικόλας Σεβαστάκης, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006.
14. Βλ. ισχύοντα προγράμματα σπουδών ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ, Φ.Ε.Κ. τεύχος Β' αρ. φύλλου 304/13-03-2003, έκδ. Παιδαγωγικού Ινστιτούτου/ΥΠΕΠΘ, Τόμος Α', Αθήνα 2003, σσ. 3867-3914.
15. Βασικές όψεις της συζήτησης αυτής αλλά και ειδική βιβλιογραφία γύρω από την φυσιογνωμία και τον χαρακτήρα του μαθήματος βλ. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ, «Η φυσιογνωμία και ο χαρακτήρας του θρησκευτικού μαθήματος. Η θρησκευτική αγωγή στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες», στο συλλ. τόμο *Τα Θρησκευτικά ως*

μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού, Εισηγήσεις Σεμιναρίου, έκδ. Διακοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Ορθοδοξίας –Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2005, σσ. 126-144 και *Σύναξη* 93/2005, σσ. 39-52. «Το μάθημα των θρησκευτικών στη δημόσια εκπαίδευση. Φυσιολογία, σκοποί, περιεχόμενο, νέα βιβλία, διαθεματική προσέγγιση, ευρωπαϊκή προοπτική, θεολογία της ετερότητας», στα Πρακτικά της Επιστημονικής Ημερίδας, *Τα Θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Απέναντι στις προκλήσεις των καιρών*, έκδ. Ι. Μητροπόλεως Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως, Νεάπολη Θεσσαλονίκης 2007, σσ. 34-108. ΜΑΓΡΙΠΛΗΣ Γ. Δ., «Η εκπαίδευση υπό το φως των νέων συνθηκών. Προβληματισμοί για το μέλλον της θρησκευτικής παιδείας», *Σύναξη* 93/2005, σσ. 60-66.

16. Βλ. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ, «Υπόμνημα σχετικά με την εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ περί απαλλαγής από τα Θρησκευτικά», από κοινού με τους Γεώργιο Στάθη και Παντελή Καλαϊτζίδη, *Σύναξη* 108/2008, σσ. 77-79.
17. Βλ. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ, «Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος στην εκπαίδευση, Σχόλιο σε μια Σύσταση», *Αναλόγιον* 7/2005, σσ. 194-195. ΖΟΡΜΠΑ ΚΩΝ/ΝΟΥ, *Το θρησκευτικό φαινόμενο και το Μάθημα των Θρησκευτικών στην προοπτική του ευρωπαϊκού μέλλοντος*, εκδ. Τέρτιος, Βόλος 2006.
18. Βλ. ΚΑΝΑΚΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ-ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ ΒΟΥΛΑ, *Διαπολιτισμική Αγωγή*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα ²1998. ΠΕΤΡΟΥ Σ. ΙΩΑΝΝΗΣ, *Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2003· εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη ²2005. ΓΚΟΒΑΡΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2001.
19. Βλ. ΚΕΑΣΤΙΟΝ (επιμ.), *Θρησκευτική ετερότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση: ένα βοήθημα για τα σχολεία*, μτφρ. Ναυσικά Χαραλαμπίδου-Άγγελος Βαλλιανάτος, επιμέλεια ελληνικής έκδοσης, Άγγελος Βαλλιανάτος, έκδ. Συμβουλίου της Ευρώπης, 2009. ΚΟΥΚΟΥΝΑΡΑ – ΛΙΑΓΚΗ ΜΑΡΙΟΥ, *Ο Θεός ο δικός μου, ο δικός σου. Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Ετερότητα*, Έρευνα για τη διαπολιτισμική επικοινωνία, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2009. GRIMMITT M., «Religious Education and the Ideology of Pluralism», *British Journal of Religious Education*, 16/1994, no 3, σσ. 133-147.

**Για τον διάλογο των θρησκειών και των πολιτισμών στο μάθημα των
Θρησκευτικών**

*Σχόλια και προτάσεις για το χαρακτήρα και τη διδακτική πράξη του
θρησκευτικού μαθήματος στην υπό διαμόρφωση πολυπολιτισμική ελληνική
κοινωνία**

Παντελής Καλαϊτζίδης**

Η πρόκληση της παγκοσμιοποίησης και η πραγματικότητα των πολυπολιτισμικών κοινωνιών, με την όσμωση των λαών, των πολιτισμών και των θρησκειών, θέτουν επιτακτικά στη συνάφεια της παρούσας συζήτησης το πρόβλημα της θρησκευτικής ετερότητας και ελευθερίας, της ανοχής του διαφορετικού και της σχέσης με τον «άλλον». Η εμφάνιση και εδραίωση ποικίλων ετεροτήτων (εθνικών, φυλετικών, θρησκευτικών, ιδεολογικών, κοινωνικών, ηλικιακών κλπ) στη ζωή των ανθρώπων και των κοινωνιών, οδήγησαν στην απώλεια του ομογενοποιημένου κοινωνικού και θρησκευτικού χώρου και στη ριζική μεταμόρφωση των κλειστών παραδοσιακών κοινωνιών, καθιστώντας απτή και ψηλαφητή πραγματικότητα τη θεωρία του παγκόσμιου χωριού. Η παγκοσμιοποίηση, που συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη, την επανάσταση της πληροφορικής, τις ραγδαίες γεωπολιτικές μεταβολές και τις συνακόλουθες πληθυσμιακές μετακινήσεις, σημαδεύεται από ριζικές ανακατατάξεις και αναμίξεις πληθυσμών και πολιτισμών, αποδεικνύοντας χίμαιρα τις θεωρίες του πολιτικού, πολιτιστικού και ειδικότερα θρησκευτικού απομονωτισμού, και καθιστώντας εξαιρετικά επείγον και επίκαιρο το αίτημα της θρησκευτικής συνύπαρξης και του διαλόγου των θρησκειών και των

* Ελληνική απόδοση εισήγησης στο διεθνές συνέδριο «Christian-Muslim Relations in 21st Century Europe» που διοργανώθηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Ευρωπαϊκής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) με την υποστήριξη του European Science Foundation, Αθήνα, 26-27 Νοεμβρίου 2004. Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Νέα Παιδεία*, τχ. 121, 2007, σσ. 121-141. Συντομευμένη απόδοση του ίδιου κειμένου στα γαλλικά (με την παράλειψη κυρίως των υποσημειώσεων και ορισμένων αποκλειστικά ελληνικού ενδιαφέροντος παραγράφων): «Le dialogue des religions et des cultures dans l'enseignement public grec: situation actuelle et perspectives futures», στον τόμο: Christine Megnès-Le Pape (dir.), *L'enseignement des religions: Approches laïques et religieuses*, Presses de l'Université Toulouse 1 Capitole, Toulouse, 2010, pp. 279-286.

** Ο Παντελής Καλαϊτζίδης, Δρ. Θ. είναι Διευθυντής της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών της Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος και Αλμυρού. Διετέλεσε Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

πολιτισμών. Είμαστε της γνώμης πως ο διάλογος αυτός αφορά τόσο την εκπαίδευση γενικά, όσο και τη θεολογία και το μάθημα των Θρησκευτικών ειδικότερα.

Πράγματι, στο σημερινό πολυπολιτισμικό περιβάλλον καλούμαστε να διατυπώσουμε μία θεολογία της ετερότητας και να επεξεργαστούμε μία ανοιχτή εκδοχή της ταυτότητας. Η τελευταία, σε μια ευρύτερη πνευματολογική και εσχατολογική προοπτική περικλείει και την ετερότητα, καθώς «ο άλλος γίνεται οντολογικό μέρος της ταυτότητάς μας», και «η ετερότητα δεν αποτελεί απειλή για την ενότητα, αλλά *εκ των ων ουκ άνευ* προϋπόθεσή της», στο βαθμό που «η ετερότητα είναι *συστατική* της ενότητας, και όχι επακόλουθό της», για να θυμηθούμε τη διατύπωση του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα¹. Η φονταμενταλιστική αναδίπλωση και η παραδοσιαρχία, η άρνηση της νεωτερικότητας και της πραγματικότητας των πολυπολιτισμικών κοινωνιών, η απόρριψη του διαλόγου και του «άλλου», η ελληνοκεντρική και εθνικιστική εκδοχή του χριστιανικού κηρύγματος και του εκκλησιαστικού γεγονότος, είναι πειρασμοί που καλείται διαρκώς να αποκρούει και να υπερβαίνει η ορθόδοξη θεολογία.

Ο χαρακτήρας και η διδακτική πράξη του μαθήματος των Θρησκευτικών στο περιβάλλον της πολυπολιτισμικότητας δεν μπορούν να εγκλωβίζονται στα παραδείγματα και τις λύσεις του παρελθόντος ούτε να εξακολουθήσουν να αγνοούν τις κατακτήσεις της νεωτερικότητας και να φαντάζονται την μετανεωτερικότητα ως επιστροφή ή καταφυγή στο προμοντέρνο παρελθόν. Οφείλουμε με τόλμη, ευρηματικότητα, φαντασία, αλλά και με πιστότητα στην παράδοση που «ελευθερώνει και ζωοποιεί», να προβληματιστούμε και να καταθέσουμε προτάσεις και λύσεις για το αύριο του θρησκευτικού μαθήματος, πέρα από τον εφησυχασμό, την πνευματική αυτάρκεια και νωθρότητα.² Στην κατεύθυνση αυτή προσπαθεί να

¹ Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου (Ζηζιούλα), «Κοινωνία και ετερότητα», *Σύναξη*, τχ. 76, 2000, σ. 10, 9. Από τις ελάχιστες ορθόδοξες συμβολές στην προοπτική μιας θεολογίας της ετερότητας βλ. Em. Clapsis, «The Orthodox Church in a Pluralistic World», στη συλλογή άρθρων του: *Orthodoxy in Conversation. Orthodox Ecumenical Engagements*, WCC Publications-Holy Cross Orthodox Press, Geneva-Brookline, Massachusetts, 2000, σ. 127-150.-Τρ. Μπολτέτσου, *Η θεολογία της πολυπολιτισμικότητας στην Καινή Διαθήκη. Η ευλογία της ετερότητας*, Αταλάντη, 2000.

² Για μία πρώτη επισκόπηση των διαφόρων μοντέλων και των προτάσεων αναφορικά με τη θρησκευτική αγωγή, βλ. T. J. Lovat, *What is this thing called Religious Education? Summary, Critique and a New Proposal*, Wentworth Falls (Australia), 1989.- A. Wright, *Religious Education in the Secondary School. Prospects for Religious Literacy*, London, 1993. Συζήτηση και κριτική παρουσίαση

κινηθεί η παρούσα εισήγηση που αναπτύσσεται σε τρία στάδια: α) εξετάζει την κρατούσα κατάσταση γύρω από το μάθημα των Θρησκευτικών στην σημερινή ελληνική πραγματικότητα, β) καταδεικνύει τα αδιέξοδα και τις αντιφάσεις του ισχύοντος μοντέλου θρησκευτικού μαθήματος, και γ) παρουσιάζει εναλλακτικές ιδέες και προτάσεις για ένα νέο πλαίσιο οργάνωσης του θρησκευτικού μαθήματος, που θα υπερβαίνει την πόλωση παραδοσιαρχίας και εκσυγχρονισμού, φονταμενταλισμού και νεωτερικότητας. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, το σχολικό θρησκευτικό μάθημα, αποβάλλοντας τον ομολογιακό κατηχητικό του χαρακτήρα και υιοθετώντας τον γνωσιακό χαρακτήρα, που θεωρεί πρωταρχικό το κριτήριο του πολιτισμού, τη συνεισφορά, δηλαδή, της θρησκείας και της θεολογίας στον πολιτισμό, θα μπορέσει, χωρίς να αποκόπτεται ριζικά και βίαια από τον κορμό της παράδοσης, να ενσωματώσει και στοιχεία διαπολιτισμικότητας και διαθρησκευτικότητας, που θα το καταστήσουν συμβατό με την πλουραλιστική μας κοινωνία.

Η διαπολιτισμικότητα και η πολυπολιτισμικότητα³ είναι όροι που επιχειρούν να περιγράψουν και να αποδώσουν την κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα των σύγχρονων πολυεθνικών πολυθρησκευτικών πλουραλιστικών κοινωνιών, όπου η ετερότητα και το δικαίωμα στη διαφορά είναι θεμελιώδης κανόνας και βασική αρχή για την ειρηνική και δημιουργική συνύπαρξη. Βέβαια, η «νέα αυτή πραγματικότητα» δεν είναι τελικά απολύτως νέα, καθώς από την ιστορία γνωρίζουμε ότι σχεδόν παντού και πάντοτε –και ιδιαίτερα μάλιστα στις μεγάλες πολυεθνικές αυτοκρατορίες της Μεσογείου και της Κεντρικής Ευρώπης– είχαμε ανάμειξη φυλών, γλωσσών, θρησκειών και πολιτισμών. Για να είμαστε μάλιστα ακριβείς, μάλλον το αντίθετο μοιάζει να είναι αληθινό, καθώς από τη σκοπιά της μακροϊστορίας, περιπτώσεις εθνικά ομοιογενών μονοπολιτισμικών κοινωνιών ή κρατών, όπως η νεώτερη Ελλάδα, αποτελούν εξαίρεση και διάλειμμα στην παγκόσμια ιστορία. Αυτό όμως που είναι σίγουρα νέο είναι ότι στις σύγχρονες κοινωνίες, σε αντίθεση με το αυτοκρατορικό/αυταρχικό μοντέλο,

των σχετικών απόψεων της διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας στο Όλγας Γριζοπούλου, «Γύρω από το διάλογο για το μάθημα των Θρησκευτικών», *Σύναξη*, τχ. 83, 2002, 61-73.

³ Βλ. αντί πολλών για τη διασάφηση των σχετικών όρων: Μ. Δαμανάκη, «Πολυπολιτισμική-διαπολιτισμική αγωγή. Αφετηρία, στόχοι, προοπτικές», *Τα Εκπαιδευτικά*, 16/1989, σ. 75-87.– Κ. Δεληκωνσταντή, *Τα δικαιώματα του ανθρώπου. Δυτικό ιδεολόγημα ή οικουμενικό ήθος;*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1995, σ. 109-117.

προϋπόθεση της πολυπολιτισμικότητας και του πλουραλισμού είναι η δημοκρατία, η αναγνώριση και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για τη χώρα μας, βέβαια, αυτές οι αλλαγές συνιστούν ένα τεράστιο άλμα, αν σκεφτεί κανείς ότι από το τέλος της στρατιωτικής δικτατορίας έχουν περάσει μόλις τριάντα χρόνια, ενώ η μετάβαση από το μοντέλο του αυταρχικού μετεμφυλιακού εθνοκεντρικού κράτους στο καθεστώς της φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ευρωπαϊκού τύπου, είναι ακόμη πιο πρόσφατη. Στο ίδιο χρονικό διάστημα, η Ελλάδα από χώρα εξαγωγής μεταναστών, μετατράπηκε, κυρίως μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Έτσι, η βασική πρόκληση που καλείται να αντιμετωπίσει σήμερα η πολυπολιτισμική πια ελληνική κοινωνία μοιάζει να αφορά κυρίως στην οργάνωση των σχέσεων μεταξύ των ντόπιων και των αλλοδαπών κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η συνάντησή τους να μην οδηγήσει σε συγκρούσεις, αλλά στην αλληλογνωριμία, την αμοιβαία κατανόηση και τη δημιουργική αλληλεπίδραση των πολιτισμών τους. Μεγάλο μέρος ευθύνης για την υλοποίηση αυτού του στόχου πέφτει στο σχολείο και την εκπαίδευση που καλούνται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία προϋποθέσεων αποδοχής και αναγνώρισης του πλουραλισμού και της ετερότητας ως βασικών γνωρισμάτων του κοινωνικού γίνεσθαι.⁴ Στην κατεύθυνση αυτή φρονούμε ότι ένα ανανεωμένο και ανοιχτό θρησκευτικό μάθημα θα μπορούσε να παίξει έναν πολύ ουσιαστικό ρόλο.

I.

Προκειμένου όμως για το μάθημα των Θρησκευτικών στην υπό διαμόρφωση πολυπολιτισμική ελληνική κοινωνία, οφείλουμε πριν από όλα να γνωρίζουμε την κρατούσα κατάσταση και ακολούθως να εξετάσουμε τα αδιέξοδα και τις αντιφάσεις της παρούσας φυσιογνωμίας του μαθήματος.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση) είναι ένα από τα υποχρεωτικά μαθήματα και έχει στην πράξη το χαρακτήρα της ορθόδοξης κατήχησης και ομολογίας,

⁴ Βλ. σχετικά, Γ. Τσιάκαλου, *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.

χωρίς όμως αυτό ρητώς να δηλώνεται από την κείμενη νομοθεσία⁵ και χωρίς να είναι, στην εκπαιδευτική πράξη, πάντα αυτή η κατεύθυνσή του. Σύμφωνα με την καθιερωμένη ερμηνεία, που οφείλεται στην πολιτική πρακτική, στην μέχρι πρότινος σχεδόν απόλυτη ομοιογένεια, από θρησκευτική άποψη, του πληθυσμού της Ελλάδος, αλλά και στο βάρος των ιστορικών δεσμών Ελληνισμού και Ορθοδοξίας,⁶ ο χαρακτήρας αυτός απορρέει από την συνταγματικά κατοχυρωμένη σχέση κράτους και Εκκλησίας, όπως διαχρονικά αποτυπώνεται στα ελληνικά Συντάγματα, και στο τελευταίο από αυτά, το τροποποιημένο του 1975, το οποίο, στο άρθρο 3, § 1, χαρακτηρίζει την Ορθόδοξη Εκκλησία ως την «επικρατούσα θρησκεία».⁷ Ο ορισμός, παράλληλα, ως σκοπού της παιδείας, της ανάπτυξης της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης (άρθρο 16, § 2),⁸ και η συνακόλουθη νομοθετική κατοχύρωση (ν. 1566/85) αυτού του σκοπού που εξειδικεύεται μάλιστα ως η καλλιέργεια των «γνήσιων στοιχείων της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης», εμπέδωσε και ενδυνάμωσε τον κατηχητικό ομολογιακό χαρακτήρα του θρησκευτικού μαθήματος, που ούτως ή άλλως όμως αποτελούσε καθεστώς στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, από γενέσεως ελληνικού κράτους. Ασφαλιστική δικλείδα προς

⁵ Στους ειδικούς μάλιστα σκοπούς του μαθήματος στο Γυμνάσιο, όπως καθορίζονται από τον αρμόδιο φορέα της πολιτείας, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, στο νέο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών (Φ.Ε.Κ., τχ. Β', αριθμ. 303/13-03-2003, σ. 3893), αναφέρονται τα εξής:

«Με τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Γυμνάσιο, οι μαθητές επιδιώκεται:

Να ενημερωθούν για την υφή του θρησκευτικού φαινομένου.

Να γνωρίσουν ιδιαίτερα τον Χριστιανισμό, κατεξοχήν την Ορθοδοξία, μέσα από την Αγία Γραφή, τους Πατέρες και τη ζωντανή παράδοση της Εκκλησίας, και να τοποθετηθούν υπεύθυνα.

Να συνειδητοποιήσουν ότι ο Χριστιανισμός δίνει προτάσεις στον σύγχρονο κόσμο για τη συνοχή του, αλλά και για την ποιότητα της ζωής.

Να αξιοποιήσουν την προσφορά του μαθήματος, ώστε να συνειδητοποιήσουν τη δύναμη του μηνύματος του Ευαγγελίου και να καλλιεργήσουν το ήθος και την προσωπικότητά τους, να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στον σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό και να βοηθηθούν να πάρουν έμπρακτα θέση.

Να αντιληφθούν ότι το αυθεντικό χριστιανικό μήνυμα είναι υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό.

Να αντιληφθούν την πολυπολιτισμική, πολυφυλετική και πολυθρησκευτική δομή των σύγχρονων κοινωνιών.

Να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη διαχριστιανικής και διαθρησκευτικής επικοινωνίας».

⁶ «Δεσμών», με τη διπλή έννοια: δεσμά και δεσμοί, βλ. Το σχετικό αφιέρωμα του θεολογικού περιοδικού *Σύναξη*: «Εκκλησία και έθνος, δεσμά και δεσμοί», τχ. 79, 2001.

⁷ Η σχέση του θρησκευτικού μαθήματος με την συνταγματική διάταξη περί «επικρατούσας θρησκείας» εξετάζεται στη μελέτη μας: «Το θρησκευτικό μάθημα και ο χωρισμός κράτους και Εκκλησίας», στον αφιερωματικό τόμο: «Θρησκεία και Εκπαίδευση» του περιοδικού, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τ. 18/2006 (υπό δημοσίευση).

⁸ Από την πλούσια σχετική συζήτηση βλ. την πρόσφατη συμβολή του Β. Βουτσάκη, «Παιδεία και ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης», *Νομοκανονικά*, έτος Γ', τχ. 1, Απρίλιος 2004, σ. 11-56, όπου μεταξύ άλλων επισημαίνεται σε τι συνίσταται η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης σε μια δικαιοκρατική πολιτεία.

την κατεύθυνση ενός σύγχρονου κράτους δικαίου για όλα τα παραπάνω αποτελεί το μη τροποποιήσιμο άρθρο 13 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει το απαραβίαστο της θρησκευτικής ελευθερίας.

Όσον αφορά στο περιεχόμενο του μαθήματος, που αντανακλάται στα ισχύοντα αναλυτικά προγράμματα, στη δευτεροβάθμια τουλάχιστον εκπαίδευση, ακολουθείται η τετραμερής διαίρεση και ο εγκυκλοπαιδισμός των ομολογιακών θεολογικών σχολών του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, προσαρμοσμένα βέβαια επί το ορθόδοξο. Έτσι, οι τέσσερις κλάδοι της θεολογικής επιστήμης (ερμηνευτικός, ιστορικός, συστηματικός, πρακτικός), ορίζουν και τα περιεχόμενα του σχολικού θρησκευτικού μαθήματος στο Γυμνάσιο και το Λύκειο, χωρίς ποτέ να αμφισβητηθεί σοβαρά, από παιδαγωγική αλλά και θεολογική σκοπιά, η σκοπιμότητα και η χρησιμότητα αυτής της αντιγραφής.⁹ Το πρόγραμμα του θρησκευτικού μαθήματος περιλαμβάνει λοιπόν Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Εκκλησιαστική Ιστορία, Δογματική και Λατρεία, Θρησκευσιολογία και Ηθική. Όλα αυτά τα στοιχεία, με περισσότερο τονισμένη τη βιωματική διάσταση, αλλά και σε απλούστερη μορφή, χωρίς την αυστηρή γραμμική τετραμερή διαίρεση, διδάσκονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, από την τρίτη έως την έκτη τάξη.

Πολλές φορές, βέβαια, τα πράγματα στην πράξη και την τάξη είναι πολύ διαφορετικά, με περισσότερη ελευθερία εκ μέρους των διδασκόντων στην επιλογή της ύλης και τις διδακτικές μεθόδους, καθώς τα Θρησκευτικά είναι μεν εξεταζόμενο μάθημα, αλλά ο βαθμός τους δεν υπολογίζεται για την εισαγωγή των υποψηφίων στο Πανεπιστήμιο. Αυτό παρέχει τη δυνατότητα σε αρκετούς διδάσκοντες να υπερβαίνουν στην πράξη και τον ομολογιακό κατηχητικό χαρακτήρα του μαθήματος, και τον εγκυκλοπαιδισμό του, δίνοντας του μια πιο φιλελεύθερη και ταυτόχρονα πιο μαθητοκεντρική διάσταση. Για να είμαστε όμως ακριβείς, στοιχεία υπέρβασης του κατηχητικού ομολογιακού χαρακτήρα του θρησκευτικού μαθήματος συναντούμε ήδη και σε κάποια από τα ισχύοντα σχολικά εγχειρίδια (όπως για παράδειγμα της Β' Γυμνασίου

⁹ Ας μας επιτραπεί στη συνάφεια αυτή να παραπέμψουμε στην κριτική που ασκούμε στο εν λόγω φαινόμενο, βλ. σχετικά, Π. Καλαϊτζίδη, «Θεολογικός "αυτοσχεδιασμός" ή προγραμματισμός και αξιολόγηση; Εναλλακτικές προτάσεις για τη διδασκαλία και την αξιολόγηση των Θρησκευτικών στο Ενιαίο Λύκειο». Εισήγηση στην Α' Συνάντηση Θεολόγων Καθηγητών, Βόλος, 16/17-4-1999, που δημοσιεύεται στον τόμο των πρακτικών: Π. Καλαϊτζίδη (επιμ.), *Γιατί "Θρησκευτικά" σήμερα;*, Δόμος, Αθήνα, 2000, σ.46-48.

και εν μέρει της Γ' Λυκείου), ενώ από την άλλη θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η σχετική ελευθερία που διαθέτουν οι διδάσκοντες δίνει σε κάποιους από αυτούς την ευκαιρία όχι απλώς να κάνουν κατήχηση μέσα στην τάξη (πράγμα που δεν απαγορεύεται), αλλά και να εκτρέψουν το μάθημα σε φονταμενταλιστική κατεύθυνση, καθώς κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας τους καταφέρονται εναντίον των δυτικών χριστιανών, των Εβραίων, του Ισλάμ, του οικουμενικού και διαθρησκειακού διαλόγου, της νεωτερικότητας, της παγκοσμιοποίησης κλπ, προβάλλοντας ως πρότυπο χριστιανικής ζωής κάποιες σημαντικές, κατά τα άλλα, μορφές του σύγχρονου μοναχισμού (στοιχεία που καταφανώς είναι εκτός του επίσημου πλαισίου του μαθήματος). Η συγκεκριμένη αυτή εκτροπή βρίσκει συχνά το αντίστοιχό της στην αναβίωση του εθνοκεντρικού ή και εθνικιστικού λόγου, που τα εγκεκριμένα εγχειρίδια των Θρησκευτικών έχουν εν πολλοίς ξεπεράσει, αλλά που εξακολουθεί να στοιχειώνει την εκκλησιαστική, πνευματική αλλά και εκπαιδευτική μας πραγματικότητα.¹⁰ Το θρησκευτικό μάθημα τότε εγκαλείται για θρησκευτικό δογματισμό και κατηχητική μονοφωνία, για εθνοκεντρισμό και εγκλωβισμό στην μονοπολιτισμικότητα.

Δυνατότητα εξαίρεσης από το υποχρεωτικό θρησκευτικό μάθημα προβλέπεται μόνο για τους μη ορθόδοξους μαθητές¹¹ («άθρησκους», «ετερόδοξους», «ετερόθρησκους» σύμφωνα με παλιότερη απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας και παλαιότερη σχετική εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων),¹² ενώ με νεώτερη απόφαση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και ακολούθως με πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη, η απαλλαγή από το θρησκευτικό μάθημα ζητείται να χορηγείται με απλή επίκληση των

¹⁰ Το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού στην ελληνική εκπαίδευση είναι ούτως ή άλλως ευρύτερο και υπερβαίνει κατά πολύ το περιεχόμενο και τη διδακτική πράξη του θρησκευτικού μαθήματος. Για το ζήτημα του εθνοκεντρισμού στην εκπαίδευση, βλ. τις σχετικές μελέτες στην κλασική πια έκδοση των Α. Φραγκουδάκη-Θ. Δραγώνα (επιμ.), *«Τί είναι η πατρίδα μας;»*. *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Δεύτερη έκδοση, εκδ. «Αλεξάνδρεια», Αθήνα, χ. χ. Για τις ειδικότερες πτυχές του φαινομένου βλ. Γ. Φλουρή-Π. Καλογιαννάκη, «Εθνοκεντρισμός και εκπαίδευση. Η περίπτωση των Βαλκάνιων λαών και των Τούρκων στα ελληνικά σχολικά βιβλία», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 23, 1996, σ. 207-248.– ΑΠΘ, Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου (επιμ.), *Η εικόνα του «Άλλου»/Γείτονα στα σχολικά βιβλία των βαλκανικών χωρών*, εκδ. Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2000.

¹¹ Βλ. την υπ' αριθμ. 61723/Γ2/13-06-2002 εγκύκλιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

¹² Βλ. την απόφαση 3356/95 του Σ. τ. Ε. και την εγκύκλιο Γ2/8904/29-11-1995 του ΥΠΕΠΘ.

πεποιθήσεων των ενήλικων μαθητών ή των γονέων τους,¹³ χωρίς όμως τούτο να έχει γίνει δεκτό από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας. Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως δεν είναι λίγοι οι μαθητές εκείνοι που αν και δικαιούνται εξαίρεση από το συγκεκριμένο μάθημα των Θρησκευτικών, οι ίδιοι προτιμούν και ζητούν να παραμείνουν στην τάξη, αποφεύγοντας να κάνουν χρήση του σχετικού δικαιώματος που ο νόμος τους παρέχει.

II.

Είναι προφανές πως το παραπάνω μοντέλο θρησκευτικού μαθήματος, που συντομογραφικά περιγράψαμε με τον κίνδυνο σχηματοποιήσεων και απλοποιήσεων, αποτελεί κατάλοιπο μιας άλλης εποχής: της εποχής των κλειστών μονοπολιτισμικών εθνικών κρατών, όταν ήταν ακόμη αδιανόητες οι σημερινές εξελίξεις, και όταν η ισχύς των ανθρωπίνων και ατομικών δικαιωμάτων (και ιδιαίτερα της θρησκευτικής ελευθερίας) ήταν αρκετά περιορισμένη. Αποτελεί επίσης, το συγκεκριμένο μοντέλο θρησκευτικού μαθήματος, μεταφορά ενός παραδείγματος που αφ' ενός είναι ξένο προς τις προϋποθέσεις της ορθόδοξης αγωγής και της εκκλησιαστικής κατήχησης και αφ' ετέρου είναι πια ξεπερασμένο και στον ίδιο τον τόπο που το γέννησε, στην καθολική ή προτεσταντική Ευρώπη. Ένα τέτοιου είδους θρησκευτικό μάθημα μοιάζει να αποτελεί ξένο σώμα και κραυγαλέα παραφωνία στο πρόγραμμα του σύγχρονου δημοκρατικού ευρωπαϊκού σχολείου, που έχει θέσει ως θεμελιώδη αρχή και προτεραιότητά του την θρησκευτική ουδετερότητα, τον σεβασμό της θρησκευτικής ελευθερίας και των ατομικών δικαιωμάτων. Όλα αυτά οδήγησαν πολλούς να αμφισβητήσουν έντονα, με βάση τις αρχές της ανεξιθρησκίας και της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης, τη θέση και τη σκοπιμότητα ύπαρξης σχολικού θρησκευτικού μαθήματος στο πρόγραμμα του ελληνικού δημόσιου σχολείου. Γι' αυτό και πολύ συχνά τίθεται θέμα αλλαγής παραδείγματος, ή με άλλα λόγια, φυσιογνωμίας και χαρακτήρα του θρησκευτικού μαθήματος.

¹³ Βλ. την υπ' αριθμ. 77^Α/25-06-2002 Απόφαση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Πρβλ. το υπ' αριθμ. 19905.04.2.1/15-11-2004 Πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη, όπως δημοσιεύεται (κατόπιν σχετικής αδείας) στο περιοδικό *Σύναξη*, τχ. 93, 2005, σ. 99-101. Θεολογικός και παιδαγωγικός σχολιασμός των παραπάνω αποφάσεων/πορισμάτων από τους Στ. Γιαγκάζογλου και Αγγ. Βαλλιανάτο, στο ίδιο τεύχος της *Σύναξης*, σ. 102-105 και 105-106 αντιστοίχως.

Η αμφισβήτηση αυτή, κατά τη γνώμη μας, τα επόμενα χρόνια θα ενταθεί και θα πολλαπλασιαστεί ακόμη περισσότερο για τους εξής κυρίως λόγους:

α) Γιατί θα έχει ολοκληρωθεί η βαθμιαία και αναπότρεπτη μετατροπή της ελληνικής κοινωνίας –και συνακόλουθα και της εκπαίδευσης– σε πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική, όπου δύσκολα θα γίνεται ανεκτή η μονοπώληση της θρησκευτικής αγωγής από μία μόνο θρησκεία, έστω και την «επικρατούσα». Εξάλλου το ελληνικό σύνταγμα του 1975, στις διατάξεις του οποίου αρέσκονται να θεμελιώνουν τα επιχειρήματά τους οι θεολόγοι και οι υπερασπιστές του κατηχητικού ομολογιακού χαρακτήρα του μαθήματος, δεν μιλάει μόνο για «επικρατούσα θρησκεία» (άρθρο 3, § 1) και «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης» (άρθρο 16, § 2), αλλά και για «το απαραβίαστο της θρησκευτικής ελευθερίας» (άρθρο 13, § 1). Το ίδιο και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α.) (άρθρο 9, § 1) ρητώς ορίζει ότι: «Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας. Το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως ή συλλογικώς, δημοσία ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας, και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων ή τελετουργιών». Το πρόβλημα λοιπόν θα τεθεί με τρόπο αμείλικτο εντός ολίγου, αν δεν έχει ήδη τεθεί, καθώς θα έχει ολοκληρωθεί η ενσωμάτωση της Ελλάδος στο ευρωπαϊκό γίννεσθαι και θα έχει ωριμάσει το αίτημα της ανεξιθρησκίας και του σεβασμού της ελευθερίας της συνειδήσεως. Καθώς ακόμη πολλά σχολεία, εξαιτίας της νέας πραγματικότητας που ανέδειξε την Ελλάδα σε χώρα υποδοχής μεταναστών, όχι απλώς περιέχουν από θρησκευτική άποψη μεικτές τάξεις, αλλά κάποιες φορές –όπως ήδη φαίνεται σε διάφορες συνοικίες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης– περιέχουν τάξεις με σχεδόν αμιγή αλλόθρησκο πληθυσμό.

β) Γιατί ο συνδυασμός υποχρεωτικότητας και κατηχητικού ομολογιακού μαθήματος δεν μπορεί για πολύ ακόμη να επιβιώσει. Θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι δεν μπορούμε και υποχρεωτικό θρησκευτικό μάθημα να έχουμε (και μάλιστα με την αξίωση να αξιολογείται) και το μάθημα αυτό να είναι στην ουσία μάθημα κατήχησης μιας ορισμένης χριστιανικής ομολογίας, της ορθόδοξης χριστιανικής εν προκειμένω. Πουθενά αλλού στον προηγμένο κόσμο απ' όσο γνωρίζω –με την εξαίρεση ίσως της

Νορβηγίας και της ειδικής περίπτωσης της Ιρλανδίας– δεν υφίσταται ο προβληματικός συνδυασμός υποχρεωτικότητας και κατηχητισμού.¹⁴ Εάν από την πλευρά της «επικρατούσας θρησκείας» κάποιοι επιμείνουν σε αυτό το μοντέλο θρησκευτικού μαθήματος (κυρίως η Διοικούσα Εκκλησία και η Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων-Π.Ε.Θ.), είναι βέβαιο ότι εντός ολίγου και άλλες θρησκευτικές κοινότητες θα διεκδικήσουν αυτό το «δικαίωμα» ή «προνόμιο». Γιατί όπως διευκρινίζεται στο Α΄ Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Σύμβαση της Ρώμης, άρθρο 2), «ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσιν την μόρφωσιν και την εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις».¹⁵ Το δημόσιο σχολείο όμως δεν

¹⁴ Για την πραγματικότητα και τα μοντέλα θρησκευτικού μαθήματος στη Δ. Ευρώπη βλ. Γ. Σωτηρέλη, *Θρησκεία και Εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία*, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, ³1998, σ. 335-340, πρβλ. 326-330.– Εμ. Περσελή, «Το μάθημα των Θρησκευτικών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης», *Σύναξη*, τχ. 65, 1998, σ. 39-43.– Του ίδιου, *Σχολική θρησκευτική αγωγή*, Γρηγόρης, Αθήνα, ²2000, σ. 16-28 Για την σύνθετη πραγματικότητα του μαθήματος στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων, βλ. την πρόσφατη έκδοση: *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*, Εισηγήσεις Σεμιναρίου που διοργανώθηκε από την Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ορθοδοξίας, σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών, Βόλος, 15-17/5/2004, έκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2005.

¹⁵ Το πρωτόκολλο αυτό κυρώθηκε με το Ν. 2329/1953. Πρβλ. Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948), άρθρο 26, § 3, και άρθρο 18, καθώς και τη Διεθνή Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989), άρθρο 14, που κυρώθηκε με το ν. 2101, 2-12-1992. Για τις αντικρουόμενες ερμηνείες (προς την ελληνορθόδοξη ή την θρησκευολογική κατεύθυνση) του άρθρου αυτού του Α΄ Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε. Σ. Δ. Α. βλ. αφενός Αν. Μαρίνου, *Το σύνταγμα, η δημοκρατία και το μάθημα των Θρησκευτικών*, Αθήνα, 1981, σ. 19-20, σ. 222 κ. ε.– Σπ. Τρωϊάνου, «Η θρησκευτική εκπαίδευση στο πλαίσιο του ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας», στο *Χαριστήριον. Σύμμεικτα προς τιμήν Γεωργίου Μ. Παπαχατζή*, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989, 220 κ. ε., και αφετέρου Γ. Σωτηρέλη, *Θρησκεία και Εκπαίδευση*, σ. 282 κ. ε.– Κ. Χρυσογόνου, «Θρησκευτική εκπαίδευση και επικρατούσα θρησκεία», στο Χ. Παπαστάθη (επιμ.), *Θρησκευτική ελευθερία και επικρατούσα θρησκεία, Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 115 κ. ε.– Π. Δημητρόπουλου, «Η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών κατά το άρθρο 16, § 2 του Συντάγματος, τα δικαιώματα των γονέων και η “επικρατούσα” θρησκεία. Με αφορμή την 3356/95 απόφαση του ΣτΕ (Στ΄ Τμήμα)», στο Ν.-Κ. Χλέπα-Π. Δημητρόπουλου, *Ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας στο χώρο της εκπαίδευσης, Παράλληλες προσεγγίσεις και αποκλίσεις στη νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων της Γερμανίας και της Ελλάδας*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997, σ. 67-82.– Π. Δημητρόπουλου, *Κράτος και Εκκλησία: μία δύσκολη σχέση*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001, σ. 148-150. Όπως σημειώνεται πάντως σχετικά με το σεβασμό εκ μέρους του κράτους του δικαιώματος των γονέων να παρέχουν στα τέκνα τους την θρησκευτική αγωγή που επιθυμούν, σύμφωνα με το άρθρο 2 της Ε.Σ.Δ.Α., «το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Δ.Δ.Α.) έχει δεχτεί κατά το παρελθόν ότι οι γονείς δεν μπορούν να αξιώνουν να ταυτίζεται το περιεχόμενο των μαθημάτων του σχολείου με τις αντιλήψεις τους. Αυτό δεν θα ήταν ούτε σκόπιμο ούτε πρακτικά εφαρμόσιμο, καθώς οι αντιλήψεις ποικίλλουν και οι

μπορεί να είναι χώρος θρησκευτικού ανταγωνισμού και ομολογιακών διαιρέσεων, δεν είναι δυνατόν να διαιρούνται και να χωρίζονται οι μαθητές, στην πιο ευαίσθητη και τρυφερή ηλικία, με βάση το κριτήριο της θρησκείας ή της ομολογίας. Ούτε πάλι κατήχηση μπορεί να κάνει το δημόσιο σχολείο, γιατί αφενός δεν υφίσταται το κριτήριο της ελεύθερης συγκατάθεσης (οι μαθητές καί οι γονείς τους δεν ερωτώνται για το πρόγραμμα του σχολείου), αφετέρου δεν πληρούνται οι εκκλησιολογικές προϋποθέσεις της κατήχησης (η κατήχηση ως ελεύθερη και συνειδητή επιλογή, ως λειτουργία και λειτούργημα της εκκλησιαστικής κοινότητας και ως προϋπόθεση μετοχής στην εκκλησιαστική κοινότητα). Χωρίς ελεύθερη επιλογή και συγκατάθεση δεν μπορούμε να μιλάμε για κατήχηση λοιπόν, καθώς αυτή έχει πάντα σχέση με μια κοινότητα πιστών που ελεύθερα επέλεξαν ή επιλέγουν να ανήκουν σε αυτήν την κοινότητα, ενώ από την άλλη χωρίς μιας κάποιας μορφής καταναγκασμό, χωρίς το στοιχείο της υποχρεωτικότητας, δεν υφίσταται εκπαίδευση, καθώς η τελευταία διαμεσολαβείται από το κράτος και τη δημόσια εξουσία που ενέχουν το στοιχείο του νομικού ή θεσμικού καταναγκασμού (το κράτος είναι ο μόνος θεσμός, για να θυμηθούμε τον Max Weber, που μπορεί να επιβάλλει μονοπωλιακά τη θέλησή του επί των ατόμων).¹⁶ Η υπεράσπιση του κατηχητικού ομολογιακού μαθήματος, επιπλέον, θα δυσκολευόταν πολύ να βρει ερείσματα στην ίδια την ορθόδοξη παράδοση, καθώς ακόμη και η βυζαντινή περίοδος, που συνήθως αποτελεί τον προνομιακό χώρο θεμελίωσης και εφαρμογής του λεγομένου «κριτηρίου της παραδόσεως», δύσκολα θα μπορούσε να στηρίξει μια τέτοια εκδοχή θρησκευτικού μαθήματος. Στο Βυζάντιο, πράγματι, δεν φαίνεται να υπήρχε στα σχολικά προγράμματα ένα ιδεολογικού χαρακτήρα και προσανατολισμού θρησκευτικό μάθημα. Η μύηση στις αλήθειες της ορθόδοξης πίστης και στη θεολογία μοιάζει να περνούσε περισσότερο μέσα από τη διδασκαλία της γραμματικής, της ρητορικής, της μουσικής, της εικονογραφίας, των

επιθυμίες είναι διαφορετικές ανάλογα με το πρότυπο που υποστηρίζει κανείς. Για το Ε.Δ.Δ.Α. αρκεί η παρεχόμενη εκπαίδευση να εναρμονίζεται με τις αρχές του πλουραλισμού και της αντικειμενικότητας», Βλ. Π. Δημητρόπουλου, *Κράτος και Εκκλησία: μία δύσκολη σχέση*, σ. 149.

¹⁶ Σύμφωνα με τον Weber πράγματι, το κράτος είναι η ανθρώπινη εκείνη κοινωνία, η οποία έχει το αποκλειστικό προνόμιο να αξιώνει για τον εαυτό της και να χρησιμοποιεί «*μονοπωλιακά το δικαίωμα χρήσης νόμιμης φυσικής βίας*» «*στον χώρο της επικρατείας της*». Με τον τρόπο αυτό το κράτος επιβάλλει την θέλησή του και εκτελεί, εφαρμόζει, πραγματοποιεί την τάξη. Βλ. σχετικά Max Weber, *Soziologische Grundbegriffe*, in: Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Fünfte revidierte Auflage, I. Halbband, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1972, σ. 29.

βιβλικών και πατερικών κειμένων καθώς και της λειτουργικής ποιήσης, παρά από μια επί τούτου κατηχητική διδασκαλία.¹⁷ Το σύγχρονο σχολείο, επιπλέον, δεν είναι προθάλαμος της Εκκλησίας, όπως αρέσκονται ορισμένοι να πιστεύουν επικαλούμενοι το ιδεολόγημα της «ελληνορθοδοξίας», καθώς τα όρια της Εκκλησίας έχουν πάψει προ πολλού να ταυτίζονται με τα όρια της κοινωνίας και του σχολείου. Οι μετέχοντες στην παιδευτική και μαθησιακή λειτουργία του τελευταίου δεν είναι πάντα πιστά μέλη της πρώτης, όπως και η ιδιότητα του Έλληνα (από καταγωγή ή παιδεία) δεν αποτελεί από μόνη της τεκμήριο και στοιχείο εκκλησιαστικότητας. Γι' αυτό και είναι ανάγκη συνεχώς να υπενθυμίζουμε τη διάκριση μεταξύ σχολικής τάξης και κατηχητικού σχολείου, μεταξύ σχολικού θρησκευτικού μαθήματος και κηρύγματος στην εκκλησία ή μαθήματος στο κατηχητικό της ενορίας, έχοντας πάντα κατά νουν ότι οι συνταγματικές διατάξεις περί «επικρατούσας θρησκείας» και «ανάπτυξης της θρησκευτικής συνείδησης» δεν καθιστούν αυτομάτως τον κάθε μαθητή του ελληνικού σχολείου πιστό και συνειδητό μέλος της Εκκλησίας, όπως και δεν εξομοιώνουν ούτε εξισώνουν το δημόσιο σχολείο με τα κατηχητικά σχολεία της Εκκλησίας.

γ) Η επίμονη άρνηση των θεολόγων και της Διοικούσας Εκκλησίας (ή οποία εν πολλοίς εξακολουθεί με τον τρόπο της να καθορίζει τις τύχες του μαθήματος) να δουν με ειλικρίνεια και ρεαλισμό αυτές τις αλήθειες και να αναγνωρίσουν τη νέα πραγματικότητα που έχει εδώ και χρόνια διαμορφωθεί και στον τόπο μας, οδηγεί αφενός σε μια μάχη οπισθοφυλακής με την πολιτεία για τη διατήρηση των κεκτημένων, και αφετέρου σωρεύει στους κύκλους των διανοουμένων –που διαμορφώνουν την κοινή γνώμη και επηρεάζουν τις αποφάσεις της πολιτικής εξουσίας– τάσεις ρεβανσισμού έναντι της Εκκλησίας αλλά και του ίδιου του μαθήματος. Οι κύκλοι αυτοί γνώρισαν και βίωσαν, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '70, τη χειρότερη εκδοχή του θρησκευτικού μαθήματος, το σκοταδισμό και ηθικισμό των παλαιών σχολικών εγχειριδίων καθώς και τον

¹⁷ Για το τεράστιο αυτό ζήτημα βλ. αντί πολλών: Μ. Γεδεών, «Σχολεία μέσου αιώνας, ιδιαίτατα δε τα βυζαντινά», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, έτος 22 (1902), σ. 290.– Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τ. Α', Ι, Αθήνα, 1948, σ. 55-57, 62-65, 114-116, 118.– St. Runciman, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, μτφρ. Δ. Δετζώρτζη, εκδ. Γαλαξία, Αθήνα, 1969, σ. 251-269.– C. Mango, *Βυζάντιο. Η Αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης*, μτφρ. Δ. Τσουγκαράκης, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα, 1999, σ. 151-177.–Γ. Τσαμπή, *Η παιδεία στο χριστιανικό Βυζάντιο*, Αθήνα, Γρηγόρης, 1999, σ. 164-165, 186-190, 223.– Πρβλ. Ι. Κογκούλη, *Το μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση (1833-1932). Συμβολή στην ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1985, σ. 17-20.

υπερσυντηρητισμό των θεολόγων καθηγητών της περιόδου του αστυνομικού κράτους και της χουντικής «Ελλάδος των Ελλήνων Χριστιανών». Η περίοδος αυτή από πολλούς θεολόγους και κληρικούς θεωρήθηκε (και σιωπηλά νομίζω πως εξακολουθεί από αρκετούς να θεωρείται...) ως ένα είδος «χρυσού αιώνα» της νεώτερης θεολογίας και Εκκλησίας, καθώς η αμέριστη ιδεολογική στήριξη και συνεργασία με το μετεμφυλιακό αυταρχικό κράτος και με το στρατιωτικό δικτατορικό καθεστώς ανταμείφθηκε με τις κενές περιεχομένου αναφορές από το τελευταίο στο «χριστιανικό κράτος», τον «ελληνοχριστιανικό πολιτισμό» και την «αγιωτάτην ημών θρησκείαν», με την προνομιακή προβολή και προστασία της θρησκείας, της θρησκευτικής εκπαίδευσης και των εκπροσώπων τους, και με τις κωμικές απόπειρες επιβολής μέτρων θεοκρατικού χαρακτήρα (δια νόμου επιβολή της αρετής και δια νόμου απαγόρευση της αμαρτίας· τα τελευταία, κυρίως την περίοδο της δικτατορίας).¹⁸ Όσοι λοιπόν πέρασαν από τη δοκιμασία του κυριακάτικου υποχρεωτικού «εκκλησιασμού», όσοι διατηρούν αναμνήσεις από θεολόγους-χωροφύλακες της ηθικής τάξεως που αστυνόμευαν τον ελεύθερο χρόνο των μαθητών τους (π.χ. κινηματογράφο) και έδειχναν υπερβάλλοντα ζήλο σε θέματα γενετησίων σχέσεων, καλώς ή κακώς εξακολουθούν να χρεώνουν όλα αυτά τα τραγικά λάθη στο παρόν και το μέλλον του θρησκευτικού μαθήματος, παρά τα βήματα προόδου και ανανέωσης που έχουν συντελεστεί τα τελευταία χρόνια στο θρησκευτικό μάθημα –κυρίως στο πρόσωπο κάποιων διδασκόντων, όπως και στην περίπτωση κάποιων διδακτικών εγχειριδίων. Το ότι η Διοικούσα Εκκλησία και το σώμα των θεολόγων (πλην σπανίων μεμονωμένων εξαιρέσεων) δεν έχουν ακόμη ζητήσει συγγνώμην για όλα αυτά· το ότι δεν φαίνονται σημάδια έμπρακτης μετά-νοιας αλλά μάλλον νοσταλγία για τα «περασμένα μεγαλεία»· το γεγονός ότι η Εκκλησία, κατά κοινή ομολογία, μοιάζει να είναι ο μόνος θεσμός στην Ελλάδα που έμεινε ανέγγιχτος από τη

¹⁸ Τις λαμπρές εξαιρέσεις αυτού του θλιβερού κανόνα καταγράφει η ενδιαφέρουσα μελέτη του θεολόγου Α. Αργυρόπουλου, *Χριστιανοί αγωνιστές εναντίον της χούντας*, εκδ. Ψηφίδα, Αθήνα, 2004. Ταυτοχρόνως, όμως, αναδεικνύει και την σκανδαλώδη αδιαφορία και σκληροκαρδία των ποιμένων και ταγών της Εκκλησίας (κυρίως των επισκόπων), που εκώφευσαν προκλητικά –όταν δεν συνεργάστηκαν με το δικτατορικό καθεστώς– στις αγωνιώδεις εκκλήσεις των αγωνιζόμενων φοιτητών, που απευθύνθηκαν σε αυτούς ως τους «πνευματικούς τους πατέρες» ζητώντας βοήθεια και συμπαράσταση στον υπέρ της ελευθερίας αγώνα, σε μία γλώσσα μάλιστα που σε πολλά σημεία της θύμιζε έντονα βιβλικό και ευαγγελικό λόγο!

Μεταπολίτευση του 1974.¹⁹ η δυσκολία ακόμη της Εκκλησίας και της θεολογίας να αποδεχτούν την πραγματικότητα των ανοιχτών πολυπολιτισμικών κοινωνιών, και την αποκρατικοποίηση/απεθνικοποίηση της Εκκλησίας, το ότι δηλαδή του λοιπού θα αποτελούν μία φωνή μεταξύ πολλών άλλων, και όχι τον προνομιακό συνομιλητή ή εταίρο της κοσμικής εξουσίας, όλα αυτά συνιστούν το αρνητικό φορτίο του θρησκευτικού μαθήματος, που σε συνδυασμό με τα όσα εκτέθηκαν παραπάνω για τη φυσιογνωμία του, καθώς και με την αρκετά συχνά διαπιστωμένη ανεπάρκεια των διδασκόντων του, το κρατούν δέσμιο μιας αρνητικής κριτικής και προκατάληψης.

III.

Σύμφωνα όμως με τα όσα εκθέσαμε παραπάνω, αλλά και με όσα κατά καιρούς έχουμε και γραπτώς υποστηρίζει,²⁰ η απάντηση, ή ακριβέστερα, η μορφή που το θρησκευτικό μάθημα οφείλει να πάρει, με αφορμή τις προκλήσεις της πολυπολιτισμικότητας και πολυθρησκευτικότητας, δεν μπορεί να είναι το κατηχητικό ομολογιακό ούτε όμως και η προσφυγή στο λεγόμενο θρησκευιολογικό μάθημα, που από διάφορους κύκλους έντονα προβάλλεται ως η εναλλακτική πρόταση έναντι της κατηχητικής μονοφωνίας. Η χαρακτηριστικότερη πράγματι μομφή που προσάπτεται στο θρησκευτικό μάθημα στην Ελλάδα σήμερα είναι αυτή του κατηχητισμού και της μονοφωνίας, του προνομιακού δηλαδή δικαιώματος της Ορθόδοξης Εκκλησίας να διδάσκεται υποχρεωτικά η κατήχησή της στη δημόσια και ιδιωτική πρωτοβάθμια και

¹⁹ Βλ. σχετικά την ενδιαφέρουσα ανάλυση του Αντ. Λιάκου, «Ο Δεσπότης και η πλύστρα», εφημ. *Το Βήμα*, 20-3-2005.

²⁰ Βλ. Π. Καλαϊτζίδη, «Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα», *Σύναξη*, τχ. 74, 2000, σ. 69-83.— «Το θρησκευτικό μάθημα στην εποχή της πολυπολιτισμικότητας. Θεολογικά-πολιτιστικά δεδομένα και προϋποθέσεις αλλαγής παραδείγματος», *Καθ' Οδόν*, τχ. 17, 2001, σ. 39-50.— «Εναλλακτικές προτάσεις για τη φυσιογνωμία και τη διδακτική των Θρησκευτικών. Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα: το παράδειγμα του βιβλίου της *Γενέσεως* και η αφήγηση της δημιουργίας», στον τόμο: *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*, σ. 156-190.— «Η διδασκαλία της θρησκείας στη Γαλλία και την Ελλάδα. Συγκλίσεις και αποκλίσεις, προκλήσεις και προοπτικές», επίμετρο στο βιβλίο του Ρ. Ντεμπρέ, *Η διδασκαλία της θρησκείας στο ουδετερόθρησκο σχολείο*, Αθήνα, Εκδόσεις της Εστίας, 2004, σ. 69-101.

δευτεροβάθμια εκπαίδευση.²¹ Ως αντίδοτο σε αυτήν την παρωχημένη εκδοχή θρησκευτικού μαθήματος που αντιβαίνει στη συνταγματική επιταγή της ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στο υπό διαμόρφωση πολυπολιτισμικό περιβάλλον, η προοδευτική κοσμική διανόηση προτείνει την ισότιμη διδασκαλία όλων των θρησκειών υπό την διπλή εκδοχή ή i) του θρησκευολογικού μαθήματος ή ii) του ξεχωριστού μαθήματος της κάθε θρησκευτικής κοινότητας ή ομολογίας που θα απευθύνεται στους μαθητές του αντίστοιχου δόγματος.²² Προσωπικά διαφωνώ και με τις δύο αυτές λύσεις για τους εξής κυρίως λόγους:

α) Είναι αμφίβολο κατά πόσον από ψυχοπαιδαγωγική άποψη είναι συμβατό με τη γενικότερη ψυχοδιανοητική εξέλιξη του παιδιού ένα τέτοιου είδους μάθημα, ιδίως όταν πρόκειται για παιδιά δημοτικού σχολείου. Πώς θα διδάξουμε, για παράδειγμα, τις άλλες θρησκείες σε παιδιά που δεν έχουν επαρκή οικείωση και γνωριμία με τη δική τους θρησκευτική παράδοση; Πώς θα προσλάβουν και θα αφομοιώσουν τα παιδιά τις επιμέρους διδασκαλίες και τις διαφορές των θρησκειών μεταξύ τους, χωρίς πνευματικό και πολιτισμικό άξονα αναφοράς, όταν δεν θα έχουν ακόμη συλλαβίσει τις οικείες –κατά τεκμήριο– σε αυτά θρησκευτικές παραστάσεις; Γιατί τί είναι τελικά η παιδεία; Συσσώρευση ποικίλων πληροφοριών ή γνώση και ερμηνεία του κόσμου μέσα από τη μαθητεία και τη σπουδή σε μια γλώσσα και μια πνευματική παράδοση, δια των οποίων εν τέλει ανοιγόμαστε και συνομιλούμε με την ετερότητα του κόσμου, με τον οποιοδήποτε «άλλον»; Η πιστότητα άραγε σε μια παράδοση αποκλείει το άνοιγμα στον «άλλον», το σεβασμό της διαφορετικότητας και της πολυπολιτισμικότητας; Και γιατί ενώ για την περίπτωση των θρησκευτικών μετ' επιτάσεως ζητείται η ισότιμη διδασκαλία όλων των θρησκειών, θεωρείται αντιθέτως αυτονόητο, προκειμένου για τα γλωσσικά μαθήματα, ότι οι μαθητές που ακολουθούν το πρόγραμμα του ελληνικού σχολείου θα διδαχτούν επί παραδείγματι Όμηρο, Πλάτωνα, Θουκυδίδη και Αριστοτέλη, Σολωμό,

²¹ Βλ. αντί πολλών Γ. Σωτηρέλη, *Θρησκεία και Εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία*, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, ³1998.– Ε. Ζαμπέτα, *Σχολείο και Θρησκεία*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2003.

²² Βλ. ενδεικτικά Κ. Κυριαζόπουλου, *Περιορισμός στην ελευθερία διδασκαλίας των μειονοτικών θρησκευμάτων*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1999, σ. 371, 385-388.– Γ. Σωτηρέλη, *όπ. π. και σ. 331 κ. ε, 346 κ. ε.*: «Ο τελευταίος μιλάει για «ενιαία πλην ουδέτερη “ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως”», προκειμένου για το θρησκευολογικό πρότυπο, και για «κατ' επιλογήν ορθόδοξη “ανάπτυξη της θρησκευτικής συνειδήσεως”», προκειμένου για το προαιρετικό/ομολογιακό πρότυπο.

Καζαντζάκη, Σικελιανό, Σεφέρη και Ελύτη, αλλά όχι το έπος του Γκιλγκαμές ή τα ποιήματα του YunusEmre, του OmarKhayyam, του R. M. Rilke, του T. S. Eliot, του Baudelaire, του Rimbaud, ή ακόμη τα αριστουργήματα της M. Yourcenar, του Gogol και του Dostoyevsky, του NaguibMahfuz ή του Ορχάν Παμούκ; Τελικά το αίτημα της ισότιμης διδασκαλίας του διαφορετικού αφορά μόνο τα Θρησκευτικά, ενώ εξαιρεί από τη σκόπευσή του, για παράδειγμα, τα γλωσσικά και ιστορικά μαθήματα; Όπως σημειώνει όμως πολύ χαρακτηριστικά, με άλλη βέβαια αφορμή, ο HartmutvonHentig: «Η θρησκεία είναι μέρος του πολιτισμού μας, ακόμη και στην εκκοσμικευμένη του μορφή. Δεν κατανοεί κανείς αυτόν τον πολιτισμό, εάν δεν δει τη θρησκευτική ρίζα των θεσμών, των μορφών και των αξιών του. Η ηθική μας, η τέχνη μας, η επιστήμη μας, οι θεμελιώδεις κοινωνικές δομές αναπτύχθηκαν μέσα από τη θρησκεία, ή μέσα από την αντιπαράθεση με αυτή. Η γενική μόρφωση ακόμη και ενός αθέου στον κόσμο μας, δεν μπορεί να είναι “γενική”, εάν δεν περιλαμβάνει τη θρησκεία».²³ Ακόμη πιο σαφής και πιο τολμηρός όμως είναι ο Ουμπέρτο Έκο στο κείμενό του: «Γιατί την Ιλιάδα και όχι τη Βίβλο;» όταν υποστηρίζει: «Αν βρισκόμασταν στη Σαμαρκάνδη θα ήταν πιο επείγον να ζητήσουμε τη μελέτη του Κορανίου, ζούμε όμως σε μια δυτική χώρα όπου όλες οι πτυχές της κουλτούρας μας (ακόμη και ο μαρξισμός) επηρεάστηκαν από την κουλτούρα που εκφράζει η Βίβλος [...] Γιατί τα παιδιά θα πρέπει να ξέρουν τα πάντα για τους θεούς του Ομήρου και ελάχιστα για το Μωϋσή;».²⁴ Στην ίδια προοπτική, αλλά πολύ πιο διαφωτιστικός αναφορικά με τη δική μας νεοελληνική πραγματικότητα και τον πολιτιστικό/γνωσιακό χαρακτήρα του θρησκευτικού μαθήματος, είναι ο Ν. Μουζέλης, σε ένα άρθρο του στη εφημερίδα

²³H. vonHentig, *Glaube. FluchtenausderAufklärung*, Düsseldorf, 1992, σ. 113. Η παραπομπή στο: Κ. Δεληκωνσταντή, «Η ευρωπαϊκή μας ταυτότητα μεταξύ χριστιανικής παράδοσης και πλουραλισμού», *Σύναξη*, τχ. 74, 2000, σ. 39. Οι παραπάνω απόψεις ενισχύονται και από το λεγόμενο «πολιτιστικό επιχείρημα». Σύμφωνα με το DurhamReport, «η χριστιανική πίστη είναι τόσο στενά συνυφασμένη με την ιστορία, την τέχνη, τη μουσική και τη λογοτεχνία, ώστε δεν θα ήταν δυνατόν να διδάξει κανείς τα αντικείμενα αυτά στο σχολείο χωρίς μια διδασκαλία για τη χριστιανική θρησκεία». Βλ. σχετικά *The Forth R. The Report of the Commission on Religious Education in Schools*, National Society and SPCK, London, 1972, σ. 97. Η παραπομπή στο Χρ. Βασιλόπουλου, *Θρησκευτική αγωγή και αυτονομία του παιδιού*, σ. 124, όπου πρβλ. και Ν. Smart, *SecularEducationandthelogicofreligion*, FaberandFaber, London, 1968, σ. 92: «Θα ήταν παράλογο να εισαγάγεις τους μαθητές στην ιστορία της Ευρώπης ή ενός άλλου πολιτισμού, χωρίς να τους δώσεις μια εκτίμηση του ρόλου που η θρησκεία έπαιξε και εξακολουθεί να παίζει [στην ανάπτυξη του πολιτισμού]».

²⁴U. Eco, *Σημειώματα*, μτφρ. Θ. Ιωαννίδη, Θεσσαλονίκη, 1990, σ. 102-104.

το Βήμα.²⁵ Αριστερός και εκσυγχρονιστής ο Μουζέλης, προερχόμενος δηλαδή από έναν ιδεολογικοπολιτικό χώρο που εδώ και χρόνια ασκεί την πιο συστηματική και ριζοσπαστική κριτική στο θρησκευτικό μάθημα, υποστηρίζει ο ίδιος, εντούτοις, την υποχρεωτική διδασκαλία των Θρησκευτικών με τους παρακάτω όρους: «Η ορθόδοξη πίστη και εκκλησία αποτελεί μια βασική διάσταση της εθνικής μας ταυτότητας. Γι' αυτόν τον λόγο *ανεξάρτητα με το αν κανείς πιστεύει ή όχι*, η γνώση των βασικών συστατικών στοιχείων της Ορθοδοξίας, της ιστορικής εξέλιξης της εκκλησίας και του ρόλου που αυτή έπαιξε στη διαμόρφωση της νεοελληνικής κοινωνίας και πολιτισμού, αποτελεί βασική προϋπόθεση για να καταλάβουμε ποιοί είμαστε και πως λειτουργούμε στο χώρο και το χρόνο. Η ιδέα πως για τους Έλληνες που δεν πιστεύουν, το μάθημα των θρησκευτικών θα πρέπει να είναι προαιρετικό, είναι τόσο απαράδεκτη όσο η αντίληψη πως οι μαθητές με αναρχικά πολιτικά φρονήματα, επειδή δεν πιστεύουν στην κρατική εξουσία δεν θα πρέπει να υποχρεούνται να μελετήσουν τη συγκρότηση και εξέλιξη του ελληνικού κράτους-έθνους». Ως απαραίτητη προϋπόθεση όμως, προκειμένου το θρησκευτικό μάθημα να ανταποκριθεί σ' αυτό του το ρόλο, θεωρεί ο Ν. Μουζέλης την υπέρβαση τριών αρνητικών χαρακτηριστικών: α) του φορμαλισμού, β) του πνευματικού αυταρχισμού και της σωβινιστικής νοοτροπίας και γ) του ελληνοκεντρισμού και της έλλειψης κατανόησης των άλλων θρησκευτικών παραδόσεων. Σύμφωνα με την άποψή του «η εισαγωγή της συγκριτικής μεθόδου στη διδασκαλία των θρησκευτικών δεν έχει τόσο σαν σκοπό την πολυμάθεια, όσο να καταλάβουμε το τι κοινό έχουν οι μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις της ανθρωπότητας και ποιες είναι οι ιδιαιτερότητες της ανατολικής Ορθοδοξίας». Φτάνει μάλιστα να ομολογήσει ότι «διαβάζοντας πρόσφατα το εξαιρετο βιβλίο του Ιωάννη Ζηζιούλα, νυν Μητροπολίτου Περγάμου, *BeingasCommunion*, το οποίο συγκρίνει την ανατολική με την προτεσταντική και ρωμαιοκαθολική θεολογία, έμαθα περισσότερα για την Ορθοδοξία από ό,τι σε όλα τα μαθητικά μου χρόνια».²⁶

²⁵ Ν. Μουζέλη, «Η διδασκαλία των Θρησκευτικών», *Το Βήμα*, 16-10-1995.

²⁶ Ν. Μουζέλη, *οπ. π.* Βλ. και Π. Καλαϊτζίδη, «Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα», *Σύναξη*, τχ. 74, 2000, σ. 81-82.

β) Μήπως ή επιμονή για ισότιμη διδασκαλία όλων των θρησκειών –και μάλιστα με τη μορφή της ξεχωριστής διδασκαλίας κάθε θρησκευόμενου στους μαθητές του αντίστοιχου δόγματος– ανοίγει τελικά την πόρτα στην επίσημη και θεσμοθετημένη εισδοχή και εκπροσώπηση των κάθε λογής και προέλευσης θρησκευτικών φονταμενταλισμών στο χώρο του σχολείου; Γιατί εάν δεν απέχει και πολύ απ' την πραγματικότητα η υποψία που από κάποιους διατυπώνεται, ότι δηλαδή η πρόταση για θρησκευολογικό μάθημα έχει ως ένα βαθμό αφορμή αλλά και στόχο τις συντηρητικές και φονταμενταλιστικές εκδοχές της ελλαδικής Ορθοδοξίας, τότε μήπως οι αρνητικές αυτές πλευρές από τη διδασκαλία των θρησκευτικών αίρονται πολύ καλύτερα με άλλες εναλλακτικές προτάσεις για το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του μαθήματος; Όταν δηλαδή την ευθύνη ενός ενιαίου θρησκευτικού μαθήματος θα έχει η πολιτεία και όχι οι επιμέρους θρησκευτικές κοινότητες, πού δυστυχώς πολύ συχνά ρέπουν προς τον φονταμενταλισμό. Με τα μέχρι τώρα δείγματα γραφής μπορούμε να φανταστούμε τι είδους αναλυτικά προγράμματα και τι περιεχομένου θρησκευτικά μαθήματα θα προκύψουν, εάν την αρμοδιότητα τους αναλάβουν οι διάφορες θρησκευτικές κοινότητες (Ορθόδοξοι, Μουσουλμάνοι, Καθολικοί, Προτεστάντες, Εβραίοι κ.λπ.), που πολύ εύκολα υποκύπτουν στον πειρασμό ή στην πίεση των φονταμενταλισμών.²⁷ Έχουμε ακόμη μετρήσει όλες τις πιθανές συνέπειες από την διαφαινόμενη θρησκευτική ομοσπονδοποίηση του σχολείου που παραμονεύει σε αυτήν την περίπτωση, όταν γνωρίζουμε ότι στα Βαλκάνια οι θρησκείες, σε αντίθεση με την παράδοση οικουμενικότητας που τις διέκρινε άλλοτε, αφενός λειτουργούν ως παράγοντες εθνογένεσης και αφετέρου φλερτάρουν πολύ συχνά με τον εθνικισμό και τον εθνοφυλετισμό; Και ποια εικόνα, ποιο μήνυμα, θα περάσει στις ψυχές των μαθητών από ένα σχολείο όπου τα παιδιά θα είναι όλες τις ώρες μαζί, ενώ θα χωρίζουν –ανάλογα με το θρήσκευμα τους ή τις κοσμοθεωρητικές τους προτιμήσεις– μόνο την ώρα πού θα πρόκειται να διδαχθούν θρησκευτικά;

²⁷Και για να ξεκινήσουμε την (αυτο)κριτική από τον δικό μας χώρο, θα πρέπει να είμαστε μάλλον ανήσυχοι από τη διαφαινόμενη πρόθεση της Διοίκησης της Εκκλησίας να εμπλακεί δυναμικά στο χώρο της Δευτεροβάθμιας αλλά και Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, προτάσεις εναλλακτικές υπάρχουν, και ο ομιλών – καθώς και άλλοι συνάδελφοι– είναι μεταξύ αυτών που έχουν καταθέσει και υποστηρίξει και γραπτώς και προφορικώς τέτοιες προτάσεις.²⁸ Δεν θα ήθελα, αλλά και δεν θα μπορούσα, από το βήμα αυτό να τις επαναδιατυπώσω με κάθε λεπτομέρεια. Εάν θα έπρεπε πάντως να δώσω ένα περίγραμμα μιας εναλλακτικής πρότασης θρησκευτικού μαθήματος, συμβατού με τις απαιτήσεις και την πραγματικότητα των ανοιχτών πολυπολιτισμικών κοινωνιών, που να λαμβάνει όμως υπόψη την νεοελληνική πραγματικότητα και ιδιαιτερότητα, τότε με δυο λέξεις θα έλεγα ότι θα πρέπει να συνδυάζει δύο

²⁸ Βλ. σχετικά Π. Καλαϊτζίδη, «Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα», *Σύναξη*, τχ. 74, 2000, σ. 69-73.– Του ιδίου, «Το θρησκευτικό μάθημα στην εποχή της πολυπολιτισμικότητας. Θεολογικά-πολιτιστικά δεδομένα και προϋποθέσεις αλλαγής παραδείγματος», περιοδικό *Καθ' Οδόν*, τχ. 17, 2001, σ. 39-50.– Του ιδίου, «Το θρησκευτικό μάθημα μεταξύ διαπολιτισμικότητας και πολυπολιτισμικότητας», στον τόμο: Π. Καλαϊτζίδη-Ν. Ντόντου (επιμ.), *Ορθοδοξία και Πολυπολιτισμικότητα*, Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών, χειμερινό πρόγραμμα 2003-04, Ίνδικτος, Αθήνα, 2006, (υπό έκδοση).– Του ιδίου, «Εναλλακτικές προτάσεις για τη φυσιογνωμία και τη διδακτική των Θρησκευτικών. Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα: το παράδειγμα του βιβλίου της *Γενέσεως* και η αφήγηση της δημιουργίας», στον τόμο: *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*, σ. 156-190.– Του ιδίου, «Η διδασκαλία της θρησκείας στη Γαλλία και την Ελλάδα. Συγκλίσεις και αποκλίσεις, προκλήσεις και προοπτικές», επίμετρο στο βιβλίο του Ρ. Ντεμπρέ, *Η διδασκαλία της θρησκείας στο ουδετερόθρησκο σχολείο*, Αθήνα, εκδόσεις της Εστίας, 2004, σ. 69-101.– Στ. Ζουμπουλάκη, «Τα Θρησκευτικά ως βιβλικό μάθημα», στη συλλογή άρθρων του: *Ο Θεός στην Πόλη. Δοκίμια για τη θρησκεία και την πολιτική*, Εκδόσεις της Εστίας, Αθήνα, 2002 σ. 107-123.– Ιω. Πέτρου, «Το μάθημα των Θρησκευτικών στην εκπαίδευση», στη συλλογή δοκιμίων του: *Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 220-234.– Στ. Γιαγκάζογλου, «Η φυσιογνωμία και ο χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών. Η θρησκευτική αγωγή στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες», στον τόμο: *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*, σ. 126-144.– Ν. Μουζέλη, «Η διδασκαλία των Θρησκευτικών», εφημ. *Το Βήμα*, 16-10-1995. Αντίστοιχος προβληματισμός φαίνεται να υπάρχει σήμερα και στη Ρωσία, βλ. σχετικά π. Kirgian Yaschenko, «Διδακτικές προτάσεις επί του μαθήματος Θρησκευτικών “Ορθόδοξος Πολιτισμός”»: Παραδείγματα και μέθοδοι διδασκαλίας», στον τόμο: *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*, σ. 191-197. Πρβλ. Κ. Δεληκωνσταντή, «Απορίες σχολικής θρησκευτικής αγωγής», στον τόμο: Στ. Φωτίου (επιμ.), *Ιησούς Χριστός, η του κόσμου Ζωή*, Κέντρο Μελετών Ι. Μονής Κύκκου, Λευκωσία, 2000, σ. 420-421.– Του ιδίου, «Οι άλλες θρησκείες στα νέα σχολικά εγχειρίδια των Θρησκευτικών του Δημοτικού Σχολείου», *Μακεδόν*, τχ. 3, 1997, σ. 25-34.– Χρ. Βασιλόπουλου, *Θρησκευτική αγωγή και αυτονομία του παιδιού*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1996, ιδίως σ. 124 κ. ε.– Ν. Ζαχαρόπουλου, «Η θρησκευτική αγωγή μπρος στο αίτημα για ανεξιθρησκεία και εφαρμογή των δημοκρατικών αρχών», *Καθ' Οδόν* 17, 2001, σ. 21-27.– Εμ. Περσελή, *Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος. Θέματα θεωρίας και πράξης της χριστιανικής αγωγής*, Αρμός, Αθήνα, 1994, κυρίως σ. 79-84 και 120-124.– Του ιδίου, *Κατήχηση και Παιδεία. Μελετήματα Χριστιανικής Θρησκευτικής Αγωγής*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2003.– Εύ. Βουλγαράκη-Πισίνα, *Νεωτερικότητα και σχολική θρησκευτική αγωγή*, εκδ. Μαΐστρος, Αθήνα, 2004, κυρίως σ. 19-36.

εκ πρώτης όψεως αντικρουόμενα αιτήματα: α) τον σεβασμό του ανεξίθρησκου και δημοκρατικού χαρακτήρα του σχολείου, και β) την ανάγκη να διδαχτούν οι μαθητές τα μορφωτικά και πολιτισμικά αγαθά της θρησκευτικής παράδοσης του τόπου τους, που συνδιαμόρφωσαν την ελληνική και ως ένα βαθμό την ευρωπαϊκή ταυτότητα και συνεισέφεραν καθοριστικά στη φυσιογνωμία του ελληνικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού. Όλα αυτά όμως όχι με τη μορφή της κατήχησης, αλλά μέσα από ένα μάθημα γνωσιακού χαρακτήρα, που θα δίνει προτεραιότητα στο κριτήριο του πολιτισμού και όχι στο θρήσκευμα ή την θρησκευτική ομολογία του μαθητή ή της οικογένειάς του, στοιχεία που κανονικά δεν θα έπρεπε να ενδιαφέρουν το σχολείο. Ενοποιητική και νομιμοποιητική αρχή, δηλαδή, του υποχρεωτικού θρησκευτικού μαθήματος, του οποίου την ευθύνη θα έχει αποκλειστικά η πολιτεία, δεν θα είναι πια το θρήσκευμα ή η ομολογία, αλλά το κριτήριο του πολιτισμού, η συνεισφορά της θρησκείας στην ιστορία και τον πολιτισμό, και τα μορφωτικά αγαθά που αναδεικνύουν και υπογραμμίζουν αυτήν την συνεισφορά.²⁹

Με άλλα λόγια, οι μαθητές του ελληνικού σχολείου θα πρέπει, προκειμένου να λάβουν σφαιρική και ολοκληρωμένη εγκύκλια παιδεία, να διδαχτούν και να μελετήσουν, μεταξύ άλλων, τα μορφωτικά αγαθά του Χριστιανισμού, ιδιαίτερα της Ορθοδοξίας, όπως βέβαια και των άλλων θρησκειών. Δεν θα είναι όμως επ' ουδενί υποχρεωμένοι να ασπαστούν την ορθόδοξη πίστη και παράδοση (όπως και κάθε άλλη πίστη ή θρησκευτική παράδοση), να προσηλυτιστούν στις θρησκευτικές αλήθειες ή να

²⁹ Για το «πολιτιστικό κριτήριο» πρβλ. τις απόψεις του καθηγητή της Σορβόνης Γ. Πρεβελάκη, *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, μτφρ. Τ. Πλυτά, Libro, Αθήνα, 1998, σ. 66: «Τα δύο κύρια στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας είναι, στην πραγματικότητα, η γλώσσα και η θρησκεία — η ορθοδοξία. Λειτουργούν περισσότερο ως πολιτιστικά σημεία αναφοράς παρά ως αυστηρά κριτήρια εθνικότητας. [...] Με τον ίδιο τρόπο, είναι δυνατόν να είναι κανείς άθεος ή ακόμα καθολικός, προτεστάντης ή εβραίος και να αισθάνεται Έλληνας, από τη στιγμή που έχει γαλουχηθεί στην ατμόσφαιρα της ορθοδοξίας συμμετέχοντας στην καθημερινή ζωή, στις τελετές... Στον ορισμό της ελληνικής ταυτότητας η ορθοδοξία λειτουργεί, στην πραγματικότητα, περισσότερο ως πολιτιστικό βίωμα παρά ως θρησκευτικό δόγμα». Πρβλ. σ. 183-184. Πρβλ. επίσης Εύης Βουλγαράκη-Πισίνα, *Νεωτερικότητα και σχολική θρησκευτική αγωγή*, εκδ. Μαΐστρος, Αθήνα, 2004, κυρίως σ. 28-31, όπου μαζί με τις εύστοχες παρατηρήσεις και αναλύσεις περί «πολιτισμικής Ορθοδοξίας», τίθενται και τα όρια, από θεολογική σκοπιά, αυτού του μεγέθους.

ακολουθήσουν τις λειτουργικές της πρακτικές.³⁰ Η διδασκαλία αυτή θα εξετάζει την Ορθοδοξία από την άποψη του πολιτισμού και δεν θα αφορά στην ενστάλαξη της πίστης ή στον δογματικό διαποτισμό. Βεβαίως, όπως ήδη σημειώσαμε και όπως τονίζαμε σε προηγούμενο σχετικό άρθρο μας³¹, το πρόγραμμα ενός γνωσιακού θρησκευτικού μαθήματος αυτονόητα θα περιέχει και τη διδασκαλία των διαφόρων θρησκευμάτων, χωρίς απολογητική και θριαμβολογική υπέρ της Ορθοδοξίας διάθεση. Θα ευνοεί επίσης τη διαπολιτισμικότητα³² και την «ανοιχτή» ή «απελευθερωτική» θρησκευτική αγωγή.³³ Η τελευταία, δεν προσδιορίζεται μόνο από σταθερές αρχές (όπως η αρχή του ουδετερόθρησκου σχολείου και της κατά το δυνατόν διδασκαλίας όλων των θρησκειών), αλλά και από παράγοντες που διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα, και από εποχή σε εποχή (όπως η σύνθεση μιας κοινωνίας από άποψη θρησκευτική και πολιτιστική, οι θεολογικές θέσεις που επικρατούν αναφορικά με θεμελιώδη θρησκευτικά θέματα, οι αντιλήψεις για τη σχέση κοσμικού και ιερού, κ. ά.), και αποσκοπεί στην παρουσίαση των γνήσιων και απελευθερωτικών στοιχείων της δικής τους θρησκευτικής παράδοσης, αλλά και στη γνωριμία, το διάλογο και τη συνύπαρξη με τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις στο πνεύμα της διαπολιτισμικότητας.

³⁰ Πρβλ. και τις σχετικές απόψεις του Ρεζίς Ντεμπρέ, που αφορούν βεβαίως άλλη συνάφεια, στο βιβλίο του: *Η διδασκαλία της θρησκείας στο ουδετερόθρησκο σχολείο*, μτφρ. Γ. Καράμπελας, Εστία, Αθήνα, 2004, σ. 23: «Κανείς δεν μπορεί να συγγείι κατήχηση και πληροφόρηση, πρόταση πίστης και προσφορά γνώσης, μαρτυρίες και εκθέσεις, ούτε και την επιστημολογία της Αποκάλυψης με εκείνη του Λόγου».

³¹ Π. Καλαϊτζίδη, «Το θρησκευτικό μάθημα στην εποχή της πολυπολιτισμικότητας. Θεολογικά-πολιτιστικά δεδομένα και προϋποθέσεις αλλαγής παραδείγματος», σ. 48-49.

³² Από την πλούσια, και στην ελληνική πλέον γλώσσα, βιβλιογραφία για τα θέματα και τα μοντέλα διαπολιτισμικής αγωγής, βλ. ενδεικτικά: Μ. Δαμανάκη, «Πολυπολιτισμική-διαπολιτισμική αγωγή. Αφετηρία, στόχοι, προοπτικές», *Τα Εκπαιδευτικά*, 16/1989, σ. 75-87.– Μ. Δαμανάκη(επιμ.), *Η εκπαίδευση των παλιννοστώντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1997.– Χρ. Γκόβαρης, *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα 2001.– Αθ. Γκότοβος, *Εκπαίδευση και ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2002.– Π. Γεωργογιάννη, *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα, 1997.

³³ Βλ. τις αξιολογικές παρατηρήσεις και προτάσεις του Χρ. Βασιλόπουλου, *Θρησκευτική αγωγή και αυτονομία του παιδιού*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1996, σ. 124 κ. ε., και του Κ. Δεληκωνσταντή, «Απορίες σχολικής θρησκευτικής αγωγής», στον τόμο: Στ. Φωτίου (επιμ.), *Ιησούς Χριστός η του κόσμου Ζωή*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία, 2000, ιδίως σ. 425-426.

Η πραγματικότητα των πολυπολιτισμικών κοινωνιών επιβάλλει λοιπόν να ασχοληθούμε σοβαρά και απροκατάληπτα με την καθολικότητα αλλά και την ποικιλία και διαφορετικότητα του θρησκευτικού φαινομένου. Όπως ήδη υποστηρίξαμε, το σχολείο οφείλει να βοηθήσει τα παιδιά να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν τον κόσμο που τα περιβάλλει. Αυτός ο κόσμος βέβαια, στην περίπτωση της Ελλάδος, δεν χαρακτηρίζεται μόνο από τον Χριστιανισμό και ειδικότερα την Ορθοδοξία, αλλά και από την πολυπολιτισμικότητα. Τα παιδιά στον οικογενειακό και κοινωνικό τους περίγυρο αλλά και στο σχολικό περιβάλλον (ιδίως των μεγάλων αστικών κέντρων), έχουν ήδη αρχίσει να βιώνουν την σύνθετη αυτή πραγματικότητα (συνύπαρξη Ορθοδοξίας και θρησκευτικής ετερότητας), καθώς και την πολυπλοκότητα των πολυφυλετικών, πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Μπορεί το σχολείο, και ειδικά το θρησκευτικό μάθημα, να σιωπήσει αναφορικά με αυτήν την πραγματικότητα; Δεν θα πρέπει τα θρησκευτικά, με τη μορφή του πολιτιστικού/γνωσιακού μαθήματος, να επιχειρήσουν το διάλογο και τη γνωριμία με τον θρησκευτικά και πολιτισμικά «άλλον»; Το ζητούμενο είναι ή οικείωση των μαθητών με τα μορφωτικά αγαθά της ορθόδοξης παράδοσης αλλά και η γνωριμία με την πραγματικότητα των άλλων θρησκειών. Στο δύσκολο αυτό έργο η ενσωμάτωση στοιχείων διαπολιτισμικότητας και η υπόμνηση του οικουμενικού πνεύματος της Ορθοδοξίας μπορούν να λειτουργήσουν πολύ θετικά.³⁴ Άλλωστε η επίκληση της πολυπολιτισμικής πραγματικότητας για την αναγκαιότητα γνωριμίας και διδασκαλίας του θρησκευτικά «άλλου», εισάγει αυτόχρονα τη σύνδεση πολυπολιτισμικότητας και πολυθρησκευτικότητας και ανοίγει ένα ευρύτατο πεδίο προβληματισμού για τη σχέση θρησκείας και πολιτισμού, καθώς και για το ρόλο

³⁴ Πρβλ. Κ. Δεληκωνσταντή, «Οι άλλες θρησκείες στα νέα σχολικά εγχειρίδια των θρησκευτικών του Δημοτικού Σχολείου», *Μακεδόν*, τχ. 3, 1997, σ. 25-34.– Του ιδίου, «Η θεωρία για την “σύγκρουση των πολιτισμών” και η επικαιρότητα του διαθρησκειακού διαλόγου», στο: *Ορθοδοξία και Οικουμένη. Χαριστήριο τόμος προς τιμήν του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄*, Αρμός, Αθήνα, 2000, σ. 139-152. Κριτικές παρατηρήσεις για την κρατούσα κατάσταση στο: Ν. Πολύζου, «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Ανιχνεύοντας την εικόνα του “άλλου” στα βιβλία των θρησκευτικών του Δημοτικού Σχολείου», *Διαβάζω* τχ. 432, 2002, σ. 39-42. Πολύτιμο στήριγμα και σημαντική βοήθεια για μια ανοιχτή, ψύχραιμη και ταυτόχρονα βιωματική προσέγγιση των διαφόρων θρησκευμάτων, ιδίως του Ισλάμ, προσφέρει, μεταξύ άλλων, και το πρόσφατα εκδοθέν έργο του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας κ. Αναστασίου (Γιαννουλάτου), *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού. Συλλογή θρησκειολογικών μελετημάτων (Θρησκεία, Ινδουϊσμός, Βουδδισμός, Ισλάμ, Αφρικανικά θρησκευόμενα, Μυστικισμός, κ. ά.)*, Ακρίτας, Αθήνα, 2004.

και τις δυνατότητες του θρησκευτικού πολιτιστικού μαθήματος στον αναγκαίο, όσο ποτέ άλλοτε, διάλογο των θρησκειών και των πολιτισμών στο χώρο του σχολείου.

Επιστολή της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών
στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
κ. Ευριπίδη Στυλιανίδη (9/9/2008)

Προς:

τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
κ. Ευριπίδη Στυλιανίδη

Κοινοποίηση:

Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος
Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος
Πρωθυπουργό των Ελλήνων
Βουλή των Ελλήνων
Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης
Ημερήσιο και Απογευματινό Τύπο

Κύριε Υπουργέ,

Η Γενική Συνέλευση της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά τη συνεδρίαση της 4ης Σεπτεμβρίου 2008 έλαβε γνώση των υπ' αριθμ. 91109/Γ2/10-7-2008, 104071/Γ2/4-8-2008 και Φ12/ 977/109744/Γ1/26-8-08 εγκυκλίων του ΥΠΕΠΘ, που αφορούν την απαλλαγή μιας ορισμένης κατηγορίας μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών, και κατόπιν συζητήσεως κατέληξε στα εξής διαλαμβανόμενα:

1. Σύμφωνα με το άρθρο 16 πργφ. 2 του ελληνικού Συντάγματος η Παιδεία «αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και της διάπλασής τους σε ελεύθερους πολίτες». Σε εφαρμογή της συνταγματικής αυτής επιταγής στο άρθρο 1 πργφ 1α του Ν. 1566/1985, ορίζεται ότι το σχολείο έχει ως αποστολή τη δημιουργία ελευθέρων, υπευθύνων και δημοκρατικών πολιτών, οι οποίοι θα «διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης». Τέλος, το άρθρο 2 του Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος (Ν. 590/77) προβλέπει ότι η Εκκλησία της Ελλάδος «συνεργάζεται μετά της Πολιτείας, προκειμένου περί θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος, ως τα της χριστιανικής αγωγής της νεότητας».

Το ΥΠΕΠΘ προκειμένου να εφαρμόσει τόσο το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο περί της υποχρεωτικής σχολικής θρησκευτικής εκπαίδευσης των ορθοδόξων ελληνοπαίδων, αλλά και το άρθρο 13 του Συντάγματος περί θρησκευτικής ελευθερίας καθώς και τον νόμο περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων, εξέδωσε την υπ' αριθμ. 61723/Γ2/13-6-2002 εγκύκλιο, όπου ορίζεται ότι γίνεται

δεκτή η απαλλαγή των μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία, εφόσον δηλωθεί αρμοδίως ότι ο μαθητής δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος, και χωρίς να απαιτείται ρητή δήλωση του θρησκευόμενου στο οποίο ανήκει.

Από τη συνδυαστική ερμηνεία των ισχυουσών διατάξεων περί της σχολικής θρησκευτικής εκπαίδευσης και των τριών πρόσφατων εγκυκλίων (Ιουλίου και Αυγούστου 2008), οι οποίες έχουν διευκρινιστικό χαρακτήρα και δεν καταργούν προφανώς την υπ' αριθμ. 61723/Γ2/13-6-2002 προγενεστέρα εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ, συνάγεται ότι διατηρείται σε ισχύ και δεν έχει καταργηθεί το υποχρεωτικό του μαθήματος των Θρησκευτικών για τους ορθόδοξους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

2. Η υπ' αριθμ. 91109/Γ2/10-7-2008 εγκύκλιος, παρόλο που εκδόθηκε ως διευκρινιστική της υπ' αριθμ. 61723/Γ2/13-6-2002, λόγω της ασαφούς διατυπώσεώς της, σε συνδυασμό με τον τρόπο προβολής της από τον τύπο δημιούργησε σύγχυση στο διοικητικό και εκπαιδευτικό προσωπικό της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στις Θεολογικές Σχολές των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, στους γονείς και μαθητές και στην ελληνική κοινωνία γενικά, με αποτέλεσμα ορισμένοι από τους ανωτέρω φορείς και φυσικά πρόσωπα να θεωρήσουν ότι καταργείται το υποχρεωτικό του μαθήματος των Θρησκευτικών για τους ορθόδοξους μαθητές. Η ασάφεια αυτή θεωρούμε ότι προήλθε από τη διατύπωση της εγκυκλίου περί αναιτιολογήτου δηλώσεως απαλλαγής εκ μέρους των γονέων των ανηλίκων μαθητών ή των ενηλίκων μαθητών. Η Εγκύκλιος δεν προβλέπει ρητώς ότι το αναιτιολογήτο της δηλώσεως δεν περιλαμβάνει τους λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως, οι οποίοι με βάση το άρθρο 13 του Συντάγματος και την υπ' αριθμ. 61723/Γ2/13-6-2002 εγκύκλιο πρέπει να προβάλλονται ως νόμιμοι λόγοι απαλλαγής από το καταρχήν και δια νόμου θεσπισθέν υποχρεωτικό μάθημα των Θρησκευτικών.

Την ανωτέρω ασάφεια επιχείρησε να άρει η υπ' αριθμ. 104071/Γ2/ 4-8-2008 εγκύκλιος, κάνοντας ρητή μνεία της ανάγκης επικλήσεως «λόγων συνειδήσεως» προκειμένου να απαλλαγεί κανείς από την υποχρεωτική παρακολούθηση του μαθήματος. Και η εγκύκλιος αυτή, όμως, δε στάθηκε ικανή να διαλύσει το θόρυβο και τη σύγχυση που επέφερε η υπ' αριθμ. 91109/Γ2/10-7-2008 εγκύκλιος, διότι και πάλι δημιουργήθηκε η εντύπωση σε ορισμένους κύκλους ότι οι «λόγοι συνειδήσεως» μπορούν να γίνουν αντικείμενο επίκλησης για την απαλλαγή και από τους ορθόδοξους μαθητές, πράγμα βέβαια άτοπο, αφού, ένας ορθόδοξος χριστιανός δε νομιμοποιείται να επικαλεστεί τέτοιο λόγο, καθώς το περιεχόμενο του μαθήματος, όπως έχει διαμορφωθεί με βάση τα Αναλυτικά Προγράμματα του ΥΠΕΠΘ βασίζεται στις αξίες και τα διδάγματα του χριστιανισμού και της ορθόδοξης παράδοσης. Προς άρση όλων αυτών των παρανοήσεων και παρερμηνειών, εκδόθηκε και τρίτη εγκύκλιος, η Φ12/ 977/109744/Γ1/26-8-08, διευκρινιστική όλων των προηγουμένων, όπου από την όλη διατύπωσή της καθίσταται σαφές ότι οι

«λόγοι συνειδήσεως» είναι λόγοι που μπορούν να επικαλεστούν αποκλειστικά οι ετεροδόξοι και οι αλλόθρησκοι μαθητές. Συνεπώς, για να είναι σε θέση το σχολείο να ελέγξει τη νομιμότητα της δηλώσεως θα πρέπει να προκύπτει και να αποδεικνύεται η ιδιότητα του μαθητή ως αλλοθρήσκου ή ετεροδόξου. Στο σημείο αυτό εξακολουθεί να τελεί σε ισχύ η εγκύκλιος του 2002, όπου για την απόδειξη αυτής της ιδιότητας δε ζητείται τίποτε περισσότερο από μια απλή αρνητική δήλωση ότι ο μαθητής δεν είναι ορθόδοξος, χωρίς να απαιτείται κάποια θετική δήλωση ή πιστοποιητικό ότι ανήκει σε κάποιο άλλο θρήσκευμα ή είναι άθεος.

3. Οι ανωτέρω τρεις εγκύκλιοι του καλοκαιριού του 2008, δεν κατήγησαν την εγκύκλιο του 2002, αλλά απλώς αφορούν στην απαγόρευση επιβολής εκ μέρους των σχολικών μονάδων υποβολής αιτιολογημένης δηλώσεως απαλλαγής από το μάθημα, περιοριζόμενης της δηλώσεως μόνο στο σημείο ότι ο μαθητής δεν είναι ορθόδοξος, ώστε να προκύπτει η ιδιότητα του μαθητή ως ετεροδόξου ή αλλοθρήσκου και έτσι να διασφαλίζεται ότι η απαλλαγή ζητείται για «λόγους συνειδήσεως» και όχι για άλλους λόγους. Παρά την ανωτέρω διαπίστωση ότι από πλευράς νόμου δεν έχει αλλάξει τίποτε ουσιαστικά, η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών εκφράζει τον προβληματισμό της, ως προς την ανάγκη έκδοσης των ανωτέρω τριών εγκυκλίων του καλοκαιριού του 2008, καθώς, μόνο η τελευταία, ήτοι η Φ12/ 977/109744/Γ1/26-8-08, προσθέτει ένα νέο στοιχείο στο ήδη υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο αφορά στην αντικατάσταση του μαθήματος του Θρησκευτικών με μάθημα άλλου διδακτικού αντικειμένου.

4. Η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών εκφράζει την ανησυχία της σε σχέση με τη φθίνουσα πορεία του αριθμού των διοριστέων θεολόγων κατά τα τελευταία έτη και την εν γένει υποβάθμιση του μαθήματος στην εκπαιδευτική πράξη, παρά τη μη αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου. Θεωρεί δε ότι οι δύο πρώτες εγκύκλιοι αντανακλούν αυτό το πνεύμα υποβάθμισης του μαθήματος υπό το πρόσχημα των προσωπικών δεδομένων, ενώ η τρίτη κατά σειρά αποσαφηνίζει ότι οι προηγούμενες δύο δεν καταργούν την εγκύκλιο του 2002. Το γεγονός δε ότι ο ίδιος ο κ. Υπουργός Παιδείας έκρινε ότι δημιουργήθηκε η ανάγκη να δηλώσει ρητώς σε γνωστό τηλεοπτικό σταθμό ότι δεν καταργείται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών για τους ορθόδοξους μαθητές, οδήγησε το σώμα της Γενικής Συνέλευσης της Σχολής μας στην απόφαση να εκφράσει την ανησυχία του για το μέλλον του μαθήματος των Θρησκευτικών, και τη συρρίκνωση των επαγγελματικών οριζόντων των αποφοίτων της.

5. Πρέπει να σημειωθεί ότι η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών παρέχει δια των προγραμμάτων σπουδών της όλα τα εφόδια στους αποφοίτους της για να διδάξουν το μάθημα των Θρησκευτικών με βάση το Ορθόδοξο περιεχόμενό του, αλλά ταυτόχρονα με υπεύθυνη και αντικειμενική στάση, σεβασμό και ανεκτικότητα προς τις μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των άλλων λαών, οι

οποίες ήδη κατά τα ισχύοντα αναλυτικά προγράμματα διδάσκονται στη δευτεροβάθμια κυρίως εκπαίδευση σε γνωστικό και παιδαγωγικό επίπεδο.

6. Η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών είναι διατεθειμένη να συνεργαστεί με το ΥΠΕΠΘ και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ώστε να αναβαθμιστεί ακόμη περισσότερο το μάθημα των Θρησκευτικών, να εμπλουτιστούν τα αναλυτικά σχολικά προγράμματα με μαθήματα κοινωνικής ηθικής ή ιστορίας των θρησκευμάτων, τα οποία θα μπορούν να παρακολουθούν οι μαθητές στο σύνολό τους ανεξαρτήτως θρησκείας ή ομολογίας.

7. Η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών θεωρεί ότι στη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα του δυτικού κόσμου, όπου οι πολιτικές και οι διαπολιτισμικές προκλήσεις και οι διαθρησκειακές επαφές, αλλά και οι συγκρούσεις σε επίπεδο επιμέρους κοινωνικών ομάδων είναι περισσότερο έντονες από ποτέ, οι αξίες πρέπει να επανατοποθετηθούν στο επίκεντρο της Παιδείας προκειμένου: α) να λειτουργήσουν εξισορροπητικά στην αλματώδη ανάπτυξη της τεχνολογικής προόδου και της αποθέωσης του οικονομικού κέρδους εις βάρος των ανθρωπιστικών ιδεωδών, ώστε να αποσοβηθεί ο κίνδυνος διάπλασης ατόμων που να ενδιαφέρονται μόνο για την ανάπτυξη ορισμένων δεξιοτήτων τους και όχι για τη δημιουργία μιας ελεύθερης και ολοκληρωμένης προσωπικότητας, όπως απαιτεί το ελληνικό Σύνταγμα αλλά και όλα τα Συντάγματα των δημοκρατικών Κρατών, β) να καλλιεργηθεί ακόμη περισσότερο στη νεολαία και τον κοινωνικό ιστό το πνεύμα της ανεκτικότητας, του σεβασμού απέναντι στο διαφορετικό, της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των αδυνάτων και των ολίγων, αξίες που κατά βάση ο Χριστιανισμός έχει προσφέρει στην ανθρωπότητα δια του ευαγγελισμού της εν Χριστώ αγάπης, γ) να αντιμετωπιστούν αρνητικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης όπως, η ηθική σχετικοκρατία, ο θρησκευτικός συγκρητισμός, ο αντιδραστικός φονταμενταλισμός και να ενισχυθούν οι θετικές παράμετροι του παγκόσμιου αυτού φαινομένου, όπως η διάθεση επικράτησης της ειρήνης, της αλληλεγγύης και της συνεργασίας των λαών.

8. Η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών επισημαίνει ότι η αναβάθμιση, ο εμπλουτισμός και η πλήρης αξιοποίηση του μαθήματος των Θρησκευτικών στις σχολικές μονάδες καθώς και η τοποθέτηση θεολόγων καθηγητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση θα προσφέρει υπολογίσιμο κοινωνικό και μορφωτικό όφελος, καθώς θα ενισχύσει την άμεση σύνδεση του ελληνικού Πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας και την κοινωνία γενικότερα, θα αυξήσει την απορροφητικότητα των αποφοίτων των Θεολογικών Σχολών στα δημόσια και ιδιωτικά σχολεία με ταυτόχρονη μείωση της ανεργίας των νέων θεολόγων επιστημόνων και θα αποτελεί εγγύηση για μια υπεύθυνη και νηφάλια θρησκευτική αγωγή που θα λειτουργεί ως ανασταλτικό μέσο στη μισαλλοδοξία, στο θρησκευτικό φανατισμό, στην κοινωνική αδικία και κάθε είδους διαχωρισμό, επιθετικότητα, βία

ή άλλο εμπόδιο στην επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων και των επιμέρους κοινωνικών ομάδων.

Κατόπιν όλων αυτών, ζητούμε σε συνέχεια των τηλεοπτικών δηλώσεων του κ. Υπουργού να διευκρινιστεί με νέα εγκύκλιο ότι παραμένει σε ισχύ η αρχική εγκύκλιος του 2002 και ότι το μάθημα των Θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό για τους ορθοδόξους μαθητές. Περαιτέρω δηλώνουμε ότι επιζητούμε την αγαστή συνεργασία με το ΥΠΕΠΘ, για την ευρύτερη αναγνώριση της παιδευτικής αξίας και αναγκαιότητας του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Η Κοσμήτωρ
της Θεολογικής Σχολής
Ελένη Παπακώστα-Χριστινάκη
Καθηγήτρια

Η Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ. για τα Θρησκευτικά*

Η Γενική Συνέλευση της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. κατά τη συνεδρίαση της 22/10/2008 κατέληξε ομόφωνα στην παρακάτω απόφαση:

ΑΠΟΦΑΣΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ Α.Π.Θ. ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

Το πρόβλημα που δημιουργήθηκε:

Η πρόσφατη Εγκύκλιος (91109/Γ2/10-07-2008) του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κάνει λόγο περί απαλλαγής «των μαθητών από το μάθημα των Θρησκευτικών χωρίς να δηλώνεται ο λόγος της συγκεκριμένης επιλογής».

Με δεύτερη εγκύκλιό του (104071/-Γ2/-04.08.2008) το Υπουργείο διευκρίνισε ότι με την απόφασή του αυτή εναρμονίζεται «με τις αποφάσεις του ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ανεξάρτητων αρχών της χώρας μας».

Παρά τις περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις του Υπουργείου, ούτε στη νεότερη εγκύκλιό του (Φ12/977/109744/ Γ1,26.8.2008) δηλώνεται ρητά και κατηγορηματικά ότι το μάθημα παραμένει υποχρεωτικό για τους Ορθόδοξους μαθητές. Είναι επομένως προφανές ότι η απόφαση αυτή ενέχει μια δυναμική ώστε το μάθημα των Θρησκευτικών σταδιακά να καταστεί προαιρετικό. Γι' αυτό άλλωστε και εμφανίστηκαν απόψεις που συζητούν ακόμη και την κατάργησή του.

Με αφορμή τις παραπάνω εξελίξεις είδαν το φως της δημοσιότητας ποικίλες απόψεις και αντιδράσεις, με τις οποίες - παρά τη νηφάλια και προσεκτική στάση της επίσημης Εκκλησίας μέχρι σήμερα - αναβίωσε το πολεμικό κλίμα μιας παρωχημένης αντίληψης περί πλήρους απαξίωσης του θρησκευτικού φαινομένου στο δημόσιο βίο, και επομένως και του μαθήματος των Θρησκευτικών στη δημόσια εκπαίδευση.

Με ελάχιστα έως και καθόλου πειστικά επιχειρήματα, και σε ατμόσφαιρα συναισθηματικά ή ιδεολογικά φορτισμένη, άνοιξε ένας διάλογος σε καθαρά συγκρουσιακό κλίμα. Από ορισμένους για να προωθήσουν στην ελληνική κοινωνία με μελλοντικές θεσμικές παρεμβάσεις όσο γίνεται περισσότερο έναν επιφανειακό εκσυγχρονισμό, και από άλλους για να διατηρήσουν για όσο γίνεται περισσότερο χρόνο το παραδοσιακό θεσμικό πλαίσιο.

Ως υπεύθυνοι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι οφείλουμε να υπογραμμίσουμε, ότι και οι δύο αυτές τακτικές δεν οδηγούν σε λύση του προβλήματος και βλάπτουν μακροπρόθεσμα την πορεία της παιδείας και γενικότερα της ελληνικής κοινωνίας.

* Πηγή: Romfea.gr (3-11-2008).

Οι πρωτοβουλίες των Θεολογικών Σχολών

Αρκετά μέλη των Θεολογικών Σχολών, η Θεολογική Σχολή Αθηνών, ο Κοσμητορας και οι Πρόεδροι των δύο Θεολογικών Τμημάτων της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, αμέσως μετά τη δημοσιοποίηση των παραπάνω εγκυκλίων τοποθετήθηκαν υπεύθυνα απέναντι στη δημιουργηθείσα κατάσταση στην εκπαίδευση και με παρεμβάσεις τους στα ΜΜΕ και επιστολές στους αρμοδίους εξέφρασαν την ανησυχία τους, αλλά παράλληλα και την ετοιμότητά τους να παρέμβουν δημιουργικά ώστε το μάθημα των Θρησκευτικών να πάρει τη θέση που του αρμόζει στο εκπαιδευτικό μας σύστημα.

Συνολική θεώρηση του θέματος

Πρώτα-πρώτα θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η πανεπιστημιακή θεολογία στην εποχή μας, χωρίς να παύει να αναδεικνύει την εκκλησιαστική παράδοση, οφείλει παράλληλα να υπηρετεί και την ευρύτερη κοινωνία. Αυτό άλλωστε μέχρι σήμερα το πράττουν με συνέπεια οι πανεπιστημιακοί καθηγητές.

Έως πρόσφατα σε παγκόσμιο επίπεδο η θρησκευτική και θεολογική εκπαίδευση είχε είτε καθαρά ιστορικό είτε καθαρά ομολογιακό χαρακτήρα. Στον ελληνικό χώρο, ευτυχώς, και οι δύο αυτές ακραίες πρακτικές αποφεύχθηκαν σε μεγάλο βαθμό τόσο στην τριτοβάθμια όσο και στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Από τη δεκαετία του '80 το μάθημα των Θρησκευτικών βελτιώθηκε σημαντικά, με αποτέλεσμα να είναι πλέον ένα μάθημα με γνωσιακό, κοινωνικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα, ανοικτό και ανεκτικό προς τις άλλες χριστιανικές παραδόσεις και τις άλλες θρησκείες.

Στη σημερινή του μορφή το μάθημα των Θρησκευτικών στοχεύει στη γνωριμία με τα μορφωτικά αγαθά, την τέχνη και τον πολιτισμό που διαμόρφωσε ο Χριστιανισμός και η Ορθόδοξη παράδοση, ενώ παράλληλα διδάσκεται και το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά και οι άλλες μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των λαών.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στη σημερινή πραγματικότητα

Δεν αγνοούμε ότι οι αλλαγές που έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, η διαμόρφωση μιας κατάστασης πολιτιστικού πλουραλισμού στην κοινωνία και τον μαθητικό πληθυσμό, οι μεταναστεύσεις, αλλά και η αυξανόμενη ευαισθησία για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα προσωπικά δεδομένα, απαιτούν περαιτέρω ρυθμίσεις, οι οποίες όμως ούτε την πνευματική παράδοση της χώρας μας θα πρέπει να αγνοούν ούτε την ανάγκη της ευρωπαϊκής - αλλά και της παγκόσμιας και οικουμενικής - προοπτικής να υποσκάπτουν.

Για το λόγο αυτό πιστεύουμε ότι η Σύσταση 1720/2005, την οποία απηύθυνε προς τις χώρες-μέλη του το Συμβούλιο της Ευρώπης, μπορεί να αποτελέσει τη βάση

για την επιλογή των όποιων απαραίτητων ρυθμίσεων. Είναι λυπηρό ότι η σύσταση αυτή συστηματικά αγνοείται από όσους εκπροσωπούν ακραίες ως επί το πλείστον επί του θέματος θέσεις.

Στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, που είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη σε θέματα κατάχρησης της θρησκευτικότητας των πολιτών, είναι παράλογο οι μαθητές του σύγχρονου σχολείου να μη παρακολουθούν υποχρεωτικά ένα μάθημα που να σχετίζεται με τη θρησκεία. Το μάθημα αυτό συνταγματικά ανήκει στην αρμοδιότητα του κράτους, που φυσικά εκφράζεται μέσω των υπεύθυνων εκπαιδευτικών φορέων του, και οφείλει να ρυθμίζεται με βάση καθαρά εκπαιδευτικά κριτήρια.

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι μπορεί να αγνοείται η θρησκευτική και πολιτιστική παράδοση του τόπου, όπως σαφέστατα υποδεικνύει και η σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Άλλωστε, θεολογικά η Ορθοδοξία προβάλλει τη θρησκευτική παράδοση και ιστορικά στο παρελθόν ήρθε σε σύγκρουση με κάθε μορφή τυποποίηση της Εκκλησίας.

Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος και τα ζητήματα συνείδησης.

Το μάθημα των Θρησκευτικών θα πρέπει να είναι υποχρεωτικό για όλους τους μαθητές και να διδάσκεται από τους υπηρετούντες στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση θεολόγους, αφού κατά τεκμήριο είναι οι μόνοι ειδικοί για να διδάξουν οτιδήποτε σχετίζεται με τη θρησκεία. Άλλωστε, οι Θεολογικές Σχολές διαθέτουν την απαραίτητη υποδομή για να ανταποκριθούν στην ανάγκη αυτή, δεδομένου ότι στο πρόγραμμά τους περιλαμβάνονται θρησκευσιολογικά, κοινωνιολογικά, φιλοσοφικά, πολιτιστικά και παιδαγωγικά μαθήματα.

Ένα μάθημα, όμως, που στοχεύει στην ειρηνική συνύπαρξη των θρησκειών, στην καλλιέργεια της ανεκτικότητας, στην προώθηση της αλληλογνωριμίας των πολιτισμών, και στην ανάπτυξη της πνευματικής και κοινωνικής συνείδησης των μαθητών, δεν μπορεί, όπως άλλωστε και όλα τα μαθήματα ανθρωπιστικής κατεύθυνσης, να προσλάβει εντελώς ουδέτερο μουσειακό χαρακτήρα παρέχοντας απλώς πολιτιστικές, κοινωνικές κ.λπ. γνώσεις.

Για τη βελτίωσή του, ασφαλώς, μπορούν να αναζητηθούν διάφοροι τρόποι, ούτως ώστε να μη τίθενται ζητήματα συνείδησης, που να καθιστούν δυνατή την απαλλαγή των μαθητών. Το ζήτημα, βέβαια, της συνείδησης, στο βαθμό που δεν περιορίζεται μόνο στη θρησκευτική συνείδηση, θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλα μαθήματα, όπως Ιστορία, Βιολογία, Αρχαία και Νεοελληνικά Κείμενα, Πολιτική Οικονομία κλπ., οδηγώντας τελικά το εκπαιδευτικό μας σύστημα σε παράλυση.

Ιδιαίτερα στη σημερινή συγκυρία θα ήταν - αν μη τι άλλο - ανεύθυνο η Πολιτεία να αφήσει ανεξέλεγκτα στα χέρια παραγόντων εκτός της ακαδημαϊκής κοινότητας τη θρησκευτική εκπαίδευση.

Ο Κοσμήτορας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Καθηγητής Ιωάννης Β. Κογκούλης.
Ο Πρόεδρος του Τμήματος Θεολογίας του Α.Π.Θ.
Καθηγητής Πέτρος Βασιλειάδης.
Ο Πρόεδρος του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.
Καθηγητής Χρήστος Οικονόμου.

Το μάθημα των Θρησκευτικών: Ταυτότητα και προοπτικές *

Κωνσταντίνου Δελικωσταντή
Καθηγητή Θεολογικής Σχολής ΕΚΠΑ

Εισαγωγή

Μετά τον αιώνα των ατελείωτων πειραματισμών στον χώρο της αγωγής, των μεταρρυθμίσεων και των αντιμεταρρυθμίσεων στην εκπαίδευση, του κυκεώνα των παιδαγωγικών ερευνών και θεωριών, των αναρίθμητων παιδαγωγικών δημοσιευμάτων και εν μέσω πρωτοφανών κλυδωνισμών στον ζωτικό αυτόν για την κοινωνία χώρο, φαίνεται ότι το σχολείο επιβιώνει ως ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής και της μοίρας των παιδιών μας, ως χώρος διάσωσης της παιδικής ηλικίας, φαίνεται ότι αναγνωρίζεται ακόμη η παιδαγωγική αποστολή του. Το σχολείο αντιστέκεται και σήμερα στη μετατροπή του σε εκπαιδευτήριο, σε χώρο μετάδοσης πληροφοριών και απλώς χρηστικής γνώσης. Και στις σύγχρονες ανοικτές και πλουραλιστικές κοινωνίες μας, μέσα στη διογκούμενη σύγχυση των αξιών και την κρίση της ελευθερίας, δεν είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί η καταλυτική και αναγκαία συμβολή της σχολικής αγωγής στον αξιολογικό προσανατολισμό της νέας γενιάς. Ίσως ποτέ η αγωγή αξιών και η παιδεία ελευθερίας να μην αποτελούσαν τέτοια ζωτική ανάγκη όσο σήμερα.

Σε αυτό το σύγχρονο παιδευτικό τοπίο καλείται και το μάθημα των Θρησκευτικών να επιτελέσει το δύσκολο, αλλά καθοριστικής σημασίας έργο του, σε μια εποχή όπου η θρησκεία φαίνεται να αναβιώνει ως δύναμη ζωής και να προβάλλονται οι αναντικατάστατες, -ανθρωπολογικά, πνευματικά, πολιτισμικά, κοινωνικά-, λειτουργίες της.

Αναμφίβολα η σχολική θρησκευτική αγωγή συμβάλλει στους γενικότερους ανθρωπιστικούς στόχους της εκπαίδευσης και ενισχύει τον παιδαγωγικό προσανατολισμό του σχολείου. «Όποιος συζητά για το μάθημα των Θρησκευτικών, αυτός αναφέρεται στην παιδαγωγική αποστολή του σχολείου»¹ γράφει η Annette Schavan. Ο Wolfgang Huber συμπληρώνει επιγραμματικά: «Ήλθε η ώρα να κατανοήσουμε, ότι για το σχολείο η Ηθική είναι τόσο σημαντική όσο και τα Αγγλικά, ότι η καλλιέργεια της πολιτιστικής μνήμης είναι ισάξια της Πληροφορικής, ότι τα Θρησκευτικά είναι τόσο σπουδαία όσο και τα Μαθηματικά»². Η αγωγή ή η παιδεία εμφανίζονται εδώ ως εξίσου σημαντικές όσο και η μετάδοση πληροφοριών, και ο

* Εισήγηση στην ημερίδα που οργάνωσε η Κοσμητεία της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με θέμα «Το μάθημα των Θρησκευτικών στην εκπαίδευση» (Αθήνα, 5 Νοεμβρίου 2008) και δημοσιεύθηκε στον τόμο *Τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στήν Ἐκπαίδευση. Πρακτικά Ἡμερίδας-Εἰσηγήσεις*, Ἀθήνα 2009.

αξιολογικός προσανατολισμός ως εξίσου αναγκαίος, όπως και η απόκτηση δεξιοτήτων.

Αν ισχύει αυτό, αν η σχολική θρησκευτική αγωγή είναι φορέας πνεύματος παιδείας μέσα στην εκπαίδευση, τότε είναι προφανές ότι απειλείται άμεσα η ανθρωπιστική διάσταση του σχολείου, όταν συρρικνώνεται ή υποβαθμίζεται το μάθημα των Θρησκευτικών. Χωρίς ίχνος κατανόησης για την αλήθεια αυτή, κάποιοι παιδαγωγοί και διανοούμενοι εξακολουθούν να θεωρούν το μάθημα αυτό πεδίο ιδεολογικού διαποτισμού και ασυμβίβαστο με τους στόχους του σύγχρονου σχολείου.

1. Ελληνικό καλοκαίρι

Είναι γεγονός ότι το θέμα της σχολικής θρησκευτικής αγωγής βρίσκεται στη χώρα μας μονίμως στην επικαιρότητα. Κάποια δημοσιεύματα με ιδεολογική σφραγίδα, κάποιο σκάνδαλο στην Εκκλησία ή ένα τυχαίο συμβάν, ξεσπάσματα φονταμενταλισμού και θρησκευτικού φανατισμού όπου γης, δικαστικές αποφάσεις κ.λπ. προκαλούν κατά κανόνα σχόλια και αντιδράσεις κατά του μαθήματος των Θρησκευτικών. Το καλοκαίρι που πέρασε, η αφορμή για να θυμηθούμε το μάθημα προήλθε άμεσα από το ΥΠ.Ε.Π.Θ., το οποίο μας αιφνιδίασε με τις αποπροσανατολιστικές του εγκυκλίους για τη δυνατότητα απαλλαγής για όλους τους μαθητές από το θρησκευτικό μάθημα χωρίς υποχρέωση αιτιολόγησης. Η πρώτη εντύπωση ήταν ότι άνοιγε εδώ ο ασκός του Αιόλου, ότι όχι μόνον δεν λυνόταν κανένα ουσιαστικό πρόβλημα, αλλά προστίθεντο νέα προβλήματα στα ήδη υπάρχοντα.

Το μάθημα από υποχρεωτικό φαίνεται ότι μετατρεπόταν σε προαιρετικό, και, ενώ μάλλον κρινόταν ως ομολογιακό – ορθόδοξο, είχαν και οι ορθόδοξοι μαθητές το δικαίωμα απαλλαγής από τη παρακολούθησή του, χωρίς υποχρέωση αλλά και δυνατότητα να διδαχθούν εναλλακτικό μάθημα. Οι θεολόγοι καθηγητές πάγωσαν, μεσούντος του θέρους, αφού θιγόταν άμεσα η σχολική υπόστασή τους και το διδακτικό τους έργο. Οι καλοκαιρινές εγκύκλιοι του ΥΠ.Ε.Π.Θ. προκάλεσαν αναστάτωση, δημιούργησαν ένα κλίμα φορτισμένο και πολεμικό, το οποίο, ως γνωστόν, δεν ευνοεί τον νηφάλιο και σοβαρό διάλογο.

Την προχειρότητα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. μιμήθηκαν και διάφοροι αρθρογράφοντες στον τύπο, μέχρι και καθηγητές Πανεπιστημίου, για τους οποίους το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι –δεν μπορεί προφανέστατα να είναι– τίποτε άλλο παρά οι αναμνήσεις τους γ'αυτό από τα παιδικά και νεανικά τους χρόνια σε κάποιο σχολείο, σε κάποια γωνιά της Ελλάδος!

Ο καθηγητής Γιώργης Γιατρομανωλάκης³, από τη γειτονική Φιλοσοφική Σχολή, έκανε λόγο για το μάθημα των Θρησκευτικών ως «ένα μάθημα πλήρως απαξιωμένο, για ευσεβείς και μη», ως μάθημα που διαθέτει έντονο δογματικό και κατηχητικό χαρακτήρα και σημείωνε ειρωνικά ότι «το μάθημα των Θρησκευτικών

δεν είναι πια και το μέγα πρόβλημα της παιδείας και της Εκπαίδευσής μας». Και καταλήγει με την εξής δήλωση: «Τα Θρησκευτικά έχουν εκ των πραγμάτων καταργηθεί. Αλλά εμείς δεν το βλέπουμε. Τουναντίον επιμένουμε». Για να μας πείσει ότι το μάθημα των Θρησκευτικών είναι τελείως άχρηστο, ο κ. Γιατρομανωλάκης δεν παρέλειψε να μνημονεύσει και τη «μακαρίτισσα τη γιαγιά του, που (αν και) δεν πήγε ούτε καν δημοτικό, και βαθιά πίστη διέθετε και, το κυριότερο, ήταν πολύ καλός άνθρωπος».

Ο καθηγητής Χρήστος Γιανναράς⁴, με τη σειρά του, διατύπωσε την άποψη ότι αν «οι αξιωματούχοι του κλήρου στην Ελλάδα διασώζουν εκκλησιαστική συνείδηση, θα έπρεπε να απαιτήσουν από τη πολιτεία την κατάργηση του μαθήματος των Θρησκευτικών στα σχολεία», αφού με αυτό η Εκκλησία της Ελλάδος «εκχώρησε ζωτικό της λειτούργημα, την κατήχηση των παιδιών και των εφήβων, σε έμμισθους υπαλλήλους του κράτους, εκπαιδευμένους σε κρατικές 'θεολογικές' Σχολές».

Και τι αντιπροτείνει ο καθηγητής; «Στη θέση του μαθήματος των Θρησκευτικών το υπουργείο Παιδείας θα μπορούσε να θεσμοθετήσει μάθημα ικανό να πληροφορήσει τον μαθητή και να τον εξοικειώσει με τα κίνητρα των αναζητήσεων που συγκρότησαν την παράδοση πολιτισμού των Ελλήνων. Η λογική ενός τέτοιου μαθήματος υποχρεωτικού για όλους τους μαθητές (άσχετα με διαφορές θρησκευτικές, φυλετικές, ιδεολογικές) θα μπορούσε να συνοψιστεί στην ακόλουθη πρόταση: Κάθε παιδί που τελειώνει την εγκύκλια εκπαίδευση σε ελληνικό σχολείο, οφείλει να γνωρίζει ποια μεταφυσική γέννησε τον Παρθενώνα, το άγαλμα, την τραγωδία και ποια μεταφυσική γέννησε την Αγια-Σοφιά, τη βυζαντινή Εικόνα, τη βυζαντινή λειτουργία. Σπουδάζοντας στο σχολείο ποια 'γιγαντομαχία περί της ουσίας' οδήγησε σε αυτές τις κορυφαίες εκφάνσεις πολιτισμού των Ελλήνων, δεν σημαίνει και ότι υποχρεώνεται το παιδί να ασπαστεί συγκεκριμένη μεταφυσική πρόταση». Ωραία όλα αυτά, αλλά ο κ. Γιανναράς λησμονεί ότι το μάθημα των Θρησκευτικών και τα σχολικά εγχειρίδια (βιβλίο μαθητή, βιβλίο δασκάλου) έχουν αλλάξει σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες και ότι ο μαθητής δεν μένει απληροφόρητος για τα θέματα, τα οποία ο κ. καθηγητής θεωρεί σημαντικά, ότι τέλος πάντων, το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι κατήχηση και δεν υποκαθιστά το κατηχητικό έργο της Εκκλησίας.

Βέβαια, στις εγκυκλίους του ΥΠ.Ε.Π.Θ. οι Θεολογικές Σχολές αντέδρασαν νηφάλια με γενικές συνελεύσεις και επιστολές προς αυτό, και ακόμη πιο ήπια απάντησε η επίσημη Εκκλησία. Οι ιθύνοντες της σχολικής θρησκευτικής αγωγής του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου έστειλαν περιεκτικό και τεκμηριωμένο υπόμνημα προς τον Υπουργό Παιδείας. Στα κείμενα αυτά παρουσιάζεται με υπευθυνότητα η σύγχρονη ταυτότητα και η προσφορά του μαθήματος των Θρησκευτικών, χωρίς να αποσιωπώνται τα προβλήματα, και εκφράζεται η προθυμία για συνεργασία με το Υπουργείο για όλα τα ανακύπτουν θέματα σχετικά με το μάθημα.

2. Η ταυτότητα και το μέλλον του μαθήματος

Αναμφισβήτητα, τις τελευταίες δεκαετίες το μάθημα των Θρησκευτικών άλλαξε πρόσωπο. Έχει αποβάλει σημαντικά τον κατηχητικό του χαρακτήρα, δεν είναι μονοφωνικό ή στενά ομολογιακό, δεν είναι χώρος μύησης σε μια κλειστή θρησκευτική παράδοση. Είναι μάθημα παιδαγωγικό, γνωσιακό, μάθημα που αποβλέπει στον θρησκευτικό εγγραμματισμό των μαθητών, αγωγή ανοικτοσύνης προς το διαφορετικό, μια έστω σύντομη περιήγηση στο πολύχρωμο παγκόσμιο θρησκευτικό τοπίο. Σαφέστατα το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι ένα νεκρό, απολιθωμένο κομμάτι της σχολικής πραγματικότητας. Διαβάζουμε: «Από το 1985, το μάθημα των Θρησκευτικών είχε μια ενδιαφέρουσα αλλά άγνωστη όπως φαίνεται στους περισσότερους πορεία. Κινούμενο, δηλαδή, στα όρια ενός κανονικού σχολικού μαθήματος, αναμόρφωσε τους σκοπούς του, σύμφωνα με τις συνταγματικές προβλέψεις. Στοχεύοντας στην ενημέρωση των μαθητών γύρω από την υφή του θρησκευτικού φαινομένου, τη γνωριμία τους με τον χριστιανισμό, την κριτική και ελεύθερη τοποθέτησή τους, την αξιοποίηση των θρησκευτικών γνώσεων για την προσωπική τους καλλιέργεια, την ευαισθητοποίησή τους απέναντι στον σύγχρονο προβληματισμό, την κατανόηση του οικουμενικού μηνύματος του χριστιανισμού κ.ά., το μάθημα απέκτησε σαφή παιδαγωγικό προσανατολισμό και άρχισε να απομακρύνεται με σταθερά βήματα από τον κατηχητισμό και τις αποκλειστικότητες του παρελθόντος. Όλοι αυτοί οι στόχοι βέβαια υπηρετήθηκαν από τις αλλαγές των Αναλυτικών Προγραμμάτων και των σχολικών βιβλίων»⁵.

Το μάθημα των Θρησκευτικών σήμερα όταν οργανώνεται και διδάσκεται σωστά μπορεί να προσφέρει πολλά. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι:

- Καθιστά δυνατή την πρόσβαση στο πανανθρώπινο φαινόμενο θρησκεία και μια κριτική αξιολόγησή του.
- Μαθαίνει τα παιδιά να μην ταυτίζουν τη θρησκεία με συντηρητισμό και σκοταδισμό και να ανακαλύπτουν τις επαναστατικές δυνάμεις που αυτή περικλείει.
- Βοηθά τα παιδιά να αντιμετωπίζουν τα σύγχρονα παραθρησκευτικά φαινόμενα, να διακρίνουν τη γνήσια πίστη από το θρησκευτικό φανατισμό, η απόρριψη του οποίου είναι κεντρικό στοιχείο της ώριμης και κριτικής θρησκευτικότητας.
- Προωθεί, με την παρουσίαση της ποικιλίας των θρησκειών και την προβολή του σεβασμού της ιδιαιτερότητας και του «διαφορετικού», την ανάπτυξη του πνεύματος της διαπολιτισμικότητας.
- Ευαισθητοποιεί τους νέους για τα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα, την κοινωνική αδικία, την οικολογική κρίση, τον πόλεμο, για τη θρησκευτική διάσταση των μεγάλων αυτών προβλημάτων.

- Καλλιεργεί το πνεύμα της ειρήνης μεταξύ των θρησκειών και τονίζει τη συμβολή τους στη θεμελίωση του «παγκόσμιου ήθους», του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της προάσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου.
- Βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν αισθητήριο για τα ουσιώδη της ζωής, για την ομορφιά, το μυστήριο, για τη διάσταση του βάθους.
- Προάγει την κριτική σκέψη και τη φιλοσοφική διάθεση, γιατί φέρνει τους νέους αντιμέτωπους με τα πιο κρίσιμα ερωτήματα της ανθρώπινης ύπαρξης.
- Μαθαίνει τα παιδιά να μην υποκύπτουν στους αλλοτριωτικούς μηχανισμούς της σύγχρονης κοινωνίας.
- Δίνει απαντήσεις στα μεγάλα υπαρξιακά προβλήματα και στις βαθιές αναζητήσεις μέσα από το χριστιανισμό, συμβάλλοντας έτσι στην καλλιέργεια του ήθους της ελευθερίας.
- Αναδεικνύει τη θεμελιώδη αξία και τον ανθρωπιστικό πυρήνα της ορθόδοξης παράδοσης: τον πολιτισμό του προσώπου, την προτεραιότητα της σχέσης απέναντι στην ευδαιμονιστική αυτοπραγμάτωση, του κοινοτισμού απέναντι στον ακοινωνήτο δικαιωματοισμό. Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι μάθημα σχεσιακού πολιτισμού, αγωγή αξιών έναντι του πολιτισμού του έχειν, του ατομοκεντρισμού και του ευδαιμονισμού.
- Προβάλλει τον ρόλο της θρησκείας ευρύτερα για τη διαμόρφωση του πολιτισμού και ειδικότερα τη σημασία της Ορθοδοξίας για τον ελληνικό πολιτισμό, αλλά και για τον ευρωπαϊκό και τον «πολιτισμό της ανθρωπότητας»
- Βοηθά το μαθητή να ανακαλύψει και να αγαπήσει την πολιτιστική μας κληρονομιά και να κατανοήσει το πνεύμα που βρίσκεται πίσω από την Αγια-Σοφία, τη βυζαντινή εικόνα, τη θεία λειτουργία κ.λπ.
- Βοηθά τους νέους να κατανοήσουν τη σημασία του δικού τους προσωπικού αγώνα για έναν καλύτερο και δικαιότερο κόσμο.

Αν όλα αυτά έχουν έστω και ψιχία αληθείας, τότε πού βρίσκεται το πρόβλημα; Είναι σαφές, ότι δύσκολα μπορούμε να αγνοήσουμε τις αλλαγές στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία: την προϊούσα πολυπολιτισμική σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού, τις ιδιαίτερες ευαισθησίες των πολιτών για τα δικαιώματα του ανθρώπου και για τα «προσωπικά δεδομένα», το ευρωπαϊκό κεκτημένο κ.ά. Αναρωτιούνται κάποιοι, σε ποιο βαθμό συμβιβάζεται με την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης η παρουσία στο σχολείο ενός μαθήματος που αναφέρεται, έστω και με τον παιδαγωγικά πιο σύγχρονο τρόπο, πρωτίστως στον χριστιανισμό ή καλύτερα στην Ορθοδοξία. Από την άλλη: Δεν θα έπρεπε ένα μάθημα, το οποίο προσφέρει ή μπορεί να προσφέρει όλα τα παραπάνω, να είναι υποχρεωτικό για όλους τους μαθητές στο ελληνικό σχολείο; Αν αυτά που ανέφερα

δεν είναι υποχρεωτικά, τότε τίποτε άλλο δεν έχει νόημα να είναι υποχρεωτικό! Η λογική μας είναι σαφής: Είναι παράλογο, στη σύγχρονη κοινωνία της «επιστροφής των θεών», οι μαθητές να μην παρακολουθούν υποχρεωτικά μάθημα Θρησκευτικών με εμφανές ανθρωπιστικό και μορφωτικό περιεχόμενο.

Στη συνεχιζόμενη συζήτηση στα θέματα αυτά διατυπώνονται ενδιαφέρουσες προτάσεις. Τρία μοντέλα οργάνωσης ενός σύγχρονου θρησκευτικού μαθήματος είναι σήμερα τα κυρίαρχα:

α) Το ομολογιακό μάθημα, όπως εφαρμόζεται π.χ. σε ομοσπονδιακά κρατίδια της Γερμανίας. Οργανώνεται με τη συνεργασία και τη συνευθύνη κράτους και Εκκλησιών ή θρησκευτικών κοινοτήτων, ενώ για όσους δεν παρακολουθούν τέτοιο μάθημα προβλέπεται υποχρεωτικό εναλλακτικό μάθημα.

Είναι γεγονός ότι με ένα τέτοιο μοντέλο λύνονται κάποια προβλήματα και αποτρέπονται οι τριβές, πιστεύω όμως ότι, τελικά, δημιουργούνται και ποικίλες δυσλειτουργίες. Πολύ σωστά τοποθετείται το θέμα αυτό στο Υπόμνημα του Συμβούλου και των δύο Παρέδρων του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (04.09.2008) προς τον Υπουργό Παιδείας: «Με τη διδασκαλία ενός καθαρά ομολογιακού μαθήματος, που θα είναι εκ των πραγμάτων προαιρετικό, ή κάθε θρησκείας σε χωριστή τάξη, μπορεί να εμφανιστεί στα σχολεία ένα πρωτόγνωρο για την Ελλάδα φαινόμενο, αυτό της θρησκευτικής ομοσπονδοποίησης του σχολείου. Η θρησκευτική ομοσπονδοποίηση του σχολείου μπορεί να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα στην εκχώρηση της ευθύνης του θρησκευτικού μαθήματος από την Πολιτεία στις επιμέρους θρησκευτικές κοινότητες. Θα είναι η χειρότερη εξέλιξη, δεδομένης της μόνιμης ροπής των θρησκειών και των Εκκλησιών προς τον φονταμενταλισμό και την παραδοσιοκρατία. Αν τούτο συσχετιστεί με το δεδομένο ιστορικό γεγονός ότι στα Βαλκάνια και στην νοτιοανατολική Ευρώπη η θρησκεία υπήρξε σχεδόν πάντα παράγων εθνογένεσης, απαιτείται να μελετηθούν σε βάθος οι ποικίλες παράμετροι ενός τέτοιου εγχειρήματος».

Από τη δική μου σκοπιά, επιθυμώ να σημειώσω δύο πράγματα: α) Δεν είναι παιδαγωγικώς ορθό οι μαθητές και οι μαθήτριες να χωρίζουν την ώρα που διδάσκονται Θρησκευτικά. β) Ομολογιακοποίηση σημαίνει μείωση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος. Προφανώς 10 χρόνια είναι πολλά για τη διδασκαλία μιας θρησκείας! γ) Η στροφή στο ομολογιακό μάθημα αποτελεί μάλλον οπισθοδρόμηση σε σύγκριση με το ελληνικό κεκτημένο στο μάθημα των Θρησκευτικών.

β) Το θρησκευτολογικό μάθημα. Η μετατροπή του μαθήματος των Θρησκευτικών σε θρησκευτολογικό μάθημα, με την έννοια της ουδέτερης περιγραφής ή της αντικειμενικής, συγκρητικής παρουσίασης των θρησκειών, για να λυθούν ποικίλα προβλήματα που σχετίζονται με την αρχή της θρησκευτικής ελευθερίας και του πλουραλισμού, της προϊούσας πολυπολιτισμικής και πολυθρησκευτικής σύνθεσης του μαθητικού πληθυσμού, δεν αποτελεί αναβάθμιση

του μαθήματος και, πολύ λιγότερο, δεν είναι λύση, αφού σίγουρα οδηγεί και αυτή στη συρρίκνωση του μαθήματος και στη μείωση των ωρών διδασκαλίας του. Ένα τέτοιο μάθημα θα διδασκόταν ίσως από ένα χρόνο στο Δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο.

Πέρα από αυτό, το θρησκευολογικό μάθημα δεν είναι, τελικά, η δέουσα απάντηση στο φαινόμενο της πολυπολιτισμικότητας, την οποία προφανώς ερμηνεύει ως ένα άνευρο πλουραλισμό ταυτοτήτων και ως μια αδιάφορη συνύπαρξη των διαφορετικών. Όπως σημειώνει η Annette Schavan, στο σχολείο δεν βοηθούμε τους νέους προσφέροντας απλώς πληροφορίες για όλες τις θρησκείες, με τον τρόπο με τον οποίο εκτίθενται τα διάφορα αγαθά σε ένα σουπερμάρκετ. «Δεν είναι δυνατόν να δίνουμε στους νέους ανθρώπους απλώς ένα ποτπουρί κοσμοθεωριών, χωρίς να τους παρέχουμε κριτήρια επιλογής και απόφασης»⁶. Τα θρησκευτικά ερωτήματα είναι βαθιές υπαρξιακές αναζητήσεις που συγκλονίζουν την ανθρώπινη ύπαρξη. Είναι, λοιπόν, φυσικό, ακόμη και η πιο αντικειμενική ενημέρωση για τις θρησκείες να μην μπορεί να καλύψει τον βαθύτερο σκοπό του θρησκευτικού μαθήματος. Είναι βέβαιο ότι το θρησκευολογικό μάθημα δεν προκαλεί τη νοημοσύνη, την κριτική ικανότητα, την ελευθερία και την ευαισθησία των παιδιών αρκετά, δεν τα φέρνει αντιμέτωπα με τα έσχατα ερωτήματα της ανθρώπινης ύπαρξης, δεν αξιοποιεί, δηλαδή, πλήρως τις δυνατότητες που περικλείει το θρησκευτικό μάθημα. Είναι σαν να προσφέρει κανείς σε κάποιον που πεινά, ένα κατάλογο φαγητών και σε αυτόν που διψά, μια περιγραφή των ιδιοτήτων του νερού. Πέρα από αυτό, με μία μινιμαλιστική παρουσίαση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των θρησκειών, για να μη θιγεί ο «διαφορετικός» συμμαθητής, δεν προσεγγίζεται ορθά το φαινόμενο της θρησκευτικής πίστης και οδηγούμαστε σε συγκρητισμούς.

γ) Το λεγόμενο «πολιτιστικό» και «βιβλικό» μάθημα: Συζητείται, ακόμη, η ενδιαφέρουσα πρόταση του μακαριστού καθηγητή Νίκου Ματσούκα⁷, που εκφράστηκε πριν 20 περίπου χρόνια και επαναδιατυπώθηκε το 2001, σύμφωνα με την οποία το μάθημα των Θρησκευτικών πρέπει να παρέχει στη νέα γενιά «τα αγαθά της ελληνορθόδοξης παράδοσης», όπως τα φιλολογικά μαθήματα προσφέρουν τα «αγαθά του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού», με δεδομένο ότι κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι στη «μία ελληνική παράδοση ανήκουν αυτά τα δύο κλαδιά». Την πρόταση αυτή εξειδικεύει ο Παντελής Καλαϊτζίδης⁸, σε μια προσπάθεια να βρεθεί, μετά το «αναπόφευκτο ιστορικό τέλος του κατηχητικού-ομολογιακού μαθήματος», ένα μάθημα Θρησκευτικών συμβατό με τις αρχές του σύγχρονου σχολείου, αλλά όχι άνευρο θεολογικά. Η λύση είναι η οργάνωση των Θρησκευτικών ως πολιτιστικού μαθήματος, συγκεκριμένα ως μαθήματος ορθόδοξου πολιτισμού, το οποίο, αφού η Ορθοδοξία συνδιαμόρφωσε την ταυτότητά μας, θα πρέπει να διδάσκεται σε όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως

θρησκείας και ιδεολογίας, εφόσον αυτοί χρήζουν κοινωνικοποίησης στην σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα.

Τον «αναπροσανατολισμό» του μαθήματος των Θρησκευτικών, ενόψει των σύγχρονων κοινωνικών πολιτικών και πολιτιστικών δεδομένων, με σκοπό τη νομιμοποίηση της παρουσίας του στη σύγχρονη ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πραγματικότητα, θεωρεί αναγκαία ο Σταύρος Ζουμπουλάκης⁹, ο οποίος προτείνει την οργάνωσή του ως «βιβλικού» μαθήματος. «Το μάθημα των Θρησκευτικών, αν θέλει να κατακτήσει μια νόμιμη και σταθερή θέση στα σχολικά προγράμματα, πρέπει να γίνει βιβλικό μάθημα. Αντικείμενο διδασκαλίας να είναι η Βίβλος, Παλαιά και Καινή Διαθήκη»¹⁰. Έτσι παίρνουμε στα σοβαρά το γεγονός ότι «το σχολείο δεν ήταν ποτέ, και δεν είναι πολύ περισσότερο σήμερα, Εκκλησία»¹¹.

Ο Σταύρος Ζουμπουλάκης διευκρινίζει ότι η πρότασή του δεν ταυτίζεται με το μοντέλο του «πολιτιστικού» μαθήματος, αφού στο τελευταίο η διδασκαλία μιας ομολογίας απλώς αντικαθίσταται με τη διδασκαλία ενός «πολιτισμού», του «πολιτισμού της ορθόδοξης Ανατολής»¹².

Έχω την εντύπωση ότι η πρόταση Ματσούκα – Καλαϊτζίδη και Ζουμπουλάκη έχει βρει απήχηση. Το πολιτισμικό περιεχόμενο της Ορθοδοξίας και η ευρύτητα της βιβλικής σκέψης αξιοποιούνται ήδη παιδευτικά – μορφωτικά στο μάθημα των Θρησκευτικών, χωρίς όμως να γίνεται η σχολική θρησκευτική αγωγή αποκλειστικά μάθημα πολιτισμού ή βιβλικό μάθημα.

3.Τι ποιητέον;

Σε αυτό το πλαίσιο, η δική μου άποψη είναι η εξής: Είναι σαφές ότι το σύγχρονο ανοικτό μάθημα των Θρησκευτικών ενσωματώνει τα θετικά στοιχεία του ομολογιακού, του θρησκευολογικού, του πολιτιστικού και του βιβλικού μοντέλου. Το πρόβλημά μας δεν είναι σήμερα η αύξηση της θρησκευολογικής ύλης ή η διεύρυνση του πολιτισμικού περιεχομένου του θρησκευτικού μαθήματος. Με κάποια παραπάνω θρησκευολογικά κεφάλαια ή με διδασκαλία, για ένα έτος, του μαθήματος με έμφαση στη θρησκευολογική θεματική, η σχολική θρησκευτική αγωγή δεν γίνεται Θρησκευολογία. Το κεντρικό θέμα είναι εδώ τα «ομολογιακά» χαρακτηριστικά, ό,τι κι αν αυτό σημαίνει, τα οποία αναπόφευκτα μπορεί να επικαλεσθεί κάποιος αντιρρησίας, εφόσον ο κορμός του μαθήματος είναι η Ορθοδοξία, έστω και κάτω από τον τίτλο: «Πολιτισμός της Ορθοδοξίας». Γι' αυτό είναι δύσκολο, να μην προβλεφθεί η δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα για σοβαρούς λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Πρόκειται για το πιο περίπλοκο σημείο, γιατί επιχειρήματα σοβαρά έχει και η άλλη πλευρά. Ούτως ή άλλως, σε τέτοια καίρια θέματα το διακύβευμα δεν είναι «όλα ή τίποτα». Η στάση μας εδώ δεν πρέπει να είναι αμυντική. Και η άλλη πλευρά υπερασπίζεται το πιο πολύτιμο αγαθό: την ελευθερία! Οφείλουμε να αποδεχθούμε την πικρή αλήθεια, ότι το μάθημα των Θρησκευτικών θα μπορέσει να καθιερωθεί ως υποχρεωτικό για όλους,

μόνον αν μετατραπεί σε θρησκευολογικό, και, φυσικά, συρρικνωθεί. Εννοείται ότι αυτό είναι απευκαταίο.

Αυτό που μπορεί να γίνει στην υπάρχουσα κατάσταση είναι το εξής: Το μάθημα πρέπει να εμπλουτίζεται συνεχώς, λαμβάνοντας υπόψη τα νέα πολιτιστικά και κοινωνικά δεδομένα, με θρησκευολογική ύλη, με φιλοσοφικές θεωρήσεις στις μεγάλες τάξεις, με αναφορές στη συμβολή της θρησκείας και ιδιαίτερα της Ορθοδοξίας στον πολιτισμό, στον ανθρωπισμό και στην υπόθεση της δικαιοσύνης και της ειρήνης, στην προστασία του περιβάλλοντος. Η σχολική θρησκευτική αγωγή οφείλει να αποτελεί, ως παιδεία ελευθερίας, πρόκληση για τους καλοπροαίρετους ετερόδοξους, ετερόθρησκους ή άθρησκους κηδεμόνες και ώριμους μαθητές να την αποδεχθούν. Οι συζητήσεις που έχω με μάχιμους θεολόγους εκπαιδευτικούς, χωρίς να διαθέτω έγκυρες στατιστικές, είναι ενθαρρυντικές και τιμούν τους συναδέλφους. Όπου τα νέα βιβλία παρουσιάζουν κενά ή δεν ανταποκρίνονται στο πνεύμα της ανοικτοσύνης, οι δάσκαλοι και οι θεολόγοι καθηγητές οφείλουν να βάζουν τη δική τους σφραγίδα.

Τα πιο μεγάλα προβλήματα αντιμετωπίζει σήμερα το μάθημα των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο. Γνωρίζετε, ότι οι χιλιάδες νέων δασκάλων, αποφοίτων των Π.Τ.Δ.Ε., οι οποίοι αναλαμβάνουν τη σχολική θρησκευτική αγωγή των παιδιών μας, έχουν έλθει, στα πλαίσια των πανεπιστημιακών τους σπουδών, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, σε επιδερμική επαφή ή ακόμη χειρότερα, δεν έχουν ασχοληθεί καν με τον θεολογικό γνωστικό χώρο και τη Διδακτική των Θρησκευτικών, ένα αντικείμενο πολύπλοκο και με πολλές ιδιαιτερότητες, η αντιμετώπιση των οποίων προϋποθέτει την άρτια θεωρητική και πρακτική θρησκευοπαιδαγωγική κατάρτιση του εκπαιδευτικού¹³.

Για το μάθημα των Θρησκευτικών οφείλει, όμως, να ισχύει ό,τι είναι λογικό να ισχύει και για τη διδασκαλία των άλλων μαθημάτων στο Δημοτικό Σχολείο: Να μην κληθεί, μελλοντικά, κανείς εκπαιδευτικός να διδάξει ένα αντικείμενο, το οποίο να μην περιλαμβάνεται στο Πρόγραμμα Σπουδών των Π.Τ.Δ.Ε., το οποίο είναι λογικό να οργανώνεται με αναφορά στις ανάγκες του Δημοτικού Σχολείου. Ενώ, όμως, για ορισμένα μαθήματα ή ειδικές επιστήμες υπάρχει, σε μερικά Π.Τ.Δ.Ε., στρατιά διδασκόντων, για το θρησκευοπαιδαγωγικό μάθημα όχι μόνον δεν υπάρχει ούτε ένα μέλος ΔΕΠ, αλλά ούτε φαίνεται, στον προγραμματισμό θέσεων, να επιδεικνύεται ενδιαφέρον για κάλυψη αυτού του κενού.

Εφόσον, λοιπόν, η μεγάλη πλειοψηφία των νέων δασκάλων δεν έχει πανεπιστημιακή θεολογική και θρησκευοπαιδαγωγική κατάρτιση, είναι φυσικό και γι' αυτόν τον σημαντικό λόγο, να μην υπάρχει σε αυτούς ενδιαφέρον για τη σωστή οργάνωση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Έτσι υποβαθμίζεται και γίνεται πάρεργο, ενάντια στο Σύνταγμα, στους Νόμους και στα Αναλυτικά Προγράμματα, ενάντια στον όρκο, στην επαγγελματική δέσμευση και στον παιδαγωγικό ρόλο του δασκάλου, ένα σημαντικό μάθημα.

Στα Δημοτικά μας, λοιπόν, πρέπει να γίνουν πολλά και εκεί είναι ανάγκη να παρέμβει το ΥΠ.Ε.Π.Θ. δυναμικά. Η μόνη λύση εδώ είναι ο διορισμός θεολόγων δασκάλων ειδικότητας. Εκτός κι αν δεν είναι το μάθημα των Θρησκευτικών για το Υπουργείο τόσο σημαντικό για τα παιδιά μας όσο η Ξένη Γλώσσα, η Μουσική, τα Καλλιτεχνικά, η Γυμναστική και η Πληροφορική!

Επίλογος

Η σχολική θρησκευτική αγωγή αποτελεί για το εκπαιδευτικό μας σύστημα κατάκτηση, την οποία είμαστε υποχρεωμένοι να οργανώνουμε με βάση τα νέα παιδαγωγικά δεδομένα και τις απαιτήσεις του σύγχρονου σχολείου, να προβάλλουμε την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της ως χώρου διάσωσης του «πολιτισμού του προσώπου», να αναδεικνύουμε τις πολλαπλές παιδευτικές της λειτουργίες, την υπαρξιακή, μορφωτική, κοινωνική, πολιτιστική της διάσταση, τη συμβολή της στη διαμόρφωση της ταυτότητας της νέας γενιάς μέσα στον πλουραλιστικό κόσμο μας κ.ά. Χωρίς να υπάρχει ανάγκη, προς το παρόν, να αλλάξει το σχετικό θεσμικό πλαίσιο, το ζητούμενο είναι σήμερα η ενίσχυση της παρουσίας του μαθήματος των Θρησκευτικών στο σύγχρονο σχολείο. Είναι προφανές ότι στην Ελλάδα η σχολική θρησκευτική αγωγή πρέπει να ανταποκρίνεται και να αντανakλά τη θρησκευτική σύνθεση του ελληνικού λαού. Αυτό δεν θίγει και δεν μπορεί να θίγει τη θρησκευτική ελευθερία των μη ορθοδόξων, η προάσπιση της οποίας είναι κατοχυρωμένη συνταγματικά.

Η μελέτη της Ορθόδοξης παράδοσης αποκαλύπτει σε όλους τους καλόπιστους ανθρώπους έναν αδαπάνητο θησαυρό, μια ανεξάντλητη πηγή κεντρικών αληθειών για τον άνθρωπο και την ελευθερία του. Μας ανοίγει τα μάτια να δούμε την ομορφιά και το βάθος των όντων, και παράλληλα μας κινητοποιεί να αντιστεκόμαστε στη χρησιμοθηρία, στον άκορεστο ηδονισμό, στην ιδέα μιας αποκλειστικά τεχνικής προόδου, στην εκμετάλλευση της φύσης και της ανθρώπινης φύσης. Η Ορθοδοξία απηχεί αναζητήσεις μιας μοναδικής ποιότητας ζωής και πνευματικότητας, οι οποίες, σε μια εποχή μεγάλων ανθρωπολογικών και ηθικών διλημμάτων, όπως η δική μας, έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα. Ίσως ένα σωστά οργανωμένο μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία της χώρας μας να μην ήταν ποτέ τόσο απαραίτητο όσο στις μέρες μας.

Για να επιτευχθεί η αναβάθμιση της σχολικής θρησκευτικής αγωγής είναι απαραίτητη η συμβολή της Παιδαγωγικής Επιστήμης, η οποία έχει σημειώσει σημαντικές προόδους στο θέμα της οργάνωσης του σχολείου και των μέσων διδασκαλίας και στην οποία τώρα ανοίγονται νέες δυνατότητες με την είσοδο των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση. Όμως, μέχρι σήμερα, η στάση της Παιδαγωγικής απέναντι στο μάθημα των Θρησκευτικών χαρακτηρίζεται από επιφυλακτικότητα και από ιδεολογικές προκαταλήψεις. Είναι σαφές ότι, χωρίς τη

στήριξη της Παιδαγωγικής, η από τη φύση της πολύπλοκη σχολική θρησκευτική αγωγή θα αντιμετωπίζει και στο μέλλον ακόμη περισσότερα προβλήματα.

Η σχολική θρησκευτική αγωγή δεν ωφελήθηκε ιδιαίτερα από τη σύγχρονη «επιστροφή των θεών», η οποία φαίνεται ότι σταμάτησε μπροστά στις κλειστές πύλες των σχολείων. Καταλαβαίνετε ότι δεν είναι δυνατόν, στο αμφιθέατρο αυτό, να λύσουμε τα προβλήματα του μαθήματος των Θρησκευτικών, στον πολλαπλασιασμό των οποίων συνέβαλε το ΥΠ.Ε.Π.Θ. με τις πρόσφατες εγκυκλίους του. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι επιτρέπεται να εφησυχάζουμε, ελπίζοντας ότι, όπως στην περίπτωση του πολιτικού γάμου, ελάχιστοι ορθόδοξοι Έλληνες –γονείς και μαθητές– θα επιλέξουν την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών. Οι «καθαρές λύσεις» δεν είναι δυνατόν να ευδοκιμήσουν, αφού ο γόρδιος δεσμός της παιδείας δεν λύνεται με το σπαθί του Μεγαλέξανδρου. Λύσεις υπάρχουν, είναι όμως πάντοτε γεμάτες εντάσεις, πάντοτε πρόσκαιρες, έστω και αν κάποιες από αυτές είναι μακροβιότερες.

Είναι βέβαιο ότι στο δύσκολο έργο της παιδείας ή εξανθρωπισμού μας, θα είναι και στο μέλλον πολύτιμη η συμβολή της ορθής σχολικής θρησκευτικής αγωγής και θα παραμείνει σημαντικό και απαιτητικό το έργο του θεολόγου στο σχολείο. Η θρησκευτική αγωγή αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, το πιο δύσκολο κομμάτι της αγωγής και το μάθημα των Θρησκευτικών θέτει τις μεγαλύτερες απαιτήσεις τόσο στον διδάσκοντα όσο και στον μαθητή¹⁴. Οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί πρέπει να αγωνιστούμε για τη διάσωση των διαχρονικών, ανθρωποποιητικών στοιχείων του παιδαγωγικού μας έργου, της «σωκρατικής σταθεράς» στο λειτούργημά μας. Να αναπτύξουμε ανοιχτοσύνη, θεολογική και παιδαγωγική φαντασία, για να προσεγγίσουμε τον σύγχρονο μαθητή και τις ευαισθησίες του. Να μεριμνούμε με περισσή φροντίδα, ώστε τα Θρησκευτικά να έχουν τα χαρακτηριστικά μιας σύγχρονης παιδευτικής διαδικασίας. Το μάθημα των Θρησκευτικών πρέπει και μπορεί να πλαταίνει τις καρδιές και να ανοίγει τους ορίζοντες και όχι να κλείνει τον καθένα μας στην ακοινωνήτη ιδιαιτερότητά του. Σε κάθε περίπτωση, το θέμα της σχολικής θρησκευτικής αγωγής είναι πολυδιάστατο και απαιτεί από όλους μας σοβαρή αντιμετώπιση, σαφώς σοβαρότερη από την καλοκαιρινή παρέμβαση του ΥΠ.Ε.Π.Θ.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. A. Schavan, «Wozu brauchen wir noch einen Religionsunterricht?», Lebendige Katechese (Νοέμβριος 2002), τεύχος 2, 65-67, 65-66.
2. Βλ. W. Huber, «So wichtig wie Mathematik. Warum wir an den öffentlichen Schulen einen konfessionellen Religionsunterricht brauchen», Zeitzeichen 2 (Οκτώβριος 2002), 44-47.
3. Γ. Γιατρομανωλάκης, «Δηλώσεις και μετάνοιες», Το Βήμα, 10.08.2008.

4. Χ. Γιανναράς, «Να καταργηθεί το μάθημα των Θρησκευτικών», Η Καθημερινή, 07.09.2008.
5. Ο. Γριζοπούλου / Π. Καζλάρη, «Τα Θρησκευτικά πέρα από τον κατηχητισμό», Η Καθημερινή, 28.09.2008.
6. A. Schavan, «Wozu brauchen wir noch einen Religionsunterricht?», 67.
7. Ν. Ματσούκας, «Μια άλλη διάσταση του θρησκευτικού μαθήματος», Καθ' οδόν, (Δεκέμβριος 2001), 17, 15-20, 17.
8. Π. Καλαϊτζίδης, «Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα», Σύναξη (Απρίλιος – Ιούνιος 2000), τεύχος 74, 69-83, 69.
9. Σ. Ζουμπουλάκης, «Τα Θρησκευτικά ως βιβλικό μάθημα», Νέα Εστία (Δεκέμβριος 2000), τεύχος 1729, 1020-1026.
10. Ό.π., 1022.
11. Ο.π., 1023.
12. Ό.π., 1025.
13. Βλ. Κ. Δεληκωσταντής, «Το μάθημα των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο μεταξύ Παιδαγωγικής και Θεολογίας», Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ΜΑ' (2006) 185-194.
14. Βλ. Κ. Δεληκωσταντής, «Η σχολική θρησκευτική αγωγή σήμερα. Παιδευτικές λειτουργίες, δυσκολίες, προοπτικές», Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Μ' (2005) 263-272.

Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Διαπιστώσεις και προοπτικές*

Εμμανουήλ Π. Περσελή

*Καθηγητή Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας
της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*

Ιστορικές καταβολές της σχέσης σχολικής εκπαίδευσης και θρησκείας

Μέχρι τα μέσα περίπου του 20ου αιώνα στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες η σχολική θρησκευτική αγωγή αντλούσε κατά κανόνα το περιεχόμενό της αποκλειστικά και μόνο από τη χριστιανική θρησκευτική διδασκαλία και παράδοση. Σκοπός της σχολικής θρησκευτικής αγωγής ήταν να καταστήσει τους παιδαγωγούμενους γνώστες των δογμάτων και των ηθικών παραγγελμάτων της χριστιανικής θρησκείας. Σύμφωνα με την κυρίαρχουσα παιδαγωγική θεωρία του 19ου και του πρώτου μισού του 20ου αιώνα, η κατοχή ενός ποσού θρησκευτικής και ηθικής γνώσης, που επιτυγχανόταν κυρίως με την απομνημόνευση, οδηγούσε αυτόματα στην ηθική βελτίωση των παιδαγωγουμένων¹. Η σχεδόν αποκλειστική διδασκαλία των χριστιανικών δογμάτων και της χριστιανικής ηθικής ευνοείτο από την κατά το μάλλον ή ήττον θρησκευτική ομοιογένεια των ευρωπαϊκών λαών. Οι λαοί αυτοί, παρά τις ομολογιακές τους διαφορές, ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία χριστιανοί. Επιπλέον, τα πολιτικά συστήματα υποστήριζαν τον παραπάνω σκοπό της σχολικής θρησκευτικής αγωγής, για το δικό τους ασφαλώς συμφέρον. Οι εκάστοτε, δηλαδή, κυβερνώντες ενδιαφέρονταν να δημιουργήσουν διαμέσου της εκπαίδευσης και της θρησκείας νομοταγείς και ηθικούς πολίτες-υπηκόους. Η σχολική θρησκευτική αγωγή με τον υπερτονισμό της ηθικής διάστασης του χριστιανισμού μέσω της απαίτησης όπως οι παιδαγωγούμενοι υπακούουν και εφαρμόζουν ασυζητητί τις διάφορες χριστιανικές ηθικές εντολές, αποτελούσε ιδανικό ουραγό στις πολιτειακές επιθυμίες των κυβερνώντων για τη δημιουργία πολιτών-υπηκόων².

Κάτω απ' αυτό το κλίμα και η επιστημονική-ακαδημαϊκή θεολογία συνηγορούσε, κατά κανόνα, σε μια συστηματική-σχολαστική και άκρως ηθική διαπραγμάτευση των χριστιανικών αληθειών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μεταφέρεται στη σχολική διδακτική πράξη το αφηρημένο, συστηματικό και ηθικό πνεύμα της ακαδημαϊκής θεολογίας, μέσω των διδασκόντων τη χριστιανική

* Εισήγηση στην ημερίδα που οργάνωσε η Κοσμητεία της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με θέμα «Το μάθημα των Θρησκευτικών στην εκπαίδευση» (Αθήνα, 5 Νοεμβρίου 2008) και δημοσιεύθηκε στον τόμο *Τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στήν Ἐκπαίδευση. Πρακτικά Ἡμερίδας-Εἰσηγήσεις*, Ἀθήνα 2009.

διδασκαλία, καθώς και μέσω των σχολικών εγχειριδίων που οι παιδαγωγούμενοι ήταν υποχρεωμένοι να μελετούν³.

Αν η παραπάνω σύντομη ανάλυση αντιπροσωπεύει επαρκώς την εικόνα της ευρωπαϊκής σχολικής θρησκευτικής αγωγής, όπως αυτή παρουσιαζόταν μέχρι περίπου τα μέσα του 20ου αιώνα, το ίδιο θα πρέπει να ισχυριστούμε και για την ελληνική σχολική θρησκευτική αγωγή. Η μόνη διαφορά είναι ότι στην Ελλάδα η παραπάνω εικόνα της σχολικής θρησκευτικής αγωγής εξακολουθεί να παραμένει σχεδόν αναλλοίωτη μέχρι σήμερα. Είναι γεγονός ότι και στην Ελλάδα, ήδη από την επαναστατική περίοδο του 1821, ιδιαίτερα όμως κατά την εποχή του Καποδίστρια και αμέσως μετά την εγκαθίδρυση της βαυαρικής μοναρχίας και τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους (1833), η σχολική θρησκευτική αγωγή καταλαμβάνει κεντρική θέση σ' αναλυτικά προγράμματα της σχολικής εκπαίδευσης⁴. Και στην Ελλάδα η σχολική θρησκευτική αγωγή απέβλεψε και μέχρι σήμερα αποβλέπει στη μετάδοση των δογμάτων και των ηθικών παραγγελμάτων του χριστιανισμού. Όμως, για διαφορετικούς ιστορικοκοινωνικούς λόγους απ' αυτούς που ίσχυαν στην υπόλοιπη Ευρώπη, το περιεχόμενο της ελληνικής σχολικής θρησκευτικής αγωγής αντλήθηκε αποκλειστικά από τη χριστιανική Ορθόδοξη διδασκαλία και παράδοση. Παρ' όλ' αυτά, η σχολική θρησκευτική διδακτική πράξη και στην Ελλάδα διακρίθηκε για τη συστηματική-ακαδημαϊκή, αφηρημένη δομή και τον έντονο ηθικό χαρακτήρα και προσανατολισμό της. Ο προσανατολισμός αυτός δε θα μπορούσε εύκολα να χαρακτηριστεί ότι συνδεόταν οργανικά με τη μυστηριακή ζωή και την πνευματικότητα του Ορθόδοξου χριστιανισμού⁵.

Σημερινή κατάσταση της ελληνικής σχολικής θρησκευτικής αγωγής

Ως γνωστόν, μετά την πτώση της επτάχρονης δικτατορίας (1974) και μέχρι την πλήρη ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (1981), αλλά και εξαιτίας αυτής της ένταξης, πραγματοποιήθηκαν και πραγματοποιούνται ακόμη ορισμένες αλλαγές στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα της κατώτερης και μέσης βαθμίδας. Παρά τις αλλαγές, όμως, αυτές το περιεχόμενο και οι σκοποί της σχολικής θρησκευτικής αγωγής φαίνεται ότι εξακολουθούν να είναι οι ίδιοι με αυτούς του 19ου και του πρώτου μισού του 20ου αιώνα. Και σήμερα, δηλαδή, η σχολική θρησκευτική αγωγή έχει διπλό σκοπό: α) να μεταδώσει τις βιβλικές, ιστορικές, δογματικές και ηθικές αλήθειες του Ορθόδοξου χριστιανισμού· και β) να καταστήσει τους παιδαγωγούμενους ενεργά και δραστήρια μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ορισμένες αλλαγές, που σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια στα σχολικά εγχειρίδια της θρησκευτικής αγωγής, αναφέρονται κυρίως στη μορφή ή στην προτίμηση μιας θεολογικής προσέγγισης έναντι μιας άλλης (π.χ. κηρυγματική ή κοινωνική) για τη διαπραγμάτευση των επί μέρους διδακτικών εννοιών και τίποτα περισσότερο. Στην πραγματικότητα το περιεχόμενο και οι σκοποί της σχολικής θρησκευτικής αγωγής δεν έχουν μεταβληθεί ουσιαστικά εδώ και πολλές δεκατίες⁶.

Επιπλέον παρατηρείται ότι τόσο οι σχεδιαστές των αναλυτικών προγραμμάτων της σχολικής θρησκευτικής αγωγής όσο και οι περισσότεροι συγγραφείς των διδακτικών εγχειριδίων επιδεικνύουν ασυγχώρητη άγνοια των σύγχρονων πορισμάτων της παιδαγωγικής ψυχολογίας και των συναφών επιστημών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα κατανόησης του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων εκ μέρους των παιδαγωγουμένων⁷. Διερωτάται λοιπόν κανείς, αφού οι παιδαγωγούμενοι δεν κατανοούν πλήρως αυτά που διδάσκονται, πώς είναι δυνατόν να παρακινηθούν στην εφαρμογή τους; Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα προϋποθέτει, νομίζω, την παραδοχή και εφαρμογή στην πράξη ενός σύγχρονου παιδαγωγικού αιτήματος, σύμφωνα με το οποίο δεν αρκεί η συστηματική παρουσίαση των χριστιανικών αληθειών χωρίς την ενεργό συμμετοχή των παιδαγωγουμένων στον καθορισμό των επί μέρους στοιχείων, που συνθέτουν το περιεχόμενο της χριστιανικής διδασκαλίας και συμπεριφοράς (π.χ. δόγματα, σύμβολα, εμπειρίες, τελετές, τέχνη, διοίκηση, ηθική και χριστιανική συμπεριφορά γενικότερα).

Η σημερινή ελληνική σχολική θρησκευτική αγωγή έχει ακόμη πολύ δρόμο να διανύσει, έτσι ώστε να επιτύχει μια λειτουργία που θα ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις σύγχρονες μορφωτικές και κοινωνικές απαιτήσεις. Μια λειτουργία, δηλαδή, που δε θα ευνοεί παιδαγωγικούς αναχρονισμούς, περιορίζοντας ασφυκτικά το διάλογο και την κριτική σκέψη, ούτε θα εξυπηρετεί εθνικοκεντρικές και σαφώς μονομερείς πολιτικές επιλογές, χρησιμοποιώντας αντιμορφωτικές μεθόδους και τρόπους πεισματικού αποκλεισμού της διδασκαλίας και των συστατικών στοιχείων και εκδηλώσεων των μεγάλων θρησκευτικών παραδόσεων της ανθρωπότητας. Γι' αυτό και τα πολλά και δικαιολογημένα παράπονα που εκφράζονται, μεταξύ των άλλων, εκ μέρους των παιδαγωγουμένων σχετικά με το περιεχόμενο και ιδιαίτερα για τις μεθόδους διδασκαλίας και τα σχολικά εγχειρίδια της θρησκευτικής αγωγής⁸.

Συστατικά στοιχεία της σύγχρονης ευρωπαϊκής παιδείας και σχολική θρησκευτική αγωγή

Σε αντίθεση με τη σύγχρονη ελληνική σχολική θρησκευτική διδακτική θεωρία και πράξη, η αντίστοιχη ευρωπαϊκή έχει να επιδείξει πλούσια και ρεαλιστικά επιτεύγματα. Ώθηση στην αλλαγή προσανατολισμού της θρησκευτικής αγωγής σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες έδωσαν κυρίως οι ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές που συνέβησαν από τη δεκαετία του 1960 και μετά στη Βόρεια Αμερική και το μεγαλύτερο μέρος της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης. Νέοι τρόποι σκέψης και συμπεριφοράς καθορίζουν πλέον το ρόλο του ευρωπαίου πολίτη. Οι τρόποι αυτοί είναι τις περισσότερες φορές αποτέλεσμα των νέων δεδομένων που εμφανίζονται μεταπολεμικά στο ευρωπαϊκό προσκήνιο. Μερικά απ' αυτά τα δεδομένα είναι: περισσότερη ανάγκη για δημοκρατική διακυβέρνηση των ευρωπαϊκών κοινωνιών

και ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών, ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ανάπτυξη έντονου μεταναστευτικού ρεύματος εντός και εκτός της Ευρώπης, το οποίο διοχετεύεται κυρίως στις πλέον ανεπτυγμένες βόρειες και δυτικές ευρωπαϊκές χώρες (Σκανδιναυϊκές χώρες, Μ. Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία κ.ά.). Οι μετανάστες προέρχονται συνήθως από χώρες με διαφορετική γλώσσα, πολιτισμό και θρησκεία. Ανάπτυξη της τεχνολογίας και των μαζικών μέσων επικοινωνίας. Σημαντικές πρόοδοι σε όλους τους επιστημονικούς τομείς (αστροφυσική, βιολογία, ιατρική, κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, παιδαγωγικές επιστήμες κ.λπ.). Σ' αυτά τα δεδομένα θα πρέπει να προστεθεί η οικονομική ανάκαμψη πολλών ευρωπαϊκών κρατών κατά τη δεκαετία του 1950 αλλά και η οικονομική κρίση, η οποία εμφανίζεται κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1970, λόγω της πετρελαϊκής κρίσης στη Μέση Ανατολή. Εξάλλου, τα προβλήματα της ανεργίας, των αστέγων, του αναλφαβητισμού, των πασχόντων από καρκίνο ή aids, η μόλυνση του περιβάλλοντος, ο σκληρός εμπορικός ανταγωνισμός μεταξύ Αμερικής, Ιαπωνίας, Κίνας και πολλών ευρωπαϊκών κρατών, το θέμα της εξωτερικής ασφάλειας των κρατών, του πυρηνικού αφοπλισμού και η διεθνής τρομοκρατία και το εμπόριο ναρκωτικών, αποτελούν ελάχιστα μόνο παραδείγματα από εκείνα που εντάσσονται στον πολυσύνθετο και ποικιλόμορφο κοινωνικό περίγυρο της Ευρώπης.

Κάτω απ' αυτό το κλίμα οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης -και γενικά της ευρωπαϊκής ηπείρου- τις τελευταίες κυρίως δεκαετίες επένδυσαν και εξακολουθούν να επενδύουν σε ένα καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης και προόδου. Ο παράγοντας αυτός είναι η γνώση, όπως αυτή διαμορφώνεται και υλοποιείται στη σύγχρονη κοινωνία της πληροφορίας. Και αυτό, γιατί αποτελεί πλέον κοινή πεποίθηση των ιθυνόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ηγετών άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ότι με βάση τη γνώση και την παιδεία/μόρφωση και εκπαίδευση, που απορρέουν από τη χρήση και καλλιέργεια αυτής της γνώσης, ο σημερινός ευρωπαίος πολίτης θα είναι σε θέση να υπερβεί τις ποικίλες δυσκολίες που προκαλούνται από τις παραπάνω ενδεικτικά αναφερθείσες νέες κοινωνικοοικονομικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα⁹.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό η ευρωπαϊκή σχολική θρησκευτική αγωγή αποκτά νέο ρόλο και διαστάσεις, καθώς προσπαθεί να εναρμονιστεί στα νέα μορφωτικά και κοινωνικοοικονομικά δεδομένα. Σκοπός αυτής της εναρμόνισης και προσαρμογής είναι να βοηθηθούν οι παιδαγωγούμενοι μέσω της σχολικής θρησκευτικής αγωγής να συνειδητοποιήσουν πρώτιστα ότι είναι άνθρωποι που οφείλουν ν' αντιμετωπίζουν τη ζωή, τον εαυτό τους, το συνάνθρωπο και τη φύση με αγάπη, στοργή και εμπιστοσύνη, με ελπίδα και αισιοδοξία, με καταλλαγή, φιλαλληλία και φιλανθρωπία, με αμεροληψία, αλτρουϊσμό και δικαιοσύνη, με σεβασμό, λεπτότητα και ανοχή, με δέος, θαυμασμό και ευαισθησία κ.λπ. Με άλλα λόγια, η σχολική θρησκευτική αγωγή αποκτά ένα νέο ρόλο, όπου, μέσω του περιεχομένου της και

του τρόπου προσφοράς του, θα συμβάλει στο να αναδειχθεί η πνευματική διάσταση της ανθρώπινης κατάστασης και αναζήτησης. Στο νέο αυτό ρόλο οι θρησκευτικές παραδόσεις έχουν να προσφέρουν σημαντικά διδάγματα και παραδείγματα για την ουσία και τους τρόπους με τους οποίους η ανθρωπότητα διαχρονικά και συγχρονικά αναφέρεται στη δημιουργική οντολογική και υπερβατική δύναμη. Μια δύναμη, η οποία ωθεί και ενισχύει τον άνθρωπο να υπερβαίνει διαρκώς τη ζωώδη φύση του και τελικά να προσβλέπει και να ενεργεί με κριτήριο την αναζήτηση του εξαγιασμού και της θέωσής του.

Σύγχρονοι πρόοδοι της ευρωπαϊκής σχολικής θρησκευτικής αγωγής

Η ευρωπαϊκή σχολική θρησκευτική αγωγή, όπως ήδη ελέχθη, προσάρμοσε τις τελευταίες δεκαετίες το περιεχόμενο και τους σκοπούς της στα νέα κοινωνικά και εκπαιδευτικά δεδομένα. Ειδικότερα, προσπαθεί να συντονίσει το περιεχόμενό της με τις δημοκρατικές αρχές, τις οποίες η σχολική εκπαίδευση οφείλει να καλλιεργεί. Προκειμένου να επιτύχει αυτό η θρησκευτική αγωγή έχει διευρύνει, όχι πάντοτε με ευκολία, το περιεχόμενό της με την πολυδιάστατη και αντικειμενική παρουσίαση και εξέταση –εκτός του χριστιανισμού, η διδασκαλία του οποίου κατέχει ομολογουμένως την κεντρική και κυριαρχούσα θέση στ' αναλυτικά προγράμματα των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών– και των άλλων θρησκειών της ανθρωπότητας. Οι άλλες, δηλαδή, θρησκείες, όπως και ο χριστιανισμός, εξετάζονται από ποικίλες πλευρές, ανάλογα πάντοτε με την ηλικία και τα ενδιαφέροντα των διδασκόμενων. Έτσι, κάθε θρησκεία εξετάζεται από τη σκοπιά των δογμάτων της, των διηγήσεων, των συμβόλων, της τέχνης, της τελετουργίας, της εμπειρίας (βιώματος), της ηθικής, και της κοινωνικής και προσωπικής συμπεριφοράς των πιστών της. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται δια του σχολείου, η απόκτηση εκ μέρους των παιδαγωγουμένων της απαραίτητης θρησκευτικής γνώσης και της ικανότητας για κρίση, σεβασμό, διακριτικότητα και ανοχή απέναντι στις θρησκευτικές πεποιθήσεις και τη θρησκευτική συμπεριφορά των ανθρώπων¹⁰.

Ταυτόχρονα, όμως, η ευρωπαϊκή σχολική θρησκευτική αγωγή προσπαθεί, ήδη από τη μικρή ηλικία, να βοηθήσει τους παιδαγωγουμένους να εκφράσουν ορισμένες θεμελιώδεις απορίες και αναζητήσεις, που απασχολούν τον άνθρωπο όλων των εποχών (π.χ. τι είναι Θεός, ποιος δημιούργησε τον κόσμο, γιατί υπάρχει ο θάνατος κ.λπ.). Επιπλέον, η θρησκευτική αγωγή δεν παραμελεί να παρακινεί τους παιδαγωγουμένους να επισημαίνουν το μυστήριο, το δέος, το θαυμασμό κ.λπ., που προκαλεί το σύμπαν και η φύση μέσα στην οποία ζούμε και κινούμαστε. Με άλλα λόγια, η θρησκευτική αγωγή προσπαθεί να ευαισθητοποιήσει τους παιδαγωγουμένους, ώστε ν' αντιλαμβάνονται και να εκτιμούν εκείνα τα στοιχεία που έχουν σχέση με τις βαθύτερες υπαρξιακές, εμπειρικές και αισθητικές αναζητήσεις του ανθρώπου που ζει και κινείται μέσα στον κόσμο και τη φύση και συνυπάρχει με τα άψυχα αντικείμενα και τα έμψυχα υποκείμενα που τον

περιβάλλουν. Σ' αυτή τη διαδικασία η αναγωγή στην ύψιστη υπερφυσική πραγματικότητα, που ενσαρκώνεται με ποικίλους τρόπους στις διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι όχι μόνο αναπόφευκτη αλλά και αναγκαία¹¹.

Η σχολική θρησκευτική διδακτική πράξη προχωρεί ακόμη παραπέρα. Προσφέρει τρόπους και μέσα, έτσι ώστε να συσχετίζει το διδασκόμενο θρησκευτικό υλικό με τα σύγχρονα υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα που απασχολούν τον άνθρωπο γενικά και ιδιαίτερα τον αναπτυσσόμενο άνθρωπο. Θέματα, όπως η πνευματική αναζήτηση, ο ανθρώπινος πόνος, η φτώχεια, η κοινωνική αδικία, η εκμετάλλευση και ο βιασμός της φύσης και του περιβάλλοντος κ.ά, εξετάζονται υπό το φως της διδασκαλίας και παράδοσης των διαφόρων θρησκειών, τόσο από άποψη διαχρονική όσο και συγχρονική. Σ' όλη αυτή τη διαδικασία, οι παιδαγωγούμενοι ενθαρρύνονται να εκφράζουν τις απόψεις τους και να επιλέγουν και να δικαιολογούν ένα τρόπο ζωής και συμπεριφοράς που μπορεί να είναι εμποτισμένος από τις ιδιαιτερότητες της οικογενειακής θρησκευτικής ανατροφής και του στενού κοινωνικού περιβάλλοντος. Ταυτόχρονα, όμως, τίποτα δεν αποκλείει τη δυνατότητα οι παιδαγωγούμενοι να αναδείξουν, μέσα από την αναζήτηση και το διάλογο, ένα βαθιά θρησκευτικό εαυτό που θα προσδιορίζεται από την ελεύθερη κρίση, επιλογή και συμπεριφορά αυτών των ίδιων¹².

Προοπτικές της ελληνικής σχολικής θρησκευτικής αγωγής

Απ' όσα ελέχθησαν παραπάνω, νομίζω ότι εγείρονται ορισμένα ερωτήματα που αφορούν το μέλλον της ελληνικής σχολικής θρησκευτικής αγωγής. Μερικά από τα ερωτήματα αυτά μπορεί να είναι τ' ακόλουθα: είναι δυνατόν η σχολική θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα να παραμένει απαθής μπροστά σε όσα συμβαίνουν στον ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό χώρο; Θα εξακολουθεί να σκοπεύει αποκλειστικά και μόνο στη μετάδοση ιστορικής και θεολογικής, κατά κανόνα, γνώσης για τον Ορθόδοξο χριστιανισμό; Υπάρχουν θεολογικοί λόγοι που εμποδίζουν τη θρησκευτική αγωγή να διευρύνει τους σκοπούς της και να προσαρμοστεί στα σύγχρονα κοινωνικά και εκπαιδευτικά δεδομένα; Εάν διευρυνθούν το περιεχόμενο και οι σκοποί της ελληνικής σχολικής θρησκευτικής αγωγής, είναι δυνατόν να προκληθεί αλλοίωση της έως τώρα προσφοράς της στην ελληνική κοινωνία;

Μια διεξοδική απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα ασφαλώς εκφεύγει των ορίων αυτού του άρθρου. Περιορίζομαι, λοιπόν, να επισημάνω τ' ακόλουθα:

Η ελληνική σχολική θρησκευτική αγωγή οφείλει να επανεξετάσει τους σκοπούς της και εν μέρει το περιεχόμενό της. Αυτό σημαίνει ότι δεν αρκεί η θρησκευτική αγωγή να σκοπεύει μόνο στη μετάδοση θρησκευτικής γνώσης, χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τις ποικίλες διαστάσεις που συνθέτουν το θρησκευτικό φαινόμενο. Με άλλα λόγια, η ελληνική σχολική θρησκευτική αγωγή θα πρέπει να

διευρύνει τους σκοπούς της, έτσι ώστε η έως τώρα μεμονωμένα προσφερόμενη βιβλική, ιστορική, δογματική, λειτουργική και ηθική Ορθόδοξη χριστιανική γνώση να ενσωματωθεί σε νέες διδακτικές ενότητες. Οι ενότητες αυτές θα υπογραμμίζουν, ανάλογα με την ηλικία των παιδαγωγουμένων προς τους οποίους απευθύνονται, το δογματικό, αφηγηματικό, εμπειρικό, ηθικό, τελετουργικό, αισθητικό και κοινωνικό περιεχόμενο του Ορθόδοξου χριστιανισμού. Η πολυδιάστατη αυτή οργάνωση του περιεχομένου της Ορθόδοξης χριστιανικής διδασκαλίας και παράδοσης θα πρέπει να προσφέρεται κάθε φορά με τέτοιο τρόπο, ώστε οι παιδαγωγούμενοι να μπορούν να εκφράζονται, να δημιουργούν, να εξετάζουν και να κρίνουν προσωπικά και συλλογικά βιώματα μέσα από την προσωπική τους αναζήτηση και τη ζωή και το έργο θρησκευτικών προσωπικοτήτων, καταστάσεων, θεσμών, αντικειμένων και πραγμάτων¹³.

Μια τέτοια διεύρυνση των σκοπών και κατ' ακολουθίαν προσφοράς της Ορθόδοξης διδασκαλίας και παράδοσης ανταποκρίνεται σ' ένα σύγχρονο παιδαγωγικό αίτημα, της προσαρμογής, δηλαδή, της θρησκευτικής διδασκαλίας στις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντα των παιδαγωγουμένων. Επίσης, είναι δυνατόν να εκπληρώνει τις επιθυμίες και τις προσδοκίες της πλειοψηφίας, τουλάχιστον, του ελληνικού λαού. Και αυτό, γιατί η διδασκαλία και παράδοση της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας όχι μόνο δεν παραγνωρίζεται, αλλ' αντίθετα αναβαθμίζεται. Επιδιώκεται, δηλαδή, οι παιδαγωγούμενοι να καταστούν ικανοί να συνειδητοποιήσουν αποτελεσματικότερα τη θρησκευτική παράδοση του τόπου τους, διαμέσου μιας σφαιρικής και πολυδιάστατης διδασκαλίας στα σχολεία¹⁴.

Επιπλέον, σε μια «Ευρώπη χωρίς σύνορα», στην οποία ασφαλώς ανήκει και η Ελλάδα, θα ήταν μεγάλη παράλειψη ο αποκλεισμός από τα ελληνικά σχολεία της διδασκαλίας των άλλων χριστιανικών ομολογιών αλλά και των άλλων θρησκειών. Ο Έλληνας και η Ελληνίδα πολίτης, που ταυτόχρονα είναι και πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οφείλει να έχει κατάλληλη ενημέρωση για το τι και πώς πιστεύουν οι συμπολίτες του στην «Ευρώπη χωρίς σύνορα», στην «Ευρώπη των πολιτών». Την ενημέρωση αυτή οφείλει να τη λάβει στο σχολείο και μάλιστα μέσω της θρησκευτικής αγωγής. Οπωσδήποτε, όμως, σε μια τέτοια αγωγή την κεντρική και κυριαρχούσα θέση θα πρέπει να έχει η διδασκαλία της Ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας και παράδοσης.

Προκειμένου, όμως, το σχολείο ν' ανταποκριθεί σε μια τέτοια απαίτηση είναι ανάγκη να πραγματοποιηθεί διεύρυνση του περιεχομένου της σχολικής θρησκευτικής αγωγής. Εκτός, δηλαδή, της διδασκαλίας του Ορθόδοξου χριστιανισμού και του χριστιανισμού γενικότερα, θα πρέπει να διδάσκονται στο σχολείο και οι άλλες θρησκευτικές παραδόσεις, σύμφωνα με τον τρόπο που υποδείχτηκε παραπάνω. Θα πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι η διδασκαλία των άλλων θρησκειών στη δημόσια εκπαίδευση δε σημαίνει υποτίμηση ή απόρριψη της παραδεδομένης θρησκευτικής πίστης και παράδοσης του τόπου μας. Αντίθετα, η

αντικειμενική διδασκαλία των άλλων θρησκειών, μαζί ασφαλώς με τη χριστιανική διδαχή, συντελεί στην ορθή εκτίμηση και αξιολόγηση από τους παιδαγωγούμενους της θρησκευτικής παράδοσης και εμπειρίας των άλλων λαών γενικά και της δικής τους ιδιαίτερα¹⁵.

Νομίζω, εξάλλου, ότι και θεολογικοί λόγοι συνηγορούν υπέρ της γνώσης εκ μέρους των χριστιανών του τι και πώς πιστεύουν οι συνάνθρωποί τους. Η πίστη των χριστιανών στη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου από το Θεό-Πατέρα, η δια του Ιησού Χριστού πρόσληψη από αγάπη της ανθρώπινης σάρκας για τη σωτηρία όλων των ανθρώπων, καθώς και η πίστη στην καθοδηγητική αποστολή και προστασία του Αγίου Πνεύματος υπέρ του κόσμου και των ανθρώπων, επιβάλλει, αν όχι αγάπη, τουλάχιστον σεβασμό, διακριτικότητα και ανοχή απέναντι στους συνανθρώπους που πιστεύουν σε κάτι διαφορετικό απ' αυτό που πιστεύουν οι ίδιοι. Στην προκειμένη περίπτωση, οι λόγοι του αγίου Γρηγορίου Ναζιανζηνού που αναφέρονται στην αξία της παιδείας και της γνώσης που δεν είναι αποκλειστικά χριστιανική, μπορεί να έχουν εφαρμογή και στη στάση την οποία ο χριστιανός πρέπει να επιδεικνύει απέναντι στα διαφορετικά θρησκευτικά πιστεύω των συνανθρώπων του. Αναφέρει, μεταξύ των άλλων ο Γρηγόριος:

«Δεν πρέπει, λοιπόν, να καταδικάζωμεν την (έξωθεν) παιδείαν επειδή αρέσει αυτό εις μερικούς· αλλά οφείλομεν να θεωρώμεν ως ανοήτους και αγραμμάτους όσους κατ' αυτόν τον τρόπον σκέπτονται, διότι αυτοί θα επεθύμουν να είναι όλοι γενικώς όμοιοί των, ώστε μέσα εις την γενικήν αμάθειαν να καλύπτεται ο ιδιωτικός των βίος, και να αποφεύγουν τον έλεγχον της απαιδευσίας των»¹⁶.

Από τα παραπάνω, νομίζω ότι καταδεικνύεται πλέον ότι η διεύρυνση του περιεχομένου και των σκοπών της ελληνικής σχολικής θρησκευτικής αγωγής όχι μόνο δε θα αλλοιώσει την έως τώρα προσφορά της στην ελληνική κοινωνία, αλλ' αντίθετα θα την αυξήσει. Οι Έλληνες πολίτες, οι οποίοι ταυτόχρονα είναι και πολίτες της Ευρώπης, οφείλουν να μην υστερούν ως προς τις θρησκευτικές γνώσεις και ευαισθησίες των συμπολιτών τους των άλλων ευρωπαϊκών κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακόμη, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες πολίτες, οι οποίοι θα είναι συνειδητοί γνώστες της πλούσιας Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης, θα μπορούν να την προβάλλουν οποτεδήποτε σε κάθε ενδιαφερόμενο, χωρίς φανατισμό, ηττοπάθεια ή μισαλλοδοξία. Επιπλέον, όσοι Έλληνες και Ελληνίδες πολίτες είναι ενεργά μέλη της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας οφείλουν να καταδεικνύουν με τη γνώση και το παράδειγμά τους προς όλους τους συμπολίτες τους στην Ευρώπη ότι το Ορθόδοξο χριστιανικό λειτουργικό και μυσταγωγικό-αναγωγικό βίωμα και η πνευματικότητά τους αποτελούν μια από τις σπουδαιότερες προτάσεις απελευθέρωσης του ανθρώπου από τα δεσμά της υλικής ευημερίας και εξάρτησης και του καθημερινού άγχους.

Ασφαλώς την καλλιέργεια και προβολή αυτής της προοπτικής και ιδιαιτερότητας θα πρέπει, μεταξύ των άλλων, να επιδιώκει μια σύγχρονη ελληνική

σχολική θρησκευτική αγωγή. Ο βαθμός, όμως, αποδοχής της από τους παιδαγωγούμενους θα εξαρτηθεί σημαντικά και από το κατά πόσο ενδιαφέρεται να αποποιηθεί κάθε σχέση που θα την χαρακτήριζε ότι εμμένει σε μια άγονη και ανώφελη αποκλειστικότητα σωτηρίας του ανθρώπου. Ο άνθρωπος της μετανεωτερικής εποχής (δηλαδή της εποχής που τώρα ζούμε) σίγουρα αρνείται αποκλειστικότητες, βεβαιότητες και επιβολές που περιορίζουν την προσωπική του ελευθερία και προτιμά να έχει το δικαίωμα να επιλέγει με τρόπο υπεύθυνο και κριτικό τη θρησκευτική στάση και συμπεριφορά που του αρμόζει. Αν η ελληνική σχολική θρησκευτική αγωγή λάβει σοβαρά υπόψη της αυτή τη διάσταση, τότε θα μπορεί να προσβλέπει σε μια ουσιαστική μορφωτική προσφορά που οπωσδήποτε θα εκτιμηθεί δεόντως από τους σημερινούς άκρως απαιτητικούς παιδαγωγούμενους.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρβλ. γενικά M. L. Bigge, *Learning theories for teachers*, New York: Harper & Row, fourth edition, 1982· και ελληνική μετάφραση με τον τίτλο: M. L. Bigge, *Θεωρίες μάθησης για εκπαιδευτικούς*, επιμ. Ν. Ράπτης και μτφρ. Α. Κάντας και Α. Χαντζή, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 1990, ιδιαίτερα το κεφάλαιο 2.
2. Πρβλ. W. Boyd & E. J. King, *The history of Western education*, London: Adam & Charles Black, eleventh edition, 1975.
3. Πρβλ. πρόχειρα για τις επικρατούσες θεολογικές και φιλοσοφικές τάσεις στην Ευρώπη του 19ου αιώνα: A. R. Vidler, *The Church in an age of revolution. 1789 to the present day*, Penguin Books, 1961, σ. 22 κ. εξ. Επίσης J. Richmond, *Faith and philosophy*, London: Hodder & Stoughton, σ. 49 κ. εξ.
4. Βλ. σχετικές αναλύσεις στο Ε. Π. Περσελής, *Εξουσία και θρησκευτική αγωγή στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Ιστορική και παιδαγωγική θεώρηση του ρόλου της Εκκλησίας, του κράτους και της διανόησης στη διαμόρφωση της σχολικής θρησκευτικής αγωγής*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 1997.
5. Περισσότερα γι' αυτό το θέμα βλ. Ε. Π. Περσελής, *Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος. Θέματα θεωρίας και πράξης της χριστιανικής αγωγής*, Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός, 1994, κυρίως σ. 147-161.
6. Βλ. Ε. Π. Περσελής, *ό.π.*, κυρίως σ. 199-228. Επίσης Ε. Π. Περσελής, *Κατήχηση και παιδεία. Μελετήματα χριστιανικής θρησκευτικής αγωγής*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 2003, σ. 157-173.
7. Βλ. Ε. Π. Περσελής, *Χριστιανική αγωγή και σύγχρονος κόσμος. Θέματα θεωρίας και πράξης της χριστιανικής αγωγής*, Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός, 1994, κυρίως σ. 203-205 και 229-244· του ίδιου, *Σχολική θρησκευτική αγωγή. Μελετήματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 1998, σ. 76-116· του ίδιου, *Κατήχηση και παιδεία*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 2003, σ. 165-170.
8. Βλ. σχετικά Ε. Π. Περσελής, *ό.π.*, κυρίως σ. 287-296.

9. Πρβλ. *Λευκό Βιβλίο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Διδασκαλία και εκμάθηση: Προς την κοινωνία της γνώσης*, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες, 29.11.1995.
10. Βλ. επιλεκτικά τ' ακόλουθα δημοσιεύματα που αφορούν κυρίως την αγγλική εμπειρία: E. Cox, *Changing aims in religious education*, London: Routledge & Kegan Paul, 1966· Schools Council Working Paper 36, *Religious education in secondary schools*, London: Evans/Methuen Educational, 1971· J. M. Hull, *The Act unpacked. The meaning of the 1988 Education Reform Act for religious education*, The University of Birmingham and the Christian Education Movement, 1989· J. M. Hull, *Mishmash. Religious education in multi-cultural Britain. A study in metaphor*, Birmingham Papers in Religious Education No 3. The University of Birmingham and the Christian Education Movement, 1992· *The non-statutory national framework for religious education*, London: Qualifications & Curriculum Authority/Department for Education & Science, 2004· J. Maybury & G. Teece, «Learning from what? A question of subject focus in religious education in England and Wales», *Journal of Beliefs and Values*, 26 (2005), 2,179-190. Βλ., όμως, και για άλλες ευρωπαϊκές χώρες τα παρακάτω: K. E. Nipkow, «Religious education in Germany: Developments and problems», *British Journal of Religious Education*, 1 (1979), 4, 126-135· M. De Wilde, «Religion and education in France today», *Religious Education*, 74 (1979), 1, 87-93· F. Anhell, «Το μάθημα των θρησκευτικών στα Αυστριακά σχολεία σήμερα», *Κοινωνία. Δελτίον της Πανελληνίου Ενώσεως Θεολόγων*, ΚΓ' (1980), 3, 236-259, μτφρ. Γ. Τσανανάς· G. Schmitt, «Teaching religion in German secondary schools», *Religious Education*, 77 (1982), 1, 88-100· P. Schreiner, «A religious education in the schools of Europe», EEF-NET. *Newsletter for Education and Ecumenical Formation – World Council of Churches*, No 15, December 2004, 7-10· P. Ντεμπρέ, *Η διδασκαλία της θρησκείας στο ουδετερόθρησκο σχολείο. Υπόμνημα στον υπουργό Εθνικής Παιδείας της Γαλλίας Ζακ Λανγκ*, 2002, πρόλογος Ζ. Λανγκ, μτφρ. Γ. Καραμπέλας, επίμετρο Π. Καλαϊτζίδης, Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2004· J. Lahnemann (Hrsg.), *VisionenwahrnehmenInterreligiöseBildungaufdemPrüfstand. Referate und Ergebnisse des Nürnberg Forums 2006*, Hamburg: EB-Verlag, 2007· R. Jackson, S. Miedema, W. Weisse, J.-P. Williame (eds), *Religion and education in Europe: Developments, contexts and debates. Religious diversity and education in Europe*, Vol. 3: Münster: Waxmann Verlag, 2007. Επίσης βλ. Ε. Π. Περσελής, *Σχολική θρησκευτική αγωγή. Μελετήματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 1998, σ. 16-28. Πρβλ. και Γ. Χ. Σωτηρέλης, *Θρησκεία και εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993, ιδιαίτερα σ. 325-386 όπου γίνεται διεξοδική αναφορά –κυρίως σε υποσημειώσεις– για το νομικό καθεστώς που διέπει τη θέση του μαθήματος των θρησκευτικών στα εκπαιδευτικά συστήματα διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών. Επίσης Ε. Ζαμπέτα, *Σχολείο και θρησκεία*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 2003.
11. Βλ. ενδεικτικά: Schools Council Working Paper 44, *Religious education in primary schools*, London: Evans/Methuen Educational, 1972 · *Religious education in primary schools. Discovering an approach*, London: Macmillan Education, 1977· E. Cox, *Problems and possibilities for religious education*, London: Hodder & Stoughton, 1983.

12. Βλ. για τις πιο πρόσφατες διδακτικές τάσεις στη θρησκευτική αγωγή του αγγλικού εκπαιδευτικού συστήματος: J. Hammond, D. Hay et. al., *New methods in religious education teaching: An experiential approach*, Harlow, Essex, UK: Oliver & Boyd, 1990· M. Grimmitt, J. Grove, J. Hull & L. Spencer, *A gift to the child: Religious education in the primary school*, Hemel Hempstead, UK: Simon & Schuster, 1991· J. Hull, «A gift to the child: A new pedagogy for the teaching religion to young children», *Religious Education*, 91 (1996), 2, 172-188· R. Jackson, *Religious education. An interpretive approach*, London: Hodder & Stoughton, 1997· R. Jackson, «The Warwick religious education project: An interpretive approach to religious education», *Religious Education*, 94 (1999), 2, 201-216· M. Grimmitt (ed.), *Pedagogies of religious education: Case studies in the research and development of good pedagogic practice in religious education*, Great Wakering, Essex, UK: McCrimmons, 2000· A. Wright & A.-M. Bandom (eds), *Learning to teach religious education in the secondary school*, London: RoutledgeFalmer, 2001· R. Jackson, *Rethinking religious education and plurality. Issues in diversity and pedagogy*, London: RoutledgeFalmer, 2004.
13. Πρβλ. Ε. Π. Περσελής, *Σχολική θρησκευτική αγωγή. Μελετήματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 1998, σ. 108-111.
14. Για τις σχετικά πρόσφατες προτάσεις που αναφέρονται στη διεύρυνση του περιεχομένου του μαθήματος των θρησκευτικών στην Ελλάδα πρβλ.: Π. Καλαϊτζίδης, «Τα θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα», *Σύναξη*, τχ. 74 (2000), 69-83· Π. Καλαϊτζίδης, «Το θρησκευτικό μάθημα στην εποχή της πολυπολιτισμικότητας. Θεολογικά-πολιτιστικά δεδομένα και προϋποθέσεις αλλαγής παραδείγματος», *Καθ' Οδόν. Περιοδική έκδοση του Θεολογικού Συνδέσμου*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παρατηρητής, τχ. 17 (2001), 39-50· Ι. Σ. Πέτρου, «Το μάθημα των θρησκευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα», *Καθ' Οδόν*, τχ. 17 (2001), 29-37· Του ίδιου, «Το μάθημα των θρησκευτικών και η κοινωνικοποίηση των μαθητών», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, νέα σειρά, Τμήμα Θεολογίας*, τόμ. 14 (2004), σ. 221-232· Σ. Ζουμπουλάκης, *Ο Θεός στην πόλη. Δοκίμια για τη θρησκεία και την πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2002, ιδιαίτερα το δοκίμιο: «Τα θρησκευτικά ως Βιβλικό μάθημα», σ. 107-123· Ό. Ριζοπούλου, «Γύρω από το διάλογο για το μάθημα των θρησκευτικών. Κάποιες επισημάνσεις», *Σύναξη*, τχ. 83 (2002), 61-73· Σ. Αθανασοπούλου-Κυπρίου, «Η θρησκευτική αγωγή στα όρια της δημόσιας λογικής», *Νέα Εστία*, 159 (2006), τχ. 1789, 993-1002· Π. Καλαϊτζίδης, «Για το διάλογο των θρησκειών και των πολιτισμών στο μάθημα των θρησκευτικών. Σχόλια και προτάσεις για το χαρακτήρα και τη διδακτική πράξη του θρησκευτικού μαθήματος στην υπό διαμόρφωση πολυπολιτισμική ελληνική κοινωνία», *Νέα Παιδεία. Κείμενα παιδευτικού προβληματισμού*, τχ. 121 (2007), σ. 121-141· Π. Καραμούζης, *Πολιτισμός και διαθρησκευτική αγωγή. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2007.
15. Πρβλ. και τη Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης (Recommendation 1720/2005) που απευθύνεται προς τα μέλη της Διυπουργικής Επιτροπής των 47 κρατών -μελών του. Σύμφωνα με τη σύσταση αυτή, οι αρμόδιοι υπουργοί των κρατών-μελών θα πρέπει να ενδιαφερθούν οι κυβερνήσεις τους να διασφαλίσουν τις προϋποθέσεις, ώστε μέσω της

σχολικής θρησκευτικής αγωγής και γενικά των θρησκευτικών σπουδών να ενθαρρύνονται οι παιδαγωγούμενοι μεταξύ των άλλων: «1) Ν' ανακαλύπτουν τις θρησκείες των οποίων οπαδοί ζουν στη δική τους χώρα, καθώς και σε γειτονικές χώρες. Να συνειδητοποιούν ότι ο καθένας και η καθεμιά έχει το δικαίωμα να πιστεύει ότι η δική του/της θρησκεία αποτελεί την "αληθινή πίστη", καθώς και ότι όσοι άνθρωποι πιστεύουν σε διαφορετικές θρησκείες ή που δεν έχουν θρησκεία, δεν είναι διαφορετικοί ως ανθρώπινες υπάρξεις. 2) Η ιστορία των κυριότερων θρησκειών, καθώς και η επιλογή να μην έχει κάποιος/κάποια θρησκεία θα πρέπει ν' αντιμετωπίζονται με πλήρη αμεροληψία. 3) Θα πρέπει οι παιδαγωγούμενοι να εφοδιάζονται με μορφωτικά εργαλεία, τα οποία θα τους καταστήσουν ικανούς να αισθάνονται αρκετά ασφαλείς όταν επιχειρούν να προσεγγίσουν υποστηρικτές φανατικών θρησκευτικών πρακτικών. 4) Δεν πρέπει να γίνεται υπέρβαση της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ των ορίων του πολιτισμού και της λατρείας, ακόμη και σε μια χώρα που η θρησκεία είναι η "επικρατούσα". Δε γίνεται λόγος για ενστάλαξη πίστης, αλλά να συνειδητοποιήσουν οι παιδαγωγούμενοι γιατί οι θρησκείες είναι οι πηγές της πίστης εκατομμυρίων ανθρώπων. 5) Οι διδάσκοντες αυτού του είδους τις θρησκευτικές σπουδές χρειάζεται να έχουν ειδική κατάρτιση. Θα πρέπει να είναι διδάσκοντες με ειδίκευση στις πολιτισμικές ή λογοτεχνικές σπουδές. Όμως, ειδικευμένοι διδάσκοντες σε άλλο γνωστικό πεδίο θα μπορούν να καταρτιστούν υπεύθυνα για μια τέτοια αγωγή. 6) Η πολιτεία θα πρέπει να ενδιαφερθεί για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών της θρησκευτικής αγωγής και να σχεδιάσει αναλυτικά προγράμματα, τα οποία οφείλουν να προσαρμοστούν στις ιδιαιτερότητες κάθε μιας χώρας χωριστά και σύμφωνα με την ηλικία των παιδαγωγουμένων. Κατά το σχεδιασμό αυτών των προγραμμάτων, το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συμβουλευτεί όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, συμπεριλαμβανομένων και των αντιπροσώπων των θρησκευτικών κοινοτήτων» (παράγραφος 14 της Σύστασης).

Το περιεχόμενο της παραπάνω Σύστασης χρήζει οπωσδήποτε εκτενούς κριτικής προσέγγισης, την οποία επιφυλάσσομαι να πράξω προσεχώς. Μια πρόσφατη, σύντομη και αρκετά αποσπασματική κριτική προσέγγιση της Σύστασης επιχειρείται από τον Η. Χ. Φραγκόπουλο, «Περί των αρχών του θρησκευτικού μαθήματος στα σχολεία της Ευρώπης. (Η οδηγία 1720/2005 του Συμβουλίου της Ευρώπης)», *Κοινωνία. Δελτίο της Πανελληνίου Ενώσεως Θεολόγων, ΜΗ'* (2005), τχ. 4, 341-346. Πάντως θα πρέπει εδώ να λεχθεί, ότι γενικά κρινόμενη η Σύσταση αποτελεί ένα κείμενο, το περιεχόμενο του οποίου δε θα πρέπει να μας αφήσει αδιάφορους. Η υπογράμμιση της επιτακτικής ανάγκης διεύρυνσης του περιεχομένου της σχολικής θρησκευτικής αγωγής προς την κατεύθυνση μιας ολοκληρωμένης, υπεύθυνης και συμπαθούς προσέγγισης των κυριότερων θρησκευτικών παραδόσεων της ανθρωπότητας, αποτελεί ένα σημείο το οποίο οφείλουμε να λάβουμε σοβαρά υπόψη. Και αυτό, γιατί μια τέτοια πράξη συμβάλλει θετικά στην αξίωση των καιρών για μια μορφωτική παρουσίαση του πανανθρώπινου θρησκευτικού φαινομένου και της πνευματικότητας που άμεσα συνδέεται με αυτό. Αυτού του είδους η προσέγγιση θα βοηθήσει τους παιδαγωγούμενους να συλλάβουν πρώτιστα το βαθύτερο νόημα της ύπαρξής τους και την ατομική και κοινωνική διάσταση της θρησκευτικής εμπειρίας. Ταυτόχρονα θα τους εφοδιάσει με τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες για να αντιμετωπίζουν τις

αυξανόμενες παγκόσμιες πλέον προκλήσεις του θρησκευτικού φανατισμού και της μισαλλοδοξίας, καθώς και τις διάφορες εθνοκεντρικές αντιλήψεις περί θρησκευτικής και εθνικής μοναδικότητας, αποκλειστικότητας και υπεροχής.

16. Γρηγορίου Θεολόγου, Επιτάφιος εις τον μέγαν Βασίλειον. Εισαγωγή-κείμενον-μετάφρασις-σχόλια: Γ. Δ. Μεταλληνός, Αθήναι: Εκδόσεις Γρηγόρη, χ.χ. σ. 37.

Πορίσματα Ημερίδας της Θεολογικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α.
με θέμα «Το μάθημα των Θρησκευτικών στην Εκπαίδευση»*

(Κεντρικό Αμφιθέατρο της Θεολογικής Σχολής, 5-11-2008)

Σήμερα, Τετάρτη 6 Νοεμβρίου 2008, κατόπιν προσκλήσεως της κοσμητείας της Θεολογικής Σχολής του Ε. Κ. Π. Α., και με αφορμή τις πρόσφατες εγκυκλίους του Υ. Ε. Π. Θ για τον προαιρετικό ή μη χαρακτήρα του μαθήματος, διοργανώθηκε ημερίδα για το μάθημα των Θρησκευτικών στο Κεντρικό Αμφιθέατρο της Θεολογικής Σχολής, στην οποία κλήθηκαν να παραστούν όλοι όσοι σχετίζονται κατά τρόπο άμεσο ή και έμμεσο με τη διδασκαλία του μαθήματος στην Α/θμια και κυρίως Β/θμια εκπαίδευση. Μετά την ολοκλήρωση των τοποθετήσεων των εκλεκτών προσκεκλημένων και κυρίως του Αρχιεπισκόπου Αθηνών κ. κ. Ιερωνύμου, των εισηγήσεων των ορισμένων από τη Σχολή εισηγητών αλλά και της συζητήσεως που ακολούθησε, είναι δυνατόν να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα:

1) Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι το σημερινό σχολείο, έχοντας ως χώρο λειτουργίας του τις σύγχρονες ανοικτές και πλουραλιστικές κοινωνίες διατρέχει τον κίνδυνο να μετατραπεί σε εκπαιδευτήριο. Για την ουσιαστική αντίσταση σε αυτή τη μετατροπή αποτελεί όσο ποτέ άλλοτε ζωτικής φύσεως ανάγκη η αγωγή αξιών και η παιδεία ελευθερίας. Σ' αυτό το σύγχρονο παιδαγωγικό τοπίο, όπου απειλείται άμεσα η ανθρωπιστική διάσταση του σχολείου, καλείται και το μάθημα των Θρησκευτικών να επιτελέσει το δύσκολο αλλά καθοριστικής σημασίας έργο του.

2) Οι δυνατότητες αυτές του μαθήματος των Θρησκευτικών να συμβάλει στη διάσωση της ανθρωπιστικής διαστάσεως του σύγχρονου σχολείου έχουν την αφετηρία τους στον χαρακτήρα και το ήθος που καλλιεργείται στην Ορθοδοξία. Πράγματι, η μελέτη της Ορθόδοξης παράδοσης αποκαλύπτει ένα αδαπάνητο θησαυρό, μία ανεξάντλητη πηγή κεντρικών αληθειών για τον άνθρωπο και την ελευθερία του. Μας ανοίγει τα μάτια να δούμε την ομορφιά και το βάθος των όντων και παράλληλα μας κινητοποιεί να αντιστεκόμαστε στην χρησιμοθηρία. Η Ορθοδοξία απηχεί αναζητήσεις μια μοναδικής ποιότητας ζωής και πνευματικότητας. Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι το μάθημα των Θρησκευτικών συνενώνει την παράδοση, την πνευματικότητα και προκαλεί την κριτική σκέψη. Κατά αυτό τον τρόπο συμβάλλει στη διαμόρφωση του ήθους, αλλά και στην εξοικείωση του μαθητή με την ιδιοσυγκρασία της ελληνικής πραγματικότητας. Υπό την έννοια αυτή, ένα σωστά οργανωμένο μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία της Ελλάδας ίσως να μην ήταν ποτέ τόσο απαραίτητο όσο σήμερα και πάντως όχι λιγότερο χρήσιμο από ότι τα φιλολογικά μαθήματα ή τα Μαθηματικά.

4) Εξ άλλου, εν σχέσει προς τις ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου πρέπει να γίνει αποδεκτό ότι, χωρίς αμφιβολία, το μάθημα των Θρησκευτικών άλλαξε πρόσωπο τις τελευταίες δεκαετίες. Δεν είναι ένα νεκρό, απολιθωμένο κομμάτι της

* Δημοσιεύθηκε στον τόμο *Τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στήν Εκπαίδευση. Πρακτικά Ἡμερίδας-Είσηγήσεις*, Ἀθήνα 2009.

σχολικής πραγματικότητας. Καθιστά δυνατή την πρόσβαση στο πανανθρώπινο φαινόμενο της θρησκείας και ευνοεί μια κριτική αξιολόγησή του. Μαθαίνει τα παιδιά να μην ταυτίζουν τη θρησκεία με συντηρητισμό. Τα βοηθά να αντιμετωπίζουν και να διακρίνουν τη γνήσια πίστη από τον θρησκευτικό φανατισμό. Προωθεί την ανάπτυξη του πνεύματος της διαπολιτισμικότητας.

Από την άλλη πλευρά, οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης επένδυσαν και εξακολουθούν να επενδύουν σε ένα καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης και προόδου. Ο παράγοντας αυτός είναι η γνώση, όπως αυτή διαμορφώνεται και υλοποιείται στη σύγχρονη κοινωνία της πληροφορίας. Σκοπός αυτής της εναρμόνισης και προσαρμογής είναι να βοηθηθούν οι παιδαγωγούμενοι μέσω της σχολικής θρησκευτικής αγωγής να συνειδητοποιήσουν πρώτιστα ότι είναι άνθρωποι που οφείλουν ν' αντιμετωπίζουν τη ζωή, τον εαυτό τους, το συνάνθρωπο και τη φύση με αγάπη, ανοχή, δέος, θαυμασμό και ευαισθησία. Με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται διά του σχολείου η απόκτηση εκ μέρους των παιδαγωγουμένων της απαραίτητης θρησκευτικής γνώσης και της ικανότητας για κρίση, σεβασμό, διακριτικότητα και ανοχή απέναντι στις θρησκευτικές πεποιθήσεις και τη θρησκευτική συμπεριφορά των ανθρώπων.

Με αυτό τον τρόπο συσχετίζεται το διδασκόμενο θρησκευτικό υλικό με τα σύγχρονα υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα που απασχολούν κάθε άνθρωπο, όπως η πνευματική αναζήτηση, ο ανθρώπινος πόνος, η φτώχεια, η κοινωνική αδικία, η εκμετάλλευση και ο βιασμός της φύσης και του περιβάλλοντος κ.ά., τα οποία εξετάζονται και υπό το φως της διδασκαλίας και παράδοσης των διαφόρων θρησκειών, τόσο από άποψη διαχρονική όσο και συγχρονική.

5) Επί τη βάσει των ανωτέρω γίνεται αντιληπτό ότι η θρησκευτική αγωγή μπορεί να λειτουργήσει ως εισαγωγή του μαθητή στην κατανόηση της ενότητας των λαών της Ευρώπης χωρίς σύνορα. Ο μαθητής οφείλει να έχει κατάλληλη ενημέρωση για το τι και πώς πιστεύουν οι συμπολίτες του στην «Ευρώπη χωρίς σύνορα», στην «Ευρώπη των πολιτών». Την ενημέρωση αυτή οφείλει να τη λάβει στο σχολείο και μάλιστα μέσω της θρησκευτικής αγωγής. Θα πρέπει να διδάσκονται στο σχολείο και οι άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. Θα πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι διδασκαλία των άλλων θρησκειών στη δημόσια εκπαίδευση δε σημαίνει υποτίμηση ή απόρριψη της παραδεδομένης θρησκευτικής πίστης και παράδοσης του τόπου μας. Η μελέτη των άλλων θρησκειών, μαζί ασφαλώς με τη χριστιανική διδαχή, συντελεί στην ορθή εκτίμηση και αξιολόγηση από τους μαθητές της πολιτιστικής και πνευματικής κληρονομιάς του τόπου τους. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες πολίτες οι οποίοι θα είναι συνειδητοί γνώστες της πλούσιας Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης, θα μπορούν να την προβάλλουν οποτεδήποτε σε κάθε ενδιαφερόμενο, χωρίς φανατισμό, ηττοπάθεια ή μισαλλοδοξία.

6) Στο πλαίσιο μιας αυτοκριτικής επισημαίνεται το γεγονός ότι η σχολική θρησκευτική διδακτική πράξη και στην Ελλάδα κατά τον εικοστό αιώνα διακρίθηκε για τη συστηματική-ακαδημαϊκή δομή, την αφηρημένη σκέψη και τον έντονο ηθικό χαρακτήρα και προσανατολισμό της. Έτσι δε θα μπορούσε εύκολα να χαρακτηριστεί ότι συνδεόταν οργανικά με τη μυστηριακή ζωή και την πνευματικότητα του Ορθόδοξου χριστιανισμού.

Σήμερα, η σχολική θρησκευτική αγωγή εξακολουθεί να έχει τον ίδιο διπλό σκοπό α) να μεταδώσει τις βιβλικές, ιστορικές, δογματικές και ηθικές αλήθειες του

Ορθόδοξου χριστιανισμού και β) να καταστήσει τους παιδαγωγούμενους ενεργά και δραστήρια μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ωστόσο επιβάλλονται αλλαγές οι οποίες να συνδέονται με τα νέα δεδομένα που προκύπτουν από την ανάπτυξη της πληροφορίας στην εποχή της τεχνολογίας και του κοινωνικού και πολιτισμικού δεδομένου των πολύ-πολιτισμικών κοινωνιών.

Υπό την έννοια αυτή πρέπει να θεραπευθεί η ασυγχώρητη άγνοια που εμφανίζεται να υπάρχει ως προς τα σύγχρονα πορίσματα της παιδαγωγικής ψυχολογίας και των συναφών επιστημών, γεγονός που δημιουργεί παράπονα σχετικά με τις μεθόδους διδασκαλίας αλλά και το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων της θρησκευτικής αγωγής.

Εξάλλου θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψη οι ευκαιρίες που ανοίγονται από τις σύγχρονες τεχνολογίες για τη σύγχρονη παιδευτική διαδικασία. Βάσει αυτών μπορούμε να αναπτύξουμε ανοικτούς ορίζοντες, θεολογική και παιδαγωγική φαντασία για να προσεγγίσουμε τον σύγχρονο μαθητή και τις ευαισθησίες του.

7) Επί της ουσίας, δεν αρκούν οι δεδομένες δυνατότητες και ο ευρύς ορίζοντας του μαθήματος από μόνοι τους. Η ελληνική σχολική θρησκευτική αγωγή οφείλει να επανεξετάσει τους σκοπούς της και εν μέρει το περιεχόμενό της. Δεν αρκεί η θρησκευτική αγωγή να σκοπεύει μόνο στη μετάδοση θρησκευτικής γνώσης, χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τις ποικίλες διαστάσεις που συνθέτουν το θρησκευτικό φαινόμενο.

Το μάθημα των θρησκευτικών είναι μάθημα «πολιτισμού της ανθρωπότητας και ειρήνης». Τονίζει τη συμβολή των θρησκειών για τη θεμελίωση του «παγκόσμιου ήθους», το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επομένως, με κατάλληλες προσαρμογές στα αιτήματα των καιρών, μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να αναπτύξουν αισθητήριο για τα ουσιώδη της ζωής, για την ομορφιά, το μυστήριο, για τη διάσταση του βάθους. Έχει τη δυναμική να προάγει την κριτική σκέψη. Μπορεί να καλλιεργήσει την αντίσταση, μαθαίνοντας τα παιδιά να μην υποκύπτουν στους αλλοτριωτικούς μηχανισμούς. Μπορεί να δώσει πειστικότερες απαντήσεις στα μεγάλα υπαρξιακά προβλήματα, καθιστώντας σαφή στους νέους τη σημασία του δικού τους προσωπικού αγώνα για έναν καλύτερο και δικαιοότερο κόσμο. Αλλά και στο κομμάτι του πολιτισμού μπορεί να προβάλλει το ρόλο της θρησκείας ευρύτερα για τη διαμόρφωση του πολιτισμού. Υπό την έννοια αυτή θα βοηθά το μαθητή να ανακαλύψει και να αγαπήσει την πολιτιστική του κληρονομιά.

8) Βεβαίως τα ανωτέρω επιβάλλουν τη διατήρηση του υποχρεωτικού χαρακτήρα του μαθήματος. Αν και είναι γεγονός ότι δύσκολα μπορούμε να αγνοήσουμε τις αλλαγές στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία, με την προϊούσα πολυπολιτισμική σύνθεση, ωστόσο είναι παράλογο στη σύγχρονη κοινωνία οι μαθητές να μην παρακολουθούν υποχρεωτικά το μάθημα Θρησκευτικών με το εμφανές ανθρωπιστικό και μορφωτικό περιεχόμενο.

Προς την κατεύθυνση της απρόσκοπτης διατήρησης του υποχρεωτικού χαρακτήρα του μαθήματος, έχουν κατά καιρούς συζητηθεί διάφορα μοντέλα θρησκευτικού μαθήματος. Κυρίως προβάλλονται τρία μοντέλα θρησκευτικού μαθήματος, τα οποία όμως πρέπει να συζητηθούν σε βάθος από τους αρμόδιους για το ζήτημα αυτό (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Θεολογικές σχολές) με τη διακριτική συμβολή της Εκκλησίας. Τα μοντέλα αυτά, με θετικά σημεία αλλά και αδυναμίες,

είναι το ομολογιακό μάθημα, το θρησκευολογικό μάθημα και το πολιτιστικό μάθημα, υπό την έννοια ότι το μάθημα πρέπει να διευρύνεται και να εμπλουτίζεται συνεχώς, λαμβάνοντας υπόψη τα νέα πολιτιστικά και κοινωνικά δεδομένα, εμπλουτιζόμενο με θρησκευολογική ύλη και φιλοσοφική θεώρηση και αναφορές στη συμβολή της Θρησκείας και ιδιαίτερα της Ορθοδοξίας στον πολιτισμό.

Γενικώς όμως, η σχολική θρησκευτική αγωγή θα πρέπει να διευρύνει τους σκοπούς της, έτσι ώστε η έως τώρα μεμονωμένα προσφερόμενη βιβλική, ιστορική, δογματική, λειτουργική και ηθική Ορθόδοξη χριστιανική γνώση να ενσωματωθεί σε νέες διδακτικές ενότητες. Οι ενότητες αυτές θα υπογραμμίζουν, ανάλογα με την ηλικία των παιδαγωγουμένων προς τους οποίους απευθύνονται, το δογματικό, αφηγηματικό εμπειρικό, ηθικό, τελετουργικό, αισθητικό και κοινωνικό περιεχόμενο του Ορθόδοξου χριστιανισμού.

9) Ένα χρόνιο πρόβλημα που συνδέεται με την ελλιπή ή και απαξιωτική θέση του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Α/θμια εκπαίδευση, προκαλείται από την απουσία της διδασκαλίας του στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης (Π. Τ. Δ. Ε.). Πρέπει λοιπόν οπωσδήποτε να ληφθεί μέριμνα διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών στα Π. Τ. Δ. Ε., διότι χιλιάδες νέων δασκάλων αποφοίτων οι οποίοι αναλαμβάνουν τη σχολική θρησκευτική αγωγή των νέων μαθητών, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν έχουν καν ασχοληθεί με τον θεολογικό γνωστικό χώρο και τη Διδακτική των Θρησκευτικών.

10) Ως πρόταση σε αυτή την παρατεταμένη αδιαφορία θα μπορούσε να προβληθεί η λύση του διορισμού θεολόγων ως δασκάλων ειδικότητας. Η Ελληνική κοινωνία έχει στενούς και άρρηκτους δεσμούς με τη Θεολογία, αλλά και την Ορθόδοξη πνευματικότητα. Οι Θεολογικές Σχολές της χώρας εγγυώνται την επιστημονική κατάρτιση των φοιτούντων σε αυτές και την επιστημονικώς κατοχυρωμένη προσφορά γνώσεων. Δεν μπορούμε λοιπόν, να αποκλείσουμε τους χιλιάδες αποφοίτους αυτών των Σχολών από την εκπαιδευτική διαδικασία.

11) Σε κάθε περίπτωση, το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων χρειάζεται να λειτουργήσει ως αρωγός στην αγωνία που εκφράζει η θεολογική οικογένεια και όχι να λαμβάνει αποφάσεις ερήμην της. Υπό την έννοια αυτή οφείλει να εκδώσει τέταρτη διευκρινιστική εγκύκλιο, όπου θα διασαφηνίζονται όλες οι ασάφειες που δημιουργήθηκαν από τις τρεις προηγούμενες εγκυκλίους με τη ρητή και σαφή επισήμανση περί του υποχρεωτικού χαρακτήρα του μαθήματος.

Το μάθημα των Θρησκευτικών πέρα από τη θρησκευολογική αχρωμία και την ομολογιακή στενότητα

Κων/νου Δεληκωσταντή

17-11-2008

Το μάθημα των θρησκευτικών καλείται σήμερα να επιτελέσει το δύσκολο αλλά καθοριστικής σημασίας μορφωτικό και ανθρωποποιητικό του έργο, μέσα σε ένα πολυδαίδαλο εκπαιδευτικό τοπίο και σε μια εποχή ευρύτερης συνειδητοποίησης των ανθρωπολογικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και πνευματικών λειτουργιών της θρησκείας. Στη χώρα μας το μάθημα έχει αλλάξει όψη τις τελευταίες δεκαετίες: δεν είναι ποια μονοφωνικό ή στενά ομολογιακό και αποβλέπει στο θρησκευτικό εγγραμματισμό των μαθητών και των μαθητριών στη βάση των κεντρικών αληθειών της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Όχι μόνο δεν μπορεί κατά ταύτα να θεωρηθεί «ξένο σώμα» στο σύγχρονο σχολείο, αλλά συμβάλλει στους γενικότερους ανθρωπιστικούς στόχους της εκπαίδευσης και ενισχύει τον παιδαγωγικό προσανατολισμό του σχολείου.

Κάθε προσπάθεια αναβάθμισης του μαθήματος των θρησκευτικών στην Ελλάδα ως αίτημα της παιδαγωγικής και θεολογικής ευθύνης, ενόψει και των πρόσφατων αμφισβητήσεων, οφείλει να ενισχύει αυτά τα χαρακτηριστικά του. Ανεξάρτητα από την αλλαγή ή όχι του θεσμικού πλαισίου της σχολικής θρησκευτικής αγωγής, φαίνεται ότι οι θετικές προοπτικές βρίσκονται, πέρα από τις «καθαρές λύσεις» ενός θρησκευολογικού ή ομολογιακού μοντέλου, σε ένα μάθημα, το οποίο θα διέσωζε τις θετικές όψεις του θρησκευολογικού και ομολογιακού προσανατολισμού, δεν θα ήταν μάθημα άνευρο θεολογικά, ούτε θα έπασχε από θεολογισμό και θα είχε τα χαρακτηριστικά μαθήματος πολιτισμού του προσώπου και παιδείας ελευθερίας, ενός μαθήματος που θα λειτουργούσε ως πεδίο διαλόγου, συνάντησης των διαφορετικών και διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Η ταυτότητα αυτού του μαθήματος σκιαγραφείται στο πρόσφατο υπόμνημα του Συμβούλου και των δύο Παρέδρων του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου προς το ΥΠΕΠΘ.

Το μάθημα πρέπει κατ' αρχήν να είναι υποχρεωτικό σε όλους, να παραμένει υπό κρατική εποπτεία και να διδάσκεται από τους αποφοίτους των θεολογικών μας Τμημάτων, ακόμη και στο Δημοτικό Σχολείο, όπου η σχολική θρησκευτική αγωγή συνεχώς υποβαθμίζεται με υπαιτιότητα πολλών δασκάλων. Υποθέτω, βέβαια, ότι, παρόλο που σε μια τέτοια θεώρηση του μαθήματος την θρησκευτικών, το μάθημα οργανώνεται στη βάση σύγχρονων παιδαγωγικών κριτηρίων και με κρατική μέριμνα, όπως όλα τα άλλα μαθήματα του σχολείου, δεν θα λείψουν οι διεκδικήσεις δικαιώματος απαλλαγής για λόγους θρησκευτικής συνείδησης.

Μάλλον θα πρέπει να συζητηθεί παράλληλα και η θέσπιση υποχρεωτικών εναλλακτικών μαθημάτων.

Το μάθημα των θρησκευτικών που θέλουμε,
το μάθημα που χρειάζονται οι μαθητές μας
Προτάσεις για τον αποτελεσματικό ρόλο του μαθήματος των Θρησκευτικών
στη Δημόσια Θρησκευτική Εκπαίδευση *

Αθήνα, 22 Μαρτίου 2011

Η Θρησκευτική Εκπαίδευση στις ευρωπαϊκές χώρες αναγνωρίζεται πλέον ως απαραίτητος όρος για την πολύπλευρη και ολοκληρωμένη μόρφωση των μαθητών και αναβαθμίζεται με πρόταγμα τη διεύρυνση των εκπαιδευτικών της ορίων. Δικαίωμα στην κοινή θρησκευτική εκπαίδευση έχουν όλοι οι μαθητές του δημόσιου σχολείου. Για το λόγο αυτό υποστηρίζουμε από τη Διακήρυξή μας κιάλας (Δεκέμβριος 2009) το ενιαίο **υποχρεωτικό μάθημα για όλους τους μαθητές ανεξάρτητα από τη θρησκευτική ή μη προέλευση και ταυτότητά τους**. Όμως η υποχρεωτικότητα του μαθήματος καθίσταται έωλη στο βαθμό που το μάθημα διατηρεί τη μονοφωνική, στενά ομολογιακή και συχνά κατηχητική του κατεύθυνση. Κατά συνέπεια, η αναβάθμισή του καθίσταται αναγκαία. Τι σημαίνει όμως για τον «Καιρό» η αναβάθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών στην Ελλάδα;

Σίγουρα ένα μάθημα που:

- στο σχεδιασμό και στην πρακτική του λαμβάνει σοβαρά υπόψη του αφενός τις μεταβολές και την πολυπλοκότητα του κοινωνικού γίνεσθαι και αφετέρου τα αιτήματα της κοινωνίας –ευρύτερης και τοπικής- από τη θρησκευτική εκπαίδευση
- αναπτύσσεται μέσα σε ένα πλαίσιο σταθερών ευρωπαϊκών αξιών (δημοκρατία, κοινωνική δικαιοσύνη, ανθρώπινα δικαιώματα) και έγκυρων παιδαγωγικών αρχών και προσανατολισμών
- θεωρεί τη θρησκευτική/θεολογική γνώση όχι ως μεταβίβαση στεγανοποιημένων και ιδεολογικοποιημένων πληροφοριών, αλλά ως μια διαδικασία ανακάλυψης και οικοδόμησής της από τους ίδιους τους μαθητές, με συνεργάτη και καθοδηγητή το δάσκαλό τους. Με αυτόν τον

* Πηγή:

http://www.kairosnet.gr/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=111:2011-03-29-21-07-54&catid=2:news&Itemid=9

τρόπο οι μαθητές όχι μόνον αναπτύσσουν ικανότητες και δεξιότητες θρησκευτικής μάθησης, αλλά επιπλέον δομούν τρόπο σκέψης, στοχασμού και κρίσης, αναμετρώντας με ύψιστης υπαρξιακής και κοινωνικής σημασίας θρησκευτικά ζητήματα και οικειώνονται θεολογικά κριτήρια ανάγνωσης του εαυτού, της κοινωνίας και του πολιτισμού.

- όσο κι αν τα περιεχόμενά του αφορούν, στο μεγαλύτερο μέρος, το Χριστιανισμό και την Ορθοδοξία, εν τούτοις «ανοίγεται» και στη διδασκαλία των μεγάλων θρησκευτικών παραδόσεων και φιλοσοφικών κοσμοθεωρήσεων, αναπτύσσοντας διομολογιακές και διαθρησκειακές διδακτικές προσεγγίσεις και αναδεικνύοντας τη θετική χριστιανική θεώρηση της ποικιλίας και της ετερότητας. Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές τοποθετούνται υπεύθυνα και κριτικά απέναντι στο θρησκευτικό φαινόμενο, κατανοούν διευρυμένα τη διαφορετικότητα και οικοδομούν ένα δημιουργικό και έντιμο διάλογο με την εποχή, τις προκλήσεις και τα αιτήματά της χρησιμοποιώντας τα θεολογικά κριτήρια που έχουν προσκτήσει. Με αυτόν το διευρυμένο τρόπο θεωρείται ο **θρησκευτικός εγγραμματισμός** των μαθητών.

Αναμφίβολα είναι εξαιρετικά δύσκολο όλα αυτά να μορφοποιηθούν σε ένα υποδειγματικό μεν, πλην ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Σπουδών, στην παρούσα συνάφεια. Είναι όμως δυνατόν να προσδιορίσουμε τις βασικές αρχές και τους γενικούς σκοπούς ενός νέου Προγράμματος Σπουδών, όπως εμείς το οραματιζόμαστε και το υποστηρίζουμε, αφουγκραζόμενοι τις ανάγκες μεγάλης μερίδας εκπαιδευτικών θεολόγων, των μαθητών μας και γενικότερα της σύγχρονης σχολικής πραγματικότητας.

Για τον «ΚΑΙΡΟ» το μάθημα των θρησκευτικών οφείλει:

- Να προσφέρει στους μαθητές ικανοποιητική **κατάρτιση γύρω από το Χριστιανισμό και την Ορθοδοξία** ως πνευματική και πολιτισμική παράδοση της Ελλάδας αλλά και της Ευρώπης.
- Να διευκολύνει τους μαθητές **να κατανοήσουν το Χριστιανισμό και την Ορθοδοξία** ως ζωντανή πηγή πίστης, ηθικής και ευθύνης και νοηματοδότησης του κόσμου, της ζωής και της ιστορίας.
- Να προσφέρει στους μαθητές ικανοποιητική κατάρτιση **γύρω από άλλες θρησκείες**, προσανατολισμούς και κοσμοθεωρήσεις και να τους διευκολύνει να τις κατανοήσουν ως ζωντανές πηγές πίστης, ηθικής και ευθύνης και νοηματοδότησης του κόσμου, της ζωής και της ιστορίας.
- Να προωθεί την κατανόηση, το σεβασμό και την ικανότητα διαλόγου μεταξύ μαθητών που διατηρούν διαφορετικές απόψεις πάνω σε ζητήματα πίστης αλλά και διαφορετικούς ηθικούς προσανατολισμούς ζωής.
- Να συντελεί στην **προσωπική-και όχι μόνο θρησκευτική- καλλιέργεια και ανάπτυξη των μαθητών.**

Για τον «Πανελλήνιο Θεολογικό Σύνδεσμο -ΚΑΙΡΟΣ-για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης» το σύνολο της προβληματικής που εκτέθηκε παραπάνω δεν συνιστά εκ προοιμίου μια άκαμπτη ιδεολογική επιλογή. Αποτελεί κυρίως καρπό αγωνίας, παρατήρησης και μελέτης της σύγχρονης σχολικής πραγματικότητας με την οποία καθημερινά αναμετριόμαστε και στην οποία καθημερινά δοκιμάζουμε τις δυνάμεις μας και τις αδυναμίες μας.

Οι παραπάνω προβληματισμοί και προτάσεις αποτελούν για τον «ΚΑΙΡΟ» ανοικτό πεδίο οργανωμένης έρευνας, διαλόγου, ωσμώσεων, συμπροβληματισμού με όλους τους φορείς που εμπλέκονται στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της εικόνας του μαθήματος των θρησκευτικών, αλλά και με τον καθένα που στα πλαίσια ενός νηφάλιου, τεκμηριωμένου και υπεύθυνου διαλόγου θα μπορούσε να συνεισφέρει αποτελεσματικά.

Η Διοικούσα Επιτροπή του Καιρού

Απαλλαγή από τα Θρησκευτικά
Παιδαγωγικό Σχόλιο σε Νομικά Πορίσματα και Αποφάσεις*

Σταύρου Γιαγκάζογλου
Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Στη σκιά του ζητήματος των ταυτοτήτων, το πρόβλημα της αναγραφής του θρησκευάτος στους απολυτήριους τίτλους σπουδών της εκπαίδευσης απασχόλησε την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Η ανεξάρτητη αυτή Αρχή υποστήριξε σε σχετική της απόφαση (1143Α /25-06-2002) ότι η αναγραφή του θρησκευάτος όχι μόνο προσβάλλει τη θεμελιώδη αρχή της αναγκαιότητας της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αλλά ακόμη και η μη συμπλήρωση της σχετικής ένδειξης στο πεδίο «θρήσκευμα» μπορεί να εκθέσει τον κάτοχο του απολυτηρίου σε διακρίσεις με βάση τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του. Τελικώς, έκρινε ως μη νόμιμη την αναγραφή του θρησκευάτος στα απολυτήρια. Ακολούθως, θεώρησε επίσης ως μη νόμιμη την απαιτούμενη δήλωση του θρησκευάτος προκειμένου να απαλλαγεί ο μαθητής από τα θρησκευτικά. Η δήλωση του θρησκευάτος, σύμφωνα με τη γνωμοδότηση της ως άνω αρχής, αντιβαίνει προς την αρνητική θρησκευτική ελευθερία των μαθητών και των γονέων τους, καθόσον οι τελευταίοι έχουν ασφαλώς το δικαίωμα να εξασφαλίζουν για τα παιδιά τους μόρφωση και εκπαίδευση, η οποία να συμφωνεί με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις (Προσθ. Πρωτ. 1, αρθρ. 2 ΕΣΔΑ). Σύμφωνα με την Αρχή Προστασίας, «δεν είναι συνεπώς απαραίτητο (οι γονείς) να είναι άθεοι, ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι, για να ζητήσουν την απαλλαγή των παιδιών τους από το μάθημα των θρησκευτικών». Αρκεί να επικαλεσθούν «γενικότερες κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις», για να απαλλαγεί ο μαθητής αυτοδικαίως. Είναι πάντως ενδιαφέρον ότι η απόφαση αυτή της Αρχής επισημαίνει ότι ο διευθυντής του σχολείου δικαιούται να ελέγχει τη σοβαρότητα των σχετικών δηλώσεων απαλλαγής. Τούτο βέβαια είναι απορίας άξιον, αφού η Αρχή συνιστά στο Υπουργείο Παιδείας να τροποποιήσει τις σχετικές διαταγές, ώστε οι δηλώσεις αυτές να γίνονται από τους μαθητές ή τους κηδεμόνες τους «κατ' επίκληση των πεποιθήσεών τους και χωρίς να προβαίνουν σε καμία περαιτέρω διευκρίνιση», δίχως, δηλαδή, να δηλώνουν «αν είναι άθρησκοι, ετερόδοξοι ή ετερόθρησκοι», καθώς προέβλεπε σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (απόφαση 3356/95).

Ο Συνήγορος του Πολίτη, θεώρησε αρχικά ότι η απόφαση του ΥΠΕΠΘ κινείται προς την ορθή κατεύθυνση, να αρκεί, δηλαδή, απλή δήλωση του μαθητή ή των

* Δημοσιεύθηκε στη *Σύναξη* 93/2005, σσ. 102-105.

γονέων του «ότι δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκειώματος στο οποίο ανήκει» (Πόρισμα 3607.02.2.3/7-6-2002 και Εγκύκλιος 61723/13-6-2002 του ΥΠΕΠΘ). Κατόπιν, όμως, συμφώνησε και συντάχθηκε με την σχετική απόφαση της Αρχής Προστασίας και δέχτηκε ότι αρκεί η δήλωση των γονέων «ότι απλώς επιθυμούν την απαλλαγή του μαθητή από το μάθημα των θρησκευτικών» (Πόρισμα 19905.04.2.1/15-11-2004). Το δικαίωμα αυτό δεν αφορά μόνο τους ετερόθρησκους, αλλά και «όσους ορθόδοξους μαθητές επιθυμούν απλώς να μην διδάσκονται θρησκευτικά». Συνεπώς, το μάθημα καθίσταται αυτομάτως από υποχρεωτικό προαιρετικό, γίνεται μάθημα επιλογής. Αν, σύμφωνα με το *Σύνταγμα* (16,2), «Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό την ηθική...αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης», ο Συνήγορος θεωρεί ότι τούτο «δημιουργεί υποχρέωση της πολιτείας να παρέχει θρησκευτική εκπαίδευση, όχι όμως και υποχρέωση των πολιτών να την δέχονται»(sic). Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα: αν δεν δέχονται την παροχή θρησκευτικής εκπαίδευσης, τότε δεν δικαιούνται να μην δέχονται και την εκπαίδευση για την ανάπτυξη εθνικής συνείδησης; Με δεδομένο ότι η εθνική συνείδηση καλλιεργείται στην εκπαίδευση από το σύνολο των μαθημάτων και ιδιαίτερα από τα μαθήματα της ιστορίας, της γλώσσας, της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής, αλλά και με όλες τις, κατεξοχήν *κοινωνικοποιητικές*, εκφάνσεις και λειτουργίες του σχολείου, δεν θα μπορούσε κάποιος μαθητής, Έλληνας ή αλλοδαπός, επικαλούμενος λόγους ελευθερίας της συνείδησής του να ζητήσει απαλλαγή από ορισμένα μαθήματα που τυχόν θίγουν τις ευαισθησίες της εθνικής του καταγωγής; Από ορισμένους νομικούς κύκλους συνήθως υποστηρίζεται ότι ενώ «το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα ειδικά των θρησκευτικών για λόγους συνειδησιακούς βρίσκει έρεισμα στη ρητή, ειδική και emphaticή κατοχύρωση από το άρθρο 13 παρ. 1 Συντ. της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης», δεν συμβαίνει το ίδιο για την γενική ελευθερία της συνείδησης. Η τελευταία «δεν φαίνεται ικανή να δικαιολογήσει την απαλλαγή από άλλα μαθήματα του σχολικού προγράμματος, εφόσον, τουλάχιστον, ο τρόπος διδασκαλίας και το περιεχόμενό τους ανταποκρίνονται στις στοιχειώδεις απαιτήσεις αντικειμενικότητας» (Χρυσόγονος Κ. «Θρησκευτική εκπαίδευση και επικρατούσα θρησκεία», στο συλ. τόμο *Θρησκευτική ελευθερία και επικρατούσα θρησκεία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2000).

Κατά τον Συνήγορο του Πολίτη, το πρόβλημα του μαθήματος των θρησκευτικών και το δικαίωμα απαλλαγής από αυτό κάθε μαθητή που απλώς το επιθυμεί απορρέει από τον «δεδομένο “κατηχητικό” και, συνεπώς, μονόπλευρο χαρακτήρα του μαθήματος αυτού» και μάλιστα ασχέτως προς το ότι ο χαρακτήρας αυτός θεωρείται «σύμφωνος προς το Σύνταγμα». Το θρησκευτικό μάθημα στην δημόσια εκπαίδευσή μας εγκαλείται ότι είναι μονοφωνικό, κατηχητικό και μονόπλευρο (Συνήγορος), προσηλωμένο στο «πίστευε και μη ερεύνα» (Χρυσόγονος

ο.π.), μονολιθικό και σκοταδιστικό, «ακραία περίπτωση κατηχητισμού και θρησκευτικής ενδογμάτισης στο πλαίσιο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (Ζαμπέτα Ε., *Σχολείο και θρησκεία*, Αθήνα 2003), ενώ του απαγγέλλονται πολλές ακόμη κατηγορίες. Η εικόνα αυτή του μαθήματος και κυρίως η κακή εμπειρία της διαχείρισής του στο παρελθόν αλλά αρκετές φορές και στο παρόν, μπορούν να διαμορφώσουν νομικά ή όποια άλλα επιχειρήματα για την απαλλαγή όσων μαθητών απλώς το επιθυμούν; Πώς είναι δυνατό μια απλή δήλωση ότι δεν επιθυμεί κάποιος τη διδασκαλία του μαθήματος, δίχως καμία περαιτέρω διευκρίνιση, να μη δημιουργήσει νέα δεδομένα στη σχολική και κατ' επέκταση στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου;

Αναρωτιόμαστε αν ο Συνήγορος του Πολίτη ή η Αρχή Προστασίας έχουν μελετήσει τα αναλυτικά προγράμματα, τους σκοπούς και τους στόχους του μαθήματος των θρησκευτικών, πριν αποφανθούν. Ο χαρακτήρας και η φυσιογνωμία του μαθήματος των θρησκευτικών τα τελευταία χρόνια τείνει να μην είναι κατηχητικός και ομολογιακός, αλλά γνωσιακός και παιδαγωγικός. Συνιστά γνωριμία με τα μορφωτικά αγαθά, τις αξίες και τον πολιτισμό που διαμόρφωσε ο Χριστιανισμός και η ορθόδοξη παράδοση, ενώ παράλληλα η γνωριμία με το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά και με τις μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των λαών, αλλά και τα κοινωνικά και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου, προσεγγίζονται με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, μακριά από κάθε είδους φανατισμό ή μισαλλοδοξία. Είναι ανάγκη να τονίσουμε ακόμη ότι το μάθημα των θρησκευτικών στη χώρα μας είναι ενταγμένο οργανικά στον κορμό των μαθημάτων του ωρολογίου προγράμματος. Ενταγμένο, λοιπόν, στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση, το θρησκευτικό μάθημα διαλέγεται με τα άλλα στο πλαίσιο της διαθεματικής προσέγγισης της σχολικής γνώσης. Ως εκ της θέσεώς του στον κορμό των μαθημάτων δεν μπορεί να είναι «μονοφωνικό» και «μονόπλευρο». Αντίθετα, προσφέρει στην υπόθεση της παιδείας στον τόπο μας και έχει πολλά ακόμη να συνεισφέρει στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής αγωγής, της συνάντησης και του διαλόγου των πολιτισμών και των ανθρώπων, καλλιεργώντας θετικά την αποδοχή της *ετερότητας* στον ολοένα και περισσότερο «παγκοσμιούμενο» κόσμο μας.

Τα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά βιβλία των θρησκευτικών που τα υλοποιούν είναι υπόθεση της Πολιτείας και όχι της Εκκλησίας. Σε σχετικά πρόσφατη, μάλιστα, διαμαρτυρία της Εκκλησίας προς το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο για μη συνεργασία στο επίπεδο της συγγραφής των νέων βιβλίων (περ. *Εκκλησία* Δεκ. 2004-Ιαν. 2005), το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο απάντησε ότι «το θρησκευτικό μάθημα δεν αντιμετωπίζεται ως ένα ειδικό μάθημα – με ό,τι αυτό συνεπάγεται – αλλά ως ένα κανονικό μάθημα του σχολικού προγράμματος». Ως εκ τούτου, το αναλυτικό πρόγραμμα και τα βιβλία των θρησκευτικών, σύμφωνα με την σχετική νομοθεσία, «είναι έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ως ανεξάρτητης δημόσιας

υπηρεσίας η οποία υπάγεται κατευθείαν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων».

Εξάλλου, η κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και η σύνταξη των σχολικών βιβλίων είναι έργο και ευθύνη μελών της επιστημονικής, παιδαγωγικής και εκπαιδευτικής κοινότητας. Για κάθε ζήτημα της εκπαίδευσης, γίνεται ευρεία συζήτηση, αντιπαράθεση απόψεων, ένας ουσιαστικά εθνικός διάλογος. Οι αποφάσεις και τα πορίσματα που αφορούν κάθε μάθημα, άρα και το μάθημα των θρησκευτικών, λαμβάνονται σε ολομέλειες θεσμοθετημένων οργάνων, τα οποία έχουν κύριο μέλημα την εφαρμογή των νόμων της Πολιτείας, την αναπλαισίωση της επιστημονικής γνώσης και την κοινωνική πραγματικότητα. Όσον αφορά το δημόσιο σχολείο τίθεται το ερώτημα αν αυτή η πρακτική θα αλλάξει, προκειμένου να ακολουθηθεί η νομική ερμηνεία και προσέγγιση μιας άλλης ανεξάρτητης αρχής, η οποία και θα επιβάλλεται, λόγω περιβεβλημένου κύρους, ερήμην της εκπαιδευτικής κοινότητας, ερήμην της κοινωνίας.

Αλλά αν το μάθημα μετατραπεί σε προαιρετικό μάθημα επιλογής, τότε θα γίνει πράγματι ομολογιακό και κατηχητικό. Θα απολέσει τον γνωσιακό και παιδαγωγικό χαρακτήρα του, την όποια σχέση και διασύνδεση, άρα και τη δυνατότητα κριτικής, αυτοκριτικής και διαλόγου, με τα άλλα μαθήματα. Θα γίνει κατεξοχήν μονοφωνικό και κλειστό, αφού κάθε θρησκευτική κοινότητα θα έχει νομικά το δικαίωμα να παρέχει τη δική της κατήχηση μέσα στο δημόσιο σχολείο. Το τι ακριβώς σημαίνει παιδαγωγικά μια τέτοια εξέλιξη, οι νομικές θεωρήσεις μάλλον δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν.

Θρησκευτική κατήχηση και δημόσιο σχολείο δεν μπορούν να συνδυαστούν. Αν όντως επιθυμούμε να στερεώσουμε το μάθημα των θρησκευτικών και να μην συμβάλλουμε στον βαθμιαίο εξοβελισμό του από το δημόσιο σχολείο, τότε οφείλουμε να ισχυροποιήσουμε και νομοθετικά τον ανοικτό, πλουραλιστικό, μορφωτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα του. Αν γίνει αυτό, τότε δεν τίθεται ζήτημα νομικής ερμηνείας ή απαίτησης για το δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών.

Τα Θρησκευτικά πέρα από τον κατηχητισμό*

Βασικός στόχος του υποχρεωτικού μαθήματος είναι ο θρησκευτικός εγγραμματισμός, απαραίτητος στους νέους του 21ου αιώνα

Όλγας Γριζοπούλου - Πηγής Καζλάρη

Πόσο θεμιτό είναι να αρθρογραφήσουμε για την «αξία» και τη νομιμότητα του θρησκευτικού μαθήματος με επιχειρήματα που αντλούνται αποκλειστικά από τις προσωπικές αρνητικές μας εμπειρίες και απαξιώνουν συλλήβδην τη θρησκευτική εκπαίδευση; Όση αξία κι αν έχουν οι αναμνήσεις και τα βιώματα, στον δημόσιο διάλογο νομιμοποιούνται κυρίως τα ορθολογικά κριτήρια και η υπεύθυνη αναγνώριση των όσων βημάτων έχουν γίνει τα τελευταία τριάντα χρόνια στον χώρο του θρησκευτικού μαθήματος και μάλιστα καθόλου άκοπα, απροϋπόθετα και αυτονόητα. Ποια είναι αυτά;

Από το 1985 το μάθημα των θρησκευτικών είχε μια ενδιαφέρουσα αλλά άγνωστη –όπως φαίνεται– στους περισσότερους πορεία. Κινούμενο, δηλαδή, στα όρια ενός κανονικού σχολικού μαθήματος αναμόρφωσε τους σκοπούς του, σύμφωνα με τις συνταγματικές προβλέψεις. Στοχεύοντας στην ενημέρωση των μαθητών γύρω από την υφή του θρησκευτικού φαινομένου, τη γνωριμία τους με τον χριστιανισμό, την κριτική και ελεύθερη τοποθέτησή τους, την αξιοποίηση των θρησκευτικών γνώσεων για την προσωπική τους καλλιέργεια, την ευαισθητοποίησή τους απέναντι στον σύγχρονο προβληματισμό, την κατανόηση του οικουμενικού μηνύματος του χριστιανισμού κ.ά., το μάθημα απέκτησε σαφή παιδαγωγικό προσανατολισμό και άρχισε να απομακρύνεται με σταθερά βήματα από τον κατηχητισμό και τις αποκλειστικότητες του παρελθόντος. Όλοι αυτοί οι στόχοι βέβαια υπηρετήθηκαν από τις αλλαγές των Αναλυτικών Προγραμμάτων και των σχολικών βιβλίων.

Μ' αυτόν τον τρόπο το μάθημα κινήθηκε στην κατεύθυνση της προσωπικής και κοινωνικής ανάπτυξης των μαθητών προβάλλοντας ως κυρίαρχα χαρακτηριστικά του τον προβληματισμό, τον διάλογο και τον σεβασμό των προσωπικών θρησκευτικών απόψεών τους. Αυτή η πιο παιδαγωγική και ανεξίθρησκη τάση εκφράστηκε περισσότερο στις αλλαγές των Αναλυτικών Προγραμμάτων και των σχολικών βιβλίων του 2003 - 2005. Γεγονός είναι βέβαια πως οι εκπαιδευτικοί θεολόγοι της Δευτεροβάθμιας και οι δάσκαλοι της Πρωτοβάθμιας –επιμορφωτικά αβοήθητοι– δεν φάνηκαν πάντα έτοιμοι να

* Δημοσιεύθηκε στην ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ στις 28-9-2008.

υποστηρίξουν τις θετικές αλλαγές. Πρόκειται ωστόσο για αδυναμία που είναι αδικία να θεωρείται θεολογική αποκλειστικότητα, καθώς καθένας μπορεί να την αναγνωρίσει και σε πολλά άλλα μαθήματα, π.χ. στο γλωσσικό.

Πιο «ανοικτό»

Κανείς βέβαια δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι πολλά μένουν να γίνουν στην κατεύθυνση ενός μαθήματος πιο πλουραλιστικού και «ανοικτού». Οι ίδιοι οι θεολόγοι το αναγνωρίζουν και επεξεργάζονται ήδη ιδέες και προτάσεις. Στο ερώτημα, λοιπόν, τι μπορεί να προσφέρει ένα μάθημα Θρησκευτικών στους νέους του 21ού αιώνα, συνοπτικά μπορούμε να απαντήσουμε:

- Τους προετοιμάζει να κατανοούν σε βάθος και πολυδιάστατα πολλά από τα σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα –π.χ. πολέμους, τρομοκρατία, φαινόμενα φανατισμού και μισαλλοδοξίας– καθώς αυτά διαθέτουν όχι μόνο θρησκευτικό ένδυμα αλλά και θρησκευτικό πυρήνα.

Ευνοεί τη δημιουργική σχέση των νέων με κάθε έκφραση του πολιτισμού του οποίου η θεμελιώδης και ουσιαστική σχέση με τη θρησκεία είναι αδιαμφισβήτητη (π.χ. τα βιβλικά θέματα σε κάθε είδους τέχνη, η σημαντική της θεολογικής γλώσσας, η εκφραστική των μνημείων, η σημασία των γιορτών, των εθίμων κ.ά.).

-Καλλιεργώντας την ευαισθησία των νέων γύρω από τα θρησκευτικά ερωτήματα/ζητήματα ανοίγει δρόμους προς την προσέγγιση των μεγάλων ηθικών και φιλοσοφικών ερωτημάτων, καθώς αυτά συνδέονται άρρηκτα με τα θρησκευτικά.

-Με την ανάδειξη και επεξεργασία της βιβλικής σκέψης και των θεολογικών κριτηρίων (π.χ. η πίστη στον Θεό ως ελευθερία και σχέση, η ζωή ως πορεία προς τελείωση, η ευθύνη του ανθρώπου για την κτίση κ.ά.) ενισχύεται η ευαίσθητη στοχαστικότητα και εμπλουτίζεται ο κριτικός προβληματισμός των νέων απέναντι στα μεγάλα ζητήματα / διλήμματα της ζωής – κόντρα στις εύκολες βεβαιότητες της εποχής μας.

- Με την επεξεργασία και την αξιολόγηση των πνευματικών και υπαρξιακών διαστάσεων της θρησκευτικής πίστης οι νέοι άνθρωποι αποκτούν ασφαλή κριτήρια και θωρακίζονται απέναντι σε παραθρησκευτικές σχέτες και «εσωτερικισμούς» που φτάνουν να τους καθιστούν φανατικούς και άλογους «οπαδούς».

Ο χριστιανισμός

Όπως φαίνεται και επιγραμματικά ο θρησκευτικός εγγραμματισμός των νέων αποτελεί τον στόχο του σύγχρονου θρησκευτικού μαθήματος. Ωστόσο εδώ μπορεί κάποιος να αναρωτηθεί σε ποιο βαθμό η διδασκαλία ενός μαθήματος, που τα περιεχόμενά του σχετίζονται κατά κύριο λόγο με τον χριστιανισμό, δεν συνιστά παραβίαση της θρησκευτικής συνείδησης;

Πρώτα πρώτα ας μην ξεχνάμε ότι η χριστιανική πίστη δεν προϋποτίθεται ως νομιμοποιητική βάση για τη διδασκαλία του μαθήματος και τη συμμετοχή των μαθητών σ' αυτό. Το μάθημα έχει ενημερωτικό και μορφωτικό χαρακτήρα και οι δάσκαλοί του θεωρούν την κατήχηση ως έργο αποκλειστικά της Εκκλησίας.

Ο χριστιανισμός είναι θεμέλιο του ευρωπαϊκού πολιτισμού και η Ορθοδοξία η μεγάλη πνευματική κληρονομιά του ελληνικού πολιτισμού, εντός του οποίου ζουν οι μαθητές του ελληνικού σχολείου. Ποιος μπορεί, λοιπόν, να ισχυριστεί πως δεν τους χρειάζεται η σε βάθος κατανόηση αυτής της ιστορίας και του πολιτισμού με την ταυτόχρονη διερεύνηση του ρόλου που έπαιξαν ο χριστιανισμός και η Ορθοδοξία;

Με τις αλλαγές του 2003 - 2005, πέρα από την πλούσια θρησκευολογική ύλη της Β' Λυκείου, σε όλες τις τάξεις υπάρχουν στοιχεία για τις μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες και είναι διάχυτο το πνεύμα του σεβασμού στις θρησκευτικές και λατρευτικές εκδηλώσεις τους. Αποκτώντας οι μαθητές επίγνωση των διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας –και μάλιστα στα όρια ενός μαθήματος θρησκευτικών– διευκολύνονται να αναπτύσσουν ανεκτική στάση και πνεύμα ανεξιθρησκίας.

Η μεγάλη προτεραιότητα των πολυπολιτισμικών κοινωνιών, δηλαδή η καλλιέργεια του σεβασμού προς τον πολιτισμικά και θρησκευτικά «άλλον», δεν μπορεί να αναπτυχθεί και να εκδηλωθεί ουσιαστικά αν δεν έχει εξερευνηθεί σε βάθος ο ρόλος της θρησκευτικής πίστης σε επίπεδο τόσο υπαρκτικό όσο και κοινωνικό. Αλλιώς παραμένει ένα κλισέ που όσο εύκολα μπορεί να χρησιμοποιείται, το ίδιο εύκολα μπορεί να καταργείται.

Σύνθετη πρόκληση

Συμπερασματικά, ο θρησκευτικός εγγραμματισμός που επιτυγχάνεται στα όρια ενός υποχρεωτικού θρησκευτικού μαθήματος προβάλλει απαραίτητος για τον σύγχρονο νέο άνθρωπο και είναι ανάγκη να υλοποιείται νηφάλια, επιστημονικά και με σεβασμό στις συνθήκες του σύγχρονου δημοκρατικού και πλουραλιστικού σχολείου. Για τους θεολόγους της σχολικής τάξης αυτή η ανάγκη δεν είναι εμπόδιο αλλά μια σοβαρή και σύνθετη πρόκληση για τη δουλειά τους. Έτσι, κανένας συνειδητοποιημένος θεολόγος δεν θα επιχειρηματολογήσει υπέρ του μαθήματός του υπενθυμίζοντας πόση μονοφωνία και δογματισμοί υπάρχουν σε άλλα γνωστικά αντικείμενα! Οι συνειδητοποιημένοι θεολόγοι δεν αμφισβητούν πως υπάρχουν ζητήματα που προκύπτουν από ενδεχόμενους λανθασμένους διδακτικούς χειρισμούς –κατηχητισμός, δογματισμοί, μονοφωνία κ.ά.– και τα οποία χρειάζονται προσεκτική και υπεύθυνη αντιμετώπιση. Το ότι τέτοια ζητήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά καταδεικνύεται από την παρουσία του μαθήματος –πολύ συχνά μάλιστα ως ομολογιακού– στα σχολεία ευρωπαϊκών χωρών.

Εχοντας ως κύρια επιδίωξή μας τη σοβαρή αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων, είναι δύσκολο να δεχτούμε καλοκαιρινές ρυθμίσεις να κατεδαφίζουν με προχειρότητα όχι μόνον ό,τι κτίστηκε με σοβαρότητα γύρω από το μάθημα, αλλά και ό,τι μπορεί να κτιστεί με όραμα και προσπάθεια. Πολύ δε περισσότερο όταν πρόκειται για ρύθμιση του ίδιου του ΥΠΕΠΘ, που όφειλε –το λιγότερο– να υπολογίζει τις συνέπειες της προχειρότητας.

[Η Ολγα Γριζοπούλου και η Πηγή Καζλάρη είναι Θεολόγοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης]

Θρησκευτικά: μεταξύ «παράδοσης» και «εκσυγχρονισμού»*

Γεωργίου Μάλφα
θεολόγου

Για πολλοστή φορά η ελληνική κοινωνία παρακολουθεί υπομονετικά μαθήματα «παράδοσης» και «εκσυγχρονισμού» με αφορμή το δημόσιο διάλογο για το μάθημα των θρησκευτικών. Σύμφωνα με τα **μέχρι πρότινος** ισχύοντα, υπήρχε η δυνατότητα απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών με την υποβολή από τον κηδεμόνα υπεύθυνης δήλωσης (61723/Γ2/13-06-2002 Εγκ. ΥΠΕΠΘ). Στη δήλωση αυτή έπρεπε να αναφέρεται ότι ο/η μαθητής/τρια δεν είναι Χριστιανός/η Ορθόδοξος/η, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκευάτος στο οποίο ανήκει.

Μετά την έκδοση των **τριών πρόσφατων εγκυκλίων** (10-07-2008, 04-08-2008 και 26-08-2008) δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα έχει κάθε μαθητής με την υποβολή υπεύθυνης δήλωσης εκ μέρους του ιδίου αν είναι ενήλικος ή του κηδεμόνα του αν είναι ανήλικος «στην οποία θα αναφέρεται η επιθυμία της απαλλαγής, **χωρίς να δηλώνεται ο λόγος της συγκεκριμένης επιλογής**».

Εκ πρώτης όψεως μια τέτοια εκπαιδευτική επιλογή **φαίνεται** παιδαγωγικά, πολιτικά και ηθικά ως αυτονόητη εφόσον κατοχυρώνει τον απόλυτο σεβασμό της θρησκευτικής ελευθερίας και συνείδησης, αφού κανείς στο εξής δεν θα υποχρεώνεται άμεσα ή έμμεσα, θετικά ή αρνητικά να αποκαλύψει τις όποιες θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Η συγκεκριμένη απόφαση παρουσιάστηκε μάλιστα ως αναγκαία διοικητική πράξη εναρμόνισης του εκπαιδευτικού μας συστήματος με τις οδηγίες διαφόρων «Ανεξάρτητων» Αρχών οι οποίες τώρα παρεμβαίνουν άμεσα και στην άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Μελετώντας όμως κανείς προσεκτικότερα τα κείμενα των νέων εγκυκλίων και αναλύοντας με διάκριση τις συνέπειες εφαρμογής τους στη λειτουργία του σχολείου μπορεί να αντιληφθεί τον **αποσπασματικό, αντιφατικό και προσχηματικό** τους χαρακτήρα. Εύλογα και καλόπιστα προκύπτουν τα παρακάτω ερωτήματα:

α. Πώς θεραπεύεται αλήθεια, ο θρησκευτικός διαχωρισμός και στιγματισμός των μαθητών με βάση το νέο πλαίσιο απαλλαγών; Μήπως επιτείνεται αντί να μειώνεται το φαινόμενο των διακρίσεων αφού θα έχουμε στο εξής (σε μεγαλύτερη ένταση σε σχέση με το παρελθόν) τον κάθετο διαχωρισμό των μαθητών μας, ανάμεσα σ' αυτούς που θα παρακολουθούν το μάθημα (οι «πιστοί»!) και σ' αυτούς που θα έχουν απαλλαγή από αυτό (οι «άθρησκοι, αλλόθρησκοι, ετερόδοξοι, αδιάφοροι» κ.λπ.);

* Δημοσιεύθηκε σε διάφορα ΜΜΕ στις 16-9-2008.

β. Μεταπίπτουν ή όχι τα θρησκευτικά defacto από μάθημα υποχρεωτικό γενικής παιδείας σε μάθημα **προαιρετικό ή επιλογής** παρά τις υποκριτικά καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις του υπουργείου; Τι συνέπειες μπορεί να έχει μια τέτοια αλλαγή για το όραμα διεκδίκησης ενός ενιαίου και καθολικού σχολείου στο άμεσο μέλλον; Ποια θα είναι στο εξής η **νομιμοποιητική βάση** της διδασκαλίας μιας σειράς **άλλων μαθημάτων** (κυρίως κοινωνικής και ανθρωπιστικής κατεύθυνσης) αν αποδεχθούμε σήμερα αδιακρίτως και επιλεκτικώς την άσκηση του δικαιώματος της γενικευμένης απαλλαγής για λόγους «συνείδησης»; Τι θα γίνει στην περίπτωση που αλλοδαποί μαθητές μας απαιτήσουν με ανάλογο σκεπτικό την απαλλαγή τους από το μάθημα της («ελληνοκεντρικής») Ιστορίας ή της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών ή ακόμη και της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας; Γιατί θα πρέπει μαθητές διαπαιδαγωγημένοι από την οικογένειά τους με αναρχικά πολιτικά ιδεώδη να υποχρεώνονται να παρακολουθούν μαθήματα όπως αυτό της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, της Κοινωνιολογίας, της Εισαγωγής στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς κ.α.; Πώς θα ανταποκριθούμε τέλος, στο αίτημα μαθητών φονταμενταλιστικής χριστιανικής αγωγής που θα απαιτήσουν αύριο για «λόγους συνείδησης» την απάλειψη της κλασικής μας αρχαιοελληνικής παράδοσης ως «ειδωλολατρικής»; Ας αναρωτηθούμε λοιπόν, ποιων τις επιδιώξεις θα εξυπηρετούσε μια τέτοιου είδους **«εκπαίδευση à la carte»**...

γ. Πώς θα διαχειριστεί η σχολική κοινότητα υπεύθυνα και παιδαγωγικά το ζήτημα των επιπλοκών και των δυσλειτουργιών που θα προκληθούν εξαιτίας της ενδεχόμενης μαζικής απαίτησης απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, ειδικά στις περιπτώσεις εκείνες όπου η επίκληση «λόγων συνείδησης» θα είναι ευκαιριακά και επιτόλαια κραυγαλέα προσχηματική; Πόσο λειτουργική και εφαρμόσιμη είναι η τελευταία (τρίτη) εγκύκλιος που ρυθμίζει τα της «απασχόλησης των μαθητών» που έχουν απαλλαγεί από το μάθημα όταν (χωρίς να καταργεί τις δύο προηγούμενες εγκυκλίους) κάνει ξανά λόγο για «μη Ορθόδοξους μαθητές δηλ. αλλόθρησκους ή ετερόδοξους»; Ποιος, γιατί και με ποιο τρόπο θα πιστοποιήσει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των μαθητών προκειμένου να τους εντάξει σε πρόγραμμα «απασχόλησης»; Υποκρισία, ανικανότητα, προχειρότητα ή όλα αυτά μαζί;

Θεωρώ ότι οι τελευταίες αλλαγές δεν είναι βήματα προόδου και εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού μας συστήματος. Όχι μόνο δεν επιλύουν τις υπάρχουσες δυσχέρειες αλλά αντιθέτως τις πολλαπλασιάζουν. Οι συνέπειές τους στο άμεσο μέλλον, δεν πλήττουν μόνο το μάθημα των θρησκευτικών και το εργασιακό καθεστώς των καθηγητών θεολόγων αλλά ανοίγουν διάπλατα το δρόμο σε μια σειρά αλλαγών που **θα σβήσουν και τα τελευταία ίχνη κοινωνικού, πολιτιστικού και ανθρωπιστικού χαρακτήρα της δημόσιας εκπαίδευσης**. Ας είμαστε έτοιμοι λοιπόν, να ζήσουμε την ελληνική εκδοχή της **εκπαίδευσης της αμάθειας** που θα προετοιμάσει τους «δίχως συλλογική ταυτότητα, παραδόσεις και

ιστορική μνήμη υπερεξειδικευμένους ηλίθιους του μέλλοντος». Μας περιμένουν «άδειες μέρες, στραγγισμένοι ουρανοί» και στον ορίζοντα ξεδιπλώνονται ήδη οι προτάσεις του Ε.ΣΥ.Π. (εκπαίδευση δεξιοτήτων για τις ανάγκες της αγοράς). Τα θρησκευτικά ήταν μόνον η αρχή...

Αναφορικά με τις νέες ρυθμίσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών είναι επίσης προφανής ο κίνδυνος διαμόρφωσης μέσα στο σχολείο συνθηκών ακραίας **«θρησκευτικής ομοσπονδιοποίησης»**. Επιδίωξη του υπουργείου Παιδείας, της «Δεξιάς του Κυρίου» και των ακραίων συντηρητικών κύκλων είναι η κατοχύρωση ενός αυστηρά ομολογιακού-κατηχητικού χαρακτήρα μαθήματος θρησκευτικών έστω και προαιρετικού! Μάθημα «καθαρό», «κλειστό» και πλήρως ελεγχόμενο από τη διοικούσα Εκκλησία η οποία θα διεκδικεί αποκλειστικά λόγο και άποψη για το περιεχόμενο, τα βιβλία και τον τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος. Γιατί όχι και για την επιλογή των διδασκόντων; Όπως ακριβώς συμβαίνει σήμερα στις Μουφτείες της Δυτικής Θράκης με την πρόσληψη δημοσίων υπαλλήλων ως «ιεροδιδασκάλων» για το διορισμό των οποίων απαιτείται «βεβαίωση του οικείου Μουφτή για την επάρκεια διδασκαλίας του Κορανίου» (sic)! Ας αναλογιστούμε σοβαρά το ενδεχόμενο λοιπόν, σε λίγο καιρό, κάθε θρησκευτική κοινότητα να αξιώνει το δικό της μάθημα θρησκευτικής αγωγής μέσα στο δημόσιο σχολείο και ας κρίνουμε τις επιπτώσεις μιας τέτοιας εξέλιξης.

Αν συμφωνούμε (οι περισσότεροι τουλάχιστον) πια σήμερα, στη σημασία και την αναγκαιότητα της κριτικής μελέτης και παρουσίασης του **θρησκευτικού φαινομένου**, το οποίο χαρακτηρίζεται από παγκοσμιότητα και διαχρονικότητα και της **εγγύριας θρησκευτικής μας παράδοσης** (νοηματοδότησης) εθιμικής ή βιωματικής, θα πρέπει να τοποθετηθούμε με σαφήνεια απέναντι στο εξήσπολυσυγκεκριμένο **ζήτημα**: Θέλουμε μάθημα θρησκευτικών κλειστό, ομολογιακό, κατηχητικό, μονοφωνικό για τα παιδιά κάθε θρησκευτικής κοινότητας ξεχωριστά (επομένως και προαιρετικό) ή μάθημα θρησκευτικών ανοικτό, γνωσιακό, πολιτισμικό, θρησκευτολογικό και ενιαίο για όλα τα παιδιά (επομένως και υποχρεωτικό);

Για λόγους επιστημολογικούς, παιδαγωγικούς και θεολογικούς ταυτίζομαι ανεπιφύλακτα με ένα **ενιαίο μάθημα** που χωρά (δίχως διακρίσεις) όλα τα παιδιά μας, σε ένα **σχολείοενιαίο** στο οποίο η έννοια της απαλλαγής δεν θα 'χει πια κανένα νόημα. Προς αυτή την κατεύθυνση, στο πλαίσιο του μαθήματος των θρησκευτικών έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια σημαντικά βήματα προόδου και είναι άδικο να τα υποτιμούμε (νέα αναλυτικά προγράμματα σπουδών, νέα βιβλία Γυμνασίου, νέες γενιές θεολόγων κ.α.). Γι αυτό αξίζει να προσπεράσουμε τα μανιχαϊστικά διλήμματα των «παραδοσιακών» από τη μια (που διεκδικούν το μονοπώλιο της πίστης και της πατρίδας και ... τη λίμνη Βιστωνίδα) και των «εκσυγχρονιστών» από την άλλη (που «ξεπουλούν» τα πάντα στο όνομα ενός

χυδαίου και αγοραίου κοσμοπολιτισμού) και να ανοίξουμε έναν άλλο δρόμο, αυτόν του «εκσυγχρονισμού της παράδοσής» μας.

Τα Θρησκευτικά στο έλεος των συνηγόρων τους*

του Θανάση Ν. Παπαθανασίου
αρχισυντάκτη του περιοδικού «Σύναξη»

Η πρόσφατη αναστάτωση εξ αφορμής του εγγράφου του υπουργείου Παιδείας (10 Ιουλίου) περί δυνατότητας απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει πανηγυρικά να χαιρετιστεί, νομίζω, ως μια εξαιρετική ευκαιρία: Ως πρώτης τάξεως αφορμή, για να συνειδητοποιήσει κανείς πόσο πηχτή είναι η υλύς, στην οποία καλείται να κωπηλατήσει η συζήτηση του ζητήματος!

Το καίριο πρόβλημα είναι ότι στον θεολογικό και εκκλησιαστικό χώρο κυριαρχεί μια αβυσσαλέα δυσκολία να κατανοηθεί το απλούστατα απλό: Μάθημα κατηχητικό σημαίνει μάθημα προαιρετικό. Τελεία και παύλα! Στην πραγματικότητα, δηλαδή, το πρωτεύον δεν είναι αν κανείς θέλει το μάθημα των θρησκευτικών κατηχητικό ή γνωσιολογικό. Το πρωτεύον —η υλύς— είναι η απίστευτη αδυναμία να κατανοηθεί τι σημαίνει καθέννας από αυτούς τους δύο χαρακτηρισμούς (υπό αυτές ή υπό οιοσδήποτε άλλες ονομασίες). Όσοι θέλουν το μάθημα κατηχητικό, καλά κάνουν, αλλά ας δηλώσουν εντίμως και μεγαλοφώνως ότι το αποδέχονται ως μάθημα επιλογής, ήγουν, αργά ή γρήγορα, σε πολλές θρησκευτικές εκδοχές, διδασκόμενες ενδεχομένως από εντεταλμένους κάθε θρησκευτικής κοινότητας ή ομολογίας. Όμως το να ξιφουλκείς υπέρ του πακέτου «και Ορθοδόξως κατηχητικό και υποχρεωτικό» μοιάζει εκδήλωση αυτισμού ή κουτοπονηριάς, και δη κουτοπονηριάς, η οποία σε πλήθος αντιφάσεων επιδίδεται, προκειμένου να διοτηρηθούν προνόμια και επικυριαρχίες στην κοινωνία.

Είναι άραγε δυνατό, ο στοχασμός: στον τόπο μας να μοιάζει συχνά με πότισμα του θεσσαλικού κάμπου μέρα μεσημέρι; Μήπως, δηλαδή, ο κόπος της αναμέτρησης με τα προβλήματα είναι σαν νερό που πέφτει σε πυρωμένο έδαφος και εξατμίζεται το περισσότερο, πριν χωθεί στο χώμα; Για τη φυσιογνωμία των θρησκευτικών και για το ρόλο τους έχουν γραφτεί πάμπολλα, οπό τότε περίπου που καθιερώθηκε ως μάθημα. Ειδικά όμως κατά την τελευταία δεκαετία, κατατέθηκαν προβληματισμοί, που ψηλαφούν ακριβώς την πραγματικότητα και θέτουν τον πήχυ σε αξιοπρεπές ύψος. Αλλά, βλέπετε, συχνό ο πήχυς αντιμετωπίζεται με το να περνά κανείς από κάτω! Ενδεικτικά υπενθυμίζω:

Τρεις μείζονες συναντήσεις —κυρίως θεολόγων της δευτεροβάθμιας— πραγματοποιήθηκαν από την άνοιξη του 1999 ως και την άνοιξη του 2000 (στο

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ», στις 4-9-2008.

Βόλο, στην Παναγία Σουμελά και στη Γερμανική Σχολή Αθηνών). Η πρώτη και η τελευταία αποτυπώθηκαν σε δύο σημαντικά συλλογικά βιβλία («Γιατί θρησκευτικά Σήμερα»; εκδ. Δόμος, Αθήνα 2000, και «θρησκευτική Παιδεία και Σύγχρονη Κοινωνία», εκδ. Εν Πλω, Αθήνα 2006). Παράλληλα, ουσιώδεις προτάσεις δημοσιεύτηκαν μεμονωμένα (βλ. ενδεικτικό περιοδικό «Σύναξη», ι. 75/2000, τ. 83/2002, τ. 93/ 2005). Η όλη ατμόσφαιρα είχε τον αναβρασμό εργαστηρίου. Δεν επρόκειτο για συγχορδίες ομονοούντων, αλλά για τοποθετήσεις, που συχνά συγκρούονταν. Ωστόσο, το κυρίαρχο ήταν η προθυμία για δουλειά επί του συγκεκριμένου. Σε αυτό το πλαίσιο, τον Μάρτιο του 2005 η «Σύναξη» φιλοξένησε ένα είδος δημοσίου διαλόγου, εντυπωσιακά ακριβώς πάνω στο ζήτημα που φαίνεται να στασιάζεται σήμερα. Δημοσίευσε αφ' ενός πορίσματα του Συνηγόρου του Πολίτη (Ιουνίου 2002 και Νοεμβρίου 2004) σχετικά με τη δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα δίχως καν επίκληση της ετεροδοξίας του αιτούντα: την απαλλαγή, και αφ' ετέρου σχολιασμό αυτών των πορισμάτων από τον σύμβουλο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Σταύρο Γιαγκάζογλου και τον σχολικό σύμβουλο Άγγελο Βαλλιανάτο. Έλεος! Σήμερα, τριάντισι χρόνια αργότερα, το πρόσφατο έγγραφο του Υπουργείου ξαφνιάζει πολλούς, σαν τάχα να μην είναι γεγονός ότι η εξαίρεση από το θρησκευτικά (απλώς με διαφορετικά εύρος προβλέπεται εδώ και πάμπολλα χρόνια, ακριβώς επειδή υπάρχουν ως ομολογιακό μάθημα!

Το κύριο θέμα στις συζητήσεις που προανέφερα, ήταν η νομιμοποιητική βάση του μαθήματος στα σημερινό σχολείο, καθώς και η φυσιогνωμία του ίδιου του σχολείου. Δύο καίρια ερωτήματα αναφύονται εδώ:

1. Τι θα σημάνει για τη φυσιогνωμία του σχολείου, αν το θρησκευτικό μάθημα είναι πλήρως προαιρετικό και, συνεπώς, ανύπαρκτο για όσους μαθητές δεν έχουν (ή δηλώσουν ότι δεν έχουν) θρησκευτική υπηκοότητα; Δεν είναι, άραγε, υποχρέωση της Πολιτείας να καταρτίζει τον νέο άνθρωπο σε ό,τι εξ αντικειμένου συνιστά την ανθρώπινη πραγματικότητα και, συνεπώς, και στο θρησκευτικό φαινόμενο;

2. Σε ένα μη-κατηχητικό μάθημα, πως θα γίνεται η γνωριμία του μαθητή με τα λεγόμενα εγχώρια θρησκευτικά στοιχεία, δηλαδή με εκείνα που ιστορικά συμμετέχουν στη διαμόρφωση του κόσμου του και των συμβολικών πεδίων του; Η πρόταση, λόγου χάριν, για τα θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα (διατυπωμένη κυρίως από τον Παντελή Καλαϊτζίδη-πρβλ. κείμενο του αείμνηστου Νίκου Ματσούκα στο 1ο τεύχος της «Σύναξης») προσυπογράφει την υποχρεωτική, μη-κατηχητική γνωριμία με τα πολιτισμικά προϊόντα της Ελληνοορθοδοξίας, ενώ η πρόταση για τα θρησκευτικά ως βιβλικό μάθημα (διατυπωμένη κυρίως από τον Σταύρο Ζουμπουλάκη) διαφωνεί ριζικά και επικεντρώνει στην υποχρεωτική, μη-κατηχητική γνωριμία με τη βιβλική συνιστώσα της ευρωπαϊκής ταυτότητας. Η δε πρόταση για θρησκευτολογικό υποχρεωτικά μάθημα (διατυπωμένη κυρίως από τον Γιώργο Σωτηρέλλη) αναγνωρίζει ιδιαίτερο χώρο στη γνωριμία με την Ορθοδοξία. Σε

εισήγηση του κατά την ημερίδα που πραγματοποίησε τον Μάρτιο 2006 στη Μονή Πεντέλης η Συνοδική Επιτροπή για το Μάθημα των Θρησκευτικών, ο γράφων επιχείρησε να σκιαγραφήσει όλες τις προτάσεις που έχουν κατατεθεί (στις προαναφερθείσες τέσσερις προστέθηκαν, ανεξαρτήτως του βάθους ή της ρηχότητας τους, άλλες τρεις: μάθημα ιεραποστολικό, θεολογικό και συμβουλευτικό], για να υποστηρίξει ότι η ανάκριση τους και η δοκιμή των αντοχών τους «έπρεπε να είχε αρχίσει εχθές»!

Είμαι σίγουρος πως όλα αυτό είναι σε βαθμό ανίας γνωστά σε όποιον στοιχειωδώς ενημερώνεται και προσπαθεί να ζει την πραγματική πραγματικότητα. Και, όμως, αδιάκοπα συναντά κανείς θορυβώδεις «ανυποψίαστους» σε όλους τους χώρους. Στον μεν θεολογικό, ανθρώπους που θεωρούν συντριπτικό το επιχείρημα τους ότι τα θρησκευτικά πρέπει να είναι υποχρεωτικά, αφού χειραγωγούν τον νέο στη θέωση, σε άλλους δε χώρους, ανθρώπους που φαίνεται να είναι οδυνηρά απληροφόρητοι για το εύρος του θρησκευτικού φαινομένου (στην Εισηγητική Έκθεση, λόγου χάριν, της Πρότασης Νόμου της «Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη» το 2006, προτείνεται «το μάθημα των θρησκευτικών να συμπεριλάβει την εισαγωγή

στην ιστορία, την κοινωνιολογία και την δογματική όλων των θρησκειών». Υπάρχει άραγε η επίγνωση τι σημαίνει η λέξη «όλων»; Ή υπονοείται ότι θα γίνει επιλεκτική διδασκαλία; Και αν ναι, με τι κριτήριο;). Στο δε επίμαχο έγγραφο του Υπουργείου το πρόβλημα, κατά τη γνώμη μου, δεν είναι η διεύρυνση της δυνατότητας απαλλαγής, αλλά η εγκόλπωση της λογικής του στριμώγματος των θρησκευτικών πεποιθήσεων και της αθεΐας στο μισοσκόταδο των «προσωπικών δεδομένων», φρονώ αντιθέτως, ότι σε μια κοινωνία δημοκρατίας και ελευθερίας πρέπει να ενθαρρύνεται και να διασφαλίζεται η παρουσία όλων των ερμηνειών της ζωής στον δημόσιο χώρο και το στοχαστικό αντάμωμα τους.

Μα και το πρόσφατο Δελτίο Τύπου της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου (31 Ιουλίου), το οποίο αναδίδει αίσθημα ανακούφισης ξαποσταίνοντας στη διευκρίνιση του Υπουργείου ότι το μάθημα παραμένει υποχρεωτικό, δεν δίνει τη βεβαιότητα ότι έχει γίνει αντιληπτό το νεύρο του προβλήματος. Φταίει άραγε η λακωνικότητά του, ή μήπως... η ιλύς;

Ουδαμώς αποκλείεται τα πράγματα να εξελιχτούν βάσει ενός είδους... φυσικής επιλογής. Μπορεί, δηλαδή, τα εκάστοτε επιτελεία του ΥΠΕΠΘ να καθορίσουν μονομερώς την αυριανή φυσιогνωμία του μαθήματος. Αν, όμως, οι νυν εμπλεκόμενοι επιθυμούν να έχουν συμβολή, θα πρέπει —κατά την ταπεινή μου άποψη— να δουν αυτά τα ζητήματα, αλυσσιδωτά μαζί με άλλα, όπως λ.χ. το ξεκαθάρισμα της φυσιогνωμίας (ομολογιακής ή θρησκευσιολογικής) των θεολογικών Σχολών.

Οψόμεθα...

Για το μάθημα των θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Θανάση Νευροκοπλή

η σχέση της γνώσης με την ελευθερία της συνείδησης

Εάν η ελευθερία της συνείδησης των μαθητών είναι ύψιστο κοινωνικό αγαθό και στόχος, τον οποίο υπηρετεί και για τον οποίο εργάζεται το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας, αυτό που θωρακίζει και δίνει περιεχόμενο σε αυτήν την ελευθερία είναι η γνώση.

Η άγνοια και η παραπληροφόρηση (από άλλα κέντρα πλην του εκπαιδευτικού) είναι τα κατ' εξοχήν εργαλεία του σκοταδισμού και της κοινωνικής χειραγώγησης. Οδηγούν με ακρίβεια είτε στην κοινωνική αποσύνθεση είτε στην οπισθοδρόμηση του ανθρώπινου πολιτισμού, καθώς αφαιρούν από την ελευθερία το απαραίτητο υπόβαθρο για να θεμελιωθεί και να λειτουργήσει στη βάση της λογικής τεκμηρίωσης και της κριτικής σκέψης.

Εάν η παροχή γνώσης στους μαθητές γίνει προαιρετική, τότε η ελευθερία της συνείδησής τους καθίσταται επισφαλής και ευάλωτη σε κάθε είδους ύποπτες μεθοδεύσεις, αλλά και αδύναμη στο να λειτουργήσει υπεύθυνα και συγκροτημένα στα νέα δεδομένα και τις προκλήσεις των καιρών.

Οφείλει επομένως η πολιτεία να παρέχει με τις εκπαιδευτικές επιλογές της την απαραίτητη γνώση για τη συγκρότηση της ελευθερίας της συνείδησης, τη θεμελίωση αυτόνομης προσωπικότητας και την οικοδόμηση κοινωνικού όντος, σε όλους τους μαθητές απαραίτητα.

Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος

Καθώς φαίνεται, η συζήτηση που γίνεται τελευταία, και ιδιαίτερα μετά τις εγκυκλίους του καλοκαιριού, για τον χαρακτήρα του μαθήματος -εάν θα πρέπει να είναι ομολογιακός ή θρησκευολογικός- υπαγορεύεται από ιδεολογικά κίνητρα, συγχέει τα νοήματα και αγνοεί ηθελημένα τις απαιτήσεις που έχει η εκπαίδευση - και κατ' επέκταση η κοινωνία- από το μάθημα των θρησκευτικών. Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να είναι υποχρεωτικό, στο βαθμό που ο χαρακτήρας του είναι ιστορικοκριτικός και όχι ιδεολογικά ή θρησκευτικά προδιαγεγραμμένος. Ως προς το περιεχόμενό του, οφείλει να βοηθά τον μαθητή να κατανοεί, να γνωρίζει και να τοποθετείται κριτικά απέναντι και στην ορθοδοξία και τον χριστιανισμό στο σύνολό του και τις υπόλοιπες θρησκείες. Πρέπει δηλ. το περιεχόμενό του να είναι και ομολογιακό και διαχριστιανικό και θρησκευολογικό.

γνωστικά πεδία

Ένα υποχρεωτικό μάθημα θρησκευτικών οφείλει να βοηθά τους μαθητές να γνωρίζουν σε βάθος και με κριτικό τρόπο το θρησκευτικό φαινόμενο, καθώς αυτό - όπως είναι αποδεδειγμένο ιστορικά- μπορεί να λειτουργήσει είτε ως παράγοντας προόδου είτε ως παράγοντας οπισθοδρόμησης του ανθρώπινου πολιτισμού.

Αυτή η γνώση πρέπει να εκτείνεται σε τρία πεδία, εκπληρώνοντας έτσι αντίστοιχους στόχους:

α. Γνώση και κριτική κατανόηση του *ανατολικού/ορθόδοξου χριστιανισμού*, ως παράγων διαμόρφωσης της ταυτότητας και του πολιτισμού της χώρας μας.

β. Γνώση και κριτική κατανόηση του *δυτικού χριστιανισμού*, ως παράγων διαμόρφωσης του ευρύτερου πολιτισμού και της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία είναι ενταγμένη και συμμετέχει η χώρα μας.

γ. Γνώση και κριτική κατανόηση του *ευρύτερου θρησκευτικού φαινομένου* στις κύριες εκδοχές του, ως παράγων διαμόρφωσης των διαφόρων πολιτισμών με τους οποίους πλέον έρχεται καθημερινά σε επαφή ο σημερινός άνθρωπος μέσα από τη μετανάστευση, την πληροφόρηση και την τεχνολογία.

[Επισημαίνουμε ότι η φράση «κριτική κατανόηση» συνεπάγεται και εμπεριέχει και όλες εκείνες τις φωνές αποδόμησης, απομάγευσης ή και άρνησης του θρησκευτικού φαινομένου στην ολότητά του ή σε κάποιες εκδοχές του. Με βάση αυτή τη διευκρίνιση, όταν αναφερόμαστε στο «θρησκευτικό φαινόμενο», εννοούμε και τον αθεϊσμό.]

Εργαλειακή εκδίπλωση της διδακτέας ύλης

Το θρησκευτικό φαινόμενο είναι ένα σύνθετο φαινόμενο. Μιλώντας σχηματικά, θα λέγαμε ότι είναι: i. φορέας ενός νοήματος (θεολογία), ii. εκφράζεται με όχημα κυρίως τις παραστάσεις (τέχνη και μύθο), iii. εμπεδώνεται στη θρησκευτική κοινότητα με κάποιο τυπικό (λατρεία), και iv. επιδρά και διαμορφώνει κοινωνικές σχέσεις (*ιστορία*). Η διδασκαλία του επομένως στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση θα πρέπει να διατρέχει όλα αυτά τα πεδία έκφρασης και λειτουργίας του θρησκευτικού φαινομένου, επιλέγοντας όμως και δίνοντας κάθε φορά βαρύτητα σε αυτό που -ανάλογα με την ηλικία των μαθητών- είναι κάθε φορά πιο ευνόητο, ευπρόσληπτο και προσιτό στις γνωστικές ικανότητές τους. Έτσι προτείνεται:

α. Η διδασκαλία στο Δημοτικό να έχει ως κεντρικό άξονα τις *παραστάσεις* και τη *λατρεία*. Ως *παραστάσεις* εννοούνται: τα μνημεία θρησκευτικής τέχνης, τα αποσπάσματα των ιερών κειμένων με έντονο το συμβολικό, παραστατικό ή μυθικό χαρακτήρα, καθώς και χαρακτηριστικές σκηνές από τη ζωή και τη δράση των ιερών προσώπων.

β. Η διδασκαλία στο Γυμνάσιο να έχει ως κεντρικό άξονα την *ιστορία*, την παρουσίαση δηλ. του τρόπου με τον οποίο το κάθε θρησκευτικό φαινόμενο γεννιέται, ριζώνει και αναπτύσσεται στην εποχή και στον τόπο. Πώς διαμορφώνεται αλλά και πώς διαμορφώνει την πολιτισμική ιδιαιτερότητα του κάθε λαού και πολιτισμού. Σε ποια προβλήματα απαντά και ποια προβλήματα γεννά. Με ποιες ανθρωπολογικές και κοινωνικές συνέπειες.

γ. Στο Λύκειο η διδασκαλία να έχει ως άξονα την έκθεση και κατανόηση του *νόηματος* που φέρει και προτείνει το κάθε θρησκευτικό φαινόμενο στον άνθρωπο. Καθώς ο μαθητής έχει εισαχθεί -διά των παραστάσεων, της λατρείας και της εξέτασης της ιστορικής διαδρομής των θρησκειών- στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του κάθε θρησκεύματος, μπορεί πλέον να κατανοήσει και να διαχειρισθεί κριτικά τις νοηματικές του προτάσεις (*θεολογία*) και τις συνέπειές του για την ύπαρξη. Ως *θεολογία* δεν εννοούμε την στεγνή απαρίθμηση δογμάτων ή την εμμονή σε ένα στείρο και ανούσιο δογματισμό, αλλά κριτική αναμέτρηση με το νόημα, τις φιλοσοφικές προϋποθέσεις του και τις υπαρξιακές συνέπειές του.

Μεθοδολογία και υποστηρικτικό υλικό

Η διδακτική μέθοδος του μαθήματος που προτείνουμε, θα πρέπει να αποβάλει τον περιγραφικό και κατηχητικό χαρακτήρα και να εμπλουτίσει δυναμικά τον ιστορικό και κριτικό χαρακτήρα της. Προτεραιότητα δεν πρέπει να είναι η κάλυψη της *έκτασης* του θρησκευτικού φαινομένου, αλλά η στοχευμένη ανάδειξη της *έντασης* των βασικών παραμέτρων του. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί:

α. με την κατάλληλη επιλογή των *καίριων* θεμάτων γύρω από τα οποία αυτό περιστρέφεται και

β. με τη συλλογή γλωσσικών και καλλιτεχνικών μνημείων σε ένα *ανθολόγιο* για κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα, το οποίο θα δρα υποστηρικτικά και συμπληρωματικά του εγχειριδίου.

Το θρησκευτικό μάθημα στο σημερινό ελληνικό σχολείο

Απόστολου Μπάρλου

Σε μια σύγχρονη ευρωπαϊκή πολυπολιτισμική χώρα, όπως είναι η Ελλάδα σήμερα, χρειάζεται να αναπροσδιορίσουμε το χαρακτήρα και το ρόλο του Θρησκευτικού Μαθήματος (ΘΜ) στο ελληνικό σχολείο.

Το ΘΜ, ως υποχρεωτικό μάθημα, οφείλει καταρχήν να έχει μορφωτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα, όπως συμβαίνει και σ' όλα τα άλλα μαθήματα του σχολικού προγράμματος, τόσο στην Α/θμια όσο και στην Β/μια Εκπαίδευση.

Ως προς τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που μπορεί να έχει το ΘΜ σήμερα θεωρούμε ότι πρέπει να διατηρήσει το στοιχείο του ομολογιακού, εφόσον αναγνωρίζεται από το Σύνταγμα η Ορθοδοξία ως η επικρατούσα θρησκεία του κράτους, με πολύ όμως ανοιχτούς και διευρυμένους ορίζοντες. Τι μπορεί όμως να σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι καταρτίζουμε ένα Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ), το οποίο οφείλει, αφενός να παρουσιάσει την ορθόδοξη πίστη ως καθοριστικό στοιχείο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και αφετέρου να παρουσιάσει και όλες οι τις άλλες μορφές θρησκευτικότητας που συναντώνται τόσο στην χώρα μας όσο και σε άλλους λαούς ως σημαντικά στοιχεία στη διαμόρφωση της πολιτιστικής κληρονομιάς των άλλων λαών. Αν αυτή η αντίληψη διακατέχει το ΑΠΣ του ΘΜ τότε το σύνολο των θρησκειών και των θρησκευτικών πεποιθήσεων θα αντιμετωπίζεται με την ίδια σοβαρότητα και σεβασμό, πράγμα που θα συμβάλει στη διαμόρφωση συνειδήσεων χωρίς θρησκευτικές προκαταλήψεις και φανατισμούς.

Για να επιτευχθούν όμως τα παραπάνω στο ΑΠΣ του ΘΜ χρειάζεται εκτός από τη στοχοθεσία της κάθε ενότητας και τις απαραίτητες διευκρινήσεις για το περιεχόμενό της να δίνονται συγκεκριμένες κατευθύνσεις με καθαρά διδακτικό προσανατολισμό, ώστε οι συγγραφείς που θα επιχειρήσουν να υλοποιήσουν ένα τέτοιο ΑΠΣ να βοηθηθούν ώστε να το υπηρετήσουν σωστά. Αλλιώς μπορεί συμβεί το εξής παράξενο, να έχουμε ΑΠΣ εξαιρετικά ως προς τους στόχους και τα περιεχόμενα, και να έχουμε προβληματικά διδακτικά εγχειρίδια.

Ο διαφορετικός αυτός προσανατολισμός του ΘΜ αλλάζει αναγκαστικά όλη τη δομή και και τα περιεχόμενα του ΑΠΣ του ΘΜ. Μερικές σκέψεις για ένα νέο ΑΠΣ για το ΘΜ στην Α/θμια και Β/θμια Εκπαίδευση θα μπορούσαν να είναι οι παρακάτω:

Για την Α/θμια Εκπαίδευση

Οι βασικοί στόχοι του ΘΜ στο δημοτικό θα πρέπει να είναι:

- να αντιληφθούν οι μαθητές ότι το θρησκευτικό φαινόμενο είναι ένα καθολικό γεγονός, που αφορά όλο τον κόσμο και όλες τις εποχές
- να πληροφορηθούν για τις μεγάλες γιορτές της χριστιανοσύνης καθώς και ορισμένες θρησκευτικές παραδόσεις και έθιμα (π.χ. πανηγύρια), οι οποίες συνδέονται άμεσα με τη καθημερινή ζωή των Ελλήνων και διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία αυτού του τόπου
- να γνωρίσουν ορισμένα βασικά στοιχεία από τη ζωή του Χριστού (Γέννηση – Βάπτιση – Πάθη – Ανάσταση) και να γνωρίσουν τη διδασκαλία του μέσα από κάποιες παραβολές του
- να γνωρίσουν τα θρησκευτικά μνημεία της χώρας μας που διαμορφώνουν το πολιτισμικό τοπίο της Ελλάδας
- να γνωρίσουν ποιες άλλες θρησκευτικές παραδόσεις υπάρχουν σήμερα στην Ελλάδα και να μάθουν τα βασικά χαρακτηριστικά αυτών των παραδόσεων
- να συνειδητοποιήσουν ότι η θρησκευτική πίστη αποτελεί προσωπικό θέμα του κάθε ανθρώπου και οφείλουμε να το σεβόμαστε απόλυτα συνυπάρχοντας αρμονικά με όλους

Για τη Β/θμια Εκπαίδευση

Βασικοί στόχοι του ΘΜ στο **Γυμνάσιο** θα πρέπει να είναι:

- να αποκτήσουν βασικές πληροφορίες που δίνονται στην Π. Διαθήκη, απαραίτητες να κατανοήσουν το πρόσωπο του Ιησού Χριστού και το έργο της Εκκλησίας
- να γνωρίσουν τη ζωή και έργο του Ιησού Χριστού μέσα από τα κείμενα της Κ. Διαθήκης
- να συνειδητοποιήσουν ότι η Βίβλος αποτελεί παγκόσμια πολιτισμική κληρονομιά
- να γνωρίσουν βασικά στοιχεία από την πορεία και την εξέλιξη της Εκκλησίας στο χρόνο καθώς και κάποιες σημαντικές εκκλησιαστικές μορφές, οι οποίες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο
- να πληροφορηθούν για τις άλλες μεγάλες χριστιανικές ομολογίες που υπάρχουν σήμερα στον κόσμο και να γνωρίσουν τα βασικά στοιχεία αυτών των ομολογιών

Βασικοί στόχοι του ΘΜ στο **Λύκειο** θα πρέπει να είναι:

- να γνωρίσουν τις διάφορες μορφές της ορθόδοξης τέχνης, οι οποίες είναι αποτυπωμένες στα διάφορα θρησκευτικά μνημεία τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες του εξωτερικού (Σερβία – Ρωσία – Τουρκία – Αρμενία – Αίγυπτος κ.α)
- να γνωρίσουν μέσα από πατερικά και άλλα εκκλησιαστικά κείμενα πώς απαντάει ο χριστιανισμός απέναντι στα μεγάλα ζητήματα της ανθρώπινης

ύπαρξης, όπως για το νόημα της ζωής, το θάνατο, το καλό και το κακό καθώς και σε σύγχρονα ηθικά ζητήματα ή διλήμματα

- να πληροφορηθούν για τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου και για τις βασικές πανανθρώπινες αξίες και στάσεις ζωής που προτείνονται από κάθε θρησκεία
- να αναγνωρίσουν κοινά στοιχεία σε όλες τις θρησκείες, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν σημεία προσέγγισης και ουσιαστικού διαλόγου ανάμεσα στους ανθρώπους για την αντιμετώπιση σημερινών προβλημάτων
- να συνειδητοποιήσουν τον κοινωνικό ρόλο που διαδραματίζουν οι θρησκείες σε κάθε κοινωνική ομάδα και να αναγνωρίσουν την ιδιαιτερότητα των απαντήσεων του χριστιανισμού απέναντι στα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα

[Ο Απόστολος Μπάρλος είναι Θεολόγος, Δ/ντής Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας Λάρισας, συγγραφέας του βιβλίου των θρησκευτικών της Β' γυμνασίου]

Ομολογιακά Θρησκευτικά: Υποχρεωτικά... καταργημένα από τους πολιτικούς υποστηρικτές τους*

Κανδηλάρη Στέφανου

Με την απόφαση της κυβέρνησης για την εξαίρεση των μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών χωρίς καμία αιτιολόγηση, τέθηκε ξανά σε σοβαρές διαστάσεις ένα σημαντικότατο ζήτημα: κατά πόσο ένα ομολογιακών προδιαγραφών μάθημα έχει θέση σε ένα ιδεολογικά ελεύθερο εκπαιδευτικό σύστημα. Αν και σήμερα τα θρησκευτικά και η πλειονότητα των καθηγητών που τα διδάσκουν δεν κυριαρχούνται από ιδεοληψίες του παρελθόντος και η στόχευση πλέον είναι γνωσιολογική το καταστατικό του μαθήματος δεν έχει ουσιαστικά αλλάξει και το ομολογιακό του περιεχόμενο το καθηλώνει σε στενότερα πλαίσια. Επομένως ήταν απόλυτα αναμενόμενες οι αντιδράσεις όλων εκείνων, που με γνώμονα την ελευθερία της συνείδησης και τα προσωπικά δεδομένα των πολιτών, δραστηριοποιήθηκαν στην κατεύθυνση της διαγραφής του υποχρεωτικού του χαρακτήρα.

Ανέκαθεν όμως θεολογικοί κύκλοι έθεταν τις αντιρρήσεις τους στον κατηχητικό χαρακτήρα του μαθήματος με γνώμονα αυτή τη φορά τη θεολογική και παιδαγωγική τους συγκρότηση¹. Οι προτάσεις τους γνώρισαν την πολεμική υποστηρικτών του ομολογιακού μαθήματος. Κατά καιρούς βέβαια υπέρμαχοι του κατηχητισμού, απειλούμενοι με κατάργηση, επικαλούνται επιστημονικούς ρόλους και τη σκέψη διαπρεπών διανοουμένων του θεολογικού κόσμου, στους οποίους επιτίθενται μόλις θεωρήσουν τα ύδατα λιμνάζοντα. Το θέμα όμως σαφώς δεν έχει μόνο ενδοθεολογικές διαστάσεις.

Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε πολιτικές τοποθετήσεις και χειρισμούς. Τόσο στο παρελθόν όσο και τώρα, παρατάξεις που δεν ανήκουν στο δεξιό μέρος του πολιτικού φάσματος της πατρίδας μας, ξεκαθάρισαν τη θέση τους για τα θρησκευτικά. Ως επί το πλείστον υποστηρίχθηκε η απαλλαγή του μαθήματος από τον ομολογιακό του προσανατολισμό και την κατήχηση. Έτσι σε γενικές γραμμές είδαν σαν εναλλακτική την αντικατάστασή του από τη θρησκευσιολογία². Οι παραπάνω απόψεις φυσικά άλλους τους βρήκαν σύμφωνους και άλλους όχι. Εκεί πάντως που όλοι συμφωνούν σήμερα, είναι ότι όσα κηρύγματα τα τελευταία χρόνια εστίαζαν στους «εξ αριστερών» κινδύνους που απειλούν τα θρησκευτικά, φαντάζουν πια γραφικότητες, που βόλεψαν συγκυριακά την κυβερνητική παράταξη.

* Δημοσιεύθηκε σε διάφορα ΜΜΕ στις 3-10-2008 και πρόσφατα στον ιστοτόπο <http://www.kairosnet.gr/joomla/docs/kandilaris.pdf>.

Με αυτά τα δεδομένα δέχεται σήμερα η κυβέρνηση μια αυστηρή κριτική πολιτικής συμπεριφοράς, για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισε τις εκάστοτε περιστάσεις. Φλερτάροντας επί μακρόν με συγκεκριμένες αντιλήψεις για τη ρόλο της θρησκείας στην κοινωνία καλλιέργησε ανάλογες προσδοκίες, τις οποίες διέψευσε με τους χειρισμούς της στα θρησκευτικά και εισπράττει τώρα την οργή της απογοήτευσης. Ευρισκόμενη αντιμέτωπη με σύγχρονες κοινωνικοπολιτικές απαιτήσεις, κάνει πλέον άλλη στόχευση και χειρίζεται το ζήτημα ή με περίσσειμα υποκρισίας ή με περίσσειμα πολιτικής αδεξιότητας: αφενός μεν δικαιώνει τα ομολογιακά θρησκευτικά και τα ονομάζει υποχρεωτικό μάθημα αφετέρου δε τα εκθεμελιώνει με σχετική εγκύκλιό της καταμεσής του καλοκαιριού! Μια αλλόκοτη κίνηση αιφνιδιασμού χωρίς να προηγηθεί κανένας διάλογος με τους εμπλεκόμενους, ούτε καν με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και τα αρμόδια πανεπιστημιακά τμήματα. Το αποτέλεσμα είναι η δημοσίευση μιας σειράς εγκυκλίων με περίεργους ακροβατισμούς ανάμεσα στο υποτιθέμενο υποχρεωτικό ομολογιακό μάθημα και την απαλλαγή με μια απλή δήλωση επιθυμίας, που κατ' ουσία συνιστά την εν δυνάμει κατάργησή του. Αναρωτιούνται πολλοί, πώς είναι δυνατόν να μην πέρασαν από το μυαλό των αρμοδίων του ΥΠΕΠΘ τα επακόλουθα προβλήματα, που επισημαίνουν με υπόμνημα τους προς τον υπουργό στις 4-9-08 οι υπεύθυνοι του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου³; Ως εκ τούτου δίνουν την εξήγηση, ότι αποτολήθηκε μια τουλάχιστον επιπόλαιη μορφή κατάργησης, χωρίς κανένα περαιτέρω όραμα. Κάποιοι μάλιστα χρεώνουν στην πολιτική ηγεσία της χώρας, ότι ενσυνείδητα επιχείρησε να θέσει αυτό το μάθημα σε τροχιά απαξίωσης και σταδιακής κατάργησης, εφόσον γνωρίζει καλά, ότι τώρα δεν υπάρχουν πλέον οφέλη γι' αυτήν από τις σημερινές τάσεις και τις ισορροπίες στο σώμα των ιεραρχών. Ειδάλλως της χρεώνουν αδικαιολόγητα ατυχείς πολιτικούς χειρισμούς, αφού χάρισε στο ομολογιακό μάθημα την προοπτική του ξεπατώματος, στηρίζοντας πάντα τον υποχρεωτικό του χαρακτήρα! Πρόκειται απλά για σύγχυση ή μήπως το κομματικό συμφέρον δοκίμασε την αναζήτηση άλλων, πιθανόν πιο πρόσφορων σήμερα ιδεών για το πολιτικό του μέλλον; Κατά την εκτίμηση της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, έχουμε μια απόπειρα διευκρίνησης παλαιότερης εγκυκλίου και ο σάλος οφείλεται σε ασαφή διατύπωση της «διευκρινιστικής εγκυκλίου» σε συνδυασμό με τον τρόπο προβολής του θέματος από τον τύπο⁴. Όποια ερμηνεία και να θέλει να υιοθετήσει κανείς, η γραφειοκρατική λήψη αποφάσεων για το περιεχόμενο της εκπαίδευσης δημιούργησε γρίφους και προβλήματα. Φυσικά η κυβέρνηση μη υποκύπτοντας πια στις παρακλήσεις να αναιρέσει την περίφημη Α.Π. 91109/Γ2/10-07-2008 εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ και να επαναφέρει το μάθημα στην κατάσταση του υποχρεωτικού, συνεχίζει να υφίσταται σκληρές αντιδράσεις από όσους αναζητούσαν σε κομματικές παρατάξεις πολιτικούς εγγυητές της ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής και κατήχησης.

Αν έστω και αργά δεν αντιμετωπιστεί το θέμα με τη δέουσα σοβαρότητα δεν έχουμε να ελπίζουμε τίποτα άλλο παρά ένα λαϊκίστικο συγκερασμό αντιδράσεων και επιδοκίμασιών με μια επιπλέον εγκύκλιο ... Ήπιες προτάσεις να διατηρηθεί το προαιρετικό ομολογιακό μάθημα, έστω και ανάπηρο, εισηγούνται τον ορισμό στον αντίποδά του ενός θρησκευολογικού μαθήματος για όποιον εξαιρείται, ενώ δε λείπουν και θέσεις, που για να περιχαρακώσουν αυστηρά τα ομολογιακά θρησκευτικά, θέλουν κάτι άσχετο με τη θρησκεία για τους εξαιρούμενους. Η όποια απόφαση δεν πρέπει να διαταράσσει καθ' οιονδήποτε τρόπο τη σχολική ισορροπία. Το θέμα δε χρήζει γραφειοκρατικών χειρισμών, καθώς οι απανωτές εγκύκλιοι για το ποιος τελικά θα διδαχτεί θρησκευτικά και πως θα απασχοληθεί όποιος εξαιρείται, διασκεδάζουν εντυπώσεις με προχειρότητα και γέννησαν προβλήματα στο σχολικό χώρο. Απέτυχαν φυσικά και να κατευνάσουν, όσους θεωρώντας τώρα τον εαυτό τους θύμα κομματικού καιροσκοπισμού, διαμαρτύρονται για τον ευτελισμό του μαθήματος της κατήχησης από αυτούς, που δεν άφηναν να εννοηθούν τέτοιες πολιτικές προθέσεις. Σαφώς απαιτείται οραματισμός για την εκπαίδευση και η θεσμική αξιοποίηση των αρμοδίων παραγόντων και όχι απαίδευτες διοικητικές αποφάσεις.

Στις μέρες μας οι θεολογικές και θρησκευολογικές σπουδές γνωρίζουν σημαντική πρόοδο με εξαιρετες δημοσιεύσεις και σπουδαιότατες μελέτες. Είναι κρίμα η ελληνική κοινωνία να μένει αμέτοχη σ' αυτή την εξέλιξη, εφόσον στην εκπαιδευτική διαδικασία δεν υφίσταται ουσιαστικά ακόμα κανένας θεσμικός διάυλος μετάγγισης αυτής της επιστημονικής δραστηριότητας, παρά τις κάποιες φιλότιμες προσπάθειες στη συγγραφή σχολικών εγχειριδίων των θρησκευτικών, οι οποίες εν τέλει δέχτηκαν και αρκετά πυρά. Είναι αστείο, να αναζητείται η αίγλη της θρησκείας στην εκπαίδευση σε δεκανίκια φιλόθρησκων πολιτικών ηγεσιών, με ό,τι αυτό συνεπάγεται ... και όχι στη σπουδή της θρησκευτικής κουλτούρας, όπως αυτή αποκαλύπτεται στη γραμματεία της θρησκείας, την ιστορία της, τη φιλοσοφία της, την τέχνη της και εν γένει τη γνώση και την παιδεία γύρω από το επιστητό της θρησκείας. Κάτι τέτοιο αποτελεί ξεκάθαρο πολιτισμικό και επιστημονικό αγαθό μακριά από ομολογιακές προϋποθέσεις μαθητών και προσωπικά θρησκευτικά βιώματα, στοιχεία τα οποία η μέση κοινωνική συνείδηση πλέον, εντός και εκτός των συνόρων μας, δεν τα συνδέει απαραίτητως με τη δημόσια υποχρεωτική σχολική εκπαίδευση⁵.

Όσα νομικά ή άλλης μορφής επιχειρήματα να εγείρει κανείς για την υπεράσπιση του ομολογιακού μαθήματος η βούληση της κοινωνίας είναι αυτή που θα διαμορφώσει το όποιο μέλλον των θρησκευτικών. Ο ειδικός επιστήμονας έχει χρέος να μορφώσει αυτή την κοινωνία με τον πλούτο της μελέτης του πολιτισμού, τον οποίο γέννησε η θρησκεία. Τα άλλα ανήκουν στις ενορίες, όπου η κατήχηση βρίσκει την εκκλησιαστική της λειτουργία. Αυτονόητο εξάλλου, ότι η θρησκευτικότητα του κόσμου δεν είναι συνάρτηση της παρούσας μορφής των

θρησκευτικών και καθόλου δεδομένο, ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ορθοδόξων της πατρίδας μας επιθυμεί με αξιώσεις κατηχητισμού το μάθημα. Ούτε μπορεί φυσικά να επιδιώκει κανείς να κατηχήσει υποχρεωτικά στο δημόσιο σχολείο τα παιδιά, έστω και των ορθοδόξων χριστιανών, αναζητώντας τη νομοθετική επιβολή τούτου. Ποιός εξάλλου μπορεί με σοβαρούς όρους να αμφισβητήσει τον καθηγητή Χρήστο Γιανναρά, όταν χαρακτηρίζει «απολύτως ακατήχητη» την ελλαδική κοινωνία, «αν και τα εγγράμματα μέλη της έχουν διδαχθεί υποχρεωτικό μάθημα θρησκευτικών»⁶; Άρα όσοι τρομοκρατούνται από την ιδεολογική προπαγάνδα των θρησκευτικών μάλλον ανησυχούν άδικα. Πρέπει βέβαια να ληφθεί κάποτε σοβαρά υπόψη, ότι οι μαθητές, οι οποίοι στις εγκύκλιες σπουδές τους είναι απαλλαγμένοι από τα θρησκευτικά για συνειδησιακούς λόγους, το πλέον πιθανό είναι να μην έχουν ποτέ στη ζωή τους καμία υπεύθυνη επιστημονική επαφή με το χώρο της θρησκείας. Αυτό συνιστά έλλειμμα παιδείας αλλά βεβαίως δεν μπορεί να γίνει αλλιώς με το ομολογιακό μάθημα.

Ορισμένοι φοβούμενοι απομάκρυνση από την κατήχηση έχουν «δαιμονοποιήσει» τη θρησκειολογία. Πέρα από το γραφικό της υπόθεσης, πρέπει να πούμε ότι αντίθετο του ομολογιακού μαθήματος είναι πρωτίστως το μη ομολογιακό, που αφορά στο ύφος, τις προϋποθέσεις και τη στοχοθεσία κατά την προσέγγιση των θεμάτων και όχι απαραίτητα η θρησκειολογία, που αφορά στο περιεχόμενο. Είναι λυπηρό πάντως, εξαιτίας ορισμένων αγκυλώσεων, που δυστυχώς δεσμεύουν και τη σκέψη μελών της ιεραρχίας, ένας ολόκληρος χώρος επιστήμης και πολιτισμού να εκπροσωπείται στο σχολείο από ομολογιακές αξιώσεις και σιγά σιγά να απαξιώνεται και να οδεύει προς πλήρη αφανισμό από την εκπαίδευση. Αυτές οι αγκυλώσεις κράτησαν δέσμιο το μάθημα για χρόνια, μειώνοντας την επιστημονική του αξιοπρέπεια και ευτελίζοντας εκκλησιαστικές και θρησκευτικές αξίες⁷. Κλείνοντας να ευχηθούμε να τύχουν επιτέλους της δέουσας προσοχής από τους πολιτικούς παράγοντες της χώρας, οι φωνές θεολόγων, που καταθέτουν ελευθερία ιδεών, επιστήμη, παιδεία και πολιτισμό μακριά από κάθε κοντόφθαλμη συντεχνιακή λογική⁸.

Σαν υστερόγραφο ας μας επιτραπεί να πούμε, πως είναι ανώφελος οι διακρίσεις ανάμεσα στον κατατηχητισμό και το ομολογιακό μάθημα και ίσως περιττή η επανάληψη του αυτονόητου, ότι ο σκοπός της εκπαίδευσης δεν είναι στενά γνωσιολογικός αλλά ευρύτερα παιδαγωγικός. Οξύμωρη φαίνεται και η επιμονή στο ότι το μάθημα των θρησκευτικών έχει «λίγο» ομολογιακό χαρακτήρα και θεολογικά άγωνα η ανάλυση σε νομικά επιχειρήματα. Η εποχή χρήζει απροκατάληπτου διαλόγου με όλους τους πολίτες, χωρίς διακρίσεις χρώματος, φυλής, θρησκευτικού δόγματος ή πολιτικής ιδεολογίας.

[Ο Κανδηλάρης Στέφανος είναι Θεολόγος, Μετ/κό Δίπλωμα Θεολογίας, Καθηγητής Μέσης Εκπ/σης]

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ενδεικτικά παραπέμπουμε στο περιοδικό *Καθ' οδόν*, τεύχος 17, Θεσσαλονίκη 2001, όπου σε σχετικό αφιέρωμα για το μάθημα των θρησκευτικών δημοσίευσε και τα έντονου προβληματισμού άρθρα των πανεπιστημιακών καθηγητών, Νίκου Ματσούκα, *Μια άλλη διάσταση του θρησκευτικού μαθήματος*, Νίκου Ζαχαρόπουλου, *Η θρησκευτική αγωγή μπρος στο αίτημα για ανεξιθρησκία και εφαρμογή των δημοκρατικών αρχών*, Ιωάννη Πέτρου, *Το μάθημα των θρησκευτικών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και του σημερινού παρέδρου ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Παντελή Καλαϊτζίδη, Το θρησκευτικό μάθημα στην εποχή της πολυπολιτισμικότητας*.
2. Το ΠΑΜΕ εκπαιδευτικών ζητά την πλήρη κατάργηση του μαθήματος από το σχολείο, ώστε «να απαλλαγεί το σχολείο από τον ανορθολογισμό». Βλ. Εφημ. *Ριζοσπάστης*, Φύλλο 18-9-08, σελ. 19. Η θέση αυτή απηχεί στη φρασεολογία διατυπώσεις του ΚΚΕ, βλ. Εφημ. *Ριζοσπάστης*, Φύλλο 1-9-00, σελ. 9. Το κόμμα αυτό πάντως εισηγούμενο το χωρισμό Εκκλησίας - Πολιτείας, πρότεινε τη μετατροπή των ομολογιακών θρησκευτικών σε θρησκευσιολογία, βλ. Εφημ. *Ριζοσπάστης*, Φύλλο 4-12-05, σελ. 10.
3. Το εν λόγω υπόμνημα προς τον υπουργό παιδείας του συμβούλου του Π.Ι. Στ. Γιαγκάζογλου και των παρέδρων Γ. Στάθη και Παντ. Καλαϊτζίδη αξίζει να μελετηθεί σε όλες τις πτυχές του: θεολογικές, παιδαγωγικές και νομικές, καθώς αναλύει προσεκτικά, με ακρίβεια και νηφαλιότητα την προβληματική για το θρησκευτικό μάθημα στη σύγχρονη εκπαίδευση.
Βλ. http://www.dide.ach.sch.gr/thriskeftika/news/Υπομνημα4_9_2008.doc
4. Βλ. <http://www.theol.uoa.gr/PSIFISMA.doc>
5. Ορισμένες αναφορές στο διαδίκτυο, δυστυχώς και θεολόγων, για το καθεστώς των θρησκευτικών σε ευρωπαϊκές χώρες είναι σε σημεία ελλιπώς ενημερωμένες για τη σημερινή κατάσταση, άλλα αυτό δεν είναι του παρόντος. Επιπλέον η φιλοσοφία που διέπει το δυτικό χριστιανισμό στις επιμέρους εκφάνσεις του διαφοροποιείται ριζικά από την αντίστοιχη της ορθόδοξης Εκκλησίας.
6. Βλ. Χρήστου Γιανναρά, *Να καταργηθεί το μάθημα των θρησκευτικών*, στις *Επιφυλλίδες της Καθημερινής*, Φύλλο 7-9-08.
7. Βλ. τους ευρύτερους προβληματισμούς του καθηγητή Χρήστου Γιανναρά, στο παραπάνω δημοσίευμα της Εφημερίδας *Καθημερινή*.
8. Βλ. χαρακτηριστικά *Κείμενο προβληματισμού εκπαιδευτικών θεολόγων για τη διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών*, (<http://www.alfavita.gr/anakoinoiseis/ank896a.php>).

Θρησκευτικά: προαιρετικά ή υποχρεωτικά;*

*Ιωάννη Αγγελόπουλου, δρ. Θεολογίας, διευθυντή Λυκείου
Γεωργίου Παπαδόπουλου, θεολόγου - φιλόλογου*

«Πιο εύκολη γίνεται η απαλλαγή των μαθητών από τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στα ελληνικά σχολεία με απόφαση του υπουργείου Παιδείας. Κάτι που αναμένεται να προκαλέσει τις αντιδράσεις εκκλησιαστικών κύκλων, που κάνουν λόγο για προαιρετική διδασκαλία των Θρησκευτικών» (Καθημερινή 31.7.2008). Πληροφορηθήκαμε από τα Μέσα Ενημέρωσης για την νέα εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας σχετικά με τη διδασκαλία των μαθητών στο μάθημα των Θρησκευτικών. Έκπληξη μας προξένησε και η απόφαση της πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου και το σκεπτικό της εγκυκλίου. Γι' αυτό θέλουμε να καταγράψουμε κάποιες σκέψεις επί του θέματος.

1. Παγία θέση του Υπουργείου Παιδείας ήταν η απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών να ισχύει για τους μαθητές που ήταν αλλόθρησκοι και αλλόδοξοι. Αυτό ίσχυε μέχρι σήμερα με βάση την εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ (61723/Γ2/13.6.2002), γνωστή ως «εγκύκλιο Γκεσουύλη» (ήταν ο αρμόδιος υφυπουργός τότε). Σύμφωνα με αυτή μαθητές αλλόδοξοι ή αλλόθρησκοι (και όχι μόνο), πάντοτε με αίτησή τους και όχι αυτεπάγγελτα, είχαν δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Η εμπειρία πολλών συναδέλφων μας από τα σχολεία μας βεβαιώνει ότι πολλοί αλλόθρησκοι ή αλλόδοξοι ή και άθεοι (κατά δήλωσή τους) μαθητές παρακολουθούσαν το μάθημα των Θρησκευτικών, και συμμετείχαν ενεργώς και με ενδιαφέρον σε αυτό, χωρίς να κάνουν χρήση αυτού του δικαιώματος της απαλλαγής. Τι εξυπηρετεί, λοιπόν, η νέα εγκύκλιος;

2. Σε παλαιότερη γνωμοδοτική πρόταση του Συμβουλίου της Επικρατείας επί Σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος για τον διορισμό και ετεροδόξων δασκάλων στα δημοτικά σχολεία¹ αναφερόταν ότι εάν το μάθημα των Θρησκευτικών είχε θρησκευσιολογικό χαρακτήρα δεν θα μπορούσαν να τύχουν απαλλαγής οι μαθητές, θα ήταν δηλ. απολύτως υποχρεωτικό. Η απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών εσφαλμένα θεωρείται ως προστασία της συνειδήσεως και της ανεξιθρησκίας των μαθητών. Αυτό συμβαίνει επειδή στο μυαλό πολλών ανθρώπων, λανθασμένα, ταυτίζεται το μάθημα των Θρησκευτικών με την εκκλησιαστική κατήχηση που γίνεται στις ενορίες. Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι μάθημα

* Δημοσιεύθηκε σε διάφορα ΜΜΕ στις 3-8-2008. Βλ. <http://theologylar.blogspot.gr/2008/08/blog-post.html>.

ενταγμένο στο πλαίσιο του ελληνικού σχολείου και εκπληρώνει παιδαγωγικούς και όχι εκκλησιαστικούς σκοπούς. Η ελληνική κοινωνία, μέσω των εκπροσώπων της, που νομοθετούν, επιθυμεί να διδάσκονται τα παιδιά, ανάμεσα στα άλλα γνωστικά αντικείμενα και το φαινόμενο της θρησκείας, με ιδιαίτερη βαρύτητα στη θρησκευτική παράδοση της χώρας, δηλ. στα δόγματα και στη ζωή της Ορθόδοξου Εκκλησίας. Οι σκοποί της παιδείας γενικώς και του μαθήματος ειδικότερα είναι *γνωσιολογικοί*: να γνωρίσουν οι μαθητές, όχι να πιστέψουν ή να ενταχθούν σε μία θρησκευτική κοινότητα. Αντιγράφουμε από την ισχύουσα νομοθεσία: Στον βασικό νόμο για την παιδεία (Ν. 1566/1985, άρθρο 1) αναγράφεται επί λέξει: η εκπαίδευση υποβοηθεί τους μαθητές να «γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραβίαστη». (Πώς επιβεβαιώνεται από την παρούσα εγκύκλιο του αρμόδιου οργάνου της Πολιτείας ο σεβασμός και η προσήλωσή της στο δικό της Νόμο;). Η υλοποίηση αυτού του στόχου γίνεται με τις Οδηγίες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για το μάθημα των θρησκευτικών², όπου διαβάζουμε: «Σκοπός του μαθήματος της ορθόδοξης χριστιανικής αγωγής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι: 1) Να ενημερωθούν οι μαθητές για την υφή του θρησκευτικού φαινομένου. 2) Να γνωρίσουν ιδιαίτερα το Χριστιανισμό, κατεξοχήν την Ορθοδοξία, και να τοποθετηθούν υπεύθυνα. 3) Να αξιοποιήσουν την προσφορά του μαθήματος, ώστε να συνειδητοποιήσουν τη δύναμη του λυτρωτικού μηνύματος του Ευαγγελίου και να καλλιεργήσουν το ήθος και την προσωπικότητά τους, να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στο σύγχρονο κοινωνικό προβληματισμό και να βοηθηθούν να πάρουν έμπρακτα θέση»³. Μάλιστα, μεταξύ των «βασικών κριτηρίων για την παρουσίαση της διδακτικής ύλης» αναγράφονται: «Απαιτούμενη στάση απέναντι στους αλλόπιστους, τους ετερόδοξους, τις προβληματικές ή αντίθετες ιδεολογίες και αντίστοιχα κινήματα: Έγκυρη ενημέρωση, ανάλυση, ερμηνεία. Συμπαράθεση απόψεων (αμερόληπτη και αντικειμενική). Τεκμηριωμένη, ακριβοδίκαιη, εποικοδομητική και νηφάλια κριτική (και αυτοκριτική). Σεβασμός των εκπροσώπων τους. Αγωγή για μαρτυρία και ομολογία η διάλογο (όπου αυτός είναι δυνατός), καθώς και για άμυνα (όπου είναι αναπόφευκτο). Αποφυγή προσβλητικών χαρακτηρισμών, υποτίμησης, περιφρόνησης, γελοιοποίησης, πολεμικής και φανατικής αντίθεσης».

3. Είναι ενδιαφέρον ότι στη Γαλλία, στην οποία δεν διδάσκεται πάνω από 100 χρόνια ειδικό μάθημα θρησκευτικών, ο διανοητής Ρεζίς Ντεμπρέ εισηγείται την επαναφορά της συστηματικής διδασκαλίας του θρησκευτικού φαινομένου, το οποίο κατ' αυτόν συνδέεται με τον πολιτισμό, την τέχνη και τα γράμματα, μέσα από τα συναφή μαθήματα του γαλλικού σχολείου⁴. Και στη χώρα μας ο καθηγητής Νίκος

Μουζέλης υποστηρίζει με άρθρο του⁵ την υποχρεωτική διδασκαλία των θρησκευτικών: «το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να είναι υποχρεωτικό για δύο βασικούς λόγους: Πρώτον: Αν η παιδεία έχει σαν σκοπό την ανάπτυξη, όχι μόνο της διανοητικής και σωματικής αλλά και της πνευματικής διάστασης του ανθρώπου, τα θρησκευτικά, όταν διδάσκονται σωστά, οδηγούν σε βασικούς, πανανθρώπινους προβληματισμούς που το μονοδιάστατα ρασιοναλιστικό/λογοκεντρικό εκπαιδευτικό μας σύστημα και το άκρατα υλιστικό/καταναλωτικό κοινωνικό πλαίσιο τείνουν να εξαφανίσουν. Δεύτερον, η ορθόδοξη πίστη και εκκλησία αποτελεί μια βασική διάσταση της εθνικής μας ταυτότητας. Γι' αυτόν τον λόγο ανεξάρτητα με το αν κανείς πιστεύει η όχι, η γνώση των βασικών ουσιαστικών στοιχείων της Ορθοδοξίας, της ιστορικής εξέλιξης της εκκλησίας και του ρόλου που αυτή έπαιξε στη διαμόρφωση της νεοελληνικής κοινωνίας και πολιτισμού αποτελεί βασική προϋπόθεση για να καταλάβουμε ποιοί είμαστε και πως λειτουργούμε στον χώρο και χρόνο. Η ιδέα πως για τους Έλληνες που δεν πιστεύουν, το μάθημα των θρησκευτικών θα πρέπει να είναι προαιρετικό, είναι τόσο απαράδεκτη όσο η αντίληψη πως οι μαθητές με αναρχικά πολιτικά φρονήματα, επειδή δεν πιστεύουν στην κρατική εξουσία δεν θα πρέπει να υποχρεούνται να μελετήσουν τη συγκρότηση και εξέλιξη του ελληνικού κράτους - έθνους». Εάν, μάλιστα, διαβάσει κάποιος τις απόψεις περί του πολιτιστικού και βιβλικού χαρακτήρος του μαθήματος των θρησκευτικών⁶ τότε θα συμφωνήσει ότι το μάθημα των θρησκευτικών με τις πολλαπλές διαστάσεις, που έχει ήδη και με τον σύγχρονο τρόπο διδασκαλίας του, θα πρέπει να παραμείνει στο ελληνικό σχολείο υποχρεωτικό, όπως τουλάχιστον τα μαθήματα της ιστορίας και της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής.

4. Ακόμη, η νέα εγκύκλιος φαίνεται να αγνοεί τη σχολική πραγματικότητα και την ψυχολογία μαθητών και γονέων. Ποιός μαθητής, ιδίως στις τελευταίες τάξεις του Λυκείου, δεν θα ήθελε να έχει δύο ώρες λιγώτερο μάθημα την εβδομάδα; Εάν βλέπαμε το θέμα από παιδαγωγικής απόψεως θα έπρεπε στην περίπτωση απαλλαγής από ένα μάθημα να βάζαμε στη θέση του ένα άλλο· να υπήρχε αντικατάσταση και όχι απαλλαγή. Για λόγους εναρμόνισης με τα Ευρωπαϊκά δεδομένα δεν πρέπει να βλέπουμε τι κάνουν άλλες χώρες (π.χ. Φινλανδία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Γερμανία, Πορτογαλία, Ισπανία), με παρόμοιο σύστημα εκπαίδευσης; Θα δούμε λοιπόν ότι οι χώρες αυτές έχουν θεσπίσει στη θέση του μαθήματος των «Θρησκευτικών» (όποιας μορφής και περιεχομένου) εναλλακτικό μάθημα (Ηθική, Φιλοσοφία, Κοινωνική Παιδεία κ.λπ.) υποχρεωτικό για όσους μαθητές ζητήσουν απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών⁷. Εδώ όμως δεν υπάρχει ανάλογη νομοθετική ρύθμιση, γεγονός που θα αποθάρρυνε τους μαθητές εκείνους, οι οποίοι (χωρίς να έχουν αληθινό πρόβλημα συνείδησης) και μόνο χάριν ευκολίας θα ζητούσαν την απαλλαγή τους από το μάθημα των θρησκευτικών.

5. Επί πλέον, με την εγκύκλιό του αυτή το Υπουργείο εισάγει έναν ανοίκειο διαχωρισμό ανάμεσα στα διδασκόμενα μαθήματα (όλα υποχρεωτικά και ένα μόνον

προαιρετικό) και υποβαθμίζει τη θέση των θεολόγων καθηγητών. Δημιουργεί καθηγητές και μαθήματα δύο ταχυτήτων. Ασφαλώς και σήμερα υπάρχουν στο εκπαιδευτικό σύστημα (Γυμνάσιο-Λύκειο) επιλεγόμενα μαθήματα. Η δυνατότητα, όμως, επιλογής τους (π.χ. β' ξένη γλώσσα) δεν υποβαθμίζει τον ρόλο κάποιας ειδικότητας, ούτε ελαφρύνει το πρόγραμμα των μαθητών, αφού και αυτά (πλην συγκεκριμένων π.χ. Η/Υ) είναι υποχρεωτικά τόσο στην παρακολούθηση όσο και στην εξέταση-βαθμολόγηση. Εάν κατά το επόμενο σχολικό έτος σημειωθούν μαζικές απαλλαγές μαθητών, α) πως θα απασχολούνται αυτοί κατά τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος (το πρόβλημα θα είναι έντονο, ιδιαίτερα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και είναι θέμα που θα κληθούν να αντιμετωπίσουν οι διευθυντές των σχολείων και των δύο βαθμίδων Εκπαίδευσης) και β) ποιά θα είναι το εργασιακό παρόν και μέλλον 4.000 θεολόγων - καθηγητών (οι οποίοι είναι απόφοιτοι δημόσιου Πανεπιστημίου, διορίστηκαν και μισθοδοτούνται από το δημόσιο και υπηρετούν τις αρχές-αξίες του εκπαιδευτικού συστήματος, εφαρμόζοντας τους Νόμους του Κράτους);

6. Μία τελευταία επισήμανση: Ενώ η Ελληνική Πολιτεία επανειλημμένως αρνείται να συμμορφωθεί με αποφάσεις ελληνικών ή ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, οι οποίες δικαιώνουν φυσικά πρόσωπα ή φορείς (έπειτα από προσφυγή τους για ποικίλα ζητήματα), σπεύδει να υιοθετήσει μία απλή σύσταση της Αρχής του Συνηγόρου του Πολίτη, δημιουργώντας ποικίλα προβλήματα, με την αλλαγή του λεκτικού σε ένα γραφειοκρατικής υπόθεσης έγγραφο. Θεωρούμε πως η κίνηση αυτή έγινε χωρίς σοβαρή σκέψη και ερήμην της εκπαιδευτικής κοινότητας (και των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης), καθώς αυτή θα κληθεί πρώτη και εντελώς ακάλυπτη να αντιμετωπίσει τα λειτουργικά – και όχι μόνο - προβλήματα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. προχείρως *Τα Νέα* 30.11.2002, *Το Βήμα* 8.12.2002.
2. Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, *Οδηγίες για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο και στο Ενιαίο Λύκειο κατά το σχολικό έτος 2002-2003*, τεύχος Γ' (Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β., 2002), σ. 14.
3. Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, *όπου παραπάνω*, σ. 15.
4. Βλ. Ρεζίς Ντεμπρέ, *Η διδασκαλία της θρησκείας στο ουδετερόθρησκο σχολείο* (Αθήνα: Εστία, 2004).
5. Νίκου Μουζέλη, «Η διδασκαλία των θρησκευμάτων», *Το Βήμα* 16.10.1995.
6. Βλ. Σταύρου Ζουμπουλάκη, «Τα Θρησκευτικά ως βιβλικό μάθημα», *Θρησκευτική παιδεία και σύγχρονη κοινωνία* (Αθήνα: Εν πλω, 2006), σσ. 233-249. Παντελή Καλαϊτζίδη, «Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα», *Σύναξη* 74/2000, σσ. 69-83.
7. Βλ. Δημητρίου Βογιατζή, «Θρησκευτικών απολογία» *Κοινωνία* 45 (2002), σ. 352.

Το μάθημα των Θρησκευτικών και οι αντιδράσεις*

Πρωτοπρεσβυτέρου π. Θωμά Βαμβίνη

Είναι δύσκολο να αποβάλει κανείς τις προκαταλήψεις του, δηλαδή, τους λογισμούς που έχουν αποκτήσει μονιμότητα μέσα στο νου του και έχουν γίνει το πρίσμα κάτω από το οποίο βλέπει τον κόσμο και τα γεγονότα που συμβαίνουν μέσα σ' αυτόν.

Αυτά σημειώνονται εισαγωγικά με αφορμή τις συναισθηματικές αντιδράσεις ορισμένων σχολιαστών και αρθρογράφων, που προκλήθηκαν από τα πρόσφατα αιχμηρά γεγονότα στα οποία εμπλέκονται –η διαπλέκονται– εκκλησιαστικά και πολιτικά πρόσωπα.

Δεν θα αναφερθούμε στα οικονομικά προβλήματα που μονοπωλούν τον τελευταίο καιρό την επικαιρότητα, αλλά σ' ένα θέμα που καλύφθηκε, δυστυχώς, πολύ γρήγορα από το σκοτεινό νέφος του ιερού η ανίερου χρήματος. Θα αναφερθούμε στις αντιδράσεις που προκάλεσε η ουσιαστική μετατροπή του μαθήματος των Θρησκευτικών, στο ελληνικό σχολείο, από υποχρεωτικό σε επιλεγόμενο.

Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτό δεν είναι θέμα στενά θρησκευτικό. Είναι κατά βάση πολιτισμικό. Ελέγχει την ποιότητα της πολιτισμικής μας συνείδησης. Αφορά πρωτίστως την διοίκηση της Πολιτείας και δευτερευόντως της Εκκλησίας. Για να μιλήσουμε γενικότερα, αφορά όλους τους πολίτες του Ελληνικού Κράτους και όχι απλώς τα μέλη της Εκκλησίας. Διότι η Ορθόδοξη Θεολογία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την παγκόσμια ιστορία και ιδιαιτέρως με την ιστορία του γένους μας. Δεν μπορεί να είναι κανείς Ορθόδοξος, αν χωρίζει την Θεολογία από την Ιστορία. Αλλά και δεν μπορεί κανείς να πη ότι μαθαίνει την ιστορία του τόπου του και αρδεύεται από τις πολιτισμικές του ρίζες, αν αφαιρέσει κάθε αναφορά στην Θεολογία της Εκκλησίας και στον τρόπο ζωής, που αυτή ενέπνευσε στους απ' αιώνος προγόνους μας, οι οποίοι εντάχθηκαν σ' Αυτήν. Διότι ο εκκλησιαστικός τρόπος ζωής εμπότισε την καθημερινότητα του λαού και επέδρασε στην τέχνη και τους θεσμούς του. Προκάλεσε ακόμη και γόνιμες συγκρούσεις που έδωσαν πολύ καρπό, ο οποίος συντηρείται έως σήμερα ζωντανός και εύχυμος στα σωζόμενα κείμενα των αγίων Πατέρων, αλλά και σ' αυτούς που διαρκώς επιβεβαιώνουν τα κείμενα αυτά με την ζωή τους. Γι' αυτό δεν μπορεί κανείς να πη ότι μαθαίνει την ιστορία του τόπου του, αν έχουν αφαιρεθεί απ' αυτήν οι διεργασίες που έγιναν π.χ. για την διατύπωση των δογμάτων της πίστεως, διεργασίες που δείχνουν αφενός μεν

*Από το περιοδικό «ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ» της Ι. Μ. Ναυπάκτου & Αγίου Βλασίου, τεύχος 146, Σεπτέμβριος 2008.

τις φιλοσοφικές ρίζες και τάσεις του ελληνισμού στην διαχρονική του πορεία, αφετέρου δε την σοφία των θεοπτών Πατέρων της Εκκλησίας, οι οποίοι με την διατύπωση των δογμάτων διέσωσαν την δυνατότητα των πιστών να περνούν από τα λόγια και τα νοήματα των δογμάτων στην βίωση του μυστηρίου του Θεού, της Αγίας Τριάδος και της ενανθρωπήσεως του Χριστού, που είναι πέρα από κάθε λόγο και νόημα.

Η ιστορία της Εκκλησίας, τα γεγονότα που συνδέονται με την ζωή της, ο τρόπος ζωής των μελών της και η θεολογία της, ως τμήμα της εθνικής μας ιστορίας, αλλά και ως παρόν, αφού η Εκκλησία συνεχίζει να υπάρχει και να νοηματοδοτεί την ζωή των περισσοτέρων πολιτών του Ελληνικού Κράτους, Ελλήνων και αλλοδαπών, είναι ένα μάθημα που οφείλει να διδάσκεται κάθε πολίτης αυτής της χώρας, πιστός και άπιστος, χριστιανός, αλλόθρησκος ή αλλόδοξος, που θέλει να είναι ενημερωμένος και ενσυνείδητα πνευματικά τοποθετημένος (θετικά ή αρνητικά, είναι θέμα της επιλογής του) μέσα στον χώρο στον οποίο ζει. Είναι ένα μάθημα που δεν πρέπει να έχει στενά ομολογιακό, ούτε γενικά θρησκευολογικό χαρακτήρα, αλλά κυρίως ιστορικό, με γνωστικό αντικείμενο την πνευματική μας ιστορία, όπως διαμορφώθηκε από την «Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία». Το μάθημα, δηλαδή, αυτό δεν μπορεί να έχει κατηχητικό περιεχόμενο, δεν μπορεί να είναι μάθημα μύησης στην πίστη και την ζωή της Εκκλησίας. Το σχολείο δεν μπορεί να υποκαταστήσει την Εκκλησία στον μυσταγωγικό ρόλο της. Δεν έχει τις προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο, διότι δεν το διοικούν ποιμένες της Εκκλησίας και οι μαθητές που φοιτούν σ' αυτό δεν είναι υποχρεωτικά μέλη της Εκκλησίας. Το σχολείο έχει υποχρέωση να καλλιεργήσει την κριτική ικανότητα των μαθητών και να τους ενημερώνει. Να εκθέσει σ' αυτούς την πείρα του παρελθόντος (καθετί, άλλωστε, που μπορεί να διδαχθεί, προέρχεται από το εγγύς ή το απώτερο παρελθόν), να τους δίνει τις προϋποθέσεις και να τους ωριμάζει, ώστε να κάνουν επιλογές για τις οποίες θα έχουν ακέραιη την ευθύνη.

Δυστυχώς, όμως, σχετικά με το μάθημα των Θρησκευτικών, αντί για ήρεμη και ειλικρινή συζήτηση προκαλούνται ενστικτώδεις αντιδράσεις, λόγω προκαταλήψεων και διαστρεβλώσεων. Αφενός μεν οι μνήμες ενός νεφελώδους ευσεβούς παρελθόντος, που φαίνεται ότι στις μέρες μας το απεμπολούμε, αφετέρου δε τα απωθημένα βιώματα ορισμένων, τα τεχνητώς αθεράπευτα ψυχικά τους τραύματα, από μια αυταρχική παιδεία του παρελθόντος, με αιχμή την θρησκευτική καταπίεση, οδηγούν τις συζητήσεις για το θέμα αυτό σε ακρότητες.

Από την μια μεριά, σε κάποιους από αυτούς που αγωνιούν για την εκκλησιαστική αγωγή των παιδιών, υποβόσκει μια ανασφάλεια. Φαίνεται σαν να θεωρούν ξαφνικά ότι η Εκκλησία δεν έχει δικό της τρόπο για να μεταδώσει την διδασκαλία της και να ενεργήσει την ποιμαντική της. Αμήχανοι επενδύουν πολλά στο σχολικό θρησκευτικό μάθημα. Ξεχνούν την λειτουργική πράξη, την υμνολογία, τον ενεργό λόγο του ευαγγελικού κηρύγματος, την προσωπική επικοινωνία, την

ποιμαντική πράξη, την προϋπόθεση της ελευθερίας για μια ειλικρινή εκκλησιαστική ζωή. Κι όταν το σχολικό θρησκευτικό μάθημα γίνεται προαιρετικό, αντιδρούν με κάποιο πανικό. Μπορεί να είναι όντως σημαντικό μάθημα (κάτω από προϋποθέσεις), όμως, δεν αρκεί για την Εκκλησία. Είναι μια δραστηριότητα του Κράτους, δεν είναι ποιμαντική. Θα είχε ενδιαφέρον μια στατιστική μελέτη που θα έδειχνε το πόσοι μαθητές εμπνεύστηκαν από το μάθημα αυτό και μπόρεσαν βαθύτερα στην ζωή της Εκκλησίας.

Από την άλλη μεριά έχουμε αντιδράσεις που τις χαρακτηρίζει ένας έντονος αρνητισμός. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση καθηγητή κλασικής φιλολογίας, ο οποίος σε άρθρο του ταυτίζει τις αιτιολογημένες δηλώσεις για απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών με τις αλήστου μνήμης δηλώσεις νομιμοφροσύνης, τις πολιτικές «δηλώσεις μετανοίας». Αξίζει να παραθέσουμε ένα απόσπασμα από άρθρο του που δημοσιεύτηκε στο Βήμα (10.08.2008). Γράφει: «ούτε να δραματοποιήσουμε καταστάσεις θέλουμε ούτε μας αρέσει να υπερβάλλουμε. Σε τι όμως διαφέρουν αυτές οι δηλώσεις των μαθητών οι οποίοι δεν θέλουν να παρακολουθούν το μάθημα των Θρησκευτικών από τις δηλώσεις νομιμοφροσύνης που ήταν σε εφαρμογή λίγες δεκαετίες πριν; Τηρουμένων των αναλογιών, σε τίποτε! Και εκείνες και οι σημερινές δηλώσεις δείχνουν, στον έναν η στον άλλο βαθμό, την ίδια αυταρχικότητα, την απεγνωσμένη προσπάθεια μιας καταρρέουσας ιδεολογίας να κρατηθή σε ισχύ. Και τα μεν πολιτικά παράλογα τελείωσαν η τουλάχιστον φαίνεται να έχουν τελειώσει. Ο έλεγχος όμως των θρησκευτικών φρονημάτων φαίνεται να παραμένει αμείωτος, μολονότι, φευ, ο χρόνος ουσιαστικά έχει ήδη καταργήσει το μάθημα!».

Η ελευθερία των μαθητών να δηλώνουν ο,τι πιστεύουν, για να απαλλαγούν από το μάθημα που ενοχλεί την θρησκευτική τους συνείδηση, ταυτίζεται με τις αναγκαστικές δηλώσεις μετανοίας, στις οποίες οι «χαρακτηρισμένοι» πολίτες πιέζονταν να δηλώσουν αυτά που δεν πίστευαν, για να απαλλαγούν από διώξεις που δεν μπορούσαν να αντέξουν η για να πάρουν μια θέση που επιθυμούσαν. Που βρίσκεται η ταύτιση αυτών των δύο άσχετων περιπτώσεων;

Προφανώς έχουν προκαταλάβει το οπτικό πεδίο του αρθρογράφου στρεβλωτικά πρίσματα, που μετατρέπουν την Εκκλησία σε «καταρρέουσα ιδεολογία» και την ελεύθερη δήλωση απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών σε αναγκαστική δήλωση μετανοίας.

Με τέτοια «συναισθηματική λογική» δεν μπορούμε να προχωρήσουμε μπροστά την κρατική μας παιδεία, ούτε μπορούμε να σταθούμε με τόλμη και ευθύνη στο ύψος των περιστάσεων, αλλά και στο ύψος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Λόγος (και πάλι...) για τα Θρησκευτικά*

Νίκου Παύλου
Θεολόγου-Ιστορικού
ΜΑ (Ιστορία), ΜTh (Θεολογία)

Τον τελευταίο καιρό έχει ανοίξει μία μεγάλη συζήτηση, κυρίως στις τοποθεσίες του Ιντερνέτ, για το μάθημα των Θρησκευτικών, και την προαιρετικό ή μη χαρακτήρα του. Αν και δε διακρίνεται πάντα για την ποιότητα της, εντούτοις φανερώνει το γενικότερο ενδιαφέρον για τα θέματα της παιδείας, και ιδίως γι' αυτά που συνδέονται με αρχές και αξίες που είναι αποδεκτές από ένα μεγάλο ποσοστό της κοινωνίας μας. Έτσι, δύσκολα θα γίνονταν τόσος θόρυβος, για ένα μάθημα που έχει, για παράδειγμα, τεχνολογικό προσανατολισμό.

Μία συζήτηση όμως για να είναι γόνιμη θα πρέπει να λάβει υπόψη της κάποια δεδομένα. Αυτά θα πρέπει να αφορούν τη σημερινή κατάσταση του μαθήματος και την προσπάθεια που πρέπει να γίνει, ώστε στο μέλλον να μην υπάρξουν αιτιάσεις εναντίον του. Πάντως ας μη νομίσει κάποιος πως στο παρελθόν τα πράγματα ήταν καλύτερα για το μάθημα των Θρησκευτικών και για τους θεολόγους. Για επίρρωση αυτής θέσης παρατίθενται στη συνέχεια τα εξής που πρόκειται να αποτελέσουν μέρος μιας ευρύτερης έρευνας για το μάθημα των Θρησκευτικών και τις αντιλήψεις που είχε γι' αυτό η ελληνική κοινωνία: «Δια λόγους ους κρείττον να παραλείπω, τα θρησκευτικά μαθήματα σφόδρα εξέπεσαν εν τη συνειδήσει των μαθητών μας ως άχρηστον δυνάμενον να τίθηται ή να αφαιρήται εκ του προγράμματος των ημετέρων σχολείων άνευ παραβλάψεων του σκοπού αυτού διό και μάλλον απρόσεκτοι και αμελείς είναι εις το μάθημα τούτον ή εις παν άλλο μάθημα» (Δ. Ζαγγογιάννης, Συμβολαί εις την αναμόρφωσιν της παρ' ημιν Μέσης Εκπαιδεύσεως, Αθήναι 1889, σ. 45), «Το μάθημα των Θρησκευτικών προπαρασκευάζει μόνον –η υπογράμμιση δική μου- δια την μέλλουσαν ζωήν» (Θέση μέλους του Ανωτάτου Συμβουλίου Εκπαιδευτικού Προγράμματος, στο π. Γ. Μεταλληνός, Θεολογικός Αγώνας 1962- Ιστορία, Αθήνα 1989, σ. 28. Πρβλ. και σ. 114 του ίδιου βιβλίου), «...με υψωμένη όμως φωνή διακήρυττε ότι δεν διορίζει άλλους θεολόγους, γιατί η Ελλάδα θα γίνει σύγχρονο κράτος και διεθνώς προβάλλεται όχι ως ορθόδοξη, αλλ' ως κλασική. Η Θεολογική Σχολή ας κλείσει, δεν τον ενδιαφέρει. Χρειαζόμαστε μηχανές και μηχανικούς» (Η απάντηση που έδωσε ο υπουργός παιδείας Γρ. Κασσιμάτης σε φοιτητές Θεολογίας στις 15 Μαρτίου 1962, όπ. παρ. σ. 47) και «Εδώ δεν έχομεν θέσεις για τεχνικά μαθήματα και θα κυττάζωμεν τα Θρησκευτικά» (Γρ. Κασσιμάτης,

* Δημοσιεύθηκε σε διάφορα ΜΜΕ στις 3-10-2008 και πρόσφατα στον ιστοτόπο <http://www.kairosnet.gr/joomla/docs/kandilaris.pdf>.

όπ. παρ. σ. 130), «...οι καθηγητές θεολόγοι θα κινδυνεύσουν να ακολουθήσουν τη μοίρα των σαγματοποιών, των ελληνοραπτών και των αείμνηστων λεμβούχων» (Κ. Τσουκαλάς, Εκκλησιαστικοί μονόλογοι, εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, 11-6-95. Στα κείμενα ακολουθείται η ορθογραφία του πρωτότυπου).

Εκείνο όμως που πρέπει να τονιστεί είναι πως τα Θρησκευτικά «κράτησαν» τη θέση τους στο ωρολόγιο πρόγραμμα των σχολείων, και εξακολουθούν να είναι σεβαστά και αγαπητά στη μεγάλη πλειοψηφία των συμπολιτών μας. Αυτό οφείλεται πρώτιστα στην προσπάθεια των ίδιων των μαχόμενων θεολόγων καθηγητών της έδρας που διδάσκουν το μάθημα. Με τη συνέπειά τους, την επιστημονική τους κατάρτιση (ένα μεγάλο ποσοστό έχει μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών και άλλα πανεπιστημιακά πτυχία) και τον αγώνα τους μέσα στην τάξη αποδεικνύουν καθημερινά πως αξίζει η παρακολούθηση ενός θρησκευτικού μαθήματος που δίνει γνώσεις βοηθώντας έτσι στην προσέγγιση της πραγματικότητας στην οποία θα ζήσει ο αυριανός πολίτης. Αν και η φωνή τους δεν ακούγεται όσο θα έπρεπε, εντούτοις το έργο τους είναι γνωστό και σε γονείς και σε μαθητές, και αυτό είναι το πλέον σημαντικό.

Πρέπει όμως να υπογραμμιστεί, για μία ακόμη φορά, πως το ενδιαφέρον θα πρέπει να επικεντρωθεί στο μέλλον και να αφορά την ταυτότητα του μαθήματος. Είναι απαραίτητο να ξεκινήσει επιτέλους ένας διάλογος που θα βάλει όλα τα ερωτήματα στο τραπέζι και θα κάνει προτάσεις που θα βοηθήσουν στην καλύτερη ποιότητα της εκπαίδευσής μας. Για παράδειγμα πρέπει να ξεκαθαριστεί η φυσιογνωμία του μαθήματος, η αναγκαιότητά του, η προσφορά του στην παιδεία κοκ. Διαφορετικά θα διαιωνίζεται μια άσχημη κατάσταση που, θα προκαλεί εντάσεις και προβληματισμούς κάθε φορά που θα γίνεται λόγος για τα θρησκευτικά. Αυτό, όπως είναι φανερό, δεν προκαλεί κακό μόνο στο ίδιο το μάθημα αλλά σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα.

Σε αυτό το σημείο να τονιστεί πως δύο προτάσεις για το θέμα, που αξίζει να μελετηθούν από όλους τους ενδιαφερόμενους, διατύπωσε το τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ, τις οποίες υπογράφει ο πρόεδρος του κ. Πέτρος Βασιλειάδης (ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται στην τοποθεσία του τμήματος <http://web.auth.gr/theo/>). Σύμφωνα με την πρώτη «θα μπορούσε να υπάρχει ένα κοινό μάθημα πολιτιστικού και γνωσιακού χαρακτήρα, το οποίο θα είναι υποχρεωμένοι να παρακολουθούν όλοι οι μαθητές... Σύμφωνα με τη δεύτερη πρόταση, μπορεί να βελτιωθεί το υπάρχον μάθημα, παίρνοντας έναν περισσότερο οικουμενικό και πολιτιστικό χαρακτήρα, με στόχο να το παρακολουθούν καταρχήν οι Χριστιανοί. Ταυτόχρονα πρέπει να προστεθεί ως εναλλακτική δυνατότητα, για όσους δεν θα ήθελαν να το παρακολουθούν για λόγους συνείδησης, ένα δεύτερο μάθημα διαθρησκευτικό ή γνωριμίας με τις θρησκείες του κόσμου. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να δοθεί η δυνατότητα σε όλους τους μαθητές να επιλέγουν να παρακολουθήσουν όποιο από τα δύο θα ήθελαν, χωρίς να είναι υποχρεωμένοι να δηλώσουν το λόγο

της επιλογής τους. Έτσι, δεν θα είναι απαραίτητο να ζητήσουν εξαίρεση για λόγους συνείδησης, αφού θα έχουν τη δυνατότητα επιλογής».

Οι παραπάνω προτάσεις δείχνουν τρόπους με τους οποίους μπορεί να αξιοποιηθεί το μάθημα των Θρησκευτικών, ώστε να αποτελέσει μέσον ερμηνείας της σημερινής πραγματικότητας από όλους τους μαθητές. Θα πρέπει λοιπόν να μελετηθούν με προσοχή και να αξιοποιηθούν σε ένα σχετικό διάλογο που πρέπει να ανοίξει αμέσως, όπως τονίστηκε παραπάνω, ο οποίος θα αφορά την ταυτότητα του μαθήματος, ώστε στο μέλλον να μη δεχτεί ξανά αμφισβητήσεις από κανέναν. Αυτό είναι σημαντικό όχι μόνο για τα Θρησκευτικά και τους Θεολόγους, αλλά για την παιδεία μας γενικότερα.

Το μάθημα των Θρησκευτικών (το πρόβλημα και η λύση του)
Ομάδα πρωτοβουλίας πανεπιστημιακών καθηγητών

Αθήνα, 3 Ιουνίου 2009

Προς τον Αξιότιμον Υπουργόν Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
Κύριον Άρην Σπηλιωτόπουλο

Κύριε Υπουργέ,

Παρά τις προσπάθειες των εμπλεκομένων αρχών και προσώπων, οι ασάφειες και οι διισταμένες απόψεις γύρω από το μάθημα των θρησκευτικών συνεχίζονται. Αυτό οφείλεται εν πολλοίς στην άγνοια ή μη προσεκτική μελέτη των αποφύσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) και των προβλημάτων που δημιουργούν. Για τον λόγο αυτό θεωρήσαμε χρήσιμο μια ομάδα πρωτοβουλίας επιστημόνων (μη θεολόγων) να διευκρινίσουμε ορισμένες πλευρές, ώστε ο διάλογος να μη είναι παράλληλος μονόλογος, και συγχρόνως να προτείνουμε αυτό που θεωρούμε αναγκαία εποικοδομητική λύση του ζητήματος. Με αυτόν τον τρόπο ούτε θα υπάρχει αντίθεση προς τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ούτε θα τίθεται εν αμφιβόλω ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος.

Με τιμή

Εκ μέρους της ομάδας πρωτοβουλίας πανεπιστημιακών καθηγητών

Νικήτας Αλιπράντης, τ. Καθηγητής Νομικής, Παν/μιο Θράκης, ομ. Καθηγητής Νομικής, Παν/μιο Στρασβούργου
Τερέζα Βολαλά-Πεντζοπούλου, ομ. Καθηγήτρια Φιλοσοφικής Σχολής, Παν/μιο Θεσσαλονίκης, αντ. μέλος Ακαδημίας Αθηνών
Μαριάνος Καράσης, ομ. Καθηγητής Νομικής Σχολής, Παν/μιο Θεσσαλονίκης αντ. μέλος Ακαδημίας Αθηνών
Ιωάννης-Σεραφείμ Μαρκαντώνης, ομ. Καθηγητής Παιδαγωγικής, Παν/μιο Αθηνών
Πρόεδρος Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός
Ιωάννης Πανούσης, Καθηγητής Εγκληματολογίας Παν/μιο Αθηνών, πρ. Πρύτανης Δημοκρίτειου Παν/μιου Θράκης
Εμμανουήλ Σαρρής, Καθηγητής Πολυτεχνικής Σχολής, Παν/μιο Θράκης, αντ. μέλος Ακαδημίας Αθηνών
Μερόπη Σπυροπούλου, ομ. Καθηγήτρια Οδοντιατρικής, Παν/μιο Αθηνών, τ. βουλευτής Επικρατείας

Το μάθημα των θρησκευτικών (το πρόβλημα και η λύση του)*

Ομάδα πρωτοβουλίας πανεπιστημιακών καθηγητών

Το μάθημα των θρησκευτικών δεν αφορά μόνο τους θεολόγους, ούτε ίσως μερικούς ειδικευμένους νομικούς. Αφορά όλη την ελλαδική κοινωνία, Έλληνες και μη. Το κείμενο αυτό προέρχεται από ομάδα πρωτοβουλίας επιστημόνων εκπροσώπων όλων σχεδόν των επιστημών, πλην της θεολογίας¹. Σκοπό έχει να διευκρινισθούν καίριες πλευρές του θέματος, να αξιολογηθούν κριτικά ορισμένες απόψεις και αποφάσεις, και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής, ΕΔΔΑ), και να διατυπωθεί λύση για το μάθημα.

A. Το μάθημα των θρησκευτικών και τα προβλήματα της απαλλαγής

Είναι γνωστό ότι οι διαδοχικές εγκύκλιοι του Υπουργείου Παιδείας του 2008 έχουν δημιουργήσει το ερώτημα: το δικαίωμα απαλλαγής αφορά μόνο τους μη ορθοδόξους χριστιανούς ή όλους; Από την πλευρά τους ο Συνήγορος του Πολίτη και η Ανεξάρτητη Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα έχουν ταχθεί από το 2002 υπέρ της δεύτερης εκδοχής με απλή επίκληση λόγων συνειδήσεως των γονέων (η Αρχή αυτή κάνει λόγο και για λόγους πεποιθήσεων).

Είναι σημαντικό εν πρώτοις να επισημανθούν τα χαρακτηριστικά του μαθήματος που θεωρείται ότι δικαιολογούν την δεύτερη άποψη.

1. Συνηθέστατα λέγεται ότι το μάθημα των θρησκευτικών είναι στην Ελλάδα ομολογιακό και σ' αυτόν τον χαρακτήρα του θεμελιώνεται το δικαίωμα απαλλαγής. Εδώ χρειάζονται μερικές διευκρινίσεις ώστε να αποφεύγονται οι πρόχειρες γενικεύσεις. Είναι γεγονός ότι στη Δυτική και Βόρεια Ευρώπη που γνώρισε τις μακράιωνες διαμάχες ρωμαιοκαθολικών και προτεσταντών, όπου και όταν επικρατούσε μια μερίδα εγίνοντο οι περιβόητες «ομολογίες πίστεως» που ήταν η δημόσια παραδοχή της διδασκαλίας εκείνης. Από τότε στις ρωμαιοκαθολικές και στις προτεσταντικές κοινότητες μοιραία το μάθημα απέκτησε αυστηρό ομολογιακό-κατηχητικό χαρακτήρα, απέβλεπε δηλαδή στο να κάνει τους μαθητές καλούς προτεστάντες (λουθηρανούς, καλβινιστές κλπ,) ή καλούς ρωμαιοκαθολικούς, μ' άλλα λογία πιστά μέλη της κάθε εκκλησίας. Έτσι π.χ. μετά την επικράτηση του λουθηρανισμού στην Νορβηγία το μάθημα των θρησκευτικών έγινε καθαρά ομολογιακό, γι' αυτό και προβλέφθηκε εδώ και περίπου 150 χρόνια η απαλλαγή από αυτό των μη λουθηρανών μαθητών.

* Δημοσιεύθηκε σε διάφορα ΜΜΕ στις 3-10-2008 και πρόσφατα στον ιστοτόπο http://www.kairosnet.gr/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=93:2011-01-10-21-37-01&catid=17:2010-12-13-21-45-22&Itemid=22.

2. Στην Ανατολή, αντιθέτως, η ορθόδοξη πίστη υπήρξε πάντα (μετά την εικονομαχία) στοιχείο ενότητας των χριστιανικών πληθυσμών. Επομένως ο λεγόμενος ομολογιακός της χαρακτήρας (ο όρος είναι άγνωστος στο ελληνικό λεξιλόγιο) δεν έχει το ίδιο ιστορικό βάρος με τον αντίστοιχο δυτικοευρωπαϊκό όρο. Γι' αυτό και το μάθημα των θρησκευτικών δεν έχει αφ' εαυτού τον ομολογιακό-κατηχητικό χαρακτήρα που έχει στη δυτική Ευρώπη. Βεβαίως υπήρξαν στην Ελλάδα, από τον 19ο αιώνα, δυτικοευρωπαϊκές επιδράσεις που αλλοίωσαν το μάθημα επί μακρόν, με κατάληξη το αφηρημένο και αρνητικά ιδεολογικά φορτισμένο σχήμα του λεγόμενου ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Σήμερα όμως το μάθημα εκθέτει την ορθόδοξη πίστη που είναι μια αναντίρρητη διάσταση της ελληνικής ιστορικής συνείδησης και παρέχει γνώσεις και αντικειμενικές πληροφορίες για τα άλλα θρησκευτά και ομολογίες. Με άλλα λόγια έχει κατά βάση γνωστικό και όχι κατηχητικό χαρακτήρα, δεν επιδιώκει δηλαδή την αποδοχή από τους μαθητές της διδασκαλίας αυτής, αυτό που το ΕΔΔΑ αποκαλεί *endoctrinement* και ορθά επικρίνει κατά πάγια νομολογία².

Η πείρα όλων πιστών και μη, μαρτυρεί ότι γενικά τα ελληνόπουλα δεν γίνονται συνειδητοί χριστιανοί με και από το σχολικό μάθημα των θρησκευτικών. Απλώς αυτό είναι στοιχεία της παιδείας τους. Το αν θα την δεχθούν ή όχι, αυτό είναι αποτέλεσμα άλλων παραγόντων. Αν δεν υπήρχε το μάθημα αυτό, θα είχε δημιουργηθεί ένα τεράστιο κενό παιδείας, όπως συνέβη στη Γαλλία, όπου από το 1905 καταργήθηκε κάθε θρησκευτική εκπαίδευση και οι νεαροί γάλλοι αγνοούσαν και την ύπαρξη του προσώπου του Ιησού Χριστού³.

3. Η ασάφεια και οι αντιγνωμίες στην Ελλάδα προέρχονται πρώτ' απ' όλα από το ζήτημα αν για την εξαίρεση μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών απαιτείται δικαιολόγηση ή αρκεί απλή επίκληση λόγων συνειδήσεως (οπότε στην τελευταία αυτή περίπτωση το μάθημα μετατρέπεται κατ' ουσίαν σε προαιρετικό, η δε άποψη άτι εξακολουθεί να έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα μόνο ως παιχνίδι λέξεων μπορεί να χαρακτηριστεί.

Στο ζήτημα αυτό η θέση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν είναι ξεκαθαρισμένη και ομόφωνη⁴. Το θέμα της δικαιολόγησης ή μη της αίτησης απαλλαγής δίχασε πρόσφατα το Δικαστήριο σε μια σημαντική νορβηγική υπόθεση (*Folgero*⁵). Το δικαστήριο, με οριακή πλειοψηφία (9 προς 8), δέχθηκε ότι η απαίτηση δικαιολόγησης είναι αντίθετη με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής, ΕΣΔΑ). Με την απόφαση αυτή: το Δικαστήριο εμφανίσθηκε ασυνεπές προς τις δικές του ερμηνευτικές αρχές. Διότι, κατά την ΕΣΔΑ, το Κράτος υποχρεούται να παρέχει εκπαίδευση, αλλά και να σέβεται, στην εκπαιδευτική διαδικασία, τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων⁶. Το ΕΔΔΑ διασαφήνισε ήδη από το 1982 ότι «ο όρος 'πεποιθήσεις' δεν είναι συνώνυμος με απλές γνώμες ή ιδέες. Αναφέρεται σε απόψεις που έχουν ένα βαθμό ισχύος, σοβαρότητας, συνοχής και

σημαντικότητας».⁷ Είναι σαφές ότι για να μπορέσει το Δικαστήριο να διαπιστώσει, κατά περίπτωση, αν υπάρχουν «πεποιθήσεις» με τα αναφερθέντα κριτήρια, θα πρέπει η αίτηση απαλλαγής να περιέχει κάποια δικαιολόγηση. Εν τούτοις στην απόφαση Folgero το Δικαστήριο παρέλειψε να ελέγξει αν υπάρχουν τα στοιχεία που συνιστούν «πεποιθήσεις». Και δέχθηκε μεν ότι «οι γονείς δεν είχαν υποβληθεί στην υποχρέωση να κοινοποιήσουν τις προσωπικές τους πεποιθήσεις ως τέτοιες»⁸ αλλά πρόσθεσε - κατά τρόπο αντιφατικό -ότι «ο κίνδυνος να αισθανθούν οι γονείς αναγκασμένοι να αποκαλύψουν ενδόμυχες (sic) πλευρές των θρησκευτικών και φιλοσοφικών τους πεποιθήσεων ενυπήρχε αναγκαία» στην απαίτηση δικαιολόγησης της αίτησης απαλλαγής!⁹

4. Αυτά σημαίνουν ότι η νομική κατάσταση σχετικά με την απαλλαγή είναι συγκεχυμένη και αμφισβητούμενη και στην 'μεγάλη' Ευρώπη. Πάντως η απλή επίκληση λόγων 'συνειδήσεως' - που αρκεί κατά τον Συνήγορο του Πολίτη - δεν είναι ταυτόσημη με την επίκληση «πεποιθήσεων», σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ. Διότι η «συνείδηση» εμπεριέχει πολλούς βαθμούς αυτεπίγνωσης, από την βαθύτερη μέχρι την πιο επιφανειακή, και επομένως είναι ως έννοια ελαστικότερη και ευρύτερη από τις «πεποιθήσεις».

Εκτός αυτού στο θέμα απαλλαγής από το μάθημα η αποφαστική δήλωση πεποιθήσεων (του τύπου «δεν ανήκω στην τάδε κοινότητα») δεν είναι ούτε θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως ίσης νομικής βαθύτητας και σημασίας με την θετική δήλωση οποιουδήποτε περιεχομένου.¹⁰ Διότι εάν για την απαλλαγή από το μάθημα απορριφθεί με απόλυτη συνέπεια και η απαφατική μη γνωστοποίηση πεποιθήσεων θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι και μόνο το γεγονός της αίτησης απαλλαγής σημαίνει καθ' εαυτό ότι ο αιτών δεν έχει τις πεποιθήσεις που διδάσκονται στο μάθημα και άρα συνιστά, εμμέσως πλην σαφώς, αρνητική γνωστοποίηση πεποιθήσεων. Και το άτοπο συμπέρασμα θα μπορούσε να είναι ότι κάθε αίτηση απαλλαγής αποκλείεται! Ίδου τα προβλήματα που δημιουργεί ήδη στο επίπεδο του ΕΔΔΑ το θέμα της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών.

5. Εδώ πρέπει να επισημανθεί μία σημαντική ατέλεια της ίδιας της ΕΣΔΑ: Αναγνωρίζει αποκλειστικά στους γονείς το δικαίωμα να προσδιορίζουν την θρησκευτική εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τις δικές τους πεποιθήσεις και αγνοεί τελείως την θέληση των ίδιων των παιδιών. Τελικά, η ρύθμιση αυτή, ούτε την ελευθερία συνειδήσεως υπηρετεί, αφού ο γονέας είναι ενδεχόμενο να την προσβάλει στο πρόσωπο του παιδιού, προβάλλοντας τη δική του κοσμοθεωρία. Συμφωνότερο με τα δικαιώματα του ανθρώπου θα ήταν αν το δικαίωμα των γονέων να ζητήσουν εξαίρεση αναγνωριζόταν με την επιφύλαξη ότι ο μαθητής δεν θα εκφράσει αντίθετη θέληση, δηλαδή, την θέληση να παρακολουθήσει το μάθημα των θρησκευτικών. Μία εγκύκλιος που θα ελάμβανε υπόψη αυτή τη θέληση του μαθητή, δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί αντίθετη προς την ΕΣΔΑ.

B. Το θρησκευολογικό μάθημα ως μη λύση

Από διάφορες κατευθύνσεις προτάθηκε η αντικατάσταση του μαθήματος των θρησκευτικών όπως διδάσκεται σήμερα με τη διδασκαλία των ανά τον κόσμο θρησκευμάτων. Η πλέον ακραία πρόταση θέλει την αξιολογικά πλήρως ουδέτερη ισοπέδωση - χάριν «αντικειμενικότητας» - όλων των θρησκευμάτων, μια δεύτερη επιφυλάσσει απλώς κάποια ιδιαίτερη αναφορά στον χριστιανισμό και/ή στην ορθοδοξία.

Δεν θα σχολιασθεί η ευκολία με την οποία Έλληνες είναι πρόθυμοι να διαγράψουν ή να συρρικνώσουν ένα αναπόσπαστο τμήμα της ελληνικής ιστορικής αυτοσυνειδησίας, προβάλλοντας τις δικές τους προσωπικές απορριπτικές θέσεις και χωρίς αυτό να επιβάλλεται από νομική άποψη.

1. Η πρόταση αυτή είναι δημοκρατικά διαβλητή για μια χώρα όπως η Ελλάδα, όπου η μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων, ανεξάρτητα από τον πολιτικό τους προσανατολισμό, δέχεται την ορθόδοξη χριστιανική πίστη. Ειδικότερα:

-Πρώτον, προδίδει επικίνδυνη, αν μη και υστερόβουλη, παιδαγωγική άγνοια, έστω και αν - ή ακριβώς επειδή! - προέρχεται ή εμπνέεται από όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης (την Κοινοβουλευτική Συνέλευση ή την ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας)¹¹. Κι αυτό γιατί είναι φανερό ότι η εγκεφαλική περιήγηση στον δαιδαλώδη κόσμο των ανά τον κόσμο θρησκευμάτων και φιλοσοφικο-θρησκευτικών θεωριών μόνο σύγχυση και «ταραχήν εν κρανίω» θα προκαλούσε στους νεαρούς μαθητές. Όπως επισημαίνει έμπειρος παιδαγωγός «αν δεν θεωρητικολογούμε κι αν θέλουμε να έχουμε παιδευτικά αποτελέσματα, θα πρέπει να διδάξουμε τις αρχές και τα διδάγματα μιας συγκεκριμένης θρησκείας, αλλιώς θα οδηγηθούμε σε γενικόλογες και δυσπρόσιτες φιλοσοφικές περί ηθικής θεωρίες ατόμων ή σε ξηρές περιγραφές των διαφόρων θρησκευτικών δογμάτων και μορφών λατρείας».

-Δεύτερον, επιδιώκοντας μέσα από την θρησκευτική αγωγή, την αξιολογικά «αντικειμενική» και πλήρη εξίσωση των θρησκειών «με κάθε ουδετερότητα»¹², η άποψη αυτή δείχνει να μη συνειδητοποιεί ότι και αυτή η θέση έχει δεδομένο αξιολογικό και ιδεολογικό χαρακτήρα, όπως και κάθε άποψη σχετική με τις θρησκείες.

-Τρίτον, συγχέει τον αναγκαίο εκπαιδευτικό πλουραλισμό με την ισοπεδωτική μεταχείριση όλων των θρησκειών και την αντιμετώπιση τους, στην καλλίτερη περίπτωση κυρίως ως φορέων (ηθικών) αξιών¹³ παραγνωρίζοντας τον θεμελιακό υπαρξιακό τους χαρακτήρα. Θεωρεί' επ' πλέον ότι με το θρησκευολογικό μάθημα θα ενισχύεται η ανεξιθρησκία και το δημοκρατικό φρόνημα στις πλουραλιστικές και πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Ίσως αυτό να έχει κάποια βάση για κάποιες χώρες Σε χώρες πάντως όπως η Ελλάδα, το μάθημα των θρησκευτικών δεν εξέθρεψε ποτέ

μισαλλοδοξία και φανατισμό και επομένως η δημοκρατική «κατήχηση» μέσω του θρησκευολογικού μαθήματος δεν έχει θέση.

2. Τέλος, το θρησκευολογικό μάθημα, με βάση το θρησκευτικό Φαινόμενο γενικά και τις μεγάλες θρησκείες του κόσμου και με ιδιαίτερη αναφορά στον Χριστιανισμό και την Ορθοδοξία προτείνεται από μερικούς θεολόγους. Επικαλούνται γι' αυτό «τον εκσυγχρονισμό και την προσαρμογή στα σημερινά δεδομένα» (sic) και νομίζουν ότι έτσι θα εξασφαλισθεί ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του για όλους τους μαθητές. Ίσως η σκέψη αυτή εξηγεί την εύκολη υιοθέτηση των επιχειρημάτων υπέρ του θρησκευολογικού μαθήματος και την εύκολη αποδοχή περιθωριοποίησης της ορθόδοξης χριστιανικής κληρονομιάς, και μάλιστα από θεολόγους, χωρίς, όπως ελέγχθη, αυτό να επιβάλλεται νομικά.

Όσον αφορά την διασφάλιση του υποχρεωτικού χαρακτήρα του μαθήματος, δηλαδή την κατάργηση της απαλλαγής απ' αυτό, η προαναφερθείσα απόφαση Folgero¹⁴ έδωσε στην άποψη αυτή τη χαριστική βολή. Ας σημειωθεί ότι στην Νορβηγία με την μεταρρύθμιση του 1999 το μάθημα απέβαλε τον λουθηρανικό-κατηχητικό χαρακτήρα και απέκτησε γνωστικό θρησκευολογικό χαρακτήρα που επεκτάθηκε μάλιστα και στη φιλοσοφία- Απλώς προβλέφθηκε για τον διδάσκοντα να λαμβάνει ως αφετηρία την λεγόμενη ρήτρα του χριστιανικού προσανατολισμού της διδασκαλίας. Συγχρόνως προβλέφθηκε η δυνατότητα να απαλλαγεί ένας μαθητής από τα τμήματα εκείνα της διδασκαλίας για τα οποία οι γονείς του κρίνουν ότι αντιστοιχούν σε άλλη θρησκεία ή φιλοσοφία ζωής απ' αυτήν των ιδίων. Το ΕΔΔΑ στην απόφαση Folgero αρνείται και αυτήν την μερική απαλλαγή από το κατά βάση θρησκευολογικό μάθημα και απαιτεί την ολική απαλλαγή εφ' όσον επιφυλάσσεται κάποια ιδιαίτερη θέση σε μία θρησκεία (εν προκειμένω στην χριστιανική).

3. Χαρακτηριστικό των ισοπεδωτικών αντιλήψεων που τείνουν να επικρατήσουν στο ΕΔΔΑ ως προς την θρησκευτική αγωγή είναι το εξής: Στην νεότερη απόφαση Zengin¹⁵ - έστω και αν αυτή αφορούσε το ειδικό τουρκικό νομικό καθεστώς - το Δικαστήριο παραπέμπει σε έκθεση για την Τουρκία της ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI)¹⁶, την οποία υιοθετεί (παρ, 74). Στην έκθεση αυτή αναφέρεται, μεταξύ άλλων ότι «εάν πρόκειται πράγματι για μάθημα που αφορά τους διάφορους νομικούς πολιτισμούς, δεν θα είχε θέση ο περιορισμός του υποχρεωτικού χαρακτήρα του μόνο στους μουσουλμάνους». Μ' άλλα λόγια το Δικαστήριο περιβάλλει με το κύρος του την ακραία ισοπεδωτική αντίληψη ότι μόνο στο «απόλυτα ουδέτερο» θρησκευολογικό μάθημα δικαιολογείται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας για όλους. Το καίριο όμως ερώτημα, από την άποψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που θέτει η αντίληψη αυτή είναι: θα μπορούσε να επιβληθεί ως υποχρεωτικό ένα μάθημα που θα περιοριζόταν σε μια ουδέτερη και άνευρη περιγραφή των ανά τον κόσμο θρησκειών, χωρίς δυνατότητα απαλλαγής για όσους δεν συμφωνούν με την

απόλυτα ισοπεδωτική μεταχείρισή τους; Για όποιον έχει ουσιαστική ευαισθησία για τα δικαιώματα του ανθρώπου η απάντηση δεν μπορεί παρά να είναι αρνητική.

Το συμπέρασμα είναι κατ' ανάγκην ότι ούτε το θρησκευολογικό μάθημα (με κάποια ειδική αναφορά σε μία θρησκεία) ούτε το «απόλυτο» θρησκευολογικό μάθημα εξασφαλίζουν τον υποχρεωτικό του χαρακτήρα. Για όλους αυτούς τους λόγους η λύση είναι αναγκαίο να αναζητηθεί σε ένα μάθημα που θα εστιάζεται όχι σε μία θρησκεία ως θρησκεία - με ό,τι αυτή εμπεριέχει ως προσωπικά «πιστεύω» -, αλλά σε μία συγκεκριμένη θρησκευτική κληρονομιά, εν προκειμένω την ορθόδοξη χριστιανική, ως αντικειμενικό δεδομένο. Έτσι το μάθημα δεν θα μπορούσε να μετατραπεί σε μάθημα ούτε θρησκευολογικό ούτε πολιτισμικό, πράγμα που θα το εξέτρεπε από το καθ' αυτό αντικείμενο του.

Γ. Η πρόταση: Μάθημα ορθόδοξης χριστιανικής κληρονομιάς(ως οικουμενικό μήνυμα)

1. Αφετηρία της πρότασης είναι ένα γεγονός ανεπίδεκτο αμφισβήτησεως: η Πολιτεία, κάθε Πολιτεία - εννοούμε δημοκρατικά καθεστώτα - στην παιδευτική της αποστολή, έχει την εξουσία και την υποχρέωση να διδάσκονται τα παιδιά, που φοιτούν στα σχολεία της χώρας, τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ιδιοπροσωπία της χώρας, στο πλαίσιο της παρεχόμενης γενικότερης παιδείας. Η εξουσία και η υποχρέωση αυτή είναι αναφαίρετες και αναπαλλοτρίωτες και δεν έχουν καμία σχέση με το σύστημα σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας-θρησκείας. Επί πλέον κανένα διεθνές όργανο δεν μπορεί να τις θίξει όσο υπάρχουν επί μέρους Πολιτείες με συνείδηση της παιδευτικής τους αποστολής.

Στοιχείο συστατικό της ιδιοπροσωπίας της Ελλάδας είναι η ορθόδοξη χριστιανική κληρονομιά και επομένως αυτή ως μάθημα θα πρέπει να είναι στοιχείο του εκπαιδευτικού συστήματος. Όπως στο μάθημα της ιστορίας δίδεται προτεραιότητα στην ελληνική ιστορία, κατά τον ίδιο τρόπο και για τον ίδιο λόγο θα διδάσκεται η ορθόδοξη χριστιανική κληρονομιά ως τέτοια. Εδώ είναι θέμα πνευματικής ευθύτητας και εντιμότητας να αναχθούν όλοι υπεράνω των οποιωνδήποτε προσωπικών τους αντιλήψεων και να δεχθούν αυτό το αναμφισβήτητο αντικειμενικό δεδομένο, και όχι να κάνουν τα προσωπικά τους 'πιστεύω» ανομολόγητο όχημα για την υποστήριξη λύσεων για το εξεταζόμενο θέμα.

Το μάθημα, αναμορφωνόμενο, θα παρέχει, σε γλώσσα λιτή και χωρίς θεολογικές κατασκευές, τις αναγκαίες γνώσεις για όλα τα στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής φυσιογνωμίας, παραλείποντας λεπτομέρειες που δεν έχουν σχέση μ' αυτήν, θα έχει ως κύριο περιεχόμενο τα χαρακτηριστικά της χριστιανικής πίστης όχι ως θρησκείας αλλ' ως συστατικού της ορθόδοξης κληρονομιάς και παράδοσης. Θα αναφέρεται και στις ποικίλες πολιτιστικές της εκφάνσεις κατά τρόπο συγκεκριμένο από τη βυζαντινή εποχή μέχρι σήμερα, χωρίς εξωραϊσμούς και συγκαλύψεις,

δηλαδή με πνεύμα κριτικό. Εννοείται ότι θα έχει διευρυμένο χαρακτήρα, όπως άλλωστε έχει και σήμερα, και θα παρέχει αντικειμενικές πληροφορίες και επαρκείς γνώσεις για την φυσιογνωμία των άλλων χριστιανικών ομολογιών (ρωμαιοκαθολικισμού και των διαφόρων εκδοχών του προτεσταντισμού) και των άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, με τον αναγκαίο σεβασμό προς αυτές αλλά και επισημαίνοντας με νηφαλιότητα.

2. Με τα χαρακτηριστικά αυτά το μάθημα της ορθόδοξης χριστιανικής κληρονομιάς θα διδάσκεται ως υποχρεωτικό μάθημα για όλους τους μαθητές που φοιτούν σε ελληνικά σχολεία, και για τα παιδιά των μεταναστών οποιασδήποτε προέλευσης. Είναι στοιχειώδες –και δεν αποτελεί έλλειψη σεβασμού προς οποιοδήποτε παραδόσεις ή πεποιθήσεις-, αφού διαμένουν στη χώρα μας, να μαθαίνουν ό,τι έχει σχέση με το περιβάλλον, θρησκευτικό και πολιτιστικό, στο οποίο ζουν. Βλέπουν εκκλησίες, εικόνες, όπως βλέπουν αρχαία μνημεία- είναι φυσικό και αναγκαίο να γνωρίζουν τι σημαίνουν όλα αυτά και ποιας παράδοσης είναι δημιουργήματα. Εάν ένας Έλληνας διέμενε π.χ. στην Ινδία, δεν θα ήταν φυσικό τα παιδιά του να μάθουν στο σχολείο ό,τι αφορά τις ινδικές θρησκευτικές παραδόσεις για να συνειδητοποιούν, αν μη τι άλλο, το περιβάλλον όπου θα ζούσαν; Είναι γνωστό ότι πολλοί Έλληνες ισραηλίτες γονείς ήθελαν και θέλουν τα παιδιά τους να παρακολουθούν το μάθημα των θρησκευτικών στα σχολεία μας, άσχετα από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, ακριβώς για να γνωρίζουν το περιβάλλον στο οποίο ζουν.

Εξάλλου είναι γνωστό ότι την δική του παράδοση μπορεί καλλίτερα να συνειδητοποιήσει κανείς όταν γνωρίζει και άλλες παραδόσεις' και αντίστροφα μόνο όταν γνωρίζει κανείς καλά την ιδιοπροσωπία της χώρας του θα μπορεί καλλίτερα να καταλάβει ξένες θρησκευτικές και πολιτιστικές παραδόσεις και να τις παραβάλλει με τις δικές του. Η γνώση επομένως της ορθόδοξης χριστιανικής κληρονομιάς όχι μόνο δεν αντιτίθεται στις απαιτήσεις του πλουραλισμού, της πολυφωνίας και της πολυπολιτισμικότητας αλλ' ακριβώς τις θεμελιώνει. Γι' αυτό και ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του όχι μόνο δεν αναιρεί, αλλ' επισφραγίζει τον σεβασμό των οποιωνδήποτε διαφορετικών πεποιθήσεων. Κι αυτό, τόσο περισσότερο όσο ο ελληνικός χώρος ήταν πάντα ανοικτός σε ξένα ερεθίσματα και έχει γνωρίσει στη ιστορική του πορεία μακρά συνύπαρξη με αλλόφυλους κα αλλόθρησκους.

3. Άλλωστε η ορθόδοξη χριστιανική κληρονομιά ξεπερνά κατά πολύ τα όρια της Ελλάδος και του ευρύτερου ελληνικού χώρου. Είναι κοινή στη Μ. Ανατολή, τη Ρουμανία, Σερβία, Βουλγαρία, Ρωσία, Γεωργία. Δεν γέννησε μόνο τους Έλληνες Πατέρες και αγίους αλλά, μεταξύ πλείστων άλλων, τον Ισαάκ τον Σύρο από το Κατάρ, που τον 7^ο αιώνα προσδιόρισε τον λεπτότατο εξανθρωπισμό του ανθρώπου γράφοντας ότι «καίγεται η καρδιά του για όλη την κτίση, για τους ανθρώπου και τα ζώα... Από τη μεγάλη συμπόνια, η καρδιά του γίνεται

ταπεινή και δεν μπορεί να αντέξει να ακούσει ή να δει να βλάπτεται ή να λυπάται, έστω και λίγο, ένα οποιοδήποτε πλάσμα»(Λόγος 81, 7).

Αυτή η κληρονομιά¹⁷ - είναι γενικά γνωστό - αποτελεί τον αντίποδα κάθε «μισαλλοδοξίας και σκοταδισμού» είναι ό,τι πιο οικουμενικό ανθρωπιστικό μήνυμα μπορεί να δοθεί στους μαθητές των ελληνικών σχολείων και δεν προσβάλλει τις οποιοσδήποτε πεποιθήσεις γονέων. Σε αυτόν τογ οικουμενικό πλούτο και της ορθόδοξης κληρονομιάς παραπέμπει με τα σημαδιακά του λόγια ο Οδυσσεάς Ελύτης: «Είναι ο μόνος τρόπος να ξαναγίνουμε οι Έλληνες Ευρωπαίοι. Με το να συνεισφέρουμε και όχι να δανειζόμαστε... Με σεβασμό προς τις κατακτήσεις των άλλων, αλλά και με τη συνείδηση του πλούτου που ένας κρυφός αγωγός εκχύνει αδιάκοπα μέσα μας».

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο λόγος αυτής της εξαίρεσης έγκειται στο ότι η συμμετοχή των θεολόγων θα μπορούσε ενδεχομένως να θεωρηθεί ότι οφείλεται σε λόγους προάσπισης επαγγελματικών συμφερόντων.
2. Ήδη από το έτος 1976, στην απόφαση Kjelasen, Busk Madsen και Pedersen. Ο όρος *endocrtrinement* θα μπορούσε να αποδοθεί ελληνικά ως προσηλυτιστική κατήχηση ή ως επηρεασμός και εγκλωβισμός σε μία διδασκαλία.
3. Χαρακτηριστικά έγραφε ο Γιάννης Τσαρούχης ότι νεαρός, που είδε σε προβαλλόμενη ταινία στην τηλεόραση την μορφή του Χριστού, ερώτησε: «Ποιος είναι αυτός ο κύριος;» Αυτό δεν είναι έλλειψη πίστης, είναι απλώς απαδευσία.
4. Αν εξαιρεθεί ένα σημείο το οποίο με βεβαιότητα θεωρείται αντίθετο με την ΕΣΔΑ, δηλαδή όταν η απαλλαγή επιτρέπεται με την θετική δήλωση άλλου θρησκευάτος από το διδασκόμενο, όπως στην υπόθεση Zengin κατά Τουρκίας, απόφαση 9 Οκτωβρίου 2007, όπου η απαλλαγή προβλεπόταν για τους χριστιανούς και ισραηλίτες (*chretiens et juifs*).
5. Απόφαση Folgero κατά Νοοβηγίας {διευρυμένη σύνθεση, Grande Chambre}, 29 Ιουνίου 2007.
6. Άρθρο 2 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.
7. Απόφαση Campbell et Cosans, 25 Φεβρουαρίου 1982 (νομολογία παγιωθείσα),
8. Πράγματι, κατά τον νορβηγικό νόμο, θα ασκούσε π δήλωση ότι δεν ανήκουν στη λουθηρανική Εκκλησία.
9. Η μειοψηφία των 8 δικαστών εκτενώς επεσήμανε τις νομικές αδυναμίες της απόφασης.
10. Ερμηνεύοντας το όρθρο 9 (ελευθερία συνειδήσεως και θρησκείας) της ΕΙΔΑ το ΕΔΔΑ αναγνώρισε το δικαίωμα μη γνωστοποίησης, και αποφατικά, της θρησκείας (Απόφαση Αλεξανδρίδη κατά Ελλάδος, 21 Φεβρουαρίου 2006). Ας μη παραγνωρίζεται; όμως, ότι αυτό έγινε σε υπόθεση δικαστικού όρκου, όπου επρόκειτο για άσκηση αυτοτελούς δικαιώματος, και όχι για άρση έννομης υποχρέωσης εκπαίδευσης) που είναι κατ' ουσίαν το λεγόμενο δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα. Περαιτέρω ανάπτυξη του θέματος αυτού θα ξέφευγε από το πλαίσιο του παρόντος υπομνήματος.

11. Οι αποφάσεις, συστάσεις ή εκθέσεις των οργάνων αυτών ούτως ή άλλως δεν έχουν καμιά δεσμευτική ισχύ και απλώς αναφέρονται εδώ, επειδή πρόσφατα παρέπεμψε σ' αυτές το ΕΔΔΑ στην προαναφερθείσα απόφαση Zengin (βλ. υποσημ 4).
12. Σύσταση Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης 1720 (2005), παρ. 14.2
13. Σύσταση Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης 1396 (1999), παρ. 13, ii, a, ιδίως στη δυτική Ευρώπη είναι πολύ διαδεδομένη η χρησιμοθηρική αντίληψη ότι κάθε θρησκεία είναι στην ουσία της κάποια ηθική, κανόνες, και δη και εξωτερικοί κανόνες συμπεριφοράς, που επιχειρεί να «κάνει τους ανθρώπους καλλίτερους» διοχετεύοντας κάποιες αξίες. Ο ρόλος της θρησκείας, σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, παραπέμπει ατούς «Βαρβάρους» του Καβάφη, οι οποίοι «ήταν για κάποια λύση»! Είναι εντυπωσιακή η άγνοια ή αγνόηση της υπαρκτικής νοηματοδότησης της ζωής ως πανανθρώπινης πρωταρχικής ανάγκης.
14. Βλ. υποσημ. 5.
15. Απόφαση Zengin κατά Τουρκίας (υποσημ. 4.), που πάντως ελήφθη ως τμήμα (section), δηλαδή όχι ως διευρυμένη σύνθεση.
16. Έκθεση ECRI, 15 Φεβρουαρίου 2005.
17. Ας σημειωθεί ότι επιστημονικό περιοδικό του Οικουμενικού Πατριαρχείου ονομάζεται «Κληρονομιά» (εκδίδεται στη Θεσσαλονίκη), όπως και η Ακαδημία Αθηνών εστιάζει την προσοχή της στην «γλωσσική μας κληρονομιά».

Περί του «κατηχητικού» χαρακτήρα των Θρησκευτικών*

Παναγιώτη Ασημακόπουλου
Δρ. Θεολογίας - καθηγητή Δ.Ε.

Ως θεολόγος εκπαιδευτικός έχω βαρεθεί να ακούω και να διαβάζω περί του «κατηχητικού» χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών. Μια καραμέλα που αναδεύεται στα χείλη και χοροπηδά στα γραπτά όχι μόνο άσχετων με το μάθημα (...και με την εκπαίδευση συχνά) αλλά και συναδέλφων θεολόγων. Η κατήχηση είναι μια διαδικασία της εκκλησιαστικής ζωής που περιλαμβάνει τη συστηματική ενημέρωση του ανθρώπου σχετικά με τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας και τη μύησή του στις αλήθειες της πίστης. Για να θεωρείται Χριστιανός οφείλει να αποδεχτεί αυτοβούλως, σε μόνιμη βάση και με ειλικρίνεια το σύνολο (και όχι μέρος) της διδασκαλίας της Εκκλησίας ως προσωπική του πίστη και ως το νόημα της ζωής του.

Αυτή η κατήχηση μάλιστα και η ελεύθερη και πλήρης αποδοχή της είναι προαπαιτούμενα για το Βάπτισμα του ανθρώπου αυτού (σε παλαιότερες εποχές) και για τη συμμετοχή του στα μυστήρια της Εκκλησίας. Ο κατατοπισμός και η ενημέρωση των μαθητών σχετικά με το Χριστό και την Εκκλησία, οι προβληματισμοί, τα ερωτήματα και οι προεκτάσεις που προκύπτουν στο σχολείο προφανώς και δεν έχουν κατηχητικό χαρακτήρα. Αντίθετα, θα μπορούσε κανείς να τα εντάξει στο θρησκευτιολογικό μοντέλο, στην πολιτισμική διάσταση, στη βιβλική διάσταση ή και στο γνωστικό περιεχόμενο του μαθήματος. Κατηχητικό χαρακτήρα θα είχαν, εάν υπήρχε η ανάγκη, το προαπαιτούμενο και η - έμμεση ή άμεση - απαίτηση να αποδεχθούν οι μαθητές ως αδιατάρακτη πίστη ό,τι προκύπτει. Εάν αυτή η απαίτηση μετατρεπόταν σε μεθόδευση, υποχρέωση, εξαναγκασμό ακόμη και ψυχολογική βία, τότε θα είχαμε επισφράγιση του κατηχητισμού αλλά και προσηλυτισμό.

Και ρωτάω: Αυτή είναι η κατάσταση στα σχολεία; Έτσι κάνουν το μάθημά τους οι θεολόγοι; Έχει ρωτήσει κανείς από τους συναδέλφους κάποιον από τους μαθητές του εάν πιστεύει στο Χριστό ή εάν συμμετέχει στα μυστήρια της Εκκλησίας και ανάλογα με την απάντησή του να τον βαθμολογήσει; Δεν καταλαβαίνετε όλοι εσείς οι απ' έξω ότι αν συμβεί ποτέ αυτό, οι πρώτοι που θα αντιδράσουμε θα είμαστε εμείς οι ίδιοι;

Οι μαθητές – και ειδικά του Λυκείου – δεν έρχονται στο σχολείο για να κατηχηθούν. Ούτε και είναι αυτός ο σκοπός του σχολείου. Στις σχολικές τάξεις

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=10714>), στις 12-10-2012.

συναντάς μαθητές είτε μπερδεμένους πάνω στο ζήτημα της θρησκείας είτε αρνητικούς προς τη θρησκεία από πράγματα που ακούνε, βλέπουν και ζούν. Λίγα είναι τα παιδιά που έχουν ξεκάθαρη, νηφάλια και πραγματικά ορθόδοξη προσέγγιση του γεγονότος της Εκκλησίας. Τα περισσότερα ταυτίζουν την Εκκλησία με το ιερατείο, θεωρούν το Θεό είτε ως απόμακρη ανωτέρα δύναμη είτε ως φόβητρο είτε ως αναμένοντα την εξαγορά Του. Ανακατεύουν την πίστη με δεισιδαιμονίες, προλήψεις, θρησκευτικές προκαταλήψεις και θεολογικώς απαράδεκτα στερεότυπα. Όλος αυτός ο ορυμαγδός σε συνδυασμό με την εφηβική αμφισβήτηση, αγανάκτηση και αναζήτηση, καθώς και με τους γενικότερους νεανικούς και ευαίσθητους υπαρξιακούς προβληματισμούς δημιουργούν μία δύσκολη κατάσταση. Όποιος έχει καταφέρει να κάνει κατήχηση να έρθει να μάς το πει κι εμάς να δούμε πώς γίνεται.

Οι μαθητές θέλουν – και συχνά οι αλλόθρησκοι πολύ περισσότερο, είτε αρέσει σε μερικούς είτε όχι – να τους πεις πέντε σταράτες κουβέντες για το Χριστό, την Εκκλησία και τη σύγχρονη ζωή. Θέλουν να προβληματιστούν, να συζητήσουν, να διαφωνήσουν, να το ψάξουν. Και θέλουν το θεολόγο τους εκεί. Μαζί τους και ζωντανό. Γνήσιο και αληθινό. Με θέσεις και απόψεις. Πολλές φορές και ως σάκο του μποξ. Κάποιοι θα τον απορρίψουν, κάποιοι θα τον γουστάρουν. Κάποιους θα εμπνεύσει, κάποιους όχι. Έτσι συμβαίνει με όλους τους καθηγητές στη σχολική τάξη.

Δεν δέχομαι ο κάθε τυχάρπαστος διανοουμενίσκος να με αντιμετωπίζει ως κατωτέρου επιπέδου και ελλιπούς διάνοησης καθηγητή, ως εκπρόσωπο του «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» ή ως μόνιμο απολογητή των λαθών της διοικούσας Εκκλησίας.

Δεν δέχομαι ο αγκυλωμένος στη σιδηρά ιδεολογία του να μου κραδαίνει το δάχτυλο για ηθικισμό και συντηρητισμό. Για όσους έχουν ιδέα από τάξη και ακόμη θυμούνται τη μυρωδιά της κιμωλίας δεν γράφω τίποτε σοφό ή αξιοπερίεργο. Για τους άλλους δεν θα μπορέσουμε...

«Το μάθημα των Θρησκευτικών και η αυτενέργεια των μαθητών»

Η εν Χριστώ παιδεία ως δρόμος ελευθερίας*

*Μαρίας Χατζηαποστόλου
Θεολόγου, Mrs Δογματικής και Συστηματικής Θεολογίας,
Υπ. Διδάκτορας Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ*

Το κουδούνι ήχησε και πάλι! Μια νέα σχολική χρονιά αρχίζει ξανά. Τα παιδιά κουβαλούν ακόμη μέσα τους το καλοκαιράκι, κρύβοντας στη ξενιοσιά της ηλικίας τους κάθε σκανδαλιά. Και οι καθηγητές το ίδιο. Απλώς σαν πιο μεγάλοι καμώνονται δήθεν το σοβαρό για να κρατήσουν τις ισορροπίες και να επιβάλουν την τάξη. Χωρά όμως η επιβολή στην παιδεία; Και η τάξη; Μήπως τελικά η ομορφιά κρύβεται στην αταξία;

Να 'μαι κι' εγώ... Ανάμεσά τους... Για ακόμη μία φορά κοντά τους. Για να μάθω μαζί τους πως ο Θεός έγινε άνθρωπος και πως ο Λόγος σαρκώθηκε και έσκήνωσεν έν ήμῖν, κατά το μαθητή της αγάπης, άγιο Ιωάννη το Θεολόγο. Το μυστήριο όμως παραμένει πάντα άρρητο και για τούτο ακριβώς είναι και μυστήριο, καθώς η αλήθεια ποτέ δεν ορίζεται, παρά μονάχα βιώνεται με όλη μας την καρδιά. Οι καθηγητές προετοιμάζουν τα παιδιά για τη ζωή. Όμως η ζωή μονάχα στην τρέλα και στην έκπληξη ανθίζει και υφίσταται. Κι' εκεί ακριβώς έχει κάποιος να επιλέξει: να υπάρξει ως εκπαιδευτικός ή απλώς ως ένας ακόμη δημόσιος υπάλληλος; Πνεύμα ελευθερίας, φιλοπονίας, μαθητείας και ταπείνωσης χρειάζεται και όχι καταναγκασμός, επίδειξη δύναμης και αυθεντία. Ο Χριστός ως το κατεξοχήν πρότυπο ελευθερίας για τον άνθρωπο ελευθερώνει πάντα και δεν είναι ποτέ φυλακή.

Πριν από λίγα χρόνια υπήρξα αυτόπτης και αυτήκοος μάρτυρας ενός θλιβερού γεγονότος, το οποίο συνέβη σε αμφιθέατρο της δικής μας σχολής, της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. και το καταθέτω κι' εδώ, ως προσωπική μαρτυρία του δασκάλου μου κ. Χρυσόστομου Σταμούλη, ο οποίος υπήρξε άθελά του ίσως, ο πρωταγωνιστής αυτού του όχι και τόσο μη αναμενόμενου γεγονότος, καθώς η ελεύθερη σκέψη του πάντα προκαλεί τους κάθε λογής εφησυχασμένους, και το οποίο έχει συμπεριλάβει πολύ σοφά στην εισήγησή του: Το «θέατρο» ενός διαλόγου σε τρεις πράξεις. Μας

* Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον Πυλώνα Εκκλησιαστικών Ειδήσεων Amen.gr (<http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=10726>), στις 12-10-2012.

περιγράφει λοιπόν παραστατικά το γεγονός ο καθηγητής μας: «Μόλις είχα ολοκληρώσει την ομιλία μου, με θέμα “Ωστε μη φοβηθώμεν το του έρωτος όνομα”, και κάθισα μαζί με το ακροατήριο στα έδρανα του αμφιθεάτρου. Δεν πέρασαν λίγα λεπτά και με πλησίασε νεαρή κοπέλα, η οποία μου συστήθηκε ως πρωτοετής φοιτήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής. “Θα ήθελα να σας ρωτήσω”, μου λέει, “εάν η θέση που διατυπώσατε για οντολογικοποίηση της παρθενίας της Θεοτόκου είναι δική σας θέση ή εάν τη συναντούμε και στους πατέρες της Εκκλησίας;”. Παρόλο το ακατάλληλο της στιγμής προσπάθησα να της πω δυο κουβέντες, μάλιστα για να μη θορυβούμε της έδωσα και το κείμενό μου, στο οποίο υπήρχαν κάποιες παραπομπές, που θα μπορούσαν να διευκολύνουν την εκ μέρους της κατανόηση του προβλήματος.

Ανταλλάξαμε μερικές ακόμη κουβέντες για τον έρωτα, την παρθενία και τη θεομητρότητα και γύρισα μπροστά μου για να παρακολουθήσω την επόμενη εισήγηση που είχε ξεκινήσει. Να, όμως, που το πράγμα δεν είχε ακόμη τελειώσει ή μάλλον δεν είχε ακόμη κορυφωθεί. Δεν πέρασαν δυο τρία λεπτά και η κοπέλα επανήλθε δριμύτερη. “Και οι Λατίνοι”, μου λέει, “τι λέτε γι’ αυτούς, με τους οποίους ο Πατριάρχης και οι άλλοι συμπροσεύχονται”... Έμεινα εμβρόντητος. Πρώτον για τη στροφή της συζήτησης και δεύτερον για την εικόνα που αντίκρισα ενώπιόν μου. Το πρώην γλυκύτατο πρόσωπο της κοπέλας και μια κάποια διστακτικότητα της στάσης της είχαν εξαφανιστεί μεμιάς. Τώρα απέναντί μου, στ’ αλήθεια πίσω μου, είχα ένα πρόσωπο που είχε αγριέψει και ένα νέο κορίτσι σε κατάσταση εξαλλοσύνης να μου λέει ότι ανήκει σε ιερατικό γένος, ζει μάλιστα ανάμεσα σε πέντε ιερείς, οι οποίοι της έχουν μάθει ότι όλα αυτά που εμείς υποστηρίζουμε είναι ψευδή, παπικά και έχουν ως στόχο τους το ξεπούλημα της Ορθοδοξίας. Προσπάθησα κάτι να ψελλίσω, μα εις μάτην. Εν τέλει έμεινα άφωνος να κοιτάζω την ψυχοσωματική ένταση του κοριτσιού. Μαζί μου και κάποιοι φοιτητές, αλλά και ο ιερέας που ήταν δίπλα της. Κι εκείνη σηκώθηκε επιδεικτικά, τράβηξε μαζί της έναν αμήχανο νεαρό που τη συνόδευε, και εξήλθε από το “πανεπιστημιακό κολαστήριο” εν δόξη λαμπρά και τιμή, για την ομολογία πίστεως, προφανώς, που είχε καταθέσει».

Αναμφισβήτητα το απαράδεκτο, αλλά και συνάμα χαρακτηριστικό αυτό γεγονός «θρησκευτικού ταλιμπανισμού», είναι άκρως ενδεικτικό της ψυχοπαθολογίας που υπάρχει στην αντίληψη ουκ ολίγων ανθρώπων. Στην εποχή μας όμως δεν υφιστάμεθα κανένα διωγμό, ώστε να υπάρξει ανάγκη ομολογίας και

κατ' επέκτασιν μαρτυρία της πίστεως. Τίποτα δεν υπάρχει που να δικαιολογεί εθνικιστικές εξάρσεις και ηθικιστικούς φονταμενταλισμούς. Ξεκάθαρο λοιπόν, πως στην Επιστήμη δεν χωρούν ομολογιακότητες και φανατισμοί, ούτε πάσης φύσεως ιδεολογικά «πυροτεχνήματα» και δογματισμοί. Το θέμα της πίστης εξάλλου, αποτελεί αναφαίρετο και αποκλειστικό δικαίωμα του κάθε ανθρώπου. Και η θεολογία δεν είναι απλώς ακόμη μία επιστήμη, αλλά η Επιστήμη των Επιστημών, κατά τον άγιο Γρηγόριο το Θεολόγο.

Επί σειρά ετών το μάθημα των θρησκευτικών γινόταν με τρόπο καθαρά ομολογιακό και για το λόγο αυτό, ήταν σχεδόν πάντα παρεξηγημένο και όχι άδικα. Φυσικά υπήρξαν και οι λαμπρές εξαιρέσεις, οι οποίες όμως επιβεβαίωναν πάντα τον ήδη ισχύοντα κανόνα. Πάντα υπήρχαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν άνθρωποι που είναι δάσκαλοι και όχι απλώς καθηγητές και οι οποίοι εμπνέουν στη μαθητεία της ζωής, σε τούτο το πανέμορφο μυστήριο που ορισμό δε γνωρίζει.

Πιο συγκεκριμένα, στις μέρες μας υπάρχουν κυρίως δύο τάσεις –όσον αφορά τη διεξαγωγή του μαθήματος των θρησκευτικών– και οι οποίες «κατηγορούν» αλλήλους αμφοτέρως. Η μία τάση προκρίνει ένα μάθημα θρησκευτικών με διαπολιτισμικό χαρακτήρα, δίχως όμως την έκπτωση της ορθόδοξης συνείδησης, αλλά με μια ευέλικτη προσαρμογή στα υπάρχοντα δεδομένα, ώστε το μάθημα ν' αφορά το σύγχρονο άνθρωπο και η άλλη υποστηρίζει ένα μάθημα καθαρά ομολογιακό, άποψη απολυτότητας, η οποία δύναται να οδηγήσει σε μια μονολιθική και επικίνδυνα εσωστρεφή διάσταση του μαθήματος. Και όμως η χρυσή τομή βρίσκεται στη μέση. Στη μεσότητα κατά τον Αριστοτέλη και όχι στη μετριότητα.

Και σε καμία περίπτωση στις ακρότητες, απ' όπου κι' αν προέρχονται... Σε τούτη την προοπτική, ξεκάθαρο είναι λοιπόν, πως στο χριστιανισμό της αγάπης και της ελευθερίας δεν χωρά κανένας –ισμός καμία βία, παρά μονάχα ελευθερία και εκούσια μετοχή στο Σώμα του Ζώντος Χριστού. Το μάθημα των θρησκευτικών οφείλει να γίνει μια πραγματικότητα μυσταγωγίας σε τούτη την κατεύθυνση και δεν εναπόκειται στο ρόλο του καθηγητή ούτε η ομολογιακότητα, ούτε ο φανατισμός, ούτε η δημιουργία υπερασπιστών καμίας «ορθοδοξίας». Η κατήχηση αποτελεί κατεξοχήν έργο της Εκκλησίας και όχι της Επιστήμης. Ο θεολόγος υπηρετεί την επιστήμη του και τον ίδιο τον άνθρωπο και όχι τον εκάστοτε επίσκοπο. Ειδάλλως, η κατάσταση της εκατέρωθεν «αναπλήρωσης», της Εκκλησίας που παρεμβαίνει άκριτα στην Επιστήμη, αλλά και της Επιστήμης όταν εκείνη επιχειρεί ν'

αντικαταστήσει την Εκκλησία, μονάχα ως αρρωστημένη κι' επικίνδυνη μπορεί να χαρακτηρισθεί.

Το μάθημα των θρησκευτικών οφείλει να κάνει τα παιδιά να σκέφτονται και μάλιστα να σκέφτονται ελεύθερα. Ν' αναζητούν τα ίδια το Θεό. Να γίνουν ελεύθεροι σκεπτόμενοι άνθρωποι που θα προβληματίζονται πάνω στα ζητήματα της υπάρξεως και της αλληλεπιδράσεως του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον και κυρίως της σχέσης του με το συνάνθρωπο. Να μάθουν να σέβονται και ν' αγαπούν και να μη δέχονται αναντίρρητα ότι τους επιβάλλει ο εκάστοτε καθηγητής. Το κάθε μάθημα βοηθά στη ψυχοσωματική ανάπτυξη του μαθητή, στη διάπλαση του παιδιού και στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Μιας προσωπικότητας ελεύθερης. Ο καθηγητής δεν είναι απλώς μια κινητή εγκυκλοπαίδεια που παρέχει στο παιδί στείρες γνώσεις, σα να πρόκειται για άψυχο αντικείμενο και όχι για άνθρωπο. Ο καθηγητής οφείλει να είναι δάσκαλος. Και ο δάσκαλος οφείλει να εμπνέει τα παιδιά και να τα κάνει ν' αγαπήσουν τον ίδιο τον άνθρωπο. Χρέος του δασκάλου είναι να δημιουργεί ελεύθερους ανθρώπους και όχι υποχείρια ενός ανελεύθερου συστήματος. Πόσο μάλλον ο θεολόγος. Χρέος του έχει να γεννήσει στη ψυχή των παιδιών την αγάπη για την έρευνα και τη γνώση και να οδηγήσει σ' ευρύτητα πνεύματος. Έτσι, ο αληθινός δάσκαλος κουβαλά πάντα μέσα του τη δυναμική εκείνη της ευθύνης, για να γεννήσει μέσα στις καρδιές των παιδιών την αγάπη προς την ελευθερία. Η παιδαγωγική της αγάπης καταργεί, αλλά κι' εκπληρώνει ταυτοχρόνως όλους τους νόμους της παιδαγωγικής. Οδηγεί στην ευθύνη, σε μια ευθύνη ελευθερίας και ζωής.

Καλή και κυρίως δημιουργική σχολική χρονιά!